Feodor Mihailovici Dostoievski

Feodor Mihailovici Dostoievski

Fraţii Karamazov

Vol. 2

PARTEA A TREIA.

I – DUHUL PUTREZICIUNII.

Trupul părintelui ieromonah Zosima, răposat întru Domnul, fu – aşa cum am spus – pregătit pentru îngropăciune după rânduiala mănăstirească. Precum se ştie, nici schimnicii, nici călugării nu sunt spălaţi după moarte. „Când un monah se săvârşeşte întru Domnul – stă scris în evhologhion – monahul care e anume rânduit pentru aceasta îi şterge trupul cu un burete înmuiat în apă încropită, făcând mai întâi cu buretele cruce pe fruntea mortului, pe piept, pe mâinile, picioarele şi pe genunchii lui, atâta tot.” Datina cuvenită o împlini părintele Paisie cu mâna lui. Şi după ce şterse trupul cu apă încropită, îl îmbrăcă în straie monahale şi-l înfăşură în rasa călugărească; drept care – iarăşi după cum spune tipicul – despică puţin rasa, ca trupul sa fie învăscut în cruce. Pe cap îi puse apoi camilafca împodobită cu o cruce în opt colţuri. Camilafca lăsând-o descoperită, iar faţa i-o acoperi cu învelitoarea cea neagră a potirului. În sfârşit, îi împreună mâinile peste icoana Mântuitorului. Dimineaţa, astfel dichisit, bătrânul fu aşezat în sicriu (care de mult fusese pregătit), urmând să rămână toată ziua în chilie (adică în odaia cea mare, unde îşi primea de obicei oaspeţii, fie călugări, fie mireni). Deoarece răposatul era ieroshimonah, rânduiala cerea ca la căpătâiul lui să citească pe rând ieromonahii şi ierodiaconii de la mânăstire şi nu psaltirea, ci stâlpii. Priveghiul fu început îndată după molitva de părintele Iosif; părintele Paisie, care îşi mărturisise dorinţa

de a citi la căpătâiul mortului toată ziua şi peste noapte, era foarte prins deocamdată cu tot felul de treburi şi în acelaşi timp îngrijorat, ca şi părintele stareţ: cu cât trecea timpul, printre călugării de la schit şi în mulţimea mirenilor ce soseau mereu, cu grămada, dinspre arhondaricul mânăstirii şi de la oraş, se manifesta din ce în ce mai vădit o stare de spirit cât se poate de curioasă, o agitaţie neobişnuită, aşa zice chiar „necuviincioasă”, o aşteptare înfrigurată. Şi egumenul şi părintele Paisie se străduiau pe cât le stătea în putinţă să potolească lumea care, cu toată osteneala lor, se frământa parcă şi mai avan. Când se luminase de ziuă şi dinspre oraş – ca şi cum abia ar fi aşteptat să închidă ochii preacuviosul – începuseră să curgă credincioşii veniţi cu fel de fel de bolnavi, mai cu seamă copii, pasămite în nădejdea că trupul neînsufleţit va dobândi fără zăbavă harul de a tămădui beteşugurile, har ce, după credinţa lor, avea să iasă îndată în vileag. Abia atunci ne-am putut da seama cât de adânc se înrădăcinase în mulţime convingerea că răposatul stareţ era încă din timpul vieţii, cu drept cuvânt şi fără tăgadă, un sfânt dintre cei mai luminaţi. Şi nu s-ar fi putut spune că printre vizitatorii care se îmbulzeau în incinta mânăstirii erau numai oameni din popor. În ochii părintelui Paisie această nemăsurată speranţă, mărturisită de dreptcredincioşi cu atâta grabă şi atât de făţiş, nu era decât o diavolească ispită; el bănuise de mult că aşa o să se întâmple, în nici un caz însă nu s-ar fi aşteptat ca lucrurile să ia o asemenea amploare. Dând ochii cu unul sau altul dintre călugării mai neliniştiţi, cuviosul căuta să-l lumineze: „Nu-i şade bine, fiule, unui monah să se pripească nădăjduind fără de socoteală într-o arătare peste fire, aşa ceva nu poate fi iertat decât unui mirean”. Cucernicii însă îl ascultau şi nu prea, ceea ce sporea îngrijorarea părintelui Paisie, cu toate că el însuşi (dacă ar fi să ne amintim cum s-au desfăşurat lucrurile), deşi indignat de înfrigurarea mulţimii, osândind-o ca pe o necumpătată deşertăciune, în adâncul sufletului său nutrea într-ascuns aceleaşi speranţe

şi era tot atât de nerăbdător, fapt pe care nu se putea să nu-l recunoască în sinea lui. Simţea mai ales o strângere de inimă când îi ieşeau în cale anumite chipuri care, datorită unei tainice presimţiri, îi trezeau supărătoare bănuieli. Aşa, bunăoară, în mulţimea ce se îmbulzea în chilie îi observă cu o înfiorare de scârbă (fapt pentru care îşi aduse singur mustrări) pe Rakitin şi pe călugărul din îndepărtatul schit din Obdorsk, care tot nu se îndurase să părăsească mânăstirea. Nu ştia nici el de ce, dar prezenţa lor îi bătu numaidecât la ochi, cu toate că şi vederea altora ar fi putut tot atât de bine să-l pună pe gânduri. Călugărul din Obdorsk mai ales nu-şi găsea locul o clipă; ori încotro te-ai fi dus, dădeai peste el: ba descosându-i în fel şi chip pe unii, ba trăgând cu urechea la vorbele schimbate de alţii, ba şuşotind misterios cu câte cineva. Îi citeai pe faţă nerăbdarea, părea chiar supărat că speranţele lui întârziau să se adeverească. Cât despre Rakitin, acesta, cum avea să reiasă mai târziu, sosise dis-de-dimineaţă la mănăstire, trimis anume acolo de doamna Hohlakova. Femeie de treabă altminteri, dar slabă de înger, doamna Hohlakova, neavând îngăduinţa să pătrundă în schit, din clipa când aflase vestea, stătea ca pe ghimpi, mistuită de o curiozitate atât de aprigă, încât nu ştiuse cum să facă să-l expedieze mai curând la faţa locului, dându-i în grijă să nu scape nimic din vedere şi să-i raporteze în scris, cam din jumătate în jumătate de oră, tot ce se va întâmpla. Avea o părere bună despre Rakitin, care în ochii săi era cel mai credincios şi mai cucernic dintre toţi tinerii din cercul ei – atât de bine se pricepea Rakitin să intre pe sub pielea unuia sau altuia, luând înfăţişarea pe care acela ar fi dorit s-o aibă, bineînţeles atunci când era convins c-o să tragă vreun folos. Era o zi senină, scăldată în soare; credincioşii se preumblau grupuri-grupuri printre mormintele ce se înşirau unul lângă altul în preajma bisericii, sau stăteau risipite ici şi colo prin curtea schitului. Dând ocol schitului, părintele Paisie îşi aduse aminte deodată că nu-l mai văzuse pe Alioşa din

timpul nopţii. Tocmai în momentul când se gândea la el, îl zări într-un colţ mai ferit al schitului, lângă uluci, stând pe piatra de mormânt a unui călugăr de mult răposat, vestit prin sfinţenia vieţii sale. Tânărul şedea întors cu spatele spre schit şi cu faţa către uluci, ca şi cum s-ar fi ascuns după cruce. Apropiindu-se de el, monahul băgă de seamă că Alioşa îşi ţinea faţa îngropată în palme şi plângea amarnic, zguduit de suspine înăbuşite. Rămase deci câteva clipe locului, uitându-se la el în tăcere.

— Linişteşte-te, fiule, linişteşte-te, dragă prietene, rosti el în cele din urmă, cu un tremur în glas. Ce faci? Se cade, oare, să plângi când ar trebui să te bucuri? Au nu ştii tu că aceasta este cea mai slăvită zi a lui? Gândeşte-te numai unde se află în clipa asta!

Alioşa îşi descoperi obrazul buhăit de plâns, ca al unui copil mic, şi-i aruncă o privire, apoi, fără să scoată o vorbă, se întoarse şi-şi îngropa iarăşi faţa în palme.

— Poate că ai dreptate, adăugă îngândurat părintele Paisie. Plângi, fiule. Lacrimile astea Hristos ţi le-a trimis. Şi se depărta cugetând cu duioşie: „Lacrimile tale întristate îţi vor aduce pacea sufletească şi-ţi vor însenina inima ta cea bună”. Se grăbise de altfel să plece de acolo, de teamă să nu-l podidească şi pe el plânsul în faţa suspinelor lui Alioşa. Timpul trecea şi molitvele se ţineau lanţ. Părintele Paisie se duse de luă locul părintelui Iosif la căpătâiul mortului, pentru a citi mai departe din Evanghelie. După-amiază însă, cu puţin înainte de ora trei, se petrecu acel lucru ciudat despre care am pomenit la sfârşitul precedentei cărţi, un lucru la care în nici un caz nu ne-am aşteptat şi care contrazicea atât de categoric toate speranţele făurite între timp, încât, precum am mai spus, până în ziua de azi, atât la noi în oraş, cât şi în împrejurimi, acest eveniment este comentat cu aceeaşi însufleţire şi cu o risipă de amănunte. În ce mă priveşte, va mărturisesc că mă simt aproape îngreţoşat de câte ori trebuie să vorbesc despre această întâmplare cu totul nesemnificativă şi care în ochii mei nu

este decât un prilej de ispită – în fond, e un lucru foarte firesc şi fără nici un fel de importanţă – şi vă rog să mă credeţi că aş fi căutat s-o trec sub tăcere în cele ce urmează dacă n-ar fi avut o influenţă hotărâtoare şi foarte clară asupra lui Alioşa, principalul – deşi abia de aici înainte – erou al povestirii mele, provocându-i o adevărată criză de conştiinţă şi aducând o transformare radicală în sufletul lui, o criză care, ce-i drept, i-a zguduit cugetul, dar în acelaşi timp i-a oţelit caracterul, dându-i un ţel precis în viaţă.

Dar să ne întoarcem la istorisirea noastră. În zorii zilei, înainte chiar de a se fi luminat afară, cum am spus, rămăşiţele pământeşti ale stareţului fuseseră aşezate în sicriu şi depuse în prima încăpere, unde îşi primea el de obicei oaspeţii; în momentul acela cineva întrebase dacă trebuie sau nu să deschidă ferestrele. Pusă în treacăt şi mai mult într-o doară, întrebarea trecuse aproape neobservată, fără să primească vreun răspuns. Cel mult dacă vreunii dintre cei de faţă se vor fi gândit cum poate fi cineva atât de absurd (dacă nu chiar ridicol), încât să-i treacă prin minte că trupul părintelui Zosima ar putea să intre în putrefacţie, viciind aerul! Merită într-adevăr să-i plângi de milă că-i atât de zevzec şi lipsit de credinţă când sumedenie de oameni aşteaptă să se întâmple tocmai pe dos. Îndată după miezul zilei însă se petrecu un lucru pe care la început cei care se foiau pe uşa chiliei îl observară pe tăcute, cu vădită teamă de a-şi mărturisi cu glas tare bănuiala ce abia se înfiripase în cugetul lor. Către orele trei după-amiază lucrul acesta deveni atât de evident, încât nu mai putea să încapă nici o îndoială şi într-o clipă ştirea trecu din gură în gură printre credincioşii care împânzeau schitul, iar de acolo se răspândi în mănăstire, spre consternarea tuturor, ca până la sfârşit, în foarte scurt timp, să ajungă în oraş, făcând mare vâlvă nu numai în rândurile dreptcredincioşilor, dar şi printre necredincioşi. Aceştia din urmă nu-şi ascundeau satisfacţia, dar mai încântaţi decât ei se arătau unii credincioşi, adeverind cuvintele rostite cândva de răposatul stareţ:

„Mult se mai bucură muritorii de ruşinea omului neprihănit care-a căzut în păcat!” Încetul cu încetul, dar tot mai insinuant cu cât trecea timpul, o miasmă, ca de stârv, începu să se răspândească din sicriu. Şi duhoarea aceasta se accentua din ce în ce, pentru ca pe la orele trei sa strice tot aerul din încăpere. De ani de zile nu se pomenise, ba nici chiar de când luase fiinţă mănăstirea, nu se ştia să se fi iscat vreodată asemenea zarvă deşănţată – în alte împrejurări nici nu i-ar fi putut trece prin minte cuiva că s-ar putea petrece una ca asta – cum se stârni de astă dată în chip atât de năprasnic în rândurile călugărilor, făcându-i pe cei mai mulţi dintre ei să cadă în ispită. Amintindu-şi mai apoi, după ani şi ani, de atâtea şi atâtea întâmplări din ziua aceea, unii călugări mai cu scaun la cap încă se mai minunau în sinea lor, gândindu-se cu groază cât de departe ajunseseră atunci lucrurile. Atâţia alţii dintre ei, doar, oameni cucernici şi cu frica lui Dumnezeu, monahi smeriţi în sufletul lor, care duseseră o viaţă sfântă şi fără prihană, răposaseră întru Domnul şi trupurile lor neînsufleţite răspândiseră tot aşa, de la o vreme, un miros greu, de putreziciune, ca orice mort. Şi totuşi nimeni nu se tulburase din pricina asta, nici nu se lăsase dus în ispită. Bineînţeles şi la noi la schit fuseseră unii călugări a căror amintire se păstrase încă vie în mănăstire după ani şi ani, deoarece rămăşiţele lor pământeşti, după câte se spunea, rămăseseră nevătămate, fără a putrezi. Faptul acesta îi zguduise pe fraţii lor întru Domnul, lăsând o urmă neştearsă în sufletul lor, ca o nepătrunsă taină şi o minune în fata căreia trebuie să te închini; mai mult chiar, monahii îl priveau ca pe o făgăduinţă că atunci când prin vrerea lui Dumnezeu le va sosi ceasul, mormintele lor vor fi aşijderea încununate cu slavă. Aşa, bunăoară, era deseori pomenit bătrânul monah Iov, care închisese ochii la vârsta de o sută cinci ani, după ce trăise ca un schimnic adevărat, vestit prin faptul că toată viaţa postise, păzind în acelaşi timp cu străşnicie legământul tăcerii. Pustnicul se prăpădise de mult, în

primul deceniu al secolului al optsprezecelea şi mormântul său era arătat cu multă veneraţie credincioşilor care intrau pentru întâia oară în mânăstire, pomenindu-li-se în cuvinte învăluite despre marile speranţe legate de el. (Acolo îl găsise părintele Paisie în dimineaţa aceea pe Alioşa). În afară de bătrânul călugăr răposat de un car de vreme, se mai vorbea despre încă un mare ieromonah, acesta mort mai de curând, ca să zicem aşa, stareţul Varsonofi, al cărui urmaş întru har fusese părintele Zosima şi pe care, cât trăise, toată lumea ce venea pe la mănăstire îl socotea sărac cu duhul. Se zice că amândoi zăceau în raclele lor la fel de întregi pe cât erau în viaţă, că atunci când fuseseră îngropaţi nimic nu arăta că trupurile lor începuseră să se descompună, iar chipurile lor, după moarte, parcă se luminaseră. Ba erau unii care se jurau că aerul din preajmă era îmbălsămat. Oricât de puternice ar fi fost însă aceste amintiri, ele nu izbuteau să explice îndeajuns toată agitaţia aceea deşănţată, stupidă şi duşmănoasă pe care o prilejuise sicriul stareţului Zosima. În ce mă priveşte, cred că e vorba de o serie întreagă de cauze diferite, care au coincis, determinând într-un fel ori altul acest incident atât de penibil. În primul rând trebuie să ţinem seama de ostilitatea profundă de care era înconjurată stăreţia, privită ca o inovaţie primejdioasă, ostilitate nemărturisită ce stăruia în mănăstire, mocnind în sufletele multora dintre călugări. Apoi cu siguranţă că un rol tot atât de important îl juca invidia celor din jur. Răposatul fusese socotit sfânt încă din timpul vieţii, încât aproape ca nu era îngăduit să te îndoieşti de harul lui. Şi nu atât prin minunile pe care le-ar fi săvârşit îşi câştigase atâtea simpatii, cât mai ales prin puterea iubirii sale, datorită căreia un mare număr de credincioşi, din toată inima devotaţi, făcuseră zid în jurul lui. Totuşi – sau, mai bine zis, tocmai de aceea – stareţul stârnise invidia multora, o invidie care cu timpul se preschimbase într-o ură înverşunată, mărturisită pe faţă sau tăinuită cu grijă şi avea destui duşmani nu numai în mănăstire, dar şi printre

mireni. Aşa că, deşi nu făcuse niciodată şi nimănui nici cel mai mic rău, se găsea câte cineva să se întrebe: „De ce, oare, l-o fi crezând lumea sfânt?” Era de ajuns deci să se întrebe aşa tot mereu ba unul, ba altul, ca până la urmă să dospească în jurul lui un noian de ură neîmpăcată. Lata de ce, după cum spuneam, simţind duhoarea de putreziciune pe care începuseră să o răspândească rămăşiţele lui pământeşti şi încă atât de repede – căci nu trecuse nici o zi de când îşi dăduse sufletul – mulţi nu-şi mai încăpeau în piele de bucurie; în timp ce acei care-i rămăseseră credincioşi şi-l veneraseră toată viaţa se simţeau cât se poate de ofensaţi de acest incident, ca şi când ar fi fost vorba de o insultă personală. Şi acum să arătăm mai pe îndelete cum s-au petrecut lucrurile.

Din momentul în care s-a observat că trupul intrase în descompunere, era destul să priveşti mutra călugărilor care intrau în chilie ca să-ţi dai seama pentru ce veniseră. Dacă intra câte cineva înăuntru, n-avea răbdare să stea mai mult de două-trei clipe şi făcea numaidecât calea întoarsă, ca să confirme zvonul celor ce aşteptau afară. Unii clătinau trist din cap, alţii nici măcar nu căutau să-şi ascundă bucuria ce scapără în privirile lor duşmănoase. Nimeni însă nu-i dojenea, nimeni nu încerca să ia apărarea răposatului, lucru cu atât mai curios cu cât adepţii acestuia erau în număr precumpănitor în mănăstire. Se vede că însăşi pronia cerească îngăduise de astă dată celor puţini să dobândească o vremelnică biruinţă asupra celor mulţi. În curând, începură să apară tot aşa, ca să iscodească şi vizitatorii mireni, în majoritate din pătura cultă. Oamenii simpli rar dacă se încumetau să intre în incinta mănăstirii, deşi la poarta schitului aştepta o gloată întreagă. După ora trei, afluenţa curioşilor spori în mod simţitor, pe măsură ce se răspândea printre mireni ştirea senzaţională. Unii, care poate nicidecum n-ar fi venit în ziua aceea sau cărora nici nu le era deloc aminte să vină, făcuseră special drumul până acolo şi printre ei se aflau destule persoane

simandicoase din societatea oraşului. Totuşi, lumea se purta cuviincios încă, iar părintele Paisie, auster ca întotdeauna, citea mai departe, cu glas tare şi răspicat, stâlpii, ca şi cum n-ar fi observat nimic, deşi simţise de mult că se întâmplă ceva neobişnuit. Curând însă i-au ajuns şi lui la ureche unele cuvinte rostite la început în şoapta, apoi cu mai mult curaj şi mai desluşit. „Se vede că judecata lui Dumnezeu nu se potriveşte cu cea omenească”, auzi spunându-se la un moment dat părintele Paisie. Constatarea fusese făcută de un mirean, un funcţionar de la oraş, un bărbat între doua vârste, pe care toată lumea îl ştia drept om bisericos; exprimându-şi gândul însă, omul nostru se mulţumise doar să repete în gura mare ceea ce îşi şuşoteau la ureche unii călugări. De mult cuvintele acestea amare se desprinseseră de pe buzele lor; şi, ceea ce era şi mai dureros, rostindu-le, pe chipul acestor monahi se citea tot mai lămurit o satisfacţie răutăcioasă. Totuşi, curând lumea începu să piardă buna-cuviinţă, ba chiar s-ar fi zis că se simţea îndreptăţită să-şi schimbe purtarea. „Cum e cu putinţă una ca asta? Se minunau unii dintre monahi cu o ipocrită consternare. Firav cum era şi uscăţiv, o mână de om, numai piele şi oase, cum se poate să duhnească aşa?” „E semn de la Dumnezeu”, se grăbeau să adauge alţii şi părerea acestora găsi credit numaidecât, fiind acceptată fără discuţie. Căci, spuneau ei, deşi e foarte firesc ca trupul omenesc să răspândească la un moment dat un miros greu după moarte – aşa cum se întâmplă cu toţi păcătoşii trecuţi la odihna de veci – niciodată leşul unui om nu se împute atât de curând, ci mult mai încolo, după douăzeci şi patru de ore cel puţin, pe când în cazul de faţă mortul „se pripise peste fire” şi aici cu siguranţă nu poate fi decât mâna lui Dumnezeu, care-şi arătase astfel vrerea. Dumnezeu voise anume să trimită un semn neîndoielnic muritorilor. Judecata lor te punea pe gânduri şi nimeni n-avea nimic de zis. Bibliotecarul mănăstirii, blajinul părinte ieromonah Iosif, la care răposatul ţinea foarte mult, încercă să se

împotrivească gurilor rele, argumentându-le că „nu toată lumea e de aceeaşi părere” şi că nici o dogmă a bisericii ortodoxe nu pretinde ca rămăşiţele pământeşti ale preacucernicilor să nu putrezească. „Aceasta, zicea el, nu este decât o închipuire deşartă, căci în multe ţări pravoslavnice, bunăoară pe muntele Athos, nimeni nu se sinchiseşte câtuşi de puţin când mortul începe să miroasă urât. Faptul că trupul celui adormit întru Domnul n-a fost atins de putreziciune nu poate fi o dovadă chiar atât de sigură că sufletul lui s-a mântuit şi s-a ridicat în slavă printre drepţi; asta se poate şti numai după felul cum arată oasele atunci când, peste ani de zile, vor fi dezgropate, după ce, firește, carnea se va fi prefăcut în ţarină. Dacă oasele aflate în mormânt sunt galbene ca ceara, e semn că Dumnezeu l-a proslăvit pe adormitul de veci, socotindu-l printre drepţi, iar dacă nu sunt galbene, ci negre, înseamnă că Ziditorul nu l-a învrednicit cu această slavă; aşa-i datina pe muntele Athos, loc sfânt, unde credinţa pravoslavnică s-a păstrat neştirbită, luminând prin curăţia ei fără prihană”, a rostit în încheiere părintele Iosif. Din păcate însă cuvintele smeritului monah nu reuşiră să înduplece pe nimeni, fiind, dimpotrivă, luate în răspăr. „Palavre cărturăreşti! Ce vă uitaţi în gura lui, e dintre aceia cu idei noi”, se împotriveau unii călugări. „Noi ne ţinem de credinţa veche, ce-ar fi să ne luăm după toate scornirile astea noi câte au ieşit acum pe lume?” adăugau alţii. „Ce, parcă noi n-avem atâţia sfinţi?! De când tot stau acolo sub papucul turcesc, se vede c-au uitat ce spune pravila noastră. Au smintit legile pravoslavnice, nici clopote nu mai au la biserică!” le ţineau isonul limbile ascuţite. Părintele Iosif se depărta mâhnit până în adâncul sufletului, cu atât mai mult cu cât simţea că vorbise fără prea multă convingere, ca şi cum nici el n-ar fi pus temei pe cuvintele sale. Era în mare cumpănă, deoarece îşi dădea seama că se pune la cale ceva foarte urât, că răzvrătirea ce mocnise până atunci în mânăstire scotea acum capul. Treptat-treptat, urmându-i pilda, tăcură

şi alte glasuri cumpătate. Nu ştiu cum se făcuse, că toţi cei care-l înconjuraseră cu dragoste pe părintele Zosima – şi care primiseră cu dragă inimă şi cu smerenie autoritatea stăreţiei – se pierduseră deodată cu firea, fără să-şi dea seama cum, aşa încât de se întâmpla să-şi încrucişeze paşii, abia mai cutezau să se uite cu sfială unul la altul. Adversarii acestei aşa-zise inovaţii, în schimb, înălţau cu trufie fruntea. „Răposatul stareţ Varsonofi nu numai că nu mirosea a hoit, dar îmbălsămase aerul cu mireasmă de flori, aminteau ei cu o mulţumire răutăcioasă; şi dacă Cel-de-Sus l-a învrednicit cu atâta slavă, să nu credeţi c-a făcut-o pentru stăreţia lui, ci pentru că a trăit toată viaţa ca un sfânt.” Cu timpul, se auziră şi alte cuvinte de hulă şi nimeni nu se mai sfia să-i scoată fel de fel de ponoase stareţului adormit întru Domnul. „Învăţătura lui era eretică; viaţa, zicea el, bunăoară, e o bucurie fără seamăn, nu o vale a plângerii şi a umilinţei”, îl judecau unii mai mărginiţi. „Se dăduse după moda nouă, nu voia să creadă că focul gheenei e foc adevărat”, întăreau alţii şi mai reduşi la minte. „Nu ţinea post, îi plăceau cofeturile, la ceai nu-i lipsea niciodată dulceaţa de vişine, că-l îndopa cu dulceaţă coconetul de la oraş. Se cade, oare, ca un schimnic să se desfete cu ceai?” îl acuzau invidioşii. „I se urcase la cap, îşi aminteau neînduplecaţi cei aprigi din fire; pasămite, se credea sfânt, toată lumea îi cădea la picioare şi el socotea că aşa se şi cuvine.” „Prea lua în deşert taina spovedaniei”, şuşoteau duşmanii neîmpăcaţi ai stăreţiei. Şi erau printre ei oameni bătrâni, neclintiţi în credinţa lor, care păzeau cu cea mai mare străşnicie postul şi legământul tăcerii; niciodată până atunci, cât trăise stareţul, nu li se auzise glasul şi acum iată că prinseseră grai, din păcate, căci vorbele lor lăsau urme adânci în cugetul călugărilor mai tineri, care încă nu ştiau prea bine ce să creadă. Bunăoară, oaspetele din Obdorsk, călugărul de la sfântul Silvestru, era numai urechi, mereu ofta din adânc şi tot dădea din cap. „Avea pesemne dreptate ieri părintele Ferapont”, chibzuia în sinea lui. Şi chiar în

momentul acela se arătă la lumina zilei şi părintele Ferapont; ieşise din bârlogul lui parcă anume pentru a tulbura şi mai mult sufletele.

Aşa cum spuneam mai înainte, bătrânul schimnic aproape că nu părăsea defel chilioara lui din prisacă; rareori dacă se ducea la biserică. Era o încălcare a tipicului de care toţi ceilalţi erau obligaţi să se ţină; lui, însă, i se ierta, căci îl socoteau cam într-o ureche. Dar, ca să spunem adevărul adevărat, cârmuitorii mânăstirii se vedeau oarecum siliţi a-i trece cu vederea unele ciudăţenii. Le-ar fi venit greu, de altfel, să supună cu de-a sila canoanelor călugăreşti pe un schimnic preacuvios, care făcuse legământul postului şi tăcerii şi care se ruga zi şi noapte (uneori chiar i se întâmpla să adoarmă stând în genunchi). „Este mai sfânt decât noi toţi, căci ascultările sale sunt mult mai grele decât cer canoanele, ar fi zis călugării. Şi dacă nu vine la biserică, n-are a face, ştie el când trebuie să vină şi când nu, după rânduiala sa…” Tocmai de aceea, ca să se preîntâmpine asemenea cârteli şi ispite, bătrânul pustnic era lăsat în voia lui.

Precum se ştie, părintele Ferapont îl ura de moarte pe stareţul Zosima; fapt este că până la urmă îi ajunsese şi lui la ureche ceea ce spunea gura lumii, cum că „judecata lui Dumnezeu nu se potrivea cu cea omenească” şi că mortul „se pripise peste fire”. Se pare că primul care se grăbise să-i dea de ştire fusese călugărul din Obdorsk care plecase de la el îngrozit în ajun. Am arătat, de asemenea, în cele de mai sus că părintele Paisie, care citea stâlpii la căpătâiul mortului, fără să se clintească de lângă sicriu, deşi nu putea să audă şi să vadă ce se întâmpla pe afară, ghicise totuşi fără greş în sinea lui întorsătura pe care aveau s-o ia lucrurile, deoarece cunoştea prea bine lumea monahicească. Nu era câtuşi de puţin tulburat, totuşi, dimpotrivă, aştepta liniştit să vadă ce o să mai fie şi urmărea îndeaproape, cu o privire pătrunzătoare, frământările mulţimii, ştiind dinainte lămurit care va fi

sfârşitul. Deodată însă îi veni la ureche o larmă neobişnuită, ce se stârnise din senin în tindă, trecând în chip vădit peste marginile îngăduite bunei-cuviinţe. O clipă mai apoi, uşa se dădu de perete şi în prag răsări năprasnic părintele Ferapont. Se vedeau desluşit din chilie oamenii care se ţineau cârd după el, îmbulzindu-se jos, lângă treptele de la intrare, în majoritate călugări, printre care se amestecaseră şi destui mireni. Nimeni însă nu se încumeta să urce în cerdac, nici să pătrundă în chilie; se opriră cu toţii la picioarele scării, în aşteptare, curioşi să audă ce o să spună şi să vadă ce o să facă bătrânul sihastru. Cu toată îndrăzneala lor, simţeau parcă o strângere de inimă, gândindu-se că părintele Ferapont nu venise acolo de pomană. Pustnicul se opri în prag şi ridică mâinile spre cer; în momentul acela în dreapta lui, la subsuoară, se iţiră ochişorii ageri şi mutra iscoditoare a călugărului din Obdorsk, singurul care nu-şi putuse înfrâna curiozitatea şi urcase treptele după el. Ceilalţi, cuprinşi de spaimă, în momentul când uşa se dădu de perete pocnind, se traseră îndărăt. Cu braţele spre cer, părintele Ferapont răcni:

— Urgisit, urgisit să fii!

Şi, întorcându-se, făcu pe rând semnul crucii spre cele patru colţuri şi spre cei patru pereţi ai încăperii. Însoţitorii lui prinseră numaidecât tâlcul acestui gest, căci oriunde ar fi intrat, schimnicul nu se aşeza, nici nu rostea o vorbă până nu alunga mai întâi duhul necurat.

— Piei, satană, piei, satană! Rostea el la fiecare cruce. Urgisit, urgisit să fii! Răcni el pentru a doua oară.

Era îmbrăcat cu anteriul lui de şiac, încins cu sfoară. De sub cămaşa groasă de cânepă i se zărea pieptul păros şi cărunt. Umbla desculţ şi, la fiecare mişcare a braţelor, lanţurile grele, pe care le purta sub veşminte, zornăiau.

Părintele Paisie se întrerupse din citanie şi, făcând un pas înainte, se opri în faţa lui în aşteptare.

— Au ce urmare-i ăsta, preacuvioase? De ce faci lucruri neiertate? De ce vrei să ispiteşti smerita turmă? Întrebă el

într-un târziu, privind încruntat oaspetele nepoftit.
— Au ce urmare, ha? Ce urmare? Adevăr grăiesc ţie, care ţi-e credinţa? Se izmeni, făcând pe prostul, părintele Ferapont. Venit-am să izgonesc fiara cea cumplită şi spurcată, diavolul ce s-a sălăşluit între voi! Să văd câţi încornoraţi s-au pripăşit pe aici în lipsa mea. Să-i mătur pe toţi cu târnul de mesteacăn.
— Vrei să izgoneşti duhul cel necurat şi poate tocmai lui Mamona-i slujeşti! Urmă neînfricat părintele Paisie. Au cine poate spune despre sine „sfânt sunt”? Nu cumva tu, părinte?
— Nevrednic sunt eu, nu sfânt. În jilţ n-am să şed şi n-o să îngădui să mi se închine precum unui idol! Zbieră părintele Ferapont drept răspuns. Lumea de azi dă de râpă dreapta credinţă! Răposatul, sfântul vostru, adăugă el, întorcându-se către gloată cu degetul aţintit spre sicriu, nu credea în draci. Punea oamenii să ia curăţenii ca să-i izgonească. De aceea s-au prăsit aici ca păianjenii prin unghere. Şi uite-l cum i s-a împuţit şi lui hoitul. Ăsta-i semn de la Dumnezeu, luaţi aminte!
Cuvintele pustnicului se refereau la o întâmplare adevărată, petrecută pe vremea când părintele Zosima mai era încă în viaţă. Într-o bună zi, un călugăr începu a fi bântuit de vedenii; mereu i se arăta, fie în vis, fie aievea, necuratul. Înfricoşat, bietul monah venise să se spovedească stareţului, care-i poruncise pentru dezlegare să ţină post şi sa facă mereu rugăciuni. Văzând însă că nici aşa nu simţea vreo uşurare, părintele Zosima îl sfătui să stăruie mai departe în postul şi în rugăciunile lui, dar în acelaşi timp să ia şi un leac pe care-l ştia el. Povaţa bătrânului stârni oarecare vâlvă, ducându-i în ispită pe mulţi dintre călugări. Se porniseră deci să-l foarfece pe şoptite, clătinând din cap, mai cu seamă părintele Ferapont, căruia unii clevetitori se grăbiseră să-i aducă la cunoştinţă „năstruşnica” poruncă a stareţului într-o împrejurare atât de neobişnuită ca aceea.

— Mergi, cuvioase, rosti imperativ părintele Paisie, căci nu în mâna oamenilor stă cumpăna judecăţii, ci în mâna lui Dumnezeu. Se poate să fie într-adevăr un „semn”, pe care însă nici tu, nici eu, nici altcineva în toată lumea asta nu e-n stare să-l desluşească. Mergi, părinte şi nu mai zădărî turma! Adăugă el apăsat.

— Nu s-a învrednicit să postească după rânduiala schimniciei, asta vrea s-arate semnul ceresc. E limpede ca lumina zilei şi e păcat să ascunzi! Nu-şi mai găsea astâmpăr monahul, înfierbântat de râvna lui fanatică. Căzuse în patima bomboanelor, venea la el coconetul cu buzunările pline, toată ziulica se tot îndulcea cu ceaiuri, nu umbla decât să-şi îndestuleze pântecele, şi-l ghiftuia cu bunătăţi, cum îşi ghiftuia mintea cu gânduri trufaşe… De aceea, vezi, s-a făcut de ocară…

— Cum poţi rosti asemenea vorbe nesocotite, cuvioase! Îşi înălţă mustrător glasul părintele Paisie. Ma închin în faţa sihăstriei în care te-ai învrednicit să trăieşti şi a postului pe care-l ţii cu sfinţenie, dar vorbele-ţi sunt necugetate de parcă ai fi un tânăr cu caşul la gură, uşuratic şi nechibzuit. Pleacă, părinte, îţi poruncesc! Încheie monahul cu o voce tunătoare.

— Iacă, mă duc! Răspunse părintele Ferapont oarecum descumpănit, fără să-şi domolească totuşi mânia. De, voi sunteţi tobă de carte! Ce să vă puneţi mintea voastră cea înţeleaptă cu un netrebnic ca mine! Că eu am venit ca un biet neştiutor aici şi de atunci am avut vreme să uit şi ce am mai ştiut, m-a ferit Dumnezeu-sfântul de înţelepciunea voastră; mic şi slab cum sunt, a căutat să mă ocrotească…

Părintele Paisie stătea ca împietrit în faţa lui şi aştepta, hotărât să nu se clintească. Pustnicul tăcu în cele din urmă şi, cuprins de o subită tristeţe, îşi duse palma dreaptă la falcă şi rosti cu un glas tărăgănat, privind sicriul:

— Când o fi să-l prohodiţi, spre dimineaţă, o să-i cântaţi Ajutorul şi Sprijinitorul, canonul preafericiţilor, iar mie, când o să-mi dau duhul, o să-mi cântaţi la căpătâi Toată

dulceaţa vieţii {1}, stihoavnă mică, se tângui el cu lacrimi în ochi. V-aţi umflat în pene, fumurile trufiei vi s-au urcat la cap, pustiu a rămas locul acesta! Răcni el deodată ca ieşit din minţi şi, vânturându-şi braţele, se năpusti valvârtej pe trepte.

Mulţimea, care-l aştepta afara, şovăi o clipă: unii se luară după el, alţii însă nu se clintiră din loc, pentru că uşa rămăsese întredeschisă şi părintele Paisie ieşise în cerdac şi se oprise acolo, în picioare, să-i privească. Bătrânul năbădăios însă tot nu se liniştise; se depărta vreo douăzeci de paşi, apoi, întorcându-se cu faţa spre asfinţit, ridica braţele la cer şi se prăbuşi jos, ca secerat, răcnind:

— Dumnezeul meu a biruit! Hristos a biruit soarele şi iată-l cum scăpată! Urlă el dând din mâini, cuprins de frenezie, după care îşi lipi obrazul de pământ şi izbucni într-un hohot de plâns, scuturându-se tot şi scurmând cu degetele ţarina. De astă dată toată lumea se repezi într-acolo, se auziră ţipete, plânsete… Un vânt de nebunie bântuia mulţimea.

— E un sfânt cu adevărat sfânt! Un om cu drept cuvânt fără prihană! Mărturiseau toţi fără nici o sfială. Uite cine s-ar cuveni să fie stareţ! Adăugau cu parapon unii.

— N-o să primească… E o cinste de care o să se scuture… Nu l-ar lăsa mima să slujească blestemata ceea de lege nouă… Ce, crezi c-o să se ia după smintelile lor?… Protestau alte glasuri.

Şi cine ştie cum s-ar fi sfârşit toată povestea dacă în momentul acela n-ar fi început să bată clopotele, chemând credincioşii la vecernie. Toţi îşi făcură cruce. Părintele Ferapont se ridică, închinându-se la rândul său, ca şi când ar fi vrut să înlăture o piază-rea şi, fără să mai privească înapoi, se îndreptă spre sihăstria lui, continuând să strige în gura mare vorbe fără şir. Unii – prea puţini însă – se ţinură după el; alţii – mai numeroşi – începură să se împrăştie, grăbindu-se să meargă la slujbă.

Părintele Paisie îl lasă pe părintele Iosif să citească mai departe Evanghelia şi coborî din cerdac. Ţipetele zănatice

ale fanaticilor nu izbutiseră să-l clintească şi, totuşi, se simţea trist şi abătut, fără să-şi dea seamă de ce anume. Îşi încetini paşii, întrebându-se nedumerit: „De unde-o fi venit tristeţea asta, de ce să ma pierd aşa cu firea?” şi, aproape în aceeaşi clipă, descoperi cu mirare că mâhnirea ce-i îndoliase fără veste sufletul fusese prilejuită de un lucru în aparenţă fără nici o importanţă şi anume: în gloata care se îmbulzea puţin mai înainte la uşa chiliei printre cei ce păreau mai agitaţi, îl zărise şi pe Alioşa şi, gândindu-se acum la toate astea, îşi amintea că în momentul când dăduse cu ochii de el simţise o strângere de inimă. „Atât de mare să fie locul pe care-l cuprinde băiatul ăsta în sufletul meu?” se întreba el mirat. Tocmai atunci îi ieşi în cale Alioşa, care mergea cu pas grăbit, deşi, precum se vedea, nu se ducea la biserică. Privirile li se încrucişară o clipa, dar Alioşa îşi feri numaidecât ochii, plecându-i în pământ. Părintele Paisie îi citi pe faţa răsturnările cumplite ce se petreceau în acel răstimp în adâncul său.

— Şi tu ai căzut în ispită? Exclamă monahul. Te-ai dat şi tu de partea celor cu credinţa îndoită? Adăugă el cu amărăciune.

Alioşa se opri, aruncând-i o privire şovăitoare şi iar îşi coborî ochii în pământ. Stătea în profil, fără să se învrednicească măcar a întoarce capul spre cel care-i adresase cuvântul. Părintele Paisie îl cercetă cu luare-aminte.

— Unde te grăbeşti? Au bătut clopotele de vecernie, rosti el din nou, dar nici de astă dată nu primi vreun răspuns. Pleci din schit? Aşa, fără dezlegare? Şi fără să fi cerut binecuvântarea?

Un zâmbet chinuit miji pe buzele tânărului; şi ce ciudat se uită – atât de ciudat – la călugărul care tot încerca să-l descoasă… El era duhovnicul în seama căruia fusese lăsat cu limbă de moarte de fostul său îndrumător spiritual, de stăpânul inimii şi al minţii lui, stareţul său multiubit! Şi totuşi, fără a rosti un singur cuvânt, nesocotind respectul ce

i-l datora, dădu din mână exasperat şi o porni întins spre poarta mânăstirii.

— Ai să te întorci! Şopti părintele Paisie, uitându-se după el uimit şi îndurerat.

II – O CLIPĂ…

Părintele Paisie nu se înşela presupunând ca „fiul său drag” se va întoarce de buna seama înapoi; ghicise (poate nu chiar pe deplin, dar cu destulă perspicacitate) adevărata explicaţie a stării sufleteşti ce-l stăpânea în momentul acela pe Alioşa. Cu toate acestea, trebuie sa vă mărturisesc că-mi vine foarte greu să definesc semnificaţia reala pe care va fi avut-o acel moment – pe cât de ciudat, pe atât de nebulos – în viaţa eroului meu, atât de tânăr încă şi atât de drag mie. La întrebarea îndurerată a părintelui Paisie: „Te-ai dat şi tu de partea celor cu credinţa îndoită?” aş putea, fireşte, să răspund cu toată convingerea în locul lui: „Nu, nu era printre cei şovăielnici în credinţă!” Dimpotrivă, descumpănirea lui îşi avea obârşia tocmai într-o credinţa prea înfocată. Şi totuşi, cumpăna lui sufletească se stricase, exista într-însul o incertitudine atât de chinuitoare, încât după ani şi ani Alioşa încă mai socotea această zi de tristă amintire ca pe una dintre cele mai nenorocite şi mai apăsătoare din viaţa lui. Dacă însă cineva m-ar întreba răspicat: „Cum se poate ca toată suferinţa şi zbuciumul lui să fi fost provocate numai şi numai de faptul că trupul neînsufleţit al bătrânului stareţ, în loc să fi dobândit virtuţi tămăduitoare, începuse, dimpotrivă, să se descompună atât de grabnic?” aş răspunde fără înconjur: „Da, într-adevăr, chiar aşa s-a întâmplat!” L-aş ruga totuşi pe cititor să nu se pripească şi să nu surâdă ironic de candoarea tânărului meu erou. N-am câtuşi de puţin intenţia să solicit îngăduinţa faţă de sentimentele lui sau să încerc cumva să-i justific convingerile naive invocând vârsta sa prea fragedă, bunăoară, ori faptul că nu apucase să-şi desăvârşească învăţătura ş.a.m.d.; în pofida tuturor aşteptărilor, voi mărturisi cu hotărâre că nutresc o deosebită stimă pentru

inima sa, pentru felul său de a fi. Fără îndoială că un altul de seama lui, care ar fi dat dovadă de mai multă prudenţă, nelăsând impresiile să pătrundă chiar atât de lesne în adâncul sufletului său, care ar fi ştiut de timpuriu să fie mai calm în afecţiunile sale, un tânăr înzestrat cu un spirit poate judicios, dar prea rezonabil pentru vârsta lui (şi tocmai de aceea mai superficial), n-ar fi păţit ceea ce i se întâmplase lui Alioşa. Dar zău dacă nu este mai lăudabil câteodată să te laşi stăpânit de o pasiune fie chiar nechibzuită, dar generata de o puternică iubire, decât să rămâi rece în faţa ei. Cu atât mai mult în primăvara vieţii, căci, după părerea mea, un tânăr care se dovedeşte prea rezonabil în orice împrejurare nu-mi inspiră prea multă încredere şi nici nu pun prea mare preţ pe sufletul lui! „Da, îmi vor obiecta unii oameni cu scaun la cap, nu orice tânăr e-n stare să creadă într-o superstiţie ca asta despre care vorbeşti dumneata, iar eroul dumitale nu poate fi, bineînţeles, un exemplu pentru ceilalţi!” La care mă grăbesc să răspund: „Da, într-adevăr, eroul meu credea, credea cu sfinţenie, cu nestrămutată convingere şi, totuşi, n-am de gând să solicit indulgenţa nimănui faţă de dânsul.”

Vedeţi dumneavoastră, deşi am declarat mai sus (poate cam precipitat) că n-am intenţia să explic, să motivez ori să justific sentimentele eroului meu, mă văd totuşi silit să lămuresc unele lucruri pentru o mai uşoară înţelegere a celor ce vor urma. De aceea vă spun de la început: în împrejurarea de faţă nu poate fi vorba de o minune privită ca atare, după cum nu poate fi vorba nici de o aşteptare ilogică a unei minuni ce-ar fi trebuit să se întâmple. Alioşa nu avea nevoie de aşa ceva pentru triumful unor convingeri ale sale (nu, asta în nici un caz) ori pentru ca nu ştiu ce idee preconceputǎ, ce se înrădăcinase în cugetul lui, să poată birui mai lesne o alta similară – cu certitudine, nu! În toate şi mai presus de orice, pe primul plan el nu vedea decât chipul venerabil şi atât de iubit, chipul omului drept şi fără prihană, pentru care avea un adevărat cult. Toată

dragostea ce sălăşluia în adâncul inimii lui tinere şi curate, dragostea sa faţă „de toţi şi de toate”, se concentrase poate fără îndreptăţire în vremea din urmă, mai precis în ultimul an – cel puţin în manifestările cele mai vii ale sufletului său – numai şi numai asupra unei singure fiinţe, asupra bătrânului stareţ, acum răposat întru Domnul, de care era atât de ataşat. Fiinţa aceasta întruchipase atâta timp pentru dânsul supremul ideal, încât i-ar fi fost imposibil să-nu aspire cu toată râvna clocotitoare a sufletului său tânăr spre acest ideal, ajungând uneori să uite cu desăvârşire „de toţi şi de toate”. (Mai târziu avea să-şi amintească, bunăoară, că în ziua aceea de grea cumpănă uitase de fratele său, Dmitri, la care se gândise cu duioşie şi grijă în ajun, după cum, tot aşa, uitase să treacă pe la Iliuşecika, să-i ducă tatălui său cele două sute de ruble, pe care de asemenea deunăzi îşi propusese cu tot dinadinsul să i le dea.) Deci, aşa cum am spus mai înainte, Alioşa nu avea nevoie de minuni, ci de împlinirea „dreptăţii supreme” care, după părerea lui, fusese încălcată, rănindu-i cu o nebănuită cruzime inima. Chiar dacă această „dreptate” mult-aşteptată – dreptate cerută de însăşi ordinea firească a lucrurilor – lua înfăţişarea unor minuni pe care ar fi trebuit să le săvârşească neîntârziat rămăşiţele pământeşti ale fostului său îndrumător spiritual, iubit până la adoraţie, faptul acesta prezenta oare vreo importanţă? La fel credea şi acelaşi lucru îl aştepta toată lumea la mânăstire, chiar şi aceia în faţa înţelepciunii cărora se pleca Alioşa, de pildă părintele Paisie. Şi fără a-şi mai trudi sufletul cu fel de fel de îndoieli, Alioşa îşi înveşmântase năzuinţa în aceleaşi straie, împrumutate de la cei din jur. Răstimpul de un an de zile petrecut între zidurile mânăstirii îi plămădise cugetul, aşezându-i-l într-un anumit tipar şi în sinea lui se obişnuise să aştepte ceva. Dar inima lui era însetată de dreptate, numai şi numai de dreptate şi nu de minuni! Şi iată că acela care, după credinţa lui, trebuia să fie preamărit ca unul ce era mai presus decât toţi muritorii, în locul slavei ce i se

cuvenea cu prisosinţă, fusese prăvălit de pe soclu şi târât în noroi! De ce? Cine hotărâse să fie aşa? Cine a putut să judece în felul acesta? Se frământa, chinuită de întrebări, inima-i tânără şi nevinovată. Era deci o suferinţă prea mare pentru el, se simţea adânc jignit, ba chiar îndârjit, văzând cum omul fără prihană, cel mai drept între toţi drepţii lumii, fusese lăsat pradă batjocurilor răutăcioase ale gloatei nesăbuite ce nu-i ajungea nici măcar la călcâie. Minunea nu se înfăptuise, nici un miracol nu avusese loc, aşteptările mulţimii, care ţinea cu tot dinadinsul să se întâmple ceva numaidecât, se dovediseră zadarnice – fie – dar de ce trebuia să răbufnească toată această infamie? Cum de îngăduise cerul oare o asemenea dezonoare? De ce era nevoie, oare, ca trupul să se descompună atât de repede? De ce „se pripise peste fire”, cum spuneau cu duşmănie călugării? Ce rost avea acest „semn”, aşa cum îl proclamaseră toţi într-un glas cu părintele Ferapont şi de ce se credeau îndreptăţiţi să tragă asemenea concluzii? Unde este providenţa şi unde sunt hotărârile ei ce cârmuiesc destinele omeneşti? Pentru ce se ascunde „tocmai atunci când e mai multă nevoie de ea”? (se gândea Alioşa); ce-o făcuse, oare, să se supună cu atâta docilitate legilor necruţătoare, oarbe şi mute ale firii?

Iată tot atâtea întrebări din pricina cărora inima lui sângera şi, bineînţeles, după cum am mai pus, pe primul plan se afla chipul omului pe care îl iubea mai presus de orice şi care fusese „înjosit”, „târât în noroi”! Chiar dacă revolta lui era pe cât de absurdă, pe atât de inutilă, repet pentru a treia oară (şi poate că părerea mea, sunt gata să recunosc, este tot atât de absurdă): îmi pare bine că eroul meu s-a arătat atât de puţin chibzuit în momentul acela de mare impas, pentru că un om inteligent va avea tot timpul să judece şi să cumpănească lucrurile; când, dacă nu într-o împrejurare ca asta, iubirea îşi va croi făgaş în sufletul unui tânăr? Da, fiindcă veni vorba, cred c-ar fi cazul să amintesc un fenomen ciudat, deşi de foarte scurtă durată, ce s-a

petrecut în conştiinţa lui în momentul critic când se simţise cu totul descumpănit. Acest ceva nou, care nu făcuse decât să scapere o clipă în mintea lui, pentru a se stinge imediat, era strâns legat de gustul amar pe care i-l lăsase discuţia din ajun cu Ivan, discuţie care îl obseda acum tot timpul. Şi chiar şi în clipa de faţă. O, n-aş putea să spun, fireşte, că în sufletul lui s-ar fi clintit cât de cât credinţele lui fundamentale şi, ca să zicem aşa, spontane! Îl iubea pe Dumnezeu şi credea cu aceeaşi nestrămutată convingere în el, deşi se răzvrătise fără veste împotriva lui. Şi totuşi, impresia aceea vagă, dar penibilă şi înveninată, pe care i-o lăsase discuţia cu Ivan începuse să se agite în adâncul său, cerând tot mai imperios să iasă la iveală. Trecând în amurg prin pădurricea de pini din preajma schitului, Rakitin îl zări la un moment dat lungit pe jos, cu faţa la pământ, nemişcat, ca şi când ar fi dormit. Se apropie şi-l strigă.

— Tu eşti, Aleksei? Cum… Dădu el să spună uimit, dar se opri, fără să-şi isprăvească vorba. „Cum, până aici ai ajuns?” era gata să-l întrebe.

Alioşa nici nu se uită la dânsul, dar după o mişcare uşoară pe care o făcu în momentul acela, Rakitin se dumeri că-l aude totuşi şi-l înţelege.

— Ce-i cu tine? Se miră el, dar în aceeaşi clipă, în locul surprizei, pe faţa lui începu să se întindă un surâs ironic din de în ce mai accentuat. Ascultă, sunt două ore şi mai bine de când te caut. Ai dispărut de parc-ai fi intrat în pământ. Ce faci aici? Ce sunt prostiile astea? Uită-te măcar la mine…

Alioşa se ridică în capul oaselor şi se rezemă cu spatele de copac. Nu plângea, dar i se citea pe chip suferinţa şi avea privirea încruntată. Nici de astă dată însă nu-şi ridică ochii spre Rakitin, ci-i întoarse într-o parte.

— Parcă eşti alt om acum. Unde e faimoasa ta blândeţe? Cine te-a supărat? Te-a jignit cineva?

— Lasă-mă! Se burzului Alioşa, continuând să privească lăturalnic şi făcând un gest ostenit cu mâna.

— Oho, de ăştia mi-eşti? Ai început şi tu să te oţărăşti ca muritorii de rând! Tu, îngeraşule! Zău, mă uimeşti! Alioşka, îţi spun cu toată sinceritatea, deşi de mult am ajuns să nu mă mai mir de nimic. Şi eu, care te credeam un om instruit…

Alioşa se învrednici, în sfârşit, să se uite la el dar cu o privire absentă, ca şi când n-ar fi priceput ce spune.

— Şi toate acestea numai pentru că bătrânul a început să miroasă a hoit? Serios? Credeai într-adevăr c-o să facă cine ştie ce minuni? Cum se poate?! Exclamă Rakitin, pe faţa căruia se întipări din nou cea mai adâncă surpriză.

— Am crezut şi cred, fiindcă vreau să cred şi am să cred în vecii vecilor! Mai vrei ceva? Răbufni enervat Alioşa.

— Nu, absolut nimic, iubitule. Ei, fir-ar să fie, nici un şcolar de treisprezece ani nu mai poate să creadă aşa ceva în ziua de azi! Ce dracu!… Te-ai supărat pe Domnul-Dumnezeul tău, vasăzică, eşti făcut foc, ai început să te răzvrăteşti împotriva lui! Se poate oare una ca asta: să nu-l avanseze pe bietul om şi să nu-i dea o decoraţie de sărbători?! Ei, bată-te să te bată, de ăştia mi-eşti?!

Alioşa se uită lung la el, mijind ochii şi în privirea lui scapără deodată ceva… Un fulger de mânie ce nu părea deloc să fie iscat de Rakitin.

— Nu mă răzvrătesc împotriva lui Dumnezeu, dar nu vreau să „accept lumea” aşa cum a creat-o el, atâta tot! Rosti tânărul cu un surâs crispat, apăsând pe cuvinte.

— Ce vrei să zici? Făcu ochii mari Rakitin, încercând să-l priceapă. Ce aiureală mai e şi asta?

Alioşa nu-i mai răspunse nimic.

— Bine, bine, să lăsăm asta. Am trăncănit destul, să trecem la lucruri mai serioase: ia spune, ai mâncat ceva azi?

— Nu mai ştiu… Mi se pare că da.

— Aşa cum arăţi, trebuie neapărat să mănânci ceva, ca să mai prinzi puteri. Mi se rupe inima când mă uit la tine. Am auzit că n-ai închis ochii toată noaptea, aţi avut acolo nu ştiu

ce sobor. Şi, colac peste pupăza, au mai venit şi emoţiile şi daraverile astea… Sunt sigur că n-ai luat nimic în gură decât un pic de anafura. Uite, dacă vrei, am aici în buzunar o bucată de cârnat, l-am luat cu mine, aşa, ca să fie, când am pornit la drum, dar probabil că n-o să…

— Dă-l încoace.

— A! De ăştia mi-eşti! Păi bine, nenişorule, asta-i răscoala în toată legea… Baricade! Aşa ceva nu se întâmplă chiar în fiece zi. Vino la mine… Mi-aş stropi şi eu beregata cu un păhărel de vodcă, sunt obosit mort. Dar tu n-ai pune, Doamne fereşte, nici picătură de votcă pe limbă… Sau poate că vrei şi tu?

— Fie şi vodcă, dă-mi orice vrei.

— Ei! Mare minune, nenişorule! Rakitin îl măsură din ochi nedumerit. Bine, vodcă sau cârnat, n-are a face, dar, cum văd eu, e treabă serioasă aici, aş zice chiar un act de curaj, aşa că n-are rost să mai pierdem vremea. Haidem!

Alioşa se sculă şi porni după el fără un cuvânt.

— Ce mutră ar face frăţiorul tău Vanecika să te vadă acum! Dar, fiindcă veni vorba, ai aflat că frate-tău, Ivan Fiodorovici, a şters-o azi-dimineaţă la Moscova? Ştiai că pleacă?

— Ştiam, răspunse nepăsător Alioşa şi în aceeaşi clipă îi apăru fulgerător înaintea ochilor chipul lui Dmitri.

Dar tot aşa de fulgerător se şi mistui; îşi aminti atunci brusc că avea de făcut ceva urgent, un lucru care nu suferea nici o întârziere, că trebuia neapărat să se achite de o anumită obligaţie, să împlinească o datorie imperioasă; gândul acesta nu trezi în el nimic, zburându-i din minte fără să pătrundă mai adânc în inimă, aşa încât îl uită pe loc. De multe ori însă, mai apoi, impresia aceasta fugitivă avea să revină, înfiripându-se din nou în el.

— Frăţiorul tău Vanecika a spus într-o zi despre mine că nu sunt decât „o tinichea liberală, fără un pic de talent”, iar pe tine altă dată te-a luat gura pe dinainte şi mi-ai dat să înţeleg cum c-aş fi „necinstit”… Fie! Lasă, c-o să vedem noi

câte parale fac talentul şi cinstea voastră (ultimele cuvinte Rakitin le rosti printre dinţi, ca pentru sine). Ştii ce, continuă el cu glas tare, ia să ocolim noi frumuşel mănăstirea şi să mergem aşa, drept înainte, spre oraş. Hm! Ar fi trebuit să trec mai înainte pe la Hohlakova. Am ţinut-o la curent cu tot ce s-a întâmplat şi ce crezi că mi-a răspuns printr-un bilet scris cu creionul (teribil îi mai place cucoanei ăsteia să scrie bileţele!): „Niciodată, zice, nu m-aş fi aşteptat la una ca asta de la o persoană venerabila ca părintele Zosima!” „Una ca asta!” exact aşa cum îţi spun, negru pe alb! Cum vezi şi dumneaei s-a făcut foc. Ce ţi-e şi cu voi, ăştia!… Ia stai! Strigă el deodată, şi-l apucă pe Alioşa de umăr, silindu-l să se oprească. Ştii ce, Alioşka, izbucni Rakitin ca luminat de o idee subită. Şi se uită iscoditor în ochii lui. Se silea să pară jovial, dar se vedea cât de colo că se temea să-i mărturisească gândul ce i se năzărise din senin, neştiind încă lămurit ce să creadă despre starea de spirit atât de ciudată a lui Alioşa, care îl surprinsese chiar şi pe dânsul. Ştii unde ar fi mai bine să mergem? Îngăimă el intimidat şi rugător.

— Mi-e totuna… Unde vrei tu.

— Ce-ai zice să mergem la Gruşenka, vrei? Rosti în sfârşit Rakitin, tremurând tot de sfială şi de nerăbdare.

— Bine, haidem la Gruşenka, răspunse liniştit, fără să stea pe gânduri, Alioşa.

Primise propunerea lui atât de calm şi de prompt, încât, uluit, Rakitin se dădu un pas înapoi.

— Măi, măi! Se minună el şi, apucându-l strâns de braţ, îl trase după el pe potecă, de teamă să nu se răzgândească.

Păşeau amândoi în tăcere. Rakitin aproape că nu mai îndrăznea să deschidă vorba.

— Ce bine o să-i pară… Dădu el să spună şi se întrerupse. Fireşte că nu de dragul bucuriei pe care se gândea c-o să i-o prilejuiască Gruşenkăi ţinuse să-l ia pe Alioşa cu el; Rakitin era un om cu capul pe umeri şi nu făcea decât ceea ce ştia că poate să-i aducă vreun folos. De astă dată

urmărea un îndoit scop: în primul rând, voia să se răzbune cumva, să vadă cu ochii lui „terfelirea unui cuvios”, să asiste la „căderea” neîndoielnică a lui Alioşa „din rândul sfinţilor printre păcătoşi”, şi-i râdea inima numai gândindu-se dinainte la delectarea ce-l aştepta, iar în al doilea rând nădăjduia să obţină şi un oarecare profit material cât se poate de avantajos pentru dânsul, dar despre asta vom avea ocazia să vorbim mai încolo.

„Aşadar, a sosit momentul, se gândea el cu o bucurie răutăcioasă. Să-l înşfăcăm de guler, fiindc-a picat tocmai la tanc!”

III – UN FIR DE CEAPĂ.

Gruşenka locuia în centrul oraşului, aproape de Piaţa Soborului, la văduva unui negustor, Morozova, care-i închinase căsuţa de bârne aflată în curtea din spate. Corpul principal de case era mare, de piatră, cu etaj, o construcţie veche şi părăginită; acolo trăia izolată proprietăreasa, femeie în vârstă, împreună cu două nepoate, amândouă fete bătrâne. Morozova, de fapt, nici nu avea nevoie să închirieze odăile din curte, dar toată lumea ştia că acceptase s-o primească pe Gruşenka (asta se întâmplase în urmă cu patru ani) numai de hatârul unei rubedenii ale sale, Samsonov, un negustor care era, oficial, protectorul Gruşenkăi. Gura lumii vorbea că bătrânul gelos îşi instalase „protejata” la Morozova cu o anumită socoteală, gândindu-se că ochiul ager al proprietăresei va fi mereu aţintit asupra tinerei chiriaşe. Foarte curând însă vigilenţa ei se dovedi de prisos şi în ultimul timp Morozova se vedea destul de rar cu Gruşenka şi nu-i mai făcea zile fripte spionând-o pas cu pas. Ce-i drept, trecuseră patru ani de când bătrânul adusese din capitala guberniei o copilă de optsprezece ani, timidă, ruşinoasă, subţirică, plăpândă, tristă şi gânditoare şi între timp cursese multă apă pe gârlă. La noi în oraş nu se prea ştia mare lucru despre viaţa fetişcanei şi nici mai târziu, când unii şi alţii începuseră să se intereseze de „femeia nostimă” în care se preschimbase, în aceşti ani, Agrafena

Aleksandrovna; nimeni nu reuşi să afle ceva mai mult. Umbla, bunăoară, zvonul că la şaptesprezece ani ar fi fost sedusă de un ofiţer care o părăsise curând după aceea; seducătorul se mutase din garnizoană şi se însurase cu alta, lăsând-o năpăstuită să se zbată în mizerie, acoperită de ruşine. Se spunea că, deşi bătrânul o scosese din cea mai cumplită sărăcie, protejata lui era totuşi dintr-o familie onorabilă, de preoţi, fata unui diacon sau cam aşa ceva. În patru ani de zile, dintr-o biată orfană slabă de înger, nefericită şi umilită, răsărise o frumuseţe în toată puterea cuvântului, cu trăsături tipic ruseşti, o femeie rumenă şi înfloritoare, energică şi îndrăzneaţă, mândră, ba chiar arogantă, o femeie care se pricepea de minune să facă bani şi să-i şi chivernisească, strânsă la mână şi calculată. Se ştia de asemenea că, prin mijloace mai mult sau mai puţin cinstite, reuşise să agonisească ceva părăluţe. În schimb, toată lumea putuse să se convingă pe deplin de un singur lucru şi anume, că era greu de tot să se apropie cineva de dânsa şi că, în afară de bătrânul ocrotitor, nici un alt bărbat nu se putea lăuda c-ar fi obţinut unele favoruri de la ea în toţi aceşti patru ani. În privinţa asta nu mai încăpea nici o îndoială, cu atât mai mult, cu cât în ultimii doi ani se găsiseră destui martori care-şi încercaseră norocul. Dar toate tentativele lor se irosiseră în zadar, ba încă unii dintre cei care suspinau după farmecele sale fuseseră nevoiţi să bată în retragere în chip ruşinos, făcându-se de râs în urma răspunsului sarcastic şi tăios pe care îl primiseră din partea tinerei femei care arăta atâta fermitate. De un an încoace, precum se aflase, începuse să facă aşa-numite „gheşefturi”, îndeletnicire pentru care dovedise aptitudini, aşa încât multă lume spunea că trebuie să fie „ovreică sadea”. Propriu-zis nu dădea bani cu camătă, în schimb se ştia bunăoară că o bucată de vreme fusese asociată cu Fiodor Pavlovici Karamazov, cumpărând împreună cu el pe nimica toată diferite poliţe, pentru care plătea numai o zecime din valoarea lor reală, pentru ca apoi să-şi scoată banii înzecit.

Bătrân şi văduv şi pe deasupra bolnav, Samsonov, care nu mai ieşea de mult din casă, beteag cum era de picioare, terorizându-şi feciorii în puterea vârstei, om cu avere de sute de mii de ruble, zgârcit şi hapsân, sfârşise prin a fi cu totul robit de farmecele ispititoare ale protejatei sale, faţă de care în primii ani se purtase cu o mână de fier, dându-i doar atât cât îi trebuia ca să trăiască destul de modest, o ţinuse adică „la post", cum vorbeau unii mucaliţi. Gruşenka izbutise totuşi să se emancipeze, inspirându-i totodată o încredere oarbă în fidelitatea ei faţă de el. Bătrânul (azi decedat), care învârtea afaceri pe picior mare, era şi el un caracter foarte voluntar, dur ca o cremene şi mai ales un cărpănos fără pereche. Deşi o sorbea din ochi pe Gruşenka şi n-ar fi putut trăi fără ea (mai ales în ultimii doi ani), nu o procopsise cu cine ştie ce avere şi ar fi rămas tot atât de strâns la pungă, chiar dacă l-ar fi ameninţat că-l părăseşte. Se mulţumise să-i dăruiască o sumă oarecare de bani, ceea ce făcuse multă vâlvă în oraş. „Te ştiu o femeie chibzuită, o dăscălise bătrânul, încredinţându-i vreo opt mii de ruble, poţi să lucrezi pe contul tău, dar ţine minte ce-ţi spun, în afară de întreţinere, care rămâne, ca şi până acum, pe cheltuiala mea, nu mai capeţi de la mine, pân-oi închide ochii, nici o leţcaie. Şi nici prin testament să nu te aştepţi c-am să-ţi las ceva." Bătrânul îşi respectase cuvântul, lăsându-şi toată averea feciorilor, pe care în timpul vieţii îi ţinuse pe lângă sine, cu neveste şi copii, ca pe nişte slugi, fără a pomeni măcar în testament de Gruşenka. Toate acestea se aflaseră mai târziu. În schimb, o sfătuia mereu ce să facă şi cum să-şi fructifice „capitalul", indicându-i câteva chilipiruri. Când Fiodor Pavlovici – care la început se asociase cu Gruşenka pentru a vâna împreună un „gheşeft" – amorezat lulea, aproape că-şi pierduse capul din pricina ei, bătrânul Samsonov, care era cu un picior în groapă, făcuse mult haz pe socoteala lui. Curios este că tot timpul cât ţinuse legătura cu Samsonov, Gruşenka fusese cu desăvârşire cinstită faţă de el; se pare chiar că era singurul

om cu care căutase să fie cinstită. Mai apoi însă când intrase în joc şi Dmitri Fiodorovici şi el tot atât de îndrăgostit, Samsonov încetase să mai râdă. Dimpotrivă, într-o zi, o sfătuise foarte serios pe Gruşenka, atrăgându-i atenţia cu oarecare severitate: „Dacă-i vorba să alegi între tată şi fiu, rămâi cu bătrânul, dar numai cu condiţia ca ticălosul să te ia de nevastă şi, măi cu seamă, înainte de nuntă să treacă pe numele tău măcar o parte din avere. Nu-ţi încurca zilele cu căpitanul, fiindcă n-o să faci nici o pricopseala.” Iată, vorbă cu vorbă, povaţa pe care bătrânul desfrânat i-o dăduse cu gura lui, simţind că i se apropie sfârşitul. Şi într-adevăr, la vreo cinci luni după aceea se şi prăpădise. În treacăt fie spus, deşi multă lume în oraş cunoştea pe atunci rivalitatea absurdă şi monstruoasă dintre pasiunea amândoura pentru Gruşenka, prea puţini îşi dădeau seama de natura reală a raporturilor ei cu cei doi bărbaţi – Fiodor şi Dmitri Karamazov. Până şi cele două slujnice ale sale (în urma nenorocirii întâmplate, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo) au arătat la proces că Agrafena Aleksandrovna îl primea pe Dmitri Fiodorovici numai de frică, pentru că ar fi ameninţat-o „c-o omoară”. Gruşenka avea două servitoare, o bucătăreasă bătrână de tot, bolnavă şi aproape surdă, pe care o adusese din casa părintească şi pe nepoata acesteia, o fetişcană de vreo douăzeci de ani, destul de dezgheţată, care era, chipurile, jupânească. Gruşenka era mână strânsă şi trăia cât se poate de modest. Locuinţa pe care o ţinea cu chirie nu avea decât trei încăperi, mobila fiind tot a proprietăresei, o mobilă veche, de mahon, după moda de la o mie opt sute douăzeci. Deşi se înserase de mult afară, în momentul când Rakitin şi Alioşa ajunseră acolo, nicăieri în odăi nu era lampa aprinsă. Gruşenka se odihnea la ea în salon, culcată pe o canapea largă şi butucănoasă cu speteaza din imitaţie de mahon, tare şi având îmbrăcămintea de piele roasă şi ciuruită peste tot. Îşi pusese sub cap două perne luate de pe pat şi stătea întinsă

pe spate, fără să facă nici o mişcare, cu braţele încolăcite sub ceafă. Era dichisită, ca şi cum ar fi aşteptat o vizită, cu o rochie de mătase neagră şi o bonetă spumoasă de dantelă, care-i şedea grozav de bine şi cu un şal tot de dantelă, aruncat pe umeri şi prins la piept cu o broşa de aur masiv. Aştepta desigur pe cineva dorit cu înfrigurare. Palidă la faţă, cu buzele dogoritoare şi ochii aprinşi, bătea nerăbdătoare cu vârful piciorului drept în braţul canapelei. În clipa când Rakitin şi Alioşa intrară, în casă se produse un mic incident", auzind un zgomot în antreu, Gruşenka sări în picioare înfricoşată, dând un strigăt: „Cine-i acolo?" Jupâneasa, care ieşise să întâmpine musafirii, o linişti însă imediat:

— Nu-i dumnealui, e altcineva, nu vă speriaţi.

„Ce-o fi păţit?" se gândi Rakitin, trăgându-l de braţ pe Alioşa după dânsul în salon. O găsiră pe Gruşenka stând în picioare lângă canapea, încă nedezmeticită din spaima pe care o trăsese. O şuviţă de păr castaniu scăpată de sub bonetă îi atârna pe umărul drept. Gruşenka însă nici nu băgă de seamă: abia după ce se uită mai bine la oaspeţi şi-i văzu cine sunt se gândi să şi-o aşeze cum trebuie.

— Tu eşti, Rakitka? Mi-a sărit inima din loc. Cu cine eşti? Pe cine mi-ai adus? Doamne, ia te uită cine a venit! Exclamă ea, recunoscându-l pe Alioşa.

— Spune să aducă luminările, porunci Rakitin cu aerul degajat al unui obişnuit de-al casei, care îşi poate permite să dea dispoziţii.

— Lumânări… A. Sigur că da, lumânări… Fenia, adu-i o lumânare… Tocmai acum ţi-ai găsit să vii cu el! Îl luă ea la rost pe Rakitin, făcând un semn cu capul spre Alioşa. Apoi, ducându-se la oglindă, îşi potrivi cu amândouă mâinile părul scăpat de sub bonetă. Părea contrariata.

— Pai n-ai vrut tu aşa? Întreba Rakitin, gata sa se supere.

— Nu-i nimic, Rakitka, m-ai speriat, atâta tot şi Gruşenka se întoarse zâmbind către Alioşa. Nu te teme de mine, dragul meu Alioşa, nici nu ştii ce bine-mi pare c-ai venit aşa,

pe neaşteptate. Vai, cum m-ai speriat, Rakitka! Am crezut că-i Miţea şi vrea să intre buzna în casă. L-am păcălit deunăzi, l-am pus să jure pe onoarea lui că nu se îndoieşte de mine şi uite că l-am minţit. I-am spus că trebuie să stau în seara asta cu moşneagul meu, Kuzma Kuzmici, să număr banii. Mă duc o dată pe săptămână la dânsul şi rămân până seara târziu, fiindcă avem de făcut socoteli. Ne încuiem în odaie, dânsul face socoteli pe abac, iar eu trec cifrele în registre; numai în mine are încredere. Miţea e convins că sunt acolo, iar eu stau cu uşile zăvorite şi aştept o veste. Nu ştiu cum v-a lăsat Fenia să intraţi! Fenia, Fenia! Dă fuga până la poartă, deschide-o şi vezi dacă nu e căpitanul pe afară. Poate c-o fi stând ascuns undeva şi mă pândeşte! Mi-e o frică de el azi!

— Nu-i nimeni, Agrafena Aleksandrovna, m-am uitat bine peste tot. Mereu mă uit pe gaura cheii, că şi eu tremur toată.

— Ai închis obloanele? Ar trebui să tragem şi perdelele, uite-aşa! Şi Gruşenka se şi duse să împreune draperiile grele. Să nu-i dea cumva prin gând să intre înăuntru, văzând lumină. Nici nu ştii ce frică mi-e azi de frăţiorul dumitale, Alioşa!

Gruşenka vorbea tare şi, deşi i se citea spaima pe faţă, părea în acelaşi timp stăpânită de un fel de înfrigurare.

— De ce ţi-o fi aşa teamă de Mitenka azi? O iscodi Rakitin. Nu te-am pomenit chiar atât de fricoasă şi pe urmă cine nu ştie cum îl joci tu pe degete!

— Nu ţi-am spus că aştept o veste, o veste ca-n poveste? Numai Mitenka îmi lipseşte acum! De altfel, nici el nu m-a crezut, îmi dau seama. N-a crezut ca ma duc la Kuzma Kuzmici. Acum probabil că sta pitit undeva în grădină, acasă, la Fiodor Pavlovici, să-mi aţină calea. Cu atât mai bine: dacă stă la pânda acolo, înseamnă c-am scăpat de el! Am fost totuşi la Kuzma Kuzmici, dar numai în treacăt, m-a condus chiar Miţea până acolo; i-am spus c-o să zăbovesc până la miezul nopţii şi ne-am înţeles să treacă să mă ia pe

la douăsprezece. L-am lăsat să plece, apoi am intrat înăuntru şi am stat cu bătrânul vreo zece minute, după care am şters-o înapoi acasă. Am alergat într-un suflet, de teamă să nu mă întâlnesc cu el!

— Şi de ce te-ai gătit aşa? Măi, măi, ce bonetă nostimă!

— Prea eşti curios, Rakitin! Nu ţi-am spus că aştept o veste? Când o să vină, într-o clipa sunt în picioare şi-mi iau zborul pe loc şi n-o să mă mai vedeţi niciodată! De aceea m-am îmbrăcat aşa, ca să fiu gata când o sosi.

— Şi unde vrei mătăluţă să zbori?

— Cine ştie prea multe îmbătrâneşte curând.

— Ei, nu mai spune?! Uite la ea, parcă-i într-al nouălea cer… Nu te-am văzut niciodată aşa. Te-ai dichisit de parc-ai merge la bal! O tot măsura de sus până jos Rakitin.

— Ce ştii tu de baluri?

— Dar tu?

— Ei, află că eu am fost totuşi la un bal. Acum trei ani, Kuzma Kuzmici şi-a însurat feciorul şi am privit toată sindrofia de sus, de la orchestră. Dar ce mă tot ţii de vorbă, când am aici un musafir atât de simandicos? Şi încă ce musafir! Alioşa, drăguţule, mă uit la dumneata şi parcă nu-mi vine să-mi cred ochilor! Doamne, cum se face c-ai venit la mine?! Drept să-ţi spun, nu m-aş fi aşteptat, nici prin minte nu mi-a trecut c-ai să vii vreodată, pentru nimic în lume n-aş fi crezut una ca asta! Deşi n-ai picat într-un moment potrivit, mă bucur din toată inima că te văd. Şezi colea, pe divan, aşa, micul meu luceafăr. Zău, tot mi se pare că visez… Eh, Rakitka, de ce nu l-ai adus ieri sau acum două zile?… Dar nu-i nimic, sunt mulţumită şi aşa. Poate-i chiar mai bine c-ai venit azi, în clipa asta şi nu acum două zile…

Gruşenka se aşează zglobie pe canapea lângă Alioşa şi rămase cu privirile aţintite asupra lui, ca în extaz. Îi părea bine într-adevăr că venise şi nu minţea spunând că-i mulţumită să-l vadă. Ochii îi străluceau şi un zâmbet fericit, blajin, îi plutea pe buze, cu duioşie. Alioşa n-ar fi crezut niciodată că faţa ei putea exprima atâta bunătate… Până

deunăzi nu avusese ocazia s-o vadă mai de aproape şi-şi făcuse despre ea o părere înfiorătoare; perfidia pe care i-o pusese la cale în ajun, cu atâta răutate, Katerinei Ivanovna îl cutremurase, aşa încât acum era peste măsură de mirat să întâlnească o fiinţă cu totul diferită de cea pe care se aşteptase s-o vadă. Cu toată durerea şi amărăciunea ce-i împovărau sufletul, avu răgaz s-o privească mai cu atenţie. De ieri şi până azi, totul la ea se schimbase în bine: nu mai avea glasul acela mieros, gesturile afectate, insinuante, din ajun… Era mult mai naturală, mai spontană acum, mai sprintenă în mişcări şi mai zglobie, avea un aer deschis şi încrezător şi în acelaşi timp părea extrem de nervoasă.

— Doamne, ce de lucruri s-au întâmplat azi, zău! Ciripi ea. Habar n-am de ce m-oi fi bucurând aşa că te văd, Alioşa! Dacă m-ai întreba, crede-mă că n-aş şti ce să-ţi răspund!

— Ba nu, zău, chiar nu ştii de ce te bucuri? O luă în primire ironic Rakitin. Nu m-ai bătut mai înainte ia cap să ţi-l aduc: adu-l şi adu-l, prin urmare ştiai foarte bine de ce.

— Mai înainte aveam un scop, acum însă nu mă mai interesează, a trecut momentul. Să vă aduc ceva. M-am făcut mai bună acum, Rakitka. Şezi şi tu, de ce ai rămas în picioare? Ori te-ai şi aşezat? Nici o teamă, Rakitin îşi poartă singur de grijă. II vezi, Alioşa? Uite-l cum s-a îmbufnat. Şi ştii de ce? Pentru că nu l-am poftit pe scaun înainte de a te fi poftit pe dumneata! Of, of, mult e supărăcios Rakitka al nostru! Da, da, îi sare ţandăra din orice fleac! Râse Gruşenka. Ei, lasă, Rakitka, nu fi supărat, azi am o inimă de aur. Dar dumneata de ce eşti trist, Alioşecika, ori tot te temi de mine? Şi se uită drept în ochii lui, cu un zâmbet sprinţar şi ironic în privire.

— E necăjit, bietul băiat… N-a căpătat decoraţie, interveni Rakitin, îngroşându-şi vocea.

— Dar ce s-a întâmplat?

— Moşneagul lui s-a împuţit.

— S-a împuţit? Ce bazaconii tot îndrugi acolo? Nu pricep! Cine ştie ce măscări îţi stau pe limbă… Fă bine şi taci,

nătărăule! Alioşa, mă laşi să stau pe genunchii dumitale? Uite-aşa! Şi, cu o mişcare sprintenă, Gruşenka se cocoţă râzând pe genunchii lui, ca o pisicuţă zburdalnică, şi-i încolăci umerii cu braţul. Să vezi cum o să-l fac eu să râdă pe băieţaşul meu cel cucernic! Nu zău, chiar mă laşi să stau pe genunchii dumitale? Nu te superi? Dacă vrei, ma dau jos!

Alioşa tăcea mâlc, nici nu îndrăznea măcar să clipească, nu scoase o vorbă nici chiar când o auzi spunându-i: „Dacă vrei, mă dau jos!", ca şi cum ar fi încremenit locului din senin. Cu toate astea, nu simţea nimic din ceea ce şi-ar fi putut închipui ori s-ar fi putut aştepta cineva, de pildă Rakitin, care-l pândea de pe scaun cu o scânteiere lascivă în ochi. Durerea ce-l copleşise era prea mistuitoare ca să nu înăbuşe orice fior ce s-ar fi putut trezi în inima lui şi, dacă ar fi fost pe deplin conştient de tot ce se petrecea cu el, şi-ar fi dat seama că în momentul acela purta cea mai puternică armură împotriva tuturor ademeninlor şi ispitelor ce l-ar fi încercat. Cu toată mâhnirea lui covârşitoare şi dezorientarea în care se afla, spre marea sa mirare, un simţământ curios şi nou punea treptat stăpânire pe sufletul său: femeia aceasta „infernală" nu-l mai înspăimânta ca până atunci, nu-l mai făcea sa se cutremure în sine îngrozit, aşa cum se întâmpla odinioară de câte ori se gândea la femei; mai mult chiar, deşi se temea de ea atât de cumplit, o ţinea acum pe genunchi – ceea ce nici n-ar fi putut să conceapă mai înainte – cu braţele încolăcite după grumazul lui, fără să mai simtă nici o sfială; dimpotrivă, în sufletul lui încolţise un sentiment nou, care n-avea nimic de-a face cu spaima, o curiozitate puternică, vie, spontana.

— Ia mai lăsaţi fleacurile! Protestă Rakitin. Mai bine spune sa vină cu şampania, sper că n-ai uitat ce mi-ai făgăduit?

— Adevărat. Ştii, Alioşa, i-am promis că-l cinstesc cu şampanie dacă te aduce la mine. Foarte bine, să vină şampania, vreau şi eu să beau! Fenia, Fenia, dă fuga şi adu sticla aceea pe care a lăsat-o Miţea, hai, repede! Sunt eu

zgârcită de felul meu, dar tot am să pun la bătaie o sticlă şi nu de dragul tău, Rakitka, bineînţeles. Ce eşti tu decât o secătură, pe când Alioşa-i un prinţ! Deşi poate că numai de asta nu-mi arde acum, totuşi am să beau cu voi, vreau să-mi fac de cap!

— Dar ce se întâmplă acum, ce-i cu „vestea” aceea despre care tot vorbeşti, dacă-mi permiţi să te întreb şi nu-i cumva un secret la mijloc? Încercă din nou s-o descoasă, curios, Rakitin, silindu-se pe cât putea sa nu se sinchisească de bobârnacele ce curgeau cu nemiluita asupra lui.

— Nu-i nici un secret; de altfel, tu ştii despre cine-i vorba, rosti Gruşenka, întunecându-se deodată la faţă, îngrijorată. Se întoarse apoi către el, dezlipindu-se pentru o clipă de Alioşa, pe care îl ţinea mai departe de gât, cocoţată pe genunchii lui. Se întoarce ofiţerul, Rakitin; auzi tu, vine ofiţerul meu!

— Ştiam. Şi unde-i acum? E chiar aşa aproape?

— La Mokroe. Mi-a scris c-o să-mi trimită o ştafetă; chiar adineauri am primit scrisoarea. Şi acum stau şi aştept ştafeta.

— Ce vorbeşti! Dar de ce s-a oprit la Mokroe?

— Ar fi prea multe de spus, ajunge atât.

— Ce-o fi în sufletul lui Mitenka? Săracul de el! Sau poate că nu ştie încă…

— Asta ar mai lipsi! Habar n-are. Dacă află, mă omoară. Numai că nu mai mi-e frică de el acum, nu ma mai tem de cuţitul lui. Taci, Rakitka, să nu te prind că-mi mai pomeneşti de Dmitri Fiodorovici, că destul sânge rău mi-a făcut! Nici nu vreau sa mă mai gândesc la lucrurile astea. Nu-mi place sa mă gândesc decât la Alioşa; sunt ocupata cu el acum… Haide, zâmbeşte, drăguţule, uită-te la mine… De ce nu vrei să fii mai vesel, de ce nu râzi de prostia şi de fericirea mea?… Uite c-a zâmbit, a zâmbit, băieţaşul! Cu ce ochi blânzi mă priveşte! Ştii, Alioşa, mi-era teamă să nu te fi supărat pentru figura pe care i-am făcut-o deunăzi domnişoarei aceleia… Zău, m-am purtat ca o căţea… Şi

totuşi, nu-mi pare rău, drept să-ţi spun, că s-a întâmplat aşa… M-am purtat şi bine şi rău, rosti Gruşenka visătoare şi un zâmbet crud îi flutură pe buze. Miţea mi-a spus că urla ca scoasă din minţi: „Ar trebui bătută cu biciul!” Se vede c-a fript-o rău la inimă. M-a chemat la dânsa, credea c-o să mă prindă-n laţ! Ce-şi închipuia dumneaei, c-o să mă dea gata cu o ceaşcă de ciocolată… Ba nu, zău, e mai bine că s-a întâmplat aşa! Gruşenka zâmbit din nou. Mă temeam numai să nu te fi supărat pe mine…

— Să ştii că nu minte, Alioşa! Exclamă deodată Rakitin, neputându-şi ascunde uimirea. I-e frică de tine, ai fi crezut aşa ceva? De un puişor de găină ca tine!

— O fi puişor de găină pentru tine, Rakitka… Fiindcă tu n-ai inimă! Dar eu îl iubesc din tot sufletul! Alioşa, mă crezi că te iubesc din tot sufletul?

— Neruşinata! Ai auzit, Aleksei, ţi-a declarat amor?!

— Şi ce-i dacă-l iubesc?!

— Cum rămâne atunci cu ofiţerul? Cu vestea picată din cer, vreau să zic, de la Mokroe?

— Dragostea mea pentru Alioşa e una şi ofiţerul e altceva.

— Judecată de muiere!

— Nu mă mai sâcâi, Rakitka! Se oţărî deodată Gruşenka. Ţi-am spus doar că n-are a face una ca alta. Pe Alioşa îl iubesc altfel. E adevărat, Alioşa, că-ţi pusesem gând rău într-o vreme. Aşa-s eu, ticăloasă şi apucată, ce vrei?! Uneori însă, când te priveam, mi se părea că văd licărind în ochii tăi conştiinţa mea. „Nu se poate, îmi ziceam, prea sunt ticăloasă ca sa nu mă dispreţuiască.” şi tot aşa mi-am spus şi acum doua zile, când am fugit din casă, de la domnişoara aceea. De altfel, e un lucru la care mă gândesc de mult. Ştie şi Miţea asta, i-am mărturisit şi lui. Şi Miţea mă înţelege. Mă crezi, Alioşa, îmi arde obrazul de ruşine câteodată… Când mă uit la dumneata, mi-e ruşine de mine, zău… Nu-mi amintesc însă cum s-a întâmplat să-mi cazi cu tronc şi când anume…

Fenia aduse o tavă pe care se aflau o sticlă destupată şi trei cupe de şampanie pline.

— A sosit şampania! Strigă Rakitin. Ai cam luat-o razna, Agrafena Aleksandrovna, nu mai ştii ce vorbeşti, dacă mai bei şi un pahar, parcă te văd c-o să-ţi ridici poalele şi începi să dansezi! Eh, nici măcar atâta lucru nu s-au priceput să facă! Bombăni el cercetând sticla. A turnat-o baba în pahare la bucătărie şi probabil s-a şi încălzit! Nu-i nimic, las' că-i bună şi aşa!

Se apropie de masă şi, ducând la gură un pahar, îl deşertă pe nerăsuflate, apoi îl umplu din nou.

— N-ai ocazie să bei şampanie chiar în fiecare zi, spuse el, lingându-se pe buze. Hai, Alioşa, ia-ţi şi tu paharul, să vedem dacă te ţin curelele! Dar pentru ce să închinăm? Pentru porţile raiului, da? Ridică paharul, Gruşa, bea şi tu pentru porţile raiului.

— Ce tot îndrugi acolo?

Gruşa luă cupa în mână. Alioşa bău o înghiţitură şi puse paharul la loc.

— Mai bine renunţ, rosti el cu un zâmbet blajin.

— Parcă te lăudai c-o să bei! Îl întăritä Rakitin.

— Nu mai beau nici eu dacă dumneata nu bei, îi ţinu isonul Gruşenka. De altfel, nici nu mai am chef. Bea, Rakitka, deşartă tu sticla până la fund. Nu beau decât dacă bea Alioşa.

— Of, of, ce înduioşător! Pufni Rakitin. Uite la ea cum i s-a cocoţat pe genunchi! El, barem, are durerea care-l seacă la suflet dar pe tine ce bâzdâc te-a apucat, mă rog? Dumnealui, pasămite, s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, era gata chiar să-şi spurce gura cu cârnat…

— De ce?

— I-a murit unchiaşul, părintele Zosima…

— Cum aşa, a murit părintele Zosima?! Se minună Gruşa. N-am ştiut nimic şi se închină cu smerenie. Doamne şi eu, care şedeam pe genunchii lui! Tresări ea speriată şi se

desprinse numaidecât de el, aşezându-se alături pe canapea.

Alioşa o privi lung, mirat şi parcă se mai lumină la faţă.

— Ce-ai cu mine, Rakitin, lasă-mă în pace! Rosti el deodată dârz, ridicând glasul. De ce spui că m-am răzvrătit împotriva lui Dumnezeu? N-aş vrea să te urăsc, caută să fii şi tu mai înţelegător. Am pierdut ceva fără de preţ, o comoară cum tu n-ai avut niciodată şi n-ai dreptul să mă judeci. Mai bine uită-te la dânsa: ai văzut cum a căutat să mă cruţe? Am venit aici cu gândul c-am să găsesc un suflet hain, mă ispitea ticăloşia pentru că şi eu mă simţeam păcătos şi rău şi am întâlnit o adevărată soră, o inimă de aur, un suflet duios… A căutat să mă cruţe… Agrafena Aleksandrovna, despre dumneata e vorba. Dumneata m-ai salvat, mi-ai aşezat sufletul în vechiul făgaş…

Îi tremurau buzele şi vocea i se curmă brusc, silindu-l sa se oprească.

— Te-a salvat, zici? Nu, zău! Rânji sarcastic Rakitin. Şi când te gândeşti că mai deunăzi voia să-ţi facă felul, ştii asta?

— Stai, Rakitka! Se repezi Gruşenka. Destul, tăceţi amândoi! Am să vă spun tot: te rog, Alioşa, să nu mai vorbeşti aşa, pentru că-mi vine să intru în pământ de ruşine! Sunt rea, să ştii, nu sunt bună, aşa cum mă crezi dumneata. Iar tu, Rakitka, fă bine şi ţine-ţi gura, pentru că minţi. Recunosc că i-am pus gând rău cândva, ai dreptate, voiam, cum zici tu, să-i fac felul, însă asta a fost mai demult, dar acum nu mai e adevărat, ce-ai spus e o minciună; acum e cu totul altceva… Să nu te mai prind că scoţi un cuvânt, auzi tu, Rakitka! Îl luă din scurt Gruşa, care părea surescitată.

— Uite c-au înnebunit amândoi! Şuiera printre dinţi Rakitin, măsurându-i din ochi nedumerit. Le lipseşte o doagă, curat balamuc! Amândoi s-au muiat, acu' să te ţii lacrimi şi suspine!

— Da, am să plâng, am să plâng! Confirmă Gruşenka. A spus că-i sunt ca o soră, asta n-am s-o uit niciodată, nu, n-am s-o uit niciodată! Să ştii, totuşi, Rakitin, că, aşa rea cum sunt, tot am făcut şi eu în viaţa mea pomană cu un fir de ceapă!

— Ai dat de pomană un fir de ceapă? Cum adică? Ei, fir-ar să fie, zău dacă n-au căpiat!

Exaltarea de care erau cuprinşi amândoi îl mira şi-l scandaliza totodată pe Rakitin, aproape că se simţea vexat, deşi ar fi putut să-şi dea seama că, printr-o coincidenţă cu totul excepţională şi unul şi altul se aflau într-un moment de răscruce din viaţa lor, menit să le zguduie sufletele. Dar pe cât era de sensibil când se întâmpla să fie în joc propria-i persoană, pe atât de obtuz se dovedea Rakitin când era vorba de semenii lui, asta poate şi fiindcă era prea tânăr încă şi fără experienţă, dar în bună parte pentru că era de un egoism feroce.

— Vezi, Alioşecika, râse nervos Gruşa, întorcându-se spre el, m-am lăudat faţă de Rakitin c-am dat şi eu de pomană o ceapă; faţă de dumneata însă ce rost ar avea să mă laud, dumitale am să-ţi spun cu altă inimă adevărul curat. Nu e decât o poveste, dar o poveste foarte frumoasă, pe care o ştiu de când eram fetiţă mică de la Matriona, bucătăreasa noastră. Ascultă: „A fost odată ca niciodată o femeie rea şi hapsână. Şi femeia aceea a făcut cât a făcut umbră pământului şi, împlinindu-i-se sorocul, a murit. Şi murind n-a lăsat după ea nici o faptă bună. Dracii au pus atunci gheara pe ea şi au aruncat-o în iazul de foc. Iar îngerul ei păzitor sta pe mal şi-şi tot frământa mintea: «Oare ce fapta virtuoasa o fi săvârşit în viaţa ei ca să pot pune o vorbă bună pentru ea la Dumnezeu?» şi, aducându-şi aminte, se duce el şi-i spune lui Dumnezeu: «A smuls din grădină un fir de ceapă şi l-a dat de pomană, a miluit o biată femeie săracă». «Ia firul cela de ceapă, zice Dumnezeu şi dă-i-l să se agate de el şi pe urmă caută s-o tragi afară. Dacă izbuteşti s-o scapi, să vină aici, în rai, iar dacă s-o rupe firul

de ceapă, să rămână unde se afla acum.» Îngerul a coborât degrabă în iad şi, întinzându-i firul de ceapă, a zis: «Apucă-te vârtos de el, femeie şi eu am să te scot afară». Şi a început să tragă binişor, binişor de fir, până ce a scos-o aproape de tot din iad. Dar ce să vezi: ceilalţi osândiţi, când au prins de veste că îngerul vrea s-o scape, s-au agăţat care mai de care de ea, să-i tragă şi pe ei afară. Scorpia de femeie însă, haină cum era la suflet, a început să dea din picioare şi să urle: «Pe mine vrea să mă scoată, nu pe voi, ceapa-i a mea, nu a voastră!» Nici n-a apucat să termine şi firul de ceapă s-a rupt. Femeia a căzut înapoi în iad şi arde şi acum în focul gheenei. Îngerul a izbucnit în plâns şi a plecat". Asta-i toată povestea, Alioşa, n-am uitat-o până în ziua de azi şi nici n-am s-o uit vreodată, pentru că şi eu sunt tot aşa de haină la suflet ca şi zgripţuroaica aceea. M-am lăudat adineauri faţă de Rakitin c-am miluit pe cineva cu un fir de ceapă, ţie însă am să-ţi mărturisesc adevărul: doar un fir de ceapă, unul singur, am dăruit de când mă ştiu pe lume, atâta pomană am şi eu la viaţa mea. Să nu mai zici că sunt bună, Alioşa, nu-s deloc aşa cum mă crezi dumneata, dimpotrivă, sunt rea, rea de tot şi hapsână. Şi-mi vine să mor de ruşine, când te aud ridicându-mă în slavă! Şi, fiindcă am început, am să-ţi spun tot. Ascultă: am ţinut morţiş să vii la mine şi atâta l-am bătut la cap pe Rakitka să te aducă încoace, încât i-am promis chiar c-o să-i dau douăzeci şi cinci de ruble dacă izbuteşte să pună mâna pe dumneata. Stai, Rakitka, aşteaptă puţin!

Şi, niciuna, nici două, se duse la masă, descuie sertarul, îşi luă punga cu bani şi scoase dinăuntru o hârtie de douăzeci şi cinci de ruble.

— Ce mai e şi aiureala asta? Ce ţi-a venit? Bâigui Rakitin fâstâcit.

— Ţine, Rakitka! Vreau să mă achit de datorie, cred că n-ai să mă refuzi. Nu mi i-ai cerut chiar tu? Şi fără altă vorbă îi azvârli în faţă.

— Ei, asta e, de ce să refuz?! Îşi îngroşă vocea Rakitin, vizibil stingherit, silindu-se să pară cât mai arogant, ca să-şi ascundă încurcătura. Prea ieftin aţi scăpat. Doar de aceea sunt proşti pe lume: ca deştepţii să tragă foloase!

— Şi acum fă bine şi pune-ţi lacăt la gură, Rakitka, să nu mai scoţi un cuvânt. Ce vreau să spun acuma nu-i pentru urechile tale. Şezi colo, în colţ şi taci; tu nu ne iubeşti, aşa că nu te mai amesteca în vorbă!

— De ce v-aş iubi? Se oţărî Rakitin într-o răbufnire de ură. Băgase banii în buzunar, deşi se simţea prost, fiindcă era de faţă Alioşa. Îşi făcuse socoteala c-o să-i primească mai târziu, fără ştirea lui, iar acum îi plesnea fierea de ciuda şi de ruşine. Chibzuise de asemenea, dintr-un calcul diplomatic, că-i mai bine să n-o contrazică de fel pe Gruşa, cu toate că ea nu-l cruţa, luându-l mereu în şfichi. Se vedea cât de colo că-l avea cu ceva la mână, dar de astă dată i se umpluse paharul:

— Iubeşti un om care a făcut ceva pentru tine… Dar voi doi, aş vrea să-mi spuneţi, ce aţi făcut pentru mine?

— Poţi să iubeşti un om chiar dacă nu ţi-a făcut nici un bine, aşa cum iubeşte Alioşa.

— Şi de unde ştii tu că te iubeşte? Ce-mi tot împui capul cu dragostea lui?!

Stând în picioare în mijlocul încăperii, Gruşenka vorbea înfrigurată, cu un tremur isteric în glas:

— Taci, Rakitka, tu nu poţi să pricepi ce se petrece cu noi! Şi te rog să nu mă mai tutuieşti, nu-ţi permit, ai cam început să-ţi iei nasul la purtare! Stai la locul tău în colţ şi să nu mai scoţi un cuvânt, aşa cum îi sade bine unui lacheu. Şi acum, Alioşa, am să-ţi spun tot, eşti singurul om căruia vreau să-i mărturisesc adevărul, ca să vezi şi dumneata ce pramatie sunt! Tot ce-ţi spun e însă numai pentru dumneata, cu Rakitka n-am nimic de împărţit. Da, e adevărat, Alioşa, îţi pusesem gând rău, eram hotărâtă să-ţi fac bucata. Atât de ahtiată eram să-ţi vin de hac, încât l-am cumpărat pe Rakitka numai ca să te aducă la mine. De ce ţineam aşa de

mult la asta? Când dumneata nici habar n-aveai de mine! Dacă se întâmpla cumva să ne întâlnim faţă-n faţă, întorceai capul şi puneai ochii în pământ; eu însă nu mă sfiam să te privesc şi descoseam pe unul şi pe altul, doar oi mai afla câte ceva. Chipul dumitale îmi stătea ca un ghimpe în inimă: „Mă dispreţuieşte, îmi ziceam eu, nici nu se îndură măcar să se uite la mine”. Şi mi-era aşa o ciudă, încât ajunsesem şi eu să mă mir: „Cum se poate, să mă tem de un copilandru? Lasă, că-i fac eu bucata, uite-aşa am să-l ronţăi şi pe urmă am să-i râd în nas!” Clocoteam în mine. Nu ştiu dacă mă crezi, dar în tot oraşul ăsta nimeni nu şi-ar permite vreo necuviinţă faţă de Agrafena Aleksandrovna sub cuvânt că-i o femeie stricată, nici măcar nu i-ar trece prin gând să spună aşa ceva despre mine; nu-l am decât pe moşneagul meu, sunt legată de el, vândută pe viaţa, diavolul ne-a pus cununiile pe cap, încolo n-am avut de-a face cu nici un alt bărbat! Totuşi, de cum te-am văzut pe dumneata, mi-am zis: „Pe ăsta trebuie să-l prind în gheară. Lasă, că-i vin eu de hac şi ce-am să mai râd pe urmă, ehe, ce-am să mai râd!” Ca să vezi ce căţea e femeia care ziceai ca ţi-e ca o soră! Între timp, uite, s-a întors bărbatul care m-a scos din minţi cândva şi stau acum şi aştept să-mi dea un semn de viaţă. Ştii ce a fost pentru mine omul ăsta care m-a părăsit? Acum cinci ani, când m-a adus aici Kuzma, nu îndrăzneam să scot capul în lume, mă feream tot timpul să nu mă vadă şi să nu mă audă cineva, eram o fetişcană plăpândă şi tare proasta. Stăteam singură cuc şi mă istoveam plângând; nopţi întregi nu dormeam, gândindu-mă mereu la acelaşi lucru: „Unde eşti, câine? Cine ştie în braţele cui oi fi acum şi-ţi râzi de mine! Ah, să mai dau ochii cu tine o dată, o singură dată numai să-mi ieşi în cale şi ai să vezi ce te aşteaptă, ştiu eu cum sa mă răzbun!” Noaptea udam perna cu lacrimi şi mă zbuciumam toată, răsuceam cuţitul în rană şi-mi aţâţam mai vârtos ura: „Lasă, c-am să-ţi plătesc eu cu vârf şi îndesat!” mă pomeneam ţipând uneori pe întuneric. Iar când îmi dădeam seama că n-am nici o putere asupra lui, când mă

gândeam că poate în momentul acela îşi bate joc de mine, dacă nu cumva m-a şi uitat, mă trânteam pe podele, plângeam cu lacrimi amare, văzând cât de nevolnică sunt şi tremuram ca scuturată de friguri până se lumina de ziuă. Dimineaţă mă sculam ca un câine întărâtat, bucuroasă aş fi sfâşiat pe toată lumea. Cu timpul însă am început să adun ban cu ban, mi s-a împietrit inima, am pus ceva carne pe mine. Crezi poate că m-am mai deşteptat la minte? Aş, de unde! Nimeni nu vede şi nimeni pe lume nu ştie, dar cum se înnoptează, încep iarăşi să mă perpelesc ca acum cinci ani, când eram o fetişcană proastă şi plâng toată noaptea scrâşnind din dinţi. „Vai de pielea lui ce o să păţească, am să-i plătesc cu vârf şi îndesat!” mă gândesc. Ai fost atent pân-acum? Bine. Ce părere o să-ţi faci însă despre mine când am să-ţi spun că de curând, poate să fie o lună de atunci, am primit o scrisoare de la el: a rămas văduv şi vrea să vină aici, să mă vadă. Mi s-a tăiat deodată răsuflarea! Ah, Doamne! Şi într-o clipă am şi văzut ce-o să se întâmple: o să vină şi o să mă cheme iarăşi la el, e destul numai să fluiere o dată, ca să mă târăsc la picioarele lui ca o căţeluşă bătută, că şi când tot eu aş fi fost vinovată! Am simţit lămurit c-aşa o să se întâmple şi parcă nu-mi venea sa cred: „Chiar aşa otreapă să fiu? Ce o să fac? O să ma arunc iarăşi de gâtul lui ori nu?” În luna asta ce-a trecut am strâns în mine mai multă fiere decât m toţi ultimii cinci ani. Ma vezi doar cum fierb aici, ca turbată şi câtă răutate e-n mine! Acum ţi-am spus tot! Mi-am făcut de lucru cu Miţea ca să nu alerg după celălalt. Taci, Rakitka, n-ai nici un drept să mă judeci, de altfel nici n-am vorbit cu tine! Când aţi sosit voi, tocmai şedeam aici şi mă gândeam în fel şi chip, silindu-mă să iau o hotărâre. Niciodată n-o să ştiţi ce a fost în sufletul meu! Alioşa, spune-i, te rog, domnişoarei să nu-mi ţină supărare pentru bâlciul de alaltăieri!… Nimeni pe lume nu ştie şi nici n-ar putea sa înţeleagă ce simt eu acum… Poate c-o să iau şi un cuţit cu mine când o fi să plec, încă nu-mi dau seama ce-am să fac…

Rostind aceste cuvinte disperate, Gruşenka se opri sugrumată de lacrimi, îşi cuprinse faţa în palme şi se aruncă pe canapea, cu capul în perne, plângând cu sughiţuri, ca un copil mic. Alioşa se ridică în picioare şi se apropie de Rakitin.

— Misa, zise el, să nu fii supărat pe dânsa chiar dacă te-a jignit, nu trebuie să i-o iei în nume de rău. Ai văzut ce a spus adineauri? Nu poţi cere prea mult de la un biet suflet de om, trebuie să fim mai înţelegători…

Vorbea mânat de o pornire nestăvilită. Simţea nevoia să-şi deschidă inima şi singurul om pe care-l avea la îndemână era Rakitin. Dacă n-ar fi fost el acolo, şi-ar fi destăinuit simţămintele cu glas tare în faţa pereţilor. Prietenul lui însă îl măsură din ochi ironic şi Alioşa nu mai spuse nici un cuvânt.

— Stareţul ţi-a împuiat capul cu tot felul de bazaconii şi acum m-ai luat pe mine drept cal de bătaie, Alioşenka, omul lui Dumnezeu! Spuse el zâmbind maliţios.

— Nu râde, Rakitin, degeaba zâmbeşti sarcastic… Cum poţi să vorbeşti aşa despre răposatul? Nu există om pe faţa pământului care să se poată asemui cu el! Strigă Alioşa cu lacrimi în glas. Crede-mă că n-am dreptul să judec pe nimeni, fiindcă eu mă simt vinovat, poate mai vinovat decât oricine! Ce sunt eu pe lângă dânsa? Gândeşte-te că am venit aici ca sa mă afund în mocirlă. Îmi spuneam: „Ei şi, nu-mi pasă!” şi ştii de ce? Pentru ca sunt un laş. Iar dânsa, vezi, s-a chinuit cinci ani de zile fără să aibă pe nimeni aproape să-i spună o vorba caldă, pornită din inima şi până la urmă a iertat totul, a uitat tot şi plânge! Omul care şi-a bătut joc de ea cu atâta cruzime s-a întors şi o cheamă şi ea e gata să-l ierte şi să alerge în braţele lui fericită. Nu, poţi să fii sigur, n-o să ia nici un cuţit, nu, fără doar şi poate! Vezi, eu nu sunt aşa. Nu ştiu dacă tu eşti, Misa, eu însă în nici un caz nu! Azi am primit o lecţie straşnică, uite, chiar aici, în locul ăsta… Dragostea ei e mai presus decât ceea ce putem simţi noi… Spune-mi, cunoşteai cumva lucrurile pe care le-a

povestit adineauri? Ai mai auzit-o cândva vorbind despre ele? Nu, aşa-i că nu? Dacă le-ai mai fi auzit, ai fi înţeles încă de atunci totul… Şi cealaltă, pe care a jignit-o acum două zile… Trebuie s-o ierte şi ea! Nu se poate să nu treacă peste asta când o să afle… Şi o să afle cu siguranţă… E un biet suflet ce nu şi-a găsit încă pacea, trebuie să fim înţelegători… Cine ştie ce comoară ascunde…

Se opri cu răsuflarea tăiată. Cât era de furios, Rakitin rămase cu ochii boldiţi de mirare. Niciodată nu s-ar fi aşteptat la o asemenea tiradă din partea unui om atât de potolit şi de cuminte ca Alioşa.

— Halal avocat! Nu cumva ţi-a căzut cu tronc? Agrafena Aleksandrovna, călugăraşul nostru e mort după tine, l-ai făcut praf! Strigă el, râzând cu neruşinare.

Gruşenka înălţă capul adâncit în pernă şi se uită la Alioşa, cu un surâs duios, care-i lumină toată faţa buhăită de lacrimi.

— Nu-ţi mai pierde vremea cu el, Alioşa, heruvimul meu! Nu vezi cu cine ai de-a face, parc-ai vorbi la pereţi! Apoi întorcându-se către Rakitin: Mihail Osipovici, mă gândeam tocmai să te rog sa mă ierţi dacă te-am jignit cumva adineauri, dar acum pentru nimic în lume n-aş mai face-o! Alioşa, vino de şezi lângă mine, îl îmbie ea cu un zâmbet fericit, uite-aşa, aici şi spune-mi (îl luă de mâini şi se uită înseninată drept în ochii lui), spune-mi, te rog, ce crezi dumneata: îl iubesc sau nu? Mai pot eu, oare, să iubesc un om care mi-a făcut atâta rău sau nici nu-mi pasă de el? Până să veniţi voi, am stat aşa pe întuneric şi m-am tot întrebat: da sau ba? Dă-mi dumneata dezlegarea, hotărăşte dumneata şi voi face cum ai să-mi spui. Să-l iert ori să nu-l iert?

— Bine, dar l-ai şi iertat, nu-i aşa? Zâmbit Alioşa.

— Ba da, mărturisi Gruşenka gânditoare. Păcătoasa asta de inimă! Să bem pentru inima mea păcătoasă! Strigă ea şi, luând în mână paharul, îl goli pe nerăsuflate, apoi îl trânti

de pământ. Cupa se sparse cu zgomot. Şi pe buzele ei zâmbitoare flutura din nou o umbră de cruzime.

— Şi totuşi, poate nu l-am iertat încă, adăugă ea cu o expresie ameninţătoare, privind în jos, ca şi cum ar fi vorbit numai pentru sine. Poate că inima mea e numai gata să-l ierte. Am să caut s-o mai ţin încă în frâu. Vezi dumneata, Alioşa, de fapt mi-s dragi lacrimile pe care le-am vărsat în aceşti cinci ani, mi-e dragă umilirea ce m-a făcut să sufăr atâta, ele mi-s dragi, nu el.

— N-aş vrea să fiu în pielea lui! Şuieră Rakitin.

— Şi nici n-ai să fii vreodată, Rakitka, fii pe pace! Tu nu eşti bun decât să-mi faci ghetele, atâta tot; o femeie ca mine nu-i de nasul tău… Şi poate că nici de nasul lui…

— Nu-i de nasul lui? Atunci de ce te-ai înzorzonat aşa? O necăji Rakitin, rânjind sarcastic.

— Nu te lega de gătelile mele, Rakitka, fiindcă nu poţi să ştii ce este în sufletul meu! N-am decât să dau jos toate zorzoanele, chiar acum, pe loc! Îi răspunse ea ridicând glasul. Tu nu ştii pentru ce m-am gătit aşa! Poate că am de gând să-i ies înainte şi să-i zic: „Mă vezi? Deschide ochii şi uită-te bine!” când m-a lăsat, eram o fetişcană de şaptesprezece ani, o slăbătură plângăreaţă şi ofticoasă. Am sa stau lângă el, am să-l vrăjesc, am să-i înfierbânt sângele, ca după aceea să-i spun: „Ei, ai văzut cu cine ai de-a face, stimabile? Şi acum, umbla sănătos! Nu tot ce zboară se mănâncă!” Pentru asta, poate, m-am gătit aşa, Rakitka, încheie Gruşa, râzând maliţios. Sunt fiara, Alioşa, o fiară turbată. N-am decât să rup hainele de pe mine, să-mi schilodesc trupul, să-mi sluţesc chipul, să-mi ard faţa şi s-o ciopârţesc cu cuţitul, să umblu pe străzi să cerşesc! Parcă vreau, n-am decât să nu mai plec nicăieri, să rămân aici, dacă vreau, n-am decât să-i trimit chiar mâine lui Kuzma tot ce-am căpătat de la el, toţi banii pe care mi i-a dat şi să mă duc să muncesc cu ziua până la sfârşitul vieţii!… Crezi, oare, că n-am s-o fac, te îndoieşti c-o să am atâta curaj? Ba, uite, să ştii c-am s-o fac, am s-o fac chiar acum, să nu mă

puneţi la ambiţie… Iar pe dânsul am să-l iau la goană şi am să-i dau, uite-aşa, cu tifla, ce-o fi crezând că-s de nasul lui?!

Ultimele cuvinte le strigă în gura mare, ca apucată de istericale. Şi, simţind că o podidesc din nou lacrimile, îşi ascunse faţa în palme şi se prăbuşi peste perne, într-un hohot de plâns. Rakitin se ridică.

— Să mergem, zise el, e târziu, n-au să-ţi deschidă la mânăstire.

Gruşenka sări în sus.

— Cum, pleci, Alioşa? Întrebă ea consternată. Ce faci? M-ai răscolit şi mi-ai sângerat inima şi acum, când se lasă noaptea, să stau iarăşi singură?

— N-oi fi vrând să rămână la tine peste noapte? N-are decât, dacă pofteşte, dinspre partea mea, pot să plec şi singur! Glumi Rakitin caustic.

— Taci, vrăjmaşule, taci din gură! Se răsti Gruşenka mânioasă. Niciodată n-am auzit din gura ta vorbele pe care mi le-a spus el.

— Dar ce ţi-a spus, mă rog? Mârâi Rakitin întărâtat.

— Nu ştiu, nu-mi dau seama ce, nu mă dumeresc, dar mi-a vorbit de la suflet la suflet, mi-a răscolit inima… Este primul om singurul din lumea asta mare, care s-a îndurat de mine, el şi numai el? De ce, heruvimul meu, n-ai venit mai înainte? Strigă Gruşa şi se prăbuşi exaltată la picioarele lui. Toată viaţa am aşteptat un om ca tine, mereu am aşteptat; ştiam că odată şi odată o să vină cineva care să-mi aducă iertarea. Toată viaţa am crezut că, aşa târâtură cum sunt, mă va iubi şi pe mine cineva cu adevărat, cineva fără nici un gând păcătos!

— Dar ce-am făcut eu pentru dumneata? Zâmbit Alioşa înduioşat şi, aplecându-se, o luă cu gingăşie de mână. Te-am miluit cu un fir de ceapă, o nimica toată!… Nu apucă bine să isprăvească, şi-l podidiră şi pe el lacrimile. În momentul acela se auzi trântindu-se uşa de la intrare şi cineva pătrunse în casă. Gruşenka sări deodată în picioare,

înfricoşată de moarte. Fenia dădu buzna înăuntru, strigând în gura mare şi fluturându-şi braţele.

— Coniţă, coniţă scumpă, a sosit ştafeta! Trâmbiţă ea veselă, gâfiind. A trimis o troică de la Mokroe să te ia! Timofei, surugiul, e afară, schimbă caii… Scrisoarea, coniţă, iată scrisoarea!

Ţipa cât o ţinea gura, vânturând scrisoarea din mână. Gruşenka îi smulse plicul şi-l apropie de luminare. Era un bilet de câteva rânduri pe care ea îl desluşi dintr-o ochire.

— Mă cheamă! Şopti ea pălind, cu faţă crispată de o amară grimasă. Du-te, căţeluşă! Te-a fluierat!

Rămase locului o clipă, ca şi când ar fi şovăit încă, apoi tot sângele îi năvăli în obraji, învăpăindu-i.

— Plec! Strigă ea. Cinci ani din viaţă! Rămâneţi cu bine! Rămâi cu bine, Alioşa, soarta mea s-a hotărât… Duceţi-vă, duceţi-vă, plecaţi cu toţii, să nu vă mai văd în faţa ochilor… Gruşenka îşi ia zborul spre o viaţa nouă… N-aş vrea să-mi porţi duşmănie, Rakitka, cine ştie dacă nu mă duc la moarte! Uf! Parc-aş fi beată! Şi, depărtându-se brusc de ei, alergă în iatac.

— Acum nu-i mai pasă de noi! Bodogăni Rakitin. Sa mergem, altfel iar au să înceapă să ţipe muierile astea, sunt sătul până-n gât de atâta boceală…

Alioşa se lăsă dus fără să-şi dea seama. În curte aştepta o troică în jurul căreia forfoteau oameni cu felinare în mâna, ocupaţi să deshame caii. Prin poarta deschisa se zăreau cei trei cai de schimb, aşteptând afară. Alioşa şi Rakitin nici nu apucaseră bine să coboare treptele, când fereastra de la iatac se deschise deodată şi Gruşa strigă cu o voce răsunătoare:

— Alioşecika, multe salutări din partea mea frăţiorului tău, Mitenka! Spune-i că n-aş vrea să fie supărat pe mine, cu tot necazul pe care i l-am făcut! Te rog să-i repeţi cuvânt cu cuvânt ceea ce-ţi spun eu acum: „Gruşenka şi-a legat soarta de un ticălos, nu de un suflet cinstit ca al tău!” Să ştie că l-am iubit totuşi un ceas, un singur ceas din viaţa mea, să nu

uite niciodată ceasul acela! Să-i spui că aşa i-a poruncit Gruşenka, să nu-l uite până în clipa din urmă! Glasul i se stinse, înecat în lacrimi şi fereastra se închise cu zgomot.

— Hm, hm! Mormăi Rakitin umflându-se de râs. După ce-i dă la cap bietului Mitenka, îi mai şi pretinde să n-o uite toată viaţa! Ce sadism!

Alioşa nu-i răspunse însă, ca şi când nici n-ar fi auzit, întinsese piciorul la drum, de parcă ax fi avut cine ştie ce zor mare; în realitate nu-şi dădea seama de nimic, mişcându-se aproape ca un automat. Rakitin se simţi deodată săgetat de o durere ascuţită, ca şi cum cineva i-ar fi zgândărit o rană proaspătă. Adineauri, când o pusese pe Gruşenka faţă în faţă cu Alioşa, se aşteptase la cu totul altceva; lucrurile luaseră însă o altă întorsătură decât aceea pe care ar fi dorit-o el.

— Ofiţerul ei e un polonez, zise el silindu-se să-şi păstreze sângele rece. Vorba vine ofiţer; de fapt, e un biet amărât, funcţionar la vamă, undeva în Siberia, la graniţa dinspre China. După câte am auzit, şi-a pierdut postul. I-o fi ajuns probabil la ureche ca Gruşenka are ceva părăluţe şi s-a întors la ea, aşa se explică totul. Alioşa nici de astă dată nu se învrednici să-i răspundă. Rakitin îşi pierdu cumpătul:

— Ei, vasăzică, ai izbăvit un suflet păcătos?! Rânji el plin e fiere. Ai întors o târfa pe calea cea bună? Ai izgonit cei şapte draci ce o munceau? Ca să vezi unde trebuia sa se întâmple minunea pe care aţi aşteptat-o cu atâta râvnă astăzi!

— Încetează odată, Rakitin! Îi răspunse Alioşa cu inima îndurerată.

— Sigur că da, mă „dispreţuieşti”, pentru c-am putut sa primesc cele douăzeci şi cinci de ruble de adineauri! Mi-am vândut prietenul, nu-i aşa? Numai că tu nu eşti Hristos şi nici eu, Iuda!

— Crede-mă, Rakitin, c-am şi uitat de banii aceia, protesta Alioşa. Tu singur ai pomenit de ei…

Rakitin se înfurie şi mai tare.

— Duceţi-vă dracului cu toţii! Zbieră el. Pentru ce naiba mi-oi fi pierzând vremea cu tine? De acum înainte nici nu mai vreau să ştiu cine eşti! Pleacă, du-te unde vrei, călătorie sprâncenată!

Şi, fără altă vorbă, o apucă pe o ulicioara lăturalnica, lăsându-l singur în întunecimea nopţii. Alioşa ieşi din oraş şi o luă peste câmp spre mânăstire.

IV – CANA GALILEII.

Ajunse la schit destul de târziu după rânduiala mănăstirii şi monahul de pază care ieşi să-i deschidă îi îngădui să intre înăuntru pe poarta cea mică. Trecuse de nouă – ora sorocita odihnei şi somnului după o zi plină de frământări. Alioşa deschise cu sfială uşa chiliei bătrânului, în care se afla sicriul, înăuntru nu era decât părintele Paisie care citea Evanghelia împreună cu novicele Porfiri; ucenicul, istovit de vegherea din ajun, când stareţul ie vorbise pentru ultima oară şi de zarva de peste zi, dormea somnul tinereţii, culcat pe podele în odaia alăturată. Părintele Paisie îl auzi intrând, dar nu-şi ridica ochii de pe carte; Alioşa se retrase în colţul din dreapta uşii se aşează în genunchi şi începu sa se roage. Inima îi era plină, gata să se reverse, dar totul colcăia de-a valma în el, nici un sentiment nu reuşea să se contureze mai lămurit şi să precumpănească asupra celorlalte, impresiile se succedau lent, fără încetare, ca într-un caleidoscop. Se simţea înduioşat, dar în acelaşi timp – lucru curios – nimic nu mai avea darul să-l mire. Vedea din nou în faţa ochilor sicriul şi mortul drag, strâns înfăşurat în rasa monahală şi totuşi jalea şi durerea sfâşietoare ce-i storseseră atâtea lacrimi în dimineaţa aceea se mistuiseră că prin farmec. Intrând în chilie, îngenunchease în faţa sicriului, aşa cum şi-ar fi plecat genunchii în faţa unei icoane, dar simţământul ce-i stăpânea cugetul şi inima în momentul acela nu era întristarea, ci bucuria. Una dintre ferestre era larg deschisă, lăsând să pătrundă înăuntru aerul proaspăt, răcoros. „Înseamnă că duhoarea s-a înteţit şi mai tare dacă

s-au înduplecat să deschidă fereastra”, îşi spuse el. Dar gândul că rămăşiţele pământeşti ale stareţului începuseră să se descompună – gând care abia cu câteva ceasuri mai înainte i se păruse atât de amarnic, de umilitor – nu-l mai făcu de astă dată să sufere, nici să se răzvrătească. Se ruga aşa, în tăcere, dar îndată îşi dădu seama că înşiră cuvintele mecanic. Frânturi de idei i se perindau prin minte, licăreau o clipă, ca nişte steluţe, ca să se stingă numaidecât, năpădite de alte gânduri răzleţe, dar în acelaşi timp era conştient că sufletul său îşi găsise împăcarea, că se sălăşluise în el ceva temeinic şi deplin. Uneori prindea să se roage cu râvnă, într-o pornire de dragoste şi recunoştinţă… Nu apuca să-şi ducă însă ruga până la capăt, căci după un timp mintea lui o lua iarăşi razna; începea să se gândească la altceva, ca până la urmă să uite şi de rugăciune şi de ceea ce îi curmase firul… Încercă să fie atent la cuvintele spuse de părintele Paisie, dar, ostenit cum era, mereu îl fura somnul…

„A treia zi, s-a făcut nuntă în Cana Galrieii, citea monahul, iar mama lui Iisus era acolo. Şi a fost chemat la nunta şi Iisus cu ucenicii sai.” „Nunta? Cum adică nunta?… Se căznea să-şi adune gândurile Ahoşa. E fericită… S-a dus la nuntă… Nu, n-a luat nici un cuţit cu dânsa, nu se putea să ia… N-a fost decât aşa, o vorbă rostită «la necaz», nimic mai mult… Noi… Noi trebuie să iertăm cuvintele de obida. E o uşurare… Altminteri, prea ar fi cumplită suferinţa… Rakitin a cotit pe ulicioară… Cât timp o să-şi aducă aminte de necazurile lui, o să cotească aşa, pe câte o ulicioară… Dar drumul… Drumul mare este drept, este larg şi luminos şi limpede cum e cleştarul… Şi soarele străluceşte la capătul lui… Cum? Ce spune…?” „. Nu mai aveau vin, căci s-a fost sfârşit vinul de nunta. Atunci muma lui Iisus zis-a către el: «Nu mai este vin…» „A, mi se pare că mi-a scăpat ceva, tresări el, ce păcat, n-aş fi vrut să pierd nici un cuvânt, îmi place atât de mult partea asta: e vorba de Cana Galileii, cea dintâi minune… Da, o minune atât de frumoasă, neasemuit

de frumoasa! Nu la durere, ci la bucurie a venit pentru întâia oară Iisus în mijlocul oamenilor; prima minune pe care săvârşit-o era hărăzită sa le sporească bucuria… «Cine îndrăgeşte oamenii trebuie să îndrăgească şi bucuria lor…», aşa spunea răposatul, era una dintre ideile lui călăuzitoare… Nimeni nu poate trăi fară bucurie, spune Miţea… Da, Miţea… Adevărul înseamnă minune, adevărul înseamnă iertare, asta tot din gura lui afli auzit-o adeseori…” „. Zis-a ei Iisus: «Ce este mie şi ţie, femeie? Ceasul meu n-a venit până acum». Muma lui zis-a celor ce slujeau: «Faceţi ce vă va spune…» „Faceţi ce va va spune… Bucurie, da, o bucurie hărăzii unor bieţi oameni săraci lipiţi pământului… Trebuie să fi fost tare sărmani dacă nici vin n-au avut de ajuns la nuntă. Istoricii arata că populaţia statornicita pe vremea aceea în împrejurimile lacului Ghenizaret era în cea mai mare parte alcătuită din oameni nevoiaşi… Şi o altă inimă preamilostivă, sufleul slăvit al unei alte fiinţe pline de har, maică-sa, care se afla de asemenea printre oaspeţi, a ştiut ca nu numai pentru a împlini măreaţa şi teribila lui menire a coborât pe pământ, a ştiut că inima lui putea împărtăşi deopotrivă veselia simplă şi nevinovată a unor făpturi cu mintea neluminată, dar lipsite de vicleşug, veselia celor care-l poftiseră la praznicul lor sărac… «Ceasul meu n-a venit până acum», i-a răspuns el, zâmbind blajin; cu siguranţă că, rostind aceste cuvinte, i-a zâmbit cu blândeţe… Dar, dacă stai să te gândeşti, pentru asta, oare, a coborât el pe pământ, ca să îndestuleze cu vin ospăţul de nuntă al unor sărmani? Şi totuşi, n-a pregetat să meargă la nuntă şi să împlinească rugămintea ei… A, ia să vedem ce spune mai departe…” „. Iisus le-a poruncit: «Umpleţi vasele cu apă». Şi le-au umplut până sus. Apoi le-a zis: «Acum scoateţi şi duceţi starostelui mesei». Iar ei i-au dus. Şi când starostele mesei a gustat apa, care se făcuse vin şi nu ştia de unde este (ci slujitorii care scoseseră apa ştiau), starostele mesei a strigat pe mire. Şi i-a spus: «Orice om pune întâi vinul cel bun şi când (nuntaşii) au băut bine,

pune pe cel mai slab. Dar tu ai ţinut vinul cel bun până acum.» „Dar ce-i asta? Ce s-a întâmplat? Cum se face că odaia a devenit dintr-o dată atât de încăpătoare? Ah, da. E o nuntă. Fireşte, o nuntă. Iată oaspeţii, iată şi tinerii căsătoriţi şi mulţimea care se veseleşte şi. Dar unde este Preaînţeleptul staroste? Şi cine sade acolo? Cine? Odaia s-a făcut mai încăpătoare. Cine se ridica de la masa pentru ospăţ? Cine. Cum şi el e aici? Dar cum zăcea în sicriu. Nu, e aici. S-a sculat, m-a văzut. Vine spre mine. Doamne!

Da, într-adevăr, spre el, spre el venea chiar dânsul unchiaşul cel uscăţiv, cu obrazul brăzdat de o mulţime de cute subţiri; se îndrepta spre el fericit, râzând cu blândeţe… Coşciugul a dispărut ca prin farmec, iar dânsul e îmbrăcat aşa cum l-a văzut în ajun, când fuseseră cu toţii oaspeţii lui… Faţa îi era descoperită şi ochii îi străluceau… Dar ce s-a întâmplat? Ce caută printre nuntaşi, să fi fost şi el poftit la nunta din Cana Galileii…?

— Da, fiule, m-au poftit şi pe mine, se auzi glasu-i domol, zvonind deasupra lui. De ce te-ai ascuns aici, în loc să vii în mijlocul nostru?… Hai, vino!

E glasul lui, glasul stareţului Zosima… Nu încape nici o îndoială, sigur este el, o dată ce îl cheamă… Îi întinde mina şi Alioşa se ridică în picioare.

— Ne veselim, urmează unchiaşul cel uscăţiv, bem din vinul cel nou, vinul bucuriei proaspete, neţărmurite; vezi ce de oaspeţi s-au adunat? Iată colo mirele cu mireasa, iată şi înţeleptul staroste al mesei gustând din vinul neînceput. De ce te miri că sunt aici? Am miluit şi eu pe cineva cu un fir de ceapă, de aceea sunt aici. Şi sunt aici, printre nuntaşi, mulţi alţii ca mine care n-au dat în viaţa lor de pomană decât un fir de ceapă, unul singur, atâta tot… Vezi dar ce înseamnă faptele noastre? Şi tu, blajinule, tu, fiul meu drag, ai ştiut azi să miluieşti cu un fir de ceapă o biată fiinţă flămândă. Purcede, fiule, purcede la lucru, blajinule, de vreme ce ai făcut începutul… Vezi soarele nostru, îl vezi?

— Mă tem… Nu îndrăznesc să mă uit la el… Şopti Alioşa.

— Să nu-ţi fie teamă. Înfricoşătoare e slava şi puterea lui. Dar îndurarea sa e fără margini. Din dragoste pentru noi a luat chip de om şi se veseleşte în mijlocul nostru, preschimbând apa în vin, ca să nu sece bucuria nuntaşilor, căci aşteaptă acum alţi nuntaşi, îi cheamă pe toţi sa vina la el, sa vină pentru vecie… Lată soseşte vinul cel nou, au adus vasele…”

Sufletul lui Alioşa era mistuit ca de o vâlvătaie, era dureros de plin şi lacrimi de fericire i se prelingeau pe obraji – întinse braţele, dând un ţipăt şi se trezi…

Avea în faţă iarăşi sicriul, fereastra era deschisă şi vorbele solemne ale Evangheliei picurau lin şi răspicat. Alioşa însă nu mai asculta. Ciudat: adormise aşa cum stătea, în genunchi şi iată că se trezise acum în picioare. Deodată, ca şi când l-ar fi smuls cineva din loc, se apropie grăbit, cu paşi apăsaţi, de sicriu. În treacăt îl atinse cu umărul, fără să bage de seamă, pe părintele Paisie. Cuviosul îşi înălţă ochii din carte şi-i coborî numaidecât, ca şi cum ar fi priceput că se întâmplă ceva curios cu tânărul monah. Alioşa privi câteva clipe sicriul, mortul ce zăcea încremenit sub zăbranicul ce-i acoperea faţa, cu icoana pe piept şi camilafca împodobită cu o cruce în opt colţuri pe cap. Adineauri abia îi auzise glasul care încă îi mai suna în urechi… Ascultă încordat, doar-doar o mai desluşi un zvon, ceva… Apoi se întoarse dintr-o dată pe călcâie şi ieşi afară.

Coborî repede treptele, fără a mai zăbovi în cerdac, întraripat, sufletul său era setos de libertate, avea nevoie de spaţiu, de tot cuprinsul lumii. Bolta cerească, presărată cu stele scăpărătoare, se desfăşura nemărginită deasupra lui. Din zenit până la orizont, curgea aburoasă Calea Lactee. Răcoarea şi liniştea nopţii învăluiau pământul. Turlele albe şi cupolele aurite ale bisericii străluceau pe cerul de safir. În straturile din jurul casei, fastuoasele flori de toamnă adormiseră până în zori. Pacea statornicită pe pământ se îngemăna cu cea revărsată din înălţimi, taina gliei se împerechea cu taina stelelor… Alioşa rămase locului câteva

clipe, neclintit, Privind în jur şi dintr-o dată căzu jos, ca secerat.

Nu ştia de ce îmbrăţişează pământul, nu înţelegea de ce simte o dorinţă atât de fierbinte să-şi lipească buzele de el, şi-l săruta întruna plângând, stropindu-l cu lacrimi şi jurându-i iubire, iubire pe veci. „Udă pământul cu rouă lacrimilor tale de bucurie şi scumpe fie-ţi lacrimile ce le-ai vărsat…” răsuna un glas în adâncul său. De ce plângea? O, în momentul acela de exaltare simţea nevoia să plângă până şi pentru stelele ce străluceau din tării şi plângea fără să se sfiască de extazul lui. Să ierte totul şi pe toată lumea, să-şi ceară iertare de la toţi şi de la toate şi nu numai pentru faptele săvârşite de el, ci pentru toţi şi pentru toate câte le-au făcut, căci pentru el „aveau să se roage alţii”, îi şoptea mai departe glasul lăuntric. Şi cu fiece clipă simţea, da, simţea ca aievea, aproape palpabil, coborând în sufletul său o putere nestrămutată, ca bolta spuzită de stele. Un gând se statornicea în el temeinic, pentru vecie. Cel care se aşternuse cu faţa la pământ era un tânăr slab, pentru ca în locul lui să se ridice de jos un om care avea să lupte dârz toată viaţa şi care era pe deplin conştient de schimbarea petrecută cu dânsul, îşi dădea seama de ea cu toată exaltarea de care era cuprins. Niciodată, până la capătul zilelor lui, Alioşa n-avea să uite această clipă. „Cineva a coborât atunci în sufletul meu”, spunea el cu cea mai deplina convingere…

Trei zile mai târziu, Alioşa părăsi mănăstirea, supunându-se dorinţei duhovnicului său care-i poruncise „să plece în lume”.

I – KUZMA SAMSONOV.

Dmitri Fiodorovici, căruia Gruşenka, luându-şi zborul spre o nouă viaţă, avusese grijă la plecare să-i trimită cel din urmă salut, „poruncindu-i” să nu uite niciodată ceasul în care îl iubise, deşi nu ştia nimic despre ultimele evenimente din viaţa ei, era, la rândul său, peste măsură de hărţuit şi de zbuciumat. În ultimele două zile se afla într-o stare de

tensiune atât de cumplită, încât – după cum avea să povestească el însuşi mai apoi – puţin a lipsit să nu-l lovească apoplexia. În ajun, Alioşa îl căutase peste tot în zadar, după cum nici Ivan nu apucase să se vadă cu el la restaurantul unde rămăsese vorba să se întâlnească. Gazdele primiseră dispoziţii să nu-l dea în vileag. Şi-n vremea asta – tot după mărturisirile lui de mai târziu – Miţea se dădea de ceasul morţii, „luptând din răsputeri împotriva sorţii, ca să iasă la un liman”. Fusese în stare chiar să plece din oraş pentru câteva ore, mânat de nişte interese urgente, deşi se temea s-o scape o singură clipă din ochi pe Gruşenka. Toate aceste împrejurări aveau să fie stabilite ulterior punct cu punct şi cu cea mai mare precizie, deocamdată, mă voi mulţumi să amintesc doar ceea ce este strict necesar din peripeţiile celor două zile de trista amintire premergătoare cumplitei nenorociri ce s-a abătut atât de năprasnic asupra lui.

Gruşenka, deşi îi dăruise o oră de dragoste cinstită şi adevărată, îl chinuia într-adevăr uneori cu o cruzime fanatică. Ceea ce-l tortura mai ales era faptul că nu izbutea cu nici un preţ să afle ce gânduri are; nu era chip să scoată ceva de la ea nici cu binele, nici cu răul. Gruşenka nu se lasă prinsă chiar aşa de lesne şi Dmitri ştia că dacă ar fi insistat prea mult, s-ar fi supărat până la urmă pe el şi l-ar fi părăsit poate definitiv. Bănuia – şi pe bună dreptate – că şi în sufletul ei se dădea o luptă, că şi ea se afla într-o mare cumpăna, străduindu-se să ia o hotărâre, fără a izbuti să aleagă într-un fel sau altul, după cum presupunea şi nu fără temei – deşi îi sângera inima la gândul acesta – că în unele clipe pur şi simplu îl ura exasperat de pasiunea pe care o avea pentru dânsa. Şi, într-adevăr, aşa şi era, cu toate că nu putea deloc să-şi dea seama care putea fi de fapt pricina frământărilor sale. În ceea ce-l priveşte pe el, întrebarea chinuitoare care-l făcea să-şi spargă capul se rezuma la următoarea alternativă: „Ori el, Miţea, ori Fiodor Pavlovici”. Un amănunt deosebit de interesant: Miţea era absolut

convins că Fiodor Pavlovici avea să-i propună Gruşenkăi, dacă nu cumva o şi făcuse până acum, o căsătorie legală; nici o clipă nu-şi închipuise că bătrânul muieratic spera să scape numai cu trei mii de ruble. Era concluzia la care ajunsese Miţea, cunoscând atât de bine felul de a fi al Gruşenkăi. Iată de ce uneori i se părea că toată frământarea şi toate ezitările ei se datorau numai faptului că nu ştia încă pe care dintre ei să-l aleagă şi de pe urma cui va trage mai multe foloase. Oricât de ciudat ar părea, Miţea nici nu se gândea măcar la întoarcerea „ofiţerului”, adică a omului care jucase un rol atât de nefericit în viaţa Gruşenkăi şi pe care ea îl aştepta înfiorată de emoţie şi de teamă. Ce-i drept, în ultimele zile, Gruşenka nu mai pomenise un cuvânt despre el. Cu toate acestea, aflase chiar de la dânsa despre scrisoarea pe care i-o trimisese cu o lună înainte seducătorul ei, ba chiar cunoştea fragmentar cuprinsul acestei solii. Gruşenka nu se sfiise să i-o arate, din răutate, fireşte, dar care nu-i fusese mirarea văzând că Miţea nu făcuse nici un caz de ea. Era un lucru destul de greu de explicat; se poate să nu-i fi dat prea multă atenţie pentru că, obsedat de zbuciumul şi de monstruozitatea rivalităţii ce se iscase între el şi tatăl său din pricina acestei femei, nu-şi putea imagina, cel puţin în momentul acela, o situaţie mai nenorocită şi mai primejdioasă decât asta. Pur şi simplu nu credea în existenţa acestui logodnic care răsărea din senin după o absenţă de cinci ani şi, mai ales, nu credea că s-ar putea reîntoarce chiar atât de curând. Şi apoi, în scrisoarea pe care Gruşenka i-o pusese sub ochi, se pomenea în termeni destul de nebuloşi despre eventuala înapoiere a rivalului, de altfel, scrisoarea era foarte confuză, afectată şi plină de declaraţii sentimentale. Trebuie să adăugăm însă că Gruşenka avusese grijă să acopere ultimele rânduri care se refereau mai precis la sosirea lui apropiată. Pe de altă parte, Mitenka îşi amintea, reconstituind mai apoi scena, că în momentul acela zărise pe chipul Gruşenkăi o expresie involuntară de orgolios

dispreţ faţă de misiva sosită din Siberia. După aceea însă nu mai adusese niciodată vorba despre legăturile ei cu noul pretendent, aşa încât până la urmă, Miţea ajunsese să nu se mai sinchisească de el. În mintea lui nu stăruia decât un singur gând şi anume că, orice ar fi şi oricum s-ar întoarce lucrurile, răfuiala cu taică-său trebuie să se încheie odată şi odată şi că deznodământul nu mai putea să întârzie mult. Aştepta, deci, cu sufletul la gură ca Gruşenka să se decidă într-un fel, fiind convins că se va hotărî într-o clipă sub influenţa unei inspiraţii de moment. Oricând putea, aşadar, să-i spună: „Ia-mă, sunt a ta pe veci” şi atunci lucrurile aveau să se lămurească definitiv; fără să mai stea pe gânduri, Miţea o s-o ia în braţe şi o să plece cu ea cât mai departe, departe de tot, dacă nu chiar la capătul pământului, în orice caz, undeva pe cele mai îndepărtate meleaguri ale Rusiei, unde se vor căsători, stabilindu-se incognito, ca să nu se mai ştie nimic de ei, nici aici, nici acolo, nicăieri. Atunci, atunci o să înceapă cu adevărat o viaţă nouă! Visa necontenit, cu înfrigurare, această viaţă nouă, „cinstită” (în orice caz cinstită). Inima lui era însetată de o primenire atât de bună, încât să se simtă ca un nou-născut. Mocirla în care se fundase cu bună ştire îl scârbea peste măsură şi, ca atâţia alţii în împrejurări similare, era încredinţat că nu putea fi altă avere pentru el decât să schimbe locul; să trăiască în mijlocul unor oameni necunoscuţi, în alte condiţii decât până acum, să plece cât mai departe de oraşul acesta blestemat şi atunci cu siguranţă totul va renaşte, totul va căpăta alta faţa! Era singura lui nădejde, singurul lucru pe care-l râvnea din adâncul sufletului.

Asta bineînţeles în cazul primei ipoteze, cea fericita. Exista însă şi o altă posibilitate, se gândea şi la cealaltă soluţie, pentru el îngrozitoare. Dacă Gruşenka o să-i spună la un moment dat: „Pleacă, eu şi Fiodor Pavlovici am hotărât sa ne cunună, n-am ce face cu tine”, atunci… Atunci. Miţea nu ştia prea bine ce s-ar fi putut întâmpla în cazul acesta şi

– trebuie să recunoaştem – n-a ştiut până în ultima clipă. N-avea nici o intenţie precisă, nu se gândise la crimă. E adevărat c-o urmărea pas cu pas pe Gruşenka, spionând-o neîncetat, şi-şi făcea sânge rău din pricina ei, dar cu toate astea nu se aştepta decât la un deznodământ fericit. Nu voia să admită nici o altă eventualitate. Aici însă începea o nouă tortură, se ridica o nouă problemă, străină de preocupările lui, dar tot atât de inexorabilă şi fără nici o soluţie.

Presupunând că Gruşenka i-ar fi spus: „sunt a ta, ia-mă şi du-mă cu tine” cum avea să se descurce? S-o ducă, prea bine, dar cu ce parale? Veniturile pe care ani de-a rândul Fiodor Pavlovici i le asigurase, lepădându-i când şi când o sumă de bani ca pe o pomană, erau secătuite. Gruşenka avea cu siguranţă ceva pus deoparte, dar în privinţa aceasta Miţea se dovedea de o mândrie feroce: voia cu tot dinadinsul s-o ducă de acolo ca să înceapă alături de ea o viaţă nouă cu resursele lui proprii, nicidecum cu ale ei; nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap să primească bani de la dânsa, era o idee intolerabilă pentru el, un lucru odios. Nu voi stărui mai mult asupra acestui amănunt şi nici nu voi încerca să-l analizez, mulţumindu-mă să-l menţionez numai ca pe un exemplu menit să arate starea lui de spirit în momentul acela. Cauza indirectă şi inconştientă care o determina s-ar fi putut să fie însăşi nemărturisita lui suferinţă prilejuită de faptul că-şi însuşise în mod necinstit suma încredinţată de Katerina Ivanovna. „Destul m-am purtat ca un ticălos cu una dintre ele, se mustra tot timpul, după cum avea să povestească el însuşi mai apoi, ar însemna să fiu şi cu cealaltă tot atât de nemernic; dacă afla cumva Gruşenka, cu nici un preţ n-ar mai vrea să se mărite cu o secătură ca mine!” Cum să-şi procure atunci mijloacele necesare, de unde să facă rost de blestemaţii aceştia de bani? Dacă nu găsea fonduri nicăieri, totul era sortit să se ducă pe copcă, nu se mai putea întâmpla nimic şi asta

„numai şi numai pentru că n-am avut nici o leţcaie, mai mare ruşinea!”

Mi-aş permite aici să anticipez arătând că, de fapt, ştia de unde să facă rost de bani, ştia poate chiar unde erau ascunşi. Deocamdată mă mulţumesc să spun numai atât, dat fiind că mai încolo lucrurile se vor lămuri de la sine; aş mai avea totuşi ceva de adăugat ca să explic – poate nu chiar atât de clar cât ar trebui – în ce consta principala dificultate pentru el; ca să-şi procure aceste resurse care se aflau puse undeva la păstrare, ca să dobândească dreptul de a le lua, trebuia mai întâi să-i restituie Katerinei Ivanovna cele trei mii de ruble, altfel ar fi însemnat că „sunt un pungaş, o lichea şi n-aş vrea să încep o viaţă nouă ca un nemernic!” Hotărî deci, în sinea lui, să se dea peste cap şi să găsească cele trei mii de ruble, ca s-o despăgubească pe Katerina Ivanovna cu orice preţ şi înainte de toate. Ideea aceasta se înrădăcinase în el în ceasurile din urmă ale vieţii sale, ca să zicem aşa, adică de două zile, din seara în care se întâlnise cu Alioşa pe drum, după ce Gruşenka o înfruntase atât de crunt pe Katerina Ivanovna; aflând din gura lui Alioşa cele întâmplate, Miţea recunoscuse singur că era un ticălos, cerându-i fratelui său să-i împărtăşească această mărturisire Katerinei Ivanovna, „dacă asta ar putea să-i aducă o cât de mică uşurare”. În noaptea aceea, despărţindu-se de Alioşa, Miţea simţise în disperarea lui că trebuia neapărat să-şi achite datoria faţă de Katia „cu orice preţ, chiar de-ar fi să ucidă şi să prade pe cineva.” „Mai bine să fiu un ucigaş şi un tâlhar în ochii tuturor, ai victimei şi-ai celorlalţi, mai bine să mă duc la muncă silnică în Siberia, decât s-o las pe Katia să spună că i-am înşelat buna-credinţă şi i-am furat banii ca să pot fugi în lume cu Gruşenka, sa încep o viaţă nouă şi cinstită! N-aş putea să suport una ca asta!” hotărâse el în cele din urmă, scrâşnind din dinţi; aşa ca într-adevăr avea toate motivele să se teamă uneori c-o sa sfârşească lovit de apoplexie. Şi totuşi, nu voia încă să se dea bătut…

Ce ciudaţi sunt oamenii câteodată! S-ar fi spus că, de vreme ce ajunsese la această concluzie, nu-i mai rămânea decât să-şi frângă mâinile de disperare; de unde să ia un coate-goale ca el o sumă de bani atât de mare? Cu toate acestea, până în ultima clipă sperase c-o să facă rost de parale, ca poate au să-i pice din cer. Cam asta este îndeobşte mentalitatea celor de teapa lui Dmitri Fiodorovici, care nu ştiu decât să cheltuiască şi să azvârle pe fereastră bănetul primit de-a gata, drept moştenire şi care nici habar n-au cum se poate câştiga un gologan. După ce se despărţise de Alioşa totul începuse să se învălmăşească în capul lui într-un vârtej fantastic în care îi erau prinse toate gândurile. Aşa se explică de ce prima tentativă pe care o puse la cale era fără doar şi poate un lucru absurd. Atunci când le ajunge cuţitul la os, oamenii ca el au probabil impresia că soluţiile cele mai fanteziste şi mai imposibile sunt în acelaşi timp şi cele mai uşor de realizat. Miţea se decise, aşadar, să se ducă la negustorul Samsonov, protectorul Gruşenkăi, pentru a-i propune un anumit „plan”, în schimbul căruia spera să capete pe loc suma de care avea nevoie, fiind pe deplin convins că, din punct de vedere comercial, „planul” în chestiune prezenta toate garanţiile. Singurul lucru asupra căruia plana un semn de întrebare era felul în care Samsonov avea sa primească această propunere, în cazul când punctul său de vedere nu va fi strict comercial. Miţea, deşi-l văzuse adesea pe Samsonov, nu-l cunoştea personal şi nici nu avusese ocazia să stea vreodată de vorbă cu el. Dar cine ştie de ce – şi asta încă de mai de mult – era convins că bătrânul craidon, acum cu un picior în groapă, n-o să aibă nimic împotrivă ca Gruşenka să-şi facă un rost cinstit în viaţa măritându-se cu „un om demn de încredere”. I se părea că bătrânul n-avea de ce să se opună, ba din contra, dorea el însuşi lucrul acesta, fiind gata chiar să-l faciliteze dacă s-ar fi ivit un prilej. Din cine ştie ce zvonuri ce-i ajunseseră la ureche sau poate din spusele Gruşenkăi, dedusese că bătrânul l-ar fi

preferat lui Fiodor Pavlovici. Poate că unora dintre cititori ideea de a solicita ajutorul acestui om şi intenţia de a recurge la dânsul ca şi când ar fi vrut să-şi primească mireasa, ca să zicem aşa, chiar din mâinile protectorului ei li se va fi părând cinică, dacă nu chiar grosolană. Tot ce pot să spun este că Miţea considera trecutul Gruşenkăi definitiv înmormântat. Se gândea la el cu o nemărginită milă şi, în focul patimii ce-i dogorea inima, îşi închipuia că în momentul când Gruşenka îi va mărturisi că-l iubeşte şi că vrea să se mărite cu el, va ieşi la iveală o nouă Gruşenka şi o dată cu ea un Dmitri Fiodorovici renăscut, un om dezbărat de toate metehnele, înzestrat cu cele mai alese virtuţi şi că amândoi vor trece atunci cu buretele peste păcatele săvârşite mai înainte de fiecare dintre ei, începând o altă viaţă. În ceea ce-l privea pe Kuzma Samsonov, Miţea nu se îndoia că omul acesta jucase un rol funest în trecutul Gruşenkăi, dar în acelaşi timp era încredinţat că ea nu-l iubise niciodată şi se putea spune deci, pe bună dreptate, că-i „apusese steaua” demult, că era un om sfârşit, căruia nu-i mai rămăseseră decât sapa şi lopata. Pe deasupra, nici nu mai putea fi considerat bărbat decât doar cu numele: tot oraşul ştia că Samsonov ajunsese o biată epavă, măcinată de boli şi că legăturile pe care le avea acum cu Gruşenka erau, cum s-ar zice, „părinteşti”, că nu mai păstrau nici o urmă din ceea ce fusese între ei altădată şi asta încă de mult, poate chiar de mai bine de un an. În această privinţă trebuie să recunoaştem ca Miţea, care cu toate viciile lui era un om grozav de credul, dădea dovadă de o mare naivitate. Şi tot din naivitate avea certitudinea că, pregătindu-se să treacă în lumea celor drepţi, bătrânul rămăsese totuşi cel mai devotat prieten şi ocrotitor al ei.

A doua zi după discuţia pe care o avusese pe câmp cu Alioşa şi din pricina căreia toată noaptea nu putuse să închidă ochii, Miţea se înfiinţa, pe la orele zece dimineaţa, acasă la Samsonov şi ceru să fie anunţat. Era o casă cu etaj, veche, mohorâtă, spaţioasă şi cu o mulţime de acareturi. La

parter locuiau cei doi feciori ai lui Samsonov, amândoi însuraţi, sora lui, femeie destul de vârstnică şi una dintre fiicele sale care rămăsese nemăritată. O altă clădire, mai mică, din curte era ocupată de doi vechili, dintre care unul, tot aşa, avea o familie numeroasă. Atât odraslele lui, cât şi vechilii stăteau înghesuiţi ca vai de lume, claie peste grămadă, în timp ce bătrânul locuia singur la etaj; nu îngăduise nimănui să stea cu dânsul, nici chiar fetei sale, care-l îngrijea şi care trebuia să fie la cheremul lui, urcând în grabă scările – deşi biata femeie suferea de astm – şi asta nu numai la anumite ore dinainte stabilite, ci ori de câte ori taică-său trimitea după ea. Apartamentul de la etaj era compus din mai multe saloane vaste, mobilate după moda veche, ca mai toate casele de negustori, cu interminabile şi anoste şiruri de jilţuri şi scaune de mahon cât se poate de incomode, aşezate de-a lungul pereţilor, cu policandre de cristal acoperite cu huse şi oglinzi posomorite între ferestre. Toate aceste încăperi erau pustii, fiindcă bolnavul nu locuia decât într-o singură odăiţă izolată, iatacul lui, fiind servit de o slujnică bătrână cu basma pe cap şi de un „fecior” care dormea pe o laviţă în antreu. Samsonov abia dacă se mai putea mişca din cauza picioarelor umflate; când şi când doar se ridica din jilţul îmbrăcat în piele, ca să facă o dată sau de două ori ocolul camerei, cu ajutorul slujnicei care-l ţinea de braţ. Era un om aspru de felul lui şi zgârcit la vorbă chiar şi cu bătrânica asta. La început, când i se anunţa vizita „căpitanului”, refuza să-l primească. Miţea însă nu se lăsă, insistând să fie anunţat din nou. Kuzma Kuzmici îl des-cusu în amănunţime pe fecior; cum arată musafirul, nu cumva venise băut? Făcea scandal? Şi când auzi că „nu era beat dar nu vrea în ruptul capului să plece”, îi trimise şi de data asta vorbă că nu poate să-l primească. Miţea, care se aşteptase să întâmpine rezistenţă şi-şi luase de acasă o bucată de hârtie şi un creion, scrise doar câteva cuvinte: „Într-o chestiune foarte importantă care o

interesează direct pe Agrafena Aleksandrovna” şi trimise biletul.

După câteva clipe de gândire, bătrânul îi spuse feciorului să-l primească pe musafir în salon şi-o trimise pe slujnică după băiatul mai mic al lui, cu porunca să vină neîntârziat. Fiu-său, un om voinic cât un munte şi înzestrat cu o forţă extraordinară, care obişnuia să umble bărbierit şi purta straie nemţeşti (în timp ce bătrânul Samsonov nu lepădase nici caftanul, nici barba), se supuse numaidecât, fără să crâcnească. Băieţii tremurau în faţa tatălui lor. Negustorul îl chemase nu pentru că s-ar fi temut cumva de căpitan – nu era chiar aşa de slab de înger de felul lui – ci numai ca să aibă un martor. Şi aşa, escortat de fiu-său care-l ducea de braţ şi de fecior, bătrânul apăru în sfârşit în salon. Putem fi convinşi că şi lui i se stârnise curiozitatea. Salonul în care-l aştepta Miţea era o încăpere imensă şi sumbră, care făcea să ţi se strângă inima de cum păşeai înăuntru, cu două rânduri de ferestre şi o galerie de jur-împrejur, cu pereţii în „imitaţie de marmură” şi trei policandre uriaşe de cristal învelite cu huse. Miţea se aşezase pe un scăunel lângă uşa de la intrare, aşteptându-şi înfrigurat soarta. În momentul când negustorul se arătă în pragul uşii opuse, cam la vreo zece stânjeni de scaunul lui, Miţea sări în sus şi, cu paşi apăsaţi, „arşinici”, ca la armată, veni în întâmpinarea lui. Era îmbrăcat cuviincios, cu un surtuc încheiat până sus, cu o pălărie cu boruri şi mănuşi negre în mână, exact aşa cum se înfăţişase în urmă cu două zile la mânăstire, în chilia părintelui Zosima, unde venise să se întâlnească cu Fiodor Pavlovici şi cu fraţii săi pentru reglarea socotelilor familiei. Kuzma Kuzmici îl aştepta în picioare cu un aer impunător şi sever şi, apropiindu-se de el, Miţea observă că bătrânul îl măsura din cap până în picioare. Dintru început îl izbi obrazul buhăit într-un hal fără de hal în ultima vreme şi buza de jos care şi aşa destul de groasă, acum atârna ca o bucată de aluat. Kuzma Kuzmici îşi salută grav şi tăcut oaspetele, îi arătă un jilţ, apoi, ţinându-se de braţul fiului

său şi icnind de durere, se aşează cu chiu, cu vai pe divanul din faţă. Văzând la ce canon îl supunea, Miţea fu cuprins de o vie căinţă şi de o delicată sfială, prilejuită de simţământul nimicniciei lui în faţa unei persoane atât de simandicoase pe care se încumetase totuşi s-o deranjeze.

— Ce doriţi de la mine, domnul meu? Întreba negustorul după ce se aşează. Avea ceva răstit în glas şi pronunţa rar şi răspicat fiece cuvânt, păstrând totuşi un ton ceremonios.

Miţea tresari, dând să se ridice de pe scaun, dar se aşează imediat. Se apucă să-i explice precipitat, nervos, vorbind tare şi făcând gesturi dezordonate, cu un fel de efervescenţă nestăpânită. Era evident că-i ajunsese cuţitul la os, că simţea cum se duce de râpă şi căuta o ultimă scăpare, ştiind foarte bine că, în cazul când nu va reuşi, nu-i mai rămânea decât să se înece. Bătrânul Samsonov înţelese desigur situaţia dintr-o aruncătură de ochi, deşi nimic nu se clinti pe faţa lui, împietrită şi rece, ca de statuie.

„Venerabilul Kuzma Kuzmici va fi auzit probabil – şi nu numai o singură data – vorbindu-se despre neînţelegerile dintre mine şi tatăl meu, Fiodor Pavlovici Karamazov, care a găsit de cuviinţă să pună mâna pe moştenirea rămasă de pe urma mamei mele… Tot oraşul vuieşte… Fiindcă aşa e lumea pe aici, pălăvrăgeşte vrute şi nevrute… de altminteri, putea foarte bine să-i fi spus chiar Gruşenka, pardon Agrafena Aleksandrovna… Multstimata Agrafena Aleksandrovna, pentru care am tot respectul…” începu Miţea, pierzând şirul de la primele vorbe. Dar cum nu credem c-ar fi necesar să reproducem toată poliloghia lui, ne vom mulţumi s-o rezumăm în câteva cuvinte. Situaţia se prezenta cam aşa: încă de acum trei luni, Miţea se consultase special (intenţionat spusese „special”) cu un avocat din capitala guberniei, „un eminent jurist. Pavel Pavlovici Komeplodov, Kuzma Kuzmici, domnia voastră, dacă-mi daţi voie, îl cunoaşteţi cu siguranţă… O capacitate, aproape un om de stat… Dumnealui în orice caz, cunoaşte… Mi-a vorbit despre domnia voastră în termenii cei mai

aleşi…” şi Miţea pierdu din nou şirul. Nu se simţea însă defel stingherit de întreruperile acestea, sărea foarte simplu peste ele, continuând din ce în ce mai volubil. Numitul Komeplod, după ce îi pusese o serie de întrebări şi cercetase cu atenţie documentele (Miţea pomeni cam cu jumătate de gură despre documente, grăbindu-se a trece cât mai repede peste acest obstacol), îi declarase că, în chestiunea satului Cermaşnea, care trebuia, chipurile, să-i revină lui Miţea după moartea maică-sii, putea fără doar şi poate să-l dea în judecată pe bătrânul vulpoi, să-l înveţe minte… „fiindcă nu toate uşile sunt încuiate şi justiţia ştie pe ce uşă să intre”. Într-un cuvânt, avea toate şansele să-i mai stoarcă lui Fiodor Pavlovici încă vreo şase mii de ruble, poate chiar şapte, fiindcă satul Cermaşnea face pe puţin douăzeci şi cinci, dacă nu douăzeci şi opt de mii de ruble, adică mai mult ca sigur douăzeci şi opt, „treizeci, treizeci în cap, Kuzma Kuzmici şi închipuiţi-vă că zgripţuroiul nu mi-a dat nici măcar şaptesprezece mii…!”. Pe vremuri, Miţea renunţase să mai deschidă o acţiune judiciară, fiindcă nu se pricepea defel să descurce chichiţele avocăţeşti; mai apoi însă, înapoindu-se aici în oraş, care nu-i fusese mirarea când aflase că taică-său îi intentase proces (Miţea se încurcă din nou şi trecu mai departe fără alte explicaţii). Venise, aşadar, să-l întrebe pe venerabilul Kuzma Kuzmici dacă n-ar binevoi cumva să-şi asume drepturile pe care el, Miţea, le are asupra nemernicului aceluia şi pe care e dispus să i le cedeze pentru trei mii de ruble, numai atât… Kuzma Kuzmici n-ar risca în nici un caz să piardă procesul, poate să-i jure pe cuvânt de onoare, dinpotrivă, ar avea prilejul să câştige şase sau chiar şapte mii în locul celor trei pe care i le-ar da lui… „şi ar fi de dorit ca tranzacţia să fie încheiată chiar azi. Eventual v-aş da o hârtie, ceva, la mână, un act întocmit la notar… Pe scurt, sunt gata să vă dau orice garanţie mi-aţi cere. Să semnez orice chitanţă… Putea face chiar acum actul dacă-i posibil, fireşte, numai dacă-i posibil, chiar azi-dimineaţă… Iar dumneavoastră în schimb mi-aţi

număra trei mii de ruble… Fiindcă nu e nimeni mai bogat decât dumneavoastră în oraşul ăsta… Şi astfel m-aţi salva de la… Într-un cuvânt, m-aţi salva, ajutându-mă să fac o faptă nobilă, aş zice chiar un lucru sublim… Pentru că nutresc cele mai curate simţăminte faţă de o anumită persoana pe care dumneavoastră o cunoaşteţi prea bine şi căreia îi purtaţi de grijă ca un adevărat părinte. Vă rog să mă credeţi că n-aş fi venit la domnia voastră dacă n-aş fi fost convins că sunteţi ca un părinte pentru dânsa. De fapt, aici s-au ciocnit trei capete, ca să zic aşa, soarta asta, câteodată, Kuzma Kuzmici, e o căţea! Să fim realişti, Kuzma Kuzmici, realişti înainte de toate! Şi cum dumneavoastră, ca să zic aşa, aţi renunţat de mult la orice pretenţii, mai rămân două capete, nu ştiu dacă m-am exprimat prea fericit, dar ce vreţi, nu sunt literat! Unul dintre aceste capete este al meu, iar celălalt – al mişelului care m-a jefuit. Alegeţi dar: eu sau tâlharul acela? Totul e acum în mâinile domniei voastre, trei destine şi două sorţi… Iertaţi-mă, m-am încurcat, dar cred că m-aţi înţeles până la urmă… Citesc în ochii dumneavoastră că m-aţi înţeles… Dacă nu, atunci nu-mi mai rămâne decât să mă înec! Asta e!”

Miţea îşi încheie haoticul său discurs şi, spunând „asta e”, se ridică de pe scaun, în aşteptarea unui răspuns la propunerea lui atât de absurdă. În timp ce rostea ultimele cuvinte, îşi dăduse dintr-o dată seama că bătălia era pierdută de la bun început şi, mai ales, că îndrugase la prostii cu toptanul. „Ce curios, venind încoace pe drum, totul mi se părea că stă perfect în picioare şi e cum nu se poate mai convingător, ca până la urmă sa iasă o aiureală!” se gândi el disperat. Tot timpul cât îi argumentase, bătrânul nici nu se clintise măcar, măsurându-l cu o privire glaciala. După ce-l lăsă sa aştepte un minut. Kuzma Kuzmici rosti, în sfârşit, cât se poate de categoric şi de tăios:

— Sa ne fie cu iertăciune, domnule, dar noi nu ne în daraven dintr-astea.

Miţea simţi că i se moaie picioarele.

— Şi eu ce ma fac, Kuzma Kuzmici? Şopti el cu un zâmbet chinuit. Sunt pierdut, vă daţi seama?

— Să ne fie cu iertăciune, dar…

Miţea tot nu se îndura să plece, neslăbindu-l din ochi. Deodată, pe chipul înmărmurit al bătrânului parcă flutură ceva. Miţea tresări.

— Vedeţi dumneavoastră, domnule, aşa ceva nu-i pentru noi, continuă tacticos bătrânul, asta înseamnă proces, avocaţi, adică numai buclucuri! Dar dacă vreţi, ştiu eu pe cineva cu care aţi putea sta de vorbă…

— Sfinte Dumnezeule, cine?… M-aţi înviat din morţi, Kuzma Kuzmici! Îngăimă Miţea.

— Persoana despre care v-am spus nu e de prin partea locului şi deocamdată nu l-aţi putea găsi aici în oraş. Este un ţăran care se ocupă cu negoţul de cherestea şi-i poreclit Copoiu (Liagavâi). De un an de zile se tocmeşte cu Fiodor Pavlovici pentru păduricea voastră din Cermaşnea, dar, după câte am auzit, n-au ajuns încă să rupă preţul. A venit acum de curând iarăşi încoace şi şade la părintele din Ilinskoe, în satul Ilinskoe – ştiţi unde?

— La douăsprezece verste de poşta din Volovoe. Mi-a scris zilele trecute în legătură cu asta, vreau să zic cu pădurea pe care vrea s-o cumpere, ca să-mi ceară sfatul. Fiodor Pavlovici are de gând să se ducă personal la el. De-aia, zic, ar fi bine să i-o luaţi înainte, să staţi de vorbă cu Copoiu şi să-i spuneţi tot ce mi-aţi spuse mie adineauri, cine ştie, poate că…

— Genială idee! Îl întrerupse plin de entuziasm Miţea. Nu mai încape vorbă, ar fi un chilipir pentru el! Din moment ce e amator să cumpere şi i se cere un preţ prea mare, vă închipuiţi ce-ar fi să se pomenească proprietar peste noapte, cu acte în regulă, ha-ha-ha! Miţea slobozi un hohot de râs scurt şi sec, atât de curios, încât bătrânul Samsonov avu o tresărire.

— Cum să vă mulţumesc, Kuzma Kuzmici! Rosti Miţea înfierbântat.

— N-aveţi pentru ce, clătina din cap Samsonov.

— Dar nici nu ştiţi ce-aţi făcut pentru mine, Kuzmici! M-aţi scăpat de la moarte, o, îmi spunea mie că numai domnia voastră mă puteţi ajuta… Mă duc chiar acum la popa acasă!

— Nu e nevoie să-mi mulţumiţi.

— Alerg, zbor! Am abuzat de sănătatea domniei voastre N-am să vă uit toată viaţa, Kuzma Kuzmici! Asta v-o spune un rus, un r-rus adevărat!

— Aşa-a.

Miţea dădu să-i strângă mâna, dar o licărire răutăcioasa din ochii bătrânului îl făcu să şi-o retragă imediat. Se dojeni însă chiar în aceeaşi clipă că mai păstrează totuşi o umbra de neîncredere. „E obosit, săracul…” se gândi el.

— Pentru dânsa! Pentru dânsa, Kuzma Kuzmici! Dumneavoastră mă înţelegeţi, pentru dânsa o fac! Zbieră el cât îl ţinea gura şi, făcând o plecăciune, se răsuci pe călcâie şi se îndreptă precipitat spre uşă cu aceiaşi paşi kilometrici, fără a mai întoarce capul. Tremura tot de bucurie. „Tocmai când era să mă înec, îngerul păzitor mi-a întins mâna, îi fulgeră prin minte. Dacă un om de afaceri cu autoritatea lui (ce bătrân venerabil, câtă demnitate!) mi-a indicat drumul ăsta… Totul e ca şi făcut. Trebuie să plec chiar acum. Am tot timpul să mă întorc până nu se înnoptează, da, da, până nu se înnoptează, în orice caz pot fi sigur c-am câştigat. Doar nu şi-o fi râs de mine moşneagul?!” sporovăia de unul singur Miţea, în drum spre casă, şi, cum era şi firesc, nu-şi putea închipui decât una din două: ori că primise într-adevăr un sfat serios, din moment ce venea din partea unui om de afaceri ca Samsonov (de la o persoană care învârtea tot felul de treburi) şi care pe deasupra îl cunoştea pe aşa-numitul Copoiu (ce nume caraghios!) ori-ori hodorogul bătrân îi jucase un renghi! Din păcate, vai, ultima ipoteză era singura adevărată. Mai târziu, după nenorocire, bătrânul Samsonov avea să mărturisească râzând că-i jucase o festă „căpitanului”. Era un om împietrit, răutăcios din fire şi ironic, ale cărui antipatii aveau ceva morbid.

Exaltarea căpitanului, convingerea stupidă pe care o nutrea „un beţivan şi o mână spartă ca el” că un om de seama lui Samsonov putea să-şi piardă vremea cu asemenea „planuri” smintite, sentimentul de gelozie din pricina Gruşenkăi, numele căreia acest „fluieră-vânt” venise să-i propună o afacere atât de năzdrăvană, ba încă-i mai şi ceruse bani pe deasupra – nu ştiu ce anume îl făcuse pe bătrân să procedeze aşa – dar în momentul când Miţea simţise că i se taie picioarele, scâncind ca un copil că-i pierdut, Samsonov îl măsurase din ochi cu o ură neîmpăcată şi se gândise pe loc să-i facă o farsă. După plecarea lui Miţea, Kuzma Kuzmici se întoarse palid de furie către fiu-său, poruncindu-i ca pe viitor să nu-i mai dea voie „golanului” să intre în curte, altminteri…

Şi cu toate că ameninţarea rămase în suspensie, până şi fiu-său, care îl văzuse adesea burzuluindu-se mânios, simţi un fior de spaimă. O oră întreagă după aceea bătrânul tremură apucat de furie, iar spre seară se simţi rău şi trimise după „doftor”.

II – COPOIU.

Aşadar, trebuia să „zboare” şi el nu avea cu ce să plătească poştalionul, adică nu ştia să aibă la sufletul lui decât doua băncuţe de câte douăzeci de copeici, era tot ce-i mai rămăsese din bănetul pe care îl vânturase odinioară! Singurul lucru de preţ pe care-l poseda era un ceas vechi de argint, care nu mai mergea de mult. Îl puse, deci, în buzunar şi se duse cu el la un ceasornicar evreu, care ţinea o dugheană în Piaţă. Negustorul nu-i oferi decât şase ruble. „Mai mult chiar decât m-aş fi aşteptat!” strigă Miţea fericit (tot timpul parcă plutea într-o stare de beatitudine); lua cele şase ruble şi o întinse spre casă. Până la urma reuşi să împlinească suma necesară, împrumutând trei ruble de la gazdele sale, care se temeau atât de mult la el, încât i le dădură cu dragă inimă, deşi erau ultimii lor bani. În exaltarea lui, Miţea le spuse şi lor că în momentul acela

soarta lui era în joc şi se apucă sa le povestească, bineînţeles pe nerăsuflate, aproape tot „planul” pe care i-l înfăţişase lui Samsonov, sfatul pe care acesta i-l dăduse, speranţele lui pentru viitor ş.a.m.d. Gazdele, cate cunoşteau mai dinainte câte ceva din viaţa lui intima, îi priveau ca pe unul de-al lor, considerând că, deşi boier, nu era câtuşi de puţin scorţos. Reuşind astfel să strângă nouă ruble, Miţea trimise numaidecât după cai, grăbit cum era să ajungă la poşta din Volovoe. Mai apoi s-a stabilit cu precizie şi s-a consemnat că „în ajunul respectivului eveniment, la amiază, nu avea nici un ban şi că pentru a face rost de bani şi-a vândut ceasul şi în plus a mai împrumutat trei ruble de la gazdele sale, cele mai de sus fiind constatate cu martori”.

Ţin să subliniez în mod special lucrul acesta pentru un motiv pe care îl veţi afla mai târziu.

Zburând ca vântul spre poşta din Volovoe, Miţea, deşi se simţea într-al nouălea cer la gândul că, în sfârşit, va reuşi sa descurce şi să ducă la bun sfârşit „toate daraverile astea”, era totuşi cu inima pierită, întrebându-se ce o să se întâmple cu Gruşenka în lipsa lui. Dacă i-o căşuna tocmai acum să se ducă la Fiodor Pavlovici? De aceea plecase fără să-i spună nimic, punându-le în vedere gazdelor să nu sufle o vorba, dac-ar veni cineva şi ar căuta să-i tragă de limbă… „Trebuie să mă întorc negreşit, dar negreşit chiar astă-seară, îşi tot spunea mereu în sinea lui, în timp ce droşca îl hurduca de zor. Poate că n-ar strica să-l iau cu mine şi pe Copoiu… Sa facem actele…” se legăna el în iluzii, cuprins de înfrigurare; numai că, din păcate, „planul” pe care-l urzise nu era nicidecum sortit să se realizeze precum visase el.

În primul rând, pierdu o groază de vreme continuându-şi drumul de la Volovoe pe un şleau de ţară, care se dovedi a fi nu de douăsprezece, ci de optsprezece verste. Pe urmă, nu-l găsi acasă pe părintele din Ilinskoe, care plecase între timp în satul vecin. Până să dea de urma lui acolo, după ce pornii să-l caute cu aceiaşi cai osteniţi, se şi înnoptase. Părintele,

un omuleţ sfios şi blajin în aparenţă, îi explică imediat că într-adevăr Copoiu trăsese la dânsul acasă, dar că în momentul de faţă Se afla la Suhoi Posiolok şi că, probabil, o să mâie acolo peste noapte, în căsuţa pădurarului, deoarece voia să cumpere o postaţă de pădure şi de prin partea locului. Miţea se ţinu de dânsul să-l pună numaidecât în legătură cu persoana respectivă, asigurându-l că în felul acesta „îl salvează de la moarte”, cum s-ar zice. Părintele, la început, se codi, apoi se înduplecă să-l însoţească, probabil mai mult din curiozitate, numai că, din păcate, îl îndemnă să meargă „uşurel pe jos”, căci, zicea el, „să tot fie o verstă şi ceva până acolo”. Miţea se învoi şi o întinse la drum cu pasul lui „arşinic”, aşa că bietul preot abia se ţinea de dânsul, silindu-se pe cât putea să nu rămână în urmă. Era un om încă în floarea vârstei şi foarte circumspect. Miţea îl puse numaidecât la curent cu planurile sale, cerându-i stăruitor şi nervos unele informaţii în legătură cu Copoiu. Nu-i tăcu gura tot drumul. Părintele îl asculta cu atenţie, fără să-i dea totuşi vreo lămurire. Orice l-ar fi întrebat se mulţumea să răspundă evaziv: „Nu ştiu, zău, habar n-am, de unde să ştiu eu…” ş.a.m.D. Când Miţea îi povesti despre răfuiala pe care o avusese cu Fiodor Pavlovici din pricina moştenirii, preotul parcă avu o tresărire de spaimă; se vedea cât de colo că în anumite privinţe îi era îndatorat bătrânului Karamazov. Totodată se arătă foarte surprins că Miţea vorbea mereu despre jupân Copoiu, când negustorul cu pricina, ţăran get-beget, se numea de fapt Gorstkin, explicându-i că, deşi dumnealui avea chiar apucături de copoi, nu se numea totuşi aşa în realitate, ba chiar se supăra foc dacă îndrăznea cineva să-i pomenească de porecla asta: „Să-i spuneţi neapărat Gorstkin, altfel n-o scoateţi la capăt cu el, nici n-o să v-asculte”, avertiză preotul. Miţea se arătă mirat, nu prea tare însă, şi-l lămuri că tot aşa îl numise şi Samsonov. La care părintele nu mai răspunse nimic, deşi n-ar fi făcut rău deloc să-i deschidă ochii lui Dmitri Fiodorovici că din moment ce Samsonov îl

îndreptase către ţăranul acesta, spunându-i că-l cheamă Copoiu, rămânea de văzut daca n-o făcuse cumva în bătaie de joc şi dacă recomandaţia lui nu ascundea vreo intenţie răutăcioasă. Miţea însă nu avea vreme de pierdut cu „asemenea fleacuri”. Îşi văzu de drum, grăbit să ajungă mai repede. Abia când sosi la Suhoi Posiolok băgă de seamă că, de fapt, nu făcuse o verstă până acolo, nici chiar o verstă şi jumătate, Ci cel puţin trei. Tăcu totuşi din gură, deşi fierbea de mânie şi intră în casă. Pădurarul, pe care părintele îl cunoştea bine, locuia într-una dintre încăperi, cealaltă odaie care dădea în tindă – casa mare, cum i se zicea – fiind ocupată de Gorstka. Pătrunseră deci în casa mare şi făcură lumină, aprinzând o luminare de seu. Înăuntru era zăpuşeală. Pe masa de brad se afla un samovar stins şi alături, o tavă plină cu ceşti, o sticla goală de rom, un şip de un litru care mai păstra încă un pic de vodcă pe fund şi nişte resturi de pâine albă. Musafirul stătea trântit pe laviţă, cu hainele făcute sul puse drept căpătâi şi sforăia de se cutremura odaia. Miţea se opri încurcat. „Trebuie să-l scol, n-am încotro, e un lucru aşa de important pentru mine, am venit într-o goană până aici şi vreau neapărat să mă întorc chiar azi înapoi”, se nelinişti el; dar părintele şi pădurarul se feriră să-şi spună părerea. Miţea se apropie de cel care dormea dus şi încercă să-l trezească scuturându-l destul de energic, dar omul nici nu se clinti măcar. „E beat mort, se gândi Miţea, ce să fac, Doamne, ce să fac?!” Stăpânit cum era de o aprigă nerăbdare, începu atunci să-l tragă de mâini şi de picioare, să-l apuce de ceafă, silindu-se să-l ridice şi să-l aşeze în capul oaselor, dar, după multe şi îndelungate eforturi, nu reuşi să scoată de la el decât nişte mugete stupide şi nişte sudălmi amarnice, bolborosite printre dinţi.

— Ar fi mai bine să aşteptaţi, rosti în cele din urmă preotul. Vedeţi doar că nici să vorbească nu poate ca lumea!

— A băut toată ziua, îi ţinu isonul pădurarul.

— Doamne-Dumnezeule! Suspină Miţea, de-aţi şti câtă nevoie am de el şi ce-i pe sufletul meu!

— Totuşi, ar fi mai bine să aşteptaţi până mâine dimineaţa-îl sfătui din nou preotul.

— Până mâine dimineaţă? Fie-vă milă, oameni buni, e peste putinţă! Şi, disperat, fu gata să se repeadă din nou asupra beţivanului, dar se răzgândi numaidecât, dându-şi de zădărnicia încercărilor sale. Părintele tăcea, iar pădurarul picotea şi era posac.

— Ce tragedii cutremurătoare întâlneşti uneori în realitate! Rosti Miţea, abătut cu desăvârşire. Sudoarea îi curgea şiroaie pe obraz. Folosindu-se de prilej, părintele îi spuse cu multă chibzuială că, beat cum era, chiar dacă ar izbuti să scoale omul din somn, tot n-ar ajunge la nici o socoteală cu el. „Iar dumneavoastră, cum văd, aveţi un lucru serios de discutat, aşa că tot e mai bine să lăsaţi pe mâine dimineaţă…” Miţea dădu din mâini neputincios şi trebui să se resemneze.

— Atunci, părinte, am să stau aşa, cu luminarea aprinsă şi am să aştept momentul când s-o trezi, am să încerc să vorbesc cu dânsul… Lasă, că plătesc lumânarea, căută să-l împace pe pădurar. Îţi plătesc şi pentru găzduire, să n-ai nici o grijă, o să-l pomeneşti pe Dmitri Karamazov! Numai cu dumneata, părinte, nu ştiu ce să fac, unde o să te culci?

— Păi eu m-aş cam duce acasă… Am să iau iepşoara lui, zise popa, arătând spre pădurar. Atunci, vă las cu bine şi să fie într-un ceas bun!

Zis şi făcut. Preotul se întoarse călare acasă, fericit că se descotorosise până la urmă de Miţea; dădu totuşi încurcat din cap, cumpănind în sinea lui dacă n-ar fi cazul să-i aducă la cunoştinţă a doua zi dimineaţă binefăcătorului său, Fiodor Pavlovici, această întâmplare curioasă, „că de, mai ştii, ceasul rău, să nu se supere cumva şi să nu mai văd în veac nimic de la dânsul!” Pădurarul se scărpina în cap şi se duse la el în odaie, fără să mai spună nimic, iar Miţea se aşează pe laviţă, „aşteptând momentul”, vorba lui. O tristeţe

fără margini îi învăluia sufletul ca o pâclă deasă. O adâncă şi copleşitoare tristeţe! Şedea aşa, rumegând tot felul de gânduri şi nu putea să ajungă la nici un căpătâi. Feştila lumânării se micşora treptat, un greiere cânta după cuptor, în odaia încălzită peste măsură se făcuse o zăpuşeală că de abia îţi puteai trage suflarea. La un moment dat, îi năluci înaintea ochilor grădina cu poteca din spatele casei părinteşti, o uşă pare-se că se deschidea misterios şi Gruşenka se furişa înăuntru… Miţea sări în sus.

— Ce tragedie! Gemu el.

Se apropie apoi maşinal de omul care zăcea amorţit şi privi scrutător. Era un ţăran uscăţiv, încă în putere, prelung la faţă, cu părul bălai, numai cârlionţi şi o barbă roşcovană, rară şi lungă, îmbrăcat cu o cămaşă de cât şi o jiletcă neagră, din al cărei buzunar atârna lanţul unui ceas de argint. Miţea se uita cu o nemăsurată ură la mutra acestuia, exasperat mai cu seamă de cârlionţii lui. Toată tărăgăneala asta îl făcea sa turbeze; venise doar cu o treabă care nu suferea nici o zăbavă, pentru care lăsase totul deoparte, călcându-şi pe inimă, părăsind la voia întâmplării o seamă de interese capitale şi acum, că ajunsese aici, frânt de oboseală, trântorul ăsta, „de care depinde toată viaţa mea, sforăie ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic, de parcă ar fi căzut de pe altă planetă”. „O ironie a sorţii!” oftă el şi simţind dintr-o dată că-şi pierde minţile, tăbărî din nou asupra beţivanului, zor-nevoie să-l scoale de somn. Începu să-l scuture cu înverşunare, să-l zgâlţâie şi să-l îmbrâncească, ba îi dădu şi câţiva ghionti în coaste ca, după vreo cinci minute, văzând că nu e chip s-o scoată la capăt cu el, să se întoarcă, sleit de neputinţă şi disperare la locul său.

— Ce prostie, ce prostie! Bombăni Miţea, aşezându-se pe laviţă. Urâtă treabă! Adăugă apoi, fără să ştie nici el precis ce vrea să spună. Îl durea capul groaznic. „Ce-ar fi să las balta totul şi să plec? Îi fulgeră prin minte. Nu, rămân aici până mâine dimineaţă. Dinadins am să rămân, uite-aşa!

Atunci, de ce am mai venit? Şi apoi, chiar de-aş voi, n-aş avea cum să plec de aici, cu ce să plec, e absurd!”

Îl durea însă capul tot mai rău şi, cum şedea pe laviţa nemişcat, aţipi şi până la urmă îl cuprinse de-a binelea somnul. Dormi aşa poate mai bine de două ore. Se trezi cu aceeaşi insuportabilă durere de cap, atât de cumplita, încât îi venea să urle. Îi zvâcneau tâmplele şi-l junghia în moalele capului; rămase câteva clipe locului, buimac, fără să-şi dea seama ce s-a întâmplat cu el. Într-un târziu abia, se dumeri că află într-o încăpere supraîncălzită, că ieşeau gaze din sobă că putea foarte bine să moară asfixiat. Beţivul zăcea şi horcăia mai departe; topindu-se, lumânarea se scursese între timp toată şi sta gata să se stingă. Miţea dădu un ţipat şi se repezi clătinându-se pe picioare, în tindă, iar de acolo în odaia în care dormea pădurarul. Acesta se trezi imediat din somn şi, auzind că soba din încăperea alăturată scotea fum cu puternic miros de cărbuni, se sculă să ia măsuri, primind totuşi vestea cu o nepăsare destul de curioasă, spre mirarea lui Miţea, care se simţi de-a dreptul jignit.

— Dac-a murit, dac-a murit, atunci… Ce mă fac? Strigă Miţea cuprins de disperare.

Uşile fură date de perete, ferestrele deschise, coşul sobei desfundat. Miţea aduse din tindă o găleată cu apă, îşi udă fruntea, apoi, găsind o cârpă, o muie în apă şi o puse ca pe o prişniţă pe creştetul Copoiului. Pădurarul îi aruncă o privire dispreţuitoare şi, după ce se încredinţa că fereastra era deschisă, bombăni posac: „Aşa e bine!” şi se duse la culcare, lăsând în cameră un felinar de tinichea aprins. Timp de o jumătate de oră, Miţea îşi făcu de lucru cu beţivanul, ameţit de duhoarea cărbunilor din sobă, punându-i mereu prişniţe la cap, ferm hotărât să-l vegheze toată noaptea, dar la un moment dat se aşează să-şi tragă suflarea un pic, numai un pic şi închizând ochii biruit de oboseală, fără să ştie cum, se lungi pe laviţă şi adormi dus.

Se trezi târziu de tot, pe la orele nouă dimineaţa. Soarele bătea din plin înăuntru prin cele două ferestruici ale izbei.

Mujicul cârlionţat de ieri şedea pe laviţă, îmbrăcat de-acum cu podiovca {2}. Pe masă clocotea samovarul lângă o sticlă proaspătă cu votcă. Cea din ajun fusese golită, iar din cea de acum băuse mai bine de jumătate. Miţea sări ca ars în sus dar în aceeaşi clipa observă că afurisitul de ţăran treăsese iarăşi la măsea, era beat mort, iremediabil de beat.

Rămase aşa un moment, cu ochii zgâiţi la el, îngrozit. Îl privea la rândul său, tăcut şi viclean, cu o indiferenţă jignitoare, ba chiar cu un fel de aroganţă, cel puţin aşa i se păru lui Miţea, care se şi repezi să-i vorbească.

— Îmi daţi voie, ştiţi… Eu… Probabil că v-a spus pădurarul de dincolo ce-i cu mine: sunt porucicul Dmitri Karamazov, fiul bătrânului Karamazov, de la care dumneata vrei să cumperi păduricea…

— Minţi! Îi tăie vorba implacabil şi cu sânge rece mujicul.

— Cum adică mint? Dumneata îl cunoşti pe Fiodor Pavlovici?

— Nu cunosc nici un Fiodor Pavlovici! Ripostă mujicul, căruia i se cam împleticea limba în gură.

— Păduricea, vrei să cumperi o postată de pădure de la el; ci trezeşte-te odată, omule şi dă-ţi seama ce vorbeşti! Părintele Pavel din Ilinskoe a venit cu mine până aici… I-ai scris – nu-i aşa?

— Lui Samsonov şi dânsul m-a trimis la dumneata… Încercă să-i explice Miţea cu sufletul la gură.

— Minţi! Rosti apăsat din nou Copoiu. Miţea simţi că-i îngheaţă picioarele.

— Îmi pare rău, dar, crede-mă, zău că nu glumesc! Se poate să fii puţin ameţit. Văd, totuşi, că eşti în stare să vorbeşti, să înţelegi… Sau… Sau eu nu mai pricep nimic!

— Eşti boiangiu!

— Nu te supăra, dar eu sunt Karamazov, Dmitri Karamazov şi am venit să-ţi propun o afacere… O afacere foarte avantajoasă… Un adevărat chilipir, zău… E vorba de păduricea aceea.

Mujicul îşi mângâia grav barba.

— Ba nu, ai venit să iei în arendă ceva, lasă că ştiu eu ce ticălos eşti! Un ticălos şi jumătate!

— Te înşeli, zău, te rog să mă crezi! Miţea îşi frângea disperat mâinile. Mujicul îşi tot netezea barba, apoi, deodată, se uită la el cu o scăpărare de viclenie printre gene.

— Tu să-mi spui mie altceva: spune-mi unde stă scris în că ai voie să umbli cu potlogării? Auzi? Eşti un pungaş, mă-nţelegi?

Miţea făcu un pas înapoi, încruntat şi deodată – după cum avea să povestească el însuşi mai apoi – parcă îl pocni ceva „drept în frunte". Într-o clipă, mintea i se lumină, „ca şi cum s-ar fi aprins o făclie şi abia atunci m-am dezmeticit". Rămase locului încremenit de uimire, neputând să înţeleagă cum fusese în stare un om ca el, altminteri destul de chibzuit, să cadă într-o capcană atât de stupidă, să se angajeze de bunăvoie într-o aventură ca asta, să stăruie în greşeala lui aproape douăzeci şi patru de ore, să facă slujbă în faţa lui Copoiu, să-i pună prişniţe la cap… „Omul e beat, beat turtă şi încă o săptămână de aici înainte tot într-o beţie o s-o ţină, ce rost are să mai aştept? Dar dacă Samsonov m-o fi trimis aici intenţionat? Şi dacă în vremea asta ea… O, Doamne, ce-am făcut?"

Mujicul şedea pe laviţă şi se uita la el râzând în barbă. În alte împrejurări, Miţea poate că l-ar fi ucis, într-o izbucnire de mânie, dar acum se simţea plăpând ca un copil. Se duse încet-încet de-şi luă paltonul de pe laviţă, se îmbrăcă fără să scoată o vorbă şi părăsi încăperea. Nu găsi pe nimeni în odaia cealaltă – între timp pădurarul plecase de acasă. Scoase din buzunar cincizeci de copeici şi le puse pe masă pentru găzduire, pentru lumânarea arsă şi tot buclucul pe care i-l făcuse. Ieşind afară, se pomeni dintr-o dată în mijlocul pădurii; ori încotro îşi întorcea ochii, nu se vedeau decât copaci şi iarăşi copaci. O pomi la întâmplare; nu mai ţinea minte nici măcar dacă, trecând pragul casei, trebuia s-o ia la stâga sau la dreapta! În ajun, când părintele venise

cu el să-l conducă în toiul nopţii, zorit cum era, nu fusese atent la drum. Nu simţea nimic, nici cea mai slabă dorinţă de răzbunare în adâncul lui, nici chiar împotriva lui Samsonov. Mergea aşa, haihui, pe brâul cărăruii, cu mintea năucă şi „gândurile răvăşite”, fără să se sinchisească unde o s-ajungă. Nu mai avea nici un pic de vlagă în el, era atât de istovit şi sufleteşte şi trupeşte, încât şi un copil ar fi putut să-l doboare Cu chiu, cu vai, totuşi, izbuti să răzbată afară din pădure-l un moment dat, i se deschiseră în faţă miriştile pustii, ce se întindeau până departe, la infinit. „Ce dezolare, cât vezi cu ochii totul e mort!” repeta în sinea lui, mergând tot înainte.

Avu noroc cu nişte călători: un poştalion care plecase la drum pe un şleau de ţară cu un negustor bătrân. Când ajunseră în dreptul lui, Miţea îl întrebă de cale şi cum şi ei mergeau spre poşta din Volovoe, se înţeleseră să-l ia şi pe el în butcă. Abia după vreo trei ore sosiră la destinaţie. Miţea porunci nişte cai, să-l ducă până la oraş şi deodată îl răzbi o foame de lup. În timp ce telegarii erau înhămaţi, i se pregăti un scrob, pe care îl înfulecă aproape pe nemestecate împreună cu un codru zdravăn de pâine şi o bucată de cârnat, şi-şi stropi gâtlejul cu trei păhăruţe de votcă. Întremându-se astfel, se simţi parcă mai înviorat şi sufletul i se însenină iar. Se aşternură ca vântul la drum, şi-n timp ce dădea ghes surugiului, Miţea urzea în minte un nou „plan, absolut sigur”, chibzuind cum să facă rost chiar în aceeaşi seară de „afurisiţii ceia de bani”. „Când te gândeşti că pentru trei mii de ruble nenorocite un om poate să se ducă de râpă! Îşi spuse el cu dezgust. Trebuie s-o scot la capăt chiar azi!” şi dacă nu s-ar fi gândit necontenit la Gruşenka şi nu l-ar fi obsedat teama de a nu se fi întâmplat ceva cu ea, ar fi fost vesel cu adevărat. Gândul acesta însă îi stătea înfipt în creier ca un cuţit. În sfârşit, ajunseră în oraş şi Miţea se duse întins acasă la ea.

III – MINELE DE AUR.

Cunoaştem împrejurările acestei vizite din relatarea pe care Gruşenka, înfiorată de spaima, i-a făcut-o lui Rakitin. Tocmai aştepta „ştafeta”, bucurându-se în sinea ei că Miţea nu venise nici în ajun şi nici în ziua aceea pe la dânsa şi nădăjduind că poate dă Dumnezeu să nu vina până la plecarea ei, când se pomenise cu el dând buzna în casă. Se ştie ce a mai urmat; ca să se descotorosească de el, Gruşenka îl înduplecă să meargă cu ea până la Kuzma Samsonov, trebuia chipurile neapărat să se ducă la protectorul său, fiindcă avea nişte socoteli de făcut; îşi luase apoi rămas-bun de la dânsul în poartă, punându-l să promită că va trece din nou s-o ia pe la miezul nopţii, s-o conducă înapoi acasă. Miţea răsuflase uşurat: „Din moment ce şade la Kuzma până atunci, înseamnă că nu mai poate să meargă la Fiodor Pavlovici… Dacă nu minte cumva”, se grăbise tot el să adauge. Impresia lui însă era că Gruşenka nu minţise. Miţea făcea parte din categoria oamenilor geloşi care, atâta timp cât se află departe de femeia iubită, o cred în stare de cine ştie ce grozăvii, închipuindu-şi că în lipsa lor „le pune coarne”, pentru ca după aceea, întorcându-se într-un suflet la ea, sfâşiaţi de îndoieli, pierduţi, convinşi că i-a înşelat, de cum văd înaintea ochilor figura ei veselă, zâmbitoare şi plină de duioşie, să se simtă ca înviaţi din morţi şi, pierzând orice bănuială, să se dojenească singuri, ruşinaţi de gelozia lor. Aşadar, după ce o conduse pe Gruşenka, Miţea o porni întins spre casă. Mai avea încă atâtea şi atâtea de făcut pe ziua de azi! Cel puţin i se luase o piatră de pe inimă. „Numai să-l găsesc pe Smerdiakov, să vedem dacă nu s-a întâmplat ceva ieri, dacă nu s-o fi dus cumva la Fiodor Pavlovici!” se gândi el. Aşa că nici nu apucă bine s-ajungă acasă şi viermele geloziei începu iarăşi să-i roadă inima pururea neliniştită.

Gelozia! „Othello nu este gelos, dimpotrivă e un om extrem de credul”, spune undeva Puşkin {3} şi prin ea însăşi această constatare vădeşte într-un mod destul de elocvent neobişnuita profunzime de gândire a marelui nostru poet.

Othello se simte zdrobit sufleteşte, concepţia lui asupra lumii a fost zdruncinată din temelii în momentul când idealul său s-a spulberat. Othello însă nu este omul care să stea la pândă, sau să tragă cu urechea, fiind încrezător de felul lui. Pe el trebuie să-l mâie cineva de la spate, să-i dea ghes, să-l zgândăre şi să-l întărite mereu, depunând eforturi una, ca să-l facă să se dumirească, în cele din urmă, c-a fost înşelat. Cu totul alta este însă comportarea unui gelos autentic. E imposibil să-şi închipuie cineva infamia şi halul de decădere morală cu care se poate acomoda fără nici un scrupul un om gelos. Şi totuşi, cine ar putea să afirme că toţi geloşii, fără deosebire, sunt suflete josnice şi meschine? Dimpotrivă, un om însufleţit de cele mai nobile sentimente nutrind o dragoste curată şi plină de abnegaţie, este în stare uneori să se ascundă sub masă, să cumpere conştiinţa unor nemernici, să accepte fără ezitare mijloacele cele mai mârşave şi mai murdare ca să spioneze şi să urmărească pas cu pas pe cineva. Othello, bunăoară, pentru nimic în lume n-ar fi putut să se împace cu ideea trădării; nu să ierte trădarea, ci chiar numai să se împace cu ideea aceasta, deşi nu exista nici un grăunte de răutate în sufletul lui nevinovat ca inima unui prunc. Ceea ce nu se întâmplă în cazul unui gelos veritabil; nici nu ne putem da seama la ce se poate preta, ce fel de situaţii e gata să accepte şi peste ce lucruri e capabil să treacă un om gelos! Căci, în general, geloşii sunt mai curând dispuşi să ierte mai mul decât alţii şi femeile ştiu prea bine treaba asta. Un gelos, de pildă, e-n stare să ierte extrem de repede (fireşte, după o scenă foarte dramatică) o trădare mai mult decât evidentă, îmbrăţişările şi sărutările pe care le-a surprins chiar el, în cazul când poate dobândi într-un fel sau altul certitudinea că „s-a întâmplat pentru ultima oară”, că din clipa aceea rivalul său va dispărea fără urmă, va pleca hăt-departe, tocmai la capătul pământului, dacă nu se va decide cumva chiar el să-şi ia iubita şi s-o ducă undeva într-un loc unde temutul său potrivnic să n-o mai poată găsi în vecii

vecilor. Bineînţeles, împăcarea nu va dura mai mult de un ceas, deoarece, chiar dacă rivalul ar dispărea în realitate, a doua zi gelosul va născoci un altul împotriva căruia se vot îndrepta bănuielile lui. S-ar părea ca o dragoste asupra căreia trebuie să ai tot timpul ochii aţintiţi nu-ţi poate da nici o satisfacţie, o iubire pe care eşti nevoit s-o păzeşti cu atâta străşnicie nu reprezintă nimic. Dar tocmai asta n-au să înţeleagă niciodată oamenii cu adevărat geloşi şi printre ei, vă rog să mă credeţi, se întâmplă să întâlneşti suflete pe drept cuvânt alese. Interesant este mai ales faptul că asemenea omeni superiori, stând uneori la pândă în câte o cămăruţă întunecoasă şi trăgând cu urechea, îşi dau seama în adâncul sufletului lor ales cât de ruşinoase sunt mijloacele pe care cu bună ştiinţă le folosesc şi totuşi, cel puţin atâta timp cât pândesc din ungherul întunecos, nu simt nici un fel de mustrări de conştiinţă. De câte ori o avea pe Gruşenka în faţa ochilor, Miţea înceta să fie gelos, devenind pentru moment încrezător şi nobil, ba chiar ajungea să se dispreţuiască pentru toate gândurile ce-i trecuseră prin minte. Ceea ce înseamnă că dragostea lui pentru această femeie ascundea, de fapt, un sentiment mult mai frumos decât îşi închipuia el, că nu era vorba numai de o pasiune carnală, de „nu ştiu ce vraja a trupului”, aşa cum îi spusese el lui Alioşa. În schimb, cum pleca Gruşenka, Miţea începea din nou s-o suspecteze, socotind-o capabilă de cea mai perfidă şi mai abjectă trădare. Şi asta fără să aibă nici o umbră de remuşcare.

Aşadar, gelozia pusese din nou stăpânire pe sufletul lui.

În orice caz, trebuia să se grăbească. În primul rând, trebuia să găsească undeva cu împrumut o sumă de bani cât de mică.

Fiindcă cele nouă ruble din ajun se risipiseră cu călătoria, încât aproape că nu mai rămăsese cu nimic şi se ştie doar că nu poţi să faci nici un pas fără parale. Dar, o dată cu planul cel nou pe care şi-l făurise pe drum, în căruţă, Miţea chibzuise şi cum ar putea să încropească până una-alta

ceva gologani. Avea acasă două minunate pistoale de duel, împreună cu cartuşele respective, pe care nu apucase încă să le amaneteze, pentru că – din toate lucrurile ce-i mai rămăseseră – erau cele mai dragi. De curând cunoscuse întâmplător la cârciuma „Stolicinâi gorod” un tânăr funcţionar, om căsătorit şi cu oarecare dare de mână; tânărul, după cum aflase tot atunci, avea o adevărata pasiune pentru arme şi era dispus să cumpere tot felul de pistoale, revolvere, pumnale etc, ca să le atârne pe pereţi şi să se fălească apoi cu ele faţă de prieteni, demonstrându-le, cu priceperea unui expert modul de funcţionare al fiecărui sistem de revolver în parte, cum trebuie încărcat, cum se ocheşte cu el şi aşa mai departe. Fără să stea mult pe gânduri, Miţea se duse la dânsul şi-i propuse să-i lase cele două pistoale amanet pentru suma de zece ruble. Încântat, funcţionarul încercă a-l îndupleca să i le vândă. Cum însă Miţea nici nu voia să audă de una ca asta, îi dădu zece ruble cu împrumut, declarându-i ritos că pentru nimic în lume nu s-ar gândi să-i ia vreo dobândă. Şi până Ia urmă se despărţiră ca doi vechi amici. De acolo Miţea se duse întins la taică-său, abia aşteptând să-l cheme pe Smerdiakov în chioşc. Faptul acesta era menit să confirme împrejurarea că înainte cu trei-patru ceasuri de a se fi întâmplat cutare eveniment, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo, Miţea nu avea nici o leţcaie, drept care este nevoit sa amaneteze pentru zece ruble un lucru de care se simţea foarte legat… ca după trei ceasuri, cel mult, să-i cadă aşa, din senin, o pleaşcă de câteva mii de ruble… Văd însă că iarăşi am anticipat asupra desfăşurării evenimentelor.

Sosind la Maria Kondratievna, vecina lui Fiodor Pavlovici, avu parte să afle, spre consternarea sa, că Smerdiakov era bolnav, ceea ce îi strica fără doar şi poate planurile. Ascultă cu luare-aminte toată păţania, cum căzuse bietul om în pivniţă, cum avusese apoi o criză de epilepsie, cum aduseseră medicul şi cât de grijuliu se arătase Fiodor Pavlovici; îl interesă mai ales ştirea că fratele său, Ivan

Fiodorovici, plecase la Moscova chiar în dimineaţa în care se întâmplase accidentul. „Probabil c-a trecut înaintea mea prin Volovoe”, se gândi el. Boala lui Smerdiakov îi puse o piatra pe inimă. „Ce să fac? Cine o să mai stea acum la pânda, cine o să-mi raporteze orice mişcare?” Mistuit de curiozitate, se apucă, deci, să le descoasă pe cele două femei dacă nu observaseră ceva cu o seară înainte. Pricepând numaidecât unde vrea să bată şi ce anume ţinea sa ştie, amândouă căutară să-l liniştească asigurându-l că nu venise nimeni peste noapte în afară de Ivan Fiodorovici, care dormise acasă şi că „totul e în regulă”. Miţea căzu pe gânduri. Fără îndoială, trebuia să stea cineva de pază şi azi, dar unde: aici sau în poartă la Samsonov? În concluzie, îşi spuse că era necesar să spioneze şi într-o parte şi într-alta, după cum va fi cazul, însă, deocamdată, deocamdată… Trebuia să se ocupe de „planul” cel nou şi, de data asta, infailibil, pe care-l urzise pe drum şi care nu mai suferea nici o amânare. Se hotărî deci, să-i jertfească o oră: „într-un ceas am isprăvit, am să ştiu care-i situaţia şi atunci… Atunci am să dau mai întâi o raită pe la Samsonov, să mă interesez dacă Gruşenka-i acolo; mă întorc pe urmă aici imediat, stau până la ora unsprezece, iar mai încolo mă duc iarăşi la Samsonov, s-o iau acasă”. Aşa îşi făcuse el socoteala.

În doi timpi şi trei mişcări, ajunse acasă, se spălă, se pieptănă, îşi perie hainele şi, dichisindu-se, o porni spre doamna Hohlakova. Fiindcă, din păcate, acesta era mult lăudatul „plan”; Miţea se gândise să-i ceară cucoanei trei mii de ruble cu împrumut. Nu ştia nici el de ce, dar i se năzărise aşa, deodată, că nu se poate să-l refuze. Probabil că cititorii se vor întreba nedumeriţi pentru ce, dacă era atât de sigur de reuşită, nu se adresase de la bun început unei persoane din lumea lui, în loc să fi solicitat bunăvoinţa lui Samsonov, un om crescut cu alte concepţii şi căruia nici măcar nu ştia cum să-i vorbească? De o lună încoace însă Miţea aproape că nu mai era în relaţii cu Hohlakova, pe care de altfel n-o cunoştea decât destul de superficial, ştiind

pe deasupra foarte bine că nici nu-l putea suferi. Din capul locului îl privise cu vădită apatie din pricină că era logodnicul Katerinei Ivanovna, iar, după părerea ei, tânăra fată ar fi trebuit să se despartă de dânsul cât mai degrabă şi să se mărite cu „Ivan Fiodorovici, dragul de el, un giuvaier de băiat, cult şi manierat, mă rog, un cavaler”. Felul de a fi al lui Miţea, în schimb, o scotea din sărite. La rândul său, Miţea râdea de ea, ba chiar într-o împrejurare oarecare spusese despre dânsa că „pe cât e de fâşneaţă şi bună de gură, pe atât e de incultă”. Dimineaţa însă pe drum, în telegă, la un moment dat îi fulgerase prin minte: „Dacă ţine atât de mult să nu mă însor cu Katerina Ivanovna, dacă doreşte lucrul acesta cu tot dinadinsul (ştia că doamna Hohlakova era în stare să facă o criză de isterie numai la gândul că ei doi s-ar putea să se căsătorească), nu văd de ce m-ar refuza când ar fi atât de simplu să-mi dea cele trei mii de ruble ca s-o părăsesc şi să plec definitiv din oraş? Şi când le intră ceva în cap acestor cuconiţe răzgâiate din lumea aleasă, poţi fi sigur că sunt dispuse la orice sacrificiu, numai să iasă totul după bunul lor plac. Unde mai pui că e şi putred de bogată”, chibzuia Miţea. Cât priveşte „planul” propriu-zis, rămânea mai departe în picioare; se gândea să-i propună acelaşi lucru în fond, adică să-i cedeze drepturile sale asupra pădurii Cermaşnea, dar nu ca pe o tranzacţie comercială, aşa cum încercase cu Samsonov, a cărui bunăvoinţă se străduise s-o câştige fluturându-i pe dinainte posibilitatea de a scoate îndoit suma avansată (şase sau chiar şapte mii de ruble în loc de trei), ci ca pe o nobilă garanţie pentru banii împrumutaţi. Şi cu cât rumega mai mult această idee nouă, Miţea se simţea cuprins de un fel de exaltare, aşa cum i se întâmpla uneori de câte ori lua o hotărâre subită. Orice proiect nou era făcut să-l pasioneze, punând stăpânire deplină pe sufletul lui. Cu toate acestea, în momentul când păşi în pridvor, simţi un fior rece şerpuindu-i de-a lungul spinării: de abia acolo, în pragul casei, înţelese lămurit, cu o precizie matematică

aproape, ca era ultima lui speranţă, că altă posibilitate nu mai există, şi, în cazul când nu va ajunge la nici un rezultat, „nu-mi mai rămâne decât să înjunghii pe cineva şi să-l jefuiesc, ca să fac rost de cele trei mii de ruble…” Era ora şapte şi jumătate când sună la uşa doamnei Hohlakova.

La început s-ar fi spus că-i surâde norocul: stăpâna casei primi surprinzător de repede, imediat ce i se anunţă vizita lui. „Parcă m-ar fi aşteptat”, se gândi Miţea şi, într-adevăr, o clipă după ce fu poftit în salon, doamna Hohlakova dădu buzna înăuntru, mărturisindu-i din capul locului că era pregătită să-l primească.

— Închipuie-ţi că te aşteptam, da, da, te aşteptam! De unde putea să-mi treacă prin minte c-o să vii – nu-i aşa?

— Şi că totuşi te aşteptam, Dmitri Fiodorovici! Ca să vezi ce înseamnă instinctul! De azi-dimineaţă îmi spunea inima c-o să vii neapărat!

— E într-adevăr extraordinar, doamnă, rosti Miţea, aşezându-se cu stângăcie pe un scaun. Dar… Ştiţi, am venit cu un motiv, e vorba de ceva foarte grav… Da, un lucru extrem, extrem de grav… Fireşte, numai pentru mine şi mă grăbesc să…

— Sunt convinsă că ceea ce te aduce la mine este extrem de grav, Dmitri Fiodorovici, ştiu dinainte asta şi ştiu nu dintr-o încăpăţânare retrogradă de a crede cu orice preţ în minuni (ai auzit probabil despre părintele Zosima). Dimpotrivă, convingerea mea e întemeiată pe un calcul matematic, da, da, matematic, aşa cum îţi spun. Dumneata trebuia să vii la mine după povestea de ieri cu Katerina Ivanovna, nu puteai face altfel, nu, sigur că nu, aşa cum îţi spun, matematic.

— Asta înseamnă să fii realist, doamnă! Dar dacă-mi daţi voie să vă explic…

— Da, da, bine zici, Dmitri Fiodorovici. Acum am devenit şi eu realistă. M-am lecuit de minuni, m-am învăţat minte! Ştii că a murit părintele Zosima?

— Nu, doamnă, aflu abia acum, rămase el mirat. Şi în aceeaşi clipă îi trecu prin faţa ochilor chipul lui Alioşa.

— Da, astă-noapte s-a prăpădit şi închipuie-ţi…

— Doamnă, o întrerupse Miţea, în momentul de faţă eu nu pot să-mi închipui decât un singur lucru: sunt într-o situaţie disperată şi dacă nu-mi veţi întinde o mână de ajutor, totul se ce de râpă şi în primul rând eu. Iertaţi-mi vulgaritatea expresiei, dar mă simt ca şi cum aş avea febră; tremur tot ca de friguri…

— Ştiu, ştiu. Nici n-ai putea sa te simţi altfel. Ştiu dinainte ce o să-mi spui. Îţi urmăresc de mult destinul, Dmitri Fiodorovici, e atâta timp de când sunt atentă la dumneata şi studiez… O, sunt un medic de suflete cu o vasta experienţa rog să mă crezi, un medic încercat…

— Dacă dumneavoastră sunteţi un medic încercat, doamna pot să vă spun că eu sunt un bolnav şi mai încercat se sili făcând un efort supraomenesc, să glumească Miţea galant şi presimt că, dacă îmi urmăriţi cu atâta interes destinul, n-o sa mă lăsaţi să pier. Dar mai înainte, daţi-mi voie să va împărtăşesc, în sfârşit, proiectul cu care am îndrăznit să mă prezint… Şi ce anume aştept din partea domniei voastre… Am venit, doamnă…

— Nu-i nevoie de nici o explicaţie, Dmitri Fiodorovici, e un lucru fără importanţă. Dacă vrei să ştii, nu eşti primul om pe care-l voi fi ajutat. Ai auzit – nu-i aşa?

— De verişoara mea Belmesova. Bărbatul ei se afla pe marginea prăpastiei, se ducea de râpă, cum te-ai exprimat chiar dumneata adineauri atât de grăitor şi atunci l-am sfătuit să ia cai de prăsilă să-i crească. Nici nu poţi să-ţi închipui ce bine o duc în momentul de faţă, au o situaţie înfloritoare. Dumneata, Dmitn Fiodorovici, te pricepi la cai?

— Habar n-am, doamnă, zău, vă rog să mă credeţi, n-am nici cea mai mică idee! Exclamă, sculându-se enervat de pe scaun, Miţea, care începuse să-şi piardă răbdarea. Vă rog din suflet, doamnă, ascultaţi-mă, lăsaţi-mă să vorbesc măcar două clipe, să vă pot explica proiectul cu care am venit la

dumneavoastră. De altminteri, nici n-am timp, sunt grozav de grăbit!… Izbucni el exasperat, văzând că doamna Hohlakova se pregătea să-l întrerupă din nou şi sperând că va reuşi totuşi să-i acopere glasul daca va striga mai tare decât dânsa. Am venit la dumneavoastră deznădăjduit, da, deznădăjduit la culme… ca să vă rog să-mi împrumutaţi trei mii de ruble-pentru care înţeleg să vă dau un gaj sigur, absolut sigur… Doamnă, o garanţie în care puteţi avea perfectă încredere, îngăduiţi-mi numai să va spun…

— Lasă, c-o să-mi explici mai pe urmă, mai pe urmă, începu să se agite la rândul ei doamna Hohlakova. Ţi-am spus că ştiu dinainte tot ce ai putea să-mi propui, ştiu tot. M-ai rugat să-ţi împrumut o anumită sumă de bani, ai nevoie de trei mii de ruble, ei bine, eu îţi ofer mai mult, mult mai mult, am să te salvez, Dmitri Fiodorovici, fireşte, numai dacă o să mă asculţi.

Miţea sări în sus.

— Doamnă, sunteţi bunătatea întruchipată! Exclamă el cu patos. Doamne-Dumnezeule! Sunt salvat! Aţi salvat un om de la o moarte năprasnică, doamnă, un om care era cu pistolul la timpii… Veşnica mea recunoştinţă…

— Am să-ţi dau mai mult decât trei mii de ruble, infinit mai mult! Adăugă doamna Hohlakova, privindu-l cu un surâs luminos.

— Infinit mai mult? Dar ce să fac cu atâţia bani? N-am nevoie decât de aceste nenorocite de trei mii de ruble, în schimbul cărora voiam tocmai să vă ofer o garanţie sigură, dacă-mi îngăduiţi să vă înfăţişez cu adâncă, nemărginită recunoştinţă un plan menit să…

— Ajunge, Dmitri Fiodorovici, cuvântul meu e cuvânt! Îl întrerupse doamna Hohlakova cu generozitatea pudică a celui care ştie c-a făcut un bine. Am promis c-o să te salvez şi am să te salvez. Aşa cum l-am salvat şi pe Belmesov. Spune-mi, te rog, ce crezi dumneata despre minele de aur, Dmitri Fiodorovici?

— Despre minele de aur, doamnă? Vă mărturisesc că nu m-am gândit niciodată la aşa ceva!

— Vezi că m-am gândit eu în locul dumitale. E o idee care e mult îmi umblă prin cap. De o lună mă tot uit la dumneata şi mă frământă ideea asta. De nu ştiu câte ori te-am urmărit cu privirea când treceai pe lângă mine şi de fiecare dată îmi puneam în gând: „Iată într-adevăr un om energic, al cărui loc e fără doar şi poate, la o mină de aur”. Ţi-am studiat mersul. Am ajuns la aceeaşi concluzie: omul ăsta o să descopere cu siguranţă nenumărate mine de aur.

— După mers, doamnă? Zâmbit Miţea.

— De ce nu? Ţi se pare curios că te-am judecat după mers? Dumneata nu crezi că poţi cunoaşte caracterul unui om după mers, Dmitri Fiodorovici? Bine, dar e un lucru pe care chiar ştiinţele naturii îl confirmă. O, sunt un om realist acum Dmitri Fiodorovici! Începând de azi, după istoria asta petrecută la mânăstire şi care, drept să-ţi spun, m-a întors pe dos, am devenit un om realist, da, realist cu toată convingerea am de gând să mă ocup numai de lucruri practice. M-am vindecat! Ajunge! Cum bine zicea Turgheniev.

— Dar, doamnă, cele trei mii de ruble pe care mi le-aţi promis cu atâta generozitate…

— Nu-ţi scapă, fii pe pace, Dmitri Fiodorovici! Îi taie vorba numaidecât doamna Hohlakova. E ca şi când le-ai avea în buzunar şi nu numai trei mii cât doreşti dumneata, ci trei milioane şi asta în cel mai scurt timp! Uite la ce m-am gândit: dumneata trebuie să descoperi o mină şi atunci o să te umpli de bani, o să fii milionar; mai pe urmă, când o să te întorci iar în mijlocul nostru, o să fii un om de acţiune, un om care să ne stimulezi pe toţi şi să ne îndrumezi, arătându-ne cum e mai bine să facem. De ce să lăsăm totul pe mâna evreilor? Se poate una ca asta? Ai să construieşti diverse aşezăminte, ai să întemeiezi tot felul de întreprinderi. Ai sa vii în ajutorul oamenilor nevoiaşi şi sărăcimea o să te binecuvânteze! Trăim în secolul căilor

ferate, Dmitri Fiodorovici. Reputaţia dumitale o să ajungă până la Ministerul de Finanţe, care se află în momentul de faţă într-un mare impas şi o să facă apel la dumneata. De când cu scăderea asta vertiginoasa a cursului rublei noastre, nu mai pot să dorm, te rog să nu crezi, Dmitri Fiodorovici, să ştii că prea puţină lume mă cunoaşte sub aspectul acesta…

— Doamnă, doamnă, o întrerupse Dmitri Fiodorovici înfiorat de o vagă presimţire, se prea poate – de ce nu? Să vă urmez sfatul care, într-adevăr, recunosc, e foarte înţelept şi să plec aşa cum spuneţi acolo… la minele acelea… O să mai vin şi o să mai stăm de vorbă despre asta… Altă dată, de mai multe ori chiar… Deocamdată însă aceste trei mii de ruble, pe care cu atâta mărinimie… Zău, m-ar scoate la liman şi dacă s-ar putea chiar azi… Fiindcă, vedeţi dumneavoastră, eu nu am nici un ceas de pierdut, nici măcar un ceas.

— Stai, stai, Dmitri Fiodorovici! Interveni din nou cu stăruinţă doamna Hohlakova. Întrebarea-i asta: vrei să pleci la mine, aşa cum ţi-am spus, ori nu? Te-ai hotărât definitiv? Te rog să-mi răspunzi precis, matematic.

— Plec, doamnă, plec mai târziu… Mă duc unde vreţi dumneavoastră… Dar deocamdată…

— Aşteaptă puţin! Strigă doamna Hohlakova şi, sărind de pe scaun, se apropie precipitat de biroul ei fastuos, cu nenumărate sertăraşe, pe care începu să le deschidă rând pe rând, căutând ceva cu înfrigurare.

„Trei mii! Se gândi Miţea, simţind că i se opreşte inima în piept. Chiar acum, aşa, fără nici o chitanţă, fără nimic la mână… O, asta înseamnă într-adevăr să te porţi ca un gentleman! Minunată femeie! Păcat numai că vorbeşte prea mult…”

— Iată! Exclamă ea fericită, întorcându-se spre el, am găsit, în sfârşit.

În mână ţinea o iconiţă de argint, agăţată de un şnur, ca să poată fi purtată la gât, eventual împreună cu o cruciuliţă…

— E de la Kiev, Dmitri Fiodorovici, îi explică ea cu evlavie, din locul unde se află moaştele marii mucenice Varvara. Dă-mi voie să ţi-o atârn chiar eu şi să te binecuvântez în pragul unei vieţi noi pentru faptele ce le vei săvârşi de aici înainte!

Îi petrecu şnurul pe după grumaz şi se căzni să-i strecoare iconiţa sub cămaşă. Miţea, din cale-afară de jenat, se aplecă s-o ajute. În sfârşit, doamna reuşi să facă loc iconiţei pe sub cravată şi gulerul cămăşii, lăsând-o să atârne pe piele.

— Aşa, acum poţi pleca! Rosti doamna Hohlakova, aşezându-se cu solemnitate pe scaun.

— Doamnă, mă simt grozav de mişcaT. Şi nu ştiu cum să mulţumesc… Pentru bunăvoinţa dumneavoastră, dar… Zău… Dacă aţi şti ce înseamnă fiece clipă acum pentru mine!… Suma care o aştept de la generozitatea domniei voastre… O, doamnă, fiindcă sunteţi atât de buna, atât de mărinimoasa faţă de mine, încât sunt într-adevăr emoţionat, exclamă el într-u moment de inspiraţie, va rog să-mi daţi voie sa vă împărtăşesc taină… pe care, de altfel, o ştiţi mai de mult… Iubesc pe cineva… Am trădat-o pe Katia… pe Katerina Ivanovna, vreau sa zic. Recunosc, m-am purtat ca o bruta cu ea, am fost necinstit, dar ce să fac dacă… Dacă m-am îndrăgostit de altcineva… de o femeie pe care poate o dispreţuiţi, pentru ca ştiţi prea multe lucruri despre ea, dar de care n-aş mai putea să mă despart acum pentru nimic în lume şi de aceea, vedeţi aceste trei mii…

— Lasă asta, Dmitri Fiodorovici! I-o reteza doamna Hohlakova pe un ton cât se poate de categoric. Lasă asta, trebuie să renunţi la femei! Deocamdată nu te interesează decât minele de aur, n-are nici un rost să cari acolo după dumneata şi femei. Mai târziu, când o sa te întorci acasă, în plina glorie şi putred de bogat, o să-ţi găseşti o prietenă de inima cu care să împărţi bucuriile vieţii, o persoană din cea mai înalta societate. O fată modernă, cultivată şi fără prejudecăţi. Până atunci, cu siguranţă că se va rezolva problema feminina, care se tot agită în ultima vreme şi va apărea o femeie nouă…

— Doamnă, asta-i altceva… Încercă s-o înduplece Dmitn Fiodorovici, împreunându-şi mâinile a rugă.

— Ba nu, e tocmai ce-ţi trebuie, ceea ce doreşti cu atâta nerăbdare, deşi nu-ţi dai seama încă. Trebuie să ştii ca problema feminina, aşa cum este pusă în clipa de faţă, nu are nicidecum în mine o adversară, Dmitri Fiodorovici. Ridicarea femeii şi chiar rolul ei politic pe care trebuie să-l joace în cel mai apropiat viitor – iată idealul spre care năzuiesc! În fond am şi eu o fiică, Dmitri Fiodorovici şi pot să-ţi spun ca, tot aşa, sunt foarte puţini aceia care mă cunosc sub acest aspect. La un moment dat, i-am scris şi lui Şcedrin {4} în legătura cu asta. El mi-a deschis ochii asupra menirii femeii şi atunci, acum un an, i-am trimis, cum îţi spuneam, o scrisoare, două rânduri, atâta tot: „Îmi dai voie sa te strâng în braţe şi să te sărut, iubite maestre, în numele femeii moderne, dă-i înainte!” şi am semnat „O mama”. M-am gândit la început să spun „O mamă contemporană”, dar am avut oare care îndoieli şi atunci m-am decis să iscălesc „O mamă”, parcă-i mai frumos, aşa, ca ţinută morala şi pe urmă mi-era teamă să nu facă vreo legătură între cuvântul „contemporană” şi revista Contemporanul {5}, ar fi fost oarecum o amintire destul de amară din pricina cenzurii… Vai de mine, dar ce ai, ce s-a întâmplat?

— Doamnă, izbucni Miţea în cele din urmă, sărind de pe scaun, cu mâinile împreunate a disperată implorare, să ştiţi că încep să plâng, zău că plâng dacă mai amânaţi o singură clipă ceea ce cu atâta generozitate…

— Plângi, Dmitri Fiodorovici, plângi! E atât de bine să plângi… Când ai un drum atât de lung în faţa dumitale, lacrimile au să-ţi uşureze inima, lasă, c-o să te întorci înapoi şi ai sa vezi cum o să te bucuri atunci. O să alergi într-un suflet din Siberia până aici, ca să ne putem bucura împreună…

— Dar daţi-mi voie să spun şi eu un cuvânt! Răcni deodată Miţea. Pentru ultima oară, vă rog, vă conjur, spuneţi-mi,

puteţi să-mi daţi azi suma făgăduită? Dacă nu, când să vin după ea?

— Care sumă, Dmitri Fiodorovici?

— Cele trei mii de ruble pe care mi le-aţi promis… pe care cu atâta mărinimie…

— Trei mii de ruble? De unde să am eu trei mii de ruble? Rosti cu o candida mirare doamna Hohlakova.

Miţea simţi ca o sfârşeala…

— Bine, dar… Adineauri. Ziceaţi. Chiar aţi spus că e ca şi când i-aş avea în buzunar…

— A, nu, m-ai înţeles greşit, Dmitri Fiodorovici. Dacă-aşa, m-ai înţeles greşit. Eu vorbeam despre minele de aur… Adevărat că ţi-am promis c-o să ai mai mult de trei mii de ruble, infinit mai mult, acum mi-aduc aminte, dar când ţi-am, spus asta mă gândeam la minele de aur, numai şi numai la ele

— Şi banii? Cum rămâne cu cele trei mii de ruble! Exclamă prostit Dmitri Fiodorovici.

— O, dacă ţi-ai închipuit cumva c-o să-ţi dau bani, să ştiu că n-am de unde. N-am nici o lăscaie deocamdată. Tocmai mă războiesc cu vechilul meu, aşa că zilele astea am fost nevoită să împrumut cinci sute de ruble de la Miusov. N-am bani, zău n-am! De altfel, Dmitri Fiodorovici, chiar să fi avut, tot nu ţi i-aş fi dat. În primul rând, nu obişnuiesc sa împrumut pe nimeni. Banii daţi cu împrumut înseamnă prietenie stricată. Şi în special dumitale pentru nimic în lume nu ţi-aş da, pentru că îmi eşti drag şi vreau cu orice chip sa te salvez, pentru că singurul lucru de care ai nevoie în momentul de faţă sunt minele de aur, da, da, aşa cum îţi spun, minele de aur…!

— Ei, fir-ar al dracului!… Răcni Mirea trântind cu pumnul în masă.

— Aaa! Ţipă speriată doamna Hohlakova, zburând în celălalt capăt al salonului. Miţea scuipă şi, răsucindu-se pe călcâie, ieşi cu paşi mari din odaie, apoi afară, în bezna nopţii. Mergea pe stradă ca un nebun, bătându-se cu

pumnii în piept exact în locul unde se lovise deunăzi pe înnoptat, în plin câmp, ultima oară când se întâlnise cu Alioşa. Ce semnificaţie vor fi avut oare aceste lovituri în piept, aplicate exact în acelaşi loc şi ce voia să arate cu asta – era deocamdată o taină pe care nimeni în lume n-o cunoştea, pe care n-o dezvăluise nici măcar lui Alioşa, o taină care ascundea pentru el un lucru mult mai cumplit decât dezonoarea: moartea, sinuciderea, aşa cum hotărâse în ultimă instanţă, în cazul când nu ar fi putut sa facă rost de cele trei mii de ruble pe care voia s i le restituie Katerinei Ivanovna; numai aşa spera să smulgă locul acela, de la piept, infamia pe care o purta cu sine şi i împovăra greu conştiinţa. Toate acestea însă se vor lămuri pe deplin la vremea lor; deocamdată mă mulţumesc să vă spun că, după ce se spulberă şi ultima-i nădejde, omul ăsta voinic ca un taur, nu apucă să se depărteze nici zece pasi de casa doamnei Hohlakova şi începu a plânge ca un copil. Mergea drept înainte, ştergându-şi în neştire lacrimile cu pumnii. La un moment dat, tocmai când să iasă în piaţă, se izbi din mers de cineva. O băbuţă, pe care era cât pe ce s-o răstoarne, dădu un ţipăt ascuţit.

— Păcatele mele, era să mă omoare! De ce nu te uiţi, derbedeule!

— A, dumneata erai? Exclamă Miţea, recunoscând-o pe întuneric.

Era bătrâna slujnică a lui Kuzma Samsonov, pe care avusese răgazul s-o observe în ajun.

— Dar mătăluţă cine eşti, maică? Îl întrebă cu alt glas băbuţa. Cu orbecăiala asta ce pot eu să văd?

— Stai la Kuzma Kuzmici, nu? Nu-l îngrijeşti dumneata?

— Chiar aşa, maică; dădui acum o fugă până la Prohorâci… Da' parcă nu te-aş cunoaşte!

— Spune, mătuşica, Agrafena Aleksandrovna mai e încă la dumneavoastră? Întrebă Miţea arzând de nerăbdare. Am condus-o chiar eu astă-seară până acolo.

— A fost, măicuţă, a fost; a stat puţin la noi şi a plecat.

— Cum? A plecat? Urlă Miţea. Când a plecat?

— Păi, n-a stat decât olecuţă, i-a spus niscai snoave lui Kuzma Kuzmici, de l-a mai făcut să râdă şi şi-a luat valea.

— Minţi, talpa-iadului! Răcni Miţea.

— Valeu! Se sperie băbuţa, dar Miţea se şi făcuse nevăzut.

Alerga cât îl ţineau picioarele spre casa Morozovei. Nu trecuse nici un sfert de ceas de când Gruşenka plecase la Mokroe şi Fenia şedea în bucătărie cu bunica ei, Matriona, bucătăreasa, când dădu buzna înăuntru „căpitanul”. Dând cu ochii de el, Fenia începu să ţipe ca din gură de şarpe.

— Ţipi, ai? Zbieră la ea Miţea. Unde e? Şi, fără să-i mai dea răgaz fetei, amuţită de spaimă, să scoată o vorbă, îi căzu la picioare:

— Fenia, pentru numele lui Dumnezeu, spune-mi unde este?

— Nu ştiu, conaşule, zău dacă ştiu, Dmitri Fiodorovi. Habar n-am, să mă omori cu zile şi tot n-aş putea să-ţi spun, se jura Fenia. Doar aţi plecat împreună astă-seară…

— S-a întors înapoi…!

— Conaşule dragă, zău nu s-a întors, să mă bată Dumneze dacă s-a întors acasă!

— Minţi! Urlă Miţea. De ce te-ai speriat aşa? Am priceput acum unde e…!

Şi ieşi valvârtej afară. Fenia, care îngheţase de groaza când se pomenise în casă cu el, răsuflă uşurată că scăpase atât de ieftin, deşi îşi dădea foarte bine seama că nu păţise nimic numai pentru că Miţea nu avea nici un moment de pierdut. Când să iasă pe uşă, totuşi, făcu un lucru atât de neaşteptat, încât amândouă – şi Fenia şi bătrâna Matriona – rămaseră buimăcite: pe masă se afla o piuliţă de aramă cu pisălogul ei, care nu putea să fie mai lung de un sfert de arşin; cu o mâna pe clanţă, Miţea înşfacă cu cealaltă, din zbor, pisălogul şi, vârându-l în buzunar, o şterse pe-aci încolo.

— Dumnezeule, să ştii că vrea să omoare pe cineva! Striga Fenia gesticulând.

IV – PE ÎNTUNERIC.

Încotro alerga aşa Miţea? De astă dată nu mai încăpea nici o îndoială: „Nu putea să se ducă decât la Fiodor Pavlovici! De la Samsonov a întins-o imediat acolo, e limpede ca lumina zilei! Acum a ieşit în vileag toată intriga, toată minciuna…” se frământa el cu mintea învolburată de gânduri. Trecu pe lângă ograda Mariei Kondratievna fără să intre înăuntru: „Nu are nici un rost, nu, nu… Să nu prindă de veste… Altfel, se duc imediat să-i dea de ştire, sa mă vândă. Maria Kondratievna trebuie să fie amestecată şi ea în complot ca şi Smerdiakov, probabil pe toţi i-a cumpărat, cu siguranţă toţi!” Socoti că-i mai bine să schimbe drumul; făcu, un ocol destul de mare, apucând pe o străduţa lăturalnică, străbătu Dmitrovskaia şi, după ce trecu peste podeţ, ieşi o ulicioară pustie, pe care nu locuia nimeni, străjuită pe o parte de gardul de nuiele al unei grădini de zarzavat, iar pe alalta de zăplazul înalt şi solid ce împrejmuia grădina lui Fodor Pavlovici. Alese un loc pe unde, după cum vorbea lumea, se pare că sărise odinioară Lizaveta Smerdeaşciaia. Dacă ea a putut să-l sară, îi trecu prin gând deodată, de ce n-aş putea şi eu?” Făcându-şi vânt, se prinse cu mâinile de creasta ulucilor, apoi îşi încorda cu nădejde braţele şi, dintr-un salt, se pomeni călare pe gard. Micuţa clădire a băii din grădină se zărea în apropiere, dar, de unde stătea el, putea să vadă şi ferestrele luminate ale casei. „Am avut dreptate, iatacul bătrânului e luminat, e acolo cu el!” Miţea sări în grădină. Deşi ştia că Grigori zăcea în pat şi că Smerdiakov era, probabil şi el bolnav, aşa cum i se spusese, deci n-avea cine să-l audă, se tupilă totuşi instinctiv, încremenind locului, cu urechea la pândă. Pretutindeni domnea o tăcere mormântală, nu se auzea nici un freamăt şi, ca un făcut, până şi vântul încetase să mai adie.

„Doar tăcerea foşneşte”, îi trecu prin minte un vers.

„Numai să nu fi prins careva de veste când am sărit, dar cred că n-a auzit nimeni.” Stătu o clipă fără să se clintească,

apoi o porni tiptil prin grădină, căutând să calce numai pe iarbă; înconjură cu băgare de seamă copacii şi tufele ce-i ieşeau în cale, înaintând hoţeşte şi trăgând cu urechea la fiece pas.

Trecură vreo cinci minute până să se poată apropia pe furiş de geamul luminat. Ţinea minte că sub fereastră creşteau câteva tufe mari, înalte şi dese, de călini şi de bozii. Uşa spre gradina din latura stângă a casei, era încuiata, după cum se putu încredinţa, cercetând-o cu atenţie în momentul când se strecură pe lângă ea. În sfârşit, ajunse în dreptul tufelor şi se piti după ele. Abia dacă mai îndrăznea să sufle. „Să mai aştept puţin, chibzui el, dacă m-or fi auzit sărind gardul, probabil că stau şi ascultă, să vadă ce-a fost… Numai de nu mi-ar veni să tuşesc… Sau să strănut…”

Ramase aşa locului vreo două minute; inima îi bătea în piept cu putere, încât simţea uneori că se înăbuşă. „Degeaba, ca tot n-o să se potolească, se gândi el, nu pot să mai aştept!” se dosise după un tufiş peste care cădea lumina ferestrei „Călinul, şopti el fără să vrea, ce boabe roşii are!” Tiptil, păşind cu cea mai mare grijă, ca să nu facă nici un zgomot, se apropie de geam şi se ridică în vârful picioarelor. Dormitorul lui Ivan Fiodorovici i se înfăţişa ca în palmă. Era o încăpere destul de mică, din care un colţ era despărţit de restul camerei prin nişte paravane roşii „chinezeşti”, cum îi plăcea lui Fiodor Pavlovici să spună. „Paravanele chinezeşti! Îi fulgera prin gând lui Miţea. Gruşenka trebuie să fie acolo, după ele!” Privirile i se opriră asupra lui Fiodor Pavlovici. Bătrânul se dichisise cu un halat nou de mătase, în dungi, peste care era încins cu un şnur tot de mătase cu ciucuri. Miţea nu ţinea minte să-l fi îmbrăcat vreodată până atunci. Proaspăt primenit, purta o cămaşă elegantă de olandă, cu butoni de aui. Pe cap avea legătura aceea roşie cu care îl văzuse Alioşa ultima oară. „E gătit foc”, îşi spuse Miţea. Fiodor Pavlovici stătea în dreptul geamului cu o expresie gânditoare pe faţa; deodată, înălţă

fruntea şi ascultă câteva clipe cu urechea ciulită, dar, cum nu se auzea nici un zgomot afară, se îndrepta spre masă şi-şi umplu pe jumătate paharul cu coniac, deşertându-l dintr-o sorbitură. Oftă din adânc, zăbovi câteva clipe, apoi se apropie distrat de oglinda dintre cele doua ferestre şi ridică puţin legătura de pe frunte ca să-şi examineze vânătăile şi rănile care tot nu se vindecaseră încă. „E singur, se dumeri Miţea, îmi face impresia că-i singur.” Fiodor Pavlovici se depărta de oglindă şi, întorcându-se pe neaşteptate spre fereastră, aruncă o privire în curte. Miţea se trase repede în umbra tufişului.

O bănuială îi stăruia totuşi înfipta în inimă ca un ac: „Păi dacă n-o fi după paravan, poate c-o fi dormind”. Pavlovici se depărta de fereastră. „Nu, din moment ce s-a uitat pe geam, înseamnă că n-a venit încă; de ce ar mai privi în bezna nopţii?… Îl mistuie nerăbdarea…” Miţea se uită iar spre fereastră şi începu din nou să-l spioneze. Bătrânul şedea pe un scaun şi i se citea pe faţă că-i amărât. Îşi puse apoi coatele pe masă, cu mâna dreaptă sub falca. Miţea îl privea neclintit.

„E singur, singur, repeta el întruna. Dacă ar fi cu ea, n-ar avea mutra asta.” Dar ce curios: în acelaşi timp se simţea cuprins de o iritare stupidă şi fără sens, ca şi când i-ar fi fost ciudă că Gruşenka nu se afla înăuntru. „Nu-mi pare rău că n-a venit, căută el o explicaţie, încredinţându-se de absurditatea acestui sentiment, mă necăjeşte numai faptul că nu pot şti precis dacă e sau nu aici.” Reconstituind mai târziu scena, îşi amintea că în clipele acelea era extraordinar de lucid, că avea judecata limpede şi-şi dădea seama de tot ce se întâmpla până în cele mai mici amănunte. Totodată însă o nemulţumire ciudată, pricinuită probabil de incertitudinea în care se afla şi de nenumăratele-i bănuieli, punea vertiginos stăpânire pe sufletul său. „În definitiv, vreau să ştiu: e ori nu e aici?” îşi spunea clocotind de mânie. Şi, luându-şi inima în dinţi, întinse mâna şi bătu încetişor în cercevea: de două ori mai

rar, apoi de trei ori mai repede, cioc-cioc-cioc, aşa cum era semnalul stabilit între bătrân şi Smerdiakov, prin care acesta din urmă trebuia să-i dea de ştire stăpânului că „a venit Gmşenka”. Străbătut de un fior, bătrânul ridică imediat capul şi sări să deschidă geamul. Miţea se trase brusc înapoi, în umbră. Fiodor Pavlovici scoase capul pe fereastră.

— Gruşenka, tu eşti? Tu? Întrebă el mai mult în şoapta, cu voce tremurătoare. Unde eşti, puişor? Unde te-ai ascuns, îngeraşule? De emoţie i se tăiase răsuflarea şi gâfâia.

„E singur!” se convinse, în sfârşit, Miţea.

— Dar unde eşti? Spuse iarăşi bătrânul, de astă dată cu glas tare aplecându-se şi mai mult peste pervaz; ieşise cu umerii afară şi se uita în toate părţile. Vino încoace, hai, ca ţi-am pregătit un cadou, vino să vezi…!

„Pachetul cu cele trei mii de ruble”, îi fulgeră prin minte, lui Miţea.

— Dar unde eşti?… La uşă?… Stai, să-ţi deschid…

Tot lungind gâtul spre dreapta, unde se afla uşa ce da în gradină, doar-doar va izbuti să desluşească ceva în întuneric, bătrânul era cât pe ce să cadă pe fereastră. Încă puţin şi ar fi alergat să descuie uşa, fără să mai zăbovească până primea răspunsul Gruşenkăi. Miţea nu se clintea din loc uitându-se la el, aşa cum stătea întors într-o parte. Cu câta repulsie privise întotdeauna profilul bătrânului, atât de precis conturat în momentul acela în lumina vie a lămpii ce-i cădea pieziş pe obraz dinspre stânga: mărul lui Adam ce atârna pleoştit, în afară, nasul coroiat, gura lăbărţată într-un zâmbet de voluptuoasă aşteptare. Miţea îşi simţi deodată pieptul învâlvorat de o mânie aprigă, înverşunată: „Uite-l, ăsta e rivalul meu, tiranul care-mi otrăveşte zilele, călăul care vrea să-mi distrugă viaţa!” Se dezlănţuise în el cu o furie turbata ura aceea sălbatică, vindicativă, despre care-i vorbise în chioşc – cu patru zile înainte, ca şi când ar fi avut o presimţire – lui Alioşa, drept răspuns la întrebarea acestuia: „Să-l omor pe tata? Cum poţi să vorbeşti aşa?”

„Nu ştiu, nu ştiu nimic, îi mărturisise el atunci, s-ar putea să-l omor, după cum s-ar putea să-l las în pace. Mă tem însă c-am să-l urăsc în momentul acela numai văzându-i mutra. Totul mi se pare odios, nasul lui, ochii, mărul lui Adam, zâmbetul acela neruşinat. Mi-e scârbă de el. Uite, de ăsta mi-e frică, mă tem că n-o să mă pot stăpâni…”

Şi cu fiecare clipă simţea cum i se înteţeşte o scârbă tot mai cumplită, aproape insuportabilă. Pierzându-şi orice control, Miţea smulse din buzunar pisălogul de aramă…

„M-a păzit Dumnezeu în momentul acela”, avea sa spună el mai târziu. Într-adevăr, tocmai atunci Grigori Vasilievlici care zăcea bolnav în pat, se trezi. În seara aceea, se doftoricise folosind tratamentul despre care Smerdiakov îi pomenise lui Ivan Fiodorovici; ajutat de nevastă-sa, îşi fricţionase capul cu vodcă amestecată cu o infuzie misterioasă şi tot concentrată, dând pe gât ce mai rămăsese pe fundul sticlei, după ce mai întâi, Marfa Ignatievna îi descântase, şoptind o rugăciune pe care numai ea o ştia” şi se culcase. Marfa Ignatievna, care gustase de asemenea din licoare, cum nu era obişnuită să tragă la măsea, adormise buştean. În puterea nopţii însă Grigori se trezi brusc din somn, stătu o clipă să se dezmeticească şi, cu toate că avea nişte junghiuri crâncene în şale se opinti să se ridice în capul oaselor. Mai zăbovi aşa încă puţin, pe gânduri, apoi se sculă din pat şi începu să se îmbrace. Avea, se vede, remuşcări, fiindcă se culcase, lăsând casa în voia sorţii „într-o vreme de cumpănă ca asta”. Istovit de criza de epilepsie, Smerdiakov zăcea în nesimţire în odaia alăturată. Marfa Ignatievna dormea dusă. „A ajuns-o oboseala, săraca”, îşi spuse bătrânul uitându-se la ea şi ieşi gemând în cerdac. Nu voia decât să arunce o privire în grădină, nu se simţea în stare să facă nici câţiva paşi, înţepenit de junghiul din şale şi de fulgerăturile din piciorul drept. Deodată însă îşi aduse aminte că uitase să încuie de cu seară portiţa dintre curte şi grădină. Grigori era un om ordonat şi grijuliu

de felul lui, care înţelegea să păstreze cu sfinţenie rânduiala statornicită şi obiceiurile înrădăcinate din vechime. Strâmbându-se de durere, cobori şontâc-şontâc treptele cerdacului şi o porni spre grădină. Într-adevăr, poarta era vraişte. Intră maşinal în grădină: poate că i se năzărise cumva, cine ştie ce zgomot i-o fi venit la ureche, dar când îşi întoarse privirea spre stânga, observă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă. Nu era nimeni totuşi în dreptul ei, nu se uita nimeni afară. „De ce a lăsat-o deschisă, ca-n toiul verii?” se miră Grigori; în aceeaşi clipă însă simţi că se întâmpla ceva curios în livadă: la vreo patruzeci de paşi de el, o mogâldeaţă se strecură cu aleala pe dinaintea ochilor lui, un om, probabil, ce alerga furişându-se prin întunecimea nopţii. „Doamne!” şopti el pierzându-şi capul, uită şi de dureri şi de tot şi se duse să aţină calea fugarului. O apuca însă pe un drum mai scurt cunoscând pesemne locurile mai bine decât celălalt, care se îndrepta în goană spre baie, pentru ca, ocolind-o să poată sări ulucile… Grigori se ţinea după el, alerga în neştire, fără să-l scape din ochi. Îl ajunse din urma tocmai în clipa când încălecase gardul. Urlând ca scos din minţi, Grigori se repezi la el şi-l prinse cu amândouă manile de picior.

Presimţirea nu-l înşelase: era într-adevăr el, „tâlharul, ucigaşul!”

— Ucigaşule, l-ai omorât pe taică-tău! Zbieră bătrânul cât îl ţinea gura, dar nu apucă să spună mai mult, că se şi prăbuşi, ca trăsnit la pământ.

Miţea sări înapoi în grădină şi se apleca asupra lui. Ţinea în mână pisălogul, pe care, fără să-şi dea seama ce face, îl azvârli în iarbă la întâmplare. Pisălogul căzu la doi paşi de Grigori, dar nu în iarbă, ci pe potecă, la vedere. Miţea se uită cu luare-aminte câteva clipe la cel care zăcea întins la picioarele lui. Avea capul scăldat în sânge. Întinse mâna şi-l pipăi. Reconstituind mai târziu întâmplările, îşi amintea precis că, în momentul acela, ţinuse neapărat să-şi dea seama, „să se încredinţeze pe deplin” dacă-i sfărâmase

cumva ţeasta sau numai îl „zăpăcise”, lovindu-l în creştet cu pisălogul. Sângele însă gâlgâia neîncetat, era îngrozitor cât sânge putea să curgă din rană, revărsându-se cald printre degetele lui tremurătoare. Ţinea minte că smulsese atunci din buzunar batista imaculată, pe care o luase de acasă înainte de a merge la doamna Hohlakova, şi-l oblojise la cap pe bătrân, căutând în zadar să oprească şiroaiele ce-i curgeau pe frunte şi pe faţă. Într-o clipă, batista era leoarcă de sânge. „Doamne, ce să fac? Se dezmetici deodată Miţea. N-am cum să aflu dacă i-am spart capul sau nu… Şi apoi, ce importanţă mai are acum? Adăugă el deznădăjduit. Dacă l-am ucis, nu mai e nimic de făcut… Cine te-a pus să-mi ieşi în cale, moşnege, acum odihneşte-te în pace!” rosti el cu glas tare şi făcându-şi vânt peste gard, îl sări dintr-o dată şi o rupse la fuga pe ulicioară. Batista plină de sânge, pe care o ţinea cocoloşită în mâna, o vârî la repezeală în buzunarul de la spate al surtucului. Alerga mâncând pământul şi cei câţiva trecători cu care i se încrucişa paşii pe întuneric aveau să povestească mai apoi că văzuseră în noaptea aceea un om gonind ca un bezmetic pe străzi. Se ducea puşcă spre casa Morozovei.

După plecarea lui, Fenia ieşise imediat să vorbească cu portarul Nazar Ivanovici, rugându-l stăruitor „pentru numele lui Dumnezeu, să nu-i mai dea drumul înăuntru nici azi, nici mâine «căpitanului» „. Nazar Ivanovici îi făgădui s-o asculte, tocmai atunci, din păcate, proprietăreasa trimisese după el. Întâlnindu-se în curte cu nepotu-său, un flăcău de vreo douăzeci de ani abia venit la oraş, portarul îi spusese să rămână de paza în locul său, uitând să-i transmită consemnul cu privire la căpitan. Puţin mai târziu, fiindcă primise de câteva ori bacşiş de la Miţea, când acesta bătu în poartă, băiatul se grăbi să-i deschidă şi, vesel nevoie-mare şi zâmbitor, îl înştiinţa numaidecât că „Agrafena Aleksandrovna nu-i acasă”. Miţea se opri brusc.

— Dar unde e, Prohor?

— A plecat cu Timofei la Mokroe, să tot fie vreo două ceasuri de atunci.

— De ce? Strigă Miţea.

— Ce ştiu eu, cică ar fi chemat-o acolo un ofiţer, a trimis s-o ia cu trăsura…

Miţea îl lăsă în plata Domnului şi intră în casă valvârtej s-o caute pe Fenia.

V – O HOTĂRÂRE NEAŞTEPTATĂ.

Fenia era tot în bucătărie cu bunică-sa. Bizuindu-se pe cuvântul lui Nazar Ivanovici, femeile, care tocmai se găteau sa se culce, nu mai încuiaseră uşa pe dinăuntru. Miţea dădu buzna peste ele şi, năpustindu-se asupra fetei, o apucă de gât.

— Spune-mi unde a plecat! Cu cine e la Mokroe? Zbiera el ca un apucat.

Amândouă dădură un ţipăt.

— Spun tot, spun tot, Dmitri Fiodorovici, zău că spun sufletele, nu-ţi ascund nimic, zău! Strigă precipitat Fenia speriată de moarte. S-a dus la Mokroe după ofiţerul dumneaei

— Care ofiţer? Răcni Miţea.

— Tot ăla, ofiţerul ăla care a părăsit-o acum cinci ani de s-a pierdut urma, bolborosi Fenia cu sufletul la gură.

Dmitri Fiodorovici îşi desprinse mâinile de pe grumazul ei. Era palid la faţă ca un mort, cu gura încleştată, incapabil să scoată o vorbă, dar îţi puteai da seama numaidecât după privirea lui că se lămurise pe deplin, că înţelesese totul de la primele cuvinte, că ştia cum se desfăşuraseră lucrurile pas cu pas. Fireşte că, în momentul acela, bietei Fenia nu-i era de fel aminte să vadă dacă Miţea pricepuse ceva din spusele ei şedea ca pironită pe ladă, aşa cum o găsise el când dăduse buzna în casă, tremurând toată, cu braţele întinse ca pentru apărare şi se uita ţintă la el cu ochii holbaţi şi pupilele mante de spaimă. Era cu atât mai înspăimântată, cu cât Miţea avea mâinile năclăite de sânge. Pe drum, probabil îşi trecuse palma peste frunte, ca să se

şteargă de năduşeală, fiindcă deasupra sprâncenelor şi pe obrazul drept îi rămăseseră nişte dâre şi pete purpurii. Puţin mai lipsea ca Fenia să aibă o criză de nervi. Bătrâna bucătăreasă sărise în picioare şi se zgâia la el cu o privire rătăcită, că o nebună. Dmitri Fiodorovici stătu o clipă locului încremenit, apoi se aşează ca un automat pe un scaun, lângă Fenia.

Nu se gândea la nimic, speriat şi năucit de lovitură. Situaţia însă era limpede ca lumina zilei: Sigur că da. Ofiţerul! Ştia doar de existenţa lui. Chiar Gruşenka îi adusese la cunoştinţă că primise o scrisoare de la dânsul. Prin urmare o luna de zile, o lună întreagă, uneltise asta în mare taină şi el habar n-avusese de nimic până în momentul când noul pretendent îşi făcuse iar apariţia; nici măcar o singura dată nu se gândise la el! Cum a putut, totuşi, da, cum a putut, oare să treacă atât de uşor peste el? Cum se face că l-a uitat imediat chiar în clipa când aflase c-o să se întoarcă ofiţerul? Lata întrebarea ce-l chinuia, ridicându-se ca o arătare monstruoasă în faţa lui şi Miţea o contempla halucinat, împietrit de groază.

Rupând în fine tăcerea, molcom şi blajin ca un copil cuminte şi drăgăstos, începu a vorbi cu Fenia ca şi când ar fi uitat că abia cu o clipă înainte o insultase şi o brutalizase, făcând-o să tremure de spaimă. O descusu, punându-i o seamă de întrebări cu o precizie uluitoare, cu totul neaşteptată în starea în care se afla. Iar Fenia, deşi nu-şi putea lua ochii, înfricoşată, de la mâinile lui pătate de sânge, îi răspundea prompt, cât se poate de îndatoritoare, însufleţită parcă numai de dorinţa de a-i mărturisi „adevărul-adevărat”. Simţea chiar o plăcere să-i dea cât mai multe amănunte, nicidecum însă pentru a-i spori suferinţa, ci fiindcă voia din toată inima să-i fie cumva de folos. Îi povesti, aşadar, pe îndelete tot ce se întâmplase peste zi, îi pomeni, fireşte, despre vizita lui Rakitin, care venise însoţit de Alioşa şi cum în vremea asta ea stătuse de pază, iar înainte de plecare, coniţa îi strigase pe geam lui Alioşa, zicându-i să-i spună dumnealui, lui Mitenka, că-i trimite multe salutări şi-l roagă să nu uite niciodată că Gruşenka îl iubise un ceas, unul singur din viaţa ei. La auzul acestor cuvinte, pe chipul lui Miţea înflori un zâmbet şi obrajii palizi i se rumeniră. În momentul acela, biruindu-şi teama ce-i înfrânase până atunci curiozitatea, Fenia îşi mărturisi mirarea:

— Ce-i pe mâinile dumneavoastră, Dmitri Fiodorovici? Stat pline de sânge!

— Da, răspunse Miţea aproape fără să-şi dea seama ce spune, privindu-şi mâinile cu un aer distrat, ca după aceea să nu se mai gândească nici la ele, nici la întrebarea pusă de Fenia.

Rămase aşa, tăcut, o bucată de vreme. Trecuseră mai bine de douăzeci de minute de când intrase în bucătărie. Părea să-şi fi venit însă în fire după spaima pe care o încercase, i se citea pe figura că în sufletul sau se petrecuse un reviriment, că o hotărâre nestrămutata se închegase în el. Se ridică în sfârşit de pe scaun cu un zâmbet visător.

— Ce-ai păţit, boierule, ce s-a întâmplat? Stărui ea arătând din nou spre mâinile lui. Îi vorbise cu o unduire milă în glas, ca singura fiinţa mai apropiata de el.

Miţea îşi privi iarăşi mâinile.

— E sânge, Fenia, răspunse el cu o expresie ciudată, sânge de om. Doamne-Dumnezeule, când te gândeşti pentru ce a trebuit să fie vărsat! Dar… Vezi tu, Fenia… În faţa mea e un gard (se uită la ea ca şi cum ar fi pus-o să dezlege o enigmă) un gard înalt, atât de înalt, că te înfiori când îl vezi şi totuşi mâine, în zori, când „soarele va sălta în tării”, Mitenka va sări peste el. Tu nu poţi să înţelegi, Fenia, despre ce gard e vorba… Nu-i nimic, mâine ai să afli şi ai să te dumereşti… Şi acum, rămâi cu bine! N-am să stau în calea nimănui, nu, am să mă dau frumos la o parte… Am să ştiu când trebuie să mă retrag. Trăieşte, fericirea mea… M-ai iubit un ceas… Nici tu să nu-l uiţi în vecii vecilor pe Mitenka Karamazov… Aşa-nu spunea ea, Mitenka, ţi-aduci aminte? Şi, fără să mai adauge nimic, ieşi din bucătărie.

Fenia se zgribuli, înspăimântată de felul brusc în care se despărţise de ea, mai speriată poate chiar decât atunci când dăduse buzna în casă, năpustindu-se asupra ei.

Exact după zece minute, Dmitri Fiodorovici bătea la uşa lui Piotr Ilici Perhotin, tânărul funcţionar la care îşi lăsase amanet pistoalele în după-amiaza aceleiaşi zile. Era trecut de opt şi jumătate şi Piotr Ilici, după ce-şi luase ceaiul, se îmbrăcase să iasă în oraş, la „Stolicinâi gorod”, să facă o partidă de biliard. Miţea îl prinse tocmai când se pregătea de plecare. Văzându-l aşa plin de sânge pe faţă, Piotr Ilici se nelinişti:

— Sfinte Dumnezeule! Ce-i cu dumneata?

— Am venit să-mi iau pistoalele; uite, ţi-am adus banii, îi explică precipitat Miţea. Mii de mulţumiri. Sunt foarte grăbit Piotr Ilici. Fii bun, te rog şi dă-mi-le mai repede.

Piotr Ilici se minuna şi mai tare când observa ce de bani avea în mână Miţea: un teanc întreg de bancnote, pe care ţinea la vedere – într-un chip într-adevăr ciudat şi care avea

darul să-i sporească mirarea – cu mâna dreaptă întinsă ca şi când ar fi vrut să arate la toată lumea cât era de de bogat. La rândul său, băiatul pe care Piotr Ilici îl avea în serviciu şi care ieşise să-i deschidă uşa povesti după aceea că a intrase în casă cu banii în mână, ceea ce înseamnă că a venise cu ei şi pe stradă. Erau numai hârtii de câte o sută făcute sul între degetele lui năclăite de sânge. Mai târziu, la întrebarea persoanelor curioase să afle cam ce sumă putea ar fi avut asupra lui, Piotr Ilici declarase că teancul era destul de voluminos şi de „compact”, aşa că, după părerea sa, puteau să fie acolo vreo două, dacă nu chiar trei mii de ruble. Tot după declaraţiile ulterioare ale acestuia, Dmitri Fiodorovici „nu era în starea lui normală, deşi nu făcea impresia unui om beat; părea mai curând surescitat, neatent şi în acelaşi timp grozav de preocupat, ca şi cum ar fi căutat să-şi adune gândurile, silindu-se să ia o hotărâre definitivă, fără să se poată decide într-un fel. Era şi foarte grăbit, îmi răspundea tăios şi-n doi peri, iar ceea ce m-a surprins mai mult la el este că nu părea defel abătut, dimpotrivă, în unele momente avea chiar un aer cât se poate de voios, ca să zic aşa”.

— Dar ce-i cu dumneata, ce-ai păţit? Strigă Piotr Ilici, privindu-şi buimac musafirul. Eşti plin de sânge, ai căzut cumva, te-ai lovit? Uită-te numai cum arăţi!

Şi, apucându-l de braţ, îl duse în faţa oglinzii. Văzându-se aşa mânjit pe faţă, Miţea tresări şi se încruntă supărat.

— Ei, fir-ar al dracului, asta mai lipsea! Bodogăni el furios. Şi mutând iute banii dintr-o mână într-alta, smulse cu un gest brusc batista din buzunar. Dar şi batista era într-un hal fără de hal (tamponase cu ea rana din creştetul lui Grigori şi-l ştersese pe faţă), nu mai avea nici măcar un colţişor curat; se făcuse scoarţă, lipindu-se toată ghemotoc, aşa încât nu se mai putea folosi de ea. Scos din răbdări, Miţea o aruncă jos.

— Dracu' s-o ia! N-ai ceva, o cârpă… Sa mă şterg… Aşa vasăzică, eşti numai mânjit pe faţa, n-ai păţit nimic? Ar fi

bine să te speli, spuse Piotr Ilici. Uite aici apă, stai, să-ţi eu.
— Apă? N-ar strica… Dar ce să fac cu astea? Întreba el cu o nedumerire pur şi simplu bizară, arătându-i teancul de hârtii de o sută din mână şi uitându-se cercetător la Piotr ca şi cum numai el era în măsură să hotărască unde să-şi pună banii. *
— Bagă-i în buzunar sau lasă-i aici pe masă, că n-are cum să-i ia.
— În buzunar? Sigur că da, în buzunar. Bravo… Doamne ce aiureală! Exclamă el deodată, ca şi cum s-ar fi dezmeticit din fine. Dar mai întâi să isprăvim cu pistoalele, fii bun dă-mi-le, uite şi banii… Am mare nevoie de ele… Nu pot să mai stau, n-am nici un moment de pierdut… Şi, luând din teanc o hârtie de o sută, i-o întinse funcţionarului.
— Păi n-am să-ţi dau restul, îl înştiinţa acesta. Vezi, poate că ai bani mai mărunţi…
— Nu, răspunse Miţea, cercetând iarăşi din ochi teancul, ca şi cum n-ar fi fost absolut sigur că era într-adevăr aşa, ba chiar frunzări primele bancnote de deasupra. Nu, toate sunt la fel, adăugă el, uitându-se din nou întrebător la Piotr Ilici.
— Cum de te-ai procopsit aşa? Se interesă acesta. Stai că-l trimit acum pe băiat la Plotnikov. Ăştia închid mai târziu prăvălia, poate că-ţi schimbă ei. Misa! Strigă el deschizând uşa ce da în antreu.
— Sigur că da, la Plotnikov, bravo! Se bucură Miţea, ca luminat de o idee ce abia atunci îi răsărise în minte. Auzi tu, Mişa, adăugă el întorcându-se către băiatul care se înfăţişase la poruncă, dă o fugă până la Plotnikov şi spune-le că Dmitri Fiodorovici le trimite multe salutări şi c-o să sosească şi dumnealui numaidecât… Ascultă: spune-le din partea mea să-mi pregătească nişte şampanie până vin eu, aşa, ca la vreo trei duzini de sticle şi să le împacheteze bine, la fel ca data trecută, când am fost la Mokroe… Am comandat atunci patru duzini de sticle, îi explica el lui Piotr Ilici, apoi adresându-se iarăşi băiatului: ştiu ei cum sa le

împacheteze, Mişa, fii pe pace! Să pună şi nişte brânză, nişte pateuri de Strasbourg, somon afumat, şunca, icre, în sfârşit, toate bunătăţile, tot ce au în prăvălie, aşa, cam de o sută sau o sută douăzeci de ca rândul trecut… Şi încă ceva: atrage-le atenţia să nu uite să pună şi ceva dulciuri: bomboane, pere, vreo doi-trei pepeni chiar patru, adică nu, ajunge unul singur, ciocolată, caramele, candel, fondante, la fel ca rândul trecut, când am plecat la Mokroe; cu şampanie cu tot să fie o socoteală rotundă aşa, ca la vreo trei sute de ruble… Exact ca atunci. Vezi, ţine minte, Mişa! Să ştii că… Mişa îl cheamă, nu-i aşa? Întrerupse el iar, ca să-l întrebe pe Piotr Ilici.

— Stai, stai puţin, îl opri funcţionarul, care-l ascultase atent până atunci, uitându-se la el din ce în ce mai neliniştit. Cred că-i mai bine să vorbeşti chiar dumneata cu ei când ai să te duci acolo, mi-e teamă să nu încurce lucrurile.

— Şi mie mi-e teamă c-o să le încurce, parcă văd c-o să spună tocmai pe dos! Ah, Mişa şi eu, care voiam să te pup pentru osteneală asta… Să ştii că te cinstesc dacă faci aşa cum ţi-am spus, îţi dau zece ruble, hai, şterge-o… Şampania în primul rând; să nu uite şampania şi nişte coniac, o sticlă, două de vin roşu şi alb, în sfârşit, să fie de toate, aşa ca atunci… Lasă că ştiu ei ce-au pus atunci!

— Ci ascultă odată, măi omule! Se răsti la el Piotr Ilici, pierzându-şi răbdarea. Eu zic să dea o fugă să schimbe banii şi să le spună să nu închidă încă prăvălia, o să te duci dumneata mai pe urmă şi o să comanzi tot ce vrei… Dă încoace banii. Mişa, fuga marş, în doi timpi şi trei mişcări să fii înapoi, ai auzit? Piotr Ilici, pe cât se pare, abia aştepta să-l expedieze de acasă, fiindcă băiatul se uita curios la musafir, zgâindu-se la petele de sânge de pe faţa şi mâinile lui şi la teancul de bancnote dintre degetele-i tremurătoare. Rămăsese cu gura căscată de mirare şi spaimă şi probabil că nu înţelesese mai nimic din instrucţiunile lui Miţea.

— Şi acum, hai la spălat! Îl lua Piotr Ilici la zor. Pune banii aici masa sau bagă-i în buzunar… Uite-aşa, să mergem!

Scoate-ţi surtucul. În timp ce-l ajuta să-şi scoată gherocul, exclamă deodată surprins: Ia te uită şi haina e murdara de sânge!

— Nu… Haina nu. Doar puţin aici, la mânecă… Acolo a fost batista. A trecut prin buzunar. M-am aşezat pe batistă, probabil în timp ce stăteam de vorbă cu Fenia şi sângele a ieţit prin stofă, îi explică el cu cea mai mare candoare. Piotr Ilici îl asculta încruntat.

— Nu pot să înţeleg cum ai ajuns în halul ăsta, se vede te-ai bătut cu cineva… Murmură el.

Ţinând cana în mână, îi turnă apă cu încetul ca să se spele. Grăbit să isprăvească, Miţea nu-şi săpuni cum trebuie mâinile (Piotr Ilici îşi amintea că-i tremurau degetele). Gazda, care însă, cu cât trecea timpul, părea să-şi atribuie o autoritate din ce în ce mai puternică asupra lui, îl luă în primire poruncindu-i să-şi dea cu săpun şi să-şi frece mâinile ca lumea. E cazul să spunem că Piotr Ilici nu era omul care să se intimideze chiar aşa, cu una, cu două.

— De ce nu-ţi cureţi unghiile? Aşa, bun, acum dă-ţi şi pe faţă, uite, aici, la tâmplă şi lângă ureche… Nu cumva vrei sa pleci cu cămaşa asta? Unde te duci aşa? Nu vezi că manşeta dreaptă e murdară de sânge?

— Da, e murdară, recunoscu Miţea privindu-şi manşeta.

— Schimbă-te.

— N-am timp. Uite ce am să fac… Continuă cu aceeaşi candoare Miţea, punându-şi surtucul, după ce se ştersese pe faţă şi pe mâini, am s-o suflec puţin, aşa, ca să nu se observe sub haină… Ai văzut?

— Acum să-mi spui cum ai reuşit s-ajungi în halul asta! Te-ai încăierat cu cineva? Ai făcut iarăşi vreo boroboaţa la local, aşa cum s-a mai întâmplat? Nu cumva ţi-o fi căşunat iarăşi pe nenorocitul acela de căpitan pe care l-ai snopit în bătaie şi l-ai jumulit de barbă acum câtva timp? Îi aminti pe un ton mustrător Piotr Ilici. Hai, spune, pe cine ai mai bătut sau, mai ştii, poate c-ai omorât pe cineva…

— Fleacuri! Răspunse Miţea.

— Cum, fleacuri?

— N-are nici un rost! I-o retează Miţea, apoi, zâmbind din senin. Adineauri, în piaţă, am strivit o băbuţă.

— Ai strivit o băbuţă?

— Un moşneag! Strigă Miţea în gura mare, de parc-ar fi vorbit cu un surd, uitându-se drept în ochii lui, vesel nevoie-mare.

— Dracu' să te ia, ce era, babă sau moşneag?… Ai omorât pe cineva?

— Aş, până la urmă ne-am împăcat! Ne-am răfuit şi după ceea ne-am împăcat. Undeva, nu-ţi spun unde, ne-am despărţit în cei mai buni termeni… Un dobitoc… Probabil m-a iertat, acum sunt sigur că m-a iertat… Dacă s-ar fi sculat de jos, nu mi-ar fi iertat-o în veci (adăugă Miţea făcându-i cu ochiul). Ştii ceva? Mai dă-l dracului! Auzi, Piotr Ilici, lasă-l dracului, n-am nici un chef, ce rost are? N-am chef acum, încheie el scurt.

— Te-am întrebat doar aşa, pentru că nu înţeleg, zău, ce plăcere ai să te iei la harţă cu oricine… Pentru o prostie, ca atunci, cu căpitanul acela… Te-ai bătut şi acum o să-i tragi un chefuleţ, uite, aşa eşti dumneata. Trei duzini de sticle! Ce faci cu atâta băutură?

— Bravo! Acum pistoalele. Zău, mă grăbesc! Aş fi vrut să mai stăm de vorbă, dragul meu, dar ce să fac, nu mai am nici un moment de pierdut! Şi apoi, nici n-are rost, e prea târziu acum. A! Unde sunt banii, unde i-am pus? Tresări el deodată şi începu să se scotocească prin buzunare.

— Ia-i lăsat pe masă… I-ai pus chiar dumneata… Uite-i acolo. Ai uitat? Zău, pentru dumneata banii n-au nici un preţ, umbli cu ei de parc-ar fi nişte gunoaie sau apă chioară! Poftim pistoalele. Ciudat, adineauri pe la şase, mi le-ai lăsat amanet pentru zece ruble şi acum te dă afară din casa bănetul – câte miare ai acolo, doua, trei?

— Or fi trei, râse Miţea vârând teancul de hârtii în buzunarul de la pantaloni.

— Să nu-i pierzi. Nu cumva ai descoperit o mină de aur?

— Mină? Mină de aur, zici? Exclamă Miţea hohote. Te pomeneşti că vrei să pleci la minele de aur, Perhotin? Dacă ţii într-adevăr să pleci, să ştii că există aici oraş, o cucoană care îţi numără imediat pe masă trei mii a ruble numai să te duci acolo. Mie mi-a şi dat, ca să vezi cât de mult o interesează minele! O cunoşti pe Hohlakova?

— Numai aşa din vedere, dar am auzit despre dânsa. Ba nu zău, chiar ţi-a dat trei mii de ruble? Cum, aşa, tam-nisam? Se minună Piotr Ilici, privindu-l neîncrezător.

— Mâine, când soarele se va înălţa în tării, când veşnic tânărul Febus se va avânta cu caleaşca în slăvi, lăudând pre Domnul şi preamărindu-l, du-te la dânsa, vreau sa zic la Hohlakova şi întreab-o dacă-i adevărat sau nu că mi-a dat trei mii de ruble… Întreab-o şi ai să vezi!

— Nu ştiu în ce relaţii sunteţi… Dar din moment ce nu-o spui cu atâta convingere, înseamnă că-i adevărat… Aşa, vasăzică, ai pus lăbuţa frumuşel pe trei miare şi, în loc sa pleci în Siberia, te duci… Apropo, unde ai de gând să te duci?

— La Mokroe.

— La Mokroe? În toiul nopţii?

— A avut Mastriuk de toate şi a rămas mofluz, fârtate! Rosti deodată Miţea.

— Mofluz? Cu mii de ruble în buzunar?

— Nu mă gândeam la bani. Dă-i dracului! Vorbeam de năravul femeilor:

Nechibzuit şi-nşelător e al femeilor năravul… {6}

Aşa spune Ulise, şi-i dau toată dreptatea.

— Zău daca mai înţeleg ceva.

— Dar ce, crezi ca sunt beat?

— Mai rău decât atât!

— Sufletul meu e turmentat, Piotr Ilici, sufletul, dar ajunge, ajunge!

— Ce faci, încarci pistolul?

— Da, încarc pistolul.

Într-adevăr, Miţea deschisese cutia în care se aflau pistoalele şi, scoţând cornetul cu praf de puşcă, se apucase să umple meticulos culata. Luă apoi un glonţ şi, înainte de a-l vâri pe ţeava, îl cercetă, ţinându-l cu două degete în lumină.

Piotr Ilici îi urmarea curios şi puţin alarmat fiecare mişcare.

— De ce te uiţi la el?

— Aşa, o fantezie. Spune-mi, dacă ţi s-ar năzări cumva să-ţi tragi un glonţ în cap, nu te-ai uita la el înainte de a încărca arma?

— Pentru ce să mă uit la el?

— Fiindcă mă gândesc c-o să mi se înfigă în creier şi atunci e interesant de ştiut cum arată… Dar toate astea-s prostii, năluciri de o clipă! Gata, s-a isprăvit! Adăugă el băgând glonţul pe ţeava şi astupându-l cu câlţi. Dragul meu Piotr Ilici, ascultă-mă pe mine, lumea asta e o aiureală întreagă, de-ai şti ce absurd e totul! Vrei să-mi dai un petic de hârtie?

— Poftim.

— Nu, dă-mi o hârtie netedă, curată, să scriu ceva. Aşa, merge. Şi, luând pana de pe masă, Miţea scrise la repezeală două rânduri, aşa cum stătea în picioare, pe urmă împături biletul şi-l puse în buzunarul jiletcii. Aşează la loc pistoalele şi încuie cutia, păstrând-o în mână. Se uită apoi gânditor la Piotr Ilici – cu un zâmbet ce-i stăruia îndelung pe buze.

— Să mergem, rosti el într-un târziu.

— Unde să mergem? Stai… Te pomeneşti că vrei să-ţi zbori creierii… se nelinişti Piotr Ilici.

— Mofturi! Fugi încolo! Vreau să trăiesc, iubesc ţine minte! Mi-e drag Febus cu pletele-i de aur, mi-e lumina lui dogoritoare… Scumpul meu Piotr Ilici, spune dumneata ai şti să te dai la o parte?

— Cum adică, să mă dau la o parte?

— Să te dai la o parte din calea cuiva. Să laşi drumul liber celei mai dragi fiinţe de pe lume şi nu numai ei, dar şi omului pe care-l urăşti din tot sufletul. Să ajungi până la

urmă să-i iubeşti chiar şi pe cel pe care l-ai urât până atunci – iată ce înseamnă să te dai la o parte! Să laşi drumul liber! Să le spun: „Dumnezeu să vă aibă în pază, calea-i deschisă, puteţi trece fiindcă eu…”

— Fiindcă dumneata…

— Ajunge, să mergem!

Piotr Ilici se uită din nou atent la el.

— Cred c-ar trebui totuşi să anunţ pe cineva. Să nu te lase să pleci. Ce cauţi la Mokroe?

— Femeia este acolo, femeia, mă-nţelegi? Şi cu asta, basta, Piotr Ilici! Ţi-am spus destul.

— Ascultă. Eşti un sălbatic, dar totdeauna am avut o simpatie pentru dumneata… De-aia sunt îngrijorat.

— Îţi mulţumesc, frăţioare. Sunt un sălbatic, zici? Ei, sălbaticii ăştia, sălbaticii! Mereu îmi spun: sunt un sălbatic! A, iată-l şi pe Misa, uitasem de el.

Mişa venise într-un suflet, cu un teanc de bani mărunţi, „la Plotnikov, raportă el, e forfotă mare”, toată lumea cară sticle şi peşte şi ceai, aşa încât totul are să fie gata la ţanc. Miţea lua o hârtie de zece ruble şi-şi plaţi datoria faţă de Piotr Ilici şi încă una, tot de zece, pe care i-o arunca lui Mişa.

— Nu se poate! Protestă Piotr Ilici. Nu permit aşa ceva la mine în casa, prost obicei, zău! Pune-ţi bine banii, uite, aici. Ce rost are să-i risipeşti de pomană? Parca văd că mâine rămâi lefter şi vii iar să-mi ceri zece ruble… De ce-i îndesi pe toţi în buzunar? O să-i pierzi!

— Ascultă, omule, hai cu mine la Mokroe!

— Ce să caut acolo?

— Să destupăm o sticlă şi să închinăm în cinstea vieţii! Am poftă să beau şi mai ales am poftă să beau cu dumneata. N-am băut niciodată împreună, nu-i aşa?

— Daca vrei să mergem la restaurant, sunt gata, tot mă găteam s-o pornesc într-acolo.

— La restaurant? N-am timp de pierdut. Hai mai bine la Plotnikov, putem sta în odaia din fund. Vrei să-ţi spun o

ghicitoare?

— Zi.

Miţea scoase din jiletcă peticul de hârtie, îl despături şi i-l arătă. Biletul cuprindea aceste cuvinte, scrise mare şi desluşit: „Pedepsindu-mă pentru viaţa pe care am trăit-o, singur mi-am rostit osânda.”

— Zău, trebuie să anunţ pe cineva, se nelinişti din nou Piotr Ilici, după ce-l citi.

— N-o să ai timp, dragul meu. Mai bine hai să bem… Înainte marş!

Prăvălia lui Plotnikov se afla chiar la colţul străzii, la doi paşi de locuinţa lui Piotr Ilici. Era cea mai mare băcănie de la noi din oraş, proprietatea unor negustori bogaţi şi pot să vă spun că nu era de lepădat. Găseai acolo tot ce vrei, ca în oricare magazin de felul acesta din capitală, toate articolele de băcănie: vinuri „din podgoriile fraţilor Eliseev”, fructe, ţigări de foi, ceai, zahăr, cafea şi câte şi mai câte… Trei vânzători şi doi băieţi de prăvălie erau la dispoziţia muşteriilor. Deşi în ultimii ani în ţinutul nostru începuse să se simtă sărăcia, iar moşierii din partea locului se risipiseră şi negoţul în general lâncezea tot mai mult, băcănia era la fel de înfloritoare ca odinioară, ba chiar numărul amatorilor de delicatese părea să nu fie în descreştere. Miţea era aşteptat cu nerăbdare. Patronul ţinea foarte bine minte că abia cu trei sau patru săptămâni în urmă cumpărase marfă şi vinaţuri de câteva de ruble, bani peşin (fireşte că nici nu i-ar fi trecut prin minte să-i dea ceva pe veresie), că şi atunci avusese tot aşa un teanc de bani, pe care-i risipise fără nici o chibzuială, fără sa întrebe o singură dată ce rost avea să cumpere atâta marfă, vinaţuri etc. Făcuse mare vâlvă în tot oraşul faptul că, atunci când plecase să petreacă la Mokroe cu Gruşenka, „păpase trei mii de ruble, chefuind o noapte întreagă şi ziua următoare că, după chiolhan, se înapoiase acasă scuturat de bani, fără o para chioară în buzunar”. Îi căşunase atunci să scoale în puterea nopţii o şatră întreagă de ţigani (pripăşiţi de curând pe la noi), care

în două zile îi stoarseră şi ultimul gologan, bând în neştire fel de fel de vinuri scumpe. Oamenii povesteau râzând că se apucase să-i îmbete cu şampanie pe bieţii mujici care umblau desculţi şi că îndopase cu pateuri de Strasbourg şi bomboane fetele şi muierile din Mokroe. Râdea lumea să se prăpădească, mai ales la restaurant (fireşte, numai atunci când nu era el de faţă, fiindcă altminteri ar fi fost cam riscant), de mărturisirea pe care Miţea o făcuse cu atâta candoare în auzul tuturor că singura favoare pe care o obţinuse cu prilejul acelei „trăsnăi” din partea Gruşenkăi fusese „îngăduinţa de a-i săruta picioruşul, atâta tot i-a îngăduit”.

În momentul când Miţea şi Piotr Ilici ajunseră în dreptul prăvăliei, văzură aşteptând la uşă o trăsură trasă de trei cai cu zurgălăi şi acoperită cu o cergă; pe capră şedea Andrei surugiul. Înăuntru, în prăvălie, reuşiseră între timp sa „garnisească” aproape o ladă întreaga cu marfă; nu mai aştepta decât sosirea lui Miţea ca să pună capacul, s-o bata în cuie s-o urce în droşcă. Piotr Ilici făcu ochii mari.

— De unde a răsărit troica? Îl întreba el pe Miţea.

— Venind încoace, mi-a ieşit în cale Andrei şi-a poruncit să tragă în faţa prăvăliei. Ce sa mai pierd timp degeaba! Data trecuta am plecat cu Timofei, dar a luat-o înainte; cine ştie pe unde o fi zburând cu vrăjitoare! Ce crezi, o să zăbovim mult pe drum, Andrei?

— Cel mult dac-or sosi cu un ceas înaintea noastră, poate nici atâta! Se grăbi să-l liniştească Andrei. Mai adineauri m-am întâlnit cu Timofei, de l-am ajutat să înhame şi ştiu cum mână el caii. Ce, se potriveşte mersul lor cu al nostru, Dmitri Fiodorovici? Mă prind că nici un ceas n-o s-avem zăbavă! Spuse cu foc surugiul, un om încă în puterea vârstei, roşcovan şi uscăţiv, îmbrăcat ţărăneşte şi ţinând biciul cu mâna stângă.

— Cincizeci de ruble bacşiş, dacă sosim doar cu un ceas mai târziu!

— Pentru un ceas, îmi pun capul jos, Dmitri Fiodorovici, deşi zic că n-o să apuce înainte nici cu o jumătate de oră, darămite cu un ceas!

Miţea n-avea astâmpăr o clipă, dădea porunci în dreapta şi-n stânga şi vorbea alandala, fără şir, într-un chip foarte ciudat. Începea o frază, se oprea şi, uitând ce voise să spună, trecea la altceva. Piotr Ilici găsi de cuviinţă să intervină.

— De patru sute de ruble în cap, nici o copeică mai puţin, exact ca data trecută! Comanda Miţea. Patru duzini de sticle de şampanie, să nu vă prind că-mi trageţi chiulul cu vreuna.

— Ce faci cu atâtea sticle? Pentru ce? Stai! Tună deodată Piotr Ilici. Ce-i cu lada asta? Ce aţi pus înăuntru? Vrei să spui că aici e marfă de patru sute de ruble?

Vânzătorii, la fel de agitaţi şi ei, îi explicară mieroşi că în ladă nu erau decât şase sticle de şampanie şi „diferite mezeicuri, aşa ca pentru început”, aperitive, acadele, fondante etc. „Grosul” urma să fie împachetat şi trimis separat cât mai grabnic, ca şi rândul trecut, tot cu o telegă specială, ca să ajungă la Mokroe curând după Dmitri Fiodorovici, aşa, un ceas mai târziu.

— Cel mult un ceas, auziţi? Şi sa puneţi cât mai bomboane şi acadele, fetele sunt moarte după zahăr stărui cu însufleţire Miţea.

— Bomboane, hai, fie! Dar ce vrei să faci cu patru duzini de sticle de şampanie? Nu-ţi ajunge o duzină? Îl lua la Piotr Ilici care nu-şi mai găsea astâmpăr.

Încercă să se tocmească, ceru socoteala şi abia de izbuti să salveze o sută de ruble. În cele din urmă, căzu la învoială ca mărfurile cumpărate să nu depăşească suma de trei sute de ruble.

— Mai duceţi-vă dracului! Strigă Piotr Ilici, ca şi cum s-ar fi dezmeticit deodată. În definitiv, ce-mi pasă mie? Arunca banii pe fereastră, dacă tot ţi-au picat pleaşcă!

Miţea îl sili să meargă cu el în odaia din fund.

— Vino încoace, economule, nu te mai prăpădi cu firea! O să ne aducă îndată o sticlă s-o destupăm. Zău, Piotr Ilici, de ce nu vrei să vii cu mine, eşti un băiat de ispravă şi mie mi-s dragi oamenii ca dumneata… Miţea se aşează pe un scaun împletit, la o mescioară minusculă, acoperită cu un şervet murdar. Piotr Ilici luă loc în faţa lui; o clipă mai apoi şampania se afla pe masă. Totodată fură întrebaţi dacă nu doresc cumva să ia nişte stridii, „proaspete, abia au sosit adineauri. Marfă de soi, numai una şi una”.

— Duceţi-vă dracului cu stridiile voastre cu tot, să nu le văd în ochi, daţi-mi pace, nu poftesc nimic! Se răsti exasperat Piotr Ilici.

— N-avem timp de stridii, de altfel, nici nu mi-e foame ştii, prietene, rosti tandru Miţea, niciodată nu mi-a plăcut dezordinea.

— Dar cui poate să-i placa! Trei duzini de sticle, păcatele mele, pentru nişte mârlani! Oricine ar sări în sus când ar au aşa ceva!

— Nu-i vorba de asta. Mă gândeam la ceea ce se cheamă ordinea superioara. E un lucru care mie îmi lipseşte cu desăvârşire. În sufletul meu nu exista acea ordine superioară. Dar… Acum totul s-a isprăvit, n-are rost să ne mai văicărim… La naiba, e prea târziu! Toată viaţa mea a fost o aiureală; cred c-a sosit timpul să fie mai reală, să fac puţină ordine! Observi că vorbesc în calambururi?

— Calambururi? Eu aş zice mai curând că baţi câmpii!

— Slavă Celui-de-Sus! Slavă lui! Că-n suflet, cu cerul, îl port… Versurile astea au izvorât cândva din mine; de fapt, nici nu sunt versuri, ci o lacrimă picurată din inima mea… Eu le-am făcut… Dar nu atunci când l-am tras de ţăcălie pe căpitanul acela…

— Cum de ţi-ai adus aminte de el tocmai acum?

— Ştiu eu de ce mi-am adus aminte de el… Mofturi! Totul se sfârşeşte odată şi odată, totul se încheie, tragi o linie şi faci bilanţul…

— Zău, pistoalele tale mă pun pe gânduri!

— Mofturi! Şi pistoalele ca toate celelalte! Bea şi lasă fantasmagoriile. Mi-e dragă viaţa, am iubit-o chiar prea mult, atât de mult, încât acum sunt sătul până-n gât. Ajunge! Să-nchinăm pentru ea, dragul meu, să bem în cinstea vieţii, pentru ea ridic paharul! De ce oi fi, oare, atât de mulţumit de mine? Ştiu că sunt un ticălos şi totuşi asta nu mă împiedică să fiu mulţumit de mine. Dar gândul că, aşa ticălos cum sunt, mai pot fi mulţumit de mine mă chinuieşte. Binecuvântez lumea aşa cum a fost făcută, sunt gata să-l binecuvântez pe ziditor şi toată lucrarea mâinilor sale, dar… Trebuie totuşi să nimicesc o lighioană scârboasă, ca să nu mai spurce pământul stricând viaţa altora… Să bem în cinstea vieţii, frăţioare! Ce poate fi mai scump decât viaţa? Nimic, într-adevăr, nimic! Să închinăm pentru viaţă şi pentru regina reginelor!

— Pentru viaţă şi, dacă vrei şi pentru regina ta. Goliră amândoi paharul. Cu toată exaltarea şi vorbăria lui fără şir, Miţea părea trist, ca şi când o povară nemăsurat de grea i-ar fi apăsat umerii.

— Mişa… Mişa e, nu-i aşa? Mişa, dragul meu, vino încoace, băieţaş şi bea şi tu un pahar pentru Febus cel cu plete de aur, pentru Febus cel de mâine…

— De ce-i dai vin? Interveni Piotr Ilici nemulţumit.

— Lasă-l, vreau eu să bea.

— Eehi.

Mişa deşertă paharul, făcu o plecăciune şi o şterse numaidecât.

— Aşa o să mă ţină minte mai bine, argumentă Miţea. Iubesc o femeie, da, o iubesc! Ce este femeia? Regina lumii! Sunt trist, Piotr Ilici, de-ai şti cât sunt de trist. Cum zicea Hamlet: „Mă simt atât de trist, Horaţiu, sunt copleşit de tristeţe… Vai, bietul Yorik! Poate că Yorik sunt eu. Da, sunt Yorik deocamdată, hârcă am să fiu ceva mai încolo…

Piotr Ilici îl asculta fără să spună nimic. Tăcu şi Miţea până la urmă.

— Ce-i cu căţelul cel de colo? Întrebă el la un moment dat, într-o doară, pe un băiat de prăvălie, văzând într-un colţ o căţeluşă nostimă cu ochişori negri.

— E căţeluşa Varvarei Alexeevna, stăpâna noastră, răspunse băiatul. A venit adineauri cu ea şi a uitat-o în prăvălie. Trebuie s-o ducem acasă.

— Am mai văzut una tot aşa… la regiment… Zise Miţea visător. Numai că aceea avea un picioruş de dinapoi rupt… Ascultă, Piotr Ilici, aş vrea să te întreb ceva: ai furat vreodată în viaţa dumnitale?

— Ce întrebare-i asta?!

— Numai aşa, din simplă curiozitate. Bunăoară, un lucru care nu-ţi aparţine, pe care-l vezi spânzurând în buzunarul cuiva? Nu vorbesc de banii statului, fiindcă toată lumea îşi vâră mâinile-n ei şi bineînţeles că şi dumneata…

— Du-te dracului!

— Mă gândeam la bunul altuia; ai băgat vreodată mâna în buzunarul sau în punga cuiva? Spune drept!

— I-am furat odată mamei o monedă de douăzeci de copeici, aveam pe atunci nouă ani. Am luat-o pe furiş de pe masă şi am ţinut-o strâns în pumn.

— Şi?

— Asta-i tot. Am păstrat-o trei zile, pe urmă mi-a fost ruşine, am mărturisit isprava şi i-am dat-o înapoi.

— Şi pe urmă?

— Pe urmă? Am mâncat, se înţelege, o chelfăneală zdravănă. Dar dumneata ai furat vreodată?

Miţea clipi şiret.

— Am furat.

— Ce anume? Se interesă Piotr Ilici.

— O monedă de douăzeci de copeici de la mama, aveam nouă ani şi am dat-o înapoi după trei zile. Miţea se sculă de la masă.

— Dmitri Feodorovici, nu plecăm? Strigă din prag Andrei.

Miţea tresări.

— Sunteţi gata? Să mergem! Încă o poveste şi… Daţi-i un ciocan de votcă lui Andrei, fiindcă pleacă la drum! Başca unul de coniac! Cutia asta (sunt nişte pistoale înăuntru) puneţi-o sub pernă. Rămâi cu bine, Piotr Ilici, dac-o fi să-ţi aminteşti vreodată de mine, n-aş vrea să-mi porţi cumva pică.

— Nu te mai întorci mâine?

— Ba da.

— Dacă nu vă supăraţi, socoteala! Îi sări înainte băiatul de prăvălie.

— A, da, socoteala! Fireşte!

Scoţând iarăşi din buzunar teancul de bancnote, smulse trei hârtii multicolore, pe care le aruncă pe tejghea şi o porni grăbit spre uşă. Toată lumea se ţinu după el, petrecându-l cu temenele şi urându-i cale bună. Andrei gemu satisfăcut după ce dădu coniacul peste cap şi sări pe capră. Dar tocmai când Miţea se pregătea să se urce în trăsură, răsări ca din pământ în faţa lui Fenia, care venise într-o fugă până acolo, încât abia mai putea să sufle; împreunându-şi mâinile a rugă, slujnica se aruncă la picioarele lui.

— Conaşule, strigă ea, Dmitri Feodorovici, suflete, să nu-ţi faci păcatul cu coniţa! Şi eu care am dat drumul la gură!… Şi nici cu el să nu-ţi faci vreun păcat, că-i ibovnicul dumneaei, ăla dinainte! Vrea să se însoare cu Agrafena Alexandrovna, de-aia a venit din Siberia… Dmitri Feodorovici, tăicuţule, zău, să nu-i nenoroceşti!

— Te-te-te! Va să zică, asta era! Ehei, te duc-i acolo ca să faci tămbălău! Murmură Piotr Ilici. Acum pricep totul. Ba bine că nu. Dmitri Feodorovici, dă-mi pistoalele, dacă vrei să fii om întreg! Îi porunci lui Miţea. Auzi, Dmitri?

— Pistoalele? Lasă, dragul meu, c-o să le arunc pe drum într-o băltoacă, îl asigură Miţea. Fenia, scoală de acolo, nu te mai tăvăli pe jos! De azi înainte Miţea n-o să mai nenorocească pe nimeni, n-o să mai fie o pacoste pentru nimeni, dobitocul! Ascultă, Fenia, strigă mai apoi, după ce

se urcă în droşcă, te rog să mă ierţi dacă te-am jignit adineauri, îndură-te de mine, ticălosul… Şi chiar dacă n-o să mă ierţi, pentru mine-i totuna! Mi-e totuna, orice s-ar mai întâmpla de aici înainte! Mână, Andrei, dă-i bătaie!

Andrei urni troica din loc, făcând să sune zurgălăii.

— Rămâi sănătos, Piotr Ilici! Ultima lacrimă-i pentru dumneata…

„Nu-i beat şi totuşi ce bazaconii e-n stare să spună!” se gândi Piotr Ilici, uitându-se după el. Avusese intenţia să mai rămână puţin să supravegheze încărcatul mărfurilor în căruţa înhămată (tot cu trei cai) ce urma să plece cu restul de vinaţuri şi mezelicuri, bănuind că negustorii nu erau de bună-credinţă şi voiau probabil să-i tragă clapa lui Miţea, dar, pierzându-şi răbdarea, furios pe sine, scuipă cu parapon şi plecă la local să joace biliard.

— Nu e băiat rău, numai că-i dobitoc… Murmură el pe drum. Parc-am auzit ceva despre ofiţerul acela „dinainte” al Gruşenkăi. Ehe, dacă-i adevărat c-a venit, atunci… Or, pistoalele astea! Naiba să-l ia, ce sunt eu, dădaca lui? Treaba lor! De altfel nici nu cred c-o să se întâmple ceva. Numai gura-i de ei. Au să se îmbete ca porcii şi au să se ia de piept, şi, după ce au să-şi moaie bine oasele, au să se pupe-n bot. Ce, ăştia sunt oameni în stare să facă vreo isprava? „Am să mă dau la o parte, vreau să mă pedepsească”, vorbe de clacă, n-o să se întâmple nimic! De câte ori n-a urlat aşa când se îmbăta la cârciumă! Numai că, de astă dată, nu mai e beat. „Sufletul mi-e beat”, altminteri nu pot să trăiască fără poezii, păcătoşii! Da ce sunt eu, dădaca lui? Cine l-a pus să se încaiere, tot râtul îi era plin de sânge. Cu cine s-o fi bătut? Lasă, că aflu eu acum la local. Şi batista îi era murdară de sânge… Ptiu, a rămas în odaie la mine pe podea…

Era în cea mai proastă dispoziţie când ajunse la local şi, fără nici un chef, începu o partidă de biliard care îl mai învioră puţin. Mai juca după aceea încă una şi la un moment dat se apucă să-i povestească partenerului său că Dmitri

Karamazov pusese iarăşi mâna pe nişte bani, o sumă mai măricică, aşa, ca la vreo trei mii de ruble – îl văzuse chiar el cu ochii lui – şi că plecase iar să tragă un chiolhan la Mokroe cu Gruşenka. Ştirea avu darul să stârnească un interes neaşteptat printre cei de faţă. Şi, ceea ce era şi mai curios, o discutară cu toată seriozitatea, fără să ia nici o clipă lucrurile în glumă; se întrerupse până şi jocul.

— Trei mii? Unde o fi găsit trei mii de ruble?

Îl întrebară cum şi de unde. Nimănui însă nu-i veni să creadă când le spuse că banii îi căpătase de la Hohlakova.

— Nu cumva l-o fi jefuit pe bătrân, ce ziceţi?

— Mda, trei mii! Parcă nu miroase a bine…

— Nu s-a lăudat el în gura mare c-o să-i vină de hac bătrânului? Toată lumea a auzit doar. Ba la un moment dat a pomenit chiar de suma asta, trei mii de ruble…

Piotr Ilici ascultă cât ascultă şi de la o vreme deveni mai zgârcit la vorbă, răspunzând laconic la întrebări. Se feri totodată să amintească ceva despre faptul că Miţea era plin de sânge pe mâini şi pe faţă, deşi pe drum se gândise să spună şi asta. Începură o nouă partidă şi, încetul cu încetul, discuţia prilejuită de Miţea lâncezi. După cea de-a treia partidă însă Piotr Ilici refuză să mai joace şi, lăsând tacul din mână, părăsi localul fără să mai cineze aşa cum avusese de gând la început. În piaţă se opri nedumerit, surprins el însuşi de ceea ce era pe cale să facă, dându-şi seama dintr-o dată că în loc să meargă acasă se îndrepta spre locuinţa lui Feodor Pavlovici, să se intereseze dacă nu se întâmplase ceva. „Era să ridic toată lumea în picioare şi să provoc un scandal pentru un fleac de nimic. Ei, fir-ar el al dracului să fie, da ce sunt eu, dădaca lor?!”

Se îndreptă deci spre casă cum nu se poate mai prost dispus, dar după câţiva paşi îşi aduse aminte de Fenia. „Naiba să mă ia, trebuia s-o trag de limbă adineauri, îşi spuse el înciudat, în momentul ăsta aş fi ştiut tot.” Ardea acum de nerăbdare să stea de vorbă cu ea, dorea atât de stăruitor lucrul acesta, încât pe la mijlocul drumului coti

brusc spre locuinţa Morozovei, unde ştia că sade Gruşenka. Ajungând acolo, bătu în poartă şi abia în clipa când loviturile răsunară în tăcerea nopţii se dezmetici, mânios pe sine. Cu atât mai mult cu cât nu i se răspunse, toată lumea probabil dormea. „Şi aici am să provoc un scandal!” se gândi el cu inima strânsă, dar în loc să plece începu iar să bată, de astă dată cu toată puterea. Bubuiturile făceau un tărăboi grozav. „Am să-i scol din somn, nu se poate să nu se trezească!” murmură el din ce în ce mai furios pe sine, înteţind, totuşi, în acelaşi timp bătăile în poartă.

VI – SOSESC EU!

Între timp, Dmitri Feodorovici era în drum spre Mokroe. Avea de făcut mai bine de douăzeci de verste până acolo, dar troica lui Andrei zbura ca vântul, aşa că puteau să străbată distanţa aceasta cam într-un ceas şi un sfert. Iuţeala cu care mergeau parcă îl mai învioră pe Miţea. Aerul era proaspăt şi răcoros, stele mari scânteiau pe cerul senin. În noaptea asta, poate chiar la aceeaşi oră, Aleoşa căzuse la pământ, jurându-i frenetic „să-l iubească toată viaţa”. În sufletul lui Miţea stăruia un vălmăşag întreg de simţăminte şi, cu toate că erau atâtea lucruri care îl torturau în momentul acela, toate dorinţele lui îl mânau cu o forţă nestăvilită numai către dânsa, către stăpâna destinului său, pe care se ducea s-o vadă pentru ultima oară în viaţă. Încolo, tot ce pot să vă spun este că inima lui nu avu nici o clipă măcar o cât de mică zvâcnire de revoltă. Poate că cititorii n-au să mă creadă, dar cât era el de gelos, Miţea nu simţea totuşi nici un grăunte de gelozie faţă de noul său rival, de „ofiţerul” care răsărise ca din pământ. Ar fi spumegat, desigur, furios, să-i fi ieşit oricare altul în cale şi poate ca şi-ar fi scăldat din nou în sânge mâinile-i nelegiuite, dar în momentul de faţă, în timp ce troica zbura în noapte, în sufletul lui nu exista nici un resentiment, nici un dram de ură sau de gelozie împotriva acelui bărbat, „primul” din viaţa Gruşenkăi, pe care, ce-i drept, nu avusese încă prilejul să-l vadă. „De astă dată nu mai am ce

să zic, au tot dreptul; e vorba doar de prima ei iubire pe care n-a putut s-o uite, deşi au trecut cinci ani între timp; prin urmare, numai pe el l-a iubit toţi anii aceştia. Şi eu? Pentru ce i-am mai încurcat viaţa? Ce rost am aici? Dă-te la o parte, Miţea, dă-le voie să treacă! Şi-apoi ce s-a ales de mine acum? Şi fără el tot un om sfârşit se cheamă că sunt, chiar dacă n-ar fi apărut ofiţerul, povestea tot s-ar fi încheiat…”

Cam astea ar fi fost sentimentele pe care el le-ar fi putut mărturisi, dacă, bineînţeles, ar fi fost în stare să-şi adune gândurile. Numai că Miţea nu mai era capabil să judece. Hotărârea din ultima clipă o luase spontan, fără nici o şovăială, ea încolţise în inima lui şi Miţea o îmbrăţişase cu toate consecinţele, de la primele cuvinte rostite de Fenia. Şi totuşi, deşi era înarmat cu ea, nu se simţea împăcat, dimpotrivă, în sufletul lui stăruia mai departe aceeaşi dureroasă frământare; hotărârea luată nu reuşise să-l liniştească. Se adunaseră prea multe lucruri în urmă, care îl făceau să sufere acum. Uneori el însuşi era mirat: sentinţa se afla doar scrisă negru pe alb: „Mă pedepsesc singur; eu însumi mi-am rostit osânda”; hârtia aştepta la el în buzunar dinainte pregătită, pistolul era încărcat, stabilise irevocabil cum să întâmpine a doua zi razele fierbinţi ale lui „Febus cel cu plete de aur” şi totuşi, nu izbutea încă să încheie definitiv socotelile cu trecutul, cu tot ceea ce rămăsese în urmă, făcându-l să se chinuiască. Gândul la acesta stătea înfipt în el ca un cui, spre marea lui disperare. La un moment dat, voise chiar să-l oprească pe Andrei în drum, să sară jos din troică, să scoată pistolul încărcat şi să isprăvească odată cu toate, fără să mai aştepte până-n zori. Momentul acela trecuse însă, se stinsese ca o scânteie. Troica zbura „mâncând pământul” şi, pe măsură ce se apropia de ţelul călătoriei, Miţea era tot mai mult cu gândul la ea, numai şi numai la ea, izgonind lugubrele fantome ce-l bântuiau. O, dorea atât de mult s-o vadă, măcar în treacăt, fie chiar pe furiş! „Trebuie să fie cu el în clipa de faţă, s-o

văd cel puţin cum arată când e împreună cu el, cu iubitul ei de odinioară, atâta tot.” Niciodată nu simţise învolburându-se în pieptul lui o dragoste atât de fierbinte pentru femeia aceea care apăruse ca o fatalitate în viaţa lui, niciodată nu cunoscuse un sentiment atât de nou, încât şi pentru el era un prilej de uimire şi în acelaşi timp atât de duios, încât se confunda cu o rugă umilă, cu dorinţa de a dispărea cu desăvârşire din calea ei. „Şi am să dispar cu adevărat” se decise el deodată, cuprins de o exaltare isterică.

Trecuse aproape un ceas în care Miţea nu scosese un cuvânt. Andrei, deşi guraliv din fire, tăcea şi el, ca şi cum s-ar fi temut să deschidă gura, mulţumindu-se să-şi îndemne la drum „gloabele”, nişte căluţi murgi, costelivi, dar sprinteni. Deodată, Miţea strigă cuprins de panică.

— Andrei! Dar dac-or fi dormind?

Era un lucru care abia în clipa aceea îi răsărise în minte. Până atunci nici nu se gândise măcar la eventualitatea aceasta.

— Tot ce se poate, Dmitri Feodorovici.

Miţea se încruntă: el se ducea acolo… Însufleţit de asemenea sentimente… Şi ei dormeau duşi… Poate că şi ea s-o fi culcat… O ură năprasnică ţâşni ca o flacără în sufletul lui.

— Mână, Andrei! Hai, mai repede! Răcni el, simţind că i se învârteşte capul.

— Da poate că nu s-au culcat încă, îşi dădu cu părerea Andrei, după un răstimp de tăcere. Timofei zicea că-i lume multă…

— Unde, la poştă?

— Nu, nu la poştă, la Plastunov, la han, adicătelea, cum s-ar zice, la poşta pe tocmeală.

— Ştiu. Şi zici că-i lume multă? De unde? Cine poate să fie? Izbucni Miţea şi mai alarmat la auzul acestei veşti neaşteptate.

— Timofei zicea că-s numai boieri. Doi de la oraş, cine anume, n-aş putea să vă spun, cic-ar fi de prin partea

locului. Pe urmă încă doi, care au venit de la drum. S-ar putea să mai fie şi alţii, că nu l-am întrebat. Zicea că s-au aşezat să joace.

— Cărţi?

— Da. Şi dacă s-or fi apucat să joace, apoi n-aveţi nici o grijă, că nu s-au culcat. Nu-i nici unsprezece.

— Mână, Andrei, mână! Strigă din nou Miţea, stând ca pe ghimpi.

— Aş vrea să te întreb ceva, boierule, rosti Andrei după câteva clipe, să nu-ţi fie cu supărare. Mă cam încearcă îndoiala, boierule…

— Ce este?

— Adineauri, Feodosia Markovna s-a aruncat la picioarele Măriei-tale şi te-a rugat cu lacrimi în ochi să nu-ţi faci păcatul cu coniţa, nici cu dânsa, nici cu altcineva… Şi taman eu să fiu acela care să te ducă acolo, boierule… Să-mi fie cu iertăciune, c-am vorbit şi eu aşa, după capul meu prost.

Miţea îşi înfipse mâna în umărul lui şi-l zgâlţâi cu înfrigurare.

— Tu eşti surugiu, nu-i aşa? Zi, eşti surugiu!

— Surugiu, boierule…

— Ştii atunci când trebuie să te dai la o parte! Nu înseamnă că, fiind surugiu, poţi să calci peste oameni, numai să nu laşi pe nimeni sa ţi-o ia înainte! Păzea, că dau peste voi! Nu, surugiule, să nu dai peste oameni! Fereşte-te că striveşti lumea, n-ai dreptul să strici viaţa nimănui; iar dacă ţi-ai făcut totuşi păcatul cu cineva, caută să-ţi iei singur pedeapsa… Dacă ai stricat viaţa cuiva, dacă s-a întâmplat sa nenoroceşti pe cineva – ia-ţi singur pedeapsa şi pleacă! Miţea vorbea în gura mare, cuprins de frenezie. Deşi în sinea lui nu prea ştia ce să creadă, Andrei nu căută totuşi să curme discuţia.

— Aşa o fi, boierule… Ce-i drept, e drept, Dmitri Feodorovici, nu se poate să calci aşa omul în picioare, nici să-l canoneşti… Nici un dobitoc nu trebuie canonit, că şi el e tot făptura lui Dumnezeu; nici calul măcar nu se cade să fie

canonit, că vezi pe unii surugii cum îl deşală în bătaie… Parcă n-ar avea teamă de Dumnezeu, aşa scot sufletul din el şi-l tot mână mereu înainte.

— În iad? Îi luă vorba din gură, Miţea cu o gâlgâire scurtă şi ciudată de râs – un fel de tic al lui – apoi, apucându-l iarăşi de umăr pe surugiu: Andrei, suflet curat, spune-mi ce crezi tu: Dmitri Feodorovici Karamazov o să ajungă ori nu în iad?

— Păi de unde să ştiu eu, boierule, asta va să fie după sufletul Măriei-tale, cum ţi-o fi năravul… Când fiul lui Dumnezeu a fost răstignit şi şi-a dat sufletul pe cruce, a coborât drept în iad de-a slobozit sufletele păcătoşilor care-şi făceau osânda. Şi unde a început iadul să geamă şi să se Vaite, crezând c-o să rămână în veci pustiu şi n-o să mai găzduiască nici un păcătos. Atunci Dumnezeu i-a spus ca să-l împace: „Geaba te vaiţi, iadule, c-o să-ţi vină oaspeţi de soi, boieri şi dregători şi juzi şi bogătani, şi-o să fii iarăşi plin cum ai fost de când lumea-i lume şi cum o să mai fii pân-oi veni din nou pe pământ!” Aşa se ştie din bătrâni c-a lăsat Dumnezeu.

— Frumoasă legendă, zău, mi-a plăcut! Dă bice rotaşului din stânga, Andrei!

— Iată pentru cine-i menit iadul, boierule, urmă surugiul îndemnând din şfichi murgul din stânga. Da Măria-ta eşti taman ca un prunc, aşa zicem noi… Cam iute, ce-i drept, la mânie, dar bunul Dumnezeu o să te ierte că inima ţi-e milostivă.

— Dar tu, tu ai să mă ierţi, Andrei?

— Pentru ce să te iert, boierule, că doară nu mi-ai făcut nimic?

— Ba nu, să mă ierţi pentru toţi, tu singur în numele tuturor şi chiar aici, în drum… Mă ierţi pentru toţi? Spune, suflet cinstit!

— Of, boierule! Ciudate lucruri vorbeşti şi tare mi-e teamă să nu păţesc ceva c-a trebuit taman eu să te duc acolo…

Miţea nu-l auzi. Se ruga în şoaptă cu o frenezie sălbatică:

— Doamne, primeşte-mă, aşa nelegiuit cum sunt şi nu mă judeca! Lasă-mă nejudecat… Nu mă judeca, Doamne, pentru că mi-am luat singur osânda! Nu mă judeca pentru că te iubesc, Doamne! Sunt un ticălos, dar te iubesc; chiar de-ar fi să mă trimiţi în iad, tot am să te iubesc şi am să strig din străfundul gheenei că pe Tine te iubesc acum şi pururea şi-n vecii vecilor… Numai nu mă văduvi de dragostea mea pământească, îngăduie-mi să mă bucur de ea până în clipa din urmă… Să iubesc acum, aici, lasă-mi încă cinci ore răgaz până la cea dintâi rază fierbinte din slavă… Căci mi-e dragă regina sufletului meu! Doamne, cât o iubesc! Nici n-aş putea face altfel decât s-o iubesc. Doar Tu mă vezi cum sunt. Am să mă duc şi am să-i cad la picioare: „Ai dreptate să mă dai la o parte din drum… Rămâi cu bine, nu te gândi la victima ta, uit-o, nu trebuie să-ţi faci sânge rău din pricina ei!”

— Mokroe! Strigă deodată Andrei, întinzând biciul înainte.

Umbra masivă şi impunătoare a clădirilor înnegrea întunericul palid al nopţii, desfăşurându-se pe o întindere considerabilă. Satul, o aşezare de peste două mii de suflete, zăcea cufundat în somn; ici-colo doar mai licăreau câteva luminiţe răzleţe.

— Mână, Andrei, mână! Îndemnă Miţea înfrigurat.

— Nu s-au culcat! Răspunse Andrei, arătând cu biciul hanul lui Plastunov din marginea satului. Cele şase ferestre ce dădeau spre uliţă erau din plin luminate.

— Nu s-au culcat! Exclamă Miţea fericit. Dă-i băiete, Andrei, ia-o la goană, să sune zurgălăii, fă gălăgie, să se audă că venim! Să ştie toată lumea cine a sosit! Sosesc eul! Eu în persoană! Răcni el ca scos din minţi.

Andrei mână în galop troica ostenită şi trase zgomotos droşca în faţa cerdacului înalt, unde opri brusc căluţii istoviţi, care abia mai puteau să răsufle. Miţea sări jos; jupânul, care tocmai se pregătea de culcare, se uită curios din pridvor să vadă cine venise.

— Trifon Borisâci, dumneata eşti?

Jupânul se aplecă, îl privi mai cu luare-aminte şi coborî fuga treptele, să-l întâmpine cu plecăciuni servile.

— Dmitri Feodorovici! Bine ai venit, conaşule!

Trifon Borisâci era un mujic îndesat şi vânjos, de statură mijlocie, puhav la obraz, cu o înfăţişare aspră şi neînduplecată – mai ales când avea de a face cu mujicii din Mokroe – dar care, atunci când adulmeca vreun câştig, se pricepea de minune să-şi ticluiască o mutră slugarnică. Umbla îmbrăcat ruseşte, cu rubaşcă şi suman, avea punga doldora de bani, dar ambiţia lui era să prindă cât mai mult cheag. Jumătate din sat încăpuse în ghearele lui, mai toată lumea îi era datoare. Arenda şi cumpăra de la moşieri pământ, punându-i pe mujici să i-l lucreze în contul unor datorii de care nu reuşeau să scape niciodată. Rămăsese văduv cu patru fete, dintre care una, văduvă şi ea, se aciuase pe lângă dânsul împreună cu copilaşii, nepoţii bătrânului, muncindu-i ca femeie cu ziua. A doua, ţărancă sadea, era măritată cu un cinovnic, un amărât de copist avansat de curând, pe care îl puteai vedea pozat în uniformă cu epoleţi, într-una din încăperi, pe peretele împodobit cu minuscule fotografii de familie. Celelalte două fete mai mici, la hramul bisericii sau când se duceau în vizită, umblau îmbrăcate cu rochii albastre sau verzi strânse pe trup, după ultima modă şi cu o trenă de toată frumuseţea, pentru ca în ziua următoare să se scoale ca de obicei cu noaptea în cap, să măture prin odăi cu târnuri de mesteacăn, sa scoată lăturile şi să cureţe gunoiul după călători. Cu toată averea lui, Trifon Borisâci căuta cât putea să-i stoarcă de bani pe cheflii şi ţinea bine minte că de curând, să tot fie o lună de atunci, dacă nu şi mai puţin, cu prilejul chefului pe care Dmitri Feodorovici îl făcuse împreună cu Gruşenka, în douăzeci şi patru de ore îl uşurase de vreo două sau trei sute de ruble. Se repezi deci să-i iasă înainte vesel nevoie mare, mirosind, după alaiul cu care sosise Miţea, că-i picase iarăşi o pleaşcă.

— Dmitri Feodorovici, conaşule, ce bucurie!

— Stai, Trifon Borisâci, spune-mi mai întâi, unde-i dânsa?
— Agrafena Alexandrovna? Pricepu numaidecât jupânul, cercetându-l din ochi. Este aici… la noi…
— Cu cine?
— Ia, nişte călători… Un cinovnic, poleac pare-mi-se după grai; el a trimis droşca după dânsa; pe urma un prieten de al dumnealui sau, ştiu eu, poate vreun tovarăş de drum, ţivili amândoi…
— Şi ce fac? Chefuiesc? E bogat?
— Aş, ce chef! Nici o pricopseală de capul lui, Dmitri Feodorovici.
— Nici o pricopseală? Şi ceilalţi?
— Doi boieri de la oraş… se întorc de la Cernei şi au mas aici peste noapte. Unul, ăl mai tânăr, e neam cu domnul Miusov, dar am uitat cum îi zice… pe celălalt trebuie să-l cunoşti, e moşierul Maximov, zice c-a fost de curând la mănăstire să se roage şi acu umblă peste tot cu nepotul lui Miusov după dânsul…
— Ăştia-s toţi?
— Toţi!
— Stai, stai puţin, Trifon Borisâci, spune-mi acum încă un lucru, cel mai important: ce face dânsa, cum arată?
— Păi abia a venit; ce să facă, şade cu dumnealor!
— E veselă? Râde?
— Nu, parcă nu prea râde… Ba chiar mi se pare că-i niţel supărată, îl tot mângâie pe cap pe ăl tânăr.
— Pe poleac? Pe ofiţer?
— Aş, ăla nu-i nici tânăr şi nici ofiţer; nu, boierule, nu pe el, ci pe nepotul lui Miusov, tânărul de care vă spuneam… Nu ştiu cum îi zice, că i-am uitat numele.
— Kalganov?
— Aşa, aşa, Kalganov.
— Bine, am să văd eu. Sunt la cărţi?
— Au jucat până-acu, dar s-au săturat; au băut ceai şi cinovnicul a cerut vişinată.

— Bine, bine, Trifon Borisâci, am să văd eu ce-i de făcut. Acum spune-mi altceva: e vreun taraf de ţigani?

— Nici pomeneală, Dmitri Feodorovici, i-a alungat stăpânirea. Dacă vrei, sunt aici în sat, la Rojdestvenskoe, nişte ovrei care cântă la ţambal şi din scripcă, aş putea trimite pe cineva să-i cheme. Cât ai bate din palme, au şi sosit.

— Trimite, trimite neapărat! Aprobă în gura mare Miţea. Şi scoală şi fetele, pe Maria în primul rând şi pe Stepanida şi pe Arina. Două sute de ruble pentru cor!

— Cu banii ăştia scol tot satul, deşi cred că s-au culcat. Numai că nu face să-ţi cheltui paralele cu mujicii şi fetele de aici, Dmitri Feodorovici. Să zvârli pe fereastră o groază de bănet pentru nişte netrebnici ca ăştia şi nişte beţivani! Neam de neamul lor mârlanii ăştia n-au fumat ţigări din pachet şi dumneata rândul trecut i-ai tractarisit, mă rog, cu ţigări! Nişte puturoşi, nişte tâlhari! Şi fetele nişte păduchioase. Mai bine mă duc să le scol pe fetele mele şi pe gratis, nu-i nevoie să-ţi goleşti buzunarul; şi ele s-au culcat, dar când le-oi da un picior, să vezi cum fac numaidecât ochi şi le pun să-ţi cânte cât îi pofti! Când mă gândesc că i-ai cinstit cu şampanie pe mocofani! Eeh!

Mustrările lui erau numai de paradă; chiar el dosise data trecută şase sticle de şampanie şi culesese la un moment dat de sub masă o hârtie de o sută de ruble. O strânsese ghemotoc în pumn şi rămăsese cu ea.

— Cred c-am făcut praf atunci peste o mie de ruble, Trifon Borisâci, îţi aminteşti?

— Ai făcut, boierule, aşa cum zici, praf le-ai făcut, cum să nu-mi amintesc, cred că ai lăsat aici vreo trei miare.

— Şi acum tot pentru asta am venit, ia uite colea! Miţea scoase din buzunar teancul de bancnote, vârându-i-l jupânului sub nas. Acum ascultă ce-ţi spun şi bagă la cap: peste un ceas sosesc tot felul de mezelicuri, vinaţuri, pateuri, bomboane – ai grijă să cari totul sus. Lada asta pe care am adus-o acum – uite-o aici, la Andrei – du-o tot sus;

despachetează şi serveşte şampania… Vezi, adu fetele, cheam-o şi pe Maria, pe Maria neapărat…

Se întoarse apoi la droşcă şi scoase cutia cu pistoale de sub perne.

— Stai să-ţi plătesc, Andrei! Uite cincisprezece ruble pentru drum şi încă cincizeci bacşiş… Pentru credinţa şi dragostea cu care m-ai servit… Să-ţi aduci aminte de boier Karamazov!

— E prea mult, boierule, mă tem să primesc, şovăi Andrei. Dă-mi numai cinci ruble, mi-ajunge atât. Trifon Borisâci e aici de faţă. Să-mi fie cu iertare c-am vorbit aşa, ca omul prost, da…

Miţea îl măsură cu privirea din creştet până-n tălpi.

— De ce ţi-e frică? Ia mai du-te dracului! Se oţărî la el, aruncându-i cinci ruble. Şi acum, Trifon Borisâci, să mergi cu mine, uite-aşa, binişor şi să-mi dai voie să mă uit la ei pe furiş, aşa ca să nu mă vadă. Unde sunt, în odaia albastră?

Trifon Borisâci îl privi cu o umbră de teamă, dar îi împlini docil porunca; îl conduse pe tăcute în tindă, intră apoi în camera mare din faţă, vecină cu cea în care se aflau călătorii şi scoase afară luminarea. După care îl aduse înăuntru şi-l aşează pe întuneric într-un ungher, de unde putea să vadă oaspeţii fără să bage nimeni de seamă. Dar Miţea nu stătu prea mult să-i spioneze şi nici nu reuşi să observe mare lucru; cum dădu cu ochii de ea, începu să-i bată inima şi i se înceţoşară privirile. Gruşenka şedea la masă într-un jilţ, iar lângă ea, pe canapea, chipeşul şi mult-preatânărul Kalganov; Gruşenka îl ţinea de mână şi părea foarte veselă, în timp ce junele, fără să se uite la dânsa, vorbea tare şi parcă puţin înciudat, peste masă, cu Maximov, care îşi găsise loc în faţa ei. Maximov râdea. Tot pe canapea şedea şi el, iar alături, pe un scaun, la perete, un alt bărbat, pe care Miţea nu-l cunoştea. Cel de pe canapea stătea rezemat de spătar şi trăgea din pipă. Miţea abia dacă apucă să-şi dea seama că era un ins destul de trupeş, rotund la faţă, mic de stat, probabil şi cam îmbufnat.

Al doilea bărbat necunoscut, prietenul lui desigur, părea grozav de înalt; mai mult decât atât nu reuşi să observe, căci i se tăie deodată răsuflarea. Nu avu răbdare să stea la pândă nici un minut; puse cutia cu pistoale pe scrin şi, simţind cum i se zbate inima în piept de emoţie, sloi de gheaţă, Miţea pătrunse în odaia albastră.

— Ai! Dădu un ţipăt Gruşenka speriată, zărindu-l prima în prag.

VII – DREPTUL PRIMULUI VENIT.

Miţea se apropie de masă cu paşi mari, apăsaţi.

— Domnilor, începu el cu glas tare, aproape strigând, dar în acelaşi timp poticnindu-se la fiecare cuvânt. Eu… Nu vă speriaţi că nu-i nimic! Nu se întâmplă nimic, zău, nimic! Şi se întoarse către Gruşa, care, aşa cum şedea în jilţ, se alăturase de Kalganov, apucându-l strâns de braţ. Eu… Sunt în treacăt, rămân aici numai noaptea asta. Mâine dimineaţă plec mai departe. Domnilor, permiteţi unui călător pribeag… Să stea cu dumneavoastră până mâine dimineaţă? Numai până mâine în zori, pentru ultima oară… În odaia asta…

Ultimele cuvinte le rosti adresându-se bondocului de pe canapea. Acesta îşi scoase pipa din gură cu un aer foarte grav şi răspunse tăios:

— Panie {7}, suntem aici într-un separeu. Vedeţi că mai sunt şi alte camere.

— Vai de mine, Dmitri Feodorovici, nici nu mai încape discuţie! Interveni Kalganov. Rămâi, te rog, cu noi. Bună seara!

— Bună seara, prieten scump şi… Şi nepreţuit! Să ştii că totdeauna am avut o deosebită stimă pentru dumneata… Exclamă Miţea fericit, întinzându-i impetuos mâna peste masă.

— Aoleu, ce mână puternică ai! Mi-ai rupt degetele! Râse Kalganov.

— Aşa strânge el mâna totdeauna, se amestecă în vorbă Gruşenka, volubilă, păstrând o umbră sfioasă de zâmbet pe buze; îşi dăduse numaidecât seama, după figura lui, că Miţea nu era pus pe scandal; continua totuşi să se uite la el cu o nelinişte amestecată cu o vădită curiozitate. Era ceva în înfăţişarea sa care o uluise; în orice caz, nu s-ar fi aşteptat c-o să se pomenească din senin cu el acolo şi cu atât mai puţin c-o să vorbească aşa cum le vorbise.

Moşierul Maximov, care şedea în stânga mesei, se grăbi să le ţină isonul.

— Bună seara! Îl întâmpină el cu un glas mieros.

Miţea tăbărî asupra lui:

— Bună seara, bună seara şi dumneavoastră sunteţi aici? Ce plăcere! Domnilor, domnilor, eu… Se întoarse iar către poleacul cu pipa, socotindu-l probabil cel mai de seamă dintre comeseni. Am venit într-o goană până aici… Ţineam atât de mult să-mi petrec ultima zi, ultimul ceas în odaia asta… Unde am adorat-o… pe regina mea!… Iartă-mă, panie, urmă el înfierbântat, continuând să vorbească în gura mare, am zburat ca vântul până aici şi am făcut legământ faţă de mine însumi… O, să n-aveţi nici o grijă, este ultima mea noapte. Să bem, panie, să bem pentru că ne-am împăcat! Îndată au să aducă şi vinul… Uite cu ce-am venit… Şi fără nici un motiv, Miţea scoase iarăşi din buzunar teancul de bani… Dă-mi voie, panie! Vreau muzică, gălăgie, trăsnete şi fulgere, la fel ca data trecută… Dar viermele, viermele târâtor, care face degeaba umbră pământului, n-o să mai existe! În această ultimă noapte vreau să-mi amintesc de unica zi din viaţă când am fost fericit…!

Se opri sugrumat; ar mai fi avut încă multe de spus, dar nu izbuti să scoată decât nişte sunete guturale ciudate. Polonezul, care îl privise ţintă până atunci, se uită la teancul de bancnote, apoi la Gruşenka, fără să priceapă nimic.

— Dacă porunceşte krolewna… Începu el.

— Ce-i aceea krolewna! Regină? Îl întrerupse Gruşenka. Îmi vine să râd când vă aud spunându-mi aşa. Şezi, Miţea,

ce tot baţi câmpii acolo? De ce vrei să mă sperii? Te rog, fii cuminte. O să fii cuminte, nu-i aşa şi n-o să ne sperii? Dacă da, atunci îmi pare bine c-ai venit…

— Eu, eu să te sperii? Protestă Miţea, ridicând braţele către cer. O, puteţi pleca liniştiţi, n-am să vă stau în cale, nu vreau să încurc viaţa nimănui!… Şi spre surprinderea tuturor şi poate chiar a lui, se prăbuşi pe scaun şi izbucni în plâns, cu faţa întoarsă spre perete şi degetele încleştate pe spătar, ca şi când l-ar fi îmbrăţişat.

— Ei vezi, vezi cum eşti! Ce om! Îl dojeni Gruşenka. Uite, aşa făcea de câte ori venea pe la mine; vorbea şi vorbea câte-n lună şi-n stele, de nu reuşeam să aleg nimic până la urmă. Într-un rând s-a pornit tot aşa din senin pe plâns şi acum iar l-a apucat, mai mare ruşinea! De ce plângi? Măcar de ai avea pentru ce! Adăugă ea enigmatic, apăsând iritată pe fiecare cuvânt.

— Eu… Eu nu plâng… Ei, bună seara! Miţea se răsuci pe scaun şi începu deodată să râdă, dar nu aşa ca de obicei, printr-o gâlgâire bruscă de râs, ci pe tăcute, zguduit de un hohot înăbuşit, prelung şi nervos.

— Iar!… Hai, fii şi tu mai vesel! Îl îndemnă Gruşenka. Îmi pare bine c-ai venit, zău, nici nu ştii ce bine-mi pare, Miţea, auzi tu? Îmi pare foarte bine! Vreau să rămână cu noi, rosti ea pe un ton autoritar, ca şi cum s-ar fi adresat tuturor celor de faţă, deşi era evident că vorbele ei fuseseră anume adresate bondocului de pe canapea. Aşa vreau eu! Dacă pleacă el, plec şi eu, ne-am înţeles? Adăugă ea cu o privire scânteietoare.

— Tot ce doreşte regina mea e sfânt! Încuviinţă poleacul, sărutându-i galant mâna. Vă rugăm să poftiţi la masa noastră, panie, se întoarse apoi amabil către Miţea.

Acesta sări în picioare, gata să dea iarăşi drumul unei tirade, dar se răzgândi.

— Să bem, panie! Se mulţumi el să spună în loc de orice cuvântare.

Toată lumea râse.

— Slavă Domnului! Credeam că iar o să se pornească, suspină Gruşenka nervoasă. Auzi, Miţea, îi porunci ea, să stai liniştit! Ce bună idee ai avut să aduci şampanie! Mi-era poftă să beau şi nu pot să sufăr vişinata. Dar şi mai bună idee ai avut să vii încoace, e o plictiseală aici... Ţi s-a făcut de un chiolhan? Ci vâră-ţi odată banii în buzunar! De unde ai luat atâtea parale?

Ruşinat, Miţea se grăbi să vâre în buzunar teancul de bancnote, pe care încă îl mai ţinea strâns în pumn, aşa încât toată lumea îl văzuse şi mai ales cei doi polonezi. Se îmbujora tot. Tocmai atunci jupânul sosi cu o sticlă de şampanie destupată şi o tavă plină cu pahare. Miţea apucă sticla, dar era atât de fâstâcit, încât nu mai ştiu ce să facă. Kalganov i-o luă din mână şi turnă în pahare.

— Mai adu una! Porunci Miţea şi, uitând să mai ciocnească cu polonezul pe care-l poftise cu atâta solemnitate să bea pentru împăcarea lor, dădu pe gât paharul fără să-i mai aştepte pe ceilalţi. Părea cu totul alt om acum. Aerul solemn şi tragic cu care intrase în odaie dispăruse, şi-n locul lui i se aşternuse pe faţă o expresie copilăroasă. Se făcuse mic şi umil. Avea o sfială în privire şi se uita încântat la toată lumea, chicotind mereu, nervos, recunoscător ca un căţeluş pedepsit, căruia stăpânul i-ar fi dat din nou drumul în casă făcându-i hatârul să-l mângâie. S-ar fi zis că uitase tot ce se întâmplase mai înainte şi-i admira pe toţi, zâmbind ca un copil. Era vesel nevoie mare şi n-o mai slăbea din ochi pe Gruşenka, ba chiar se mută cu scaunul lângă dânsa, lipindu-l de jilţul ei. Avu răgaz acum să-i cerceteze mai atent pe cei doi pani, deşi nu-şi putea da seama încă ce fel de oameni erau. Cel care şedea pe canapea îl impresiona prin ţinuta lui, prin accentul lui polonez şi mai ales prin pipa din gură. „Ei şi ce dacă fumează cu pipa, foarte frumos!” se gândea examinându-l. Omul, care părea să tot aibă vreo patruzeci de ani, cu figura lui cam puhavă, cu un năsuc mic de tot, subliniat de o mustăcioară cănită, subţire şi arogantă, nu-i trezea deocamdată nici un fel de nedumerire. Nici chiar

peruca grosolană, făcută cine ştie în ce orăşel din Siberia, cu părul lins pe tâmple, ce-i dădea o înfăţişare stupidă, nu-l surprinse prea tare: „Se vede că aşa-i place lui, să poarte perucă!” îşi spuse contemplându-l mai departe, fericit. Celălalt pan, care şedea la perete, mai tânăr decât poleacul de pe canapea, avea o privire insolentă şi sfidătoare şi asculta în tăcere, cu un aer dispreţuitor, discuţiile comesenilor. Singurul lucru care-l uimea la el era statura lui exagerat de înaltă, într-un contrast izbitor cu cea a polonezului de pe canapea. „în picioare, probabil că atinge unsprezece verşoci, dacă nu şi mai mult”, îi trecu prin minte. Se gândi apoi că namila aceea era, de bună seamă, prietenul şi omul de încredere al celuilalt, un fel de „gardă personală”, deprins să-i facă în totul pe plac bondocului. Ceea ce i se păru de asemenea foarte natural, ba chiar lăudabil. În sufletul căţeluşului se stinsese orice pâlpâire de gelozie. Nu înţelegea nimic din purtarea Gruşenkăi, nici din tonul enigmatic cu care rostise câteva fraze; nu-şi dădea seama – cu un freamăt de nestăvilită bucurie – decât că Gruşenka era drăguţă cu el şi că-l „iertase”, îngăduindu-i să şadă lângă dânsa. Se topi tot de fericire când o văzu muindu-şi buzele în paharul cu şampanie. Până la urmă însă îl miră tăcerea ce domnea în odaie şi roti jur împrejur o privire cercetătoare, ca şi când ar fi aşteptat ceva: „De ce stăm aşa tăcuţi, de ce nimeni nu spune nimic, domnilor?” părea că întreabă ochii săi zâmbitori.

— Nu vezi? Ne toarnă nişte minciuni, că ne dor fălcile de cât am râs! Spuse Kalgarov, ca şi cum i-ar fi ghicit gândul, arătându-i-l pe Maximov.

Miţea se uită ţintă la Kalganov, apoi îşi mută repede privirile asupra moşierului.

— Toarnă la minciuni, zău? Rosti el cu un gâlgâit scurt de râs, de parcă ar fi auzit cine ştie ce nostimadă. Ha-ha!

— Da. Închipuieşte-ţi, pretinde că prin o mie opt sute şi douăzeci toţi cavaleriştii noştri s-au însurat cu poloneze; ei, spune dac-ai mai auzit asemenea bazaconie!

— Cu poloneze? Repetă Miţea, cuprins de o nemărginită admiraţie.

Kalganov îşi dădea foarte bine seama de relaţiile ce existau între Miţea şi Gruşenka şi bănuia poate şi rolul pe care-l juca polonezul, dar toate astea erau lucruri care nu-l interesau decât prea puţin, dacă nu chiar de loc; în momentul de faţă nu se ocupa decât de Maximov. Întâmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea să poposească împreună la han, unde dăduseră peste cei doi polonezi, pe care-i vedeau pentru prima oară în viaţă. Pe Gruşenka însă Kalganov o cunoştea mai demult, fusese chiar acasă la dânsa cu cineva, dar nu izbutise să-i inspire nici un fel de simpatie atunci. Acum, în schimb, era drăgăstoasă cu el şi, până la venirea lui Miţea, îl alintase tot timpul, deşi Kalganov rămăsese insensibil la dezmierdările ei. Era tânăr de tot, abia dacă împlinise douăzeci de ani, îmbrăcat elegant, alb la faţă cu un chip drăgălaş şi un păr blond, bogat, de toată frumuseţea. Obrazul alb era luminat de o pereche de ochi minunaţi, azurii, cu o privire inteligentă, uneori adâncă, poate prea serioasă în genere pentru vârsta lui, deşi Kalganov vorbea câteodată într-adevăr ca un copil şi avea un aer teribil de candid, lucru de care nu se simţea de loc stingherit, chiar atunci când era conştient de asta. În totul, părea un ins destul de original şi de capricios deşi tandru din fire. În unele clipe i se întipărea pe figură o expresie concentrată, stăruitoare: se uita la tine ca şi când ar fi fost atent la ceea ce spui, dar îţi dădeai seama că în momentul acela se gândea la cu totul altceva, urzând cine ştie ce visuri în sinea sa. Alteori era moale şi indolent sau, dimpotrivă, se frământa tot pentru un fleac de nimic.

— Imaginează-ţi, de patru zile îl car aşa după mine, continuă Kalganov cu un glas leneş, tărăgănat, care la el însă nu trăda nici o afectare. Ţi-aduci aminte cum i-a dat brânci fratele dumitale din trăsură? M-a intrigat grozav atunci şi l-am luat cu mine la ţară, dar minte de îngheaţă

apele, în aşa hal că îmi crapă obrazul de ruşinea lui. M-am hotărât deci să-l duc înapoi de unde l-am luat…

— Pan cu siguranţă n-a văzut în viaţa lui o pani {8} polonează şi spune nişte lucruri care nu există, observă polonezul cu pipa.

Polonezul cu pipa vorbea destul de bine ruseşte, mult mai bine decât voia să arate, silindu-se parcă într-adins să stâlcească cuvintele pe care le pronunţa cu un accent polonez.

— Şi eu am fost însurat cu o pani polonează, chicoti Maximov.

— Da ce, dumneata ai fost ofiţer de cavalerie? Parcă de ei era vorba adineauri. Eşti cumva cavalerist? Îl luă numaidecât în primire Kalganov.

— Chiar aşa, ai dreptate, ce-a fost cavalerist? Ha-ha! Râse Miţea, care era numai ochi şi urechi şi se uita curios de cum deschidea cineva gura, de parcă s-ar fi aşteptat să audă cine ştie ce lucru mare.

Maximov se întoarse către el.

— Să vedeţi, voiam să spun că panienki… {9}. Sunt tare nostime… Şi cum o invită vreun ulan de al nostru şi dansează cu el o mazurcă – hop!

— Îi sare numaidecât pe genunchi ca o pisicuţă… O pisicuţă albă… sub ochii pan-tatălui şi pani-mamei, care se uită şi nu zic nimic… O lasă în pace… Iar a doua zi ulanul se înfiinţează acasă la dumnealor să-i ofere mâna… Da… Aşa cum vă spun, să-i ofere mâna! Hi-hi! Chicoti din nou Maximov.

— Pan lajdak! {10}, mârâi pan-ul cel înalt, punând picior peste picior.

Miţea apucă să vadă o cizmă uriaşă, grosolană, cu talpa de două degete, murdară de noroi. De altfel, amândoi polonezii erau îmbrăcaţi destul de prost, cu nişte haine ponosite.

— Pani Agrippina, pan văzut la Polonia asta femei ţopârlan, nu pani din lume mare, observă poleacul cu pipa.

— Moiesz na to rachowac! {11} puse punctul pe i lunganul.

— Ei, poftim! Lăsaţi omul sa vorbească! Nu mai poate nimeni să spună un cuvânt, fiindcă nu permit dumnealor! Cel puţin aşa ne mai distrăm şi noi! Se răsti Gruşenka.

— N-am nimic împotrivă, rosti apăsat cel cu perucă, uitându-e lung la Gruşenka. Apoi tăcu grav şi începu să tragă din pipă.

— Nu, nu, pan are dreptate, sări cu gura Kalganov, înfierbântat de parcă ar fi fost vorba de cine ştie ce lucru de seamă. N-a fost niciodată în Polonia. Cum îşi permite atunci să vorbească aşa? Fiindcă, după câte ştiu, dumneata nu te-ai însurat în Polonia…

— Nu, în gubernia Smolensk. Dar nevasta mea era poloneză, o adusese direct de acolo un ulan împreună cu maică-sa, cu o mătuşă şi încă o rubedenie, o cucoană cu un băiat mare, da, a venit cu ea aici şi pe urmă… Mi-a cedat-o mie. Era porucic, un tânăr tare cumsecade. La început voise să se însoare el cu dânsa, dar mai pe urmă s-a răzgândit, pentru că fata era şchioapă…

— Şi dumneata te-ai însurat cu o şchioapă? Îl întrebă Kalganov.

— Da. Ce-i drept m-au cam tras pe sfoară, niciunul din ei nu mi-a spus nimic despre treaba asta. Am crezut că aşa-i place ei… Să ţopăie într-una… Îmi ziceam că probabil e o fire mai zglobie…

— Credeai că sare într-un picior de bucurie ca se manta cu dumneata? Exclamă Kalganov cu o voce cristalină de copil

— Chiar aşa, de bucurie. Dar mai apoi s-a dovedit că pricina era cu totul alta. După cununie, seara, când ne-am întors de la biserică, mi-a mărturisit adevărul şi mi-a cerut iertare, din inimă; zicea că în copilărie îşi rupsese un picioruş sărind peste o băltoacă, hi-hi!

Kalganov râse cu poftă, ca un copil, răsturnându-se pe spătarul canapelei. Gruşenka îi ţinu isonul, spre încântarea lui Miţea, care era într-al nouălea cer.

— Să ştii că de astă dată a spus adevărul, n-a mai minţit! Lămuri tânărul în gura mare, adresându-se lui Miţea. A fost însurat de două ori, vorbeşte acum de prima lui soţie, fiindcă a doua nu ştiţi cea făcut? A şters-o frumuşel de acasă şi e bine sănătoasă până-n ziua de azi!

— Serios? Miţea se întoarse către Maximov, prefăcându-se grozav de mirat.

— Da, a fugit; am trecut prin această încercare, confirmă cu modestie Maximov. A şters-o cu un musiu. Unde mai puneţi că avusese grijă mai înainte să treacă pe numele ei un sătuc din averea mea. „Tu eşti om învăţat, zice, o să găseşti oricând o bucată de pâine.” M-a dus cu zăhărelul. Ce credeţi că mi-a spus odată un arhiereu: „Vezi, zice, una din nevestele dumitale a fost beteagă de un picior, iar cealaltă prea iute de picior? Hi-hi!”

Kalganov era din ce în ce mai agitat.

— Să ştiţi că atunci când minte – şi asta se întâmplă mai tot timpul – minte numai ca să ne facă plăcere. Nu-i aşa că nimeni nu-i poate lua în nume de rău treaba asta? Uneori mi-e chiar foarte simpatic. E o lichea, nu zic ba, dar o lichea autentică. Am dreptate? Ce părere aveţi? Alţii sunt lichele din interes, cu scopuri precise, ştiind că se aleg cu anumite profituri, pe când el e o secătură sadea… Ieri, bunăoară, pretindea (tot drumul ne-am certat din pricina asta) că Gogol ar fi scris despre el în Suflete moarte. Dacă vă amintiţi, e acolo un moşier Maximov pe care Nozdriov îl maltratează la un moment dat, bătându-l cu vergile; ca urmare, acesta este chemat în judecată „pentru ofensă personală adusă în stare de ebrietate moşierului Maximov”. Ţineţi minte? Ei bine, dumnealui pretinde, nici mai mult, nici mai puţin, că-i vorba de dânsul în carte şi că lucrurile s-au petrecut într-adevăr aşa! Spuneţi, vă rog, dacă-i posibil aşa ceva! Cicikov a cutreierat ţara cel mai târziu prin o mie opt sute douăzeci şi ceva, aşa încât nici măcar datele nu concordă. Cum era să-l bată atunci cu vergile?! Nu-i aşa că nu se putea?

Era ciudat că tânărul Kalganov se angajase cu atâta ardoare în această discuţie; însufleţirea lui inexplicabilă era totuşi sinceră. Miţea îi cânta în strună, zelos:

— Şi dacă l-or fi bătut? Strigă el, râzând.

— Eu n-am zis că m-au bătut cu vergile, dar de păţit tot am păţit ceva, găsi cu cale să pună lucrurile la punct Maximov.

— Adică ce? Ai mâncat, ori n-ai mâncat bătaie?

— Ktora godzina, panie? {12} întrebă plictisit poleacul cu pipa pe lunganul de pe scaun.

Acesta ridică din umeri drept răspuns: niciunul dintre ei nu avea ceas.

— N-oţi fi vrând cumva să stăm ca muţii?! Lăsaţi oamenii să vorbească. Dacă voi vă plictisiţi, înseamnă să nu mai scoată nimeni un cuvânt? Sări Gruşa cu gura, ca şi când le-ar fi căutat cu tot dinadinsul pricină. Abia acum îşi dădea seama şi Miţea. De astă dată însă poleacul îi răspunse destul de iritat:

— Pani, ja nic ne mowiem împotriva, nic nie powiedzja! {13}

— Bine, bine, spune mai departe, îl îndemnă Gruşenka pe Maximov. De ce aţi amuţit cu toţii?

— Păi ce să vă mai spun, astea-s fleacuri! Se grăbi să continue Maximov cu o vădită satisfacţie, alintându-se un pic. De altfel, la Gogol istoria asta, în fond, e simbolică şi numele personajelor sunt toate fictive: Nozdriov, de fapt, nu era Nozdriov, ci Nosov, iar Kuvănnikov nici măcar nu seamănă, fiindcă se numea în realitate Şcvorniov. Cât despre Fenardi, î se spunea într-adevăr aşa, dar nu era italian, ci rus get-beget, îl chema Petrov; pot să vă spun însă că mamzel Fenardi era o femeiuşcă tare nurlie, numai în tricou şi cu o fustă scurta de tot cu paiete şi avea nişte picioruşe teribil de nostime… E adevărat că s-a învârtit, dar nu chiar aşa, ore în şir, ci numai patru minute… de ne-a zăpăcit pe toţi…

— Atunci pentru ce te-au bătut? Ci zi odată, omule!

— Din pricina lui Piron.

— Care Piron? Întrebă Miţea.

— Piron, faimosul scriitor francez. Eram cu mai mulţi într-o crâşmă, la iarmaroc. Mă poftiseră să beau cu ei un pahar şi, cum şedeam aşa cu toţii la masă, m-am apucat să le spun epigrame, de pildă… „Tu eşti Boileau? Ce curios te-ai costumat:” {14} la care Boileau răspunde că se duce la bal mascat, adică la baie; hi-hi! Au crezut că vreau să-mi bat joc de ei. Atunci le-am turnat pe loc încă una, o epigramă foarte caustică, pe care un om cultivat nu se poate să n-o ştie;

Tu eşti Sapbo, iar eu Phaon, ce încântare!

Dar vai, atât de rău îmi pare că nu ştii drumul către mare! {15}

Dumnealor, însă, s-au supărat şi mai tare şi au început să mă înjure cum le venea la gură, iar eu, ca s-o dreg, mă pune dracu şi le mai povestesc o anecdotă, tot aşa, foarte răspândită printre iubitorii de carte, în legătură cu Piron, care, drept răzbunare fiindcă n-a fost primit în sânul Academiei Franceze, a cerut să i se scrie pe mormânt următorul epitaf:

Ci-gât Piron qui ne fut rien, Pas même acadêmicien. {16}

Atunci au tăbărât pe mine şi m-au luat la palme.

— Dar pentru ce? Nu înţeleg pentru ce?

— Pentru că eram prea cult, păcatele mele. Oamenii găsesc o mie şi unul de motive când e vorba să-şi snopească semenii, încheie Maximov sentenţios.

— Hai, terminaţi odată cu prostiile astea, mi s-a făcut lehamite, credeam c-o să povestiţi lucruri mai nostime! Îl întrerupse deodată Gruşenka.

Speriat, Miţea simţi cum îi îngheaţă râsul pe buze. Poleacul cel înalt se ridică de pe scaun şi, cu aerul superior al unui om cuprins de plictiseală în mijlocul unei societăţi cu care n-are nici în clin, nici în mânecă, începu să măsoare în lung şi în lat odaia, cu mâinile la spate.

Gruşenka îl privi cu dispreţ:

— Iar l-a apucat!

Miţea începu să se frământe şi mai tare, cu atât mai mult cu cât observase că poleacul de pe canapea se uita la el cu ochi răi.

— Panie, izbucni el deodată, hai să bem, panie! Vreau să ciocnesc şi cu dumnealui un pahar, să bem, panowie!

Puse apoi trei cupe una lângă alta şi le umplu cu şampanie.

— Pentru Polonia, panowie! Închin paharul pentru Polonia, pentru ţara domniilor-voastre!

— Bardzo to milo, panie, wypijemy {17} răspunse grav, dar amabil, polonezul de pe canapea, întinzând mâna spre pahar.

— Şi dumnealui, cum îi zice, hei, stimabile, poftim de ia un pahar! Se agită Miţea.

— Pan Wrublewski, îi veni în ajutor cel de pe canapea. Lunganul se apropie de masă, cu pas legănat, şi-şi luă paharul, rămânând în picioare.

— Pentru Polonia, panowie, urra! Strigă Miţea ridicând cupa.

Ciocniră câteşitrei. Miţea apucă sticla şi umplu iarăşi paharele.

— Acum să bem pentru Rusia, panowie, să ne înfrăţim!

— Toarnă-ne şi nouă, zise Gruşenka, vreau şi eu să închin pentru Rusia.

— Şi eu, i se alătură Kalganov.

— Da eu de ce să nu beau… Pentru ţărişoara mea, pentru măicuţa noastră scumpă! Chicoti Maximov.

— Toţi, toţi, să bea cu toţii! Strigă Miţea. Trifon Borisâci, mai adu nişte sticle.

Hangiul aduse şi ultimele trei butelii care mai rămăseseră.

Miţea turnă în pahare.

— Pentru Rusia, urra! Proclamă el.

Băură toţi, în afară de cei doi polonezi. Gruşenka goli cupa până la fund. Panii, în schimb, nici nu se atinseră de paharele lor.

— Cum aşa, panowie? Întrebă Miţea. Ce fel de treabă-i asta?

Pan Wrublewski luă în mână paharul şi, ridicându-l, rosti cu o voce răsunătoare:

— Pentru Rusia, cu hotarele ei dinainte de 1772!

— O to bardzo pickno! {18} întări celălalt şi amândoi îşi deşertară cupele.

— Tare mai sunteţi proşti, panowie! Îi scăpă fără să vrea lui Miţea.

— Panie! Cei doi polonezi se ridicară ţanţoşi şi gata de harţă ca nişte cocoşi, mai ales pan Wrublewski.

— Ale nie moina nie miec slabosci do swoego kraju? {19} se răţoi el.

— Tăcere! Lăsaţi răfuielile! Să nu vă prind că vă certaţi! Strigă autoritară Gruşenka, bătând din picior. Se îmbujorase toată la faţă şi-i scăpărau ochii. Începuse să se simtă paharul de şampanie băut pe nerăsuflate.

Miţea intră în panică:

— Vă cer iertare, panowie! Numai eu sunt de vină, n-am să mai fac. Wrublewski, pan Wrublewski, zău, n-o să se mai întâmple a doua oară…

— Ci taci odată! Şezi jos, caraghiosule! Se răsti cu ciudă Gruşenka, furioasă.

Toată lumea se aşeză; se uitau unii la alţii, fără să scoată un cuvânt.

— Domnilor, recunosc, vina e numai a mea! Căută să rupă tăcerea Miţea, care tot nu înţelegea ce se întâmplase cu Gruşenka de avusese asemenea ieşire. Dar de ce-am rămas aşa cu toţii? Ce să facem… ca să mai înviorăm atmosfera, da, să ne mai distrăm un pic?

— Ai dreptate, o să murim de plictiseală, rosti într-o doară Kalganov.

— Să jucăm iarăşi cărţi ca pân-acum, chicoti Maximov.

— Cărţi? Bună idee! Îl sprijini Miţea. Dacă numai panowie…

— Pozno, panie! Răspunse parcă fără chef polonezul de pe canapea.

— Aşa e! Îi ţinu hangul pan Wrublewski.

— Pozno! Ce-i aia pozno? Întrebă Gruşenka.

— Târziu, pani, e ceas târziu, o lămuri cel de pe canapea.

— Ba e târziu, ba fac tot felul de fasoane, orice ai spune strâmbă din nas! Izbucni enervată Gruşenka. Stau ca nişte cobe amândoi şi ar vrea ca toată lumea să se plictisească. Până ai venit tu, Miţea, au stat aşa tot timpul, cu gurile încleştate, în faţa mea, făcând pe grozavii…

— Zeiţa mea! Se repezi polonezul cu pipa. Co mowisz to sie stanie. Widze nelaske, jestem smutny! Jestem gotâw, panie! {20} se grăbi el să încheie discuţia, adresându-se lui Miţea.

— Începe dumneata, panie! Spuse acesta, scoţând din buzunar teancul de bani, din care smulse două hârtii ca să le pună pe masă.

— Am de gând să pierd gros, în profitul dumitale, panie! Ia cărţile, banca o ţii dumneata!

— S-aducă jupân cărţile, insistă grav poleacul cel mărunţel.

— To najlepszy sposob {21}, întării pan Wrublewski.

— Jupânul? A, da, înţeleg, foarte bine, să le aducă el, aveţi dreptate, panowie! Jupâne, o pereche de cărţi! Comandă Miţea.

Jupânul se întoarse numaidecât cu un pachet nou-nouţ de cărţi de joc şi-i dădu totodată de ştire că fetele începuseră să se adune şi că peste puţin se vor înfăţişa şi ovreii cu ţambalele; nu mai aveau de aşteptat decât mezelicurile şi vinaţurile care trebuiau să vină cu troica. Miţea se ridică de la masă şi se duse repede în odaia alăturată să dea dispoziţii. Deocamdată însă nu sosiseră decât trei dintre fete: Maria lipsea. Şi cum nu prea ştia ce dispoziţii să dea şi nici pentru ce se sculase de la masă, porunci, până una-alta, să se scoată dulciurile din ladă şi să se împartă acadele şi bomboane fetelor. „Şi nişte votcă pentru Andrei! Daţi-i

votcă lui Andrei, se grăbi el să adauge, ca să nu mai fie supărat pe mine.” Maximov, care se luase după el, îl atinse binişor pe umăr.

— Dă-mi şi mie cinci ruble, se rugă el în şoaptă, să am ce pune la bătaie, hi-hi!

— Bravo, foarte bine! Uite zece ruble, poftim! Miţea scoase iarăşi din buzunar toţi banii şi, găsind o Mrtie de zece ruble, i-o întinse lui Maximov. Dacă pierzi, vino să-ţi mai dau, auzi…

— S-a făcut! Şopti fericit Maximov şi se strecură înapoi în salon.

Miţea se întoarse şi el şi-şi ceru iertare că-i lăsase să aştepte. Polonezii se aşezaseră la masă şi desfăcuseră pachetul de cărţi. Păreau mult mai amabili decât înainte, aproape prietenoşi. Poleacul de pe canapea îşi aprinse pipa din nou şi se pregăti să împartă cărţile cu o impunătoare solemnitate.

— Ocupaţi-vă locurile, panowie! Îi pofti pan Wrublewski.

— Eu nu mai joc, zise Kalganov şi aşa am pierdut cincizeci de ruble.

— Pan a fost nieszczqsliwy {22}, pan poate acum să fie szczqsliwy {23}, stărui cel cu pipa.

— Cât e banca? Pui tot atât la bătaie? Întrebă Miţea stârnit.

— Ştiu eu, panie, poate o sută, poate două, cât dumneata vrei.

— Un milion! Râse Miţea.

— Pan căpitan poate auzit despre pan Podwisocki?

— Care Podwisocki?

— La Varşava merge banco cine vrea. Vine asta Podwisocki, vede tysiec (o mie) zloţi şi zice: „Va banque!” Bancher mowi (spune): „Panie Podwisocki, pui bani jos sau joci na honor (pe cuvânt de onoare)?” „Na honor, panie”, mowi Podwisocki. „Tem lepiej, panie.” (Cu atât mai bine, domnule.) Bancher dă cărţi. Asta Podwisocki câştigi mia. „Aştepţi, panie”, zice bancher; trage el sertar şi ia un

milion: „Ia panie, o to este twoj rachunek {24}. Banca avut un milion!” „N-am ştiut”, zice Podwisocki. „Panie Podwisocki, domnia-ta pus na honor şi noi jucat na honor.” Şi Podwisocki luat atunci milion.

— Prea e gogonată! Exclamă Kalganov.

— Panie Kalganov, w szlabetnej kompanji tak mowir nie przystojnie. {25}

— Cine, un jucător polonez să-ţi dea un milion? Poţi să aştepţi mult şi bine! Exclamă Miţea, dar se opri deodată încurcat. Scuză-mă, te rog, panie, mi se pare că iar am spus o prostie. Dă, dă, cum să nu dea, se poate? E vorba doar de honor, de onoarea polonează! Vezi că şi eu o rup niţel pe poloneşte? Ha-ha! Zece ruble pe fante.

— Şi eu o rublă pe dama de verde, pe panienka asta nostimă şi cu picăţele, hi-hi! Chicoti Maximov, punând în dreptul lui dama şi făcându-şi cruce pe sub masă ca să nu observe ceilalţi.

Miţea câştigă şi, odată cu el şi Maximov.

— De două ori miza! Strigă Miţea.

— Şi eu încă o rublă, una singură, singură şi mică… Şopti Maximov, fericit că era în câştig.

— S-a dus dracului! Exclamă Miţea. Şapte, coupe!

— Coupe avu aceeaşi soartă.

— Opreşte-te! Interveni din senin Kalganov.

— Ba nu: coupe, încă o dată coupe! Miţea dubla potul, da orice carte pe care miza era bătută. Rublele, în schimb, câştigau mereu.

— Iar coupe! Izbucni exasperat Miţea.

— Ai pierdut două sute, panie. Mai pui două sute? Întreba jucătorul cu pipa.

— Cum? Am şi făcut praf două sute? Poftim încă două! Două sute, coupe; şi, luând brusc banii de pe masă, Miţea îi azvârli pe damă, dar în aceeaşi clipă Kalganov acoperi cartea cu mâna.

— Destul! Se auzi vocea Lui sonoră. Miţea făcu ochii mari.

— Ce te-a apucat?

— Gata, nu mai vreau! N-o să mai jucaţi!
— De ce?
— Uite-aşa! Scuipă şi pleacă. Nu te mai las să joci! Miţea se uită la el nedumerit.
— Lasă, Miţea, poate că are dreptate… Şi aşa ai pierdut o grămadă de bani, rosti pe un ton ciudat Gruşenka.
Cei doi polonezi se ridicară cu nişte mutre teribil de ofensate.
— Zartujesz, panie? {26} îl apostrofă pe Kalganov mărunţelul, săgetându-l cu privirea.
— Jak moina to robie, panie?! {27} se burzului pan Wrublewski.
— Ce înseamină asta? De ce ţipaţi aşa? Îi luă la rost Gruşenka. Parc-aţi fi nişte cocoşi!
Miţea se uita la ei rând pe rând, surprins mai ales de expresia pe care o avea în momentul acela chipul Gruşenkăi şi deodată îi fulgeră prin minte o idee cu totul neprevăzută, o idee într-adevăr bizară!
— Pani Agrippina! Încercă să protesteze cu obrajii dogoriţi de mânie, mărunţelul, dar în aceeaşi clipă Miţea se duse la el şi-l bătu pe umăr.
— Stimabile, aş vrea să-ţi spun două cuvinte, dacă nu ţi-e cu supărare…
— Co chcesz, panie? {28}
— Să trecem dincolo, în odaia alăturată. Numai două cuvinte să-ţi spun, două cuvintele dulci, care-o să-ţi facă plăcere, îţi garantez…
Mărunţelul îl privi mirat şi în acelaşi timp cu o licărire de teamă. Totuşi acceptă, cu condiţia să vină şi pan Wrublewski cu ei.
— Garda personală? Mă rog, să poftească, cred c-o s-avem nevoie şi de dânsul. E chiar necesar! Întări Miţea în gura mare. Înainte marş, panowie!
— Unde vă duceţi? Se nelinişti Gruşenka.
— Ne întoarcem într-o clipă, răspunse Miţea.

Un curaj extraordinar, o energie neaşteptată îi luminau chipul, era cu totul alt om acum decât cel care intrase pe uşă cu un ceas mai înainte. Îi conduse pe cei doi jucători în camera din dreapta, nu în cea mare, unde începuse să se adune corul fetelor şi se făceau pregătiri pentru oaspeţi, ci în iatacul ticsit cu fel de fel de cufere şi lăzi de zestre, unde se aflau două paturi cât toate zilele, purtând fiecare o clădărie de perne de cât. Într-un colţ, pe o mescioară de brad ardea o lumânare. Pan-ul cel mărunţel şi Miţea se aşezară faţă în faţă la masă, iar uriaşul pan Wrublewski rămase în picioare, lângă el, cu mâinile la spate. Cei doi polonezi îl priveau încruntaţi, dar în acelaşi timp extrem de curioşi.

— Cu ce pot fi de folos domniei-tale? Îngăimă cel cu pipa.

— Uite ce este, panie, scurt şi cuprinzător: poftim banii (scoase din buzunar teancul de bancnote), ţi-ajung trei mii? Ia-i şi cară-te unde vrei!

Pan se uita ţintă la el, căscând ochii mari, ca şi cum ar fi căutat să-i citească gândurile.

— Trzy tysiecy, panie? {29} şi schimbă o privire cu Wrublewski.

— Trei mii, panowie! Ascultă, panie, văd că eşti un om cu capul pe umeri, ia astea trei mii şi cară-te de-aici! Du-te unde şi-a înţărcat dracu copii, cu Wrublewski cu tot, auzi? Întinde-o imediat, chiar în clipa asta, o dată pentru totdeauna, mă-nţelegi? Să ieşi frumuşel pe uşa asta, ca să nu te mai întorci niciodată. Ce ai dincolo: palton, şubă? Stai, că ţi-l aduc eu. Pun să-nhame îndată caii la trăsură şi dowidzenia, panie! {30} Ei, ce zici?

Miţea aştepta răspunsul, sigur de sine. Nu se îndoia câtuşi de puţin de succesul negocierilor. Figura polonezului căpătă dintr-o dată o expresie cât se poate de hotărâtă.

— Şi banii, panie?

— Uite cum facem cu banii: îţi dau deocamdată cinci sute de ruble arvună, să plăteşti surugiul, iar restul de două mii

cinci sute, mâine, în oraş. Îţi jur pe onoarea mea că-i scot din pământ, din iarbă verde! Tună Miţea.

Polonezii schimbară din nou o privire. „Ofiţerul” se întunecă la faţă.

— Şapte, îţi dau şapte sute, nu cinci, acum, în mână! Miţea sporise arvuna simţind că se strică târgul. Ce zici, panie? N-ai încredere în mine? În orice caz nu pot să-ţi dau toţi banii odată. Dacă ţi-i dau acum pe toţi, parcă văd că mâine te întorci iarăşi la ea… De altfel, nici n-am la mine suma asta, am lăsat banii acasă, în oraş, bâigui Miţea, simţind că se pierde cu firea şi temându-se de un eşec. Zău, îi am acasă, ascunşi undeva…

În momentul acela un sentiment de demnitate ofensată se întipări pe obrazul celui mărunţel.

— Altceva nu mai vreţi? Întrebă el sarcastic. Pe Apje! Şi scuipă pe jos. Pan Wrublewski făcu la fel.

— Scuipi pentru că te bizui să storci mai mult de la Gruşenka! Strigă Miţea deznădăjduit, dându-şi seama că nu mai era nimic de făcut. Sunteţi nişte claponi amândoi!

— Jestem do zywego dotkniety! {31} şi, roşu ca racul de indignare, pan-ul cel scund se ridică de pe scaun şi părăsi odaia, ca ţi cum i-ar fi fost peste putinţă să mai asculte un singur cuvânt.

Legănându-se pe picioarele-i de cocostârc, Wrublewski se grăbi să-l urmeze. Miţea, umilit şi încurcat, încheia procesiunea. Se temea de Gruşenka şi în acelaşi timp era convins că polonezul o să-l dea de gol. Aşa cum se şi întâmplă de altminteri: intrând în salon, acesta se opri cu un aer teatral în faţa Gruşenkăi.

— Pani Agrippina, jestem do zywego dotkniety! Izbucni el, dar Gruşenka, pierzându-şi răbdarea, de parcă ar fi împuns-o în carne vie, îi tăie apa de la moară.

— Ruseşte, vorbeşte ruseşte, să nu mai aud nici un cuvânt polonez! Altădată parcă ştiai destul de bine ruseşte, n-o să mă faci să cred c-ai uitat tot în aceşti cinci ani! Îi venise tot sângele în obraji de mânie.

— Pani Agrippina…

— Mă cheamă Agrafena sau Gruşenka, cum pofteşti, vorbeşte ruseşte dacă vrei să te ascult!

Polonezul pufni cu un aer trufaş şi rosti precipitat şi plin de emfază, stâlcind cuvintele:

— Pani Agrafena, eu venit să uiţi ce a fost mai înainte, să ierţi la domnia-ta, să uiţi tot, până azi…

— Cum adică, să mă ierţi? Vrei să zici c-ai venit să mă ierţi? Tu pe mine? Îl întrerupse Gruşenka, ridicându-se în picioare.

— Tak] est, pani, {32} eu nu eşti laş, eu eşti generos. Dar eu fost-am zdziwjony {33} când am văzut asta amant la domnia-ta. Pan Miţea, în odaie acolo, oferit mie trei mii să plec. Eu l-am scuipat în obraz.

— Cum? Ţi-a oferit bani pentru mine? Strigă isteric Gruşenka. Este adevărat, Miţea? Cum ai îndrăznit?! Ce, eu sunt de vânzare?

— Panie, panie! Urlă Miţea, e o femeie cinstită, o sfântă. Jur că n-am fost niciodată amantul ei! Minţi…

— Cum îndrăzneşti să mă aperi faţă de el? Îşi ieşi din sărite Gruşenka. Am rămas cinstită nu din virtute şi nici pentru că m-aş fi temut de Kuzma, ci ca să pot sta mândră înaintea ăstuia de aici şi să am dreptul să-i azvârl în obraz că nu-i decât un ticălos! Şi zici că n-a vrut să primească bani de la tine?

— Ba bine că nu, cum să nu vrea?! Exclamă Miţea. Numai că avea pretenţia să-i număr în palmă trei mii dintr-o dată şi eu i-am oferit şapte sute arvună.

— Aşa, da, înţeleg; a auzit că am bani, de aceea a venit întins să se însoare cu mine!

— Pani Agrippina! Zbieră polonezul, eu cavaler eşti, nobil eşti, nu lajdak! Eu venit să iei de nevastă la domnia-ta şi aici găsit alta pani, nu asta care cunoscut, o pani uparta i bez wstydu! {34}

— Cară-te de unde ai venit! Acuşi pun să te arunce afară şi ai să vezi cum ai să zbori cât ai zice peşte! Strigă Gruşenka,

furioasă la culme. Proasta, proasta de mine, pentru cine m-am canonit cinci ani de zile?! Dar nu, nu pentru el m-am canonit, în mine nu mocnea decât ura! Ce, ăsta e omul pe care l-am iubit? Aşa arăta atunci? Parcă n-ar fi el, ci taicăsău! Unde ţi-ai comandat peruca asta? Cel pe care-l ştiu eu era ca un şoim, iar ăsta de aici e un răţoi. Celălalt râdea şi-mi cânta la ureche… Şi eu care cinci ani încheiaţi m-am istovit plângând ca o smintită, păcătoasa şi netrebnica de mine!

Gruşenka se prăbuşi în fotoliu şi-şi ascunse faţa în palme. În momentul acela, în odaia de alături, corul fetelor, care se adunaseră în fine, prinse a cânta un cântec sprinţar de joc.

— Sodoma! Răcni pan Wrublewski. Jupâne, dă afară muierile astea!

Jupânul, care de mult pândea curios la uşă, bănuind după ţipetele ce se auzeau înăuntru că muşteriii se luaseră la ceartă, apăru ca la comandă.

— Gura! Ce urli aşa? Se răsti el la Wrublewski cu o lipsă de respect cu totul bizară.

— Mitocanule! Răcni polonezul.

— Mitocan? Dar tu ce eşti, cartoforule? Ţi-am dat adineauri un pachet nou-nouţ şi cum ţi l-am dat, l-ai şi dosit! Ai jucat cu cărţi măsluite! Ştii c-aş putea să te trimit în Siberia pentru că umbli cu cărţi măsluite? E ca şi când ai umbla cu bani calpi… Şi, apropiindu-se de canapea, Trifon Borisâci vârî degetele între pernele şi spătarul mobilei şi scoase la iveală un pachet intact de cărţi.

— Uite pachetul meu, nici măcar nu l-aţi desfăcut! Şi-l ridică în sus, să privească toată lumea. Am văzut de dincolo cum l-ai ascuns şi l-ai schimbat cu altul. Şi zici că eşti pan? Coţcăriile!

— Şi eu l-am prins de două ori trişând pe celălalt, interveni şi Kalganov.

— Vai, ce ruşine! Vai, ce ruşine! Se lamenta Gruşenka, dând din mâini, cu obrajii în flăcări. Doamne, în ce hal a ajuns omul ăsta!

— Şi mie mi-a făcut impresia că trişează! Exclamă Miţea. Încolţit, pan Wrublewski se întoarse furios către Gruşenka şi-i strigă, ameninţând-o cu pumnul:

— Târfă!

Nu apucă însă bine să închidă gura, că Miţea se şi repezi la el, îl luă în braţe, şi, cât ai bate din palme, îl scoase pe sus din salon şi-l duse în odaia de alături, unde puţin mai înainte discutaseră câteşitrei.

— L-am pus jos pe podele! Îi încunoştinţă el o clipă mai apoi, când se întoarse în salon, gâfâind surescitat. Face spume la gură, canalia, dar nu mai vine el îndărăt!… Miţea închise unul din canaturile uşii şi, ţinându-l deschis pe celălalt, îl zori pe cel mărunţel: Stimabile, nu pofteşti? Hai!

— Dumitri Feodorovici, stărui Trifon Borisâci, spune-le, conaşule, să-ţi dea înapoi banii pe care i-ai pierdut! Te-au pungăşit, conaşule!

— Şi eu am pierdut cincizeci de ruble, dar mă las păgubaş, declară Kalganov.

— Atunci şi eu mă lipsesc de cele două sute ale mele, nu-mi trebuie! Îi ţinu isonul Miţea. Pentru nimic în lume nu le-aş mai primi, lasă, atâta consolare să aibă şi ei!

— Bravo, Miţea, bravo! Strigă Gruşenka cu o clocotire de ură înverşunată în glas.

Roşu de ciudă, dar fără să-şi piardă aerul marţial, mărunţelul se îndreptă spre uşă, se opri totuşi în prag şi se adresă Gruşenkăi:

— Pani, jezeli ckcesz isc ze întâtţ, proszq, jezeli nie bywaj zdrowa! {35}

Trecu apoi ţanţoş pragul, pufnind pe nas indignat, rănit în amorul său propriu. Plin de ambiţie, cu toată ruşinea pe care o păţise, nu pierduse încă speranţa că pani va fi totuşi gata să-l urmeze, atât de mare era consideraţia pe care o avea pentru propria lui persoană. Miţea trânti uşa după el.

— Întoarce cheia, zise Kalganov. Dar în aceeaşi clipă se auzi răsucindu-se cheia în broască. Cei doi polonezi avuseseră singuri grijă să se încuie pe dinăuntru.

— Foarte bine! Strigă Gruşenka înverşunată şi neîndurătoare. Nici nu se putea mai bine! Călătorie sprâncenată!

VIII – COŞMARUL.

Atunci se încinse un chiolhan în toată puterea cuvântului, aproape o orgie. Gruşenka ceru vin, în gura mare: „Vreau să beau, am chef să mă îmbăt la fel ca data trecută. Îţi aduci aminte, Miţea, ca atunci când ne-am cunoscut! Când ne-am văzut pentru prima oară!” Miţea era în delir, presimţea „fericirea”. Gruşenka însă îl alunga într-una de lângă ea: „Du-te, veseleşte-te, spune-le să danseze, vreau să petreacă toată lumea, să joace şi masa şi casa, ca atunci, exact ca atunci!” exclamă ea în tot momentul. Era stăpânită de un neastâmpăr cumplit. Miţea se repezi să dea ordine. Între timp, în odaia de alături corul de fete se înjghebase. Camera în care stătuseră până atunci nu era destul de încăpătoare, fiind împărţită în două printr-o perdea de cât, îndărătul căreia se afla un pat imens, cu o pilotă groasă şi un munte întreg de perne, tot de cât. În toate cele patru odăi „curate” ale casei era câte un pat. Gruşenka se aşează chiar în uşă, în jilţul pe care i-l adusese Miţea, la fel ca „atunci”, când chefuiseră pentru prima oară împreună, ca să poată privi corul şi dansurile. Veniseră aceleaşi fete ca în seara aceea; sosi apoi şi taraful de ovrei cu ţambaluri şi în sfârşit trase în faţa hanului şi mult aşteptata căruţă cu vinaţuri şi meztlicuri. Miţea umbla încolo şi încoace agitat. Mereu alte chipuri necunoscute apăreau în încăpere, bărbaţi şi femei, veniţi să caşte gura; erau ţăranii din sat care, deşi la sosirea lui Miţea dormeau duşi, se treziseră, presimţind că vor fi cinstiţi ca şi rândul trecut, adică în urmă cu o lună. Miţea îi întâmpina pe toţi cu bună seara, îmbrăţişându-se cu cei pe care-i cunoştea mai bine; îşi amintea de fiecare în parte după figură, destupa sticle după sticle şi turna de băut oricui se întâmpla să-i iasă în cale. Şampania, de altfel, era numai pe gustul fetelor, pe când mujicii mai degrabă erau amatori de rom şi coniac şi mai cu

seamă de punci fierbinte. Miţea porunci să se aducă ceşti cu ciocolată pentru toate fetele şi ceru să i se ţină la dispoziţie toată noaptea trei samovare cu apă clocotită pentru ceai şi punci, oricine o veni şi o avea chef să bea, să fie servit. Într-un cuvânt, domnea cea mai zănatică harababură, dar Miţea se simţea în elementul lui, şi, cu cât petrecerea, înteţindu-se, devenea mai haotica, părea că-i sporeşte pofta de viaţă. Dacă în momentul acela vreunul dintre mujici i-ar fi cerut bani, ar fi fost în stare sa scoată pe loc din buzunar teancul de bancnote şi să le împartă în dreapta şi-n stânga, fără nici o socoteală. De aceea şi Trifon Borisâci îi tot dădea mereu târcoale: se lipsise şi de somn şi de tot şi nu băuse decât foarte puţin (un singur păhărel de punci), ca să poată fi cu ochii în patru şi să apere – aşa cum înţelegea el – interesele lui Miţea. De câte ori simţea vreo primejdie, îl ţinea din scurt cu un aer duios şi slugarnic, stăruind să nu mai cinstească, aşa cum făcuse „atunci”, cu vin de Rin şi ţigări „pe mujici şi mai ales, Doamne fereşte, să nu le dea bani”; nu mai putea de necaz văzând că fetele beau lichior şi se îndopau cu bomboane: „Dă-le încolo de păduchioase, Mitri Feodorovici, spunea el, dacă le trag acum un picior şi le poruncesc să-mi mulţumească fiindcă le-am omenit, ai să vezi c-or să-mi mulţumească, aşa-s ele!” Miţea îşi aminti din nou de Andrei şi porunci să i se trimită nişte punci. „Nu l-am răsplătit cum trebuie, bietul om!” repeta el mereu în surdină, înduioşat. Kalganov mai întâi nu voi cu nici un chip să bea şi strâmbă din nas auzind corul de fete, dar, după ce dădu pe gât două pahare de şampanie, se simţi deodată grozav de bine dispus; umbla de colo până colo prin camere, declarându-se nespus de încântat de toţi şi de toate – şi de cântece şi de lăutari. Maximov plutea fericit în aburii beţiei şi se ţinea scai după el. Gruşenka începuse şi ea să se cherchelească şi i-l tot arăta lui Miţea pe Kalganov: „Ce băiat drăguţ, mânca-l-ar mama!” Încântat, Miţea se repezea să-l sărute şi pe el şi pe Maximov. O, presimţea atâtea şi atâtea! Şi totuşi, Gruşenka

nu-i spusese încă nimic, dimpotrivă, părea că anume tărăgănează lucrurile, mulţumindu-se doar să-i arunce din când în când o privire înfocată şi în acelaşi timp plină de dulceaţă. În sfârşit, îl apucă de mână şi-l trase către ea cu putere. Şedea în pragul uşii, în jilţ.

— Ţii minte cum ai intrat adineauri aici? Doamne, cum arătai!… De-ai şti prin ce spaimă am trecut! Serios, ai vrut să mă cedezi lui? Spune! Ai vrut într-adevăr?

— Nu voiam să-ţi distrug fericirea! Murmură Miţea în culmea fericirii.

Gruşenka însă nici nu avea nevoie de vreun răspuns.

— Bine, du-te… Distrează-te! Lasă, nu plânge, că te chem iar mai încolo…

Miţea plecă plutind în nori, iar ea rămânea mai departe să asculte muzica şi să privească dansurile, fără să-l piardă totuşi o clipă din ochi, ca după un sfert de oră să-l cheme iarăşi lângă dânsa şi el să se apropie docil.

— Stai aici lângă mine şi povesteşte-mi cum ai prins de veste c-am plecat, cine ţi-a spus mai întâi?

Şi Miţea se apucă să-i povestească dezlânat, alandala, dar cu însufleţire; când şi când însă – curios – se întuneca brusc la faţă şi se întrerupea din vorbă.

— De ce te încrunţi? Îl întrebă ea.

— Nu-i nimic… Am lăsat pe cineva bolnav. De aş şti că s-a făcut bine, măcar de aş şti c-o să-i treacă, zău c-aş da şi zece ani din viaţă!

— Lasă-l în plata Domnului dacă-i bolnav. Şi aşa, va să zică, voiai cu tot dinadinsul să-ţi zbori creierii mâine? Of, Doamne, ce nătărău! Pentru ce, zi, pentru ce? Îmi plac oamenii zănatici ca tine, bâiguia ea cu limba împleticită. Aşadar, eşti în stare să faci orice pentru mine? Da? Şi, zi, voiai să-ţi zbori creierii din pricina mea, prostuţule? Stai, aşteaptă, poate că mâine am să-ţi spun ceva, un cuvinţel… Nu azi, mâine. Ce, tu ai vrut chiar azi? Nu, azi nu vreau eu… Hai, du-te, să văd eu că te distrezi!

La un moment dat îl chemă intrigată şi neliniştită.

— De ce eşti trist? Văd că eşti trist… Nu, nu văd eu bine! Stărui ea, uitându-i-se pătrunzător în ochi. Deşi eşti tot timpul de gât cu ţăranii şi nu se aude decât gura ta, îmi dau seama că ai totuşi ceva. Vreau să fii vesel, auzi, aşa cum sunt eu, să te distrezi… E cineva aici care mi-e drag, ghici, cine?… Ia te uită, a adormit puiul mamei, s-a îmbătat mititelul!

Vorbea despre Kalganov care într-adevăr se ameţise şi, cum şedea pe canapea, aţipise o clipă. Nu i se închiseseră ochii numai din pricina vinului, ci mai ales fiindcă se simţise deodată trist, i se făcuse „urât”, cum spunea el. Cântecele fetelor care, cu cât petrecerea se înteţea, erau tot mai deşucheate şi mai fără frâu, îi stricaseră tot cheful. Ca şi jocurile, de altfel: două fete făceau la un moment dat pe urşii, iar Stepanida – o zvârlugă de fată, înarmată cu un băţ – era ursarul care-i dădea ghes lui „moş Martin” să joace tontoroiul. „Mişcă picioarele, Mario, striga ea, că te altoiesc!” în cele din urmă, urşii se rostogoliră pe jos în nişte poziţii pur şi simplu indecente, în hohotele de râs ale mujicilor şi suratelor, care se strânseseră cu droaia. „Ei şi, de ce să nu petreacă şi ei? Spunea mereu, sentenţios, Gruşa, care era într-o stare de beatitudine. De câte zile fericite crezi că au parte bieţii oameni într-un an?” Kalganov însă privea cu un aer dezgustat, de parcă s-ar fi murdărit. „Obiceiurile astea din popor sunt atât de triviale, nişte zbănţuieli de fiare când stau la pândă în nopţile de primăvară”, declarase el, renunţând să mai privească. Fusese scandalizat mai ales de un cântec cu un refren sprinţar. Era vorba acolo de un boier care, petrecând pe lângă un grup de fete, le iscodeşte: Mândruliţe, le-ntreba, Drag vis vouă, drag ori ba?

Mândrele însă chibzuiesc între ele că n-are rost să-l iubească;

Că boierul crunt ne-o bate, Drag să ne fie, surate!

Trece şi un ţigan şi le întreabă:

Ţiganul zâmbre făcea…

Drag vis vouă, drag ori ba?
Dar nici ţiganul nu poate fi iubit:
Ba ţiganu-i cu ciorditul, Noi rămânem cu bocitul.
Mulţi trec aşa şi le îmbie, chiar şi un soldat:
Ostaşul mi le-ntreba, Drag vă sunt eu, drag ori ba?
Dar şi el este întâmpinat cu dispreţ:
Cu raniţa nu mă-mpac, Că-n raniţă eu…

Aici urma un vers destul de scabros, cântat pe şleau, pe care publicul îl primi cu o vie satisfacţie. Pomelnicul se încheia cu un negustor: Precupeţul le-ntreba, Drag vis, zice, drag ori ba!

Şi fetele răspund într-un glas da, pentru că:
El cu muşteriii-n piaţă eu acasă, cocoţneaţă.

Kalganov îşi ieşise din sărite:

— Mereu acelaşi cântec! Izbucnise el furios. Cine dracu le-o fi născocind?! Nu mai lipsea decât să vină un şef de gară sau un evreu să le întrebe pe fete: cu siguranţă că i-ar fi făcut marţ pe ceilalţi!

Înfuriat, declarase apoi că se plictiseşte şi se aşezase pe canapea, unde aţipise îndată. Era mai palid ca de obicei la faţă şi căpşorul lui drăgălaş stătea răsturnat pe spătarul canapelei.

— Uite ce drăguţ e!… Îl admiră Gruşenka, care se apropiase de el însoţită de Miţea. I-am mângâiat adineauri căpşorul, are un păr ca inul şi des… Şi aplecându-se asupra lui cu duioşie, îl sărută pe frunte.

Kalganov deschisă ochii, o privi şi, ridicându-se de pe canapea, întrebă îngrijorat de Maximov.

— Ia uite de cine-i arde lui! Râse Gruşenka. Mai stai o clipa şi cu mine. Miţea, du-te de-l caută pe Maximov.

Moşierul nu le mai slăbea de loc pe fete; când şi când doar se repezea să mai dea de duşcă un păhăruţ de lichior, ba mai băuse între timp şi două ceşti cu şocolată. Era roşu ca focul în obraz, nasul i se făcuse stacojiu, îi lăcrămau ochişorii şi avea ceva lasciv în privire. Maximov veni într-un

suflet să le spună c-ar vrea să danseze sabotiera „da-că-i cântă cineva melodia”.

— M-au învăţat de mic toate dansurile la modă…

— Bine, bine, du-te cu el, Miţea. Am să mă uit de aici.

— Nu, nu, vreau şi eu să-l văd cum dansează, sări în sus Kalganov, respingând cu toată candoarea invitaţia Gruşenkăi de a rămâne o clipă cu ea.

Toată lumea se strânse ca la urs. Maximov începu să joace, dar în afară de Miţea nimeni nu făcu haz de ţopăielile lui. Tot dansul consta din nişte sărituri cu picioarele răsucite în afară, în aşa fel ca dansatorul să se lovească cu palmele peste tălpi. Kalganov nu se arătă de loc încântat; Miţea, în schimb, se repezi să-l sărute pe Maximov.

— Bravo, îţi mulţumesc! Ai obosit, spune ce pofteşti: o bomboană, sau mai bine o ţigară?

— O ţigară.

— Nu vrei să bei ceva?

— Un păhăruţ cu lichior… N-ai cumva nişte bomboane-de şocolată?

— Uite colo, pe masă, o grămadă, ia ce-ţi pofteşte inima, drăguţule!

— Nu, aş vrea nişte şocolată cu vanilie… Aşa ca pentru moşnegi… Hi-hi!

— Ce să-ţi fac, nenişorule, specialitatea asta ne lipseşte…

Bătrânul îi şopti la ureche:

— Ascultă, drăcuşorul ăla de fată, ştii care, Mariuşka, hi-hi, cum aş face s-o cunosc mai de aproape, dacă ai bunătatea să…

— Ia te uită după ce-i umblă ochii! Mai pune-ţi poftă-n cui, nenişorule!

— Da ce, fac vreun rău cumva cu asta? Se întrista Maximov.

— Bine, bine. Aici, bădie, toată lumea a venit numai sa cânte şi să joace, dar dracu ştie! Aşteaptă… Până una-alta, mănâncă, bea şi distrează-te! Ai nevoie de bani?

— Mai încolo poate, zâmbi Maximov.

— Bine, bine…

Miţea îşi simţea fruntea cuprinsă ca de flăcări. Ieşi în tindă şi de-acolo în cerdacul ce înconjura hanul. Aerul proaspăt îl mai învioră puţin. Stătu aşa un timp, singur, pe întuneric, într-un colţ, cu capul în palme. Gândurile-i răzleţe se adunară brusc laolaltă şi toate senzaţiile se contopiră, învăluindu-l într-o lumină orbitoare. Cumplită, cutremurătoare lumină! „Dacă-i vorba să-mi trag un glonte în cap, acum cred c-ar fi momentul! Îi fulgeră prin minte. Să iau cu mine pistolul şi să isprăvesc o dată pentru totdeauna cu toate, în cotlonul ăsta întunecos.” Stătu în cumpănă o clipă. Venind în goana cailor aici, ştia că lăsase în urmă ruşinea, furtul săvârşit şi sângele, sângele pe care-l vărsase… I-ar fi fost mult mai lesne atunci, o, mult, mult mai lesne! Fiindcă atunci i se părea că totul se sfârşise: n-o mai avea pe Gruşenka, o cedase altuia, era definitiv pierdută pentru el, dispăruse… O, atunci pasul acesta i se părea mai uşor de făcut, sau, în orice caz, necesar, inevitabil, căci ce-ar mai fi avut de aşteptat pe lumea asta? Pe când acum!… Nu s-au schimbat, oare, lucrurile? Acum cel puţin s-a spulberat o fantomă, o gogoriţă înfricoşătoare. Iubitul ei „de odinioară”, bărbatul fatal din viaţa ei, cu drepturi incontestabile, pierise fără urmă. Fantoma ce plutea ca o cumplită ameninţare se transformase ca prin farmec într-o stârpitură ridicolă, pe care o dusese pe sus în iatac şi o încuiase cu cheia. Şi astfel, fantoma n-avea să mai apară niciodată. Gruşenka se simţea ruşinată acum, i se citea în ochi dragostea pe care i-o purta. Să tot trăieşti de aici înainte, da, să trăieşti şi… Dar nu poate, nu, nu se poate, ce blestem! „Doamne, învie-l pe cel ce s-a prăvălit la picioarele gardului! Înlătură de la mine paharul ăsta! Tu ai făcut atâtea minuni, Doamne, atâtea minuni, tot pentru nişte păcătoşi ca şi mine! Dar poate că totuşi bătrânul trăieşte… O, dac-ar fi aşa, aş şti eu să-mi spăl cinstea pătată, am să dau numaidecât înapoi banii pe care i-am furat, de-ar fi să-i scot din piatră seacă… Să nu mai rămână nici urmă de

ruşine decât în inima mea! Dar nu, nu, astea nu sunt decât visurile unui suflet laş! O, ce blestem!”

Şi totuşi, o rază de speranţă licărea în beznă. Miţea se smulse din loc şi se repezi înapoi, în salon, grăbit să se ducă la ea, la regina lui! Fiindcă a lui era, a lui pentru vecie! „Un ceas, o clipă de dragoste în braţele ei nu merită, oare, să fie plătită cu viaţa, chiar de-ar fi să-ndur toate chinurile ruşinii?” era întrebarea absurdă ce stăruia în cugetul său. „Ea şi numai ea, s-o văd, s-o ascult, să-i aud glasul, să nu mă mai gândesc la nimic, să uit totul, totul, măcar în noaptea asta, măcar un ceas, o singură clipă!” În uşă se întâlni nas în nas cu Trifon Borisâci, care tocmai se pregătea să iasă în cerdac, îi făcu impresia că era în toane rele şi parcă puţin îngrijorat şi că îl căuta:

— Pe mine mă căutai, Borisâci?

— Nu, nu pe dumneata, se zăpăci jupânul. De ce să te caut? Da unde ai fost?

— De ce umbli aşa încruntat? Eşti supărat pe mine? Încă puţin şi o să te poţi duce şi dumneata la culcare… Cât e ceasul?

— O fi trei, dacă nu chiar patru.

— Bine, bine, isprăvim îndată.

— Vai de mine, nu face nimic. Puteţi sta cât poftiţi…

„Ce-o fi având?” se gândi în treacăt Miţea, intrând în odaia în care dansau fetele. Gruşenka însă dispăruse de acolo. N-o găsi nici în salonul albastru, unde Kalganov, singur, moţăia pe canapea. Miţea aruncă o privire după perdea: era acolo. Şedea pe un cufăr, în colţ, cu capul în palme, aplecată peste pat şi plângea sfâşietor, silindu-se din răsputeri să-şi înăbuşe suspinele, ca să nu prindă nimeni de veste. Văzându-l, îi făcu semn să se apropie. Miţea se strecură repede în dosul draperiei. Gruşenka îl apucă de braţ.

— Miţea, Miţea, dac-ai şti cum l-am iubit! Începu ea în şoaptă. Doamne, cât l-am iubit în ăştia cinci ani! Oare pe el îl iubeam sau ura ce clocotea în mine? Nu, nu, pe el? Of, Doamne, pe el! Aş minţi dac-aş spune că nu-i aşa! Miţea,

aveam numai şaptesprezece ani şi el era atât de drăguţ cu mine, mă răsfăţa, era vesel tot timpul, cânta… Sau poate aşa mi s-a părut mie. Ce eram decât o biată fetişcană fără minte?… Şi ce schimbat e acum, parc-ar fi alt om! Nici la faţă parcă nu mai seamănă cu el. Aproape că nu l-am recunoscut. Pe drum, venind cu Timofei încoace, mă tot gândeam: „Cum o să dau ochi cu el, ce-o să-i spun, cum o să ne putem uita unul la altul…?" Stăteam cu inima pierită… Şi el parca mi-ar fi turnat o găleată cu lături în cap! Mi-a vorbit: chiar ca un dascăl, aşa uscat, cu vorbe meşteşugite, era atât de serios, încât m-am fâstâcit. N-am fost în stare să spun un singur cuvânt. La început am crezut că-i e ruşine de lunganul acela. Şi mă frământam, uitându-mă la ei, de ce, oare, nu pot să-i spun nimic… Ştii, cred că nevastă-sa l-a stricat, femeia aceea pentru care m-a părăsit pe mine… Ea l-a făcut să se schimbe aşa. Miţea, ce ruşine! Vai, ce ruşine mi-e, ce ruşine, Miţea! Îmi vine să intru-n pământ când mă gândesc la viaţa mea! Fir-ar ei afurisiţi aceşti cinci ani din viaţă, că nu ştiu cum să-i mai blestem! Şi se porni iarăşi pe plâns; nu se desprinse totuşi de Miţea, agăţându-se mai vârtos de braţul lui. Miţea, dragule, stai, nu pleca, vreau să-ţi spun ceva, numai o vorbă, şopti ea deodată, ridicându-şi faţa spre el. Asculta, poţi tu să-mi spui pe cine iubesc din toată lumea asta care-i aici? Fiindcă am drag pe cineva. Ştii cine? Zi! Un zâmbet îi luminã obrazul puhav de lacrimi şi ochii îi luceau în întuneric. Adineauri a intrat aici un şoim şi am simţit cum îmi zvâcneşte inima în piept. „Proasto, uite pe cine iubeşti!" mi-a şoptit ea. Când ai intrat pe uşă parcă s-a luminat toată odaia. „De ce i-o fi aşa frică?" mă întrebam. Fiindcă ţi-era frică. O, Doamne, cum tremura sufletul în tine, aproape că nici gura nu puteai s-o deschizi! „Doar nu s-o fi temând de sine, îmi ziceam, ca şi când tu te-ai putea sperja de cineva! „Nu, mă gândeam, de mine i-e frică, numai de mine". Fenia ţi-o fi spus probabil cum i-am strigat pe fereastră lui Aleoşa că l-am iubit un ceas pe Mitenka şi acum mă duc… În braţele altuia. Prostuţule!

Miţea, Miţea, cum am putut să fiu atât de proastă să-mi închipui c-aş mai putea iubi pe altul după ce te-am iubit pe tine? Mă ierţi, Miţea? Mă ierţi ori nu, spune! Mă iubeşti? Da? Mă iubeşti?

Sări în picioare şi-şi puse mâinile pe umerii lui. Mut de fericire, Miţea îi privea ochii, surâsul ce-i flutura pe faţă şi deodată o cuprinse în braţe şi începu s-o sărute ca un nebun.

— Mai poţi să mă ierţi după ce te-am chinuit atâta? Pe toţi v-am chinuit din pricina urii ce mocnea în mine. Din ură l-am scos din minţi pe bietul bătrân… Îţi aminteşti cum ai băut o dată cu mine şi ai dat cu paharul de pământ? N-am uitat şi azi am spart şi eu paharul după ce-am închinat „pentru ticăloasa asta de inimă”. Miţea, şoimule, de ce nu mă săruţi? M-ai sărutat o singură dată şi acum te-ai oprit, te uiţi la mine şi mă asculţi… La ce bun? Sărută-mă, strânge-mă mai tare în braţe, uite-aşa! Dacă-i vorba să iubeşti, atunci iubeşte-mă! De aci înainte am să-ţi fiu roabă toată viaţa! E aşa de bine să fii roabă!… Sărută-mă! Ba-te-mă, chinuieşte-mă, fă ce vrei cu mine… Of, merit orice suferinţă… Stai! Aşteaptă, mai târziu, ajunge acum… Îl respinse ea brusc. Pleacă, Mitka, am chef să beau acum, vreau să mă îmbăt, să mă fac praf şi când m-oi îmbăta, să dansez, aşa vreau eu şi aşa-mi place!

Şi, smulgându-se din braţele lui, dădu perdeaua la o parte şi fugi. Mâtea o urmă beat de fericire. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, aş da toată lumea pentru o singură clipă!” îi fulgeră prin minte. Gruşenka bău pe nerăsuflate un pahar de şampanie şi se ameţi numaidecât. Zâmbind încântată, se aşează în jilţ, la locul ei de mai înainte. Îi ardeau obrajii, buzele-i dogoreau învăpăiate, i se împăienjeniseră ochii şi privirea ei pătimaşă te prindea ca într-o vraja. Până şi Kalganov simţi un fior în adâncul inimii şi veni lângă ea.

— Ai simţit când te-am sărutat în somn? Murmură ea. Acum m-am îmbătat… Tu nu eşti beat? Dar Miţea de ce nu bea? De ce nu bei, Miţea? Eu am băut, tu ce mai aştepţi…?

— Sunt beat! Beat de fericire… Tu m-ai îmbătat aşa, dar acum vreau să mă îmbăt cu şampanie! Goli încă un pahar şi – curios!

— I se păru că tocmai paharul asta îi venise de hac, învăluindu-l în fumul beţiei şi că până atunci nu băuse decât apă chioară.

Retrăind mai apoi întâmplările, îşi amintea foarte precis de senzaţia asta. Din clipa aceea totul începu să st învârtejească în jurul lui ca într-un delir. Umbla, râdea, intra în vorbă cu unul, cu altul, fără să ştie prea bine nici ce spunea, nici ce făcea. Un singur sentiment arzător stăruia cu aceeaşi intensitate, „ca un tăciune aprins, în inima lui”, după. Cum povestea el mai târziu. Se ducea la ea, se aşeza alături, o privea, o asculta… Gruşenka devenise teribil de guralivă, mereu chema pe câte cineva lângă ea sau striga pe câte o fată din cor, îmbiind-o să se apropie şi, după ce o săruta sau făcea semnul crucii asupra ei, o lăsa să plece. Te aşteptai să izbucnească în plâns din moment în moment. În schimb, „moşulică” – aşa îi zicea ea lui Maximov – o amuza grozav. Bătrânul era mai tot timpul în preajma ei şi-i săruta mereu mâinile, „degeţel cu degeţel”; în cele din urmă, îi veni iarăşi pofta să joace şi înjghebă un dans pe melodia unui cântec vechi, acompaniindu-se singur din gură. Refrenul, mai ales, era foarte sprinţar: Purceluşa, groh-groh-grob, Viţeluşa, mu-mu-mu, Şi răţuşca, mac-mac-mac, Gâsculiţa, ga-ga-ga.

Găinuşa se plimba, uite-aşa mi se plimba, Cot-co-dac, zicea, cot-cot, Cot-co-dac, cot-cot-co-dac!

— Dă-i ceva, Miţea, spunea Gruşenka, dă-i nişte bani, că-i sărac. Oamenii ăştia necăjiţi, vai de sufletul lor… Ştii, Miţea, c-am de gând să mă călugăresc? Vorbesc serios. Într-o bună zi am să intru la mănăstire. Aleoşa mi-a spus azi o vorbă pe care n-am s-o uit toată viaţa… Da, da… Acum însă vreau să dansez. Mâine la mănăstire, dar azi să dansăm! Am chef să fac nebunii, oameni buni, ei şi? Dumnezeu o să mă ierte. Dacă aş fi Dumnezeu, i-aş ierta pe toţi oamenii: „Dragii mei

păcătoşi, mergeţi în pace, v-am dezlegat de toate păcatele!” Am să mă duc şi eu în lume să cer iertare: „Ierta-ţi-mă, oameni buni, iertaţi o biată femeie fără minte!” Sunt o fiară sălbatică, da, o fiară, dar vreau să mă rog. Şi eu am dat de pomană un fir de ceapă. Până şi o femeie ca mine, cât ar fi ea de netrebnică, simte nevoia să se roage! Miţea, lasă fetele să joace, nu le mai zăpăci. Toţi oamenii sunt buni, toţi, fără doar şi poate. Şi viaţa-i atât de frumoasă! Noi suntem răi, dar viaţa-i atât de frumoasă. Suntem şi răi şi buni, de-a valma, când buni, când răi… Nu, mie să-mi răspundeţi la ce vă întreb, hai, toată lumea-ncoace, veniţi cu toţii aici, vreau să ştiu: de ce sunt aşa bună? Fiindcă sunt bună, bună ca pâinea caldă… Cum se face că sunt atât de bună? Sporovăia întruna Gruşenka, din ce în ce mai guralivă, pe măsură ce aburii beţiei i se urcau la cap, sfârşind prin a declara c-ar vrea şi ea să danseze. Şi chiar se ridică din jilţ, clătinându-se pe picioare. Miţea, să nu-mi mai dai să beau, chiar dacă te rog, să nu-mi mai dai nici un strop, auzi? În loc să te liniştească, băutura te dă peste cap. Parcă se învârteşte casa cu mine şi soba şi tot… Vreau să dansez… Ce frumos ştiu să dansez… Precum se vedea, avea intenţii foarte serioase; ca dovadă, trase afară din buzunar o batistă albă, extrem de fină, pe care o apucă de un colţ, ca s-o poată flutura în timpul dansului. Miţea bătu din palme şi fetele amuţiră, pregătindu-se să-şi împletească glasurile la primul semnal. Auzind că Gruşenka vrea să joace, Maximov chiui de bucurie şi începu să-i dea târcoale, ţopăind şi cântând: Picioruţe ca ţepuşe, Unghioarele scoruşe şi codiţa sfredeluş…

Gruşenka însă îl goni cu batista.

— Sst! Miţea, de ce nu vine nimeni? Să vină toată lumea… Să privească! Cheamă-i şi pe cei de dincolo, de la arest… De ce i-ai încuiat? Spune-le că vreau să dansez, să vină şi ei să mă vadă…

Cu o spontaneitate de om beat, Miţea se apropie de uşa încuiată şi începu ă bată cu pumnul în ea.

— Hei, voi de colo!… Ieşiţi afară, Gruşenka vă cheamă s-o vedeţi dansând!

— Lajdak! Îl sudui dinăuntru unul din polonezi.

— Şi tu podlajdak! Puşlama ce eşti!

— Nu te mai lega de Polonia, îi făcu observaţie, doctoral, Kalganov, beat turtă şi el.

— Ia mai taci, ţâncule! Pe el l-am făcut puşlama, n-am spus că-n toată Polonia ar fi numai puşlamale. Un singur lajdak nu înseamnă o ţară întreagă. Taci cu nenea, gigea băiatu, na o bomboană!

— Ce urâcioşi! Parcă n-ar fi oameni, zău! De ce n-or fi vrând să se împace? Bombăni Gruşenka şi începu să danseze.

Corul prinse a cânta Cerdac, cerdăcel! Cu căpşorul dat pe spate şi guriţa întredeschisă, zâmbitoare, Gruşenka flutură batista, dar de la primii paşi simţi c-o lasă picioarele şi se opri nedumerită în mijlocul camerei.

— Nu mai am putere… Şopti ea sfârşită. Iertaţi-mă, nu mai pot… Vă rog să mă iertaţi… Făcu o închinăciune corului, apoi în dreapta, în stânga, în toate părţile pe rând: Iertaţi-mă vă rog… Nu vă supăraţi…

— S-a afumat coniţa! Porumbiţa s-a cam ciupit, se auziră de ici, de colo glasuri.

— E criţă, chicoti Maximov către fete.

— Miţea, du-mă de aici… Ia-mă, Miţea, şopti Gruşenka sleită de puteri şi Mitta se şi repezi s-o ia în braţe şi trecu numaidecât cu preţioasa lui povară după draperie.

„Ar fi timpul să plec”, îşi spuse Kalganov şi ieşi din salonul albastru, trăgând uşa după el. Chiolhanul însă se desfăşură mai departe, dezlănţuindu-se din ce în ce mai zgomotos. Miţea o culcă pe Gruşenka pe pat şi o sărută pătimaş pe gură.

— Nu, lasă-mă… se rugă ea. Nu te atinge de mine până nu sunt a ta… Ţi-am spus doar c-o să fiu a ta, dar până atunci nu te atinge de mine… Cruţă-mă… Chiar aşa, de faţă cu ei,

alături de ei, nu, nu se poate… Gândeşte-te că e şi el aici. Prea ar fi scârbos…

— Fac tot ce vrei tu! Nici în gând măcar… Ştiu să te respect… Bolborosi Miţea. Ai dreptate, prea ar fi scârbos aici, nu se cade… Şi, fără să-i dea drumul din braţe, se aşează în genunchi lângă pat.

— Ştiu, ştiu că eşti pătimaş, dar ai un suflet ales, abia izbuti să îngaime Gruşenka. Totul trebuie să fie curat între noi… De-acum înainte… Şi noi să fim cinstiţi… Şi buni, oameni de omenie, nu fiare… Ia-mă, du-mă de aici, departe, departe de tot, auzi? Nu-mi place aici, vreau cât mai departe, departe de tot…

Miţea o ţinea înlănţuită cu braţele.

— Da, da, sigur că da! O să te duc cu mine, o să plecăm în lume… O, aş da acum toată viaţa pentru un an, unul singur, numai să ştiu ce s-a întâmplat cu sângele acela!

— Care sânge? Întrebă Gruşenka uimită.

— Nimic, nimic! Scrâşni din dinţi Miţea. Gruşenka, tu zici că totul trebuie să fie cinstit între noi şi nu ştii că sunt un tâlhar. Am furat bani de la Katia… Ce ticăloşie, Doamne!

— Katia? Cine-i Katia? Domniţa? Nu, n-ai furat nimic. Lasă, c-o să-i duci înapoi, îţi dau eu de la mine… De ce ţipi aşa? Tot ce-i al meu e şi-al tău de-aici înainte. Ce nevoie avem de bani? Şi aşa tot o să-i spânzurăm… Noi doi şi să nu-i spânzurăm! Ţi-ai găsit! O sa trăim şi noi muncind pământul. Uite, aşa am să-l scurm cu mâinile astea. Auzi tu, trebuie să muncim! Aşa a poruncit Aleoşa. Nu vreau să-ţi fiu ibovnică, vreau să fiu nevasta ta credincioasă; am să trudesc ca o roabă pentru tine. O să mergem împreună la domniţa, să-i cădem la picioare şi s-o rugăm de iertare. Şi pe urmă o să plecăm în lume, chiar dacă nu s-o îndura să ne ierte, noi tot o să ne luăm lumea în cap. Dă-i înapoi banii şi iubeşte-mă pe mine… Las-o pe ea în pace. Să nu te mai gândeşti la ea de-aci înainte. Dacă te prind că tot o mai iubeşti, să ştii c-o strâng de gât… Îi străpung ochii cu acul…

— Pe tine te iubesc, numai pe tine şi în Siberia tot numai pe tine am să te iubesc…

— În Siberia? De ce în Siberia? Fie şi acolo, dacă aşa vrei tu… Totuna mi-e… O să muncim… În Siberia e zăpadă multă… Mie îmi place să merg prin nămeţi… Şi zurgălăii să facă cling-cling… Auzi? Sună clopoţelul… Unde-o fi sunând? Vine cineva… Acum nu se mai aude nimic…

Frântă de oboseală, Gruşenka închise ochii şi aţipi o clipă, într-adevăr, undeva, departe, se iscase un clinchet de clopoţel ce amuţise brusc. Miţea îşi puse capul pe pieptul ei. Nici nu băgase de seamă că nu se mai auzea clopoţelul, după cum nu băgase de seamă nici că în salon cântecele şi harababura chefliilor, ce făceau o gălăgie de vuia toată casa, încetaseră ca prin farmec şi-n locul lor se aşternuse o linişte de mormânt. Gruşenka deschise ochii.

— Ce s-a întâmplat? Am adormit? Da… Clopoţelul… Se vede că m-a furat somnul; visam că plecasem la drum cu sania… Clopoţelul suna şi eu picoteam toropită. Parcă eram cu cineva drag, cu tine… Undeva departe, departe de tot… Te ţineam strâns în braţe şi te sărutam; mi-ara frig şi mă lipisem de tine… Şi zăpada sclipea… Ştii cum scânteiază omătul într-o noapte cu lună… Şi mi se părea că nu mai sunt pe pământ… M-am trezit şi iată că iubitul meu era aici, lângă mine, ce bine e aşa…

— Da, lângă tine, repetă Miţea, sărutându-i rochia, pieptul, mâinile.

Deodată, rămase cu ochii la ea nedumerit: i se păru că se uită drept înainte, dar nu la el, ci mai sus, peste capul său, cu o privirea stranie, fixă, concentrată… pe faţa ei se citea şi uimire şi parcă şi spaimă.

— Miţea, cine se uită la noi? Şopti ea.

Miţea se întoarse şi văzu că într-adevăr era cineva care desfăcuse draperiile şi se oprise apoi să-i observe. Şi nu era singur, mai erau şi alţii cu el. Sări numaidecât în picioare şi făcu un pas spre musafirul nepoftit.

— Poftiţi aici un moment, rosti un glas în surdină, dar răspicat şi stăruitor.

Mitta ieşi de după perdea şi rămase locului pironit. Odaia părea ticsită de lume; nu mai erau însă aceiaşi oameni, ci alţii noi. Un fior i se scurse prin şira spinării, făcându-l să se scuture. Îi recunoscuse pe toţi dintr-o privire. Bătrânul cel înalt şi trupeş, în palton şi cu chipiu cu cocoardă, era ispravnicul Mihail Makarâci. Iar filfizonul de lângă el, „ofticosul" acela cu cizmele lustruite lună, substitutul de procuror. „Are un ceas care l-a costat patru sute de ruble, ni l-a arătat odată." Iar tânărul scund cu ochelari… Uitase cum îl cheamă, dar îl cunoştea din vedere, era judecătorul de instrucţie, proaspăt absolvent al facultăţii de drept. Iar ăsta de aici, Mavriki Mavrikici, zapciul, pe ăsta îl cunoştea foarte bine. Dar ceilalţi cu insigne pe piept ce căutau aici? Şi mai erau doi, doi ţărani… Şi mai departe, în uşă, Kalganov cu Trifon Borisâci…

— Domnilor… Ce doriţi, domnilor? Întrebă Miţea, şi, ca şi când şi-ar fi ieşit deodată din minţi, strigă în gura mare, ca un smintit: Am în-ţe-les!

Tânărul cu ochelari făcu un pas spre el şi spuse plin de importanţă, dar parcă puţin cam precipitat:

— Avem de… În sfârşit, v-am ruga să luaţi loc un moment aici, pe canapea… Trebuie să stăm de vorbă imediat.

— Bătrânul! Răcni Miţea înnebunit de groază. Bătrânul… Sângele… Am în-ţe-les! Şi căzu ca secerat pe scaunul de lângă el.

— Înţelegi? Ai înţeles? Criminalule, paricidule, sângele bătrânului – tatăl tău, ucigaşule – strigă după răzbunare! Începu să urle fără veste căruntul ispravnic, repezindu-se la Miţea. Îşi ieşise din fire şi tremura tot, roşu de furie.

— A, nu, aşa nu se poate! Interveni tânărul cel scund. Mihail Makarâci, Mihail Makarâci! E imposibil, nu se procedează aşa!… Vă rog să mă lăsaţi pe mine să-i vorbesc… Nu m-aş fi aşteptat la una ca asta din partea dumneavoastră…

— Dar este monstruos, domnilor, monstruos! Exclamă ispravnicul. Uitaţi-vă la el: în toiul nopţii, beat mort, cu o târfă după el şi cu mâinile pline de sângele lui taică-său… E un adevărat coşmar!

— Vă rog din suflet, Mihail Makarâci, cu toată stima ce vă port, să vă înfrânaţi sentimentale! Îi suflă repede la ureche substitutul de procuror… Altminteri, mă văd silit să iau…

Dar nu mai apucă să termine, fiindcă în momentul acela tânărul judecător de instrucţie se întoarse către Miţea şi rosti cu glas tare, solemn:

— Domnule porucic în rezervă Karamazov, trebuie sa vă aduc la cunoştinţă că sunteţi acuzat de asasinarea tatălui dumneavoastră, Feodor Pavlovici, care a fost ucis în noaptea asta.

Mai spuse ceva, după care procurorul adăugă şi el câteva cuvinte, dar Miţea, deşi asculta, nu mai înţelegea nimic… Se uita la toţi cu o privire rătăcita…

I – CUM ŞI-A ÎNCEPUT CARIERA FUNCŢIONARUL PERHOTIN.

Piotr Ilici Perhotin, pe care l-am lăsat bătând din răsputeri în poarta zăvorâtă cu străşnicie a negustoresei Morozova, izbuti până la urmă să atragă atenţia celor din casă. Făcuse atâta zarvă, încât Fenia care, după tot ce păţise cu două ore mai înainte din pricina lui Dmitri Feodorovici, stătea cu frica în sân şi, de emoţie sau de „inimă rea”, nu cutezase încă să se culce, cât pe ce era să aibă o criză de isterie, crezând că Dmitri Feodorovici venise din nou (deşi îl văzuse ceva mai înainte plecând cu trăsura); căci cine altul decât dânsul – îşi zicea ea – ar fi avut curajul să bată cu atâta furie? Ieşi, deci, repede în curte să aţină calea portarului, care se trezise din somn şi tocmai se îndrepta spre poartă, rugându-l din suflet să nu lase pe nimeni înăuntru. Acesta însă după ce-l interogă pe Perhotin, aflând cine este şi că doreşte cu tot dinadinsul să stea de vorbă cu Fedosia Markovna într-o chestiune extrem de importantă, se hotărî să-i deschidă. Piotr Ilici fu condus în bucătărie, dar Fedosia Markovna, „ca

să fie mai liniştită”, ţinu neapărat să rămână cu ei şi portarul. De la primele cuvinte, Perhotin află un lucru esenţial şi anume că Dmitri Feodorovici, plecând val-vârtej s-o caute pe Gruşenka, luase de pe masă pisălogul, ca mai târziu să se întoarcă fără el şi cu mâinile pline de sânge: „Uite, aşa picura sângele de pe ele, pic, pic, tot mereu!” exclamă Fenia, care inventase pe loc amănuntul acesta cu imaginaţia ei tulburată, fiind absolut convinsă că aşa fusese într-adevăr. Piotr Ilici îl văzuse şi el plin de sânge, deşi nu ţinea minte să-i fi picurat ceva de pe mâini, ba chiar îi turnase să se spele. De altfel, nici nu interesa prea mult dacă sângele avusese sau nu timp să se zvânte, important în primul rând, era de ştiut unde plecase, aşa năprasnic, Dmitri Feodorovici înarmat cu pisălogul sau ce dovezi certe existau că s-ar fi dus întins acasă la Feodor Pavlovici, ca să se poată trage concluzii categorice în această privinţă. Piotr Ilici stărui cu deosebire asupra acestui punct şi, cu toate că până la urmă nu reuşi să stabilească nimic precis, rămase aproape convins totuşi că cel în cauză n-avea unde să alerge aşa decât acasă la taică-său şi că, prin urmare, acolo se întâmplase cu siguranţă ceva. „Când s-a întors înapoi, adăugă Fenia înfiorată şi i-am spus tot, ţin minte că l-am întrebat: «Dmitri Feodorovici, conaşule, de ce eşti murdar de sânge pe mâini?» „la care el i-ar fi răspuns ca era sânge de om, mărturisindu-i că omorâse pe cineva. „Mi-a spus cu gura dumnealui, mi-a mărturisit chiar dânsul şi se vedea că tare se căieşte; pe urmă a sărit deodată în sus şi s-a năpustit pe uşă afară ca un nebun. Am stat locului şi m-am gândit: unde o fi fugind aşa? Să ştii că se duce la Mokroe s-o răpună pe coniţa. Atunci am alergat după dânsul să-l rog să nu-i facă nimic, mă gândeam să-l caut acasă, dar când să trec prin dreptul băcăniei lui Plotnikov, ce să vezi, dumnealui tocmai se pregătea să se urce în trăsură; era curat pe mâini, pesemne că se spălase.” (Fenia remarcase imediat amănuntul acesta şi-l reţinuse.) Bătrâna, bunica Feniei, întări pe cât se pricepu spusele fetei. Piotr Ilici le

mai întrebă una-alta şi plecă, în cele din urmă, mai răscolit sufleteşte şi mai alarmat decât la venire.

Lucrul cel mai simplu pe cât se părea şi mai la îndemână ar fi fost probabil să se ducă imediat acasă la Feodor Pavlovici, să vadă dacă nu se întâmplase ceva, iar în cazul când bănuielile lui ar fi fost întemeiate, să se intereseze cum şi ce fel şi, abia după ce s-ar fi edificat pe deplin, să meargă să-l avertizeze pe ispravnic. Oricum, era hotărât să-i dea de ştire. Afară însă era întuneric beznă, iar poarta caselor lui Feodor Pavlovici solidă de tot şi ar fi însemnat să bată iarăşi cu toată puterea şi să facă tărăboi. Pe de altă parte, nu era în relaţii cu Feodor Pavlovici pe care îl cunoştea prea puţin şi, atunci, care ar fi fost urmarea? Să zicem c-ar fi bătut, aşadar, la poartă şi i s-ar fi deschis: dacă nu se întâmplase nimic? A doua zi, Feodor Pavlovici, cum îi plăcea lui să-şi bată joc de toată lumea, ar fi dat zvon în tot oraşul că un oarecare funcţionar, anume Perhotin, îl sculase în toiul nopţii să se intereseze dacă nu cumva fusese ucis! Ce scandal ar fi fost! Iar Piotr Ilici se temea de scandal mai presus de orice pe lume. Totuşi, sentimentul care pusese stăpânire pe el era atât de puternic, încât după ce bătu din picior şi-şi adresă sie-şi cele mai aprige insulte, o porni ca din puşcă, dar nu spre Feodor Pavlovici, cum se gândise la început, ci acasă la doamna Hohlakova, s-o întrebe dacă într-adevăr la cutare oră îi pusese în mână trei mii de ruble lui Dimitri Feodorovici. În cazul când răspunsul ar fi fost negativ, era ferm hotărât să se ducă imediat la ispravnic, fără să mai treacă pe la Feodor Pavlovici; dacă însă primea o confirmare, nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să meargă şi el să se odihnească, lăsând orice fel de investigaţii pentru a doua zi. Fireşte că ideea de a se înfiinţa aşa, taim-nesam, pe la unsprezece noaptea, acasă la o cucoană din lumea mare, pe care nici măcar n-o cunoştea personal, obligând-o poate să se scoale din pat ca să-i pună o întrebare cel puţin bizară, era în măsură să provoace mai degrabă un scandal decât dacă s-ar fi dus la Feodor

Pavlovici. Dar aşa se întâmplă de obicei în asemenea cazuri cu oamenii cei mai prudenţi şi mai flegmatici din lume. Iar în împrejurarea de faţă, Piotr Ilici numai flegmatic nu se poate spune că era! Şi până la sfârşitul vieţii n-avea să mai uite ne-astâmpărul ce se încuibase cu asemenea covârşitoare forţă în sufletul lui, pentru a se transforma, în cele din urmă, într-un adevărat supliciu, silindu-l să acţioneze – împotriva voinţei sale. Bineînţeles că pe drum îşi făcu cele mai aspre imputări pentru că se hotărâse să se ducă totuşi la numita doamnă, dar de zece ori în şir poate îşi spusese până atunci, scârşnind din dinţi, „am să merg până în pânzele albe” şi se ţinu de cuvânt. Când ajunse la Hohlakova era ora unsprezece punct. Portarul îi deschise fără să stea prea mult pe gânduri, dar la întrebarea lui, dacă doamna doarme ori nu, singurul lucru pe care putu să-l spună fu acela că de obicei cucoana era culcată la ora asta. „Duceţi-vă, oricum, sus şi spuneţi să vă anunţe şi dacă o vrea să vă primească – bine, dacă nu – nu.” Piotr Ilici urcă scara, dar de astă dată avu de întâmpinat unele dificultăţi. Lacheul refuză categoric să-l anunţe, acceptând să cheme în schimb camerista. Piotr Ilici o rugă politicos, dar stăruitor s-o înştiinţeze pe coniţa că Perhotin, un funcţionar din localitate, voia neapărat să-i vorbească într-o chestiune extrem de gravă şi că în nici un caz nu şi-ar fi permis s-o deranjeze, cerându-i o întrevedere, dacă n-ar fi fost la mijloc o treabă atât de urgentă. „Dar să-i spui exact aşa cum te-am rugat”, insistă Piotr Ilici. Fata plecă, iar el rămase în vestibul să aştepte. Doamna Hohlakova nu se culcase încă, deşi se retrăsese la dânsa în iatac. Era grozav de enervată în urma convorbirii cu Miţea şi presimţea că şi-n noaptea aceea va avea de pătimit din pricina migrenei care o chinuia cu regularitate în asemenea cazuri. Ascultă surprinsă cererea pe care i-o înfăţişă camerista, poruncindu-i iritată să-i răspundă solicitatorului că nu poate să-l primească, deşi vizita neaşteptată a unui „funcţionar din localitate”, pe care nici măcar nu-l cunoştea, avu darul

de a stârni curiozitatea ei femeiască. Piotr Ilici se încăpăţână ca un catâr, stăruind să fie anunţat din nou şi rugând-o pe cameristă să-i comunice doamnei „exact aşa, cuvânt cu cuvânt”, că venise „într-o chestiune extrem de gravă şi dacă nici de astă dată nu vrea să-l primească, s-ar putea să regrete mai târziu”. „Parcă m-aş fi aruncat din vârful unui munte”, povestea el mai târziu. Fata îl măsură uimită din cap până în picioare şi se duse să-l anunţe pentru a doua oară. Doamna Hohlakova, la fel de uimită şi dânsa, stătu o clipă în cumpănă, apoi întrebă cum arată vizitatorul şi află că era un om „tânăr, bine îmbrăcat şi politicos”. În treacăt fie zis, Piotr Ilici era destul de chipeş ca înfăţişare, lucru pe care, de altfel, îl ştia prea bine. Doamna Hohlakova se hotărî, în sfârşit, să-l primească. Şi aşa cum era, cu rochia de casă pe ea şi-n papuci, îşi aruncă pe umeri un şal negru. „Funcţionarul” fu rugat să poftească în salonul în care cu câteva ceasuri mai înainte discutase cu Miţea. Stăpâna casei îl întâmpină cu un aer sever şi mirat şi, fără să catadicsească măcar să-i ofere un scaun, îl întrebă din capul locului ce doreşte.

— Doamnă, iertaţi-mă dac-am îndrăznit să vă tulbur, dar e vorba de o cunoştinţă comună: Dmitri Feodorovici Karaniazov, începu el.

Dar nici nu apucă bine să-i pronunţe numele şi pe chipul gazdei se zugrăvi o mânie indescriptibilă. Fără să-l mai lase să adauge un singur cuvânt, doamna Hohlakova îl luă la trei păzeşte, furioasă, cu o voce piţigăiată:

— Cât mai aveţi de gând să mă chinuiţi cu individul ăsta odios? Strigă ea scoasă din fire. Cum v-aţi permis, stimate domn, să deranjaţi la ora asta, în sânul familiei, pe o doamna pe care nici măcar n-o cunoaşteţi… ca să-i vorbiţi despre o persoană care, nu mai departe decât acum trei ore, a dat aici buzna să mă omoare, a bătut din picior şi pe urmă a ieşit aşa cum nimeni n-ar avea obrazul să iasă dintr-o casă onorabilă… Să ştiţi c-am să mă plâng şefilor dumneavoastră, nu încape nici o scuză aici, vă rog să

părăsiţi imediat casa… Chiar acum să plecaţi, în definitiv stat şi eu mamă… Şi…

— Să vă omoare! Cum şi pe dumneavoastră a vrut să vă omoare?

— Vai de mine! A şi omorât pe cineva? Întrebă doamna Hohlakova alarmată.

— Binevoiţi, doamnă, să ascultaţi ceea ce vreau să vă spun şi am să vă lămuresc în două cuvinte, răspunse apăsat Perhotin. Azi, pe la cinci după-amiază, domnul Karamazov a venit la mine să-mi ceară împrumut prieteneşte zece ruble şi ştiu precis că la ora aceea n-avea nici o leţcaie în buzunar. În aceeaşi seară, pe la nouă, a trecut din nou pe la mine, cu un teanc de bani în mână, numai hârtii de câte o sută, cred că avea vreo două sau trei mii de ruble în total. Era plin de sânge pe mâini şi pe faţă şi nu părea în toate minţile. L-am întrebat de unde luase atâţia bani. Mi-a răspuns că-i primise cu câteva minute mai înainte de la domnia-voastră, zicea că l-aţi fi împrumutat cu trei mii de ruble ca să se angajeze la minele de aur…

O emoţie extraordinară, aproape anormală, se oglindi pe chipul doamnei Hohlakova.

— Doamne-Dumnezeule! Să ştiţi că l-a asasinat pe taică-său, bietul bătrân! Strigă ea, fluturându-şi mâinile. Nu i-am dat nimic, nici un ban! Vai de mine, repede, repede, domnule!… Nu-mi mai spuneţi nimic! Daţi fuga de-l scăpaţi pe bătrân! Duceţi-vă într-un suflet acasă la taică-său!

— Dacă-mi permiteţi, doamnă, prin urmare, n-a luat nici un ban de la dumneavoastră? Ţineţi minte precis că nu i-aţi dat nimic?

— Nimic! Absolut nimic! N-am vrut să-i dau pentru că n-a ştiut să preţuiască aşa cum se cuvine bunătatea mea. A bătut din picior şi a plecat furios. Ba, la un moment dat, s-a şi repezit la mine, norocul meu a fost că m-am ferit la timp!… Nu vă mai spun – n-are nici un rost să mă ascund de dumneavoastră – că m-a scuipat în obraz, dacă vă puteţi închipui una ca asta! Dar de ce stăm în picioare? Vai de

mine, luaţi loc, vă rog… Mă scuzaţi că vă… Sau nu, mai bine duceţi-vă repede acolo, poate că reuşiţi să-l scăpaţi pe bietul bătrân de la moarte, prea ar fi îngrozitor!

— Şi dac-o fi apucat să-l omoare?

— Vai, Doamne, aşa este! Ce-i de făcut atunci? Ce credeţi dumneavoastră că am putea să facem?

Îl sili, vrând-nevrând, să ia loc şi se aşează în faţa lui. Piotr Ilici îi povesti cât mai laconic cu putinţă, dar destul de amănunţit, tot ceea ce se întâmplase, mai bine zis, lucrurile pe care le văzuse cu ochii lui, pomenindu-i, între altele şi despre vizita pe care o făcuse Feniei, ca şi despre destăinuirile ei în legătură cu pisălogul. Detaliile aflate din gura lui avură un efect zguduitor asupra doamnei care şi aşa era destul de tulburată şi care, tot timpul cât ţinu istorisirea, mai la fiece cuvânt, dădea câte un ţipăt de spaimă şi-şi acoperea ochii cu mâna…

— Închipuiţi-vă, am presimţit c-o să se întâmple aşa! Am eu un dar în privinţa asta: de câte ori îmi spune inima c-o să sa întâmple un lucru, să ştiţi că se întâmplă neapărat! De atâtea ori m-am uitat la individul ăsta fioros şi m-am gândit în sinea mea: „Până la urmă sunt sigură că de mâna lui o să mor!” Şi aşa s-a şi întâmplat… Chiar dacă n-a fost scris să-i cad victimă eu, ci taică-său, sărmanul! Se vede că Dumnezeu a vrut să mă ocrotească! Şi pe urmă mai e încă ceva: cred că i s-a făcut ruşine fiindcă eu, cu mâna mea şi chiar aici în odaia asta, îi atârnasem de gât puţin mai înainte o iconiţă a mucenicei Varvara, o am chiar de acolo unde se află moaştele sfintei… Doamne, când mă gândesc c-am fost la un pas de moarte! Şedeam aşa lângă el şi numai ce-l văd deodată întinzând gâtul spre mine! Ştiţi, Piotr Ilici (ah, ier-taţi-mă, dar parc-aţi spus că vă numiţi aşa…) eu, de fapt, nu cred în minuni, dar povestea asta cu iconiţa şi minunea care s-a întâmplat cu mine, zău, m-au cutremurat pur şi simplu şi acum iarăşi sunt gata să cred în orice! Aţi auzit probabil de părintele Zosima… Vai de mine, nici nu mai ştiu ce vorbesc… Închipuiţi-vă: m-a scuipat în obraz,

deşi avea iconiţa aceea la gât!… Atâta tot, a scuipat, cu toate că putea să mă şi omoare şi… Şi uite unde i s-a năzărit să se ducă! Şi acum ce-i de făcut, ce credeţi c-ar trebui să facem?

Piotr Ilici se sculă, declarându-i că o să meargă imediat la ispravnic să-i povestească totul din fir-a-păr, iar dânsul să procedeze cum o socoti de cuviinţă.

— Ah, ce om! Admirabil, într-adevăr, admirabil! Îl cunosc foarte bine pe Mihail Makarovici. Duceţi-vă negreşit la dânsul. Vai, Piotr Ilici, ce bine v-aţi gândit, iată ce înseamnă să ai prezenţă de spirit! Mie niciodată nu mi-ar fi trecut prin minte aşa ceva! Zău dac-aş fi ştiut cum să mă descurc într-o împrejurare ca asta!

— Mai ales că şi eu sunt bun prieten cu ispravnicul, ţinu să adauge Piotr Ilici.

Rămăsese în picioare, abia aşteptând să scape odată de cuconiţa aceasta atât de exuberantă, care nu tăcea din gură o clipa, neîngăduindu-i să-şi ia rămas bun şi să plece.

— Ştiţi, ciripea ea într-una, să treceţi neapărat pe la mine, să-mi spuneţi şi mie ce-aţi mai auzit acolo… Daca s-a descoperit ceva… Şi ce au de gând să facă cu el acum, ce pedeapsă vor să-i dea… La noi nu există pedeapsa cu moartea, nu-i aşa? Veniţi negreşit, fie şi la trei noaptea sau la patru, ba chiar şi la patru jumătate… Daţi ordin să mă scoale, să mă zgâlţâie bine dacă s-ar întâmpla să nu mă trezesc… O, Doamne, dar ce, parc-am să pot închide ochii?! Nu vreţi să vă însoţesc?

— Nnnu, cred că nu e nevoie… Dar poate că n-ar strica să confirmaţi în scris – două-trei rânduri numai, nu trebuie mai mult – că nu i-aţi dat nici un ban… Mai ştii cum se întorc lucrurile…

— Sigur că da, nici vorbă! (Fericită, doamna Hohlakova se şi repezi la birou.) Vă mărturisesc că sunt impresionata de prezenţa dumneavoastră de spirit, sunt pur şi simplu uluită, mai rar mi-a fost dat să văd un om care să se descurce atât

de uşor într-un caz atât de complicat!… Serviciul dumneavoastră e chiar aici, în oraş? Ce plăcere!

Vorbind mereu, scrise la repezeală pe o jumătate de coală cu litere de-o şchioapă:

„Declar că în viaţa mea nu i-am împrumutat nefericitului Dmitri Feodorovici (pentru că e într-adevăr nefericit, sărmanul de el!) suma de trei mii de ruble. Nici azi şi nici mai înainte nu i-am dat vreun ban! Jur pe tot ce am mai sfânt pe lume!

Hohlakova”

Apoi se întoarse către Piotr Ilici:

— Poftim declaraţia! Duceţi-vă, poate că izbutiţi să-l salvaţi. Este într-adevăr un act de bravură din partea dumneavoastră! Şi, făcând de trei ori semnul crucii asupra lui, se grăbi să-l conducă până în vestibul. Nici nu ştiu cum să vă mulţumesc! Nu vă puteţi închipui cât de recunoscătoare vă sunt că v-aţi gândit înainte de toate la mine! Cum se face că nu ne-am întâlnit până azi? Casa mea vă e deschisă oricând de aici înainte, mi-ar face o deosebită plăcere să mai poftiţi. Grozav de bine îmi pare că aveţi un post aici în oraş… O persoană atât de corecta, cu atâta prezenţa de spirit… Probabil că sunteţi foarte apreciat la serviciu de şefii dumneavoastră, în sfârşit, vreau să spun că nu se poate să nu-şi dea seama ce fel de om sunteţi şi, în ce mă priveşte, vă rog să mă credeţi, c-am sa fac tot ce-mi stă în putinţă… O, iubesc grozav de mult tineretul! Pur şi simplu sunt îndrăgostită de el!… Tineretul e temelia ţării, în el îşi pune toată speranţa Rusia noastră care-i atât de nenorocită în momentul de faţă… O, duceţi-vă, duceţi-vă…!

Piotr Ilici o luă imediat la picior, altminteri cu siguranţă că nu l-ar mai fi lăsat niciodată să plece. Şi totuşi, doamna Hohlakova îi făcuse o impresie cât se poate de agreabilă, izbutind să atenueze întrucâtva neliniştea de care era stăpânit la gândul că se vârâse cu bună ştire într-o poveste atât de urâtă. De, fiecare om cu gusturile lui… „Nu pare de

loc bătrână, se gândi el plăcut surprins, dimpotrivă, îmi vine să cred mai curând c-am stat de vorbă cu fie-sa.”

La rândul său, doamna Hohlakova fusese pur şi simplu fermecată de tânărul funcţionar. „Atâta iscusinţă la un om de vârsta lui, în ziua de azi! Ce discernământ, ce maniere şi ce figură simpatică! Să mai spună cineva că tineretul nostru nu e bun de nimic, poftim un exemplu!” ş.a.m.d. Uitase cu desăvârşire de „cumplita nenorocire” şi numai după ce se întinse în pat îşi aduse aminte că fusese doar „la un pas de moarte”. „Vai, e îngrozitor!” suspină ea, ceea ce n-o împiedică să adoarmă de îndată ce închise ochii, cufundându-se în cel mai adânc şi mai dulce somn.

Trebuie să va spun că n-aş fi insistat atât asupra unor amănunte episodice şi de minimă importanţă dacă această întâlnire cu totul extravagantă dintre junele funcţionar şi o văduvioara încă în floarea vârstei n-ar fi avut ulterior o influenţă covârşitoare asupra carierei unui om atât de ordonat şi corect ca tânărul nostru, fapt care mai constituie încă şi astăzi un prilej de uimire în oraşul nostru şi despre care vom mai avea poate câte ceva de spus după ce vom fi încheiat vastul roman al fraţilor Karamazov.

II – HĂITAŞII.

Ispravnicul nostru Mihail Makarovici Makarov, locotenent-colonel în rezervă, numit ulterior consilier de curte, era văduv şi cunoscut de toată lumea ca o persoană de treabă. Deşi se stabilise numai de trei ani la noi în oraş, reuşise să câştige simpatiile tuturor cu atât mai mult cu cât se dovedise a fi „om de lume”. Casa lui era veşnic plină de oaspeţi, ba s-ar fi spus chiar că nu putea să trăiască fără ei. Nu era zi în care să nu aibă doi-trei musafiri la masă sau dacă nu, măcar unul singur, altminteri nu i-ar fi tihnit mâncarea. Dădea uneori ospeţe cu o mulţime de invitaţi sub cele mai diverse şi mai neaşteptate pretexte. La drept vorbind, ospeţele nu excelau prin cine ştie ce specialităţi culinare, în schimb, masa era îmbelşugată, plăcintele – o bunătate, iar băuturile, fără a fi prea alese, compensau

calitatea lor mediocră prin cantitate. Odaia de la intrare fusese amenajată ca sală de biliard cu tot dichisul respectiv, vreau să spun cu o serie de gravuri în rame negre pe pereţi, înfăţişând cai de curse, ornamentul de rigoare, precum se ştie, al sălilor de biliard din oricare casă de holtei. Seară de seară se jucau cărţi, în cel mai rău caz la o singură masă, dacă nu la mai multe. De multe ori însă se aduna la el toată protipendada oraşului şi atunci veneau şi mamele cu fete de măritat, pe care le scoteau la dans. Văduv, Mihail Makarovici locuia împreună cu fiica lui, văduvă şi ea de ani de zile şi cu cele două nepoate. Fetele – domnişoare mari – terminaseră şcoala şi, acum erau destul de nostime şi pline de viaţă, deşi toată lumea ştia că n-au nici un fel de zestre, reuşiseră totuşi să atragă în casa bunicului tineretul dornic de petreceri. În ceea ce priveşte serviciul, Miihail Makarovici nu era cine ştie ce capacitate, dar se achita de îndatoririle lui ca oricare altul. Ca să spunem însă adevărul adevărat, în realitate, ispravnicul era un om destul de incult şi, cam încurcă-lume, care nu prea ştia bine unde începetează atribuţiile lui. Erau anumite reforme ale stăpânirii care n-aş putea spune că l-ar fi derutat, dar pe care, în orice caz, le înţelegea greşit şi nu pentru că ar fi fost incapabil să le priceapă cum trebuie, ci fiindcă era indolent şi nu-şi dădea osteneala să pătrundă adevăratul lor sens. „Sufletul meu e mai curând de ostaş decât de civil”, mărturisea el însuşi. Nici măcar despre elementele de bază ale reformei agrare nu reuşise să-şi facă o idee prea clară, sporindu-şi an de an cunoştinţele, ca să zic aşa, mai mult fără să vrea, prin activitatea sa practică; cu toate astea, era şi el moşier. Piotr Ilici era convins deci c-o să-l găsească pe ispravnic înconjurat ca de obicei de musafiri, deşi nu ştia cine anume ar putea să fie. Întâmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea printre cei veniţi să joace cărţi, să se fi aflat şi procurorul împreună cu tânărul medic al zemstvei, Varvinski, proaspăt sosit de la Petersburg, unul din cei mai străluciţi absolvenţi ai

Academiei noastre de ştiinţe medicale. Procurorul, sau mai bine zis, substitutul de procuror, Ippolit Kirillovici, căruia totuşi cetăţenii noştri îi spuneau procuror, era un om mai deosebit, încă tânăr – nu avea mai mult de treizeci şi cinci de ani – din păcate însă predispus la ftizie, căsătorit cu o cucoană foarte corpolentă şi fără copii. Ambiţios din fire şi irascibil, deşi, altminteri, cu o inteligenţă destul de ascuţită şi, pe cât se părea, chiar bun la suflet. Din nefericire pentru el însă avea o părere mult prea bună despre sine în comparaţie cu calităţile reale pe care i le hărăzise natura, de aceea părea veşnic nemulţumit. Părea să aibă, de altfel, unele aspiraţii mai înalte şi anumite înclinaţii artistice. Bunăoară, se pretindea un iscusit psiholog şi un profund cunoscător al sufletului omenesc, atribuindu-şi nu ştiu ce dar personal care-l ajuta să recunoască de la prima ochire criminalul şi să descopere crima. De aceea se plângea că şefii lui ierarhici nu ştiu să-i aprecieze cum trebuie meritele, nedreptăţindu-l şi asta numai din pricină că, susţinea el, avea duşmani în sferele înalte. Ba chiar, în clipele de amărăciune, ameninţa c-o să se facă avocat şi o să pledeze în procese penale. Cazul neprevăzut, întâmplat în familia Karamazov, paricidul recent descoperit, îl (trezi brusc din amorţeală: „Crima asta cu siguranţă c-o să facă mare vâlvă în toată ţara”, zicea el. Dar fiecare lucru la timpul său.

În odaia vecină mai era cineva care le ţinea de urât domnişoarelor: tânărul nostru judecător de instrucţie, Nikolai Parfenovici Neliudov, sosit numai de două luni de la Petersburg. Faptul că toate persoanele pomenite mai sus se aflau adunate ca la comandă „în seara crimei” acasă la reprezentantul puterii executive, fusese privit mai apoi ca o coincidenţă într-adevăr uluitoare, prilejuind o mulţime de comentarii. Şi totuşi, lucrurile se petrecuseră în modul cel mai simplu şi mai firesc: bunăoară, Ippolit Kirillovici, a cărui soţie avea de două zile o durere cumplită de dinţi, fugise de acasă numai ca să scape de văicărelile ei; medicul, dat fiind

temperamentul său, nu putea să-şi petreacă seara decât la o masă de joc, iar Nikolai Parfenici Neliudov îşi pusese în gând cu trei zile înainte să meargă în seara aceea la Mihail Makarovici. Plănuise să vina aşa, ca din întâmplare, pentru a-i juca o festă nepoatei mai mari a ispravnicului, Olga Mihailovna, a cărei aniversare pica tocmai în ziua aceea, dând astfel în vileag cu perfidie că-i cunoştea secretul şi tachinând-o că ţinuse anume ascuns lucrul acesta ca să nu fie obligată să invite la bal tot oraşul. Se gândea chiar cu un fel de voluptate ce bine au să se distreze cu toţii, cum au să se facă tot felul de aluzii la vârsta domnişoarei şi cum, la rândul său, are s-o necăjească, spunându-i că se teme probabil să mărturisească anii pe care-i are şi ameninţând-o că a doua zi va divulga tuturor taina etc, etc. Băiat drăguţ, Neliudov era un mare „ştrengar”, cum îl poreclise cuconetul de la noi din oraş şi, pe cât se părea, dumnealui nu era de loc supărat că i se spunea aşa. De familie bună, făcând parte din înalta societate, judecătorul de instrucţie era un tânăr bine-crescut, însufleţit de sentimente frumoase şi, cu toate că îi plăcea să chefuiască, rămăsese destul de candid în fond şi de o politeţe ireproşabilă. Mic de stat, firav, delicat de felul lui, purta de obicei nişte inele mari pe degetele fine şi albe. În exerciţiul funcţiunii, devenea dintr-o dată teribil de grav şi ştia să-şi respecte cu sfinţenie îndatoririle pentru care avea un adevărat cult. De altminteri, în cursul interogatoriului, se pricepea ca nimeni altul să-i încuie pe criminalii şi infractorii din rândurile oamenilor simpli, inspirându-le dacă nu respectul faţă de persoana lui, în orice caz un fel de stupoare.

Intrând în casa ispravnicului, Piotr Uici rămase perplex constatând că onorata societate era la curent cu cele întâmplate. Toată lumea se ridicase de la mesele de joc şi discuta cu aprindere cazul. Până şi Nikolai Parfenovici, care le părăsise pe domnişoare, avea un aer bătăios. Piotr Ilici fu întâmpinat încă din prag de vestea formidabilă că bătrânul Feodor Pavlovici fusese într-adevăr asasinat în seara aceea,

acasă la el, asasinat şi jefuit. Treaba asta o aflaseră puţin mai înainte de sosirea lui şi iată cum.

Marfa Ignatievna, soţia lui Grigori, omul pe care Dmitri Feodorovici îl culcase la pământ la picioarele gardului, dormea dusă la ea în pat şi ar mai fi putut să doarmă până a doua zi dimineaţă dacă la un moment dat nu s-ar fi trezit brusc din somn; o trezise probabil urletul înfiorător al lui Smerdeakov, care zăcea fără cunoştinţă, doborât de o criză de epilepsie, în odaia alăturată. Totdeauna Marfa Ignatievna aştepta cu inima pierită urletul acesta, care anunţa cu regularitate izbucnirea unui nou acces şi care toată viaţa o băgase în sperieţi. Nici acum încă nu reuşise să se obişnuiască cu el. Bătrâna sări buimacă din pat şi intră buzna în camera învecinată. Cum înăuntru era întuneric beznă, nu putu să-şi dea seama decât că bolnavul horcăia, zbuciumându-se îngrozitor în aşternut. Marfa Ignatievna începu să ţipe speriată şi să-şi strige bărbatul, dar îşi aminti deodată că în momentul când se sculase din somn nu era nimeni în pat lângă ea. Se întoarse repede înapoi şi începu să bâjbâie cu mâna în culcuş, ca să constate că într-adevăr patul era gol. Prin urmare, bătrânul ieşise afară, dar unde putea să zăbovească atât? Marfa Ignatievna alergă în cerdac şi începu să-l cheme cu jumătate de glas. Nu primi, fireşte, nici un răspuns, dar în tăcerea adâncă a nopţii i se păru că aude nişte gemete în grădină. Ciuli urechea: de astă dată gemetele se desluşiră mai bine: nu mai încăpea nici o îndoială că veneau din livadă. „Doamne! Se gândi ea năucă, parcă ar fi Lizaveta Smerdeaşciaia, atunci noaptea!” Coborî cu inima strânsă treptele şi descoperi îndată că poarta dinspre grădină era deschisă. „O fi acolo, bietul om”, îşi spuse ea, îndreptându-se spre poartă. Auzi lămurit glasul lui Grigori rostindu-i numele: „Marfa, Marfa!” Era atât de slab, de stins, încât o trecu un fior. „Doamne, apără-ne şi păzeşte-ne!” şopti bătrâna şi se repezi în direcţia de unde venea chemarea. Şi aşa dădu peste Grigori. Nu-l găsi însă în locul unde fusese răzbit de

lovitură, ci mai încolo, la vreo douăzeci de paşi de gard. Reconstituindu-se mai apoi faptele, se stabili că, venindu-şi în fire, Grigori încercase să se târască spre casă, dar că pe drum îşi pierduse de câteva ori cunoştinţa. Marfa Ignatievna văzu numaidecât că era scăldat în sânge şi începu să ţipe ca din gură de şarpe. Grigori îngăimă încet, abia auzit: „L-a omorât… L-a omorât pe taică-său… Ce ţipi aşa, proasto?… Dă fuga… Cheamă…” Dar Marfa Ignatievna nu se putea linişti de loc, urla într-una; observând însă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă şi că înăuntru ardea lumina, alergă într-acolo, strigându-l de zor pe Feodor Pavlovici. Cum însă nu se gândea nimeni să-i răspundă, îşi aruncă ochii pe geam şi în aceeaşi clipă i se înfăţişă o privelişte şi mai cumplită: boierul zăcea nemişcat pe podele, cu faţa în sus. Halatul de culoare deschisă şi cămaşa albă erau năclăite de sânge la piept. Luminarea de pe masă lumina din plin pata de sânge şi chipul mortului. Înnebunită de groază, femeia se trase repede îndărăt de la fereastră şi o rupse la fugă, străbătând într-un suflet grădina, ţâşni afară pe poartă şi alergă, cât o ţineau picioarele, alături, la Maria Kondratievna. Cele două vecine, mama şi fiica, dormeau duse, dar urletele înspăimântate şi ploaia de pumni în oblon le treziră din somn şi într-o clipă ieşiră amândouă la fereastră. Ţipând în gura mare şi jelindu-se, Marfa Ignatievna le povesti nenorocirea întâmplată într-o învălmăşeală de cuvinte fără şir, din care totuşi femeile reuşiră să priceapă esenţialul şi le ceru ajutor. În noaptea aceea, Fonia, vagabondul, rămăsese întâmplător să doarmă la ele acasă. Îl sculară şi pe el şi câteşitrei alergară la locul crimei. Pe drum, Maria Kondratievna îşi aduse aminte că pe la orele nouă seara auzise un răcnet înfiorător care răscolise împrejurimile şi care părea să vină din grădina lui Feodor Pavlovici – probabil că asta se întâmplase în momentul când, agăţându-se de piciorul lui Dmitri Feodorovici care încălecase zăplazul, bătrânul Grigori îi strigase:

„Ucigaşule!” „Am auzit aşa, deodată, un ţipăt şi pe urmă nimic”, povestea din fugă Maria Kendratievna. Ajungând în locul unde zăcea Grigori, cele două vecine împreună cu Foma îl transportară pe rănit în bojdeuca din curte. Aprinzând lumina, văzură că Smerdeakov încă se mai zbătea la el în odaie, cu spume la gură şi cu ochii încrucişaţi. Îl spălară la cap pe Grigori cu apă şi oţet şi când, în sfârşit, îşi veni în fire, prima lui grijă fu să întrebe dacă „l-a răpus cumva pe boier”. Vecinele, însoţite de Foma, se duseră atunci să vadă ce-i cu boierul, dar când intrară în grădină descoperiră că nu numai fereastra, dar şi uşa era larg deschisă, cu toate că în fiecare seară Feodor Pavlovici se fereca în casă cu străşnicie, ba chiar în ultima săptămână nu-i permitea nici măcar lui Grigori să-i bată la uşă. Văzând-o aşa dată de perete, nici femeile şi nici Foma nu îndrăzniră să treacă pragul de teamă „să nu păţească cine ştie ce pe urmă”. Câteşitrei făcură deci calea întoarsă; Grigori îi puse pe loc să dea fuga îndată acasă la ispravnic. Maria Kondratievna plecă numaidecât şi ridică toată lumea în picioare. Sosise doar cu cinci minute înaintea lui Piotr Ilici, aşa încât acesta nu mai trebui să se ostenească a înfăţişa ipotezele şi deducţiile personale, devenind din capul locului un martor ocular, a cărui depoziţie confirma bănuielile îndreptate împotriva presupusului criminal. (De fapt, până în momentul acela, în adâncul sufletului său Piotr Ilici încă mai şovăise să creadă în veracitatea acestei supoziţii.)

Se deciseră să treacă imediat la acţiune. Ajutorul prâstavului fu imediat trimis să aducă patru martori şi autorităţile pătrunseră astfel în locuinţa lui Feodor Pavlovici şi începură instruirea cazului, îndeplinind toate formalităţile cerute de lege şi pe care cred că n-ar avea nici un rost să le mai descriu acum. Se procedă, aşadar, pe loc la o primă anchetă. Medicul zemstvei, de curând venit în oraş, un om inimos din fire, ţinu neapărat, aproape că se rugă să meargă şi el cu ispravnicul, procurorul şi judecătorul de instrucţie, în rezumat: se constată că Feodor Pavlovici, al

cărui cadavru îl găsiră la el în iatac, avea capul spart – cu ce?

— Probabil cu aceeaşi armă de care se slujise mai apoi făptaşul ca să-l doboare pe Grigori. Peste puţin descoperiră şi corpul delict, după ce mai întâi îi dădură primele îngrijiri medicale lui Grigori şi-i ascultară mărturia. Rănitul povesti destul de coerent, deşi cu o voce slabă ce se stingea mai la fiecare cuvânt, toată păţania lui. Înarmaţi cu un felinar, începură să caute în preajma gardului şi aflară numaidecât pisălogul azvârlit pe potecă, la vedere. În camera lui Feodor Pavlovici, unde se înfăptuise crima, nu se observa nici o dezordine, nimic altceva decât un plic mare, format oficial, din hârtie groasă, care zăcea pe jos, lângă pat, după paravan şi pe care scria: „Un cadou de trei mii de ruble pentru îngeraşul meu Gruşenka, dacă o să vină la mine”, iar dedesubt, adăugat de aceeaşi mână: „şi pentru puişorul meu drag”. Plicul sigilat, cu peceţi mari de ceară, era rupt şi n-avea nimic înăuntru: banii dispăruseră. Tot pe jos găsiră şi o panglicuţă îngustă, roz; cu care probabil fusese legat plicul. Declaraţiile lui Piotr Ilici cuprindeau un amănunt care atrăsese în mod deosebit atenţia procurorului şi a judecătorului de instrucţie şi anume faptul că Dmitri Feodorovici ar fi avut intenţia să se sinucidă în zorii zilei. Perhotin declarase că, pe cât se părea, hotărârea lui în această privinţă era nestrămutată, după cum îi spusese el însuşi cu gura lui, mai mult chiar, îşi încărcase şi revolverul şi scrisese şi un bilet, pe care-l băgase în buzunar etc, etc. Mai apoi, când Piotr Ilici, căruia tot nu-i venea să creadă, îl ameninţase c-o să-l dea în vileag, Miţea îi răspunsese rânjind: „Numai că n-o să ai când”. Prin urmare, trebuiau să se grăbească, să plece fără întârziere la Mokroe, ca să poată pune mâna pe ucigaş până nu apuca să-şi zboare creierii. „E clar, e clar!” repeta surescitat procurorul. „Aşa procedează toţi fluieră-vânt de-alde ăştia ca el: «Mâine îmi pun capăt zilelor, dar, până una-alta, vreau să fac o beţie cruntă?» „Povestea cu băuturile şi

mezelicurile cumpărate de Miţea îl aţâţă şi mai mult: „Vă aduceţi aminte de flăcăul acela care l-a omorât pe negustorul Olsufiev? Ştiţi ce-a făcut după ce l-a jefuit de o mie cinci sute de ruble? Tot aşa, cu banii în mână, aproape în văzul tuturor, fără să-i treacă măcar prin minte să-i dosească, a întins-o pe loc la frizer, ca după aceea să se ducă la dame.” Din păcate însă ancheta şi percheziţia pe care o aveau de făcut la domiciliul lui Feodor Pavlovici, precum şi celelalte formalităţi, îi mai ţinură în loc. Toate astea cereau timp, aşa că se gândiră să trimită, cu vreo două ore mai înainte, la Mokroe pe Mavriki Mavrikievici Smerţov, zapciul, care venise în ajun la oraş să-şi încaseze leafa. Îi dădură instrucţiuni precise ca, până la sosirea autorităţilor, să nu facă nici un fel de tămbălău, ci, mulţumindu-se numai să nu-l scape o clipă din ochi pe „criminal” şi, stând necontenit la pândă, să aibă din timp pregătiţi martorii necesari, câţiva poliţişti etc. Mavriki Mavrikievici se conformă întru totul ordinelor primite, păstrând cel mai deplin incognito; numai lui Trifon Borisâci, pe care îl cunoştea de mult, îi suflă la ureche câteva cuvinte. Întâmplător, tocmai atunci Miţea se întâlni pe întuneric nas în nas cu hangiul, care ieşise după el să-l caute şi i se păru că jupânul era schimbat la faţă şi-i vorbea mai altfel decât înainte. Totuşi, nici Miţea, nici ceilalţi muşterii nu băgaseră de seamă că erau spionaţi. Trifon Borisâci reuşi chiar să şterpelească şi să pună bine cutia cu pistoale. Oamenii stăpânirii sosiră abia pe la orele cinci dimineaţa, în zori, când, în faţa hanului, se opriră două troici în care se aflau ispravnicul, procurorul şi judecătorul de instrucţie. Doctorul rămăsese acasă la Feodor Pavlovici, ca să poată face, a doua zi de dimineaţă, autopsia cadavrului, mai ales că îl interesa în cel mai înalt grad starea lui Smerdeakov. „Cazurile astea de epilepsie, în care crizele se ţin lanţ timp de patruzeci şi opt de ore, manifestându-se cu o violenţă neobişnuită, sunt extrem de rare şi aparţin ştiinţei”, le declarase el surescitat celor care

se pregăteau să plece la Mokroe, iar aceştia îl felicitaseră râzând pentru descoperirea făcută. Atât procurorul, cât şi judecătorul de instrucţie reţinuseră însă aserţiunea medicului care afirmase cu certitudine că Smerdeakov n-o să mai apuce ziua următoare.

Încheind această lungă digresiune, după părerea mea strict necesară, cred c-ar fi timpul să reluăm firul povestirii de acolo de unde ne-am oprit în capitolul precedent.

III – TRECEREA UNUI SUFLET OMENESC PRIN VĂMILE VĂZDUHULUI. PRIMUL CALVAR.

Miţea şedea pe scaun, uitându-se ca o fiară încolţită la cei de faţă, fără să priceapă nimic. Deodată sări în picioare şi, cu braţele ridicate spre cer, începu să strige:

— Nu sunt vinovat! Sângele ăsta nu-l am pe conştiinţă! Nu, n-am vărsat sângele tatălui meu!… Am vrut să-l omor, dar nu sunt vinovat! Nu l-am ucis eu!

Nici nu apucă bine să isprăvească şi Gruşenka ieşi de după perdea şi se aruncă la picioarele ispravnicului.

— Numai eu sunt de vină, numai eu, c-aşa am fost eu blestemată! Ţipă ea sfâşietor, cu lacrimile pe obraji, întinzând spre el mâinile. Din cauza mea l-a omorât!… Eu l-am chinuit, eu l-am împins în păcat! Atâta ce l-am canonit şi pe bietul bătrân, răposatul, din răutate, numai de răul meu a făcut asta! Numai eu sunt vinovată, întâi şi-ntâi eu, pe mine să cadă păcatul!

— Da, tu eşti criminala! Tu eşti capul răutăţilor! Dezmăţato, târâtură, totul e numai din vina ta! Răcni ispravnicul, ameninţând-o cu pumnul, dar fu numaidecât pus la respect cu toată străşnicia.

Procurorul îl luă chiar de braţ.

— Mihail Makarovici, asta-i curată harababură! Izbucni el, sufocându-se de indignare. Stingheriţi cercetările… Vreţi să stricaţi totul…?

Nikolai Parfenovici fierbea şi el de necaz:

— Trebuie să se ia măsuri! Da, să se ia măsuri! Altfel nu se poate…!

— Judecaţi-ne împreună! Urla ca scoasă din minţi Gruşenka, stând mai departe în genunchi. Pedepsiţi-ne pe amândoi, vreau să merg cu el la moarte!

Miţea se aruncă în genunchi lângă ea şi o cuprinse în braţe.

— Gruşa, viaţa mea, sângele meu, lumină sfântă! Nu ascultaţi ce spune, să nu credeţi nici un cuvânt! Zbieră el. Nu e cu nimic vinovată, n-a vărsat nici o picătură de sânge, vă jur că-i nevinovată!

În momentul acela, după câte îşi amintea, retrăind mai apoi întâmplările, vreo doi-trei indivizi se repeziră să-i despartă, scoţând-o pe Gruşenka din odaie; când se dezmetici în sfârşit, Miţea se văzu stând la masă. Alături şi în spatele lui străjuiau nişte inşi cu insigne pe piept. În faţa lui, pe canapea, luase loc judecătorul de instrucţie, Nikolai Parfenovici, care-l îmbia mereu să bea o gură de apă din paharul de pe masă. „Bea, ca să te mai înviorezi puţin, să vezi c-o să te liniştească, nu te speria, fii calm”, repeta mereu cu aerul cel mai amabil din lume. Miţea povestea mai târziu că toată atenţia lui în clipele acelea era prinsă de inelele mari de pe degetele judecătorului, dintre care unul cu ametist şi altul cu o piatră galbenă, străvezie şi foarte strălucitoare. Mult timp după interogatoriu, încă se mai gândea cu mirare cum fusese posibil ca inelele acelea să exercite o atracţie atât de irezistibilă asupra lui, în ceasurile chinuitoare pe care le trăise atunci, încât nu fusese în stare să-şi ia ochii de la ele şi să le uite ca pe nişte obiecte cu totul nepotrivite situaţiei în care se afla. La stânga, în locul unde şezuse mai înainte Maximov, se instalase procurorul, iar la dreapta, locul Gruşenkăi era ocupat de un tânăr rumen în obraji, îmbrăcat, chipurile, cu nişte straie vânătoreşti, destul de ponosite, în faţa căruia, Dumnezeu ştie de unde, apăruseră ca prin farmec o călimară şi nişte coli de hârtie. Era grefierul pe care judecătorul de instrucţie îl adusese cu el. Ispravnicul stătea la fereastră, în

celălalt capăt al odăii, iar lângă el, tot în dreptul geamului, Kalganov.

— Bea puţina apă! Îl îndemnă blajin, pentru a zecea oară, judecătorul de instrucţie.

— Am băut, domnilor, am băut… Nu înţeleg… Ce mai aşteptaţi: striviţi-mă, tăiaţi-mi capul, hotărâţi-mi o dată soarta! Exclamă Miţea, uitându-se ţintă la judecătorul de instrucţie, cu ochii aproape ieşiţi din orbite.

— Aşadar, dumneata afirmi categoric că nu eşti vinovat de moartea tatălui dumitale, Feodor Pavlovici? Întrebă blând, dar în acelaşi timp apăsat Nikolai Parfenovici.

— Nu sunt vinovat! E adevărat, am vărsat sânge de om, dar nu era sângele tatălui meu, ci al celuilalt bătrân, sărmanul! Şi-mi pare rău de el, rău îmi pare! Eu l-am ucis, eu i-am luat zilele bietului moşneag, eu, cu mâna mea, l-am culcat la pământ… Dar e îngrozitor totuşi să răspunzi pentru o crimă cu alta pe care n-ai săvârşit-o, o crimă şi mai cumplită, dar de care nu sunt vinovat… Îmi aduceţi o acuzaţie zdrobitoare, domnilor, parcă mi-aţi fi dat cu o măciucă în cap! Dar cine, cine l-a omorât pe tata? Cine a putut să-l omoare, dacă nu eu? E într-adevăr un mister, o absurditate, ceva neverosimil…!

— Da, asta e întrebarea: cine a putut să-l omoare?… Începu judecătorul de instrucţie, dar procurorul Ippolit Kirillovici (de fapt, substitutul de procuror, e mai comod însă pentru noi să-l numim aşa) îi tăie vorba numaidecât şi, schimbând cu el o privire, zise:

— Nu trebuie să-ţi faci stinge rău din pricina bătrânului Grigori Vasiliev. Sluga dumneavoastră trăieşte, şi-a venit în simţiri, deşi l-ai lovit destul de rău – după cum ne-a declarat el, lucru pe care chiar dumneata l-ai recunoscut adineauri – şi este în afară de orice pericol, cel puţin aşa ne-a asigurat doctorul.

— Grigori trăieşte? Sunteţi sigur, n-a murit va să zică?! Exclamă Miţea dând din mâini. Se lumină deodată la faţă. Mulţumescu-ţi ţie, Doamne, că mi-ai ascultat ruga şi ai

săvârşit această minune fără seamăn pentru mine, păcătosul şi netrebnicul!… Da, da, mi-ai ascultat ruga fiindcă toată noaptea m-am rugat!… Şi Miţea se închină de trei ori. Simţea ca un nod în gât.

— Mai mult chiar, de la el, adică de la numitul Grigori, deţinem cele mai preţioase declaraţii în legătură cu dumneata… Încercă să continue procurorul, dar Miţea sări brusc în picioare…

— O clipă, domnilor, numai o clipă, vă rog! Mă duc la dânsa…

— A, nu, dă-mi voie! Acum nu se poate! Imposibil! Strigă cu o voce stridentă Nikolai Parfenovici, ridicându-se la rândul său.

Gealaţii cu insigne pe piept îl siliră pe Miţea să se aşeze la loc…

— Îmi pare rău, domnilor! N-aş fi lipsit decât un moment… Voiam numai să-i spun că sângele ăsta, care mi-a apăsat toată noaptea conştiinţa, s-a spălat, a dispărut fără urmă şi că, totuşi, nu sunt un criminal! Doar e logodnica mea, domnilor! Rosti Miţea avântat şi cu un ton pătruns de respect faţă de Gruşenka, rotindu-şi privirile peste chipurile celor din jur. O, nici nu ştiu cum să vă mulţumesc, domnilor! Mă simt ca înviat din morţi, mi-aţi redat viaţa cu un singur cuvânt!… Bătrânul ăsta… M-a purtat în braţe, domnilor, m-a scăldat în covată când am rămas singur pe lume la trei ani, părăsit de toţi, a fost mai mult decât un tată pentru mine…!

— Aşadar, dumneata, începu judecătorul.

— Daţi-mi voie, domnilor, daţi-mi voie, numai un moment vă rog, îl întrerupse Miţea şi, punând coatele pe masă, îşi îngropa faţa în palme. Lăsaţi-mă să-mi adun gândurile, să răsuflu puţin. E prea mult pentru un biet om ca să nu se simtă zdruncinat până în fundul rărunchilor, inima omului nu este o tobă să îndure atâtea lovituri, domnilor…

— Poate ar fi bine să mai iei o gură de apă… Îngăimă Nikolai Parfenovici.

Miţea îşi descoperi obrazul şi se porni pe râs. Avea o privire mai veselă acum şi părea cu totul transfigurat. Până şi glasul său era altul: anchetatorii aveau acum în faţa lor un om la fel ca şi ei, conştient că poate să stea de vorbă cu dânşii ca de la egal la egal, o veche cunoştinţă care-i întâmpina ca şi cum s-ar fi întors cu o zi înapoi, când nu se întâmplase încă nimic şi s-ar fi întâlnit cu toţii la cine ştie ce reuniune mondenă. E locul să menţionăm aici că de la început, de câând venise la noi în oraş, Miţea fusese primit cu braţele deschise în casa ispravnicului, ca după aceea vizitele lui să se rărească treptat, iar în ultima lună să înceteze cu totul, aşa că ispravnicul de câte ori îl vedea pe stradă se încrunta răspunzându-i la salut numai cu politeţe, lucru pe care Miţea îl observase de mult. Pe procuror îl cunoştea mai puţin; din când în când, obişnuia să facă însă câte o vizită de curtoazie soţiei acestuia, o persoană nervoasă şi cam fantezistă. De ce se ducea pe la dânsa nici el, cred, n-ar fi ştiut să spună; fapt e că soţia procurorului îl primea de fiecare dată cu plăcere şi se interesa de el tot timpul, fără vreun motiv special. Cu judecătorul de instrucţie nu avusese încă timpul să intre în legături mai strânse, dar se întâlnise cu el în câteva rânduri la nişte cunoştinţe comune şi de vreo două ori chiar stătuse mai mult de vorbă cu dânsul, de preferinţă despre femei.

— Constat că eşti un anchetator foarte abil, Nikolai Parfenovici, râse Miţea înviorat. Acum însă am să caut să-ţi dau şi eu o mână de ajutor. O, nu ştiţi ce bine mi-aţi făcut, domnilor, parc-aş fi înviat din morţi… Vă rog să nu-mi luaţi în nume de rău că vorbesc aşa deschis cu domniile-voastre şi fără nici un fel de fasoane. De altfel, vă mărturisesc cinstit c-am băut cam multişor şi sunt puţin turmentat. Mi se pare c-am avut onoarea, Nikolai Parfenovici… Onoarea şi plăcerea să vă întâlnesc în casa unei rude ale mele, Miusov… Domnilor, n-am pretenţia, fireşte, să fiu pe picior de egalitate cu dumneavoastră, îmi dau prea bine seama de situaţia în care mă aflu. Asupra mea planează… Da, dacă

Grigori a făcut, aşa cum spuneţi, declaraţii în legătură cu mine… Probabil că planează asupra mea o bănuială cumplită! E teribil, într-adevăr teribil înţeleg foarte bine! Dar să trecem la fapte, domnilor, vă stau la dispoziţie, sper c-o să terminăm repede, nu-i aşa, domnilor? Ascultaţi Nu-i aşa că n-o să dureze prea mult, din moment ce nu mă ştiu cu nimic vinovat?

Miţea vorbea iute, volubil, nervos, expansiv, ca şi cum ar fi fost într-adevăr convins că avea în faţă pe cei mai buni prieteni ai săi.

— Prin urmare, vom nota deocamdată că dumneata respingi categoric acuzaţia ce ţi se aduce, rosti solemn Nikolai Parfenovici şi, întorcându-se spre grefier, îi dictă în şoaptă ceea trebuia să consemneze.

— Să notaţi? Vreţi să notaţi? Bine, scrieţi, sunt de acord, n-am nimic împotrivă, domnilor, sunt perfect de acord… Numai că, să vedeţi… Staţi, staţi, scrieţi aşa cum vă spun: recunosc că m-am făcut vinovat de agresiune, de lovire gravă a unui biet unchiaş. De asta da, sunt vinovat. E adevărat că, în adâncul sufletului meu, mă simt vinovat şi de altceva, dar asta nu mai trebuie să scrieţi! Adăugă el, adresându-se grefierului. Face parte din viaţa mea particulară şi nu vă interesează pe dumneavoastră, domnilor, fiindcă nu văd de ce v-ar interesa ce se petrece în tainiţele inimii mele… Şi că nu sunt vinovat de moartea bătrânului meu tată! E ceva fără sens! O idee pur şi simplu absurdă!… Am să vă dovedesc pe loc şi o să vă convingeţi îndată că am dreptate. Veţi vedea c-p să râdeţi pe urmă, o să râdeţi cu hohote, domnilor, că v-a putut trece prin minte cumva o asemenea bănuială…!

— Linişteşte-te, Dmitri Feodorovici, interveni judecătorul ca şi când ar fi căutat să-i transmită calmul său, potolindu-i efervescenţa. Înainte de a continua interogatoriul, aş vrea – dacă bineînţeles accepţi să răspunzi – să confirmi faptul că dumneata – după cum reiese chiar din spusele dumitale de până acum – nu prea îl priveai cu ochi buni pe răposatul

Feodor Pavlovici şi că erai tot timpul în ceartă cu dânsul… Cel puţin acum un sfert de oră, dacă nu mă înşel, ai declarat în gura mare că aveai intenţia să-l ucizi, „Nu l-am omorât, ai strigat dumneata, dar am vrut să-l omor”.

— Am strigat eu aşa? De, ştiu eu, tot ce se poate, domnilor! Da, aşa e, din păcate am vrut să-l omor, de multe ori mi-a trecut prin gând… Din păcate, da, e adevărat…!

— Prin urmare, ai vrut s-o faci. Bun. N-ai putea acum să ne explici ce anume a determinat ura asta înverşunată împotriva tatălui dumitale?

Miţea se întunecă deodată la faţă.

— Ce să vă mai explic, domnilor! Dădu el din umeri, coborând privirile în pământ. Nu mi-am ascuns niciodată sentimentele, tot oraşul le cunoaşte, sau cel puţin aceia care vin mai des la local. Chiar acum câteva zile mi le-am mărturisit în chilia stareţului Zosima… Şi în aceeaşi seară l-am bătut pe tata atât de crunt că puţin a lipsit să nu moară de mâna mea. Ba chiar am jurat că a doua oară când o să vin am să-l omor neapărat, am jurat asta de faţă cu martori… O, dacă-i vorba de martori, puteţi găsi cu duiumul! O lună întreagă am urlat c-o să-l ucid, toată lumea din oraş a auzit!… Faptele sunt evidente, faptele au elocvenţa lor, sunt grăitoare, dar sentimentele, domnilor, sentimentele sunt cu totul altceva! (Miţea se întunecă şi mai tare). Mi se pare totuşi, domnilor, că nu aveţi nici un drept să-mi scormoniţi sentimentele. Îmi dau perfect de bine seama că sunteţi învestiţi cu o anumită autoritate, dar sentimentele mele mă privesc pe mine exclusiv, sunt lucruri prea intime şi, deci, strict personale… După cum ştiţi însă nu le-am ascuns niciodată… Am vorbit în gura mare despre ele la tractir, mărturisindu-le oricui voia să-mi dea ascultare şi… Şi nici acum n-am să fac din ele un secret. Văd că în cazul de faţă există dovezi zdrobitoare împotriva mea: am spus la toată lumea c-am să-l ucid şi uite că omul a fost într-adevăr asasinat! Cine poate să fie ucigaşul dacă nu eu? Ha-ha! Va iert, domnilor, vă iert din toată inima! Sunt şi eu uluit

peste măsură, simt că se încreţeşte pielea pe mine, căci dacă nu l-am omorât eu, atunci cine a săvârşit crima? Nu-i aşa? Dacă nu sunt eu asasinul, atunci cine să fie? Domnilor, întrebă el brusc, vreau să ştiu, vă rog stăruitor să-mi spuneţi: unde a fost ucis? Cum? Cu ce şi cum? Vă rog să-mi spuneţi şi mie!

Vorbise precipitat, uitându-se când la procuror, când la judecătorul de instrucţie.

— L-am găsit la dânsul în birou, pe jos, întins pe spate, cu capul spart, răspunse procurorul.

— E îngrozitor, domnilor! Miţea se cutremură înfiorat şi punând cotul pe masă îşi acoperi ochii cu mâna.

— Mai departe… Zise Nikolai Parfenovici. Vreau să ştiu, aşadar, motivul care a determinat ura dumitale. Pare-mi-se c-ai declarat în public c-ar fi o gelozie la mijloc.

— Da şi gelozie, dar nu numai atât.

— Răfuieli băneşti?

— Da, băneşti.

— Dacă nu mă înşel, ai pomenit despre o sumă de trei mii de ruble, ce-ţi revenea din moştenirea rămasă de pe urma răposatei dumitale mame şi pe care bătrânul nu ţi-a achitat-o.

— Care trei mii?! Era o sumă mult mai mare! Protestă Miţea. Mi-a oprit mai mult de şase mii, poate chiar peste zece mii! Da, aşa e, am spus la toată lumea, am urlat la toate răspântiile. Dar până la urmă m-aş fi mulţumit şi cu trei mii. Restul – ducă-se dracului! Aveam nevoie urgentă de trei mii de ruble… de aceea consideram că pachetul cu trei mii de ruble, pe care-l ţinea sub pernă pentru Gruşenka, mi se cuvenea mie de fapt, era averea mea, domnilor, de care m-a prădat.

Procurorul şi judecătorul schimbară o privire semnificativă; procurorul îşi permise chiar să facă un semn din ochi colegului său.

— O să revenim mai târziu asupra acestui punct, zise judecătorul. Ne dai voie, nu-i aşa, să luăm notă şi să

consemnăm în procesul-verbal faptul că dumneata considerai cele trei mii de ruble din plic drept proprietatea dumitale?

— Puteţi scrie, domnilor, îmi dau seama că este o dovadă în plus împotriva mea, dar să ştiţi că nu mă tem de dovezi, ba, mai mult chiar, eu însumi mă acuz. Aţi auzit, mă acuz eu însumi! Am impresia, domnilor, că v-aţi făcut o părere greşită despre mine, mă credeţi altfel de cum sunt, adăugă el trist şi mohorât. Aveţi de a face cu un om cinstit, onorabil, să nu uitaţi asta. Un om care a făcut multe ticăloşii, dar care în sufletul lui a fost şi a rămas cinstit… În sfârşit, nu ştiu cum să vă explic… Toată viaţa n-am dorit decât sa fiu un om cinstit, onorabil, cum s-ar zice; am pătimit pentru onoarea mea, am căutat-o cu felinarul, ca Diogene şi totuşi, o viaţa întreagă m-am purtat ca un ticălos, ca toată lumea, de altfel, domnilor… Adică nu, nu! Nu ca toată lumea! De ce să vorbesc cu păcat, numai eu, eu singur am fost în stare să mă port aşa, nu se poate să fie toată lumea ca mine! Miţea se strâmbă de durere. Simt că-mi plesneşte capul, domnilor, dar nu-i nimic, să continuăm: nu puteam să-l sufăr, e adevărat, nu puteam să-l văd în ochi, avea ceva necinstit în el, i se citea asta pe faţă, detestam fanfaronada lui, plăcerea lui de a călca în picioare tot ce este sfânt, zeflemelile lui, lipsa lui de credinţă, totul, totul la el mi se părea odios! Dar acum, după ce a murit, nu mai gândesc aşa.

— Nu?

— Nu c-aş gândi altfel, propriu-zis, dar îmi pare rău că l-am urât.

— Te căieşti?

— Nu, nu poate fi vorba de căinţă… Asta nu mai trebuie să notaţi. Nici eu nu sunt o comoara de om, domnilor, dacă-i vorba de bunătate şi nici prea chipeş nu sunt, aşa că n-aveam nici un drept să mă uit cu scârbă la el, nu-i aşa? Asta puteţi s-o scrieţi!

O melancolie ciudată punea treptat stăpânire pe el. Şi, pe măsură ce răspundea la întrebările judecătorului, devenea

din ce în ce mai posac. Tocmai atunci însă se întâmplă un lucru cu totul neaşteptat. Deşi fusese scoasă cu forţa din odaie de la începutul interogatoriului, Gruşenka se afla destul de aproape, n-o despărţeau decât două încăperi de odaia albastră, în care se instalaseră anchetatorii, întâi o odăiţă cu o singură fereastră, în care şedea ea, pe urmă salonul unde avusese loc petrecerea şi se dansase. Nu mai era nimeni cu dânsa în afară de Maximov care, înlemnit de spaimă, se agăţase de ea ca de unica lui salvare. Uşa era păzită de un gealat cu insignă în piept. Gruşenka plângea. La un moment dat, simţind că nu mai poate pune stavilă durerii, sări în sus frângându-şi mâinile şi ieşi valvârtej afară, la Miţea al ei, ţipând sfâşietor: „Păcatele mele, păcatele mele!” Atât de năprasnic se petrecu totul, încât gealatul de la uşă nu mai avu răgaz să-i taie drumul.

Auzind răcnetul său, Miţea începu să tremure ca varga, zvâcni de pe scaun şi se repezi înaintea ei, urlând şi el disperat. Nu-i lăsară totuşi să se apropie unul de altul, atât doar că apucară să se mai vadă o dată. Miţea se simţi înşfăcat de o mână care-l opri locului şi începu să se zbată din răsputeri, încercând să scape din strânsoare; abia dacă putură să-l stăpânească trei-patru oameni. Gruşenka avu şi ea aceeaşi soartă; Miţea o văzu întinzând mâinile spre el şi ţipând în timp ce o scoteau afară. Când incidentul se termină în sfârşit, se pomeni din nou pe scaun, la masă, faţă-n faţă cu judecătorul, strigând iarăşi şi iarăşi, fără încetare:

— Ce aveţi cu ea? De ce o chinuiţi aşa? E nevinovată, vă jur că-i nevinovată…!

Procurorul şi judecătorul de instrucţie îşi dădeau toată silinţa să-l potolească. Trecură aşa vreo zece minute, până când Mihail Makarovici, care ieşise o dată cu Gruşenka, se întoarse grăbit în odaie şi-i comunică, vădit impresionat, procurorului:

— Am dus-o jos, tocmai la celălalt capăt, dar dacă-mi daţi voie, domnilor, aş vrea să-i spun un cuvânt nenorocitului

ăstuia. În prezenţa domniilor-voastre, bineînţeles!
— Vai de mine, mai începe vorbă, Mihail Makarovici?! Încuviinţă judecătorul de instrucţie. Nu avem nimic împotrivă!
— Dmitri Feodorovici, ascultă-mă, băiatule… Începu bătrânul. Pe chipul lui tulburat se citea o neţărmurită compătimire, o duioşie aproape părintească pentru bietul om. Am coborât cu Agrafena Alexandrovna a dumitale şi am lăsat-o cu fetele jupânului, le-am spus să aibă grijă de ea. E şi moşneagul acela acolo, Maximov, nu se dezlipeşte de dânsa. Am înduplecat-o să fie cuminte, auzi? Am căutat s-o liniştesc şi cred c-am reuşit s-o conving, i-am spus că dumneata eşti obligat să te dezvinovăţeşti şi de aceea trebuie să te lase în pace şi să nu te necăjească, altfel s-ar putea să te încurci şi să dai vreun răspuns greşit, care ţi-ar îngreuna şi mai mult situaţia, pricepi? Într-un cuvânt, aşa cum i-am vorbit m-a înţeles. E femeie deşteaptă, frate dragă şi tare de treabă, nu zici c-a vrut să mă sărute pe mine, om bătrân?! Cât s-a mai rugat pentru dumneata! M-a trimis să-ţi spun că poţi fi liniştit în privinţa ei, aşa că, fătul meu, acum, când mă întorc la dânsa, trebuie să-i spun că ţi-ai venit în fire şi că nu-i porţi de grijă. Hai, potoleşte-te, fii om de înţeles! Dinspre partea mea, domnilor, vă mărturisesc că mă simt cu păcat faţă de ea: este un suflet de creştin, o fiinţă blândă ca un mieluşel şi n-o cred în stare să facă vreun rău. Aşadar, pot să-i spun, Dmitri Feodorovici, c-o să stai liniştit, da?
Inimă bună, bătrânul adăugase multe de la el, dar durerea Gruşenkăi, atât de adânc omenească, reuşise să-i zguduie sufletul blajin, încât acum era cu lacrimile în ochi. Miţea se repezi la el.
— Iertaţi-mă, domnilor, nu vă supăraţi, daţi-mi voie, vă rog, numai o clipă! Strigă el. Sunteţi un înger, Mihail Makarovici, nu ştiu cum să vă mulţumesc pentru tot ce-aţi făcut pentru dânsa. Am sa stau liniştit, da, da, am să fiu chiar bine dispus. Şi fiindcă aveţi un suflet atât de bun, de o

nemărginită bunătate, vă rog să-i spuneţi că sunt vesel, da, vesel şi cu râsul pe buze de bucurie, ştiind că dumneavoastră sunteţi lângă ea, ca un înger păzitor. C-o să isprăvesc repede şi, cum o să scap, am să vin s-o văd, să aibă răbdare! Apoi, întorcându-se către anchetatori: Domnilor! Am să-mi deschid inima în faţa domniilor-voastre, am să vă spun tot ca să terminăm mai curând. Ce veselie o să fie pe noi şi cum o să mai râdem împreună după aceea, când o să isprăvim, nu-i aşa? Femeia aceasta, domnilor, este regina sufletului meu! O, lăsaţi-mă să vă vorbesc despre ea, îngăduiţi-mă să vă împărtăşesc taina mea scumpă… Vad că am de-a face cu nişte oameni de omenie: este lumina ochilor mei, e ca o sfântă pentru mine! O, dac-aţi şti! Aţi auzit-o cum a strigat: „Cu tine merg şi la moarte!” Şi ce-a avut de la mine, un amărât de golan, o sărăcie? De ce mă iubeşte? Merit eu, un neisprăvit, un netrebnic ca mine cu mutra asta păcătoasă, să mă iubească într-atât, încât să meargă cu mine la ocnă? Pentru mine s-a târât adineauri la picioarele domniilor-voastre, ea, care-i atât de mândră şi al cărei suflet e atât de curat! Cum să n-o admir, cum să nu-mi mărturisesc dragostea în gura mare, cum să n-o doresc cu toată fiinţa mea, aşa cum o doresc în clipa asta? O, domnilor, iertaţi-mă! Dar acum, acum mă simt în sfârşit liniştit!

Căzu pe scaun şi, cu faţa îngropată în palme, izbucni în lacrimi. De astă dată însă erau lacrimi de fericire. Îşi reveni însă numaidecât. Bătrânul ispravnic părea încântat, ca şi juriştii de altfel: simţeau că interogatoriul intrase pe un nou făgaş. După ce-l petrecu pe ispravnic până la uşă, Miţea se întoarse aproape voios.

— Ei şi acum, domnilor, sunt cu totul la dispoziţia domniilor-voastre! Şi… Dacă n-ar fi fost toate aceste amănunte care să ne încurce, poate ne-am fi înţeles din capul locului. Uite că iar am pomenit despre ele… Sunt la dispoziţia dumneavoastră, dar pentru asta jur că avem nevoie de încredere reciprocă, eu de încrederea domniilor-

voastre, iar dumneavoastră de încrederea mea, altfel n-o s-o scoatem la capăt niciodată. O spun chiar în interesul anchetei. La treabă, domnilor, la treabă… Şi mai ales nu-mi mai scormoniţi sufletul, nu mă mai chinuiţi cu tot felul de mărunţişuri, întrebaţi-mă numai ce este strict necesar, cercetaţi numai faptele, faptele precise şi sunt gata să vă dezvălui tot. Lăsaţi dracului amănuntele!

Miţea spuse astfel tot ce avea de spus. Interogatoriul se desfăşură mai departe.

IV – AL DOILEA CALVAR

— Nici nu-ţi dai seama cât de mult ne reconfortează bunăvoinţa pe care o dovedeşti, arătându-te gata să răspunzi la întrebări, Dmitri Feodorovici… Îl lăudă Nikolai Parfenovici înseninat. Un sentiment de vădită satisfacţie făcea să-i lucească ochii mari, cenuşii, uşor bulbucaţi, a căror miopie ieşea şi mai mult în vileag acum, că-şi scosese ochelarii. Ai spus un lucru foarte înţelept în ce priveşte încrederea reciprocă; ai dreptate, fără încredere nu se poate limpezi o problemă atât de importantă, dacă într-adevăr persoana asupra căreia planează bănuiala doreşte, speră şi e în stare să se dezvinovăţească. Dinspre partea noastră, vom face tot ce ne stă în putere… Cred că ţi-ai putut da seama după comportarea noastră de până acum… Eşti de acord, Ippolit Kirillovici? Se adresă el procurorului.

— Bineînţeles, încuviinţă acesta, deşi ceva mai rece decât Nikolai Parfenovici.

Trebuie să vă spun că Nikolai Parfenovici, proaspăt venit la noi în oraş, simţise de la început, de când îşi luase slujba în primire, o adâncă stimă pentru Ippolit Kirillovici de care se ataşase sufleteşte. Era poate singurul om care credea orbeşte în excepţionala pătrundere psihologică şi în darul oratoric al sărmanului nostru procuror „nedreptăţit”, considerându-l cu adevărat o victimă a indolenţei celor mari. Îl cunoştea din auzite încă de la Petersburg. La rândul său, tânărul judecător de instrucţie era unicul om din lume la care procurorul „persecutat” părea să ţină cu toată

sinceritatea. În drum spre Mokroe, avuseseră destul răgaz să discute şi să cadă de acord în privinţa afacerii pe care trebuiau s-o ancheteze şi acum Nikolai Parfenovici, cu mintea lui ageră, prindea din zbor sensul celei mai uşoare aluzii, descifra pe loc orice schimbare de fizionomie a colegului său mai vârstnic, îl înţelegea dintr-un cuvânt spus pe jumătate, dintr-o privire, ba chiar numai dintr-o simplă clipire a ochilor.

— Domnilor, lăsaţi-mă să vă istorisesc tot ce s-a întâmplat, dar vă rog insistent să nu mă întrerupeţi cu întrebări inutile, am să vă spun tot, îi preveni Miţea înfrigurat.

— Perfect. Îţi mulţumim. Dar înainte de a asculta destăinuirile dumitale, aşa vrea, dacă-mi dai voie, să mai precizez un lucru care ne interesează în mod deosebit şi anume: este vorba de cele zece ruble pe care le-ai împrumutat ieri, în jurul orei cinci, de la prietenul dumitale Piotr Ilici Perhotin, lăsând amanet pistoalele.

— Aşa e, domnilor, le-am amanetat pentru zece ruble! Ei şi? Asta-i tot, ce pot să vă spun mai mult? Le-am amanetat când m-am întors de da ţară.

— Te-ai întors de la ţară? Dar ce, ai fost plecat din oraş?

— Da. Domnilor, am fost la patruzeci de verste de aici, n-aţi ştiut?

Procurorul şi Nikolai Parfenovici se uitară unul la altul.

— În general, cred că ar fi mai bine să începi prin a ne descrie punct cu punct ziua de ieri, de pildă, ce-ai făcut ieri dimineaţă? Aş vrea să te întreb, cu permisiunea dumitale, pentru ce ai plecat din oraş, când anume ai plecat şi la ce ora te-ai întors înapoi… În sfârşit, tot ce ne poţi spune în legătura cu această plecare…

— Păi eu ce zic, tocmai de aici trebuia să porniţi, râse Miţea. Şi dacă vreţi să ştiţi ar fi mai bine să reiau firul întâmplărilor nu de ieri, ci de alaltăieri dimineaţa. Numai aşa o să înţelegeţi de de, unde şi cu ce scop ani plecat. Aşadar, domnilor, alaltăieri am fost la un negustor din oraş,

Samsonov, să-i cer împrumut trei mii de ruble contra unei garanţii foarte serioase. Era ceva foarte, foarte urgent…

— Dacă-mi dai voie, îl întrerupse politicos procurorul. Cum se explică nevoia asta urgentă de bani? Şi de ce îţi trebuia neapărat suma asta, trei mii de ruble în cap?

— Ei, domnilor, iarăşi o întrebare de prisos, ne pierdem în amănunte: de ce, pentru ce, de ce atâta şi nu atâta şi aşa mai departe… Dac-o să continuăm aşa, n-o să ne ajungă nici trei volume pentru toată povestea asta, ar trebui chiar şi un epilog.

Miţea vorbea cu o blajină familiaritate, deşi oarecum impacientat, ca un om însufleţit de cele mai bune intenţii şi care nu doreşte altceva decât să mărturisească cinstit adevărul.

— Domnilor, urmă el, făcând la rândul său o paranteză, n-aş vrea să-mi luaţi în nume de rău încăpăţânarea asta a mea. Puteţi fi siguri că vă port tot respectul şi că sunt perfect conştient de situaţie. Să nu credeţi cumva că sunt turmentat. M-am trezit din beţie. Şi chiar dac-aş fi beat n-ar fi nimic. Vorba aceea:

Treaz de-oi fi, sunt dobitoc când mă-mbăt sunt isteţ foc.

Ha-ha! Îmi dau seama, domnilor, că până se vor lămuri lucrurile, nu mi-e permis sa fac asemenea spirite, înseamnă să fiu ireverenţios, dar vă rog să-mi daţi voie să-mi păstrez demnitatea mea omenească. Înţeleg prea bine că în momentul de faţă există o diferenţă între noi: în ochii dumneavoastră trec totuşi drept un criminal şi, deci, în nici un caz nu putem discuta de la egal la egal. Şi pe urmă, dumneavoastră aveţi obligaţia să mă urmăriţi, doar nu mă pot aştepta să mă felicitaţi pentru pocinogul pe care l-am făcut cu Grigori. Nu se poate să loveşti aşa un biet om bătrân şi să-i spargi capul fără să tragi consecinţele. Probabil că pentru treaba asta o să-mi faceţi proces şi o să stau la răcoare vreo şase luni de zile, dacă nu chiar un an, nu ştiu ce pedeapsă prevede codul penal în asemenea cazuri. Dar fără pierderea drepturilor civile… Fără

pierderea drepturilor, nu-i aşa, domnule procuror? Cum vă spuneam, domnilor, îmi dau perfect de bine seama de diferenţa ce există între noi… Totuşi, trebuie să recunoaşteţi că întrebările de felul acesta – unde ai călcat, cum ai călcat, când ai călcat şi în ce ai călcat – sunt în stare să încurce şi pe Dumnezeu. Dacă s-o întâmpla să mă zăpăcesc şi o să consemnaţi mai ştiu eu ce trăsnaie în procesul-verbal, negru pe alb, unde o să ajungem? Nicăieri! Şi apoi, dac-am început vorbăria asta lăsaţi-mă s-o duc până la capăt, iar dumneavoastră, ca oameni de omenie şi cu studii înalte, o să fiţi indulgenţi. În concluzie, deci, vă rog din tot sufletul să renunţaţi la tipicul obişnuit al unui interogatoriu! Nu vă gândiţi dinainte: să începem chestionarul cu mărunţişuri, cu tot felul de fleacuri, cerându-i, bunăoară, să ne spună cum s-a sculat, ce a mâncat, cum a scuipat şi după ce vom „adormi atenţia criminalului” să-l pocnim în moalele capului cu o întrebare care să-l turtească: „Pe cine ai ucis, pe cine ai prădat?” Ha-ha! Asta-i procedura reglementară, chiţibuşurile pe care se bizuie toată strategia dumneavoastră! Dar, domnilor, cu asemenea chiţibuşuri îi puteţi adormi pe mujici, la mine însă nu se prind! Ştiu eu cum merge treaba, că doar am făcut şi eu armata, ha-ha-ha! Nu vă supăraţi, domnilor, vă rog să-mi iertaţi impertinenţa! Exclamă el, privindu-i cu o blândeţe neaşteptată, aproape curioasă. Se cade să fiţi ceva mai indulgenţi cu Miţea Karamazov, sunt lucruri care, poate, nu i se iartă unui om deştept, dar lui Miţea, da! Ha, ha!

Nikolai Parfenovici râdea ascultându-l. Procurorul, în schimb, nici nu zâmbea măcar, mulţumindu-se să se uite la el atent, cu o privire pătrunzătoare, ca şi cum ar fi căutat să nu scape nici o vorbă, nici o mişcare, nici o tresărire a celei mai mici cutişoare de pe obrazul lui.

— Dar noi am procedat aşa din capul locului, observă Nikolai Parfenovici, continuând să râdă. Am stabilit să nu te derutăm cu întrebări inutile, nu te-am pus să ne spui nici cum te-ai sculat, nici ce ai mâncat, am început cu esenţialul.

— Înţeleg, înţeleg şi apreciez! Sunt mişcat de bunătatea pe care mi-o arătaţi, bunătate, într-adevăr, a unor suflete nobile. Suntem aici trei persoane onorabile – nu-i aşa?

— Prin urmare, discuţia noastră trebuie să se bizuie pe încrederea reciprocă, pe care e firesc s-o nutrească unii faţă de alţii oamenii civilizaţi, oamenii de lume, legaţi între ei prin onoarea şi rangul lor social. În orice caz, daţi-mi voie ca, într-un moment de grea cumpănă cum e cel de faţă, când onoarea mea este târâtă în noroi, să vă consider drept cei mai buni prieteni ai mei! Sper să nu luaţi acest lucru ca pe o ofensă, nu-i aşa, domnilor!

— Câtuşi de puţin, dimpotrivă, ţi-ai exprimat minunat sentimentele, Dmitri Feodorovici! Aprobă solemn Nikolai Parfenovici.

— Iar cât priveşte amănuntele, domnilor, jos cu toate chiţibuşurile avocăţeşti! Strigă Miţea exuberant. Altfel, cine ştie ce dracu mai iese până la urmă! Am dreptate?

— Am să-ţi urmez întocmai sfaturile judicioase, îi luă vorba din gură procurorul. Totuşi, nu pot să renunţ la întrebarea pe care ţi-am pus-o. Este foarte important să ştim pentru ce ai avut nevoie de această sumă, adică exact de trei mii de ruble.

— Pentru ce? Pentru una, pentru alta… În sfârşit… ca să plătesc o datorie de onoare.

— Cui?

— De astă dată refuz categoric să răspund, domnilor! Nu pentru că n-aş putea sau ar trebui să-mi calc pe inimă, ori m-aş teme s-o fac, Doamne fereşte! Este un fleac, nimica toată, dar nu vreau să răspund din principiu: este vorba de viaţa mea particulară şi nu permit nimănui să se atingă de ea! E un principiu la care ţin. Întrebarea dumitale, domnule procuror, nu are nici o legătură cu împrejurarea de faţă şi tot ce nu are legătură cu ea face parte din viaţa mea intimă! Trebuia să restitui o datorie, o datorie de onoare. Cui? Nu vreau să vă spun!

— Ne dai voie să consemnăm acest lucru? Întrebă procurorul.

— Cu cea mai mare plăcere. Luaţi notă că refuz să spun şi nici n-am să spun vreodată. Ar fi nedemn din punctul meu de vedere. Dacă vreţi, puteţi adăuga şi asta. Cum văd eu, aveţi timp de pierdut ca să notaţi atâtea năzbâtii!

— Dă-mi voie, stimate domn, să te previn şi să-ţi atrag atenţia asupra unui lucru pe care dumneata poate nu-l cunoşti, rosti autoritar procurorul cu un aer deosebit de grav. Dumneata ai tot dreptul să nu răspunzi la întrebările pe care ţi le punem, iar noi la rândul nostru nu avem nici un drept să te tragem de limbă, dacă dintr-un motiv sau altul refuzi să răspunzi la întrebările noastre. Asta rămâne la alegerea dumitale. Totuşi, suntem datori să-ţi deschidem ochii şi să-ţi arătăm că-ţi periclitezi singur situaţia refuzând să dai anumite explicaţii. Şi acum, continuă, te rog…

— Domnilor, nu mă supăr… Eu. Îngăimă Miţea ruşinat de admonestarea procurorului. Cum vă spuneam, Samsonov ăsta, la care m-am dus atunci…

N-are rost, cred, să redau peripeţiile pe care cititorul le cunoaşte din cele arătate mai înainte. Vrând să termine mai repede, Miţea se străduia să prezinte cât mai amănunţit întâmplările, fără să piardă totuşi prea mult timp. Dar cum, pe măsură ce vorbea, declaraţiile lui erau consemnate, trebuia să se întrerupă în tot momentul. Enervat, blestema mereu în sinea lui procedeul, deşi deocamdată nu-şi pierduse încă răbdarea. Din când în când doar răbufnea: „Domnilor, dar asta l-ar scoate din fire şi pe Dumnezeu!” sau: „Domnilor, de ce mă fierbeţi aşa de pomană? Continua să fie totuşi la fel de prietenos şi expansiv ca şi până atunci. Le povesti, de pildă, cum fusese tras pe sfoară de Samsonov (acum nu mai avea nici o îndoială că bătrânul îi jucase un renghi) şi cum îşi vânduse ceasul pentru şase ruble, ca să aibă bani de drum. Spre nemăsurata lui indignare, amănuntul acesta inedit şi pentru procuror, ca şi pentru judecătorul de instrucţie, se bucură de o atenţie deosebită

din partea anchetatorilor care găsiră de cuviinţă să-l consemneze în procesul-verbal, întrucât era o nouă confirmare a faptului că nu avusese nici o leţcaie în buzunar cu două zile mai înainte. Cu cât trecea vremea însă Miţea devenea tot mai posac. Le povesti călătoria pe care o făcuse în căutarea lui Copoiu, noaptea petrecută în cocioaba unde fusese cât pe ce să moară asfixiat de emanaţiile din sobă etc şi ajungând la întoarcerea lui în oraş, se apucă să descrie în amănunţime, fără să fie rugat, chinurile prin care trecuse din pricina geloziei. Oamenii legii îl ascultau în tăcere, cu luare-aminte; reţinură mai ales faptul că, pentru a o urmări mai uşor pe Gruşenka, el avea mai demult instalat un post de observaţie în grădina Mariei Kondratievna, de unde putea să supravegheze spatele casei lui Feodor Pavlovici şi că Smerdeakov îl ţinea la curent cu tot ce se petrecea; toate acestea fură consemnate minuţios în procesul-verbal. Le vorbi apoi cu pasiune şi pe îndelete despre gelozia lui, cu toate că-i era penibil să-şi dea în vileag nişte sentimente atât de intime, să le expună aşa, la lumina zilei, „de râsul lumii”; de dragul adevărului căuta să-şi calce pe inimă, trecând peste orice reticenţă, Până la urmă însă văzând privirile severe şi impasibile ale procurorului şi judecătorului de instrucţie aţintite asupra lui, în timp ce le făcea aceste destăinuiri, se simţi nespus de intimidat: „Frumos îmi şade, se mustra el, cuprins de amărăciune, merită oare mucosul ăsta, Nikolai Parfenovici, cu care zilele trecute flecăream vrute şi nevrute despre femei şi procurorul ăsta ofticos să-mi deschid aşa sufletul în faţa lor, ce ruşine!” Ca să-şi spună apoi în gând, drept consolare, un vers: „Taci, inimă şi rabdă; smereşte-te şi taci!” îşi înfrână însă nerăbdarea şi reluă firul povestirii. Ajungând la incidentul cu doamna Hohlakova, se simţi din nou bine dispus; ba chiar avu chef să le istorisească o anecdotă care circula pe socoteala acestei cuconiţe şi care nu avea nici o legătură cu ancheta, dar judecătorul îi taie numaidecât vorba, rugându-l politicos să se rezume la lucrurile

„esenţiale”. Când le descrise apoi disperarea ce-l cuprinsese în momentul în care ieşise din casa Hohlakovei, mărturisindu-le c-ar fi fost în stare atunci „să înjunghie pe cineva, numai să facă rost de cele trei mii de ruble”, anchetatorii îl opriră din nou, ca să consemneze în procesul-verbal că „intenţionase să înjunghie pe cineva”. Miţea nu obiectă nimic. În sfârşit, le povesti cum prinsese de veste că Gruşenka îl trăsese pe sfoară, luându-şi imediat tălpăşiţa de la Samsonov, deşi lui îi spusese c-o să stea cu bătrânul până la miezul nopţii. „A fost spre norocul Feniei că n-aveam nici un moment de pierdut, altminteri, domnilor, cred c-aş fi ucis-o acolo, pe loc!” îl luă gura pe dinainte. Şi de astă dată, cuvintele lui fură notate cu sfinţenie. Miţea aşteptă posomorât până ce grefierul isprăvi de scris, dar când se pregătea să urmeze, povestindu-le cum alergase într-un suflet acasă la taică-său şi intrase în grădină, procurorul îl opri şi, deschizând o servietă mare, pe care o ţinea lângă el pe canapea, scoase dinăuntru pisălogul de aramă şi i-l arata.

— Cunoşti obiectul ăsta? Îl întrebă el. Miţea zâmbi întunecat.

— Ah, da! Cum să nu-l cunosc?! Vrei să mi-l dai puţin să mă uit la el… Ba nu, dracu să-l ia, ce-mi trebuie!

— Ai uitat să pomeneşti despre el, observă judecătorul de instrucţie.

— Ei, drăcie! Doar nu vă închipuiţi că l-aş fi tăinuit, până la urmă trebuia să vorbesc şi de el! Am uitat, atâta tot!

— Eşti atât de bun să ne spui cât mai amănunţit cum ţi l-ai procurat?

— Poftim, cu cea mai mare plăcere, domnilor.

Miţea le relată cum înşfăcase pisălogul şi fugise din casă.

— Dar în ce scop te-ai înarmat cu acest instrument?

— În ce scop? Ştiu eu, aşa, fără nici un scop! L-am luat şi am fugit afară!

— Dar de ce l-ai luat, dacă nu voiai să faci nimic cu el?

Miţea fierbea de necaz. Se uită ţintă la „mucosul acela” cu un zâmbet strâmb, înciudat. Se simţea din ce în ce mai prost când se gândea că-şi deschisese sufletul faţă de „asemenea indivizi”, vorbindu-le atât de sincer şi cu atâta spontaneitate despre gelozia lui.

— Dar mai dă-l dracului de pisălog! Izbucni el fără să vrea.

— Totuşi…

— L-am luat ca să mă apăr de câini. Era întuneric… L-am luat aşa, să am ceva asupra mea pentru orice eventualitate.

— Mai înainte tot aşa aveai obiceiul să ieşi înarmat din casă, noaptea, dacă zici că ţi-e frică să umbli pe întuneric?

— Ei, drăcia dracului! Cu dumneavoastră nu se poate discuta, domnilor! Strigă Miţea scos din fire. Şi, roşu la faţă de mânie, se întoarse către grefier şi-i dictă în pripă, cu un tremur isteric în glas: Scrie imediat… Zi aşa… „am luat pisălogul şi m-am dus glonţ la tatăl meu… Feodor Pavlovici… Să-i dau cu el în cap, să-l omor!” Sunteţi mulţumiţi, domnilor? V-aţi liniştit? Apostrofă el pe oamenii legii, privindu-i sfidător.

— Îţi dai seama, cred, că nu putem lua în serios o declaraţie făcută într-un moment de enervare, iritat de întrebările noastre pe care ţii cu tot dinadinsul să le bagatelizezi, deşi sunt de o mare, de o extremă importanţă! Îi răspunse procurorul glacial.

— Îmi pare rău, domnilor! Dar ce vreţi să vă spun? Am luat pisălogul… Ei şi? Pentru ce se întâmplă să iei ceva în mână în asemenea cazuri? Habar n-am! L-am luat pur şi simplu şi am fugit. Asta-i tot! Mai mare ruşinea, zău, domnilor, passons… {36}. Altfel, jur că nici nu mai deschid gura!

Îşi luă capul în palme, sprijinindu-şi coatele pe masă. Şedea întors din profil către ei şi privea stăruitor peretele din faţă silindu-se să înăbuşe un sentiment duşmănos ce stătea să-l copleşească. Era gata să se ridice brusc de pe scaun, declarându-le că nu mai scoate un cuvânt „chiar dacă i-ar tăia capul”.

— Vedeţi, domnilor, urmă el în silă, am impresia, cum stau aşa şi vă ascult, că visez cu ochii deschişi… Ştiţi, mi s-a întâmplat de câteva ori să visez acelaşi lucru… E un vis ciudat, ce revine din când în când… Parcă mă urmăreşte cineva noaptea, cineva de care mi-e teribil de frică bâjbâie aşa pe întuneric, căutându-mă şi eu atunci mă ascund după uşă sau după dulap… Şi mi-e ruşine că mă ascund, cu atât mai mult cu cât îmi dau seama că el ştie foarte bine unde mi-e ascunzătoarea, dar se face că nu mă vede înadins, ca să mă chinuie mai tare şi să poată savura pe îndelete spaima mea… Aşa cum faceţi şi dumneavoastră acum! Exact aşa!

— De multe ori se întâmplă să ai asemenea visuri? Se informă procurorul.

— Da… Miţea se strâmbă. Nu cumva vrei să consemnezi şi asta în procesul-verbal?

— Nu, nu vreau, în orice caz însă visele dumitale sunt destul de curioase.

— Numai că de astă dată nu mai e un vis! E realitate, domnilor, realitatea vieţii! Eu sunt lupul, iar dumneavoastră vânătorii. Ce mai aşteptaţi? De ce nu hăituiţi fiara?

— Comparaţia dumitale e cu totul deplasată… Îi reproşa pe un ton blajin Nikolai Parfenovici. Nu mai apucă să urmeze, căci Miţea luă iarăşi foc, deşi explozia năprasnică de mânie de mai înainte îi răcorise inima şi-l făcuse să se mai îmbuneze.

— Nu, domnilor, nu! Exclamă el. Puteţi să nu acordaţi nici un credit unui criminal ori unui infractor pe care-l torturaţi cu întrebările dumneavoastră, dar unui om cinstit, domnilor, unui om însufleţit de cele mai lăudabile sentimente (o spun cu tot curajul!), nu, nu se poate să nu-i daţi crezare!… Nu aveţi nici un drept să nu-l credeţi… Dar…

V – AL TREILEA CALVAR.

Miţea îşi continuă mărturisirile ceva mai temperat, deşi se vedea clar că îşi da toată silinţa să nu omită cumva vreun amănunt. Povesti cum sărise peste gard în grădina tatălui său, cum se apropiase tiptil de casă şi tot ce se întâmplase apoi sub fereastră. Clar şi răspicat, ca şi când ar fi căutat să cizeleze fiecare cuvânt în parte, zugrăvi sentimentele pe care le încercase în clipele acelea când ardea de nerăbdare să afle dacă Gruşenka era sau nu înăuntru. I se păru curios că atât procurorul, cât şi judecătorul de instrucţie, îl ascultau de astă dată cu un aer cât se poate de rezervat, uitânduse la el cu nişte priviri îngheţate şi învrednicindu-se rareori să-i pună câte o întrebare. Miţea nu izbutea să descifreze nimic pe figurile lor. „S-au supărat, se simt jigniţi probabil, dracu să-i pieptene!” îşi spuse el. Când le destăinui cum îi trecuse prin gând, în cele din urmă, să recurgă la semnalul prin care bătrânul urma să fie anunţat în cazul când ar fi venit Gruşenka, nici procurorul, nici judecătorul nu acordară vreo atenţie cuvântului semnal, ca şi cum nici nu l-ar fi auzit. Lipsa lor de curiozitate avu darul să-l intrige pe Miţea. Ajunse, în sfârşit, la momentul când îl văzuse pe taică-său aplecându-se pe fereastră şi când, învolburat de o ură năprasnică, smucise pisălogul din buzunar. Miţea făcu o pauză şi, cum şedea aşa, privind din profil peretele din faţa lui, îşi dădea seama că-n vremea asta cei doi anchetatori îl sorbeau din ochi.

— Şi atunci, zise judecătorul, ai scos arma şi… Şi pe urmă ce s-a mai întâmplat?

— Pe urmă? Pe urmă l-am ucis… I-am dat una cu pisălogul în tâmplă şi i-am spart capul… Asta ar fi versiunea dumneavoastră! Izbucni el, scăpărând fulgere de indignare din ochi. Mânia ce se stinsese o clipă în sufletul lui se dezlănţui de astă dată cu o forţă nestăvilită.

— Asta ar fi versiunea noastră, repetă Nikolai Parfenovici, dar versiunea dumitale care e?

Miţea îşi lăsă privirile în pământ şi tăcu o bucată de vreme.

— Versiunea mea, domnilor? Rosti el, în sfârşit, încet de tot. Ştiu eu, poate că lacrimile cuiva sau poate că maică-mea s-o fi rugat lui Dumnezeu pentru mine, ori sfântul duih va fi pogorât în clipa aceea în sufletul meu – nu ştiu, în orice caz însă diavolul a fost biruit. M-am tras înapoi de la fereastră şi am rupt-o la fugă spre gard… Tata s-a speriat – nu m-a observat decât atunci – a dat un ţipăt şi a dispărut imediat de la geam, parcă-l văd şi acum. Am străbătut în goana mare grădina, am ajuns la poalele ulucilor şi… Acolo m-a prins Grigori, tocmai încălecasem gardul când m-a înhăţat…

Abia atunci ridică ochii spre ascultători. Amândoi continuau să se uite la el, atenţi şi impasibili. Inima îi zvâcni înfiorată de indignare.

— Vă bateţi joc de mine! Exclamă el.

— De unde deduci asta? Îl întrebă Nikolai Parfenovici.

— Nu credeţi nici un cuvânt din tot ce v-ara spus, iată de unde! Îmi dau seama doar că atinsesem punctul culminant: bătrânul zace acolo cu capul spart, iar eu, după ce v-am descris atât de dramatic cum am simţit deodată imboldul să-l omor şi chiar cum am scos pisălogul din buzunar, să spun c-am fugit aşa, tam-nesam, de la fereastră… Un adevărat poem! Un poem în versuri! Şi chiar mă credeţi pe cuvânt?! Haida-de! Tare sunteţi mucaliţi, domnilor!

Miţea se răsuci atât de brusc, încât scaunul trosni din încheieturi.

— N-ai observat cumva, începu procurorul fără să ia câtuşi de puţin în consideraţie indignarea lui, în momentul când ai plecat de la fereastră, dacă uşa dinspre grădină, din spatele casei, era deschisă sau nu?

— Nu, nu era deschisă.

— Nu era?

— Dimpotrivă, era încuiată, ferecată, cine putea s-o deschidă? Adică staţi! Uşa! Exclamă el tresărind, ca şi când s-ar fi dumerit, în fine. Aţi găsit-o cumva descuiată?

— Da.

— Păi cine putea s-o deschidă dacă n-aţi descuiat-o dumneavoastră? Întrebă Miţea, peste măsură de mirat.

— Uşa era dată de perete. Ucigaşul tatălui dumitale, fără îndoială, a intrat în casă pe acolo şi tot pe acolo a ieşit afară! Rosti răspicat, apăsând pe fiece cuvânt, procurorul. E limpede ca lumina zilei. Asasinatul a fost săvârşit în odaie şi nu prin fereastră. Asta s-a stabilit precis la anchetă după poziţia în care se afla corpul şi după multe alte indicii. În privinţa asta, nu încape nici o îndoială.

Miţea părea consternat.

— Dar nu se poate, domnilor! Strigă el, pierzându-şi capul. Eu… Eu n-am intrat în casă… Categoric vă spun. Tot timpul cât am zăbovit în grădină şi până în momentul când am plecat, uşa a fost încuiată. Am stat aşa la pândă sub fereastră şi m-am uitat la tata pe geam, atâta tot… Ţin minte foarte bine tot ce s-a întâmplat până în ultima clipă. Şi chiar dacă n-aş fi ţinut minte, sunt sigur c-a fost aşa, de vreme ce nimeni altul în afară de mine, de Smerdeakov şi de răposatul, nu cunoştea semnalul şi, fără semnal, pentru nimic în lume n-ar fi deschis cuiva!

— Semnalul? Care semnal? Întrebă avid procurorul cu o curiozitate aproape morbidă, pierzându-şi dintr-o dată toată gravitatea.

Ai fi zis că încearcă să se strecoare şerpeşte, să-l învăluie pe furiş. Simţea că se ascunde aici un lucru de o importanţă capitală pe care nu ajunsese încă să-l cunoască şi se gândea cu inima strânsă că Miţea va refuza poate să-l dea în vileag.

Miţea clipi viclean din ochi, zâmbind ironic, maliţios.

— Va să zică, nu ştiai nimic! Şi dacă nu vreau să-ţi spun? Era un semnal pe care nu-l cunoştea decât răposatul, eu şi Smerdeakov, atâta tot şi bunul Dumnezeu fireşte, dar n-aş crede c-o să puteţi afla de la el secretul. Şi e un lucru extrem de interesant, pe baza lui s-ar putea eşafoda o construcţie întreagă, ha-ha! Fiţi pe pace, domnilor, temerile dumneavoastră sunt neîntemeiate, fiindcă am să vă spun tot! Nu ştiţi încă cu cine aveţi de-a face! Inculpatul se denunţă singur, depune împotriva lui însuşi! Da, fiindcă eu sunt un om de onoare, aşa cum nu sunteţi dumneavoastră!

Procurorul înghiţi fără să clipească, rând pe rând, toate ofensele, tremurând tot de nerăbdare să afle faptul acela inedit. Miţea le descrise precis şi detailat semnalele pe care Feodor Pavlovici le inventase pentru Smerdeakov, explicându-le semnificaţia fiecărei bătăi în geam, le făcu şi o demonstraţie ciocănind în masă, ca să-şi poată da mai bine seama şi la întrebarea lui Nikolai Parfenovici dacă semnalul folosit de el atunci când ciocănise la fereastră era cel prin

care bătrânul trebuia să ia cunoştinţă că „a venit Gruşenka” răspunse că da, într-adevăr îi anunţase venirea Gruşenkăi.

— Acum nu mai rămâne decât să ridicaţi schelăria! Spuse el în încheiere pe un ton agresiv, întorcând dispreţuitor capul.

— Şi semnalele astea zici că nu le cunoştea decât răposatul dumitale tată, Smerdeakov şi dumneata? Încolo nimeni nu mai ştia de ele? Insistă Nikolai Parfenovoci.

— Numai noi trei, tata, feciorul din casă, Smerdeakov şi cu mine şi poate bunul Dumnezeu. Notaţi: bunul Dumnezeu – nu strică! Şi dumneavoastră o să aveţi odată nevoie de el!

Toate astea fură, bineînţeles, consemnate în procesul-verbal. În timp ce grefierul aşternea mărturia lui pe hârtie, procurorul se trezi deodată spunând, ca şi când i-ar fi venit în minte o idee la care nu se gândise până atunci:

— În cazul acesta, dacă Smerdeakov cunoştea şi el semnalul, iar dumneata respingi atât de energic învinuirea de a-ţi fi ucis tatăl, nu cumva feciorul o fi fost acela care a bătut în geam aşa cum conveniseră, făcându-l pe bătrân să-i deschidă uşa, ca pe urmă… pe urmă să-l asasineze?

Miţea se uită la el cu o ironie acerbă şi în acelaşi timp cu privirea încărcată de ură. Se uită lung de tot la el, fără să spună un cuvânt, atât de lung, încât procurorul începu să clipească.

— Ai prins vulpea! Rosti el într-un târziu. Ai înhăţat-o de coadă, pârdalnica! He-he! Îţi citesc lămurit gândurile, domnule procuror! Credeai c-o să sar în sus, c-o să mă agăţ de o vorbă aruncată în vânt, răcnind în gura mare: „Sigur că da, Smerdeakov trebuie să fie criminalul. Recunoaşte, mărturiseşte cinstit că într-adevăr aşa ţi-ai închipuit! Nu? Altfel, să ştii că nu mai scoţi nimic de la mine!

Procurorul însă nu voi să mărturisească. Tăcea, aşteptând.

— Ei uite, ai greşit, n-am de gând să arunc vina pe Smerdeakov!

— Şi chiar nu-l bănuieşti de loc?

— Dar ce, dumneavoastră îl bănuiţi cumva?

— L-am bănuit şi pe el la un moment dat. Miţea îşi pironi privirea, tăcut, în podea.

— Să lăsăm gluma deoparte, rosti el posac, după un timp. Din capul locului, adică din momentul când am ieşit de după perdea, trebuie să vă spun că m-a fulgerat un gând: „Smerdeakov!” Stăm aici la masă, strigând din fundul rărunchilor că n-am vărsat eu sângele tatii şi nu sunt vinovat şi, între timp, îmi suna mereu în ureche: „Smerdeakov!” Numele ăsta nu-mi ieşea din cap şi pace. Adineauri chiar mi-a trecut din nou prin minte: „Smerdeakov!” Dar numai o clipă, atâta tot, fiindcă mi-am zis imediat: „Nu, n-a fost el!” Nu, domnilor, nu el este făptaşul!

— Atunci poate că bănuieşti pe altcineva. O altă persoană, se interesă cu menajamente Nikolai Parfenovici.

— Nu ştiu cine sau ce persoană anume putea să facă asta, dacă e mâna lui Dumnezeu aici sau a satanei, în orice caz,… Nu poate fi vorba de Smerdeakov! I-o reteză scurt Miţea.

— De ce afirmi atât de categoric, de ce îl aperi cu atâta insistenţă?

— Din convingere. Fiindcă asta-i părerea mea. Smerdeakov este de felul lui un netrebnic şi un laş. Un laş, întruchiparea tuturor laşităţilor din lume într-un singur om, laşitatea în carne şi oase, umblând pe două picioare! Pesemne ca l-a ouat o găină. De câte ori îi vorbeam, tremura varga de frică să nu-l ucid, deşi nici măcar nu mişcăm mâna. E un biet pui de găină bolnav de epilepsie şi cam nătărău; şi un copil de opt ani ar putea să-l culce la pământ. Ca să vedeţi hal de om! Nu, domnilor, nu e Smerdeakov criminalul. De altfel, nici nu era aşa ahtiat după bani. De câte ori voiam să-l cinstesc, se codea să primească… Pentru ce l-ar fi omorât pe bătrân? Şi pe urmă se pare c-ar fi copilul lui din flori!

— Am auzit şi noi legenda asta. Dar şi dumneata eşti fiul tatălui dumitale şi, totuşi, parcă ziceai c-ai vrut să-l omori.

— Încă o piatră în grădina mea! Afurisită piatră şi tare dureroasă! Dar nu mi-e frică. O, domnilor, nu credeţi, oare, că-i abject să-mi aruncaţi în faţă lucrul ăsta? E cu atât mai abject cu cât eu însumi v-am vorbit despre el! Adevărat, aşa e, am vrut să-l omor, ba mai mult chiar, mi-a stat în putere să-l ucid! Am declarat eu însumi asta de bunăvoie, singur m-am acuzat, am mărturisit chiar c-am fost la un pas de crimă! Şi totuşi, nu l-am ucis, m-a apărat îngerul meu păzitor, n-aţi înţeles nici pân-acum treaba asta… Tocmai de acea e urât din partea dumneavoastră, urât şi abject să-mi vorbiţi aşa! Nu l-am ucis eu, nu! Auzi, domnule procuror? Nu l-am ucis eu!

Se opri, sugrumat de indignare. De când începuse interogatoriul nu fusese atât de agitat.

— Ce a declarat Smerdeakov? Se interesă el, după o tăcere de câteva clipe. Am dreptul să întreb?

— Ai dreptul să ne pui orice întrebare, răspunse procurorul cu acelaşi aer sever şi distant. Orice întrebare în legătură cu faptele, iar noi – ţi-o spun încă o dată – suntem datori să-ţi răspundem. L-am găsit pe Smerdeakov zăcând fără cunoştinţă în patul lui, în toiul unei crize de epilepsie, o criză de o violenţă neobişnuită, pare-se a zecea din ajun. Doctorul, care ne însoţea, l-a examinat şi ne-a declarat că s-ar putea să nu mai apuce ziua de mâine.

— Atunci numai dracul mai putea să-l omoare pe tata! Răbufni fără să vrea Miţea dându-se astfel de gol că, până în momentul acela, încă se mai întrebase: „Să fie, oare, Smerdeakov?”

— O să mai revenim asupra acestui punct, căută să încheie politicos discuţia Nikolai Parfenovici. Acum, dacă eşti atât de bun, continuă, te rog.

Miţea ceru să i se lase un pic de răgaz, pe care anchetatorii i-l acordară cu multă bunăvoinţă. După ce se odihni puţin, Miţea îşi depănă mai departe spovedania. Se vedea însă clar că trebuia să facă un efort ca să vorbească. Se simţea sleit de puteri, umilit, răscolit până în adâncul

sufletului. Pe deasupra, parcă dinadins, procurorul îl sâcâia punându-i o mulţime de întrebări în legătură cu tot felul de „amănunte”. De pildă, începuse tocmai să povestească cum, stând călare pe gard, îl loveşte în cap pe Grigori care-l apucase de picior şi cum sărise, apoi, jos să vadă ce i se întâmplase, când procurorul îi tăie vorba, rugându-l să-i descrie cât mai amănunţit poziţia m care stătea în vârful gardului. Miţea făcu ochii mari.

— Am stat uite-aşa, călare… cu un picior de partea asta şi cu celălalt dincolo, peste ulucă…

— Şi pisălogul?

— Pisălogul îl aveam în mână.

— Nu era în buzunar? Ţii bine minte? A trebuit să ridici mâna ca să loveşti?

— Cred că da, dar ce rost au toate astea?

— N-ai vrea să te aşezi pe scaun în poziţia în care te aflai pe gard ca să ne arăţi exact cum ai ridicat mâna şi în ce parte ai dat lovitura?

— Vă bateţi joc de mine? Întrebă Miţea, măsurându-l cu dispreţ, dar procurorul nici nu clipi măcar. Miţea se răsuci enervat pe scaun, aşezându-se călare şi ridică braţul.

— Uite-aşa l-am miruit! Aşa l-am răpus! Mai vreţi ceva?

— Mulţumesc. Dacă eşti bun acum să ne explici pentru ce ai mai coborât după aceea? În ce scop? Ce te gândeai să faci?

— Ei, fir-ar să fie… M-am dat jos pentru că l-am văzut căzând… Mai ştiu eu pentru ce oi fi coborât?!

— În halul în care erai? Şi tocmai când te pregăteai să fugi?

— Da, în halul în care eram şi tocmai când mă pregăteam să fug.

— Ai fi vrut să-i dai ajutor?

— Ce ajutor… De, ştiu eu, poate c-am vrut să-i vin într-ajutor… Nu-mi amintesc.

— Cum adică, nu mai ştiai ce se întâmplă cu dumneata? Erai inconştient, va să zică?

— Ba nu! Câtuşi de puţin! Mi-aduc aminte precis tot ce s-a întâmplat. Tot, până în cele mai mici amănunte. Am coborât să mă uit ce-a păţit şi l-am şters pe faţă cu batista.

— Ştim, am văzut şi noi batista. Sperai cumva c-o să-l faci să-şi vină în simţiri?

— Nu ştiu dacă m-am gândit la asta. Am vrut să mă conving dacă mai trăieşte.

— Aha, va să zică, ai vrut să te convingi. Şi?

— Nu sunt medic, aşa că n-am putut să-mi dau seama. Am fugit, încredinţat că-l omorâsem, dar iată că şi-a revenit.

— Perfect, încheie procurorul. Mulţumesc. Atâta am vrut să ştiu. Continuă, te rog.

Din păcate, Miţea nici nu se gândi măcar să spună – deşi îşi aducea foarte bine aminte – că sărise jos de pe gard numai de mila bătrânului şi că, aplecându-se asupra bietului om pe care îl culcase la pământ, rostise chiar câteva cuvinte prin care-şi mărturisea părerea de rău: „Cine te-a pus, moşnege, să-mi ieşi în cale, acuma ce să-ţi fac?!” De aceea procurorul trase concluzia că Miţea coborâse de pe ulucă „într-un moment ca ăsta şi în halul în care era” numai ca să se încredinţeze dacă unicul martor al crimei pe care o săvârşise mai era încă în viaţă sau murise! Ce tare de înger trebuie să fie omul ăsta, ce prezenţă de spirit şi ce sânge rece trebuie să aibă şi cât de calculat va fi fost dacă, până şi într-o împrejurare ca asta, a putut… Ş.a.m.d. Procurorul avea deci pentru ce să fie mulţumit: „Am reuşit să-l scot din ţâţâni cu „amănuntele” astea şi, nervos cum e, l-a luat gura pe dinainte”.

Miţea făcu un efort ca să vorbească mai departe. Dar şi de data asta Nikolai Parfenovici îl întrerupse după primele cuvinte:

— Cum ai putut să intri buzna în camera slujnicei, Feodosia Markova, aşa, plin de sânge pe mâini şi pe faţă, după cum s-a constatat după aceea?

— Habar n-aveam că eram plin de sânge, nici n-am băgat de seamă! Răspunse Miţea.

— E perfect plauzibil, se întâmplă de multe ori asta, încuviinţă procurorul, sohimbând o privire semnificativă cu Nikolai Parfenovici.

— Ai dreptate, domnule procuror, chiar aşa şi este, n-am observat repetă Miţea şi-şi continuă spovedania.

Venise, în sfârşit, momentul să le împărtăşească hotărârea lui subită de a se da „la o parte”, lăsând „calea deschisă celor sortiţi fericirii”. Acum însă nu se mai simţea în stare să-şi deschidă inima, aşa cum făcuse mai adineauri, vorbindu-le din nou despre „regina sufletului său”. Îi era lehamite de oamenii aceştia, insensibili, care căutau „să i se înfigă în carne ca nişte căpuşe”. De aceea, la întrebările lor stăruitoare, se mulţumi să răspundă scurt şi răspicat:

— Eram decis să-mi iau viaţa. Îmi dădeam seama că nu mai aveam nici un rost pe lume. Se înapoiase omul pe care-l iubise cândva şi care, fireşte, avea toate drepturile asupra ei. Ce-i drept, se purtase ca un nemernic cu ea, dar se întorcea acum, după cinci ani, să-i ofere din nou dragostea lui şi să repare greşeala pe care o săvârşise faţă de ea, printr-o căsătorie legală. Am înţeles atunci că pentru mine totul era pierdut… Lăsasem în urmă cinstea pătată şi sângele acela, sângele lui Grigori… La ce bun să mai trăiesc? M-am dus să răscumpăr pistoalele depuse chezăşie şi le-am încărcat cu gândul ca în zorii zilei să-mi zbor creierii…

— Iar peste noapte, mare zaiafet…!

— Ei, da, aşa e, peste noapte mare zaiafet! Dar terminaţi odată, domnilor, ce dracu?! Am vrut să mă împuşc, asta-i sigur. Chiar aici, la marginea satului, în zori, la orele cinci, mi-aş fi ridicat singur viaţa. Pregătisem chiar şi o scrisoare, am scris-o acasă la Perhotin, atunci când am încărcat arma. Poftim, citiţi! Să ştiţi însă că astea nu le spun pentru dumneavoastră! Se grăbi el să adauge cu un nemăsurat dispreţ.

Scoase biletul din buzunar şi-l aruncă pe masă; anchetatorii îl citiră cu toată atenţia şi, potrivit uzanţelor, îl

adăugară hârtiilor de la dosar.

— Şi nici atunci când te-ai dus la domnul Perhotin nu ţi-a dat prin gând să te speli pe mâini? Nu ţi-era teamă c-o să te suspecteze?

— Să mă suspecteze? N-avea decât, pentru mine totuna era. Aş fi venit încoace şi, dimineaţa, la cinci mi-aş fi zburat creierii, înainte de a fi apucat să faceţi vreun pas. Dacă nu se întâmpla toată dandanaua asta cu taică-meu, n-aţi fi ştiut nimic şi n-aţi mai fi bătut atâta drum. Am spus eu că aici trebuie să-şi fi băgat dracul coada! El l-a răpus şi tot el a avut grijă să vă dea numaidecât de ştire! În doi timpi şi trei mişcări aţi şi ajuns aici! Fantastic, într-adevăr!

— Domnul Perhotin a declarat că, în momentul când ai intrat în casă la el, ţineai în mână… Aşa cum erai, plin de sânge… Nişte bani… O mulţime de bani… Un teanc întreg de bancnote de o sută. Le-a văzut şi băiatul de serviciu.

— Da, domnilor, mi se pare că aşa a şi fost.

— Atunci, se pune o mică problemă, începu nespus de mieros Nikolai Parfenovici, ai putea să ne spui de unde ai luat suma asta de bani, din moment ce, după calculele noastre şi din felul cum au decurs evenimentele, rezultă clar că n-ai mai apucat să treci pe acasă?

Procurorul se încruntă uşor la auzul acestei întrebări cam prea directe, dar se feri totuşi să-l întrerupă.

— Nu, n-am mai apucat să trec pe acasă, recunoscu Miţea, în aparenţă cât se poate de liniştit, dar ţinând ochii în pământ.

— Daţi-mi voie atunci să repet întrebarea, continuă insinuant Nikolai Parfenovici. De unde ai făcut rost de atâţia bani când singur ai declarat că la ora cinci…

— Aveam mare nevoie de zece ruble şi mi-am amanetat pistoalele la Perhotin, pe urmă m-am dus la Hohlakova să-i cer împrumut trei mii de ruble pe care a refuzat sa mi le dea etc. Etc. Şi toate celelalte, i-o reteză scurt Miţea. Da, domnilor, îmi scăpară măseaua după bani, ca deodată să-mi pice aşa, din senin, câteva mii de ruble; ce ziceţi de asta?

Ei, acum că v-am pus pe jeratic, ştiu cel puţin că staţi amândoi cu inima pierită de teamă că n-am să vă spun de unde am făcut rost de bani! Şi chiar aşa o să fie, de astă dată aţi ghicit bine: n-am de gând să vă spun nimic, n-o să scoateţi nimic de la mine, domnilor! Rosti el răspicat şi ferm hotărât.

Anchetatorii tăcură câteva clipe.

— Trebuie să înţelegeţi, domnule Karamazov, că-i absolut necesar să ştim lucrul acesta, rosti domol şi smerit Nikolai Parfenovici.

— Înţeleg foarte bine şi, totuşi, n-am să vă spun nimic.

Procurorul interveni, reamintindu-i că, fireşte, persoana anchetată are tot dreptul să nu răspundă la unele întrebări, în cazul când crede că răspunsurile lui ar putea să-i aducă vreun neajuns şi aşa mai departe; e bine, totuşi, să ia în seamă faptul că, trecând sub tăcere anumite lucruri, mai ales când este vorba de o chestiune atât de importantă, îşi agravează singur situaţia…

— Şi aşa mai departe! Destul, domnilor, am mai auzit toate astea! Îl întrerupse ritos Miţea. Îmi dau perfect de bine seama ce importanţă prezintă această întrebare şi ştiu că aici este nodul problemei, dar totuşi nu vreau să vă spun nimic.

— Treaba dumitale, în fond asta nu ne priveşte pe noi, ci pe dumneata, s-ar putea să-ţi tai singur craca de sub picioare, îi atrase atenţia, cam nervos, Nikolai Parfenovici.

— Uitaţi-vă ce este, domnilor, să lăsăm gluma deoparte. Miţea ridică privirea din pământ şi se uită dârz în ochii lor. Din capul locului am presimţit că aici o să avem de întâmpinat un obstacol. Când mi-am început însă mărturisirile, nu-mi dădeam încă seama prea bine de situaţie, totul plutea ca într-o ceaţă; am fost chiar atât de naiv, încât v-am propus să stabilim o „încredere reciprocă”. De-abia acum văd că aceasta încredere n-a existat nici un moment între noi, altminteri n-am fi ajuns să ne ciocnim de acest obstacol! Şi uite că totuşi ne-am ciocnit! Nu pot să vă

spun nimic şi basta! Nu vă fac nici un reproş, dimpotrivă, înţeleg prea bine cum stau lucrurile – fireşte că nu mă puteţi crede pe cuvânt!

Şi se închise în el posomorât.

— N-ai putea, totuşi, fără să-ţi calci în picioare hotărârea şi trecând sub tăcere esenţialul, să ne spui măcar pe departe, să ne sugerezi cel puţin motivele grave care te obligă sa păstrezi cea mai deplină discreţie într-un moment atât de critic pentru dumneata?

Miţea zâmbi trist, parcă furat de gânduri.

— Sunt mult mai bun decât credeţi dumneavoastră, domnilor. Uite, am să vă spun de ce trebuie să tac, am sa vă sugerez, deşi nu meritaţi. Sunt redus la tăcere, domnilor, pentru că aici se ascunde un lucru care mă dezonorează. Răspunsul la întrebarea de unde am luat banii este atât de degradant pentru mine, încât nici chiar asasinarea şi jefuirea propriului meu tată – dacă, să zicem l-aş fi ucis ca să-i pot fura paralele – n-ar fi fost o infamie mai cumplită. Iată de ce refuz să vorbesc. Nu pot, pentru că mi-e ruşine. Dar ce faceţi? Vreţi să consemnaţi şi asta în procesul-verbal?

— Da şi asta, se bâlbâi Nikolai Parfenovici.

— N-ar trebui să fie pomenit acolo cuvântul „infamie” V-am făcut această mărturisire din prea multă bunăvoinţă, când puteam foarte frumos să tac din gură. M-am gândit, totuşi, să vă dau informaţia cerută, pe care dumneavoastră aţi căutat imediat s-o folosiţi împotriva mea. Bine, faceţi cum vreţi! Încheie Miţea dispreţuitor şi scârbit. Nu mi-e frică de dumneavoastră… Sunt prea mândru ca să mă tem.

— N-ai vrea să ne spui de ce natură este sentimentul acesta de ruşine care te împiedică să vorbeşti? Încercă din nou să-l iscodească Nikolai Parfenovici.

Procurorul făcu din nou o grimasă.

— Nu-nu! Cest fini {37}, nu vă mai osteniţi. Nu face să mă murdăresc. Destul m-am înjosit cât m-am întins la vorbă până acum. Nu meritaţi nici dumneavoastră, nici altcineva,

să-mi deschid sufletul, oricine ar fi acela… Destul, domnilor, eu am terminat!

Vorbise cât se poate de categoric. Nikolai Parfenovici nu mai insistă, dar, uitându-se la Ippolit Kirillovici, înţelese din privirea lui că acesta nu-şi pierduse încă toate speranţele.

— N-ai putea să ne spui cel puţin cât de mare era suma pe care o aveai la dumneata când ai intrat la domnul Perhotin? Câţi bani ţineai în mână în momentul acela?

— Nu, nu vă pot spune nimic.

— Pare-mi-se că i-ai pomenit domnului Perhotin de trei mii de ruble, pe care ziceai că ţi le-ar fi împrumutat doamna Hohlakova.

— Tot ce se poate. Ajunge, domnilor, nu vreau să vă spun câţi bani aveam asupra mea.

— Atunci ai putea cel puţin să ne povesteşti cum ai ajuns aici şi ce ai făcut de când ai sosit.

— Of, Doamne, n-aveţi decât să întrebaţi oamenii de aici! Dar dacă ţineţi neapărat, vă pot pune şi eu la curent.

Se apucă deci să le relateze cum se desfăşurase seara petrecută la Mokroe, dar cred că n-are rost să mai repetam ceea ce am arătat mai înainte. Se mulţumi cu o expunere seacă, trecând peste amănunte. Nu suflă un cuvânt despre apoteoza miraculoasă a dragostei sale, mulţumindu-se sa menţioneze că, având în vedere „unele împrejurări neprevăzute”, renunţase la sinucidere. Fără să dea nici o explicaţie, nici o justificare, nici un detaliu. Şi nici anchetatorii nu insistară: evident, erau lucruri care nu prezentau nici un interes pentru ei.

— Toate acestea vor fi verificate mai târziu. Vom avea prilejul să revenim asupra lor când vom lua declaraţii martorilor, formalitate care, bineînţeles, va avea loc în prezenţa dumitale, încheie Nikolai Parfenovici. Acum, te rog să pui pe masă tot ce ai prin buzunare şi, în primul rând, banii pe care-i ai asupra dumitale.

— Banii, domnilor? La dispoziţie. Îmi dau seama că-i necesar. Mă miră chiar că nu mi-aţi cerut-o până acum. E

adevărat că nici nu puteau să facă picioare, de vreme ce am fost tot timpul sub ochii dumneavoastră. Poftim, uite-i aici, luaţi-i, număraţi-i, mi se pare că asta-i tot.

Scoase din buzunar până la ultimul ban, chiar şi mărunţişul, două monede de câte douăzeci de copeici, pe care le avea în buzunarul jiletcii. Se apucară să-i numere: erau opt sute treizeci şi şase de ruble şi patruzeci de copeici.

— Asta-i tot? Întrebă judecătorul de instrucţie.

— Da.

— Din declaraţia dumitale reiese c-ai lăsat trei sute de ruble în băcănie la Plotnikov. I-ai dat lui Perhotin zece ruble, douăzeci surugiului, la cărţi ai mai pierdut încă două sute, apoi…

Nikolai Parfenovici făcu socoteala banilor cheltuiţi. Miţea îl ajută, fără să se arate câtuşi de puţin contrariat. Reconstituiră totul din memorie şi adunară ban cu ban. Judecătorul de instrucţie calculă suma totală.

— Aşadar, cu cele opt sute de ruble care s-au găsit asupra dumitale, ai avut circa o mie cinci sute?

— Aşa se pare, rosti scurt Miţea.

— Atunci de ce toată lumea susţine c-ai fi avut mai mult?

— N-au decât.

— Dar dumneata ai afirmat acelaşi lucru, nu-i aşa?

— Şi eu am afirmat.

— Bine, rămâne să verificăm suma în raport cu declaraţiile martorilor. În privinţa banilor să nu duci nici o grijă: vor fi puşi bine şi vei reintra în posesia lor la sfârşit… Când se va termina povestea asta… Dacă, bineînţeles, se va constata, vreau să zic, în cazul când se va dovedi că ai drepturi incontestabile asupra lor. Şi acum…

Nikolai Parfenovici se ridică brusc în picioare pentru a-l încunoştiinţa pe Miţea cu solemnitate că „este obligat şi se vede silit” să facă o percheziţie amănunţită „atât vestimentară, cât şi corporală”.

— Poftim, domnilor, pot să-mi întorc buzunarele daca vreţi şi Miţea se şi apucă sa le întoarcă pe dos.

— Trebuie sa te dezbraci.

— Cum? Să mă dezbrac? Ei, drăcie! Nu puteţi să mă percheziţionaţi aşa, îmbrăcat?

— Nu se poate, Dmitri Feodorovici, trebuie să-ţi scoţi hainele.

Miţea se supuse îmbufnat.

— Cum doriţi. Dar vă rog nu aici, să trecem dincolo, după perdea. Cine face percheziţia?

— După perdea, fireşte, încuviinţă Nikolai Parfenovici, înclinând capul.

Şi pe faţa-i prelungă se întipări o expresie plină de gravitate.

VI – PROCURORUL REUŞEŞTE SĂ-L ÎNCUIE PE MIŢEA.

Atunci se petrecu un lucru fără doar şi poate uluitor, la care Miţea în viaţa lui nu s-ar fi aşteptat. Nici măcar nu i-ar fi putut trece prin cap o clipă mai înainte, că cineva şi-ar permite vreodată să se poarte aşa cu Miţea Karamazov! Era o situaţie atât de umilitoare pentru el şi atâta „aroganţă şi desconsiderare” din partea lor! Dacă ar fi fost obligat să-şi scoată numai surtucul, mai treacă-meargă, dar dumnealor îl poftiră să se dezbrace de tot! Ba nu, ce să-l poftească, îi porunciră pur şi simplu! Da, da, îi porunciră, fără multă vorba! Şi Miţea se supuse fără să crâcnească, se supuse din mândrie şi pentru că-i dispreţuia. Şi nu trecuseră numai el şi cu Nikolai Parfenovici după perdea; venise cu ei şi procurorul împreună cu câţiva gealaţi. „Ca să le dea o mână de ajutor, se gândi Miţea, sau ce ştiu eu ce se mai poate întâmpla?!”

— Să-mi scot şi cămaşa? Întrebă el răstit, dar nimeni nu se învrednici să-i răspundă Nikolai Parfenovici şi procurorul erau ocupaţi cu examinarea hainelor lui; surtucul, jiletca, pantalonii şi şapca; amândoi păreau absorbiţi de această operaţie. „Fără pic de ruşine, se gândi Miţea, să mai fi păstrat măcar o umbră de politeţe.”

— Vă întreb încă o dată: trebuie să-mi scot şi cămaşa sau nu? Repetă el mai apăsat şi mai nervos.

— Ai răbdare, că-ţi spunem noi, îi răspunse Nikolai Parfenovici plin de superioritate, sau cel puţin aşa i se păru lui Miţea.

Judecătorul de instrucţie şi procurorul, amândoi cu un aer foarte grav, ţineau un Conciliabul cu jumătate de glas.

Surtucul, mai ales în partea stângă, jos, la spate, avea nişte pete mari de sânge proaspăt închegat, aşa încât nu apucase încă să se usuce şi să se scuture. Pantalonii erau şi ei murdari de sânge. Nikolai Parfenovici pipăi sub ochii martorilor gulerul, manşetele şi toate cusăturile vestonului şi pantalonilor, căutând ceva, probabil niscai bani tăinuiţi. După toate celelalte, nici măcar nu se ferea să arate că-l socoteşte în stare să ascundă bani în cusăturile îmbrăcăminţii! „Mă tratează ca pe un borfaş de rând, nu ca pe un ofiţer!” îşi zise Miţea. Cei doi îşi împărtăşeau presupunerile cu o sinceritate de-a dreptul bizară, fără a se sinchisi câtuşi de puţin că se afla şi el de faţă. Bunăoară, la un moment dat, grefierul care nu ştiu cum, se strecurase şi el după draperie, făcându-şi de lucru slugarnic pe lângă anchetatori, atrase atenţia judecătorului asupra şepcii care ajunse să fie luată şi ea în cercetare. „Vă aduceţi aminte de Gridenko? Ştiţi care: conţopistul, interveni el. S-a dus într-o vară să ridice leafa pentru toată cancelaria, ca la întoarcere să spună că s-ar fi îmbătat şi ar fi pierdut banii. Unde credeţi că i-au găsit mai pe urmă? În căptuşeala chipiului: erau numai hârtii de o sută, pe care le făcuse sul şi le cususe în căptuşeală!” Anchetatorii îşi aminteau perfect de cazul lui Gridenko, de aceea puseră deoparte şapca lui Miţea, s-o examineze îndeaproape o dată cu hainele.

— Îmi dai voie! Exclamă deodată Nikolai Parfenovici, observând manşeta mânecii drepte de la cămaşa lui Miţea, răsucită înăuntru şi pătată de sânge. Ce-i asta? Sânge?

— Da, răspunse laconic Mitta.

— Vreau să spun al cui… Şi de ce e întoarsă înăuntru?

Miţea îl lămuri că-şi murdărise cămaşa în timp ce-l ştergea de sânge pe Grigori şi că-şi suflecase manşeta mai apoi, când se spălase pe mâini la Perhotin.

— Trebuie să-ţi dezbraci şi cămaşa, este foarte important… Pentru constituirea probelor materiale.

Miţea se aprinse la faţă de mânie.

— Cum adică? Să rămân aşa, în pielea goală? Protestă el.

— N-ai nici o grijă. O să vedem noi ce-i de făcut. Deocamdată, fii bun şi scoate-ţi ciorapii.

Miţea îl fulgeră cu privirea.

— Nu, zău, nu glumeşti? E absolut necesar?

— Fii sigur că nu ne arde de glumă! Riposta Nikolai Parfenovici încruntat.

— Bine, dacă trebuie… Eu. Murmură Miţea şi se lăsă pe marginea patului să-şi dea jos ciorapii.

Îi venea să intre în pământ de ruşine: toată lumea era îmbrăcată, numai el – gol puşcă! Ce curios: aşa dezbrăcat, la piele, se simţea într-adevăr vinovat şi mai ales îi făcea impresia că toată demnitatea lui era la pământ şi că oricine avea acum dreptul să-l dispreţuiască. „Când toţi sunt despuiaţi nu mai încape nici o ruşine, dar când unul singur e în pielea goală şi ceilalţi se uită la el e pur şi simplu scandalos! Îi trecu prin minte. Am impresia că trăiesc un coşmar, numai în vis ţi se întâmplă asemenea lucruri!” Ce chin până să-şi scoată ciorapii: nu erau prea curaţi, ca de altfel toată rufăria şi acum aveau să vadă toţi în ce hal sunt! Şi pe urmă simţea un fel de repulsie pentru picioarele lui; nu se ştie de ce îi intrase în cap că degetele mari erau monstruoase, mai ales unghia de la cel drept, îngroşată, plată şi îndoită în jos şi acum toată lumea o să fie cu ochii pe ea! Copleşit de ruşine, căută să braveze situaţia prin grosolănie, silindu-se cu tot dinadinsul să fie cât mai vulgar. Îşi smulse cămaşa de pe el.

— Poate doriţi să căutaţi şi în altă parte? Vă rog, nu vă jenaţi!

— Deocamdată, nu.

— Şi eu ce să fac? Să stau aşa despuiat? Întrebă el turbând de mânie.

— Pentru moment, da… Fii bun şi aşteaptă aici, poţi să iei pătura de pe pat să te înveleşti, dacă vrei, iar eu… Eu mă duc să văd ce facem cu lucrurile.

Hainele fură arătate martorilor şi, după ce se încheie procesul-verbal de rigoare, Nikolai Parfenovici ieşi din odaie, însoţit de un om care ducea îmbrăcămintea. Ippolit Kirillovici se duse şi el. Nu mai rămaseră cu el după perdea decât paznicii, care tăceau, fără să-l slăbească o clipă din ochi pe arestat. Miţea se înfăşură în pătură, înfrigurat. Şi cum învelitoarea era prea scurtă, tot trăgea de ea în jos, fără a reuşi să-şi acopere picioarele dezgolite. Nikolai Parfenovici zăbovi mult, „exasperant de mult”. „Mă ia drept un mucos! Scrâşnea din dinţi Miţea. Şi dobitocul ăla de procuror s-a cărăbănit şi el, îi cădea nasul pesemne să stea cu mine, îi era silă să mia vadă aşa despuiat.” Era convins că după percheziţie au să-i aducă lucrurile înapoi, aşa încât fu peste măsură de revoltat când îl văzu pe Nikolai Parfenovici întorcându-se urmat de un mujic cu nişte haine în braţe, dar care nu erau ale lui!

— Îmbracă-te, îi spuse judecătorul fără nici o sfială, mulţumit de reuşita investigaţiilor sale. Domnul Kalganov ţinând seama de interesul pe care-l prezintă cazul dumitale, a avut amabilitatea să-ţi trimită un rând de haine şi o cămaşă curată. Din fericire, le avea în geamantan. Poţi să păstrezi ciorapii şi rufăria de corp.

Miţea se făcu foc.

— N-am nevoie de hainele altora! Strigă el ameninţător. Să faceţi bine să mi le daţi pe ale mele!

— Imposibil.

— Daţi-mi hainele mele! Ce am eu cu Kalganov, dracu să-l ia cu ţoale, cu tot!

După multă bătaie de cap, de bine, de rău, îl convinseră să se îmbrace. În sfârşit, Miţea se linişti. Anchetatorii îi explicară că, fiind murdare de sânge, hainele lui constituiau

ceea ce se cheamă „un corp delict” şi trebuiau deci alăturate celorlalte „probe materiale”, că dânşii, „chiar dacă ar vrea, n-au voie să i le lase, având în vedere întorsătura pe care putea s-o ia cazul de faţă” etc, etc. Până la urmă, Miţea se înduplecă să le dea ascultare şi începu să se îmbrace în pripă, ursuz şi tăcut. Se mulţumi doar să spună că hainele erau mai scumpe decât ale lui şi că n-ar vrea să „se înţolească” cu ele. Şi pe urmă erau şi „ridicol de strâmte”. Adică ce, să facă pe caraghiosul fiindcă aşa le-a venit gust dumnealor?

Anchetatorii însă se străduiră să-i arate că exagerează, că domnul Kalganov era doar un pic mai înalt decât el şi că deci numai pantalonii aveau să fie ceva mai lungi decât ar fi trebuit. Surtucul însă, într-adevăr, îl cam strângea la umeri.

— Pe dracu, nu vedeţi că nici nu pot să mă închei… Bodogăni Miţea. Fiţi buni, vă rog şi spuneţi-i din partea mea domnului Kalganov că eu, personal, nu i-am cerut nimic şi că am fost silit să umblu costumat ca un măscărici.

— Dumnealui înţelege situaţia şi-i pare foarte rău… Fireşte nu de haine, ci de tot ce s-a întâmplat… se bâlbâi Nikolai Parfenovici.

— Mă doare în cot de părerile lui de rău! Ei, acum unde mergem? Sau trebuie să rămân mai departe aici?

Îl poftiră să treacă iar dincolo. Ieşi de după perdea cătrănit, ferindu-se de privirile celorlalţi. Cu straiele acelea de căpătat, se simţea îngrozitor de umilit chiar şi în ochii mujicilor ori ai lui Trifon Borisâci, care apăruse o clipă în prag şi se făcuse nevăzut. „A venit să se uite ca la urs”, se gândi Miţea. Se aşează în acelaşi loc ca la început, înainte de percheziţie. „Ce fantasmagorie, îmi vine să cred că visez!” Simţea într-adevăr că-şi pierde minţile.

— Acum nu mai rămâne decât să mă bateţi cu vergile! Rosti el printre dinţi, întorcându-se către procuror.

Pe Nikolai Parfenovici îl ignora cu desăvârşire, nici măcar nu voia să se uite la el sau să-i adreseze cuvântul. „Prea a ţinut cu tot dinadinsul să-mi examineze ciorapii, canalia! Mi-

a spus chiar să-i întorc pe dos, dinadins m-a pus, ca să vadă toată lumea ce murdari sunt!”

— Ei, să începem audierea martorilor, spuse Nikolai Parfenovici, de parcă i-ar fi ghicit gândurile.

— Mda… Îngână procurorul, ca şi când ar fi fost preocupat de altceva.

— Noi am făcut tot posibilul ca să te ajutăm, Dmitri Feodorovici, urmă Nikolai Parfenovici, dar din moment ce ai refuzat categoric să explici provenienţa sumei pe care o aveai asupra dumitale…

— Ce inel ai dumneata acolo? Se pomeni întrebând din senin Miţea, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-o adâncă meditaţie şi arătă cu degetul unul din cele trei inele mari ce împodobeau mâna dreaptă, o mână delicată şi fină, a lui Nikolai Parfenovici.

— Care inel? Îl privi acesta mirat.

— Inelul acela… de pe degetul mijlociu, cel care are o piatră cu vinişoare. Ce fel de piatră e? Stărui Miţea capricios ca un copil alintat.

Nikolai Parfenovici zâmbi uşor.

— Un topaz fumuriu. Dacă vrei să-l vezi mai de aproape, pot să-l scot…

— Nu, nu-i nevoie! Protestă Miţea vehement, furios pe sine pentru această întrebare stupidă. Nu-l mai scoate, n-are nici un rost… Ei, fir-ar să fie… M-aţi terfelit cum e mai rău, domnilor! Vă închipuiţi oare că dacă l-aş fi ucis într-adevăr pe tata aş fi încercat cumva să-mi acopăr crima, aş fi dat din colţ în colţ, aş fi umblat cu minciuni şi m-aş fi ascuns? Nu, vă înşelaţi, Dmitri Karamazov nu este omul pe care-l credeţi dumneavoastră, puteţi fi siguri că n-ar fi capabil de aşa ceva. Vă jur că, dacă aş fi fost vinovat, n-aş mai fi zăbovit până veneaţi dumneavoastră, n-aş mai fi aşteptat până în zori, aşa cum v-am spus c-aveam de gând, mi-aş fi curmat zilele cu mult înainte de răsăritul soarelui! Acum îmi dau bine seama. În douăzeci de ani de viaţă n-am învăţat cât am învăţat în noaptea asta blestemată!… Aşa credeţi oare că m-

aş fi purtat în acest timp? Şi chiar acum, stând aici cu dumneavoastră, aş fi avut inima să vorbesc aşa cum vorbesc, să mă mişc aşa cum mă mişc, să privesc lumea şi să mă uit în ochii dumneavoastră, dacă eram într-adevăr un paricid?! Când numai la gândul că s-ar fi putut să-l fi ucis din întâmplare pe Grigori m-am perpelit toată noaptea, dar nu de teamă! O, nu, nu numai de teama pedepsei ce m-ar fi aşteptat! Ce infamie! Şi dumneavoastră îmi pretindeţi acum ca, în faţa unor oameni care iau totul în zeflemea, în faţa unor oameni care nu văd şi nu cred nimic, orbi ca nişte cârtiţe, să-mi deschid sufletul şi să dau în vileag o nouă mârşăvie, o încă nebănuită ticăloşie, ca. Să scap de acuzaţia pe care mi-o aduceţi? Mai bine să înfund ocna! Nimeni altul nu putea să-l ucidă şi să-l jefuiască pe taică-meu decât acela care a descuiat astă-noapte uşa casei; omul care a pătruns înăuntru pe uşă e ucigaşul. Cine poate să fie nu ştiu, nu-mi dau seama, degeaba îmi storc creierii să-l dibuiesc; în orice caz, să ştiţi că nu este Dmitri Karamazov, asta-i tot ce pot să vă spun. Şi acum ajunge! Lăsaţi-mă în pace… Trimiteţi-mă la ocnă sau pe eşafod, unde poftiţi, dar nu mă mai canoniţi, vă rog. Am terminat. Chemaţi martorii!

Miţea rosti ultimele cuvinte ale acestui intempestiv monolog ca şi cum ar fi fost ferm hotărât să nu mai deschidă gura pe viitor. Procurorul îl ascultă fără să-l slăbească o singură clipă din ochi şi când tăcu, în sfârşit, spuse cu sânge rece, calm de parcă ar fi vorbit despre un lucru foarte banal:

— În legătură cu uşa asta deschisă, fiindcă tot ai pomenit de ea, aş vrea să-ţi atrag atenţia asupra declaraţiilor extrem de interesante şi de preţioase ale bătrânului Grigon Vasiliev, omul pe care dumneata l-ai lovit. După ce şi-a revenit în simţiri, Grigori, în cursul interogatoriului pe care i l-am luat, a insistat mai ales asupra următorului fapt: la un moment dat, ieşind în cerdac, spune el, i s-a părut că aude un zgomot şi a intrat în grădină pe poarta care rămăsese deschisă. Asta s-a întâmplat înainte de a te fi zărit pe

dumneata alergând pe întuneric. Pe de altă parte, dumneata ai declarat că ai rupt-o la fugă din locul unde te aflai, sub fereastră, în clipa când l-ai văzut pe tatăl dumitale ieşind la geam. Intrând în grădină, Grigori s-a uitat în stânga, spre casă şi a observat fereastra deschisă, dar în acelaşi timp, a observat că şi uşa, care se afla mult mai aproape de el, era dată de perete, în timp ce dumneata susţii că a fost închisă tot timpul cât ai stat în grădină. Nu-ţi ascund faptul că, în declaraţia lui, Vasiliev afirmă categoric că dumneata ai ieşit din casă – menţionez – nu te-a zărit în momentul acela, ci mai târziu, când ajunseseşi în mijlocul grădinii şi alergai spre gard…

Nici nu apucase bine procurorul să-şi încheie tirada şi Miţea sărise nerăbdător de pe scaun.

— Moşi-pe groşi! Protestă el furios. Este o minciună sfruntată! Cum putea să vadă uşa deschisă din moment ce era încuiată… Minte!

— Mă simt dator să-ţi repet din nou că depoziţia lui Grigori este categorică. Bătrânul n-are nici cel mai mic dubiu. Dimpotrivă, insistă asupra acestui fapt. L-am interogat de câteva ori.

— Exact şi eu am revenit de câteva ori asupra acestei chestiuni! Confirmă cu însufleţire Nikolai Parfenovici.

— Dar nu-i adevărat, vă spun că nu-i adevărat! E o calomnie sau o halucinaţie de nebun! Urlă Miţea. Nu vă daţi seama că bătrânul bate câmpii, a fost rănit, a pierdut atâta sânge, cine ştie ce i s-o fi năzărit când şi-a venit în simţiri… Aiurează!

— Numai că bătrânul a observat uşa deschisă nu atunci când s-a trezit din leşin, ci mai înainte, în momentul când a intrat în grădină, venind dinspre locuinţa slugilor.

Miţea simţea că se sufocă.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu poate să fie adevărat! E o calomnie, vrea să se răzbune pe mine… Nu putea să vadă uşa deschisă… V-am spus doar că n-am ieşit pe uşă.

Procurorul se întoarse către Nikolai Parfenovici şi rosti autoritar:

— Arată-i!

— Cunoşti acest obiect? Îl întrebă Nikolai Parfenovici, scoţând din servietă şi punând pe masă un plic mat de hârtie groasă, păstrând încă urmele celor trei peceţi cu care fusese sigilat. Plicul era gol şi rupt pe una din margini. Miţea rămase cu ochii holbaţi.

— Ăsta-i… Ăsta-i plicul tatii, bolborosi el. Plicul cu trei mii de ruble… Trebuie să scrie pe el… Îmi daţi voie: „puişorul meu drag”… Da, uite aici: „trei mii”, vedeţi, trei mii! Strigă el.

— De văzut, vedem, dar n-am mai găsit nici un ban înăuntru. Zăcea aruncat pe jos, lângă pat, după paravan.

Câteva clipe, Miţea încremeni locului buimăcit.

— Domnilor, aici e mâna lui Smerdeakov! Exclamă el într-un târziu din adâncul pieptului. El l-a ucis pe tata ca să-l jefuiască! Numai el ştia unde ţinea ascuns plicul… El este criminalul, de astă dată nu mai încape nici o îndoială!

— Dar şi dumneata ştiai despre existenţa lui, după cum ştiai, de asemenea, că-l ţinea sub pernă.

— Niciodată. Habar n-am avut, nu ştiam nici măcar cum arăta, e pentru prima oară că-l văd. Am auzit doar că există de la Smerdeakov… Numai el ştia unde-l pusese bătrânul, eu nici idee n-aveam…

Miţea simţi din nou cum i se pune un nod în gât.

— Totuşi, mai adineauri ai declarat chiar că plicul se afla sub perna răposatului dumitale tată. Ai spus cu gura dumitale că-l ţinea sub pernă, prin urmare cunoşteai ascunzătoarea.

— E scris aici negru pe alb! Confirmă Nikolai Parfenovici.

— Ce aberaţie, e absurd! De unde să fi ştiut că-l ţinea sub pernă?! Poate că nici nu era acolo… Am spus şi eu aşa, la întâmplare, c-ar fi putut să fie acolo… Ce zice Smerdeakov? L-aţi întrebat unde era plicul? Aici e buba… Am trăncănit verzi şi uscate, fără să mă gândesc că toate astea au să se

întoarcă împotriva mea… Am minţit fără să-mi dau seama, am spus numai aşa, într-o doară, c-ar fi fost, chipurile, sub pernă şi dumneavoastră… Nu ştiţi cum e câteodată? Când nici nu te aştepţi, îţi scapă un cuvânt din gură şi-i dai aşa înainte, fără să mai stai să te gândeşti. Smerdeakov e singurul om care ştia exact unde se afla plicul, nimeni în afară de el nu cunoştea secretul… Nici chiar mie nu mi-a spus unde e! Cu siguranţă că-i el, el şi numai el e criminalul, pentru mine în momentul ăsta este evident, e limpede ca lumina zilei! Argumenta din ce în ce mai surescitat Miţea, spunând în mod stupid mereu acelaşi lucru, cu un fel de înverşunare şi înfierbântându-se pe măsură ce vorbea. Trebuie să înţelegeţi odată, oameni buni, arestaţi-l imediat, arestaţi-l până nu-i prea târziu… L-a omorât probabil după ce-am sărit gardul, în timp ce Grigori zăcea fără cunoştinţă, e cu ochi şi cu sprâncene… I-a dat de ştire, aşa cum se înţeleseseră între ei şi tata i-a deschis… Numai el cunoştea semnalul, fără semnal tata pentru nimic în lume n-ar fi descuiat uşa…

— Dumneata uiţi un singur lucru, observă procurorul cu acelaşi sânge rece, dar cu un fel de bucurie triumfătoare în glas şi anume, că nu avea nevoie să folosească semnalul din moment ce uşa era deschisă încă de când te aflai în grădină…

— Uşa, uşa… Murmură Miţea uitându-se ţintă la procuror şi se lăsă neputincios pe scaun.

Câteva clipe nimeni nu mai spuse nimic.

— Da, uşa!… E un blestem! Până şi Dumnezeu e împotriva mea! Exclamă el privind în gol.

— Vezi, rosti grav procurorul, acum judecă şi dumneata, Dmitri Feodorovici: pe de o parte, această declaraţie la fel de covârşitoare şi pentru dumneata, ca şi pentru noi, arătând că uşa pe care ai ieşit era deschisă. Pe de altă parte, tăcerea dumitale inexplicabilă, încăpăţânarea, aş zice chiar înverşunarea dumitale de a nu spune nimic în legătură cu provenienţa banilor care s-au găsit asupra

dumitale, când abia cu trei ceasuri mai înainte – după cum reiese din propria dumitale declaraţie – ţi-ai amanetat pistoalele pentru zece ruble! În condiţiile astea, gândeşte-te şi dumneata: ce putem crede noi şi la ce concluzie trebuie să ajungem? Nu mai poţi pretinde acum că suntem „nişte oameni cinici şi fără inimă, care iau totul în zeflemea”, incapabili să înţeleagă elanurile nobile ale sufletului dumitale… Dimpotrivă, trebuie să-ţi dai seama că, în situaţia noastră…

Palid la faţă ca un mort, Miţea se frământa tot, biruit de o emoţie copleşitoare.

— Bine! Strigă el deodată, am să vă mărturisesc taina, vă spun îndată de unde aveam banii!… Am să vă dezvălui şi această infamie, ca să nu mai pot acuza după aceea pe nimeni, nici pe domniile-voastră şi nici pe mine…

— Crede-mă, Dmitri Feodorovici, stărui cu un glas mieros Nikolai Parfenovici jubilând, o mărturisire sinceră şi deplină făcută în clipa asta s-ar putea să-ţi fie mai târziu de un real folos, contribuind simţitor la uşurarea situaţiei dumitale, chiar dacă…

În momentul acela însă procurorul îi făcu un semn pe sub masă şi vorbitorul se opri la timp. De altfel, Miţea nici nu-l asculta.

VII – TAINA CEA MARE A LUI MIŢEA. PROTAGONISTUL NU ARE NICI UN SUCCES

— Domnilor, începu el cu o figură răvăşită, banii ăştia… Vă mărturisesc cu mâna pe conştiinţă… Banii ăştia erau ai mei.

Atât procurorul, cât şi judecătorul de instrucţie făcură nişte mutre lungi: numai la asta nu s-ar fi aşteptat.

— Păi cum puteau să fie ai dumitale, bâigui Nikolai Parfenovici, când la orele cinci după amiază, după propriile dumitale declaraţii…

— Dă-le dracului de declaraţii, ce-a fost, ce n-a fost la ora cinci după amiaza, nu asta interesează acum! Banii erau ai mei, îmi aparţineau, adică, mai bine zis, erau de furat… Nu, aşa e, de fapt, nu erau ai mei, ci furaţi, furaţi de mine, o mie

cinci sute de ruble în cap, i-am avut asupra mea tot timpul, necontenit…

— Şi de unde i-ai luat?

— De la gât, domnilor, uite, de aici, de la gât i-am luat, de la gâtul meu… I-am avut aici, cusuţi într-un petic de pânză, îi purtam de mult la mine, de o lună de zile. De o lună de zile îmi port aşa la gât ruşinea, dezonoarea.

— Dar de la cine i-ai… Sustras?

— Ai vrut să zici., furat” nu-i aşa? Spune lucrurilor pe nume. Da, recunosc, e ca şi când i-aş fi furat, sau dacă vreţi i-am „sustras”. După părerea mea însă asta se numeşte furt. Şi aseară, într-adevăr, i-am furat de tot.

— Aseară? Dar parcă ziceai că-i o lună de zile de când… de când eşti în posesia lor…

— Dar nu i-am luat de la tata, nu vă speriaţi, nu de la dânsul i-am furat, ci de la ea. Lăsaţi-mă să vă povestesc până la capăt, nu mă mai întrerupeţi mereu! Să ştiţi că nu-i chiar atât de uşor. Să vedeţi, acum o lună de zile m-a chemat Katerina Ivanovna Verhovţeva, fosta mea logodnică… O cunoaşteţi?

— Cum de nu! Mai întrebi?

— Ştiam că o cunoaşteţi. E un suflet cu adevărat nobil, un mărgăritar între mărgăritare; din păcate, însă, mă urăşte, de mult mă urăşte, o, de mult de tot… Şi pe bună dreptate, recunosc!

— Katerina Ivanovna? Se miră anchetatorul. Procurorul de asemenea, se uita la el consternat.

— Vă rog, nu-i rostiţi numele în deşert! E o ticăloşie din partea mea s-o amestec pe ea în toată dandanaua asta. Da, mi-am dat seama că mă urăşte… Că mă urăşte de mult… de la început chiar, din ziua când a venit acasă la mine… Destul însă, destul, asta nu mai e nevoie s-o ştiţi, nu meritaţi şi nici n-are rost… Atâta voiam numai să vă spun, că m-a chemat acum o lună la dânsa şi mi-a încredinţat trei mii de ruble, rugându-mă să trimit banii surorii sale şi încă unei persoane, tot o rubedenie de-a ei de la Moscova (ca şi cum

n-ar fi putut să-i trimită şi singură!). Şi eu… S-a întâmplat ca tocmai atunci să fiu la o răspântie a vieţii, în clipa fatală când, în sfârşit, când m-am îndrăgostit de cealaltă, de dânsa stăpâna inimii mele, care aşteaptă acum jos, Gruşenka… Am luat-o atunci cu mine şi am venit amândoi aici la Mokroe, unde am tras un chef monstru, încât în două zile am prăpădit jumătate din banii aceia blestemaţi, adică o mie cinci sute de ruble, iar restul i-am pus bine. Astea sunt cele o mie cinci sute pe care le-am oprit atunci, purtându-le ca pe o amuletă la gât, pentru ca ieri să-i scot în sfârşit din ascunzătoare şi să mai fac un chiolhan. Opt sute de ruble sunt la dumneata în mână, Nikolai Parfenovici, e tot ce-a mai rămas din cele o mie cinci sute pe care le aveam ieri.

— Dă-mi voie, dar acum o lună, dacă nu te superi, ai cheltuit trei mii de ruble, nu o mie cinci sute, cum zici – toată lumea ştie!

— Cine ştie? I-a numărat cineva? Am pus eu pe cineva să-i numere!

— Îmi pare rău, dar n-ai spus chiar dumneata c-ai tras un chef care te-a costat trei mii de ruble în cap?

— Aşa e, ai dreptate, am trâmbiţat în tot oraşul, zvonul a mers din gură în gură şi nimeni nu s-a îndoit c-a fost într-adevăr aşa; chiar aici, la Mokroe, toată lumea era convinsă c-am făcut praf trei mii de ruble. În realitate însă n-am cheltuit decât o mie cinci sute, iar restul le-am cusut, cum v-am spus, într-un săculeţ; aşa stau lucrurile, domnilor, acuma ştiţi de unde am luat banii de ieri…

— Este aproape miraculos… Ciripi Nikolai Parfenovici.

— Dă-mi voie, îl întrerupse procurorul, nu cumva mai ştie şi altcineva despre asta, poate c-ai povestit cuiva întâmplarea… Cum că ai ascuns adică banii ăştia acum o lună.

— N-am vorbit cu nimeni.

— Ciudat. Cu nimeni chiar, cu nimeni?

— Nimeni, absolut nimeni.

— Dar de ce? Nu înţeleg ce te-a făcut să învălui într-un mister atât de adânc lucrul ăsta! Ca să mă exprim mai clar: acum, că te-ai îndurat să dai în vileag în sfârşit taina dumitale „infamantă”, cum o socoteşti dumneata, deşi pot să-ţi spun că, de fapt – bineînţeles, relativ vorbind – nu este cine ştie ce grozăvie. Cel puţin după părerea mea, faptul că ţi-ai însuşit aceste trei mii de ruble, deşi nu-ţi aparţineau, dar pe care cu siguranţă le-ai fi restituit până la urmă, nu reprezintă decât o faptă nesocotită, în orice caz nu o „infamie” atât de mare cum pretinzi dumneata, mai ales ţinând seama de caracterul dumitale… Cel mult poate fi vorba de o extravaganţă, o faptă peste măsură de nesăbuită, dar numai atât, nesăbuită, nu infamantă… Ţi-o spun pentru că e atâta lume care cunoaşte povestea celor trei mii de ruble sustrase doamnei Verhovţeva. În ultima lună, cel puţin, banii ăştia au prilejuit o mulţime de supoziţii şi de comentarii, aşa încât chiar dacă nu ne-ai fi mărturisit nimic, noi eram la curent, în orice caz, am mai auzit zvonul ăsta… Şi cred ca şi Mihail Makarovici; de altfel, nu mai este un simplu zvon, ci un cancan pe care acum îl foarfecă tot oraşul. Şi apoi, există indicii că dumneata însuţi, dacă nu mă înşel, ai încredinţat totuşi cuiva taina asta, adică i-ai mărturisit că deţineai aceşti bani de la doamna Verhovţeva… Tocmai de aceea mă miră foarte mult că le atribui o importanţă exagerată şi că până în ultima clipă ai făcut un mister atât de grozav din cele o mie cinci sute de ruble pe care, după cum afirmi, le-ai pus deoparte. Da, ai urzit în jurul lor un secret care în imaginaţia dumitale a luat proporţii pur şi simplu înspăimântătoare… Este de necrezut c-ai fost în stare să te chinui atâta din pricina lui… Adineauri chiar ai declarat că mai degrabă ai înfunda ocna decât să-l destăinuieşti…

Procurorul tăcu în sfârşit. Se înfierbântase vorbind şi spusese tot ce avea pe suflet, fără a mai căuta să-şi ascundă nemulţumirea, mai mult încă, necazul ce-l stăpânea, fără să

mai ţină seama chiar de exigenţele retorice, alcătuind un discurs cam dezlânat, aproape incoerent…

— Dar nu pentru că mi-ar fi fost ruşine de cele o mie cinci sute de ruble, nu asta mă chinuia pe mine, infamia cea mare este că am reţinut banii ăştia din suma de trei mii de ruble, rosti răspicat Miţea.

Procurorul râse ironic.

— Dar nu ştiu ce găseşti aici atât de infamant, îi replică el enervat. De ce ţi se pare atât de odios faptul că ai separat o parte din bani de ceilalţi sau, dacă vrei, de ce crezi c-ai făcut un lucru atât de condamnabil împărţind suma în două? E mult mai grav faptul că ţi-ai însuşit cele trei mii de ruble decât modul cum ai înţeles să dispui de bani. Apropo, vrei să ne spui pentru ce ai îmiumătăţit aşa suma? În ce scop ai făcut treaba asta? Ce urmăreai? N-ai putea să ne explici şi nouă?

— O, Doamne, tocmai scopul interesează în cazul de faţă, aici e punctul nevralgic! Exclamă Miţea. Am păstrat banii ăştia – o mie cinci sute de ruble – de păcătos ce sunt, am făcut adică treaba asta dintr-un calcul odios, un calcul care în cazul de faţă e pur şi simplu o infamie… Şi această infamie a ţinut o lună de zile!

— Nu înţeleg.

— Mă mir. Să vă explic atunci, poate că într-adevăr nu e destul de clar. Vă rog să urmăriţi cu atenţie argumentaţia: sa zicem, aşadar, că mi-am însuşit cele trei mii ce mi-au fost încredinţate ca unui om de onoare şi, cu banii în buzunar, fac un chef monstru, cheltuindu-i pe toţi într-o singură noapte şi că, a doua zi dimineaţa, mă prezint la persoana care mi i-a dat în mână şi-i spun: „Iartă-mă, Katia, sunt un netrebnic, ţi-am prăpădit toţi banii la beţie”, Spuneţi-mi, vă rog, e frumos, e bine ce-am făcut? Nu, nu e bine de loc, dimpotrivă, e o treabă murdară, necinstită, m-am purtat ca o bestie, ca un detracat incapabil să-şi ţină pornirile în frâu, nu-i aşa? Totuşi, nu sunt hoţ! Am sau nu dreptate? Nu sunt hoţ sadea! Sunteţi de acord că nu sunt un hoţ? Am păpat

banii, ce-i drept, i-am cheltuit pe toţi la petrecere, dar nu i-am furat. Iată acum o nouă variantă şi mai avantajoasă pentru mine. Vă rog să mă urmăriţi, altminteri îmi pierd şirul – mi se învârte capul – deci, a doua variantă: am făcut tot aşa un bairam, care m-a costat însă mai puţin n-am risipit decât o mie cinci sute de ruble, adică numai jumătate din bani. A doua zi mă duc imediat la dânsa cu ce mi-a mai rămas. „Katia, îi spun eu, ţi-am adus o mie cinci sute de ruble, e tot ce mai am, sunt un nemernic, un descreierat. Banii ceilalţi i-am topit, i-am lăsat pe toţi la cârciumă, dacă şi ăştia rămân mai departe la mine, praful se alege de ei! Te rog, scapă-mă de ei, să nu mai cad în păcat!” Ce aş fi în acest caz? Tot ce vreţi: o secătură, un netrebnic, nicidecum însă un pungaş, fără doar şi poate că nu, fiindcă un pungaş n-ar fi făcut ce-am făcut eu, n-ar mai fi venit să-i aducă banii rămaşi, ci i-ar fi băgat pur şi simplu în buzunar; şi dânsa şi-ar fi dat seama atunci că, din moment ce i-am restituit cele o mie cinci sute de ruble, i-aş fi plătit şi restul, adică suma pe care am risipit-o la beţie; aş fi muncit toată viaţa, aş fi făcut tot ce mi-ar fi stat în putere şi până la urmă din pământ, din piatră seacă, aş fi scos banii şi i-aş fi înapoiat. În felul acesta, chiar dacă în fond rămâneam un ticălos, nu eram totuşi un pungaş, în nici un caz n-aş fi fost pungaş, orice aţi spune!

— Să zicem că ar fi o mică deosebire la mijloc, rosti cu un surâs glacial procurorul. E curios, totuşi, că această deosebire dumitale ţi se pare atât de monstruoasă.

— Da, mi se pare monstruoasă! Oricine poate să fie ticălos; la drept vorbind, suntem cu toţii mai mult sau mai puţin ticăloşi; dar ca să poţi săvârşi o hoţie trebuie să fii într-adevăr un ticălos fără pereche! Eu, ce să vă spun, nu mă pricep la subtilităţi… Ştiu doar un singur lucru cu preţ; un hoţ e mai abject decât un ticălos. Acum ascultaţi mai departe: banii aceştia i-am purtat o lună întreagă la gât, nu depindea decât de mine ca să mă decid într-una din zile să-i duc înapoi şi să pun astfel capăt odată ticăloşiei. Numai că

n-am fost în stare să mă decid. Zi de zi încercam să iau, în sfârşit, o hotărâre şi-mi dădeam ghes: „Ce faci, nemernicule, hotărăşte-te într-un fel, ce aştepţi?” Şi totuşi, o lună întreagă n-am putut să iau această hotărâre! Ei, ce credeţi, e frumos din partea mea? Spuneţi!

— Să zicem că nu-i prea frumos, măcar atâta lucru pot să înţeleg şi eu. Dar nu despre asta e vorba, răspunse procurorul tot atât de reţinut. De altfel, cred c-ar fi mai bine sa nu mai despici firu-n patru, renunţând la asemenea subtilităţi şi să revii la obiect. Adevărul este că, până în momentul de faţă, încă n-ai binevoit să ne explici, deşi te-am întrebat în repetate rânduri, pentru ce ai împărţit din capul locului suma ce ţi s-a încredinţat, adică, mai clar, de ce ai cheltuit numai jumătate din ea la petrecere şi ai păstrat restul? Pentru ce ai ascuns aceşti bani, ce urmăreai să faci cu ei? Insist asupra acestei chestiuni, Dmitri Feodorovici!

— Aşa e, da, ai dreptate! Exclamă Miţea, lovindu-se peste frunte. Iertaţi-mă, vă ţin aşa ca pe ghimpi de atâta timp, în loc să vă explic esenţialul; cu siguranţă că atunci aţi fi înţeles de mult, pentru că infamia constă tocmai în scopul pe care-l urmăream! Să vedeţi: răposatul pusese ochii pe Agrafena Alexandrovna şi se ţinea de capul ei, iar eu mă perpeleam de gelozie, crezând că dânsa stă în cumpănă, ne-ştiind pe care din doi să aleagă, pe mine ori pe el. Şi în acelaşi timp mă frământa un gând: ce mă fac dacă dânsa se va decide, în sfârşit, să nu mă mai poarte într-una cu vorba şi-mi va spune într-o bună zi: „Pe tine, numai pe tine te iubesc, nu pe el, ia-mă şi du-mă la capătul pământului”. Şi eu, care n-aveam la sufletul meu decât două băncuţe de douăzeci de copeici! Cum să plec cu ea, cu ce s-o duc, ce să fac? Simţeam că-mi fuge pământul de sub picioare! Pe vremea aceea n-o cunoşteam încă prea bine şi nu înţelegeam ce se petrecea în sufletul ei; credeam că-i ahtiată după bani şi mi-era teamă ca n-0 să-mi ierte niciodată sărăcia. Şi atunci, ce vă închipuiţi c-am făcut? Am pus deoparte, ca un şarlatan, o mie cinci sute de ruble,

adică jumătate din suma ce-mi fusese dată în primire şi premeditat, cu sânge rece, am cusut banii într-un petic de pânză, înainte de zaiafet. Iar cu ce mi-a mai rămas am plecat să chefuiesc. Ce ticăloşie! Acum aţi înţeles?

Procurorul şi judecătorul de instrucţie izbucniră în râs.

— Dimpotrivă, eu cred c-ai procedat foarte înţelept, ba chiar ai avut o ţinută morală. Ai ştiut să fii cumpătat, n-ai azvârlit toţi banii pe gârlă! Chicoti Nikolai Parfenovici. Ce ţi se pare atât de îngrozitor?

— Dar nu vă daţi seama că erau bani de furat?! Doamne-Dumnezeule… Mă înspăimântaţi! Cum puteţi fi atât de neînţelegători?! Tot timpul cât am simţit în sân banii ăştia mi-am repetat într-una: „Eşti un hoţ, eşti un hoţ!” Din pricina lor luna asta din urmă m-am purtat ca un descreierat, din pricina lor am sărit la bătaie în cârciumă şi l-am burduşit atât de rău pe tata, toate le-am făcut numai pentru că mă ştiam vinovat de hoţie! Nici măcar fratelui meu, Aleoşa, n-am îndrăznit, n-am fost în stare să-i mărturisesc potlogăria asta cu banii. Prea cumplită mi se părea mişelia mea şi prea murdară! Dar, în acelaşi timp, nu era zi şi nu era ceas în care să nu-mi spun: „Dmitri Feodorovici, poate că nu eşti totuşi un hoţ! Încă nu. De ce? Pentru că mâine poţi foarte bine să te duci la Katia şi să-i dai banii înapoi”. Abia aseară, când am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, m-am hotărât să-mi smulg de la gât amuleta, lucru pe care până în momentul acela nu mă încumetasem să-l fac. Abia atuncis când am smuls-o, am devenit categoric un hoţ, un pungaş veritabil, un om stigmatizat pentru toată viaţa De ce? Pentru că o dată cu amuleta mi-am spulberat iluzia că am să mă duc într-o bună zi la Katia şi-am să-i spun: „Sunt un ticălos, recunosc, nicidecum însă un hoţ!” Aţi priceput acum, da, aţi priceput?

— Şi de ce tocmai ieri te-ai hotărât s-o faci? Îl întrerupse Nikolai Parfenovici.

— De ce? Ce întrebare ridicolă! Pentru că mă condamnasem singur la moarte, ştiam că-n zorii zilei, la

orele cinci dimineaţa, am să mor. Mă gândeam că-i acelaşi lucru să mori ca un om cinstit sau ca un ticălos. Şi abia atunci mi-am dat seama că nu-i totuna! Mă credeţi, domnilor? Toată noaptea am stat ca pe jeratic, m-am chinuit îngrozitor, dar nu pentru că aş fi scurtat zilele bătrânei noastre slugi şi nici pentru că ştiam ce mă paşte după asta şi c-o să iau, de buna seamă, drumul Siberiei şi tocmai când? În clipa în care dragostea ce mă mistuia îşi aflase, în sfârşit, răsplata şi cerul îşi deschidea porţile în faţa mea! O, nici vorba că şi asta mă frământa, dar nu peste fire, în orice caz nu atât de cumplit cum mă muncea gândul ăsta blestemat că mi-am smuls de la gât banii şi i-am risipit ca un hoţ sadea, aşa că am ajuns acum într-adevăr un hoţ! O, domnilor, vă spun din nou cu toată suferinţa inimii mele: multe lucruri mi-a fost dat să învăţ în noaptea asta! Am învăţat că e cu neputinţa nu numai să trăieşti ca un ticălos, dar nici chiar să mori nu poţi când ştii cât eşti de ticălos… Nu, domnilor, trebuie să mori cinstit!

Miţea era palid. Avea o expresie chinuită pe figură şi părea sleit de puteri, deşi în acelaşi timp era extrem de agitat.

— Încep să te înţeleg, Dmitri Feodorovici, rosti procurorul cu o voce tărăgănată, în care se simţea o undă de compasiune şi bunăvoinţă, dar tot ce spui mi se pare mai curând rezultatul tensiunii nervoase în care te afli… ai nervii zdruncinaţi, aici cred că este explicaţia. Dar îmi dai voie să te întreb, pentru ce în decurs de aproape o lună nu te-ai dus să restitui persoanei respective o mie cinci sute de ruble ca să scapi odată de obsesia asta? Pentru ce n-ai căutat să ai o explicaţie cu dânsa, de ce, având în vedere impasul în care te găseai, aşa cum ne-ai spus chiar dumneata, de ce, zic, n-ai încercat o altă soluţie care în mod firesc trebuia să-ţi fi venit în minte, adică să-i fi mărturisit cinstit greşelile şi să-i fi cerut după aceea suma de care aveai nevoie pentru plecare? Cu siguranţă că dânsa, cu neprecupeţita sa generozitate, văzând zbuciumul dumitale, nu te-ar fi refuzat în nici un caz, mai ales dacă i-ai fi dat o

creanţă, ceva la mână, sau şi mai bine garanţia pe care zici c-ai oferit-o negustorului Samsonov şi mai apoi doamnei Hohlakova. Fiindcă – nu-i aşa – convingerea dumitale e ca această garanţie rămâne mai departe în picioare?

Miţea se aprinse deodată la faţă.

— Chiar atât de nemernic mă socoteşti? Cred că nu vorbeşti serios! Rosti el indignat, privindu-l ţintă pe procuror, ca şi când nu i-ar fi venit să-şi creadă urechilor.

— Te asigur c-am vorbit cât se poate de serios… de ce te îndoieşti?… Se miră la rândul său procurorul.

— O, ar fi însemnat să fac cea mai mare blestemăţie! Nu vă daţi seama, domnilor, că mă chinuiţi? Bine, am să vă spun tot, am să dau în vileag toată murdăria ce zace în sufletul meu, ca să vedeţi şi dumneavoastră şi să vă minunaţi, constatând cu ruşine în ce hal ajung să se ticăloşească simţămintele omeneşti! Află, domnule procuror, că şi eu m-am gândit la soluţia asta de care mi-ai pomenit adineauri. Da, domnilor, în blestemata asta de lună mi-a trecut şi mie prin cap la un moment dat acelaşi lucru, eram aproape hotărât să mă duc la Katia! Ca să vedeţi cât de mârşav am putut să fiu! Dar cum puteam să mă duc la ea, să-i spun de la obraz c-am înşelat-o, ba mai mult chiar, să-i cer şi bani? Pentru ca s-o pot înşela până la capăt, să-i pretind ei să suporte toate cheltuielile prilejuite de infidelitatea mea, să cer bani de la ea, de la Katia, ca după aceea să plec în lume cu cealaltă, cu rivala ei, cu femeia care o urăşte şi care a jignit-o atât de cumplit! Numai un om nebun s-ar putea gândi la una ca asta, domnule procuror!

— Sper că n-am înnebunit încă, dar m-am antrenat în discuţie şi, înfierbântat cum eram, ce-i drept, nu m-am gândit la eventualitatea asta… la gelozia asta feminină… Dacă, după cum spui dumneata, poate fi într-adevăr vorba de gelozie… Da, fireşte, s-ar putea să fie aşa ceva, încheia procurorul zâmbind.

— Prea era puturoasă combinaţia asta, ar fi mirosit urât de tot, era mârşăvie atât de cumplită, răcni Miţea, încât nici nu

mai ştiu ce să spun! Ei, aflaţi, domnilor, c-ar fi fost în stare să-mi dea banii ăştia şi chiar mi i-ar fi dat, cu siguranţă că mi i-ar fi dat din răzbunare, ca să simtă voluptatea răzbunării. Mi-ar fi dat pentru că mă dispreţuieşte, pentru că are totuşi ceva diabolic în ea şi pentru că atunci când o încinge mânia nu mai cunoaşte nici o măsură! Iar eu i-aş fi primit, o, da, i-aş fi luat şi atunci toată viaţa… O, Dumnezeule! Vă rog să mă iertaţi, domnilor, că strig aşa în gura mare, dar trebuie să vă spun că şi eu m-am gândit la soluţia asta şi încă destul de recent, alaltăieri noapte chiar, în timp ce-l dădăceam pe Copoiu şi până şi ieri, da, până şi ieri, mi-aduc perfect de bine aminte, toată ziua de ieri m-a urmărit această idee şi, poate, dacă n-ar fi survenit povestea aceea…

— Care poveste? Întrebă Nikolai Parfenovici curios, dar Miţea nu-l auzi.

— V-am făcut o mărturisire cutremurătoare, rosti el în încheiere, mohorât. Vă rog s-o apreciaţi, domnilor. Ba nu, e încă prea puţin, aş vrea să vă daţi seama de ceea ce valorează ea, altminteri, dacă nici această mărturisire n-a fost în stare să vă zguduie, înseamnă că nu aveţi nici un dram de stimă pentru mine, v-o spun deschis. Mor de ruşine când mă gândesc c-am putut să-mi deschid sufletul pe deplin în faţa unor oameni ca dumneavoastră! O, mai bine mă împuşc! Dar văd, văd bine că nu mă credeţi! Cum, vreţi să scrieţi şi asta?! Strigă el îngrozit.

— Evident, răspunse mirat Nikolai Parfenovici, o să consemnăm tot ce-ai spus acum. Vrem să menţionăm că până în ultima clipă ai avut intenţia să te duci la doamna Verhovţeva să-i ceri suma asta… Te asigur, Dmitri Feodorovici, că este o declaraţie foarte importantă şi că tot ce ne-ai mărturisit în legătură cu banii poate atârna greu în balanţă şi e în interesul dumitale, da, în interesul dumitale…

Miţea dădu din mâini disperat.

— Fie-vă milă, domnilor! Măcar atâta lucru să nu scrieţi, e prea umilitor! Mi-am sfâşiat inima în două şi dumneavoastră aţi profitat de ocazie să scormoniţi în carne vie… Biata mea inima sfârtecată… O, Doamne! Şi, cuprins de deznădejde, îşi ascunse faţa în palme.

— Nu-ţi mai face sânge rău, Dmitri Feodorovici, îl linişti procurorul. La sfârşit o să-ţi citim tot ce-am scris şi o să modificăm frazele cu care s-ar întâmpla să nu fii de acord. Acum însă aş vrea să-ţi pun o mică întrebare şi te rog să observi că revin pentru a treia oară asupra acestui lucru: este adevărat că nimeni, dar absolut nimeni, n-a aflat din gura dumitale de existenţa banilor pe care zici că-i purtai cusuţi în chip de amuletă? Trebuie să-ţi mărturisesc că mi se pare ceva neverosimil.

— Nimeni, nimeni! Am spus doar că nimeni; înseamnă că n-aţi înţeles nimic din moment ce stăruiţi atâta! Lăsaţi-mă în pace!

— Treaba dumitale, până la urmă o să se lămurească şi asta, mai avem încă vreme, dar judecă şi dumneata: dispunem până acum de zeci de mărturii, după care dumneata însuţi ai fi răspândit zvonul, trâmbiţând în toate colţurile oraşului c-ai făcut praf aici, într-o singură noapte, la chef, trei mii de ruble – trei mii – mă-nţelegi, nu o mie şi cinci sute, cum afirmi dumneata! Chiar şi acum, adică ieri, când ai apărut din nou aici cu alţi bani, te-a auzit atâta lume spunând în gura mare c-ai venit tot cu trei mii de ruble în buzunar…

— Sunt convins că dispuneţi nu de zeci, ci de sute de mărturii, două-trei sute poate de mărturii de felul acesta; doua sute de oameni, ba poate chiar o mie cred c-au auzit! Exclamă Miţea.

— Ei, vezi, vezi, toţi confirmă, toată lumea atestă acelaşi lucru. Nu crezi că înseamnă totuşi ceva cuvântul ăsta toţi?

— Asta nu dovedeşte nimic. Am minţit pur şi simplu şi, după mine, au început să mintă şi ceilalţi.

— Dar ce nevoie aveai „să minţi”, după cum zici dumneata?

— Dracu ştie! Poate din fanfaronadă… ca să se afle ce multe parale am cheltuit la beţie… Sau poate ca să uit de banii pe care i-am dosit… Da, probabil că pentru asta… ci, drăcie… de câte ori m-aţi întrebat acelaşi lucru? Ce vreţi de la mine, am minţit şi basta! Am apucat să mint o dată şi după aceea n-am mai vrut să-mi iau vorba înapoi. De ce minte uneori omul?

— E greu de ştiut, Dmitri Feodorovici, de ce minte uneori omul, rosti sentenţios procurorul. Dar vrei să ne spui dacă amuleta aceea pe care o purtai la gât era mare?

— Nu.

— Cam cât de mare, aproximativ?

— Cât o hârtie de o sută îndoită.

— Poate c-ar fi mai bine să ne arăţi resturile. Cred că le ai la dumneata, nu?

— Ei, na-ţi-o… Ce prostie… Nu ştiu unde sunt.

— Dă-mi voie, unde şi când ai scos-o de la gât? După câte ştiu din declaraţia dumitale, n-ai mai trecut pe acasă.

— După ce-am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, am smuls-o de la gât şi am scos banii.

— Pe întuneric?

— Ce nevoie aveam de lumină? Am tras o dată cu degetul şi s-a rupt.

— Fără foarfece, aşa, pe stradă?

— În piaţă mi se pare. Ce-mi trebuiau foarfece? Era o cârpa veche, s-a rupt imediat.

— Şi ce-ai făcut cu ea?

— Am aruncat-o.

— Unde?

— În piaţă, în piaţă, nu ţi-am spus?! Dracu mai ştie unde, undeva în piaţă! Dar ce nevoie ai de ea?

— Este extrem de important, Dmitri Feodorovici: este o probă materială în favoarea dumitale, de ce nu vrei să

înţelegi atâta lucru? Cine te-a ajutat să coşi banii acum o lună?
— Nu m-a ajutat nimeni, singur i-am cusut.
— Ştii să coşi?
— Un soldat trebuie să ştie să coasă. Parcă-i mare filosofie?!
— De unde ai luat materialul, adică peticul acela în care ai cusut banii?
— Îţi baţi joc de mine?
— De loc, te rog să crezi că nu-mi arde de glumă, Dmitri Feodorovici.
— Nu mai ţin minte de unde, că de luat, trebuie să-l fi luat de undeva.
— Cum se poate să nu-ţi aminteşti atâta lucru?
— Zău dacă-mi aduc aminte, poate c-am rupt o rufa, ceva.
— Foarte interesant: probabil c-o să găsim acasă la dumneata obiectul acela. O cămaşă sau altceva, din care ai rupt o fâşie. Ce fel de pânză era: de bumbac sau de in?
— Dracu ştie ce-o fi fost! Stai… Mi se pare că n-am rupt nimic. Era percal… Dacă nu mă-nşel, am cusut banii într-o bonetă de a gazdei mele.
— Într-o bonetă de a gazdei dumitale?
— Da, i-am şterpelit o bonetă.
— Cum i-ai şterpelit-o?
— Aşa, parcă ţin minte că într-o zi am găsit o bonetă şi am luat-o, să am pe ce să-mi şterg pana de cerneala. Am luat-o fără să ştie, era o zdrenţă cu care nimeni n-avea ce face. Mai rămăseseră nişte petice la mine în odaie şi mi-au prins bine atunci, c-am avut în ce să cos banii… Aşa mi se pare. Dacă nu mă-nşel, i-am cusut într-o peticuţă dintr-astea. O vechitură de percal, spălată de o mie de ori.
— Îţi aminteşti precis?
— Precis, nu. Aşa mi se pare. Dă-o dracului!
— În cazul acesta poate că gazda dumitale şi-o aduce aminte, măcar dânsa, dacă i-a dispărut vreo boneta.

— Aş, nici n-a băgat în seamă. Dacă-ţi spun că era o vechitură, nu făcea nici doi bani.

— Dar acul, aţa, de unde le-ai luat?

— Gata, nu mai spun nimic, am tăcut! Mi-ajunge! Îşi ieşi din răbdări Miţea.

— Pare foarte curios c-ai uitat cu desăvârşire unde anume, în care loc din piaţă, ai aruncat amuleta.

— Puneţi atunci să măture toată piaţa mâine, poate c-aşa o s-o găsiţi, rânji Miţea. Ajunge, domnilor, ajunge! Se rugă el chinuit. Îmi dau seama că nu mă credeţi! Nu credeţi nici un cuvânt din tot ce v-am destăinuit! Greşeala e a mea, nu a domniilor-voastre, din capul locului n-ar fi trebuit să spun nimic. Pentru ce, pentru ce, Doamne-Dumnezeule, m-am înjosit mărturisindu-vă taina mea? Râdeţi de mine, citesc în ochii dumneavoastră că vă bateţi joc. Numai dumneata, domnule procuror, m-ai făcut să mă cobor aici! Ai de ce să fii mândru, într-adevăr, n-ai decât să-ţi ridici singur osanale… Să v-ajungă blestemul meu, călăilor!

Îşi lăsă capul în jos şi-şi îngropa faţa-n palme.

Procurorul şi judecătorul tăcură şi unul şi altul o clipă; mai apoi, Miţea ridică fruntea şi se uită la ei năuc, cu o privire rătăcită. Pe figura lui se întipărise o deznădejde nemărginită, fără leac, dar părea calmat; stătea aşa amorţit, aproape inconştient de ce se întâmpla împrejur. Totuşi, ancheta trebuia să-şi urmeze cursul. Nu mai aveau vreme de pierdut. Venise acum rândul martorilor să fie audiaţi. Era opt dimineaţa. Lumânările fuseseră stinse de mult. Mihail Makarovici şi Kalganov, care mai tot timpul cât ţinuse interogatoriul se foiseră încolo şi încoace pe uşă, ieşiseră amândoi din odaie. Procurorul şi judecătorul de instrucţie păreau şi ei frânţi de oboseală. Vremea era mohorâtă, cerul acoperit de nori şi ploua cu găleata. Miţea privea spre fereastră fără să se gândească la nimic.

— Pot să mă uit pe geam? Îl întrebă la un moment dat pe Nikolai Parfenovici.

— Sigur că da, cât pofteşti, răspunse acesta.

Se sculă de pe scaun şi se duse la fereastră. Ploaia biciuia geamurile mici şi verzui. În apropiere se zărea drumul noroios, iar mai încolo se pierdeau în ceaţă şiruri negre de izbe, sărăcăcioase şi urâte, care păreau şi mai întunecate şi mai hâde încă aşa, bătute de ploaie. Miţea îşi aduse aminte de „Febus cel cu plete de aur” şi de faptul că plănuise să-şi zboare creierii o dată cu primele-i raze. „într-o dimineaţă ca asta, ar fi fost poate şi mai nimerit”, se gândi el cu un surâs amar. Apoi, cu un gest resemnat, se întoarse către „călăii” lui.

— Domnilor! Li se adresă el din nou. Îmi dau seama că sunt pierdut. Dar ea? Spuneţi-mi ce se-ntâmplă cu dânsa, vă rog din suflet! Trebuie oare să împărtăşească soarta mea? E nevinovată, aseară, când a strigat că „păcatul e numai al ei”, îşi pierduse capul, nu mai ştia ce vorbeşte. Vă jur că n-are nici cea mai mică vină! Toată noaptea asta, cât am stat aici cu dumneavoastră, m-am frământat din pricina ei… Nu-mi puteţi spune ce aveţi de gând cu dânsa?

— În privinţa asta, Dmitri Feodorovici, să n-ai nici o grijă îi răspunse procurorul, grăbindu-se parcă să-l liniştească. Deocamdată nu avem nici un motiv serios sa tulburăm cumva persoana care te interesează. Şi sper că nici mai târziu, în cursul cercetărilor… Din acest punct de vedere fii sigur că vom face tot ce ne stă în putinţă. Poţi fi absolut liniştit.

— Vă mulţumesc, domnilor, ştiam că sunteţi totuşi oameni corecţi şi de cuvânt, orice s-ar întâmpla. Mi-aţi luat o piatra de pe inimă… Şi acum, ce mai rămâne de făcut? În ce mă priveşte, sunt gata.

— Da, n-ar strica să ne grăbim. Trebuie să trecem imediat la audierea martorilor, lucru pe care suntem obligaţi să-l facem în prezenţa dumitale, aşa că…

— Ce-ar fi să bem mai întâi câte un ceai? Îl întrerupse Nikolai Parfenovici. Măcar atât ni se cuvine şi nouă, cred!

Hotărârâ aici, în cazul când ceaiul era gata (Mihail Makarovici tocmai plecase să vadă ce-i cu el), să bea câte

un pahar şi după aceea „să-i dea bătaie”, rămânând să-şi ia adevăratul ceai de dimineaţă şi „gustărica” de rigoare, în tihnă, mai târziu, când vor avea un pic de răgaz. Băutura era pregătită şi sosi imediat. Miţea la început refuză paharul pe care Nikolai Parfenovici i-l oferea amabil, ca după aceea, răzgândindu-se, să-l ceară chiar el şi să-l deşerte pe nerăsuflate. Părea peste măsură de obosit, aproape neverosimil de obosit. S-ar fi zis că o noapte întreagă de beţie asociată cu cele mai puternice senzaţii, n-ar fi izbutit să doboare un om cu o constituţie atât de robustă şi, totuşi, era frânt de oboseală, abia dacă se mai putea ţinea pe scaun. În unele clipe i se părea că obiectele din cameră joacă în faţa ochilor săi. „Încă puţin şi am să încep să aiurez”, se gândi el.

VIII – DECLARAŢIILE MARTORILOR. „COPCHILAŞUL”

Începu audierea martorilor. Cred însă că nu mai are rost sa facem o expunere atât de amănunţită ca până acum. De pildă, nu mai e nevoie, credem, să citǎm formula prin care Nikolai Parfenovici avea grijă să atragă atenţia fiecăruia dintre ei că e dator să declare adevărul şi numai adevărul cu mâna pe conştiinţă şi că mai târziu va trebui să repete aceleaşi declaraţii sub prestare de jurământ. De asemenea, e inutil să mai arătăm că fiecărui martor în parte i se cerea să semneze procesul-verbal, cuprinzând declaraţia respectivă şi multe altele încă. Vom aminti numai că punctul principal în jurul căruia gravitau întrebările anchetatorilor erau cele trei mii de ruble, mai precis, dacă prima dată, adică în urmă cu o lună, când venise să chefuiască la Mokroe Dmitri Feodorovici cheltuise trei mii în cap sau numai o mie cinci sute şi câţi bani avusese asupra lui în ajun: trei mii sau o mie cinci sute? Din păcate, toate mărturiile erau împotriva lui Miţea. Niciuna nu pleda în favoarea lui. Ba câteva din ele scoaseră chiar la iveală fapte noi şi surprinzătoare, ce infirmau cu totul declaraţiile lui. Primul căruia i se luă interogatorul fu Trifon Borisâci. Hangiul se prezentă în faţa anchetatorilor fără nici un pic

de teamă, dimpotrivă, cu o mutră aspră, pe care se citea cea mai aprigă indignare împotriva acuzatului, aşa încât fiecare lucru spus de el părea nespus de veridic şi de un incontestabil prestigiu. Vorbea laconic, rezervat, aşteptând să i se pună întrebările la care răspundea precis şi după o matură chibzuinţă. Dârz şi fără nici o şovăială, jupânul declară că inculpatul cheltuise înainte cu o lună cel puţin trei mii de ruble şi că toţi mujicii care au fost de faţă sunt martori că, într-adevăr „Mitri Feodorâci” a pomenit el însuşi, cu gura lui, de suma asta. „Numai la ţigănci câte parale a lepădat… Numai ele i-au păpat un miar, dacă nu şi mai bine.”

— Cred că nu le-am dat nici cinci sute, rectifică posomorât Miţea, păcat că eram beat şi n-am mai apucat să-i număr.

De astă dată, Miţea şedea retras, cu spatele spre draperie şi asculta mohorât declaraţiile, cu o figură tristă şi obosită, ca şi când s-ar fi gândit: „N-aveţi decât să spuneţi ce poftiţi, pentru mine acum e totuna!”

— Ba le-aţi dat peste o mie, Mitri Feodorâci, îl înfruntă hotărât Trifon Borisâci, uite-aşa aruncaţi banii, cu ghiotura, în vânt şi ele se repezeau să-i culeagă de pe jos! Te pui cu ţiganii? Prăsilă de geambaşi şi de hoţi, umblă numai după ciordeală, dacă nu i-ar fi luat la goană lumea de pe aici, poate c-ar fi venit acum să spună cu cât s-au procopsit în noaptea aceea. Chiar eu cu ochii mei am văzut banii în mâna dumneavoastră, de numărat, ce-i drept, nu i-am numărat, fiindcă nu m-aţi lăsat, dar aşa, după ochi, pun capul jos că erau mai mult de o mie cinci sute… De unde o mie cinci sute! Am mai văzut doar bănet în viaţa mea şi pot să-mi dau seama…

Cât priveşte suma cu care Miţea venise în ajun, Trifon Borisâci declară că Dmitri Feodorovici îi dăduse de ştire, îndată ce coborâse din trăsură, cum c-ar fi venit cu încă trei miare.

— Chiar aşa să fie, Trifon Borisâci? Încercă să obiecteze Miţea. Ţi-am spus cu precizie c-am venit cu trei mii?

— Aţi spus, Dmitri Feodorovici, chiar aşa aţi spus. Era şi Andrei de faţă. Uitaţi. Andrei e aici, n-a plecat încă, puteţi să-l chemaţi. Şi pe urmă, dincolo, în salon, când aţi cinstit fetele din cor, n-aţi strigat dumneavoastră c-o să lăsaţi aici a şasea miişoară, cu celelalte, adică, după câte am înţeles? Au auzit şi Stepan şi Semeon, chiar şi Piotr Fomici Kalganov, că doar era lângă dumneavoastră, poate-şi mai aduce aminte…

Declaraţia cu privire la cea de-a şasea mie avu un efect vădit asupra anchetatorilor. Le plăcuse formula: trei şi trei, prin urmare şase, trei mii atunci şi încă trei acum, în total şase, era cât se poate de clar.

Fură apoi interogaţi rând pe rând mujicii la care se referise Trifon Borisâci: Stepan, Semeon, surugiul Andrei şi la urma şi Piotr Fomici Kalganov. Primii doi împreună cu surugiul confirmară fără nici o ezitare declaraţia lui Trifon Borisâci. În plus, înregistrară cu toată atenţia destăinuirile lui Andrei în legătură cu discuţia pe care o avusese cu Miţea pe drum şi, mai ales, întrebarea acestuia „unde crede c-o să ajungă dumnealui, Dmitri Feodorovici, în cer sau în iad şi dacă va avea sau nu parte de iertare pe lumea cealaltă?” „Psihologul”, Ippolit Kirillovici, ascultă depoziţia cu un zâmbet subţire, propunând ca şi această declaraţie, privitoare la soarta pe care Dmitri Feodorovici se gândea c-ar putea să-i fie hărăzită după moarte, să fie „ataşată la dosar”.

Chemat la rândul său de anchetatori, Kalganov intră în odaie cu o mutră plictisită şi răspunse la întrebări îmbufnat şi năzuros, adresându-se deopotrivă procurorului şi lui Nikolai Parfenovici, ca şi când atunci i-ar fi văzut pentru prima oară în viaţa lui, deşi se cunoşteau destul de bine şi se întâlneau aproape zilnic. Începu prin a spune că el „nu ştie şi nici nu vrea să ştie nimic”. Confirmă că auzise şi despre „a şasea mie” şi că în momentul acela se afla într-adevăr lângă Miţea. La întrebarea câţi bani avea după părerea sa inculpatul, răspunse că „habar n-are” stăruind în schimb asupra faptului că polonezii jucaseră cu cărţi

măsluite. Adeveri, de asemenea, la insistenţele anchetatorilor, că după ce polonezii fuseseră expediaţi din odaie se produsese un reviriment în relaţiile dintre Miţea şi Agrafena Alexandrovna care-i mărturisise acestuia că-l iubeşte. Vorbi respectuos şi cu mult tact despre Agrafena Alexandrovna, că şi cum ar fi fost o doamnă din lumea mare, fără să-şi permită o singură dată să-i spună pe nume, „Gruşenka”. Cu toată aversiunea lui manifestă de a da orice fel de declaraţii, Ippolit Kirillovici îl descusu vreme îndelungată şi datorită lui reuşi să cunoască mai amănunţit „romanul” pe care-l trăise Miţea în noaptea aceea. Miţea îl lăsă să vorbească, fără să-l întrerupă. Martorul primi, în sfârşit, permisiunea să plece şi ieşi fără să-şi ascundă indignarea.

Venise rândul polonezilor să fie anchetaţi. Aceştia se culcaseră de cu seară în odăiţa în care stătuseră încuiaţi, dar nu reuşiseră să închidă ochii toată noaptea şi, în momentul când autorităţile sosiseră la faţa locului, se îmbrăcaseră numaidecât şi-şi strânseseră lucrurile la iuţeală, bănuind că vor fi interogaţi şi ei. Intrară amândoi foarte ţanţoşi, deşi cu oarecare teamă, în încăpere. Cel mai marcant dintre ei, adică mărunţelul, era funcţionar de categoria a douăsprezecea în disponibilitate, avusese un post de veterinar în Siberia şi se numea pan Mussjalowicz. Pan Wrublewski era liber-profesionist, în speţă dentist. Răspunzând la întrebările anchetatorilor şi unul şi altul se adresau lui Mihail Makarovici, deşi acesta şedea deoparte. În naivitatea lor îl socoteau mai mare decât ceilalţi în grad şi deci personajul cel mai important dintre toţi cei de faţă; tot timpul nu-l mai scoteau din „pan colonel”. Numai după ce Mihail Makarovici le atrăsese în câteva rânduri atenţia se dumeriră că declaraţiile trebuiau adresate lui Nikolai Parfenovici. Vorbeau destul de curent ruseşte cu toate că unele cuvinte le rosteau stâlcit. Pan Mussjalowicz pomeni cu atâta pasiune şi cu asemenea ifose despre relaţiile lui din trecut şi din prezent cu Gruşenka, încât reuşi să-l scoată din

sărite pe Miţea care se burzului la el, răcnind că nu permite unui „ticălos” să se exprime aşa despre dânsa de faţă cu el. Pan Mussjalowicz se simţi grozav de ofensat de cuvântul „ticălos”, cerând să fie consemnat în procesul-verbal. Miţea clocotea de mânie.

— Da, ticălos, ticălos! Puteţi să scrieţi ce vreţi în procesul-verbal, puţin îmi pasă, eu tot ticălos am să-i spun! Striga el.

Nikolai Parfenovici, deşi nu uită să treacă în procesul-verbal cuvântul incriminat, dădu totuşi dovadă cu prilejul acestui incident, de un tact într-adevăr remarcabil: îl admonesta cu severitate pe Miţea, dar în acelaşi timp renunţă să mai insiste asupra laturii romantice a cazului anchetat, intrând imediat în miezul problemei. Iar declaraţiile celor doi pani avură darul să suscite în cel mai înalt grad interesul anchetatorilor printr-un fapt deosebit de important şi anume, tentativa lui Miţea de a-l mitui pe pan Mussjalowicz, oferindu-i trei mii de ruble ca să-şi ia tălpăşiţa; şapte sute era gata să i le înmâneze pe loc, urmând să-i achite restul, adică două mii trei sute de ruble „mâine dimineaţă, în oraş”. Îşi dăduse cuvântul de onoare că la Mokroe nu venise cu atâţia bani, dar ca avea suma întreagă depozitată undeva, în oraş. Luat prin surprindere, Miţea declară în primul moment că nu-i promisese formal să-i dea banii chiar a doua zi, dar cum Wrublewski confirmă la rândul său declaraţia lui pan Mussjalowicz, după ce se gândi puţin, Miţea recunoscu încruntat că probabil aşa se întâmplase, cum spuneau ei, dar că în clipa în care făcuse această promisiune era cu capul în nori. Procurorul primi declaraţia cu braţele deschise; pentru acuzare era limpede acum (de altfel, la concluzia asta se şi ajunse mai târziu) că jumătate sau o parte din bani se aflau probabil ascunşi undeva în oraş, dacă nu chiar la Mokroe; în felul acesta se lămurea şi o împrejurare oarecum derutantă pentru anchetatori şi care, cu toate ca de minimă importanţă, pledase până atunci în favoarea acuzatului, anume faptul că Miţea nu avea asupra lui decât opt sute de ruble. Acum şi

acest unic sprijin se prăbuşise. La întrebarea procurorului de unde se bizuia să facă rost de cele două mii trei sute de ruble ca să i le plătească polonezului, din moment ce declarase că nu avusese la el decât o mie cinci sute, cu toate că-l asigurase formal, „pe cuvânt de onoare”, c-o să-i achite toată suma, Miţea răspunse că voia să-i ofere „poleacului”, în locul banilor făgăduiţi, concesiunea cu acte în regulă a drepturilor lui asupra satului Cermaşneai tranzacţie pe care o propusese mai înainte lui Samsonov şi doamnei Hohlakova. Procurorul întâmpină cu un zâmbet acest „subterfugiu naiv.

— Şi dumneata crezi că el ar fi acceptat să intre în posesia acestor „drepturi” în loc să primească în mână două mii trei sute de ruble bani gheaţă?

— Ar fi acceptat, sunt convins c-ar fi acceptat, se însufleţi Miţea. Gândiţi-vă, nu mai era o chestiune de două mii de ruble, ci de patru, dacă nu chiar de şase mii, pe care îi putea scoate foarte uşor! Ar fi pus imediat în mişcare o droaie de avocăţei şi cârciogari poleaci şi ovrei şi i-ar fi smuls până la urmă bătrânului nu numai trei mii, ci ar fi luat toată Cermaşnea ca din palmă.

Cum era şi de aşteptat, declaraţia lui pan Mussjalowicz fu consemnată pe loc, aproape cuvânt cu cuvânt, în procesul-verbal, după care panii avură voie să plece. Nu se pomeni un singur cuvânt, în timpul audierii, despre faptul că trişaseră la cărţi. Nikolai Parfenovici le era prea îndatorat şi nu voia să-i mai plictisească pentru nişte bagatele, cu atât mai mult cu cât probabil nu fusese la mijloc decât o răfuială între jucători în stare de ebrietate. Că doar se băuse din gros şi se făcuse destulă zarvă în noaptea aceea… Aşa încât banii, adică cele două sute de ruble, rămaseră definitiv în buzunarul lor. În continuare, îl chemară pe Maximov. Bătrânul moşier intră timid şi se apropie cu paşi mărunţei de anchetatori, descumpănit şi peste măsură de abătut. Tot timpul interogatoriului rămăsese jos cu Gruşenka; şedea lângă ea tăcut, „doar din când în când începea să bocească

şi-şi tot ştergea ochişorii cu batista lui în pătrăţele”, povestea mai târziu Mihail Makarovici. Gruşenka căuta să-l liniştească şi să-l îmbărbăteze. Cu lacrimi în ochi, bătrânelul mărturisi din capul locului păcatul de care se făcuse vinovat, luând cu împrumut de la Dmitri Feodorovici zece ruble, „bat-o vina de sărăcie”, pe care era gata să le restituie… La întrebarea bruscă a lui Nikolai Parfenovici dacă putea să aprecieze cam ce sumă avea asupra lui Dmitri Feodorovici, fiind cel mai în măsură s-o facă, atunci când scosese banii din buzunar ca să-l împrumute cu zece ruble, Maximov răspunse categoric „douăzeci de mii”.

— Ai văzut vreodată în viaţa dumitale douăzeci de mii de ruble? Îl întrebă zâmbind Nikolai Parfenovici.

— Am văzut, dar nu douăzeci, ci doar şapte. Le-am văzut când nevastă-mea a ipotecat moşia. Mi le-a arătat numai aşa, de la distanţă, ca să-mi facă în necaz. Erau numai sute, un teanc cam atâta. Şi Dimitri Feodorovici avea tot aşa, numai hârtii de o sută…

Nu-i mai cerură alte lămuriri. Sosise, în sfârşit, rândul Gruşenkăi. Anchetatorii se gândeau, firește, cu oarecare teamă, la efectul pe care venirea ei ar putea să-l aibă asupra inculpatului şi Nikolai Parfenovici îi adresă câteva cuvinte, sfătuindu-l să fie cuminte şi să stea liniştit; drept răspuns, Miţea se mulţumi să pună capul în piept, vrând astfel să arate că „nu va provoca nici o scenă”. Gruşenka veni însoţită chiar de Mihail Makarovici în persoană. Intră înăuntru, cu o figură sobră, adumbrită de tristeţe, dar aproape calmă şi se aşează încet pe un scaun, când Nikolai Parfenovici o pofti cu un gest să ia loc în faţa lui. Era foarte palidă şi probabil ca o luase cu frig, pentru că se zgribulea, înfăşurându-se mereu în şalul ei negru de toată splendoarea. Avea într-adevăr frisoane uşoare, preludiul îndelungatei boli de care avea să zacă după iureşul acelei nopţi. Sobrietatea ei, privirea deschisă şi gravă, gesturile cumpănite, făcură asupra tuturor o impresie favorabilă. Mult nu lipsea ca Nikolai Parfenovici să se „amorezeze” de

ea. El însuşi mărturisi mai apoi, nu mai ştiu în ce împrejurare, că abia în momentul acela îşi dăduse seama cât era de „frumoasă” femeia asta pe care, deşi o mai văzuse şi altă dată, o socotise până atunci un fel de „hetairă de provincie”. „Ştie într-adevăr să se poarte ca o doamnă din lumea mare”, declară el entuziasmat într-un cerc de cucoane. Aprecierea lui fu primită cu indignare şi-i atrase pe loc epitetul de „ştrengar”, de care se simţi teribil de măgulit. Intrând în odaie, Gruşenka îşi aruncă ochii în treacăt asupra lui Miţea; acesta se uită la ea îngrijorat, dar văzând-o cum arăta, se linişti. După întrebările introductive şi recomandările de rigoare, Nikolai Parfenovici, bâlbâindu-se uşor, dar în acelaşi timp cu o politeţe desăvârşită, o întrebă: „în ce relaţii sunteţi cu porucicul în rezervă Dmitri Feodorovici Karamazov?” Gruşenka răspunse cu glas scăzut, dar ferm:

— E un cunoscut de-al meu şi l-am primit la mine în casă în ultima lună, ca pe un cunoscut.

La întrebările indiscrete ce urmară, nu se sfii să mărturisească deschis că, deşi îi plăcea „câteodată”, nu fusese totuşi îndrăgostită de el, căutase numai să-l prindă în mreajă „de vicleană şi păcătoasă ce sunt”, la fel cum făcuse şi cu „moşneagul acela”; îşi dăduse seama de la început că Miţea era teribil de gelos pe Feodor Pavlovici, ca pe toată lumea, de altfel, dar gelozia lui i se părea amuzantă, atâta tot. Nici prin gând nu-i trecuse vreodată să se ducă la Feodor Pavlovici acasă, îl aţâţase doar aşa, în bătaie de joc. „Numai de ei nu-mi ardea mie luna asta; la altcineva mă gândeam eu şi-l aşteptam să vină, un om care era foarte vinovat faţă da mine… Dar cred, încheie ea, că astea sunt lucruri care mă privesc numai pe mine, nu văd de ce v-ar interesa pe dumneavoastră şi de ce trebuie să vă răspund.”

Nikolai Parfenovici se supuse dorinţelor ei şi nu mai stărui asupra laturii sentimentale, pentru a se ocupa de probleme mai serioase, punându-i adică şi ei întrebarea referitoare la cele trei mii de ruble. Gruşenka confirmă că, într-adevăr, în

urmă cu o lună, la Mokroe, Miţea cheltuise exact suma respectivă, cu toate că dânsa, ce-i drept, nu numărase banii, dar auzise din gura lui Dmitri Feodorovici că făcuse praf cu ocazia aceea trei mii de ruble în cap.

— V-a spus-o în particular sau mai era cineva de faţă? Ori poate că l-aţi auzit numai vorbind cu altcineva despre asta în prezenţa dumneavoastră? O luă repede procurorul Gruşenka declară că-i spusese acelaşi lucru faţă cu alţii, ca şi între patru ochi şi că-l auzise de asemenea vorbind şi cu altă lume.

— L-aţi auzit o singură dată sau de mai multe ori? Insistă procurorul, la care Gruşenka răspunse că da, îl auzise de câteva ori pomenind despre parale.

Ippolit Kirillovici se arătă extrem de mulţumit ele această declaraţie. În continuare, se dovedi că Gruşenka ştia de provenienţa banilor şi că într-adevăr Dmitri Feodorovici îi luase de la Katerina Ivanovna.

— Poate aţi auzit cumva întâmplător că totuşi suma pe care a cheltuit-o atunci ar fi fost mai mică de trei mii de ruble şi că ar fi păstrat o parte din bani?

— Nu, aşa ceva n-am auzit niciodată, declară Gruşenka. Dimpotrivă, aşa cum reieşea din lămuririle ei, Miţea i-ar fi mărturisit în repetate rânduri în ultimele luni că rămăsese lefter. „Tot aştepta să-i dea ceva taică-său”, încheia Gruşenka.

— Nu vă aduceţi aminte să fi spus vreodată în prezenţa dumneavoastră… Aşa, în treacăt, sau într-un moment de enervare, o întrebă brusc Nikolai Parfenovici, c-ar avea intenţia să atenteze la viaţa tatălui său?

— Din păcate, da, a spus şi asta! Oftă Gruşenka.

— O singură dată sau de mai multe ori?

— De câteva ori, când era furios.

— Şi aţi fost convinsă c-o să-şi aducă intenţia la îndeplinire?

— Nu, niciodată! Răspunse ea apăsat. Îl ştiam un om cumsecade şi aveam toată încrederea în el.

— Domnilor, daţi-mi voie, interveni deodată Miţea, daţi-mi voie, vă rog, să-i spun Agrafenei Alexandrovna un singur cuvânt, aici, de faţă cu dumneavoastră.

— Poftim, se învoi Nikolai Parfenovici.

Miţea se ridică pe jumătate de pe scaun.

— Agrafena Alexandrovna, ce-ţi spun acum e sfânt, martor mi-e Dumnezeu! Nu sunt vinovat de moartea tatălui meu!

Făcând această invocaţie, se aşează la loc. La rândul său, Gruşenka se sculă în picioare şi se înclină cu evlavie, cu faţa la icoană.

— Slavă ţie, Doamne! Rosti ea cu fervoare şi, fără să se mai aşeze, adăugă întorcându-se către Nikolai Parfenovici: Aşa e, nu mai încape nici o îndoială, puteţi să-l credeţi pe cuvânt! Îl cunosc; e-n stare să-nşire mai ştiu eu ce năzbâtii aoar aşa, ca să glumească, sau din încăpăţânare, dar pentru nimic în lume nu şi-ar călca pe conştiinţă! Nu, fiţi siguri că nu este el omul care să mintă! N-a spus decât adevărul, vă puteţi bizui pe cuvântul lui!

— Îţi mulţumesc că mi-ai dat curaj, Agrafena Alexandrovna, şopti cu voce tremurătoare Miţea.

Interogată în legătură cu banii pe care-i avusese asupra lui în ajun, Gruşenka mărturisi că nu ştia câţi vor fi fost, dar că-l auzise repetând de câteva ori în gura mare că venise cu trei mii de ruble. Cât priveşte sursa lor, Miţea îi destăinuise numai ei că i-ar fi „furat” de la Katerina Ivanovna, drept care ea îl asigurase că nici nu poate fi vorba de un furt şi că trebuie să-i restituie neapărat chiar a doua zi. Procurorul ţinu să afle cu tot dinadinsul care bani zicea inculpatul că i-ar fi furat de la Katerina Ivanovna – cei din ajun, sau suma de trei mii de ruble cheltuită în urmă cu o lună – şi martora preciza că Miţea se referise la banii de acum o lună, cel puţin aşa înţelesese ea.

Cu aceasta, interogatoriul luă sfârşit şi Gruşenka ceru voie să se retragă. Nikolai Parfenovici îi aduse la cunoştinţă îndatoritor că poate să plece imediat spre oraş şi întrebă într-o doară dacă i-ar putea fi cu ceva de folos, de pildă, să-i

pună la dispoziţie nişte cai, ori dacă doreşte cumva s-o conducă, ei… ar fi dispus…

— Vă mulţumesc cu plecăciune, îi răspunse Gruşenka, înclinându-se, mă întorc cu bătrânul acela, cu moşierul, îl iau cu mine în trăsură, dar până atunci aş vrea să-mi daţi voie, dacă se poate, să aştept jos, vreau să ştiu ce-aţi hotărât cu Dmitri Feodorovici.

Ieşi apoi pe uşă. Miţea era calm, părea chiar mai întremat sufleteşte, dar numai pentru moment. Cu cât trecea timpul o sfârşeală ciudată îl toropea din ce în ce. I se închideau ochii de oboseală. Audierea martorilor se isprăvise. Anchetatori erau acum ocupaţi cu redactarea definitivă a procesului-verbal. Miţea se scula de pe scaun şi se duse să se întindă într-un colţ, lângă perdea, pe un cufăr mare de-al jupânului, acoperi cu o scoarţă şi, cum puse capul jos şi adormi. Visă ceva curios, un vis ce n-avea nici un fel de legătură nici cu locui unde se afla, nici cu împrejurările. Se făcea că mergea prin stepă, undeva, într-un ţinut în care îşi făcuse pe vremuri serviciul şi că un mujic mâna căruţa cu doi cai ce-l purta peste câmpul noroios. I-e frig, pare să fie un început de noiembrie şi ninge cu fulgi mari ce se topesc de cum ating pământul. Mujicul îl duce ca vântul, fluturându-şi braţele de zor; are o barbă lungă şi blondă şi nu pare bătrân, mai curând e un om între două vârste, aşa, ca de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat cu un suman cenuşiu. În apropiere se zăreşte un sat cu nişte izbe negre. O parte din case au fost mistuite de foc, n-au mai rămas decât grinzile pe jumătate arse. La marginea satului stau înşiruite în drum o mulţime de femei slabe, cocârjate, cu nişte chipuri pământii. Una din capătul şirului, o nevastă înaltă, osoasă, ca de vreo patruzeci de ani, deşi poate că în realitate nu are mai mult de douăzeci, prelungă la faţă şi scofâlcită, ţine la piept un copilaş care plânge, dar sânii ei probabil sunt atât de secătuiţi, încât nu mai au nici picătură de lapte. Şi pruncul plânge într-una şi-şi întinde braţele goale, cu pumnişorii învineţiţi de frig.

— De ce plânge? De ce? Întreabă Miţea, trecând în goană prin faţa năpăstuitelor.

— Copchilaşul, răspunde chirigiul, scânceşte bietul copchilaş!

Şi Miţea e mirat să-l audă spunând pruncului „copchilaşul”, ca la ţară, dar îi place că i-a spus aşa: sună parcă mai duios.

— Dar de ce plânge? Stăruie el în neştire. De ce are mânuţele goale, pentru ce nu-l înfofolesc?

— E rebegit, bietul copchil, până şi hăinuţele de pe el au îngheţat, păi cum dară să-i ţină de cald?!

— Dar de ce? De ce? O ţine una şi bună Miţea, de parc-ar fi bătut în cap.

— Vai de zilele lor amărâte, sunt săraci lipiţi, le-au ars casele, n-au o bucată de pâine, focul a pustiit tot, de-au ajuns acu să cerşească!

Miţea tot nu pricepe.

— Nu, nu, răspunde-mi la ce te întreb: de ce stau aşa în mijlocul drumului mamele astea năpăstuite de foc? De ce au rămas săraci lipiţi pământului bieţii oameni? De ce e copchilul flămând şi cât vezi cu ochii stepa-i pustie? De ce nu se îmbrăţişează cu toţii şi nu se sărută? De ce nu cântă ceva vesel cu toţii? De ce au chipurile negre de mizerie? De ce nu-i dau de mâncare sărmanului copchilaş?

Îşi dă seama că e absurd să pună asemenea întrebări, că n-are nici un rost să le pună, dar nu poate să facă altfel şi ştie totuşi că întrebările lui sunt pe deplin îndreptăţite. O înduioşare, pe care n-a mai încercat-o până atunci, îi biruie inima şi parcă îi vine să plângă şi ar vrea să facă ceva pentru ca micuţul să nu mai scâncească, să zvânte lacrimile mamei, care s-a uscat toată şi s-a înnegrit la faţă de atâta suferinţă, să nu mai existe de aici încolo nici o lacrimă pe lume şi asta chiar acum pe loc, imediat, fără să mai stea o clipă pe gânduri, cu toată râvna de care poate fi în stare un Karamazov.

— Vin şi eu cu tine. N-am să te mai părăsesc niciodată, toată viaţa am să fiu alături de tine, o aude pe Gruşenka, spunându-i pătimaşă la ureche vorbe dragi.

Inima i se aprinde încinsă de o văpaie şi o lumină vie îl soarbe, chemându-l în depărtare; ar dori acum sa trăiască, să trăiască mult de tot. Să meargă pe un drum bun, tot înainte, spre lumina care-l cheamă îmbietoare, să plece cât mai repede într-acolo, chiar acum!

— Ce? Unde? Strigă Miţea, deschizând ochii şi ridicându-se în capul oaselor pe cufăr, ca şi când s-ar fi trezit dintr-un leşin. Zâmbea înseninat.

În faţa lui stătea Nikolai Parfenovici care-l invita să asculte citirea procesului-verbal pentru a-l iscăli. Abia atunci Miţea îşi dădu seama ca dormise o oră, dacă nu şi mai mult. Nu era atent la ceea ce-i spunea Nikolai Parfenovici. Nu putea să înţeleagă de unde venise perna pe care o găsise sub căpătâi, când ştia bine că nu fusese acolo atunci când se întinsese, frânt de oboseală, pe cufăr.

— Cine mi-a pus perna sub cap? Ce inimă bună s-a îndurat de mine?! Exclamă el într-un elan de recunoştinţă, cu un tremur în glas, ca şi când ar fi fost vorba de cine ştie ce dar nepreţuit.

Inima cea milostivă, care îşi păstră până la urmă anonimatul, putea fi unul dintre martori, dacă nu cumva chiar grefierul adus de Nikolai Parfenovici rugase pe cineva să-i pună perna sub cap; Miţea însă era atât de impresionat, încât îi dădură lacrimile. Se apropie apoi de masă şi declară că e gata să semneze orice.

— Am visat ceva atât de frumos, domnilor… Rosti el cu o voce ciudată, transfigurat, cu faţa luminată parcă de fericire.

IX – PLECAREA LUI MIŢEA.

După semnarea procesului-verbal, Nikolai Parfenovici dădu citire cu solemnitate ordonanţei prin care se arăta că: în anul, luna şi ziua cutare, în cutare loc, judecătorul de instrucţie de la cutare judecătorie de pace a procedat la

interogarea numitului (urma stabilirea indentităţii lui Miţea) învinuit de (aici erau enumerate conştiincios toate capetele de acuzaţie ce i se puneau în sarcină) şi având în vedere că prevenitul, deşi nu recunoaşte acuzaţiile ce i se aduc, n-a putut totuşi să producă nici o dovadă în apărarea sa, în timp ce martorii (cutare şi cutare) precum şi împrejurările, cutare şi cutare, confirmă pe deplin aceste acuzaţii; având în vedere cutare şi cutare articol din codul penal etc, ordonă: pentru a fi împiedicat să se sustragă de la rigorile anchetei şi judecăţii, numitul (adică Miţea) va fi depus preventiv la cutare închisoare, lucru ce va fi adus la cunoştinţa prevenitului, o copie după ordonanţa respectivă urmând a fi comunicată procurorului etc. Etc. Pe scurt, i se punea în vedere lui Miţea că, din momentul acela, se afla în stare de arest şi urma să fie transportat la oraş, unde i se fixase un domiciliu nu prea atrăgător. Miţea ascultă cu luare-aminte şi ridică din umeri.

— N-am nimic de zis, domnilor, aici nu încape nici o supărare, sunt gata să mă supun… Îmi dau seama că nu vă rămâne altceva de făcut.

Nikolai Parfenovici îl lămuri blajin că trebuie s-o pornească imediat spre oraş, însoţit de zapciul Mavriki Mavrikievici care se afla de faţă.

— O clipă, îl întrerupse Miţea şi, mânat de un imbold nestăviiit, se adresă tuturor celor prezenţi în odaie: Domnilor, suntem cu toţii cruzi, cu toţii ne-am purtat adeseori ca nişte călăi cu semenii noştri şi i-am făcut să plângă, am făcut să lăcrimeze mamele şi pruncii, dar dintre toţi – v-o spun lămurit o dată pentru totdeauna – eu sunt cel mai ticălos. Aşa este! În fiecare zi m-am bătut cu pumnul în piept şi am jurat să mă îndrept şi, totuşi, în fiecare zi am săvârşit mereu alte mârşăvii. Îmi dau seama că oamenii ca mine au nevoie de o lovitură năprasnică, o lovitură pe care soarta trebuie să le-o dea fără veste, ca să-i prindă în laţ şi să-i trezească la realitate cu forţa. Niciodată, o, da, niciodată nu m-aş fi putut ridica singur din mocirlă, oricât

m-aş fi străduit! Iată însă că trăsnetul s-a abătut asupra mea. Accept suferinţa, primesc să fiu pus la stâlp şi înfierat în faţa tuturor! Vreau să pătimesc şi sper că suferinţa mă va curaţi de noroi! Şi mă va curaţi, nu-i aşa, domnilor? Totuşi, ţin să vă mai spun încă o dată: nu sunt vinovat de moartea tatălui meu! Primesc pedeapsa nu pentru că l-am ucis, ci pentru, că am vrut să-l ucid şi poate chiar aş fi făcut-o într-o bună zi… Dar am de gând să lupt, să lupt împotriva dumneavoastră, vă mărturisesc cinstit. Am să vă ţin piept până la capăt şi pe urmă… Cum o vrea Dumnezeu! Rămâneţi cu bine, domnilor, să nu fiţi supăraţi pe mine pentru că în timpul interogatoriului mi-am permis unele ieşiri faţă de domniile-voastre, încă nu-mi venise mintea la cap… Peste o clipă am să fiu un simplu puşcăriaş, dar până atunci Dmitri Karamazov vă întinde pentru ultima oară mâna ca un om liber. Luându-mi rămas bun de la dumneavoastră, mă despart de toată lumea…

Glasul i se curmă brusc; întinse mâna, dar Nikolai Parfenovici, care se afla chiar lângă el, se feri aproape fără să-şi dea seama, ascunzându-şi mâinile la spate. Miţea observă gestul cu o tresărire şi lăsă braţul în jos.

— Ancheta nu s-a terminat încă, bâigui Nikolai Parfenovici stingherit. Cercetările vor continua la oraş şi, în ce mă priveşte, crede-mă, sunt gata să-ţi urez succes… Îţi doresc să poţi dovedi pe deplin că eşti nevinovat… Voi fi totdeauna înclinat să te consider un om mai curând nenorocit decât vinovat, Dmitri Feodorovici… Noi toţi câţi suntem aici, dacă mi-e permis să vorbesc în numele tuturora, suntem dispuşi să recunoaştem că fondul dumitale sufletesc e plin de calităţi, dar, din păcate, vai! Eşti robul unor patimi excesive…

Sfârşind această cuvântare, judecătorul de instrucţie, mărunţel cum era, îşi ticlui o mutră plină de demnitate. Miţea avu impresia că „mucosul” o să-l ia acum de braţ şi o să se retragă cu el într-un colţ ca să continue discuţia despre „darnicele” în care se antrenaseră de curând. Dar

câte gânduri năstruşnice şi fără nici o legătură cu situaţia nu încolţesc chiar în mintea condamnaţilor în drum spre eşafod!

— Domnilor, ştiu cât sunteţi de buni şi de omenoşi, nu s-ar putea, oare, s-o mai văd o dată? Pentru ultima oară? Întrebă Miţea.

— Fără discuţie, dar având în vedere… Vreau să zic, în momentul de faţă, nu se poate decât în prezenţa…

— Puteţi rămâne, bineînţeles.

O aduseră din nou pe Gruşenka. Dar spre decepţia lui Nikolai Parfenovici, despărţirea fu cât se poate de sobră, fără efuziuni şi vorbărie prea multă. Gruşenka se aplecă adânc în faţa lui Miţea.

— Ţi-am spus că sunt a ta şi am să mă ţin de cuvânt. Am să vin după tine oriunde ţi-o fi dat să-ţi faci osânda. Mergi sănătos, omule! Te-ai nenorocit singur, fără să fii vinovat!

Îi tremurau buzele şi lacrimi îi curgeau pe obraji.

— Iartă-mă că te iubesc, Gruşenka! Iartă-mă că dragostea mea a fost o pacoste pentru tine! Miţea ar fi vrut parcă să-i mai spună ceva, dar se răzgândi şi, rupându-se din loc, ieşi din odaie.

În jurul lui se învârteau santinelele, care nu-l slăbeau o clipă din ochi. Jos, în curte, unde cu câteva ceasuri mai înainte trăsese la scară, cu larmă mare, troica lui Andrei, acum aşteptau două căruţe gata de plecare. Mavriki Mavrikievici, un om scund şi îndesat, puhav la faţă, striga furios, iritat de nu ştiu ce încurcătură neprevăzută. Pe un ton răstit, zapciul îl pofti să se suie în căruţă. „Altădată, când îi dădeam de băut, nu-mi făcea asemenea mutre”, se gândi Miţea, pregătindu-se să se urce. Trifon Borisâci coborî şi el din cerdac. La poartă se îmbulzeau o droaie de oameni, ţărani, neveste, căruţaşi, zgâindu-se cu toţii la arestat.

— Rămâneţi sănătoşi, oameni buni! Le strigă Miţea. Iertaţi-mă!

— Păi să ne ierţi şi dumneata, boierule! Îi răspunseră două-trei glasuri.

— Te las cu bine, Trifon Borisâci!

Trifon Borisâci însă nici nu-şi întoarse capul, probabil fiind peste măsură de ocupat. Umbla de colo până colo prin curte, zbierând de mama focului. A doua căruţă, care urma sa plece cu cei doi jandarmi din escortă, nu era încă gata de drum. Mujicul care trebuia să mâne caii abia îşi trăgea sunianul, urlând cât îl ţinea gura că de fapt nu era rândul lui, ci al lui Akim. Dar Akim nu se zărea nicăieri: cineva se dusese să-l caute şi mujicul stăruia să-l aştepte, că trebuie să vină.

— Ce oameni, Mavriki Mavrikievici, n-au nici un pic de obraz! Fierbea Trifon Borisâci indignat. Aseară Akim i-a dat douăzeci de copeici şi acum, după ce-a băut banii, poftim, uite ce gură face! Mă miră, zău, cum puteţi avea atâta răbdare cu nişte păcătoşi ca ăştia, Mavriki Mavrikievici, nici nu mai ştiu ce să spun!

— Dar pentru ce e nevoie de a doua căruţă, Mavriki Mavrikievici? Interveni Miţea. Ajunge una singură, că doar nu-ţi închipui c-o să ai de furcă cu mine pe drum sau c-o să încerc să fug?! Ce rost are să mai ceri şi escortă?

— Dumneata, domnule, învaţă mai întâi cum trebuie să vorbeşti, dacă nu ştii încă. Să nu mă iei pe mine aşa, că doar nu m-am bătut pe burtă cu dumneata!… Şi păstrează-ţi sfaturile pentru altă ocazie… Îl luă la trei păzeşte Mavriki Mavrikievici, bucuros că are pe cine să-şi verse focul.

Miţea se înroşi ca focul şi nu mai scoase un cuvânt. Îl luase cu frig. Ploaia încetase, dar cerul posomorât era acoperit cu nori şi un vânt tăios îl plesnea peste obraz. Îi trecu un fior în lungul spinării. „Te pomeneşti că am febră!” se gândi el. În sfârşit, zapciul se sui greoi în căruţă şi se aşează comod, fără să ţină seama că-l înghesuie într-un colţ. Era în toane rele, nu părea câtuşi de puţin încântat de misiunea ce i se încredinţase.

— Rămâi sănătos, Trifon Borisâci! Strigă din nou Miţea, dar de astă dată n-o mai făcuse cu dragă inimă, ci dintr-o pornire răutăcioasă, deşi involuntară.

Trifon Borisâci însă stătea ţanţoş, cu mâinile la spate, înfruntându-l cu o mutră severă şi scandalizată şi nici nu catadicsi măcar să-i răspundă.

— Adio, Dmitri Feodorovici, adio! Se auzi deodată glasul lui Kalganov, care ieşise chiar în momentul acela în cerdac.

Tânărul o rupse la fugă spre căruţă, aşa cum era, cu capul goL. Ca să-i întindă mâna pe care Miţea abia mai apucă să i-o strângă.

— Rămâi cu bine, inimă de aur, n-am să uit niciodată ce bun ai fost cu mine! Strigă el cu căldură, dar în aceeaşi clipă căruţa se urni din loc şi mâinile li se desfăcură pe negândite. Zurgălăii prinseră a suna şi căruţa ieşi pe poartă.

Kalganov se întoarse ca o furtună în tindă, unde se vârî într-un colţ şi, punând capul în piept, cu faţa îngropată în palme, izbucni într-un plâns cu sughiţuri. Stătu aşa multă vreme acolo, plângând ca un copilaş mic, nu ca un tânăr de douăzeci de ani. O, în sinea lui era atât de convins că Mitea-i vinovat! Ăştia să fie oamenii? S-ajungă chiar în halul ăsta?” se gândea el amărât, aproape cu disperare. I se făcuse lehamite de viaţă şi de tot. „Merită, oare, să trăieşti?” se întreba, copleşit de tristeţe.

PARTEA A PATRA.

I – KOLEA KRASOTKIN.

Suntem în noiembrie, la începutul lunii. Afară e un ger de minus unsprezece grade şi, de când s-a lăsat gerul, e gheţuş pe jos. Peste noapte a căzut un pic de zăpadă uscată pe pământul îngheţat bocnă şi acum vântul aspru şi tăios o viscoleşte, purtând-o pe străzile mohorâte ale orăşelului şi mai ales prin piaţă. Vremea e tot închisă, dar ninsoarea a încetat. Pe una din străzile ce dau în piaţă, în preajma băcăniei negustorilor Plotnikov, se află o căsuţă îngrijită şi curată ca un pahar, pe afară, ca şi pe dinăuntru,

proprietatea văduvei funcţionarului Krasotkin. Bărbatul, fost secretar al administraţiei guberniale, s-a prăpădit de mult, de aproape paisprezece ani, iar soţia, o cuconiţă încă nostimă, ca la vreo treizeci de ani, a rămas să trăiască mai departe singură în căsuţa ei, din „veniturile personale”. Fire duioasă şi veselă, ducea o existenţă tihnită şi onorabilă. Şi-a început văduvia de la optsprezece ani, n-a apucat să stea cu bărbatu-său decât un an de zile, în care timp a avut cu el un copil. De atunci, adică de la moartea soţului, a înţeles să-şi închine fiece clipă din viaţă creşterii scumpului său odor, Kolea, care, deşi maică-sa îl pierdea din ochi de drag, în toţi aceşti paisprezece ani, i-a adus, fără doar şi poate, mai multe necazuri decât bucurii. Biata femeie tremura tot timpul pentru el, nu era zi să nu stea cu inima pierită la gândul că băiatul putea să fie cumva bolnăvior, că s-ar putea să răcească sau să facă cine ştie ce trăsnaie, să se urce bunăoară pe un scaun şi să vină în nas etc., etc. De când Kolea a intrat în clasele primare şi, mai apoi, la gimnaziu, a învăţat cot la cot cu el, ca să-l ajute la lecţii şi să-l mediteze, a căutat să intre în relaţii cu profesorii şi cu nevestele acestora, până şi pe colegii lui Kolea nu ştia cum să-i alinte şi să-i linguşească numai să nu se atingă cumva de băieţelul ei, să nu-l dea în tărbacă sau să-l buşească. Până la urmă, copiii au început să-l ia peste picior şi să-l necăjească spunându-i „Puiul mamei”. Kolea însă a reuşit numaidecât să le închidă gura. Puştiul nu ştia de frica nimănui şi era „voinic al dracului”, după cum i-a mers îndată faima printre coşcolari şi, în acelaşi timp, descurcăreţ, voluntar, cu multă iniţiativă şi încăpăţânat nevoie-mare. Învăţa bine şi se spunea că la aritmetică şi la istoria universală era mai tare chiar decât profesorul Dardanelov. Băiatul, deşi umbla cu năsucul în vânt şi-i lua pe toţi cam de sus, avea totuşi darul de a fi un bun coleg şi nu se ţinea mândru. Accepta respectul pe care i-l arătau ceilalţi copii ca pe un lucru de la sine înţeles, în schimb era prietenos cu toţi. Cunoştea măsura şi ştia la nevoie să fie la

locul lui, după cum faţă de cei mari nu trecea niciodată peste o anumită limită, care, atunci când e depăşită, tace ca orice faptă să devină un act de nedisciplină, de rebeliune şi dezordine. Cu toate acestea, nu se dădea în lături ori de câte ori avea ocazia să pună la cale vreo poznă, ca cel din urmă ştrengar şi nu o poznă oarecare, ci numai figuri „extra”, cât mai extravagante, mai formidabile, ca să aibă motive temeinice de a se grozăvii. Era teribil de orgolios. Prin felul lui de a fi aproape despotic, reuşise să aibă deplină autoritate chiar şi asupra maică-şi. Biata femeie se pleca în faţa voinţei lui – o, de când se plecase!

— Dar ceea ce o făcea să sufere îndeosebi era gândul că băieţelul ei n-o iubeşte. Tot i se părea că fecioru-său e nesimţitor în felul cum se poartă cu dânsa şi i se întâmpla uneori să-i reproşeze, cu ochii scăldaţi în lacrimi, răceala de care dădea dovadă. Kolea nu putea să sufere însă efuziunile sentimentale şi, cu cât i se cereau mai insistent asemenea mărturii, cu atât devenea mai închis. N-o făcea însă intenţionat, ci pentru că aşa era firea lui. În privinţa asta maică-sa se înşela: băiatul ţinea foarte mult la dânsa, numai că nu-i plăceau „giugiulelile”, cum zicea el în limbajul lui şcolăresc. La ei în casă se afla un dulap cu cărţi ramase de la taică-său şi, cum lui Kolea îi era drag să citească, o bună parte din volume trecuseră prin mâinile lui, maică-sa, fireşte, n-avea de ce să fie supărată din pricina asta, se mira doar uneori că băiatul, în loc să iasă pe afară să se joace, şedea ceasuri întregi lângă dulap, cu nasul vârât în câte o carte. Şi astfel Kolea ajunsese să citească şi lucruri care nu erau pentru vârsta lui. În ultima vreme, cu toate că în genere se ferea să treacă peste anumite margini atunci când punea la cale câte o trăsnaie, făcuse câteva isprăvi care o îngroziseră pur şi simplu pe maică-sa. E drept că nu era vorba de ceva imoral, ci doar de nişte năzbâtii pe cât de temerare, pe atât de absurde. În vara aceea, prin iulie, în timpul vacanţei şcolare, mama şi feciorul plecaseră pentru o săptămână la o rudă mai îndepărtată, stabilită în altă

localitate, la vreo şaptezeci de verste distanţă, unde soţul rudei era slujbaş la gară (cea mai apropiată staţie de cale ferată de oraşul nostru; de acolo avea să ia Ivan Feodorovici Karamazov, o lună mai târziu, trenul spre Moscova). Kolea, întâi şi întâi, se apucase să cerceteze cu toată atenţia calea ferată şi să studieze sistemul de circulaţie a trenurilor, gândindu-se că, la întoarcere, colegii au să rămână cu gura căscată când vor vedea ce de mai lucruri ştie. Întâmplarea făcuse ca tot atunci prin partea locului să se afle şi alţi băieţi cu care Kolea se împrietenise imediat; unii din ei şedeau chiar în clădirea gării, iar restul, prin vecinătate, în totul vreo şase sau şapte băieţi între doisprezece şi cincisprezece ani, dintre care doi erau chiar de la noi din oraş. O gaşcă de ştrengari care se jucau împreună şi se ţineau de năzbâtii. A patra sau a cincea zi după venirea lui Kolea, dracii de copii, necopţi la minte, făcuseră un rămăşag cât se poate de stupid pe două ruble; Kolea, cel mai mic din grup şi de aceea privit cu oarecare superioritate de ceilalţi, din orgoliu şi dintr-un spirit nefast de bravadă, se oferise ca, în momentul când trebuia să treacă trenul de unsprezece noaptea, să sa culce pe terasament între şinele de cale ferată şi să stea aşa nemişcat, cu faţa în jos, până ce şi ultimul vagon v-a fi lunecat în plină viteză pe deasupra lui. Ce-i drept, avuseseră grijă în prealabil să facă cercetări speciale, în urma cărora ajunseseră la concluzia că un om poate sta foarte bine lungit între şine, fără ca trenul, trecând peste el, să-i pricinuiască vreun rău. Oricum însă nu era fleac să rămâi locului încremenit până se vor fi scurs toate vagoanele! Kolea susţinea sus şi tare că poate înfrunta încercarea. La început, ceilalţi îl luaseră peste picior, făcându-l fanfaron, dar cu asta nu reuşiseră decât să-l întărâte şi mai mult. Kolea nu mai putea de ciudă că nişte băieţandri de cincisprezece ani îşi dădeau asemenea ifose faţă de el, ba în primele zile nici nu catadicsiseră măcar să-l primească la ei în gaşcă, zicând că-i prea „ţânc”, ceea ce

întrecea orice măsură! În cele din urmă, stabiliseră să se ducă la oarecare distanţă de gară, aşa, cam la o verstă, pentru ca trenul să aibă răgaz să intre în viteză. Zis şi făcut. Era o noapte fără lună, dar nu ceea ce se cheamă îndeobşte o noapte întunecoasă, ci neagră ca păcura. La ceasul hotărât, Kolea se lungise între şine. Ceilalţi cinci aşteptau jos, în tufişuri, la poalele terasamentului, mai întâi cu inima zvâcnind de emoţie, apoi înfioraţi de groază şi cuprinşi de remuşcări. În sfârşit, se auzise în depărtare uruitul trenului care plecase din staţie. O clipă mai târziu, două lumini roşii se aprinseseră în beznă: monstrul venea spre ei, făcând să duduie pământul. „Fugi, fugi!” începuseră să strige copiii în panică, dar era prea târziu; între timp, trenul se apropiase vertiginos şi trecuse ca o nălucă. Băieţii se repeziseră imediat la Kolea, care zăcea nemişcat între şine. Începuseră să-l zgâlţâie care mai de care, încercaseră să-d ridice. Kolea însă, în cele din urma se sculase singur în picioare şi, fără să spună un cuvânt, coborâse taluzul, pentru ca în momentul când ajunsese jos să le declare că făcuse pe mortul numai aşa, ca să-i sperie; de fapt, îşi pierduse într-adevăr cunoştinţa, aşa cum îi mărturisise mai apoi mamei sale – asta însă mult mai târziu. De atunci îi rămăsese pentru totdeauna faima de „năzdrăvan”. Era alb ca varul la faţă când se întorsese acasă. A doua zi făcuse puţină febră, dar îi venea tot timpul să zburde, vesel şi încântat de ispravă. Abia mai încolo se aflase toată păţania. După înapoierea lui în oraş, începuse să-i meargă vestea la şcoală şi, la un moment dat, isprava lui ajunsese la urechile direcţiei. Biata mamă alergase într-un suflet să se roage pentru odorul ei, şi, până la urmă, profesorul Dardanelov, care era bine văzut şi se bucura de oarecare trecere printre colegi, luase apărarea băiatului şi reuşise să-l scape cu faţa curată, aşa încât întâmplarea nu avusese consecinţe prea grave. Dardanelov, un om încă în floarea vârstei şi holtei, era de mult îndrăgostit de doamna Krasotkina şi cu un an înainte, luându-şi inima în dinţi şi tremurând tot de

teamă şi timiditate, se încumetase chiar să-i ceară mâna, dar ea îl refuzase net, convinsă că, acceptând propunerea lui, ar fi însemnat să-şi trădeze feciorul. Cu toate acestea, după anumite indicii misterioase, Dardanelov se socotea îndreptăţit să creadă că nu-i era chiar atât de indiferent sentimentalei văduvioare, o femeie atât de încântătoare, dar din păcate atât de virtuoasă. Trăsnaia lui Kolea se pare însă că reuşise să spargă gheaţa şi, drept răsplată pentru faptul că nu pregetase să-i ia apărarea, i se dăduse a înţelege lui Dardanelov fireşte, doar aşa, pe departe – că ar putea să nutrească unele nădejdi şi cum profesorul era şi el un fenomen de candoare şi delicateţe, această uşoară aluzie fusese de ajuns deocamdată pentru ca să se simtă pe deplin fericit. Îi era drag copilul, dar socotea nedemn din partea lui să încerce a-i câştiga bunăvoinţa, de aceea la şcoală se purta aspru cu el şi se arata exigent. De altfel şi Kolea îl ţinea la distanţă şi-i vorbea totdeauna cu răceală; îşi făcea lecţiile sârguincios, aşa încât era al doilea din clasă şi toţi colegii lui aveau convingerea nestrămutată că în domeniul istoriei universale Kolea era atât de informat, încât „îl tăia” chiar şi pe Dardanelov. Într-adevăr, într-o zi, Kolea îi pusese tam-nesam întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?” La care Dardanelov începuse să bată câmpii, vorbind despre dislocarea şi migraţiunile popoarelor şi despre legende în general, dar cine anume înfiinţase Troia şi cum se numeau fondatorii ei nu fusese în stare să răspundă, ba chiar lăsase să se înţeleagă ca, după părerea lui, dintr-un motiv ori altul, întrebarea era neserioasă şi nu prezenta nici un fel de interes. Copiii însă rămăseseră încredinţaţi că Dardanelov habar n-avea cine întemeiase Troia. Kolea avusese grijă să se documenteze mai înainte asupra acestui subiect din Istoria lui Smaragdov pe care o descoperise în dulapul cu cărţi al tatălui său. Până la urmă, toţi băieţii fuseseră curioşi să afle cine întemeiase, de fapt, Troia, dar Krasotkin nu voise cu nici un chip să le dezvăluie secretul, păstrându-şi astfel prestigiul neştirbit.

După boroboaţa cu calea ferată, Kolea îşi schimbase întrucâtva atitudinea faţă de maică-sa. Când Anna Feodorovna (văduva lui Kratotkin) aflase de isprava odraslei sale, se înspăimântase atât de tare, încât puţin lipsise ca să-şi piardă minţile. Câteva zile avusese nişte crize de nervi care, cu mici intermitenţe, se ţinuseră lanţ şi atât de serioase, încât Kolea, speriat cu tot dinadinsul, îi făgăduise pe cuvântul lui de onoare şi de om întreg că n-o să mai facă niciodată asemenea năzbâtii. Doamna Krasotkina îl pusese chiar să jure în faţa icoanei, în genunchi, pe memoria tatălui său şi băiatul se supusese stăruinţelor ei. „Năzdrăvanul” Kolea plânsese de emoţie ca un copil de şase ani şi în ziua aceea mama şi feciorul se îmbrăţişaseră de nenumărate ori, vărsând potop de lacrimi. A doua zi însă Kolea era acelaşi copil „nesimţitor” ca şi mai înainte, doar ceva mai tăcut, mai modest, mai încruntat şi mai retras. Totuşi, cam la o lună şi jumătate după aceea făcuse iarăşi o poznă şi, cu acest prilej, numele lui ajunsese până la urechea judecătorului de pace; de astă dată era vorba de cu totul altceva, o ispravă pe cât de stupidă, pe atât de ridicolă, în care nu mai jucase el rolul principal, fiind doar amestecat într-un fel oarecare în povestea cu pricina. Dar despre asta vom vorbi mai încolo. Mama continua deci să stea cu frica în sân şi să se frământe şi, pe măsură ce temerile ei sporeau, speranţele lui Dardanelov începeau să prindă aripi. Dar, fiindcă veni vorba, trebuie să spunem că băiatul era pe deplin dumerit în privinţa lui Dardanelov, al cărui alean îl ghicise şi că, bineînţeles, nutrea cel mai adânc dispreţ pentru, „sentimentalismele” lui; într-o vreme chiar avusese lipsa de tact să-şi manifeste dispreţul de faţă cu mai-că-şa, dându-i să înţeleagă pe departe că pricepe ce urmăreşte dumnealui. După năzdrăvănia cu trenul însă îşi schimbase atitudinea şi nu-şi mai permitea nici un fel de aluzii faţă de maică-sa în această privinţă, dimpotrivă, vorbea respectuos despre profesorul său, lucru pe care Anna Feodorovna, fire extrem de sensibilă, îl remarcase imediat cu o infinită

recunoştinţă, în schimb, de câte ori cineva dintre musafiri ce veneau la ei în casă pomenea din întâmplare numele lui Dardanelov în prezenţa băiatului, mama se îmbujora la faţă ca un trandafir, iar Kolea se uita încruntat pe fereastră sau îşi cerceta preocupat cizmuliţele, să vadă dacă n-au cumva vreo spărtură, ori chema răstit câinele, un dulău miţos, mare şi urât, pe nume Perezvon, pe care nu ştiu unde îl găsise în urmă cu o lună şi-l adusese plocon acasă, ţinându-l închis la el în odaie, în cel mai mare secret, fără să ştie niciunul dintre colegii lui. Vai de el însă cât îl canonise ca să-l înveţe tot felul de giumbuşlucuri şi, până la urmă, bietul dobitoc ajunsese să urle de dorul băiatului ori de câte ori acesta pleca la şcoală, pentru ca la întoarcere să-l întâmpine cu schelălăituri de bucurie, sărind în jurul lui ca scos din minţi, stând sluj, lungindu-se pe jos şi făcând pe mortul etc, etc. Arătând adică tot ce ştia, fără să-l fi pus nimeni, numai din dorinţa de a-şi arata cu orice preţ devotamentul.

Am uitat să vă spun că numele lui Kolea Krasotkin a mai fost pomenit într-unui din capitolele precedente: el este ştrengarul pe care la un moment dat Iliuşa, băiatul căpitanului în rezervă Sneghirev, l-a lovit cu briceagul în şold, luând apărarea tatălui sau pe care şcolarii îl porecliseră în bătaie de joc „Şomoiog de câlţi”.

II – PRICHINDEII.

Aşadar, în dimineaţa aceea geroasă de noiembrie, bântuită de un vânt năprasnic, Kolea Krasotkin rămăsese acasă. Era duminică şi nu avea şcoală. Trecuse de unsprezece şi el trebuia neapărat să facă un drum, fiind vorba de o chestiune foarte „importantă” şi uite că era obligat să stea priponit locului, de vreme ce toată casa fusese lăsată în paza sa. Ca niciodată, printr-o împrejurare cu totul excepţională, toţi locatarii adulţi erau plecaţi în oraş. Pe aceeaşi sală cu văduva funcţionarului Krasotkin şedea cu chirie, într-un mic apartament compus din două odăiţe,

soţia unui medic împreună cu doi copilaşi. Chiriaşa era de aceeaşi vârstă cu Anna Feodorovna şi bună prietenă cu dânsa; cât priveşte pe soţul ei, doctorul, plecase de un an de zile, mai întâi la Orenburg, iar de acolo la Taşkent şi de şase luni nu mai dăduse nici un semn de viaţă. Dacă n-ar fi avut-o în apropiere pe doamna Krasotkina, a cărei prietenie îi mai îndulcea suferinţa, biata femeie părăsită s-ar fi istovit de atâta plâns. Şi după ce era atât de nenorocită, soarta îi mai adusese încă o belea pe cap: în ajun, Katerina, unica slujnică a doamnei doctor, îi dăduse de ştire că e pe cale să nască, lucru care probabil avea să se întâmple chiar până-n ziuă. Vestea căzuse ca o lovitură de trăsnet; era curios mai ales că nimeni până atunci nu apucase să-şi dea seama de starea ei. Revenindu-şi din buimăceala care o copleşise în primul moment, soţia doctorului se gândise că nu mai avea nici o clipă de pierdut şi că trebuia s-o ducă de urgenţă pe Katerina la un fel de mic sanatoriu pe care-l ţinea, în vederea unor accidente de felul acesta, o moaşă de la noi din oraş. Şi cum se ataşase foarte mult de slujnica ei, se grăbise să-şi pună numaidecât planul în aplicare, ba chiar rămăsese peste noapte lângă ea s-o asiste. A doua zi dimineaţa, nu ştiu pentru ce anume, se văzuse nevoită să solicite ajutorul doamnei Krasotkina, cunoscând că dânsa avea posibilitatea să intervină pe lângă nişte persoane sus-puse ca să-i acorde sprijinul lor. Aşa că amândouă cucoanele lipseau de acasă şi, cum şi slujnica doamnei Krasotkina, baba Agafia, era plecată la piaţă, Kolea se pomenise dintr-o dată unicul paznic şi ocrotitor al celor doi puşti, o fetiţă şi un băieţel, odraslele doamnei doctor, ce rămăseseră singuri-singurei. Nu se putea spune, firește, că i-ar fi fost cumva frică să păzească o casă întreagă, mai ales că-l avea şi pe Perezvon care primise ordin să stea „smirna” sub banca din antreu şi care, de câte ori Kolea, plimbându-se de colo până colo prin odăi, ajungea în vestibul, tresărea şi începea să se gudure, lovind tare cu coada în podea. Din păcate, nu se auzea nici un fluierat! Kolea se uita la el crunt

şi bietul dobitoc se prefăcea din nou, docil, în stană de piatră.

Ceea ce-l încurca în momentul de faţă pe Kolea erau copiii. Cu toate că nu simţea decât un dispreţ profund pentru păţania atât de neaşteptată a Katerinei, în schimb, îi erau foarte dragi ţâncii rămaşi fără tată şi avusese chiar grijă să le ducă o carte. Cel mai mare dintre ei, Nastia, o fetiţă de opt ani, ştia sa citească, iar Kostea, prâslea, care abia împlinise şapte ani, ar fi stat toată ziua s-o asculte buchisind poveşti. Krasotkin bineînţeles le-ar fi putut găsi distracţii mai plăcute, de pildă, să-i aşeze în front şi să se joace cu ei de-a soldaţii sau de-a v-aţi ascunselea, pitindu-se prin toate încăperile, aşa cum făcuse de atâtea ori. Nu se sfia de loc să se potrivească la mintea lor, ba la un moment dat se răspândise zvonul printre colegi că, în timpul liber, acasă, Krasotkin se joacă de-a caii cu micii lui chiriaşi, săltând şi încordându-şi grumazul ca un rotaş. Kolea însă respinsese cu mândrie această acuzaţie, argumentând c-ar fi fost într-adevăr ruşinos să se joace de-a caii „în secolul nostru” cu nişte băieţi de seama lui, adică de treisprezece ani, dar că el o făcea numai de dragul puştilor, la care ţinea foarte mult şi, în consecinţă, nimeni n-avea dreptul să-i ceară socoteală pentru sentimentele lui. În schimb, cei doi prichindei nu mai puteau după el. De data asta însă lui Kolea nu-i mai ardea de zburdat. Avea de pus la care un lucru extrem de important, ba poate chiar, ca să zicem aşa, oarecum misterios, de ordin personal şi uite că vremea trecea, iar Agafia, în seama căreia ar fi putut să lase copiii, tot nu se mai îndura să se întoarcă din piaţă. Kolea ieşise de câteva ori pe sală şi deschisese uşa ce da într-una din încăperile ocupate de chiriaşă, ca să arunce o privire grijulie asupra micuţilor care şedeau cu nasul în carte, aşa cum le poruncise el, zâmbindu-i tăcuţi, cu gura până la urechi, de fiecare dată când băga capul pe uşă, doar-doar s-o îndura să intre înăuntru să le arate cine ştie ce năzdrăvănie de toată nostimada. Kolea însă era preocupat şi nu trecea

pragul odăii. Când ceasul bătu de unsprezece ori, băiatul luă hotărârea irevocabilă ca, în cazul când până în zece minute afurisita aceea de Agafia tot nu va fi sosit din piaţă, să plece de acasă fără s-o mai aştepte, bineînţeles după ce-i va fi pus mai întâi pe copii să-i promită solemn că n-au să se sperie când s-or vedea singuri, s-au să miorlăie de frică şi n-au să facă nici o boroboaţă. Şi acum, că se hotărâse în fine, îşi îmbrăcă paltonaşul bine căptuşit şi cu guler de blană, un fel de lutru sau cam aşa ceva, îşi atârna taşca de umăr şi, nesocotind rugăminţile maică-şi, care se ţinea mereu de capul lui să-şi pună neapărat galoşii când iese în oraş „pe un ger ca ăsta”, se uită la ei cu dispreţ şi se încăpăţâna să plece numai cu cizmuliţele în picioare. Perezvon văzându-l îmbrăcat, începu să bată de zor cu coada în podea, fremătând tot, gata de ducă, ba chiar scoase un scheunat jalnic; socotind însă nerăbdarea înfrigurată a dulăului potrivnică disciplinei, Kolea îl mai lăsă un minut sub bancă. Abia după ce deschise uşa ce da în sală se înduplecă să-l fluiere. Dulăul zvâcni din loc nebun de bucurie şi începu să se gudure fericit pe lângă el. Kolea intră din nou să vadă ce făceau prichindeii, îi găsi stând ca şi mai înainte la masă, dar, în loc să citească, acum erau în toiul unei discuţii aprinse. Mai toată vremea discutau, comentând diverse împrejurări din viaţă şi de fiecare dată Nastia, fiind cea mai mare, reuşea să impună punctul ei de vedere. Dacă totuşi nu era de acord cu ea, Kostea apela mai totdeauna la înţelepciunea lui Kolea Krasotkin, a cărui sentinţă era definitivă pentru ambele părţi. De astă dată dezbaterile copiilor părură să-l intereseze pe Krasotkin care se opri în prag să asculte. Văzând atenţia cu care-i învrednicea, copiii îşi continuară disputa cu şi mai multă înfocare.

— Poţi să-mi spui ce vrei, că nu te cred, în vecii vecilor n-am să te cred, ciripea Nastia cu însufleţire, că moaşa găseşte copiii în grădină printre căpăţânile de varză! Unde-ai mai pomenit tu iarna varză în grădină?! Aşa că mătuşica n-avea cum să-i aducă o fetiţă Katerinei…

Kolea exclamă a mirare:

— Ţţ-ţţ, ia te uită!

— Eu cred aşa, că de adus, tot ea trebuie să-i aducă, dar numai la femeile care sunt măritate.

Kostea se uită ţintă la Nastia, ascultând-o gânditor, ca şi cum ar fi cumpănit în minte ceva.

— Ce proastă eşti tu, Nastia! Rosti el, în sfârşit convins, fără să se piardă cu firea. Păi Katerina nu ştii că nu-i măritată. Cum poate atunci să aibă un copil?

Nastia se aprinse şi mai tare.

— Habar n-ai! I-o reteză ea îndârjită. De unde ştii că nu-i măritată, poate că bărbatu-său e la închisoare şi de aia, vezi, are copil acum.

Kostea, un omuleţ cu capul pe umeri, o întrebă serios:

— Dar ce, bărbatu-său e la închisoare?

— Sau nu, uite cum, îl întrerupse Nastia impetuoasă, părăsind prima ipoteză, ca şi când ar fi uitat pe loc ceea ce spusese mai înainte. Ai dreptate, n-are bărbat, dar a vrut să se mărite şi atâta s-a gândit şi s-a răzgândit cum să facă să se mărite, că-n loc să capete un bărbat, s-a pomenit c-un copil.

— Aşa da, poate, se dădu învins Kostea. De ce n-ai spus aşa de la început, de unde vrei să ştiu eu?

— Aoleu, copii, copii, e bucluc mare cu voi! Suspină Kolea intrând în odaie.

— Ai venit şi cu Perezvon? Se bucură Kostea, cu faţa luminată de râs şi începu a trosni din degete, chemând câinele la el.

— Măi puştime, nu ştiu ce să fac, li se destăinui grav Kolea. Trebuie să-mi daţi o mână de ajutor. Pesemne că Agafia şi-a rupt piciorul de n-a venit nici până acum, precis şi indiscutabil şi eu am de mers undeva. Ce ziceţi, îmi daţi drumul să plec sau nu-mi daţi?

Copiii se uitară îngrijoraţi unul la altul, mutrişoarele lor încântate începură să se lungească. De altfel, nu înţelegeau încă prea bine ce li se cerea.

— N-o să faceţi vreo poznă în lipsa mea? N-o să vă căţăraţi pe dulap, să vă rupeţi, Doamne fereşte, picioarele? N-o să bociţi de frică?

Copiii păreau tare plouaţi.

— În schimb, am să vă arăt ceva, un tunuleţ de bronz care trage cu praf de puşcă deadevăratelea.

Chipurile micuţe se înseninară ca prin farmec.

— Arată-ne tunuleţul! Se rugă Kostea, fericit.

Kolea deschise taşca şi scoase dinăuntru un tun mic de bronz pe care îl puse pe masă.

— Arată-ne, arată-ne! Îi îngână el mişcând jucăria din loc. Vedeţi, are şi roţi şi poţi să tragi cu el. Îl încarci cu alice şi odată face bum!

— Şi poate să omoare pe cineva?

— Mai e vorbă?! Uite-aşa mi ţi-i culcă pe toţi la pământ, numai să ştii să ocheşti.

Kolea le dădu toate indicaţiile: unde trebuie turnat praful de puşcă, unde se pun alicele, cum se trage şi, în sfârşit, le explica ce înseamnă un recul. Copiii erau numai ochi şi urechi. Mai ales povestea cu reculul îi lăsă cu gura căscată.

— Şi chiar ai praf de puşcă?! Se interesă Nastia.

— Am.

— Arată-ne şi praful de puşcă, stărui ea cu un surâs rugător.

Krasotkin deschise din nou taşca şi luă dinăuntru o sticluţă pe fundul căreia, într-adevăr, se aflau un pic de pulbere şi un ghemotoc de hârtie cu câteva alice. Ba chiar destupă sticluţa, lăsând să curgă câteva fire de praf în palmă.

— Numai să nu fie foc pe aproape, altfel face explozie şi ne curăţăm cu toţii! Îi avertiză el, pentru ca efectul să fie deplin.

Copiii priviră pulberea cu o teamă respectuoasă ce le sporea şi mai mult admiraţia. Kostea rămăsese cu ochii la alice.

— Alicele nu iau foc? Întrebă el.

— Nu.

— Dă-mi şi mie câteva, îl imploră băieţelul.

— Din astea pot să-ţi dau, poftim, dar să nu i le arăţi mămichii până mă întorc, să nu creadă cumva că-i praf de puşcă. O să moară de frică numai când le-o vedea şi pe urmă să te ţii, o să vă ia la trei-păzeşte cu nuiaua!

— Mama nu ne bate niciodată cu nuiaua, ripostă prompt Nastia.

— Ştiu, am vrut numai să fac o figură de stil. Nu trebuie s-o minţiţi niciodată pe mămica, numai acum – aţi auzit? Să nu-i spuneţi nimic până mă întorc. Ei, atunci cum rămâne, puştilor, pot să plec ori nu? N-o să plângeţi de frică în lipsa mea?

— Ba da, se smiorcăi Kostea, gata să se pornească.

— Ba da, ba da! Se grăbi să-i ţină isonul Nastia, speriată.

— Of, copii, copii, mare bucluc cu voi, la vârsta asta! Văd eu că n-am încotro, guguştiucilor, trebuie să stau aici cu voi până cine ştie când. Şi timpul, timpul trece!

— Spune-i lui Perezvon să facă pe mortul, se ruga Kostea.

— Fie, dacă nu se poate altfel, să-l punem şi pe el la treabă! Aici, Perezvon! Porunci Kolea dulăului, care se apucă să arate pe loc tot ce ştia.

Era o lighioană miţoasă, de mărimea unui câine obişnuit de curte, cu un fel de blană fumurie. Ghior de ochiul drept şi cu urechea stângă tăiată, dobitocul scheuna, sărea, făcea sluj, mergea în două picioare, se răsturna pe spate, cu labei: în sus şi rămânea aşa, ca mort. Tocmai când executa figura din urmă, uşa se deschise şi Agafia, slujnica doamnei Krasotkina, o femeie de vreo patruzeci de ani, grasă şi ciupită de vărsat, răsări în prag cu tot felul de cumpărături din piaţă. Ţinând taşca cu târguieli în mâna stângă, Agafia se opri locului să privească năzdrăvăniile potăii. Kolea, deşi stătuse până atunci ca pe ghimpi, nu suspendă reprezentaţia, lăsându-l pe Perezvon să stea răsturnat o bucată de timp şi abia după aceea îl fluieră. Dobitocul sări în sus şi începu să zburde, fericit că-şi împlinise datoria.

— Apoi că ăsta-i odată câine! Rosti cu convingere Agafia.

— De ce ai întârziat, femeie? O luă de scurt Krasotkin.

— Femeie! I-auzi, mucosul!

— Eu, mucos?!

— Mucos, da. Ce-ţi pasă dac-am întârziat? Am întârziat, fiindcă aşa a trebuit, bodogăni slujnica, făcându-şi de lucru la gura sobei, fără să fie cumva mânioasă sau necăjită; dimpotrivă, părea încântată să se hârjonească cu conaşul cel mucalit.

— Ascultă, bătrână fără minte! Începu Kolea, sculându-se de pe divan. Poţi tu să juri pe tot ce ai mai sfânt pe lume, dacă nu chiar pe ceva mai grozav, că în lipsa mea o să fii cu ochii în patru şi o să ai grijă de puşti? Fiindcă eu trebuie să plec.

Agafia râse.

— De ce să jur? Las, că văd eu de ei şi aşa…

— Nu, nu! Numai dacă-mi juri pe mântuirea sufletului tău. Altfel nu plec.

— N-ai decât. Ce-mi pasă mie, tot e ger afară, şezi frumuşel acasă…!

— Puştime, urmă Kolea, adresându-se copiilor, femeia asta o să stea cu voi până mă întorc eu sau până vine mămica voastră, pentru că din moment în moment trebuie să sosească şi dânsa. Pe deasupra, o să vă dea şi ceva să mâncaţi. O să le dai, nu-i aşa, Agafia?

— Le dau, de ce să nu le dau?!

— Atunci la revedere, guguştiucilor, acum pot să plec şi eu liniştit. Ascultă, bunicuţo, rosti el cu importanţă, dar ceva mai încet, trecând pe lângă Agafia. Sper că n-o să le îndrugi verzi şi uscate despre Katerina, c-aşa sunteţi voi, muierile, vă mănâncă limba! Trebuie să ai în vedere vârsta lor fragedă. Aici, Perezvon!

— Ci dute cu Dumnezeu! Se burzului Agafia. Pamblicarule! Ce te-aş mai altoi eu pentru vorbele astea!

III – ŞCOLARUL.

Kolea însă n-o mai auzi. În sfârşit, era slobod să-şi ia valea. Ieşi pe poartă şi, după ce se uită roată împrejur, şopti,

zgribulindu-se de frig: „Oho, e ger!” şi o porni la drum înainte, ca puţin mai încolo s-o apuce la dreapta pe o ulicioară ce răspundea în piaţa. Spre capătul străzii, în dreptul penultimei case, îşi încetini pasul şi, scoţând din buzunar un ţignal, fluieră cu putere într-un fel anumit, ca să-şi anunţe sosirea. Nu avu prea mult de aşteptat; un minut mai târziu, o zbughi pe poartă afară un băieţel rumen, de vreo unsprezece ani, îmbrăcat cu un paltonaş călduros destul de curăţel, ba chiar elegant. Era Smurov, elev într-a-ntâia, un puşti pe lângă Kolea Krasotkin, care era cu două clase mai mare. Băiatul unui funcţionar cu dare de mână, Smurov o şterse de acasă pe furiş, deoarece părinţii pare-se că nu prea vedeau cu ochi buni prietenia lui cu Krasotkin pe care toată lumea îl cunoştea ca pe un cal breaz. Dacă cititorul îşi mai aduce aminte, Smurov făcuse şi el parte din grupul celor şase şcolari care-l bombardaseră cu pietre pe Iliuşa în urmă cu două luni şi care, mai apoi, îi spusese lui Aleoşa Karamazov toată povestea acestuia.

— E un ceas de când te aştept, Krasotkin, îi reproşa băiatul care părea destul de dezgheţat, în timp ce amândoi o luau la picior, grăbindu-se să iasă în piaţă.

— Am întârziat răspunse Krasotkin. Am avut treabă. Nu ţi-e teamă c-o să mănânci o papară dacă ne vede cineva împreună?

— Fugi de-aici! Ce, crezi că se atinge cineva de mine?!

— L-ai luat şi pe Perezvon?

— Da.

— Vrei să mergi cu el acolo?

— Da.

— Ei, dac-ar fi fost Jucika!

— Jucika s-a dus, nu mai exista. A dispărut în neagra veşnicie.

Smurov se opri locului.

— Ce-ar fi dacă… Îngăimă el. Iliuşa spune că Jucika era tot aşa, fumurie şi miţoasă, ca Perezvon. Ce-ar fi să-i spui că e Jucika, poate c-o să creadă?!

— Ţine minte, şcolarule, primo: să te fereşti de minciună ca de foc; secundo: să te fereşti de ea chiar dacă-i vorba sa faci o faptă bună. Şi încă ceva, sper că nu le-ai spus că vin…

— Doamne fereşte, atâta lucru pricep şi eu! Dar mi-c teamă că tot n-o să-i treacă supărarea chiar când l-o vedea pe Perezvon, oftă băiatul. Ştii, tată-său, căpitanul, Şomoiot; de câlţi, zicea că-i aduce azi un căţel, un dog de Milano veritabil, cu totul negru. Speră să-l împace aşa pe Iliuşa, dar mie parcă nu-mi vine să cred.

— Şi Iliuşa ce face?

— Rău, rău de tot! Cred c-are oftică. Încolo îşi dă seama de toate, dar abia poate să respire, zău, nu-mi place de loc cum respiră! Ieri a cerut să-l plimbe puţin prin odaie, l-au încălţat, dar n-a putut să facă nici câţiva paşi. „Vezi, tată, zice, ţi-am spus că cizmuliţele astea sunt păcătoase, s-au lăbărţat, totdeauna mi-a fost greu să umblu cu ele.” Săracul, crede că din pricina lor nu poate să meargă şi el abia se ţine pe picioare de slab. Mi-e teamă că n-o s-o mai ducă nici o săptămână. Herzenstube vine mereu să-l vadă. Acum au parale, s-au îmbogăţit.

— Pungaşii!

— Cine?

— Doctorii, ticăloşii ăştia de doctori! Toţi, în general şi fiecare în particular, bineînţeles, Eu nu cred în medicină. E o ştiinţă inutilă, asta-i tot ce pot să-ţi spun. Chestiunea asta, de altfel, trebuie s-o mai studiez. Dar de unde şi până unde aţi devenit aşa, deodată, sentimentali? Mi se pare că toată clasa se duce acolo.

— Nu chiar toată clasa, dar vreo zece dintre noi se duc în fiece zi. Asta nu înseamnă nimic.

— Un singur lucru nu pot să înţeleg: ce caută aici Karamazov? Mâine sau poimâine fratele lui o să fie judecat pentru crimă şi dumnealui mai are timp de pierdut cu astfel de sentimentalisme copilăreşti!

— Aici nu mai poate fi vorba de nici un sentimentalism. Tu n-ai venit acum să te împaci cu Iliuşa?

— Să mă împac? Ce expresie ridicolă! De altfel, nu permit nimănui să mă judece.

— Să vezi ce bucurie o să fie pe Iliuşa când are să te vadă! Nici prin gând nu-i trece c-o să vii. De ce, zău, de ce te-ai încăpăţânat atâta timp să nu te duci la el? Exclamă Smurov cu ardoare.

— Uite ce e, drăguţă, asta mă priveşte personal. Mă duc din capul meu acolo, fiindcă aşa vreau eu şi aşa am poftă, pe când voi toţi v-aţi dus fiindcă v-a tras după el Alexei Karamazov. Orice s-ar zice, e o mare diferenţă. Şi apoi, de unde este, poate că nici nu vreau să mă împac cu el? Ce prostie!

— Nu-i adevărat, nu ne-a tras după el Karamazov, cine ţi-a spus asta? Băieţii s-au dus singuri acolo; ce-i drept, e prima oară au fost cu Karamazov. Şi nu-i vorba de nici o prostie. Au venit rând pe rând, mai întâi unul, pe urmă altul. Taică-său nu ştia ce să mai facă de bucurie. Zău, mi-e teamă c-o să înnebunească, săracul, dacă se prăpădeşte Iliuşa. Şi-şi dă seama că-i moare băiatul. Nu pot să-ţi spun ce fericit a fost că ne-am împăcat cu Iliuşa. De altfel, Iliuşa întreabă mereu de tine, dar numai atât, întreabă ce mai faci şi după aceea tace. Ascultă-mă pe mine, taică-său ori o să înnebunească, ori o să se spânzure. Nici înainte de asta nu prea părea a fi în toate minţile. Să ştii că-i un om tare cumsecade; sunt convins ca atunci a fost o greşeală la mijloc. Numai criminalul acela care şi-a ucis tatăl e de vină că l-a luat la bătaie.

— Şi totuşi, pentru mine Karamazov rămâne o enigmă. Aş fi putut să-l cunosc de mult, dar sunt ocazii în care îmi place să mă ţin mândru. Şi apoi, mi-am făcut despre el o părere pe care rămâne s-o controlez, să văd dacă stă în picioare.

Kolea tăcu îngândurat; Smurov nu mai spuse nici el nimic. Avea un adevărat cult pentru Kolea Krasotkin şi nici prin gând nu i-ar fi trecut să i se adreseze vreodată ca de la egal la egal. Krasotkin îl făcuse teribil de curios, spunându-i că se duce „de capul lui” la Iliuşa. Cu siguranţă că era un

mister la mijloc; ce l-o fi apucat aşa, deodată, pe Kolea sa meargă acolo şi de ce neapărat azi? Tocmai treceau prin piaţa înţesată în ziua aceea cu căruţe pline cu orătănii. Precupeţele vindeau la tarabe covrigi, aţă etc. Târgurile astea duminicale, numite în popor iarmaroace, au loc de mai multe ori pe an la noi, în oraş. Perezvon, într-o excelentă dispoziţie, o lua mereu înainte, abătându-se la tot pasul din drum, când la dreapta, când la stânga, să adulmece câte ceva. De câte ori se întâlnea cu vreun câine, se apropia de el, bucuros să-l miroasă, potrivit regulilor de bună purtare ale speţei canine.

— Îmi place să observ realitatea, Smurov, rosti la un moment dat Kolea. Ai văzut cum se miros între ei câinii când se întâlnesc? E şi asta o lege a naturii.

— Caraghioasă lege, ce să-ţi spun!

— Ba nu e caraghioasă de loc, te înşeli. În natură nu este nimic caraghios, numai aşa ni se pare uneori nouă, oamenilor, fiindcă avem atâtea prejudecăţi. Dacă ar fi în stare să-şi dea cu părerea şi să critice, cu siguranţă că şi câinii, la rândul lor, ar găsi o mulţime de lucruri ridicole în felul nostru de a fi, mai ales în relaţiile sociale dintre oameni şi cei care îi guvernează, mai multe chiar decât găsim noi la ei, da, da, mai multe, repet, sunt convins că-i întrecem în privinţa stupidităţilor de acest gen! Asta-i ideea lui Rakitin şi e într-adevăr extraordinară. Eu sunt socialist, Smurov.

— Ce înseamnă să fii socialist? Se interesă băiatul.

— Adică toată lumea să fie egală, să aibă toţi aceeaşi avere, să nu mai existe căsătorie, iar cât priveşte religia şi celelalte legi, să rămână la bunul plac al fiecăruia şi aşa mai departe. Eşti încă prea mic ca să pricepi lucrurile astea. Dar ştii că e frig!

— Da. Minus douăsprezece grade. Adineauri tata s-a uitat la termometru.

— Ai observat, Smurov, că în toiul iernii, când sunt cincisprezece sau chiar optsprezece grade sub zero, nu

tremuri chiar atât de tare ca în primele zile când se lasă aşa, deodată, un ger de douăsprezece grade, cum e acum şi nu e prea multă zăpadă? Asta înseamnă că oamenii încă nu s-au obişnuit cu frigul. La oameni obişnuinţa e totul şi asta în orice domeniu, chiar în relaţiile dintre state sau în politică. Obişnuinţa este motorul principal. Ia uite ce comic e mujicul acela!

Kolea îi arătă un mujic zdravăn, cu o figură blajină, încotoşmănat într-un cojoc, care făcea de planton lângă căruţa lui, pocnindu-şi de zor palmele înmănuşate ca să se mai încălzească. Omul avea o barbă lungă şi bălaie, plină de promoroacă.

— Vezi că ţi-a îngheţat barba! Îi strigă Kolea impertinent, în momentul când ajunse în dreptul lui.

— Că doară n-a îngheţat numai a mea! Îi răspunse mujicul sentenţios, fără să se tulbure câtuşi de puţin.

— Ce-ai cu el, lasă-l în pace! Se rugă Smurov.

— Nu-i nimic, n-o să se supere, pare un om cumsecade. Rămâi cu bine, Matvei.

— Umblă sănătos.

— Da ce, te cheamă Matvei?

— Matvei. N-oi zice că n-ai ştiut?!

— Zău n-am ştiut, am spus numai aşa, într-o doară.

— Ca să vezi! Eşti şcolar?

— Şcolar.

— Şi te bate des?

— Nu chiar aşa des, dar straşnic.

— Şi te doare?

— Cum se întâmplă. Ţăranul oftă din rărunchi.

— De, asta-i viaţa!

— S-auzim de bine, Matvei!

— Umblă sănătos, flăcăule! Văd că eşti inimos.

Băieţii plecară mai departe.

— E un ţăran de treabă, îi spuse Kolea lui Smurov. Îmi place să stau de vorbă cu poporul şi-mi pare bine când pot să-i dau dreptate.

— De ce l-ai minţit că ne bate la şcoală? Întrebă Smurov.
— Aşa, ca să-i fac plăcere.
— Cum adică?
— Ascultă, Smurov, nu pot să sufăr oamenii care te bat la cap fiindcă n-au fost în stare să priceapă ceva de la început. Sunt lucruri care nu se pot explica. După părerea lui, orice şcolar mănâncă bătaie şi aşa se şi cade, să fie bătut, altminteri ce fel de şcolar mai e acela pe care nu-l altoieşte nimeni? Dacă i-aş fi spus că n-am încasat nici o palmă la şcoală, ar fi însemnat să-l amarase. Dar tu nu poţi să pricep încă asta, Smurov. Trebuie să ştii cum să vorbeşti cu poporul.
— Dar, te rog, nu te mai lega de nimeni, să nu iasă iasă cine ştie ce dandana ca atunci, cu Găsea.
— Ţi-e frică?
— Nu râde, Kolea, zău mi-e frică. Tăticu s-ar face foc. Mi-a spus să nu mă mai prindă că umblu cu tine, că-i bucluc.
— Nu-ţi fie teamă, că de data asta n-o să se mai întâmple nimic. Bună ziua, Nataşa! O salută el pe o precupeaţa.
— Care Nataşa, că pe mine mă cheamă Maria, riposta cu o voce piţigăiată precupeaţa, o femeie în puterea vârstei.
— Îmi pare bine că te cheamă Maria, să ne vedem sănătoşi!
— Mă năpârstocule, nici n-ai răsărit bine şi te şi legi de oameni?
Kolea dădu din mâini, ca şi când ea s-ar fi legat de el şi nu i-ar fi dat pace.
— N-am timp acum, n-am timp, lasă, c-o să-mi spui duminica viitoare!
— Ce să-ţi spun duminica viitoare? Ce ai cu bieţii creştini de te legi ca strechea de ei, haimana? Se oţărî Maria. Aoleo, ce mamă de bătaie ţi-aş mai trage! Toată lumea ştie că te ţii numai de blestemăţii şi batjocoreşti oamenii!
Precupeţele de la tarabele din vecinătatea Mariei se porniră pe râs. Tocmai atunci, de sub bolta ce dădea spre ocolul dughengiilor, ieşi la iveală un om mânios din cine ştie

ce pricină, băiat de prăvălie după înfăţişare, dar nu de prin partea locului, ci un venetic pare-se, cu un caftan lung, albastru şi o şapcă cu cozoroc, tânăr, cu părul numai inele, prelung la faţă şi palid şi cu obrazul ciupit de vărsat. Flăcăul mânios veni întins spre Kolea, amenințându-l cu pumnul.

— Te cunosc eu! Strigă el furios. Ce, crezi că nu te cunosc?

Kolea îl privi cu atenţie. Nu-şi amintea de loc să-l fi văzut vreodată sau să fi avut vreo răfuială cu el. Dar câte ciorovăieli nu avusese pe stradă?! Parcă putea să le ţină minte pe toate?!

— Mă cunoşti? Întrebă el ironic.

— Te cunosc! Da, da, te cunosc! Repeta într-una, ca un zevzec, târgoveţul.

— Să fii sănătos! Acum n-am timp, s-auzim de bine!

— De ce te ţii de drăcii? Urlă nevricosul. Te mănâncă pielea? Ce, crezi că nu te cunosc? Iar te-ai apucat de prostii?

— Ascultă, nenişorule, că mă ţin sau că nu mă ţin de drăcii, asta nu-i treaba dumitale! Rosti ştrengarul, oprindu-se locului, fără să-l slăbească din ochi.

— Cum nu-i treaba mea?

— Uite-aşa, nu te priveşte!

— Atunci pe cine? Pe cine priveşte, hai? Zi, pe cine?

— În momentul de faţă îl priveşte numai pe Trifon Nikitici, nenişorule, ai înţeles?

— Pe Trifon Nikitici? Care Trifon Nikitici? Se miră în prostie, tot atât de burzuluit, flăcăul, cu privirile pironite asupra lui.

Ticluindu-şi o mutră gravă, Kolea îl măsură din cap până în picioare şi-l întrebă tam-nesam, pe un ton răstit şi în acelaşi timp insinuant:

— Ai fost la înălţare?

Flăcăul se fâstâci.

— La înălţare? Care înălţare? Pentru ce? Nu, n-am fost.

— Îl cunoşti pe Sabaneev? Continuă şi mai răstit Kolea.

— Care Sabaneev? Nu, nu-l cunosc.

— Atunci ce mai vrei, du-te dracului! I-o trânti în faţa şcolarul şi, cotind pe o stradă la dreapta, îşi văzu de drum, ca şi când şi-ar fi dat seama că nu-i de demnitatea lui să stea de vorbă cu un nătărău care nici habar n-avea cine-i Sabaneev.

Flăcăul se dezmetici, în sfârşit, din buimăceală şi începu să se frământe mai vârtos.

— Stai, n-auzi?! Care Sabaneev? Ce tot bătea cââmpii? Ceru el lămuriri precupeţelor, zgâindu-se la ele prosteşte.

Femeile nu mai puteau de râs.

— E dracu gol băiatul ăsta! Zise una.

— Cine să fie Sabaneev ăla de care vorbea? Nu-şi mai găsea astâmpăr flăcăul, dând din mână din ce în ce mai agitat.

— Apoi c-o fi ăl de a fost băgat la Kuzmicevii, că altul cin să fie?… Îşi dădu cu părerea o femeie.

Flăcăul o privi buimac.

— La Kuzmicev? Sări cu gura alta. Păi ăla nu-i Trifon. Îl cheamă Kuzma, nu Trifon, c-aşa îi zicea băiatul, Trifon Nikitici, aşa că nu poate să fie el.

— Nu-i nici Trifon, nici Sabaneev, e Cijov sadea! Se amestecă în vorbă a treia precupeaţă care tăcuse până atunci, ascultând serioasă discuţia. Alexei Ivanâci Cijov, aşa-l cheamă, Alexei Ivanâci, dacă vă spun!

— Da, da, aşa e, Cijov! Îi ţinu isonul a patra precupeaţă. Flăcăul nu mai ştia ce să creadă şi se uita năucit când la una, când la alta.

— Dar de ce m-o fi întrebat dacă-l cunosc, ce-o fi vrut să zică, oameni buni? Izbucni aproape cu disperare. „îl cunoşti pe Sabaneev?” Dracu ştie cine o mai fi şi Sabaneev ăla!

— Măi, tare mai eşti sucit, bre, omule! Ţi-am spus doar că-l cheamă Cijov, nu Sabaneev, Alexei Ivanovici Cijov! Se stropşi la el una dintre leliţe.

— Care Cijov? Hai? Zi, dacă ştii!

— Ăla lungu, cu chică, ăla, bre, care a fost astă-vară în piaţă.

— Şi ce am eu cu Cijov al tău, femeie?

— Apoi ce ştiu eu ce-i fi având?!

— Chiar aşa, cine vrei să ştie ce-oi fi având cu el?! Adăugă alta. Tu trebuie să ştii, că faci atâta gura! Ţie doar ţi-a spus, neghiobule, nu nouă! Ori poate chiar nu-l cunoşti de-adevăratelea?

— Pe cine?

— Pe Cijov.

— Dar-ar dracii în el de Cijov, duce-te-ai învârtindu-te cu el împreună! Am să-i rup oasele! M-a luat în băşcălie!

— Tu să-i rupi oasele lui Cijov? Vezi să nu ţi le rupă el ţie! Vai de capul tău, tontălăule!

— Nu lui Cijov, nu lui, iazma dracului, cobe! Băiatului am să-i rup oasele! Puneţi mâna pe el, puneţi mâna pe el, că şi-a bătut joc de mine!

Femeile râdeau să se prăpădească. În momentul acela Kolea ajunsese departe şi-şi vedea de drum ţanţoş, cu un aer triumfător. Smurov se ţinea după el, întorcând mereu capul spre grupul ce rămăsese locului vociferând. Îi venea şi lui să râdă, deşi se temea să nu intre iar în cine ştie ce bucluc din pricina lui Krasotkin.

— Cine e Sabaneev ăla despre care l-ai întrebat? Se interesă el, deşi cunoştea dinainte răspunsul.

— De unde vrei să ştiu eu?! Acum au să se ciorovăiască aşa până diseară. Grozav îmi place să-i pun pe foc pe zevzeci, oricine ar fi ei şi de orice condiţie. Poftim, uite încă un capsoman! Îl vezi? Mujicul acela de colo. E o vorbă: „Nu există imbecil mai mare decât un francez imbecil”, dar şi mutrele noastre ruseşti îşi dau de multe ori arama pe faţă. Spune şi tu dacă nu-i stă scris pe faţă că-i nătărău! Ce zici?

— Lasă-l în pace, Kolea, hai să mergem.

— Pentru nimic în lume, de-abia mi s-a stârnit cheful. Hei, bună ziua, bade!

Tocmai trecea pe lingă ei un ţăran voinic, puţin afumat, cu o figură naivă, rotund la faţă şi cu nenumărate fire argintii în barbă. Omul îşi ridică ochii şi se uită la băiat.

— Bună să-ţi fie inima, dacă nu cumva îţi arde de glumă! Răspunse el tacticos.

— Şi dacă-mi arde? Întrebă Kolea râzând.

— Atunci să fii sănătos! E bine să mai şi glumeşti câte-odată. Nu stricã.

— Iartă-mă, neicã, am glumit.

— Să te ierte Dumnezeu.

— Dar dumneata mă ierţi?

— Cu dragă inimă. Cale bună!

— Ia uite, domnule, mi se pare că nu eşti chiar aşa de prost...!

— Oricum, mai deştept ca tine, răspunse prompt, cu aceeaşi seriozitate, mujicul.

Kolea îşi cam pierdu cumpătul.

— N-aş crede!

— Ţi-o spun eu.

— O fi.

— Păi vezi, frăţioare?!

— Rămâi cu bine!

— Umblă sănătos!

— Sunt fel de fel de mujici, îi spuse Kolea lui Smurov, după câteva clipe de tăcere. De unde puteam să ştiu c-o să dau peste unul isteţ? Totdeauna sunt gata să recunosc când un om din popor e deştept.

În depărtare se auzi bătând ornicul catedralei: era unsprezece şi jumătate. Băieţii iuţiră pasul, iar restul drumului îl făcură aproape fără să mai schimbe o vorbă, deşi avură o bucată bună de mers până la locuinţa căpitanului Sneghirev. La vreo douăzeci de paşi de casă, Kolea se opri şi-l trimise înainte pe Smurov, pentru a-l ruga pe Karamazov să iasă un moment afară.

— Vreau să ştiu cum stau lucrurile, îi explică el.

— Dar de ce-l mai chemi? Obiectă Smurov. Intră direct, sa vezi ce-o să se bucure când o să te vadă! Ce rost are să faci cunoştinţă cu el afară, în frig?

— Ştiu eu de ce-l chem aici, în frig! I-o reteză autoritar Kolea (îi plăcea grozav să-l intimideze pe puşti) şi Smurov alergă să execute ordinul.

IV – JUCIKA.

Kolea se sprijini de gard cu un aer grav şi rămase în aşteptarea lui Aleoşa. Da, de mult dorea sa dea ochii cu dânsul. Îi auzise adesea pe băieţi vorbind despre el, dar până atunci, de câte ori îi pomeneau numele în prezenţa lui, Kolea lua o mutră indiferentă, ba o dată îndrăznise chiar să-l „critice”. În sinea lui însă grozav ar fi vrut să-l cunoască; tot ceea ce aflase despre Aleoşa avea ceva simpatic şi atrăgător. Aşadar, era un moment decisiv: trebuia, înainte de toate, să rămână stăpân pe situaţie şi să se arate pe deplin independent. „Altminteri, ar putea să creadă că n-am decât treisprezece ani şi să mă ia drept un copilandru de-o seamă cu ceilalţi. Ce-o fi având el de împărţit cu toată puştimea asta? Am să-l întreb când o să ne cunoaştem mai bine. Păcat că sunt atât de scund. Tuzikov e ceva mai mic ca vârstă decât mine şi e totuşi cu o jumătate de cap mai înalt. În schimb, am o mutră inteligentă; nu sunt frumos, ştiu, ba poate chiar urâţel, dar am o mutră inteligentă. Nu trebuie să-mi dau drumul la gură chiar aşa, de la început, n-are rost să-i sar de gât de la primul cuvânt, ar putea să creadă cine ştie ce… Mai mare ruşinea!”

Deşi părea atât de sigur pe el, în realitate Kolea se simţea neliniştit. Îl necăjea mai ales faptul că era atât de scund; dacă regreta ceva era nu atât „urâţenia” lui, cât statura. Acasă, încă de anul trecut, făcuse un semn într-un colţ pe perete cu creionul, ca să-şi măsoare înălţimea şi de atunci la fiecare două luni se apropia cu inima strânsă de semnul cu pricina, ca sa vadă cu cât se mai înălţase între timp. Dar vai! Din păcate, creştea grozav de încet şi din pricina asta de multe ori îl cuprindea disperarea. Cât priveşte

înfăţişarea, nu era nicidecum „urâţel”, avea chiar un obrăjor drăgălaş, palid şi pistruiat. Ochitorii ageri, cenuşii, nu prea mari, aveau o privire îndrăzneaţă şi adeseori, sub imperiul unei emoţii puternice, începeau să scânteieze. Pometii cam proeminenţi, gura mică, buzele nu prea groase şi foarte rumene şi un născior mic, în vânt, voluntar. „Cârn, ce mai încolo-încoace, cârn sadea!” bodogănea Kolea de câte ori se uita în oglindă şi întorcea spatele dezgustat, „Poate că nici mutra mea nu-i chiar atât de inteligentă?” se întreba uneori, gata să se îndoiască până şi de asta. Să nu vă închipuiţi totuşi că era chiar atât de preocupat de chipul şi de statura lui şi că n-ar fi avut altă grijă pe lume. Dimpotrivă, oricât de amare erau clipele petrecute în faţa oglinzii, Kolea uita îndată de ele, avântându-se cu toată râvna, pentru o bună bucată de vreme, „în lumea ideilor şi în viaţa reală”, cum îşi definea el însuşi îndeletnicirile.

Aleoşa ieşi îndată din casă şi veni spre el, întinzând pasul. De departe încă, băiatul observă pe chipul său mărturiile evidente ale unei bucurii. „Să fie chiar atât de încântat că mă vede?” se gândi Kolea cu o mulţumire ascunsă.

Trebuie să menţionăm că, între timp, Aleoşa se schimbase foarte mult, arăta cu totul altfel decât atunci când ne-am despărţit de el; lepădase rasa monahală în locul căreia purta acum un costum ce-i venea ca turnat, pălărie moale cu boruri rotunde şi-şi tunsese pletele. Toate aceste schimbări îl prindeau de minune, ba chiar se putea spune că era un tânăr chipeş. Obrazul lui drăgălaş era pururea luminat de o voioşie molcomă, senină, lipsită de exuberanţă. Kolea fu mai cu seamă mirat văzându-l că ieşise din odaie, aşa cum era, numai în haină, grăbit probabil să dea mai curând ochii cu el. Aleoşa îi întinse mâna fără multă vorbărie.

— În sfârşit, spuse el, de când te aşteptăm!

— Am fost nevoit să întârzii, am să vă explic îndată de ce. În orice caz, sunt încântat să vă cunosc. De mult aşteptam

un prilej, mi s-a vorbit atâta despre dumneavoastră… Îngăima Kolea cu răsuflarea întretăiată de emoţie.

— Oricum, tot ne-am fi cunoscut odată şi odată; şi eu am auzit o mulţime de lucruri despre dumneata, dar cred c-am venit cam târziu aici.

— Spuneţi-mi, ce se mai aude?

— Iliuşa e foarte rău, mi-e teamă c-o să se prăpădească.

— Nu se poate! Trebuie să recunoaşteţi, domnule Karamazov, că medicina asta e curată porcărie! Răbufni Kolea plin de parapon.

— Iliuşa îşi aduce mereu aminte de dumneata, ştii, te-a pomenit până şi în delir. Probabil c-a ţinut foarte mult la dumneata înainte… Înainte de… Accidentul acela… cu briceagul. Şi cred că mai este încă ceva la mijloc… Dar ce-i cu câinele ăsta, e al dumitale?

— Da. Îl cheamă Perezvon.

— Nu e Jucika? Exclamă Aleoşa, uitându-se cu mâhnire în ochii lui. Să fi dispărut chiar aşa, fără urmă?

— Ştiu că aţi vrea cu toţii să fie Jucika, am auzit, spuse Kolea cu un zâmbet misterios. Ascultă, Karamazov, am să-ţi spun tot, de aceea te-am chemat afară când am venit, ca să-ţi explic tot ce s-a întâmplat, înainte de a intra în casă, începu el cu însufleţire. Aşadar, astă primăvară l-au înscris pe Iliuşa în clasa întâi la noi la şcoală. Ştii cum sunt guguştiucii ăştia dintr-a întâi nişte plozi fără minte. Din prima zi l-au luat în primire. Eu sunt cu două clase mai mare, aşa că nu prea mă amestec cu ei, îi privesc numai de la distanţă. Am observat ca, aşa firav şi slăbuţ cum e, băiatul avea totuşi mândria lui şi nu voia cu nici un preţ să se dea bătut; îi scăpărau ochişorii şi le ţinea piept cu bărbăţie. Îmi plac copiii ca el. Puştimea se ţinea mai vârtos de capul lui şi-l hărţuia tot timpul. Avea pe el, sărăcuţul, un paltonaş ponosit, pantalonaşii îi rămăseseră scurţi şi cizmuliţele erau sparte. Poţi să-ţi închipui ce-l mai batjocoreau. Nu ştiau ce să mai facă să-l umilească! Ei, uite, asta nu mi-a mai plăcut; am sărit numaidecât să-i iau

apărarea şi i-am scărmănat bine pe toţi. Îi bat de-i zvânt, Karamazov şi ei mă adoră! Se lăudă Kolea, volubil. De altfel, să-ţi spun drept, mie îmi sunt dragi copiii. Am şi eu acasă doi prichindei, din pricina lor am şi întârziat. Din ziua aceea l-au lăsat în pace pe Iliuşa, iar eu l-am luat sub aripa mea protectoare. Mi-am dat seama de la început că puştiul are o fire mândră, dumitale pot să-ţi vorbesc deschis, e mândru, să ştii, grozav de mândru şi, cu toate astea, faţă de mine era supus ca un sclav, totdeauna la ordinele mele, mă asculta cu sfinţenie, ca pe Dumnezeu, căuta chiar să mă imite cu orice chip. În recreaţie venea întins la mine şi ne plimbam împreună, duminica tot aşa. Ştii dumneata cum sunt băieţii la şcoală, cum văd pe câte un elev mai mare că se împrieteneşte cu vreun puşti, încep să râdă de el ca nişte zevzeci; e şi asta o prejudecată. În definitiv, ce, n-am voie? Să zicem că e o fantezie de a mea şi basta, nu-i aşa? N-avea decât de învăţat de la mine, i se ascuţea mintea; spune-mi şi mie, de ce n-aş putea să dezvolt inteligenţa unui copil dacă aşa-mi place? Aşa cum ai făcut şi dumneata, Karamazov, când te-ai apropiat de puştimea asta, ai vrut – nu-i aşa?

— Să influenţezi tânăra generaţie, s-o ajuţi să se dezvolte, într-un cuvânt, să-i fii de folos. Am dreptate! Trebuie chiar să-ţi mărturisesc că tocmai asta m-a interesat în primul rând la dumneata, trăsătura asta de caracter pe care o cunoaştem din auzite. Dar să revenim a subiect: la un moment dat am observat că în sufletul băiatului a început să iasă la iveală şi să se manifeste din ce în ce mai vădit o sensibilitate exagerată, un fel înclinaţie spre sentimentalism, iar eu, de când mă ştiu pe lume, sunt un duşman neîmpăcat al râzgâielilor de felul ăsta! Şi pe urmă, mai era şi această contradicţie: fiind mândru faţă de mine, era totuşi supus ca un rob, da, chiar aşa, supus ca un rob, eu toate că uneori i se aprindeau ochişorii şi dintr-o dată nu mai voia să asculte ce-i spuneam, începea s-o ia razna. Uneori îi împărtăşeam pe larg unele idei; n-aş putea să spun că se ridica împotriva părerilor mele, nu era vorba de

asta, simţeam însă că are un dinte împotriva mea şi că-mi face opoziţie pentru că rămâneam sloi de gheaţă la afecţiunea pe care mi-o arăta. Ca să-l învăţ minte, cu cât căuta să se alinte mai mult, cu atât mă purtam mai rece cu el; o făceam intenţionat fiind convins că aşa trebuie să mă port. Voiam să-i oţelesc firea, să-l echilibrez, să fac om din el… Şi aşa mai departe… Cred că înţelegi ce vreau să spun. Într-o zi, observ că-i schimbat, e abătut şi parcă-l frământă ceva. Trece o zi, două, trei şi băiatul e din ce în ce mai amărât, dar nu din pricina răcelii de care se lovea dorinţa lui de a fi alintat, ci dintr-un alt motiv, mai puternic, mai serios, un motiv de ordin superior. „Ce tragedie s-o fi întâmplat?” mă gândesc eu. Caut să-l trag de limbă şi ce crezi că-mi spune? Se împrietenise, nu mai ţin minte cum şi în ce împrejurări, cu Smerdeakov, feciorul care era în serviciu la răposatul dumitale tată (pe atunci mai trăia încă) şi Smerdeakov îl învăţase – ce ştia, bietul copil fără minte?

— Un joc, chipurile, ca să se distreze, ceva pe cât de stupid pe atât de barbar, de o rară cruzime; să ia, adică, nişte miez de pâine în care să înfigă un ac şi să-l arunce unui câine vagabond, o jigodie lihnită de foame, care înfulecă pene-mestecate tot ce găseşte de mâncare şi după aceea să vadă ce o să se întâmple. Au meşterit ei aşa o bucată de pâine şi au azvârlit-o, apoi, Jucikăi, despre care se tot vorbeşte acum. Era o biată potaie pe care stăpânii o ţineau nemâncată şi care lătra toată ziua în vânt. (Dumneata, Karamazov, poţi suporta s-auzi un câine lătrând aşa, în prostie? Pe mine mă scoate din fire!) Javra s-a repezit imediat la pâine şi, după ce a înghiţit-o, a început să chelălăie şi a rupt-o la fuga. Fugea aşa, în neştire, chelălăind într-una, până s-a făcut nevăzuta, îmi povestea Iliuşa. Mi-a mărturisit tot cu lacrimi în ochi, plângea şi mă strângea în braţe, tremurând ca o frunză. „Fugea şi chelălăia, fugea, săraca şi chelălăia într-una”, repeta el mereu; era teribil de impresionat de întâmplarea asta. Am înţeles că avea remuşcări. Trebuie să-ţi spun că am căutat

sa iau lucrurile cât mai în serios. Voiam în primul rând să-i dau o lecţie, ca să-şi schimbe purtarea de până atunci, aşa încât, mărturisesc, am recurs la o stratagemă: m-am prefăcut grozav de indignat, aşa cum cred că nu eram, de fapt. „îţi dai seama, zic, ce barbarie ai săvârşit? Cum ai putut să fii atât de ticălos? Bineînţeles, n-am să scot un cuvânt, nimeni n-o să afle nimic dar deocamdată nu vreau să mai am de-a face cu tine. Am să mă gândesc bine la toate astea şi am să-ţi dau de ştire prin Smurov (băieţaşul cu care am venit şi care, tot aşa, mi-e foarte devotat), dacă e cazul să rămân mai departe prieten cu tine sau dacă am să-ţi întorc spatele pentru totdeauna, ca unui nemernic îţi închipui ce-a fost pe el atunci! Chiar în aceeaşi clipă însă îţi mărturisesc mi-am dat seama c-am fost poate cam prea sever, dar ce puteam face? Aşa credeam eu că-i bine atunci. Mai trece o zi, şi-l trimit pe Smurov să-i comunice că nu mai vreau „să vorbesc” cu el, aşa cum se spune la noi la şcoală când doi băieţi se ceartă şi strică prietenia. Voiam să-l ţin pe jeratic vreo câteva zile şi după aceea, când am să văd că-i pare rău într-adevăr, să mă duc la el şi să-i întind mâna. Aşa eram hotărât să fac. Dar ce să vezi?! Puştiul l-a ascultat până la capăt pe Smurov şi deodată au început să-i scapere ochişorii: „Spune-i din partea mea lui Krasotkin, a strigat el, că de-aici încolo am să arunc la toţi câinii gogoloaşe de pâine cu ace, n-o să scape niciunul, aşa să-i spui, niciunul! B „Aha. M-am gândit eu, iar ţi-ai luat nasul la purtare, lasă, că-ţi scot eu gărgăunii din cap, puişorule!” Din ziua aceea n-am pierdut niciodată prilejul să-i arăt că-l dispreţuiam; de câte ori mă întâlneam cu el, întorceam capul sau zâmbeam ironic. Tocmai atunci s-a întâmplat şi scandalul acela cu taică-său, cu Şomoiog de câlţi, ţi-aduci aminte? Îţi dai seama deci că terenul era pregătit pentru ca bietul copil să ajungă la exasperare. Băieţii, văzând că nu mai voiam să ştiu de el, au început iar să-l ia în răspăr şi să strige: „Şomoiog de câlţi, Şomoiog de câlţi!” Şi atunci s-au încins încăierările acelea pe care acum le regret din tot sufletul;

am impresia că l-au bătut rău de tot. Într-o zi, la ieşirea din clasă, tot aşa se înverşunase împotriva lor; stăteam la vreo zece paşi de el şi mă uitam. Îţi jur că nu-mi amintesc sa fi râs măcar o singură dată, dimpotrivă, îmi părea rău de el, nu pot să-ţi spun ce rău îmi părea! Încă o clipă şi poate c-aş fi sărit să-i iau apărarea. Tocmai atunci însă ni s-au încrucişat privirile şi ce i s-o fi năzărit, nu ştiu, că deodată a pus mâna pe briceag şi, până să prind de veste, s-a repezit la mine şi mi l-a înfipt în şoldul drept. Nici n-am clipit măcar, să ştii că nu mă sperii chiar aşa cu una, cu două; m-am mulţumit doar să-i arunc o privire dispreţuitoare, ca şi când i-aş fi spus: „Hai, ce faci, de ce nu mai cai? Aşa merit pentru c-am fost prieteni! Poftim, sunt gata!” N-a mai ridicat mâna însă a doua oară şi s-a pierdut cu firea; speriat, a lepădat briceagul din mână, a izbucnit în plâns şi aşa, plângând, a rupt-o la fugă. Bineînţeles că nu l-am pârât, le-am poruncit tuturor să-şi ţină gura, ca nu cumva să ajungă vreun zvon la cancelarie; nici mamei chiar nu i-am spus decât după ce s-a vindecat rana – de altfel, nici n-a fost mare lucru, ia, acolo o zgârietură! Am auzit pe urmă că tot în ziua aceea s-a bătut cu pietre şi te-a muşcat de deget, dar cred că înţelegi acum în ce hal era săracul! Ce să fac, a fost o prostie din partea mea! Nici după aceea, când s-a îmbolnăvit, n-am venit să-i iert, adică să mă împac cu el şi acum îmi pare rău. Dar n-am venit pentru că aveam un plan. Cam asta-i tot… Da, mi se pare într-adevăr c-am procedat stupid.

— Păcat, zău, păcat! Exclamă Aleoşa, pe care povestea asta îl impresionase. Ce rău îmi pare! Dacă aş fi ştiut c-aţi fost atât de legaţi, de mult aş fi venit la dumneata şi te-aş fi rugat să mergem împreună la el. Crede-mă, de când zace la pat, de câte ori începe să aiureze, îşi aminteşte de dumneata. N-am ştiut că te iubeşte atât de mult! Şi zici că n-ai putut cu nici un chip să dai de urma câinelui? Şi taică-său şi băieţii, l-au căutat în tot oraşul. Aşa bolnav, plânge mereu, de trei ori până acum l-am auzit cum îi spunea lui taică-său: „Vezi, de aia m-am îmbolnăvit, pentru că am ucis-

o pe Jucika, m-a pedepsit Dumnezeu!” E imposibil să-i scoţi din cap asta! Dacă i-ai fi adus-o acum pe Jucika şi ar fi văzut-o cu ochii lui că trăieşte totuşi, cred că s-ar fi sculat din pat de bucurie. Ne bizuiam cu toţii că dumneata ai s-o găseşti.

— Nu înţeleg de unde şi până unde aţi crezut una ca asta? De ce v-aţi bizuit că am să dau de urma ei?! De ce tocmai eu trebuie s-o găsesc? Întrebă Kolea, nespus de intrigat. De ce aţi fost atât de convinşi că numai eu puteam face treaba asta?

— Aşa, s-a auzit că eşti în căutarea ei şi că atunci când ai s-o găseşti, o să vii cu ea aici. Mi se pare că Smurov ne-a dat să înţelegem aşa ceva. Noi am făcut tot ce ne-a stat în putere ca să-l convingem că Jucika trăieşte, că a văzut-o cutare, pe cutare stradă. Deunăzi i-am adus un iepuraş viu; s-a uitat la el, a zâmbit uşor şi m-a rugat să-i dau drumul pe câmp. Şi i-am împlinit dorinţa. Acum taică-său a venit din oraş cu un căţeluş, un dog de Milano, nu ştiu de unde l-o fi găsit. Credea că o să-l împace aşa, dar mă tem că i-a făcut şi mai rău…

— Încă ceva, Karamazov, cel fel de om e taică-său? Îl cunosc, dar aş vrea să ştiu şi părerea dumitale: e într-adevăr un caraghios, un măscărici, aşa cum pare?

— Ah, nu! Există oameni foarte sensibili, dar pe care viaţa i-a strivit. Maimuţărelile lor nu înseamnă nimic altceva decât o ironie muşcătoare la adresa celor pe care nu îndrăznesc să-i atace direct, spunându-le deschis ce cred despre ei, fiindcă au tremurat şi s-au umilit prea mult în faţa lor. Crede-mă, Krasotkin, caraghioslâcurile acestea ascund uneori o tragedie cumplită! Acum tot ce i-a mai rămas pe lume, tot rostul vieţii lui e Iliuşa şi dacă se întâmplă să-i moară băiatul, ori o să-şi piardă minţile, ori o să-şi pună capăt zilelor. Sunt aproape convins, e destul numai să mă uit la ti?

— Te înţeleg, Karamazov, văd că dumneata cunoşti oamenii! Rosti Kolea patetic.

— Când am zărit câinele, am crezut c-ai venit cu Jucika.

— Ai răbdare, Karamazov, poate că o s-o găsim până la urmă şi pe Jucika; deocamdată însă am venit cu Perezvon. Am să-i dau drumul în casă, poate că totuşi o să-i facă mai mare plăcere lui Iliuşa decât dogul acela de Milano. Stai puţin, aş vrea să-ţi mai spun ceva. Vai, Doamne, te-am ţinut atâta afară! Exclamă el deodată. Eşti numai în haină şi eu te ţin de vorbă aici, pe gerul ăsta, ca să vezi ce egoist sunt? O, suntem cu toţii nişte egoişti, Karamazov!

— Nu face nimic… E cam frig, într-adevăr, dar să ştii că nu răcesc chiar aşa de uşor. Să mergem. Dar spune-mi, te rog, care este numele dumitale, ştiu doar că te cheamă Kolea… Dar mai departe?

— Nikolai, Nikolai Ivanov Krasotkin sau, cum se spune oficial: fiul lui Krasotkin, răspunse Kolea, râzând fără rost. Bineînţeles, se grăbi el să adauge, nu mă împac de loc cu numele meu; Nikolai mi-e antipatic.

— Dar de ce?

— E banal, e vulgar…

— Ai treisprezece ani? Întrebă Aleoşa.

— Aproape paisprezece… Foarte curând, adică, mai precis peste două săptămâni, împlinesc paisprezece ani. Trebuie să-ţi mărturisesc cu ocazia asta o mică slăbiciune pe care o am şi ţi-o mărturisesc pentru că am ajuns să ne cunoaştem în sfârşit şi ca să-ţi dai seama din capul locului cu cine ai de-a face; să ştii că nu pot suferi să mă întreba cineva câţi ani am, ba chiar mai mult decât atât, mă scoate din fire… Şi încă ceva… Gurile rele au scornit pe socoteala mea cum că săptămâna trecută m-aş fi jucat cu cei dintr-a-ntâi de-a hoţii, ceea ce e pur şi simplu o calomnie! E adevărat că m-am jucat cu ei, dar n-am făcut-o în nici un caz pentru plăcerea mea; cine spune aşa minte cu neruşinare! Am toate motivele să cred că zvonul acesta stupid a şi ajuns la urechile dumitale, de aceea vreau să ştii că m-am jucat numai şi numai de dragul lor, pentru că nu sunt în stare să născocească nimic fără mine. Aşa e aici, pe la noi, lumea nu

mai ştie ce să inventeze şi cum să mai scornească fel de fel de vorbe. Oraşul nostru este un oraş de clevetitori, zău dacă nu-i aşa!

— Şi chiar dacă te-ai fi jucat pentru plăcerea dumitale, nu înţeleg de ce ţi se pare atât cât ruşinos?!

— Ei, asta e, pentru plăcerea mea… Spune-mi, dumneata ai fi în stare să te joci de-a caii?

Aleoşa zâmbi.

— Dar oamenii mari nu se duc la teatru să vadă aventurile cutărui sau cutărui erou sau mai ştiu eu ce peripeţii cu hoţi ori lupte pe câmpul de bătaie (aşa cum se joacă, bunăoară, copiii de-a hoţii şi vardiştii)? Nu-i acelaşi lucru, în fond, când stai şi judeci mai bine? Jocul de-a războiul sau de-ă hoţii în timpul recreaţiilor la şcoală este şi el o artă în faşă, porneşte din aceeaşi năzuinţă artistică abia înmugurită într-un suflet fraged. Jocurile acestea sunt adeseori mai izbutite decât reprezentaţiile teatrale, cu singura deosebire că la teatru te duci să vezi jucând nişte actori, pe când în cazul de faţă actorii sunt copiii înşişi. Şi totul are un aer firesc.

— Adevărat? Asta e convingerea dumitale sinceră? Rost! Koiea mirat, privindu-l drept în ochi. Ştii că e o idee grozav de interesantă! Cum ajung acasă, îmi pun creierul în mişcare şi am să meditez în linişte la tot ce mi-ai spus. Drept să-ţi spun, eram sigur c-o să am multe de învăţat de la dumneata. De aceea am venit, ca să învăţ de la dumneata, Karamazov! Încheia Kolea cu însufleţire.

— Şi eu de la dumneata, adăugă Aleoşa zâmbind, şi-i strânse mâna.

Kolea era încântat, cu atât mai încântat cu cât Aleoşa îi vorbea ca de la egal la egal, ca şi cum ar fi fost „un om mare”.

— Ai să ai acum prilejul să vezi o figură clasa-întâi, Karamazov, o adevărată reprezentaţie, exact ca la teatru! Spuse el râzând nervos. Pentru asta am şi venit.

— Să intrăm mai întâi alături, la proprietar, toţi băieţii şi-au lăsat paltoanele acolo, pentru că la ei în cameră e zăduf

şi e şi înghesuială.

— O, eu nu pot să stau decât foarte puţin, am să intru aşa îmbrăcat. Perezvon o să rămână în antreu să facă pe mortul: „Ici, Perezvon, couche, fă pe mortul!” Ai văzut? Nici nu mai mişcă. Ştii ce? Am să intru înăuntru să văd cum se prezintă situaţia şi la momentul oportun am să-l fluier: „Ici, Perezvon!” şi odată o să dea buzna în casă, ca nebunul. Numai de n-ar uita Smurov să deschidă uşa la timp! Am să-i atrag atenţia şi ai să vezi atunci o figură grozavă.

V – LA CĂPĂTIIUL LUI ILIUŞA.

Odaia în care locuia familia căpitanului Sneghirev – o veche cunoştinţă de-a noastră – despre care am mai avut ocazia să vorbim, în momentul acela era atât de ticsită, încât abia se mai putea respira. Se adunase mai multă lume decât putea încăpea înăuntru. Câţiva dintre colegii lui Iliuşa veniseră să-l vadă şi deşi toţi, începând cu Smurov, ar fi fost gata să jure că Aleoşa n-avea nici un amestec şi că nu el mijlocise împăcarea, aducându-i aici, în realitate aşa se întâmplase. Dăduse însă dovadă de multă abilitate cu acest prilej, reuşind să-i aducă rând pe rând, fără să recurgă la nici un fel de „sentimentalism” şi fără să lase impresia unui lucru premeditat, ci aşa, ca din întâmplare. Venirea copiilor fusese un adevărat balsam pentru Iliuşa, alinându-i oarecum suferinţele. Prietenia duioasă şi dragostea pe care i-o arătaseră băieţii, până mai deunăzi duşmanii lui neîmpăcaţi, îl mişcaseră până în adâncul sufletului. Nu mai lipsea decât Krasotkin şi asta îl durea cumplit. Dintre toate amintirile lui pline de amărăciune niciuna nu era atât de chinuitoare ca povestea cu Krasotkin, unicul lui prieten şi apărător, asupra căruia se năpustise cu briceagul. Cel puţin asta era impresia lui Smurov, un băieţaş ager la minte; el făcuse de altfel primul pas, împăcându-se cu Iliuşa. Dar atunci când Smurov îi dăduse a înţelege lui Krasotkin că Aleoşa ar avea „ceva de vorbit” cu el şi că ar vrea să treacă pe la dânsul, Kolea îi tăiase numaidecât apa de la moară, poruncindu-i pe un ton răstit să-i spună „lui Karamazov” că

ştie el ce trebuie să facă, că n-are nevoie de sfaturile nimănui şi că, dacă se va hotărî să-l viziteze pe bolnav, o să-şi aleagă singur momentul, pentru că are „socotelile lui”. Asta se întâmplase cu două săptămâni în urmă. Iată de ce Aleoşa nu mai trecuse pe la el, aşa cum avusese de gând la început. Cu toate acestea, între timp, îi mai trimisese de câteva ori vorbă prin Smurov. De fiecare dată însă Kolea refuzase categoric să-i dea ascultare, comunicându-i la rândul său lui Aleoşa că, dacă va veni cumva la el să-l cheme, n-o să se mai ducă în vecii vecilor la Iliuşa şi că roagă să fie lăsat în pace. Până în ultima zi, Smurov nici habar n-avusese că în cele din urmă Kolea se hotărâse totuşi să-l vadă pe Iliuşa; doar în ajun, la despărţire, în momentul când îi întinsese mâna, Kolea îl anunţase din senin să stea acasă a doua zi dimineaţă, că vine să-l ia, să meargă împreună la Sneghirevi, atrăgându-i atenţia să nu scape vreun cuvânt faţă de cineva în legătură cu asta, pentru că vrea să le facă o surpriză. Smurov se executase întocmai. Gândul c-o să vină şi cu Jucika îi încolţise în minte datorită unor vorbe pe care Kolea le spusese în treacăt odată: „Sunteţi nişte măgari cu toţii. Auzi, să nu puteţi găsi voi un câine, din moment ce trăieşte!” După o bucată de vreme însă, când Smurov făcuse o aluzie în privinţa asta, Kolea îşi ieşise din sărite: „Dar ce sunt dobitoc să umblu după câinii altora, când îl am acasă pe Perezvon? Cum poţi să-ţi închipui că javra putea să mai trăiască după ce-a înghiţit acul? Ce înseamnă sentimentalismele astea idioate?!”

De două săptămâni Iliuşa nu se mai dăduse jos din pătuţul lui aşezat în colţ, sub icoane. Iar la şcoală nu mai fusese încă din ziua în care se întâlnise cu Aleoşa şi-i muşcase degetul. În aceeaşi zi boala îl culcase la pat, deşi timp de o lună mai putuse să facă din când în când doi, trei paşi prin odaie sau în antreu; mai apoi îl lăsaseră cu totul puterile şi nu mai putea sa umble decât sprijinit de taică-său. Bietul om tremura pentru viaţa băiatului, aproape că nu mai

pusese strop de băutura pe limbă şi mai că-şi ieşise din minţi de spaimă că s-ar putea să-şi piardă odorul; de multe ori – mai ales după ce-l plimba de braţ prin odaie, ajutându-l apoi să se întindă iarăşi în pat – se refugia în antreu şi acolo, ghemuit într-un ungher întunecos, cu fruntea lipită de zid, plângea cu lacrimi amare, cutremurându-se tot şi silindu-se să-şi înăbuşe suspinele, de teamă să nu observe copilul.

Intrând apoi în odaie, nu ştia cum să-l mai alinte şi să-l înveselească, îi spunea o mulţime de poveşti şi anecdote hazlii, făcea comicării, maimuţărind tot felul de indivizi ridicoli pe care-i întâlnise în cine ştie ce împrejurare sau imitând urletele ori ţipetele lighioanelor. Iliuşa se simţea prost când taică-său se scălâmbăia sau făcea pe bufonul. Deşi se străduia să nu arate cât de mult îi displace treaba asta, îşi dădea seama cu durere în suflet că tatăl său îndurase multe umilinţe în viaţă şi-şi aducea mereu aminte de ziua aceea „de groază”, în timp ce-i stăruia în urechi, obsedantă, porecla „Şomoiog de câlţi” scornită de băieţi. Ninocika, surioara lui cea beteagă, un suflet duios şi blajin, nu putea nici ea să-l vadă pe taică-său schimonosindu-se în halul ăsta. (Varvara Nikolaevna plecase mai demult la Petersburg, la cursuri.) În schimb, mămica, în nebunia ei, se amuza nespus şi râdea din toată inima când bărbatul ei imita câte o persoană caraghioasă sau făcea cine ştie ce giumbuşlucuri. Numai aşa se mai potolea, pentru că era mai tot timpul ţâfnoasă şi se plângea că toată lumea o neglijează, că nimeni nu-i poartă respectul cuvenit, că, dimpotrivă, care mai de care caută s-o jignească etc, etc. În ultimele zile se petrecuse şi cu ea o schimbare. Se uita din ce în ce mai des spre pătucul în care zăcea Iliuşa şi cădea mereu pe gânduri. Se făcuse mult mai tăcută acum Şi se astâmpărase, iar dacă o mai apuca uneori plânsul, plângea pe tăcute, ca să n-o simtă nimeni. Căpitanul observase cu nedumerire şi în acelaşi timp cu o strângere de inimă această schimbare. La început, sărmana de ea îşi făcuse

mult sânge rău din pricina băieţilor care veneau toată ziua-bună ziua la ei, dar mai târziu se obişnuise cu veselia gălăgioasă şi cu discuţiile copiilor, ba chiar se distra atât de bine cu ei, încât dacă la un moment dat ar fi încetat să le mai calce în casă, ar fi fost teribil de necăjită. De câte ori ştrengarii povesteau câte ceva sau începeau să se joace, mămica bătea din palme şi râdea să se prăpădească. Pe unii chiar îi chema lângă ea să-i sărute. Mai ales îl îndrăgise grozav pe Smurov. Cât priveşte pe căpitan, se simţise într-al nouălea cer când băieţii veniseră să-i ţină de urât lui Iliuşa; îi creştea inima de bucurie numai când îi vedea, legănându-se cu speranţa că poate astfel Iliuşa n-o să mai fie atât de abătut şi o să se pună mai repede pe picioare. Până în ultimele clipe nu avu nici cea mai mică îndoiala – deşi tremura pentru viaţa copilului – că Iliuşa al lui o să se facă bine. Îi întâmpina cu multă deferentă pe micii oaspeţi, se învârtea în jurul lor, căutând să le împlinească toate gusturile; ar fi fost în stare să-i poarte şi-n cârcă, ba chiar fusese cât pe ce s-o şi facă, dar, băgând de seamă că jocul ăsta nu era pe placul lui Iliuşa, se lăsase păgubaş. Cumpăra pentru ei tot felul de bunătăţi, turtă dulce, nuci, făcea pentru toţi ceai, îi servea cu tartine. Trebuie să spunem cu această ocazie că, în ultima vreme, nu mai ducea lipsă de bani. Acceptase până la urmă cele două sute de ruble trimise de Katerina Ivanovna, exact aşa cum prevăzuse Aleoşa. Apoi, aflând mai în amănunţime condiţiile în care trăiau şi auzind că pe lângă toate celelalte se mai îmbolnăvise şi băiatul, Katerina Ivanovna se dusese personal să-i vadă, cu care prilej făcuse cunoştinţă cu întreaga familie şi izbutise s-o farmece chiar şi pe nevasta cea zănatică a căpitanului. De atunci, darurile ei curgeau neîncetat, iar căpitanul, înnebunit de groază la gândul că odorul lui scump ar putea să se prăpădească, dăduse la o parte orice mândrie, primindu-i smerit ajutoarele. Chemat de Katerina Ivanovna, doctorul Herzenstube venea din două în două zile, dar vizitele lui nu aduceau nici o

ameliorare, cu toate că îl îndopa cu tot felul de medicamente pe bolnav. În schimb, chiar în ziua aceea, care era o duminică, aşteptau sosirea unui nou medic de la Moscova, considerat ca o somitate în capitală. Fusese solicitat de Katerina Ivanovna care-l plătise cu bani grei, dar nu special pentru Iliuşecika, ci în cu totul alt scop, aşa cum vom vedea mai încolo, când vom avea ocazia să vorbim şi despre lucrul acesta. Şi cum ilustrul practician tot se deranjase să vină, îl rugase să-l consulte şi pe copil, având grijă să-l înştiinţeze din vreme pe căpitan. Acesta din urmă însă nu prevăzuse de loc vizita lui Kolea Krasotkin, deşi de mult se tot gândea că poate băiatul, din pricina căruia Iliuşecika se frământa atâta, se va decide, în sfârşit, să le calce în casă. În momentul când se deschise uşa şi Krasotkin răsări în prag, toată lumea şi gazda şi copiii, se strânsese buluc în jurul pătuţului din colţ, să privească un căţeluş mic de rasă – născut chiar în ajun: – veritabil dog de Milano, pe care căpitanul îl arvunise cu o săptămână înainte ca să-i procure o distracţie şi să-l împace pe Iliuşa, văzând că bolnavul încă mai tânjea îndurerat după potaia dispărută fără urmă. Iliuşa aflase de câteva zile c-o să capete un căţeluş, dar nu o potaie de rând, ci un animal de soi, dog autentic de Milano (ceea ce desigur era cu totul altceva). Din delicateţe sufletească, bolnavul se silea să dea impresia că era într-adevăr încântat de cadoul pe care-l primise, dar toţi şi taică-său şi băieţii, îşi dădură seama imediat că puiul de câine nu făcuse decât să-i amintească şi mai dureros de biata Jucika, moartă din vina lui. Căţeluşul muşina încolo şi încoace prin aşternut, în timp ce Iliuşa, cu un zâmbet trist pe buze, îl mângâia cu mâna lui slabă şi palidă, aproape străvezie; evident, îi plăcea, totuşi… Nu era Jucika. Din păcate, Jucika nu mai exista, dar s-o fi avut acum pe Jucika împreună cu căţeluşul cel mic, o, atunci… Atunci ar fi fost cu adevărat fericit!

— Krasotkin! Strigă deodată unul din băieţi, dând cu ochii de Kolea.

Se stârni oarecare agitaţie, copiii se înşirară de o parte şi de cealaltă a pătuţului, descoperindu-l deodată pe Iliuşa. Căpitanul se grăbi să iasă în întâmpinarea oaspetelui.

— Poftiţi, poftiţi… Sunteţi un musafir mult dorit! Bâigui el. Iliuşecika, domnul Krasotkin a binevoit să vină la tine…

Kolea însă, după ce-i strânse în treacăt mâna, se strădui sa arate că ştie să se poarte ca un om de lume. Întorcându-se numaidecât spre soţia căpitanului (care, supărată foc, bombănea că băieţii se îmbulziseră în jurul lui Iliuşecika şi n-o lăsau să vadă şi ea căţeluşul), se înclină în faţa ei, pocnind milităreşte din călcâie, apoi se răsuci în loc cu faţa spre Nikolaevna, pe care o salută în acelaşi mod, având în vedere că şi ea era o reprezentantă a sexului frumos. Tot acest ceremonial avu darul s-o încânte pe biata nebună.

— Din primul moment îţi dai seama când un tânăr e manierat! Zise ea gesticulând. Că musafirii noştri de obicei vin de-a-n-călarelea, unul peste celălalt…

— Cum aşa, mămico, cum vin de-a-n-călarelea? Îngăima căpitanul afectuos, dar în acelaşi timp cu teamă ca „mămica” să nu facă vreo gafă.

— Uite aşa. Unul îl ia în cârcă pe celălalt în antreu şi intră aşa de-a-n-călarelea într-o casă onorabilă. Halal musafiri, ce să zic?

— Dar cine, cine a intrat aşa, mămico?

— Uite, băiatul acela – îl vezi?

— L-a luat în cârcă pe cel de colo şi ăsta a intrat călare pe ăstălalt…

Între timp, Kolea ajunsese în dreptul pătuţului pe care zăcea Iliuşa. Bolnavul devenise dintr-o dată foarte palid. Se ridicase în capul oaselor, cu privirile pironite asupra lui; Kolea, care nu-l mai văzuse de mai bine de două luni pe prietenul lui de odinioară, se opri înmărmurit: nu se aştepta câtuşi de puţin să-l întâmpine un obrăjor atât de supt şi gălbejit, ochii aceia mai arzători ca oricând parcă, mânuţele acelea firave! Şi-n timp ce se uita aşa la el, uimit şi îndurerat, îi atrase atenţia respiraţia lui sacadată şi buzele

crăpate de febră. Făcu un pas înainte şi, paralizat de emoţie, spuse:

— Ei bătrâne… Cum mai merge?

Glasul însă i se frânse brusc şi simţi că-l părăseşte curajul, faţa i se crispa, iar colţurile gurii îi tremurară şi se lăsară în jos. Iliuşa zâmbi trist, fără să poată rosti un cuvânt. Kolea ridică mâna şi-l mângâie în neştire pe cap.

— Nu-i nimic! Îngăimă el încet, vrând parcă să-l îmbărbăteze, dar fără să-şi dea seama prea bine ce spune.

Tăcură amândoi o clipă.

— Ce ai acolo, un căţeluş? Acum l-ai primit? Întrebă Kolea, căutând să ia un ton indiferent.

— Daaa! Şopti prelung Iliuşa, gâfâind.

— Are botul negru, înseamnă c-o să fie rău, ai să vezi c-o să trebuiască să-l pui în lanţ, observă Kolea, sfătos şi cu toată convingerea, ca şi cum nu exista nimic mai important în momentul acela decât căţeluşul şi botişorul lui negru. Adevărul era că îşi dădea toată silinţa să se stăpânească, ca nu cumva să se facă de ruşine, bufnind în plâns ca „un puşti” şi nu izbutea. Când o să crească mare o să fii nevoit să-l ţii în lanţ, ascultă-mă pe mine.

— O să se facă o namilă cât toate zilele! Exclamă un băiat din grup.

— Sigur că da, păi cum, doar e dog de Milano, o să crească mare de tot, cât un viţel! Se grăbiră să confirme.

Căpitanul sări şi el cu gura.

— Da, da, ca un viţel, chiar ca un viţel! Special am căutat unul rău, rău de tot, de altfel şi părinţii lui sunt colosal de mari, uite, cam pe-atâta şi fioroşi!… Luaţi loc, vă rog, uite aici, pe pătuţul lui Iliuşa, sau poate mai bine pe bancă. Poftiţi, poftiţi, cu toată dragostea, sunteţi un musafir de zile mari… Aţi venit împreună cu Alexei Feodorovici?

Krasotkin se aşează pe pătuţ la picioarele lui Iliuşa. Pe drum desigur îşi făcuse un plan, gândindu-se cum să înceapă discuţia cu cât mai multă dezinvoltură şi cu un aer detaşat şi acum nu mai ştia ce să spună.

— Nu… Am venit cu Perezvon… Ştii că am şi eu un câine. Perezvon, aşa-l cheamă. E un nume slavon. L-am lăsat s-aştepte afară, dar numai o dată să fluier şi intră glonţ în casă. Am venit cu el. Apoi, întorcându-se brusc spre Iliuşa, îl luă repede, întrebându-l pe nepusă masă: Bătrâne, îţi mai aduci aminte de Jucika?

Obrăjorul lui Iliuşa se crispa deodată. Copilul îl privi pe Kolea cu nişte ochi de martir. Aleoşa, care rămăsese în prag, se încruntă şi-i făcu semn pe furiş să nu-i mai pomenească de Jucika, dar băiatul nu băgă de seamă sau nu voi, poate, să bage de seamă.

— Unde este… Jucika? Întrebă Iliuşa cu o voce stinsă.

— Ehe, frăţioare, Jucika a ta s-a topit! Şi-a luat câmpii.

Iliuşa tăcu, uitându-se din nou la el cu o atenţie concentrată. Aleoşa, întâlnind privirea lui Kolea, îi făcu iarăşi semn să curme discuţia, dar băiatul îşi întoarse ochii, ca şi cum n-ar fi observat nimic.

— Cine ştie pe unde i-or fi rămas oasele?! Păi, ce, mai putea să fie zdravănă după ce-a înghiţit hapul?! Continuă necruţător Kolea, cu toate că şi el parcă începuse să simtă că nu mai poate respira în voie… Asta cu care am venit e Perezvon, câinele meu… Nume neaoş slavon… Ţi l-am adus să-l vezi.

— N-am ne… Vo.ie, rosti în sfârşit Iliuşa.

— Ba nu, ba nu, trebuie să-l vezi, trebuie… Ai să te distrezi. Pentru asta l-am adus… E tot aşa îmblănit ca şi celălalt… Îmi permiteţi, doamnă, să-l chem înăuntru? Se întoarse el către soţia lui Sneghirev, în timp ce pe figura lui se oglindea o emoţie cu totul inexplicabilă.

— Nu, nu-i nevoie, zău nu! Protestă amărât, cu inima sfâşiată, Iliuşa. Şi-n ochii lui pâlpâi o mustrare.

— Lăsaţi… Mai bine lăsaţii, altă dată… Interveni căpitanul, zvâcnind de pe cufărul pe care şedea la perete.

Kolea ţinea însă morţiş la ideea lui şi, apucând-o înainte, strigă deodată: „Smurov, uşa!” Băiatul deschise uşa şi Kolea şuieră din ţignal. Perezvon intră buzna în odaie.

— Sus, Perezvon, fă frumos, hai, frumos! Tună Kolea, sărind în picioare şi câinele se ridică în două labe şi stătu smirna în faţa lui Iliuşa.

În momentul acela avu loc o adevărată lovitură de teatru: Iliuşa tresări brusc şi se aplecă peste marginea patului cât putu mai mult spre Perezvon, sorbindu-l din ochi, aproape fără să mai sufle.

— E… Jucika! Exclamă el deodată cu un glăscior istovit de suferinţă şi fericire.

— Dar cine credeai c-o să fie? Zbieră Kolea încântat, şi, luând în braţe câinele, îl ridică până în dreptul lui Iliuşa.

— Priveşte, bătrâne, îl vezi: e chior de un ochi şi are urechea stângă crestată, aşa cum mi-ai spus tu. După semnele astea am reuşit să dau de urma Jucikăi, Am găsit-o chiar atunci, la o zi, două după istoria aceea! N-avea stăpân, era a nimănui, un biet câine vagabond! Dădea el explicaţii, întorcându-se precipitat rând spre Sneghirev, când spre soţia acestuia, când spre Aleoşa apoi din nou spre Iliuşa. Se pripăşise în curte la Fedotovi, acolo îşi făcea veacul, dar nu-i dădea nimeni nici o coajă de pâine. Trebuie să fi fugit de undeva de la ţară!… Şi aşa am găsit-o… Vezi, bătrâne, că n-a înghiţit totuşi cocoloşul acela de pâine pe care i l-ai aruncat atunci? Dacă l-ar fi înghiţit, se ducea pe copcă, e limpede ca bună ziua. Din moment ce trăieşte, înseamnă c-a reuşit totuşi să-l dea afară. N-ai observat tu când l-a dat afară. De dat, l-a dat însă, nu încape îndoială, numai că s-a înţepat la limba, de aia, vezi chelălăia. A rupt-o la fugă chelălăind şi tu ai crezut atunci că înghiţise cocoloşul. Îmi închipui ce-o fi urlat săraca, pentru că ştii, la câini, pieliţa care le căptuşeşte gura e foarte sensibilă… Mult mai sensibilă decât la om, mult, mult mai sensibilă! Perora cu însufleţire Kolea, al cărui chip strălucea de fericire.

Iliuşa nu era în stare să scoată o vorbă. Se uita la Kolea cu ochii lui mari, aproape ieşiţi din orbite, cu gura căscată, alb la faţă ca varul. Dacă Krasotkin, care nu bănuia nimic, ar fi

ştiut cât de crâncenă, cât de nefastă putea să fie această împrejurare pentru bietul copil, în halul în care era de bolnav, cu siguranţă că nu s-ar fi hotărât niciodată să pună la cale surpriza pe care i-o făcuse acum. Dintre toţi cei ce se aflau în odaie, singurul care-şi dădea seama de asta părea să fie Aleoşa. Cât despre căpitan, era ca un copil mic.

— Jucika! Va să zică, asta-i Jucika? Strigă el într-o explozie de bucurie. Iliuşecika, e Jucika, Jucika ta! Mămico, ai auzit, e Jucika! Şl-l podidi plânsul.

— Şi eu să n-am habar de nimic! Exclamă Smurov contrariat. Bravo, Krasotkin! Nu v-am spus eu c-are s-o găsească? Uite c-a găsit-o…

— A găsit-o! Îi ţinu isonul unul dintre copii.

— Bravo, Krasotkin! Se auzi al treilea glăscior.

— Bravo, bravo! Îl aclamară cu toţii, aplaudând.

— Staţi, staţi! Interveni Kolea, încercând să domine gălăgia. Să vă spun cum a fost, că aici e toată frumuseţea! Aşadar, am găsit-o şi am luat-o cu mine acasă; am ascuns-o însă tot timpul, o ţineam încuiată în odaie. Nu am arătat-o nimănui până azi. Doar Smurov ştia ceva de acum două săptămâni, dar eu îi dădeam mereu zor cu Perezvon, aşa că nici el n-a mirosit nimic. În vremea asta am învăţat-o să facă tot felul de giumbuşlucuri. Să vedeţi numai ce năzdrăvănii ştie să facă! Special m-am ocupat de ea, ca să ţi-o aduc dresată, bătrâne, da, da, dresată, cum s-ar zice, un câine savant, să vezi şi tu ce a ieşit din Jucika ta! Nu aveţi cumva o bucăţică de carne? Am să vă arăt o figură să vă prăpădiţi de râs! O bucăţică de carne, cred că se găseşte aşa ceva prin casă…

Ieşind în antreu, căpitanul se duse fuga alături, la proprietari, unde tocmai se pregătea mâncarea. Ca să nu piardă un timp preţios, Kolea, care nu-şi mai găsea astâmpăr, îi porunci lui Perezvon: „Fă pe mortul!” Dulăul se învârti în loc şi se culcă pe spate, încremenind aşa, cu labele în sus. Băieţii râdeau, în timp ce Iliuşa privea cu acelaşi surâs chinuit pe buze. Nimeni însă nu făcea atâta haz de

„moartea” lui Perezvon ca „mămica”; râdea cu poftă de năzdrăvanul de câine şi tot plesnea din degete, chemându-l:

— Perezvon, Perezvon!

— Acum nu s-ar mai scula de acolo pentru nimic în lume! Rosti Kolea triumfător, mândrindu-se pe bună dreptate cu isprava lui. Puteţi să-l strigaţi cu toţii, că nici nu se clinteşte măcar, doar dacă aude glasul meu, într-o clipă e-n picioare! Ici, Perezvon!

Câinele se ridică imediat şi începu să se gudure, sărind şi scheunând de bucurie. Tocmai atunci se întoarse şi căpitanul cu o bucată de carne fiartă.

— Nu-i prea fierbinte? Întrebă Kolea serios şi grijuliu, luându-i carnea din mână. Nu, nu este. Câinii nu prea se împarcă de obicei cu mâncarea fierbinte. Fiţi atenţi, vă rog! Iliuşecika, uite-te încoace, bătrâne, de ce nu te uiţi? L-am adus special pentru tine şi văd că nici nu te interesează!

De astă dată demonstraţia consta din următoarea figură: pe botul câinelui, care stătea neclintit, încordat, vibrând ca o strună întinsă, se punea o bucăţică ispititoare de carne. Bietul animal trebuia să rămână în poziţia asta, fără să se clintească, atâta cât avea chef stăpânu-său să-l ţină, chiar şi o jumătate de ceas. Kolea nu-l supuse la caznă decât un moment.

— Pil! Strigă el şi în aceeaşi clipă bucata de carne de pe botul câinelui zbură ca prin farmec în gura lui.

Publicul îşi manifestă, bineînţeles, entuziasmul.

— Pentru asta n-ai vrut să vii până acum, numai ca să dresezi câinele? Se miră Aleoşa, în glasul căruia se simţea o involuntară mustrare.

— Da, pentru asta! Recunoscu Kolea candid. Voiam să vi-l prezint în toată splendoarea lui!

— Perezvon! Perezvon! Îl chemă Iliuşa, plesnind din degetele-i firave ca să-l îmbie să vină.

— Ce vrei? Stai, că ştie să se urce şi singur în pat! Ici, Perezvon! Kolea bătu cu palma aşternutul şi Perezvon ţâşni ca o săgeată din loc.

Iliuşa îi cuprinse capul cu amândouă mânuţele şi Perezvon îl linse recunoscător pe obraz. Băiatul se lipi de el şi se culcă din nou, ascunzându-şi obrăjorul în blana lui miţoasa.

— Doamne! Doamne! Repeta căpitanul, care plutea în slăvi.

Kolea se aşează pe marginea patului.

— Iliuşa, vreau să-ţi mai arăt ceva. Ştii, ţi-am adus tunul. Atunci când ţi-am vorbit despre el, dacă-ţi aminteşti, ai spus: „Ah, ce n-aş da să-l văd şi eu!” Şi uite c-am venit cu el.

Şi, fără să mai zăbovească, scoase din taşcă tunuleţul de bronz. Fericit cum era şi surescitat, ar fi vrut să facă totul deodată. Altă dată ar fi aşteptat să se potolească vâlva stârnită de Perezvon; acum însă părea că nu se mai gândeşte să-şi drămuiască efectele: „Vă place, nu-i aşa şi vă bucuraţi, atunci, poftim, uite încă o bucurie în plus!” Şi el se simţea într-al nouălea cer.

— De când am pus ochii pe jucăria asta pentru tine, bătrâne, pentru tine! Am descoperit-o la Morozov, îl ştii, nu-i aşa, funcţionarul acela; zăcea de pomană la el, o avea de la frate-său; am făcut schimb cu dânsul, i-am dat o carte din biblioteca tatii: Ruda lui Mabomed sau Şi nebunia e buna la ceva. E o carte veche de vreo sută de ani, foarte piperată, a apărut la Moscova pe vremea când nu exista încă cenzura şi Morozov e mare amator de asemenea opuri. Unde mai pui că mi-a mai şi mulţumit…

Kolea ţinea tunul în palmă, aşa ca să-l poată vedea şi admira toată lumea. Iliuşa se ridicase într-o rână şi nu se mai sătura privind jucăria, fără să-i dea drumul lui Perezvon, pe care-l ţinea mai departe încolăcit pe după grumaz. Senzaţia pe care o stârnise Kolea atinse punctul culminant atunci când anunţă că are şi praf de puşcă şi că ar putea chiar să facă o demonstraţie, bineînţeles dacă lucrul acesta „nu le deranjează pe doamne”. „Mămica” ţinu neapărat să vadă mai de aproape tunul şi dorinţa îi fu îndeplinită pe loc. Jucăria de bronz avu darul să-i placă nespus de mult şi începu chiar s-o plimbe încolo şi încoace

pe genunchi. Răspunse foarte prompt la rugămintea lui Kolea, care-i ceruse permisiunea să tragă cu tunul, arătându-se imediat de acord fără să înţeleagă prea bine ce voia de la ea. Băiatul le arătă praful de puşcă şi alicele. Căpitanul, în calitate de fost ofiţer, luă asupra sa operaţia încărcării şi-şi turnă în palmă câteva fire de pulbere, opinând c-ar fi mai bine să lase alicele pentru alta ocazie. Tunul fu aşezat pe podea cu gura întoarsă, în aşa fel ca să nu fie nimic în bătaia ei, se introduse pulberea şi se dădu foc încărcăturii cu un chibrit. Detunătura fu într-adevăr impresionantă. Mămica tresări în primul moment, ca imediat după aceea să izbucnească în râs, veselă nevoie mare. Băieţii aveau un aer triumfător, dar cel mai încântat dintre toţi era căpitanul când se uita la Iliuşa. Kolea ridică de jos jucăria, oferindu-i-o împreună cu praful de puşcă şi alicele.

— E pentru tine, pentru tine! De când le păstrez! Repeta el fericit.

— Zău, daţi-mi-l mie! Daţi-mi mai bine mie tunuleţul! Sări cu gura mămica, rugându-se ca un copil mic.

I se citea pe faţă neliniştea şi teama chinuitoare că s-ar putea să fie refuzată. Kolea se zăpăci. Căpitanul începu să se agite alarmat şi se repezi s-o împace pe nebună.

— Mămico, mămico! Tunuleţul e-al tău, zău, e al tău, dar o să-l ţină deocamdată Iliuşa, pentru ca lui i l-a dat. Nu-i acelaşi lucru? Iliuşecika o să te lase să te joci cu el când doreşti, o să fie şi al tău şi al lui, al amâdoura…

— Nu vreau aşa, de ce al amândoura, vreau să fie numai al meu, nu al lui Iliuşa! Se încăpăţână mămica, mai-mai să se pornească pe plâns.

— Ia-l, mamă, ia-l dumneata! Strigă deodată Iliuşa. Krasotkin, pot să-l dau mămichii? Se întoarse el rugător spre Kolea, ca şi când s-ar fi temut să nu-l supere dacă va dărui altcuiva jucăria.

— Sigur că da, bineînţeles! Se învoi numaidecât Kolea şi, luând tunuleţul din mâna lui Iliuşa, îl oferi mămichii cu cea

mai respectuoasă plecăciune.

Nebuna lacrimă înduioşată.

— Iliuşecika, puiul mamei, uite cine-o iubeşte pe mămica! Exclamă ea drăgăstoasă şi începu să plimbe tunul încoace şi încolo pe genunchi.

— Mămico, lasă-mă să-ţi sărut mânuţa! Se apropie impetuos de ea căpitanul, punându-şi pe loc intenţia în aplicare.

— Nu există băiat mai drăguţ pe lume decât domnişorul ăsta bun şi dulce! Decretă simandicoasa doamnă, arătându-l cu mâna pe Kolea.

— Să ştii că pulbere pot să-ţi aduc câtă vrei, Iliuşa. Singuri o fabricăm. Borovikov a aflat compoziţia; douăzeci şi patru părţi silitră, zece sulf şi şase cărbune de mesteacăn, se amestecă şi se pisează la un loc şi se adaugă câte puţină apă, până se face o pastă pe care o treci apoi printr-o piele de tobă şi gata praful de puşcă!

— Smurov mi-a vorbit şi el despre pulberea voastră, dar tăticu spune că nu e acelaşi lucru cu praful de puşcă adevărat, obiectă Iliuşa.

— Nu e acelaşi lucru? Se miră Kolea roşind. Văd că totuşi ia foc; ce-i drept, eu nu mă pricep, dar…

— Nu, nu, se grăbi să se scuze căpitanul, simţindu-se cu musca pe căciulă. Am spus numai că praful de puşcă veritabil se fabrică după altă reţetă, dar, fireşte, se poate prepara şi aşa…

— Eu n-am de unde să ştiu, dumneavoastră sunteţi mai informat, fireşte… Noi l-am pus într-un borcan de pomadă şi i-am dat foc şi-a ars perfect, până la capăt, n-a rămas decât foarte puţină cenuşă. Dar nu era decât pastă, poate dac-am fi trecut-o printr-o piele de tobă… Bineînţeles, dumneavoastră vă pricepeţi mai bine… Pot să vă spun doar ca Bulkin a mâncat o bătaie numărul unu de la taică-său pe chestia asta. Ai auzit? Îl întrebă pe Iliuşa, întorcându-se spre el.

— Am aflat, răspunse copilul, care-l asculta cu cea mai mare plăcere pe Kolea, sorbindu-i fiece cuvânt.

— Pregătisem o sticlă întreagă pe care Bulkin o ţinea ascunsă sub pat. Nu ştiu cum s-a făcut c-a descoperit-o taică-său. „Da ce, vreţi să-mi aruncaţi casa în aer?” s-a speriat el. Şi dă-i şi trage-i! Se gândea chiar să mă reclame la şcoală. I-a interzis acum să mai vină pe la mine. Şi nu numai el, mai sunt şi alţi băieţi pe care părinţii nu-i mai lasă de loc să umble cu mine. De pildă, Smurov. Mi-a mers faima; cică aş fi un „copil rău”, zâmbi Kolea dispreţuitor. Şi toate mi se trag de la figura cu trenul.

— Ah, da, am auzit şi eu de asta! Exclamă căpitanul. Ba nu zău, cum aţi avut atâta curaj? Şi nu v-a fost frică de loc, de loc? Trebuie să fie ceva îngrozitor!

Căpitanul nu ştia cum să-l mai linguşească.

— Nu prea! Răspunse Kolea indiferent. Apoi, întorcându-se către Iliuşa: Afurisita aia de gâscă mi-a stricat toată reputaţia.

Povestind, Krasotkin se silea să pară cât mai degajat, dar tot nu era încă stăpân pe sine şi nu izbutea să găsească tonul potrivit.

— Ah, da, am auzit, ştiu şi eu povestea cu gâsca! Exclamă Iliuşa fericit. Mi-a spus-o cineva, dar n-am înţeles prea bine; chiar ai avut de-a face cu un judecător adevărat?

— O prostie, un fleac de nimic, dar ştii cum e obiceiul pe la noi, din ţânţar se face armăsar! Începu cu dezinvoltura Kolea. Treceam într-o zi prin piaţă; tocmai veniseră nişte ţărani cu un cârd de gâşte. M-am oprit să le privesc. Un flăcău de aici din oraş, Vişneakov (acum s-a băgat băiat de prăvălie la Plotnikov), mă vede stând locului şi mă întreabă: „Ce te zgâieşti aşa la gâşte?” Mă uit la el: un vlăjgan aşa ca la vreo douăzeci de ani, rotund la faţă, o mutră de gogoman! Trebuie să ştiţi că eu nu dispreţuiesc poporul. Dimpotrivă, chiar mi-e drag… De fapt, noi suntem în regres faţă de el – asta e o axiomă – mi se pare c-ai zâmbit, dacă nu mă înşel, Karamazov?

— Ferească Dumnezeu, sunt numai urechi, îl asigură Aleoşa cu figura cea mai nevinovată din lume şi Kolea, susceptibil din fire, se linişti.

— Teoria mea, Karamazov, e cât se poate de simplă şi clară, continuă el volubil şi încântat. Cred în popor şi mă bucur de câte ori pot să-i dau dreptate, fără să-l corcolesc însă, asta e sine qua… Dar începusem să vă spun povestea cu gâsca. Mă întorc, aşadar, spre nătărăul acela şi-i zic: „Uite aşa, mă întrebam la ce s-o fi gândind acum gâsca?” Flăcăul sa uită la mine ca picat din lună. „Şi la ce, zice el, se gândeşte?” „Vezi, zic, carul ăla de colo, cu ovăz? Dacă bagi de seamă, ovăzul curge din sac şi gâsca îşi tot lungeşte gâtul pe sub roata căruţii, să ciugulească grăunţele. Vezi?” „Văd, cum să nu văd” îmi răspunde. „Ştii la ce mă gândeam, dacă în momentul ăsta carul s-ar urni puţin din loc, ce se întâmplă cu gâsca? I-ar tăia gâtul roata sau nu i l-ar tăia?” „I l-ar tăia, nici vorbă!” mă asigură el, râzând cu gura până la urechi. „Ia să încercăm”, îi propun eu atunci. „Să încercăm”, zice. N-am avut prea multă bătaie de cap: el s-a apropiat pe nesimţite de cal, iar eu m-am dat într-o parte să mân gâsca sub car. Ţăranul nu ştiu unde căsca gura, mi se pare că vorbea cu cineva; în ce mă priveşte, n-am avut nevoie să mişc nici un deget. Gâsca şi-a întins singură gâtul sub roata carului să ciugulească ovăzul. I-am făcut semn flăcăului, care a smucit puţin de căpăstru şi hârşti, roata a retezat gâtul orătăniei! Nenorocul nostru a fost că tocmai atunci ţăranii au prins de veste şi au tăbărât cu gura pe noi: „înadins ai făcut-o!” „Ba nu, zău n-am vrut!” „Ba da”. Şi dă-i ţipete: „Hai la judecată!” M-au luat şi pe mine: „Şi tu ţi-ai vârât coada, nu se poate, că doară te ştie tot târgul cine eşti!” Şi într-adevăr aşa e, nu înţeleg cum, dar toată lumea din piaţă mă cunoaşte ca pe un cal breaz! Adăugă Kolea, cu un fel de mândrie. Am mers deci cu toţii la judecător, bineînţeles şi cu gâsca. Flăcăul nostru s-a speriat şi a început să bocească întocmai ca o muiere. Ţăranul cu paguba striga în gura mare: „Păi ce, aşa merge? Atunci n-ar

mai rămâne o gâscă în piaţă!” Fireşte, nu lipseau nici martorii. Judecătorul a isprăvit repede cu noi: flăcăul trebuia să-i plătească ţăranului o rublă despăgubire şi gâsca să-i rămână lui. Şi altă dată să nu mai facă pozne dintr-astea. Gogomanul însă se tot văicărea: „Ce sunt eu de vină, el m-a îndemnat!” şi arăta spre mine. Am răspuns cu sânge rece că nici prin gând nu mi-a trecut aşa ceva, că m-am mulţumit doar să-mi exprim o părere, să fac o ipoteză. Judecătorul Nefedov a zâmbit, dar a luat numaidecât un aer grav şi, pentru că-i venea să râdă, s-a răstit la mine: „Să ştii, zice, c-am să raportez totul la direcţia şcolii, pentru ca altă dată să nu mai faci asemenea ipoteze în loc să-ţi vezi de lecţii şi să toceşti cartea”. Gogoşi! N-a raportat nimic la şcoală; totuşi, s-a răspândit zvonul şi toată pătărania a ajuns la urechile direcţiei că mult mai sunt lungi urechile dumnealor! Cel mai înverşunat a fost Kolbasnikov, profesorul de limbi clasice, dar a sărit Dardanelov şi mi-a luat iar apărarea. Kolbasnikov acum e furios, se repede la toată lumea ca un măgar turbat! Ştii, Iliuşa, că s-a însurat; Mihailov, tatăl miresei, i-a dat numai o mie de ruble zestre, iar mireasa e frumoasă ca muma-pădurii! Să dai şi să fugi! Cu ocazia asta cei dintr-a treia i-au făcut o epigramă: Mare dandanale într-a treia: cică Alde Kolbasnikov ar fi ginerică. Aşa mai departe, e foarte nostim, am să ţi-o aduc s-o citeşti, bătrâne. Despre Dardanelov n-am ce să zic, ce-i al lui e-al lui, omul ştie carte. Întotdeauna am avut o deosebită stimă pentru asemenea persoane şi nu fiindcă mi-a luat apărarea…

— Vorba e că l-ai tăiat atunci când cu Troia; n-a putut să spună cine a întemeiat-o! Observă Smurov, mândru de Krasotkin. Păţania cu gâsca îl încântase.

— Chiar aşa, când l-aţi întrebat cine a întemeiat Troia n-a ştiut să răspundă? Se amestecă în vorbă căpitanul. Am auzit că l-aţi pus în mare încurcătură. Iliuşecika mi-a povestit totul cum a venit de la şcoală…

— El ştie tot, tăticule, tot, nu-l taie nimeni! Exclamă Iliuşecika. Se preface numai că-i aşa şi pe dincolo, dar e cel mai tare din clasă la toate materiile.

Iliuşa îl sorbea din ochi fericit.

— Povestea cu Troia a fost o prostie. În fond, nu era decât un fleac, cel puţin asta-i părerea mea! Spuse cu falsă modestie Kolea.

Izbutise, în sfârşit, să găsească tonul firesc, deşi tot mai era ceva care-l neliniştea: îl rodea faptul că, deşi istorisise cu atâta vervă boroboaţa cu gâsca, Aleoşa ascultase tot timpul serios şi tăcut, fără un zâmbet pe faţă; şi, ambiţios cum era, băiatul simţea ca un ghimpe în inimă: „De ce o fi tăcând aşa? Nu cumva mă desconsideră? Şi-o fi închipuind probabil că cerşesc laudele? Dacă-şi permite cumva să creadă că eu…”

— Pentru mine nu prezintă nici o importanţă, absolut niciuna, repetă el din nou tranşant şi cu ifos.

— Uite că eu ştiu cine a întemeiat Troia! Rosti tam-nesam un băieţel drăgălaş, de vreo unsprezece ani, sfios şi tăcut de felul lui, care până atunci stătuse lângă uşă fără să sufle o vorbă. Îl chema Kartaşov.

Kolea se uită la el grav şi mirat. Întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?” rămăsese pentru toată şcoala o enigmă pe care nu puteai s-o dezlegi decât citindu-l pe Smaragdov. Şi singurul care avea cartea lui Smaragdov era Krasotkin. Într-o zi însă, pe când posesorul ei era ocupat cu altceva, Kartaşov, zărind-o printre celelalte cărţi, o luase în mână pe furiş, deschizând-o din întâmplare chiar la pagina unde se vorbea despre întemeierea Troiei. Isprava asta o făcuse mai demult, dar, până în momentul acela puştiul nu îndrăznise să mărturisească în auzul tuturor că ştia cine fuseseră întemeietorii cetăţii, temându-se să nu-l zgândărească pe Kolea care cu siguranţă că nu l-ar fi cruţat. Acum însă îl luase gura pe dinainte. De altfel, de mult ardea de nerăbdare să-şi dea în vileag erudiţia.

— Hai, spune, cine a întemeiat-o? Îl puse la încercare Kolea, întorcându-se spre el condescendent şi mândru, gata să înfrunte toate consecinţele, deşi ghicise după figura puştiului că acesta era într-adevăr informat.

În momentul acela, în armonia generală se produse ceea ce se cheamă o disonanţă.

— Troia a fost întemeiată de Teucros, Dardanus, Ilus şi Troş, scanda băieţelul, roşindu-se atât de tare, încât ţi-era şi milă să-l vezi.

Copiii însă îl ţinură un timp sub focul privirilor, fără să-l slăbească o clipă. Abia după aceea îşi întoarseră ochii cu toţii spre Kolea care, cu cel mai desăvârşit sânge rece, îl măsură dispreţuitor din cap până în picioare pe ţâncul cel obraznic.

— Ce vrea să zică au întemeiat? Binevoi, în sfârşit, să-l întrebe Kolea. Şi, în general vorbind, ce înseamnă să întemeiezi o cetate sau un stat? Cum au procedat adică, au venit fiecare cu câte o cărămidă în mână s-o pună la temelie, ori cum?

Toţi începură să râdă. Vinovatul, din roşu se făcu stacojiu şi înghiţi în sec; puţin mai lipsea ca să-l podidească lacrimile. Kolea îl lăsă să se perpelească aşa încă un minut.

— Ca să vorbeşti despre un eveniment istoric de asemenea proporţii ca întemeierea unei naţiuni, trebuie mai întâi să-ţi dai seama ce înseamnă asta, rosti el sentenţios şi autoritar. De altfel, pe mine toate palavrele astea muiereşti mă lasă rece şi în general nu am cine ştie ce consideraţie pentru istoria universală, încheie el indiferent, adresându-se tuturor.

— Cum, pentru istoria universală? Întrebă speriat căpitanul.

— Da, pentru istoria universală. Ce rost are să-ţi încarci memoria cu toate prostiile săvârşite de oameni, fiindcă asta-i în fond istoria. Pentru mine nu există decât matematicile şi ştiinţele naturii! Decretă emfatic Kolea, pândindu-l cu coada ochiului pe Aleoşa, singurul de-a cărui părere se temea.

Aleoşa însă tăcea mai departe cu acelaşi aer serios. Să fi rostit un singur cuvânt, discuţia cu siguranţă s-ar fi încheiat pe loc, dar Aleoşa se mulţumea să tacă şi, tăcerea lui putea foarte bine să însemne desconsiderare”. Kolea fierbea.

— Să ne gândim, de pildă, la studiul limbilor clasice; curată scrânteală, altceva nu pot să spun… Mi se pare că nici de astă dată nu eşti de acord cu mine, Karamazov…

— Nu, nu sunt de acord, mărturisi Aleoşa cu o fluturare de zâmbet.

— Limbile moarte, dacă vreţi să ştiţi părerea mea, nu sunt nimic altceva decât o măsură poliţienească, pentru asta au şi fost introduse în şcoală! Continuă Kolea să bată câmpii. Special au fost introduse, pentru că sunt anoste şi plicticoase şi, în plus, mai au şi darul să îndobitocească omul. „Şcoala şi aşa e anostă, ia să vedem ce-am putea face ca să fie şi mai anostă? E stupidă, într-adevăr, dar poate că n-ar strica totuşi să fie şi mai stupidă!” Şi atunci au născocit studiul limbilor moarte. Asta-i părerea mea şi sper că n-am să mi-o schimb niciodată! Rosti el brusc, în concluzie, cu o umbra de roşeaţă în obraji.

— Aşa e, îi ţinu partea convins, cu glăsciorul lui cristalin, Smurov, care-l ascultase tot timpul cu urechile ciulite.

— Şi e cel mai tare la latină! Exclamă un băieţel.

— Da, tata, îl auzi cum vorbeşte şi totuşi, e cel mai bun din clasă la latină, confirmă Iliuşa.

— Ei şi? Găsi de cuviinţă să se apere Kolea, deşi laudele lor îi făceau evident plăcere. Tocesc la latină pentru că trebuie să tocesc, pentru că i-am promis mamei să termin şcoala şi, din moment ce vrei să faci un lucru, cred eu, trebuie să-l faci aşa cum se cuvine, dar în sinea mea dispreţuiesc din tot sufletul clasicismul şi toate celelalte porcării… Nici acum nu eşti de acord, Karamazov?

— De ce „porcării”? Zâmbi din nou Aleoşa.

— Bine, dar gândeşte-te şi dumneata: clasicii au fost traduşi în toate limbile; ce nevoie mai avem atunci să învăţăm limba latină ca s-o putem studia? Îţi spun eu, a fost

introdusă numai ca măsură poliţienească, da, da, ca să îndobitocească lumea! Nu e o porcărie?

— Cine te-a învăţat toate astea? Exclamă Aleoşa mirat.

— În primul rând, pot să-mi dau şi eu seama de ele fără să mă înveţe nimeni; în al doilea rând, să ştii că în privinţa traducerilor din clasici, profesorul Kolbasnikov a spus exact acelaşi lucru în faţa clasei a treia…

— A venit doctorul! Răsări deodată Ninocika, care tăcuse tot timpul până atunci.

Într-adevăr, în dreptul porţii tocmai se oprise careta doamnei Hohlakova. Căpitanul, care de dimineaţă tot aştepta să vină doctorul, se repezi să-i iasă în întâmpinare. „Mămica” se îndreptă din umeri, silindu-se să-şi ia o înfăţişare cât mai demnă. Aleoşa se duse lângă bolnav şi-i potrivi perna. Ninocika îl urmărea grijulie din jeţ, să vadă dacă i-o aşează cum trebuie. Băieţii îşi luară în grabă rămas bun; câţiva dintre ei promiseră c-o să mai treacă pe înserat. La chemarea lui Kolea, Perezvon sări jos din pat.

— Nu plec, nu! Îi spuse Kolea din fugă lui Iliuşa. Am să aştept în antreu până termină doctorul şi, cum l-oi vedea ieşind, mă întorc iarăşi cu Perezvon.

Doctorul însă şi apăruse în uşă. Încotoşmănat într-o şubă din blană de urs, avea o figură impunătoare, cu favorite stufoase, negre, între care lucea bărbia proaspăt rasă. Trecând pragul, oaspetele se opri locului nedumerit: „Ce-i asta? Unde sunt?” murmură el, rămânând aşa cum era îmbrăcat, fără să-şi scoată măcar şapca de lutru cu cozoroc tot de lutru. Toată lumea aceea adunată acolo, mizeria ce domnea înăuntru, rufăria întinsă la uscat într-un colţ, toate erau făcute să-l contrarieze. Căpitanul se înclină în faţa lui până la pământ.

— Aici e… aici… Bolborosi el umil. Aici, la mine… Trebuia să veniţi…

— Sne-ghi-rev? Întrebă cu glas tare, plin de importanţă, doctorul. Dumneata eşti domnul Sneghirev?

— Eu, da… Eu…

— Aha!

Medicul mai aruncă o privire dezgustată în jur şi se înduplecă, în sfârşit, să-şi scoată blana, lăsând la vedere ditai decoraţia atârnată de gât. Căpitanul prinse şuba din zbor, în timp ce musafirul îşi scotea şapca.

— Unde este bolnavul? Întrebă el tare şi răspicat.

VI – UN COPIL PRECOCE

— Ce crezi c-o să spună doctorul? Întrebă Kolea dintr-o suflare. Ce mutră antipatică, nu-i aşa? Nu pot să sufăr medicina!

— Iliuşa nu mai are mult de trăit. Mi se pare că sfârşitul e inevitabil, răspunse cu tristeţe Aleoşa.

— Ce şarlatanie! Medicina este o şarlatanie curată! Îmi pare atât de bine însă că te-am cunoscut, Karamazov! De mult aşteptam momentul ăsta. Păcat numai că s-a întâmplat să ne întâlnim în împrejurări atât de tragice…

Ar fi vrut să mai adauge încă ceva, mai cald, mai simţit, dar se opri încurcat. Înţelegând ce se întâmplă cu el Aleoşa zâmbi şi-i strânse mâna.

— Am învăţat de mult să preţuiesc în dumneata un om deosebit, pentru care am toată stima, bolborosi Kolea, fâstâcindu-se din nou şi nemaiştiind ce să spună. Am auzit că eşti mistic şi c-ai trăit un timp la mănăstire. Ştiu că eşti mistic, dar… Asta nu m-a împiedicat… Contactul cu realitatea o să te lecuiască… Nici nu se poate altfel cu o fire ca a dumitale.

— Ce înţelegi dumneata prin mistic? Şi de ce să mă lecuiască? Întrebă Aleoşa oarecum mirat.

— De Dumnezeu şi de toate celelalte.

— Cum, dumneata nu crezi în Dumnezeu?

— Dimpotrivă, n-am nimic cu Dumnezeu. Fireşte, Dumnezeu nu este decât o ipoteză… Dar… Recunosc că este necesar ca să se menţină ordinea… Vreau să zic ordinea universală şi aşa mai departe… Şi dacă n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat, adăugă băiatul, simţind că roşeşte din nou.

Se temea ca nu cumva Aleoşa să creadă că vrea cu tot dinadinsul să-şi etaleze erudiţia şi să-i arată că judecă întocmai ea un om în toată firea. „Mie nici prin gând nu-mi trece să fac pe savantul faţă de el”, îşi spuse el supărat. Şi nu mai putea de necaz.

— Mărturisesc că, în general, nu prea îmi plac discuţiile de felul ăsta, spuse el tăios. De altfel, poţi foarte bine să iubeşti omenirea şi fără să crezi în Dumnezeu, nu-i aşa? Voltaire nu credea în Dumnezeu şi totuşi iubea umanitatea, am dreptate? („Iar ai început, iar!” se mustră el.)

— Voltaire credea în Dumnezeu, dar, pe cât se pare, credea şi nu prea, după cum nici omenirea nu ştiu dacă o iubea chiar aşa de mult, rosti molcom Aleoşa, cumpănindu-şi cuvintele şi pe un ton cât se poate de firesc, ca şi cum ar fi vorbit cu un om de seama lui, sau chiar mai vârstnic decât el.

Kolea fu impresionat de ezitarea lui Aleoşa, de neîncrederea în propria sa părere despre Voltaire şi mai cu seamă de faptul că voia parcă să-l lase pe el, un copil, să rezolve această problemă.

— Dumneata l-ai citit pe Voltaire? Îl întrebă în încheiere Aleoşa.

— Nu, n-aş putea să spun… Am citit însă Candide în ruseşte, o traducere veche, mizerabilă, ridicolă chiar… („Iar, iar!”)

— Şi ai înţeles?

— Sigur că da, tot… Adică… de ce crezi că n-aş fi putut înţelege? E adevărat că sunt şi unele lucruri picante… Pot foarte bine totuşi să-mi dau seama că este un roman filosofic, că a fost scris în sprijinul unei idei… de astă dată Kolea se împotmoli de tot. Eu sunt socialist, Karamazov, un socialist incorigibil! Declară el din senin, fără nici o legătură cu ceea ce spusese mai înainte.

Aleoşa începu să râdă.

— Socialist? Dar când ai avut timp să ajungi socialist? La treisprezece ani? Mi se pare că atâţia ai, dacă nu mă înşel.

Kolea se simţi ofensat.

— În primul rând, dacă nu te superi, am paisprezece, nu treisprezece, îi împlinesc peste două săptămâni! Ripostă el cu aprindere. În al doilea rând, nu pricep ce legătură are vârsta cu lucrurile astea. Convingerile mele interesează, nu câţi ani am, nu-i aşa?

— Când o să ai câţiva ani în plus, o să vezi singur ce importanţă poate avea vârsta pentru convingerile unui om. Am avut impresia că dumneata nu faci decât să repeţi nişte cuvinte pe care le-ai auzit undeva, răspunse Aleoşa tot atât de liniştit şi de modest.

Kolea însă îl întrerupse impetuos.

— Îmi dai voie, pentru dumneata totul se reduce la supunere şi misticism. Cu toate astea, trebuie să recunoşti că, de pildă, credinţa creştină n-a favorizat în definitiv decât oamenii bogaţi şi aristocraţia, ajutându-i să menţină în sclavie pătura de jos, nu-i aşa?

— Ah, asta cu siguranţă c-ai citit-o undeva sau te-a dăscălit cineva, sunt convins! Exclamă Aleoşa.

— Dă-mi voie, de ce trebuie neapărat s-o fi citit undeva? Şi te rog să mă crezi că nu m-a dăscălit nimeni. Pot să judec lucrurile şi singur… Şi, dacă vrei să ştii, n-am nimic împotriva lui Hristos. A fost o persoană plină de omenie şi, dacă ar fi trăit în zilele noastre, sunt convins că s-ar fi alăturat revoluţionarilor şi poate ar fi jucat chiar un rol de seamă… Mai mult ca sigur.

— Unde, unde ai putut sa descoperi toate astea? Cu ce neghiob te-ai împrietenit? Exclamă Aleoşa.

— Îmi pare rău, dar adevărul nu poate fi ascuns sub oboroc! E drept că am deseori prilejul să discut cu domnul Rakitin, dar… de fapt, se pare că şi bătrânul Bielinski a spus acelaşi lucru {38}.

— Bielinski? Nu-mi amintesc. N-a scris nicăieri aşa ceva.

— Chiar dacă n-a scris, în orice caz se pare c-ar fi spus. Am auzit de la un… Dar, la dracu…

— Dumneata l-ai citit pe Bielinski?

— Cum să-ţi spun, vezi… Nu… L-am citit în întregime, dar… Am citit totuşi un fragment, ştii, acolo unde vorbeşte despre Tatiana, de ce n-a plecat cu Oneghin.

— De ce n-a plecat cu Oneghin? Cum, dumneata… Poţi să înţelegi asemenea lucru?

— Dar ce, crezi că sunt un puşti ca Smurov?! Rânji sarcastic Kolea. Să nu-ţi închipui totuşi că aş fi cine ştie ce revoluţionar înfocat. Se întâmplă de multe ori să nu mă înţeleg cu domnul Rakitin. Dacă am pomenit adineauri despre Tatiana, nu înseamnă că sunt de acord cu emanciparea femeilor. Convingerea mea este că femeia rămâne totuşi o fiinţă inferioară şi că-i datoare să se supună. Les femmes tricottent {39}, vorba lui Napoleon, spuse Kolea zâmbind fără rost. În această privinţă cel puţin, împărtăşesc întru totul părerea acestui pseudomare om. Şi tot aşa cred că-i o măgărie să-ţi părăseşti ţara, plecând, bunăoară, în America; mai rău decât o măgărie, e o nerozie sadea! Ce să cauţi în America când şi la noi poţi fi foarte bine de folos omenirii? Mai ales acum. Avem în faţă un câmp nelimitat pentru a desfăşura o activitate rodnică. Aşa am şi răspuns.

— Ai răspuns? Cui? S-a găsit cineva să-ţi propună să pleci în America?

— Mărturisesc că da, a încercat cineva, dar am refuzat categoric. Asta, bineînţeles, rămâne între noi, Karamazov, auzi? Nici un cuvânt nimănui! Eşti singurul om care ştie treaba asta. N-am nici un chef să încap în ghearele secţiei a III-a şi să-mi îmbogăţesc cunoştinţele în clădirea de la Podul Ţepnoi.

Cât vom trăi nu uităm noi căsuţa de la Podul Ţepnoi! {40}

Îţi aminteşti? Formidabil, nu-i aşa? De ce râzi? Nu cumva crezi că-ţi spun gogoşi? („Ce-ar fi dac-ar afla întâmplător că nu există decât un singur număr din „Kolokol” în biblioteca tatii, unicul, de altfel, pe care l-am citit?” îşi spuse el cu un fior.

— Vai de mine, nici nu-mi trece prin gând să râd de dumneata şi nu cred că minţi. Tocmai asta e, vezi, sunt convins că nu m-ai minţit, pentru că probabil, din păcate, e adevărul adevărat! Dar pe Puşkin l-ai citit? De pildă, Oneghin… Fiindcă ai pomenit despre Tatiana.

— Nu, încă nu, dar vreau să-l citesc. Să ştii, Karamazov, ca eu n-am nici un fel de idei preconcepute. Sunt curios să ascult ce spun ambele părţi. Dar de ce m-ai întrebat?

— Aşa.

— Spune-mi, Karamazov, aşa e că mă dispreţuieşti? Mult de tot? Îl întrebă Kolea ritos, umflând pieptul, ca şi când s-ar fi pregătit să-l înfrunte. Te rog să-mi vorbeşti deschis, fără menajamente.

— Să te dispreţuiesc, pe dumneata? Se miră Aleoşa. Pentru ce? Îmi pare rău numai că un suflet încântător ca al dumitale, înainte chiar de a fi apucat să cunoască viaţa, a putut fi denaturat din pricina unor simple absurdităţi.

— Nu-mi purta mie de grijă, te rog! I-o reteză Kolea, sigur pe sine. E adevărat că sunt susceptibil. Susceptibil chiar până la prostie, până la vulgaritate. Adineauri ai zâmbit şi mi s-a părut că…

— Ah, dac-ai şti pentru ce am zâmbit! Să vezi, am citit acum, de curând, părerea unui cetăţean din Germania, care a trăit însă un timp în Rusia, despre tineretul nostru şcolar. Uite ce zice: „Arătaţi-i unui elev rus o hartă a firmamentului despre care până atunci nici habar n-avea şi, a doua zi chiar, o să v-o dea înapoi corectată”. O lipsă totală de cunoştinţe şi-n schimb o încredere în sine exagerată, asta a vrut să spună neamţul despre şcolărimea rusă.

— Şi să ştii că exact aşa e! Râse Kolea. Exactissimo! Cu semn de exclamare! Bravo, neamţule! Atâta numai că nemţoiul ăsta al dumitale n-a ştiut să vadă şi părţile ei bune, nu-i aşa? Încredere în sine – fie!

— Însă e vorba doar de o manifestare a tinereţii, ceva se poate îndrepta cu timpul, dacă într-adevăr e nevoie. În schimb, noi avem altceva, avem încă de mici copii un spirit

de independenţă, avem curajul gândirii şi al opiniilor în locul slugărniciei umile de care dau dovadă în faţa autorităţii aceşti cârnăţari… Şi totuşi, neamţul a spus un lucru foarte adevărat! Bravo lui! Chiar aşa fiind însă nemţii trebuie sugrumaţi. Oricât ar fi ei de tari în ştiinţă, trebuie sugrumaţi…

— Dar pentru ce? Zâmbi din nou Aleoşa.

— Am spus o prostie, recunosc. Uneori sunt chiar ca un copil, când mă simt în largul meu mă ia gura pe dinainte şi încep să bat câmpii. Dar acum bag de seamă, noi stăm aici şi discutăm câte-n lună şi-n stele şi doctorul a intrat cam de multişor înăuntru. Poate că o consultă şi pe „mămica” şi pe Ninocika, sărăcuţa de ea! Ştii, Ninocika îmi place foarte mult. În momentul când ieşeam din cameră, mi-a şoptit: „De ce n-ai venit până acum?!” Şi cu câtă dojana în glas! Am impresia că trebuie să fie grozav de bună şi tare nefericită, biata fată…!

— Da, da! Ai să vii acum mai des pe aici şi ai să vezi ce suflet are. O să-ţi fie de folos să cunoşti asemenea făpturi, ca să înveţi să preţuieşti oamenii şi, cunoscându-le mai bine, o să mai ai de învăţat încă multe alte lucruri care de asemenea au să-ţi priască, îi argumentă Aleoşa cu râvnă. Nimic nu te poate ajuta mai mult decât asta ca să te schimbi.

— O, nu-ţi închipui ce rău îmi pare şi cât mă căiesc în sinea mea că n-am venit mai curând! Suspină Kolea cuprins de amărăciune.

— Da, e păcat! Ai văzut ce bucurie i-ai făcut mititelului? Şi cât s-a mai frământat aşteptându-te!

— Nu-mi mai spune nimic! Îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap! Dar aşa îmi trebuie: n-am vrut să vin dintr-o ambiţie meschină, odioasă, de care n-am să mă pot dezbăra toată viaţa, deşi mă străduiesc cât pot s-o birui. Acum de-abia îmi dau seama ce netrebnic sunt din o mie şi unul de motive, Karamazov!

— Nu, eşti un om cu însuşiri minunate, păcat numai că firea dumitale a fost denaturată. Îmi explic perfect de ce ai avut o influenţă atât de mare asupra acestui copil cu suflet curat şi de o sensibilitate aproape bolnăvicioasă! Îi răspunse cu însufleţire Aleosa.

— Mie îmi spui asta, mie? Exclamă Kolea. Şi eu care credeam, da, da, închipuie-ţi, de câteva ori am avut impresia ca dumneata mă desconsideri. O, dac-ai şti cât ţin la părerea dumitale!

— Se poate oare să fii atât de bănuitor? Să n-ai nici un pic de încredere în oameni? La vârsta dumitale! Vezi, adineauri, când eram cu toţii dincolo în cameră, uitându-mă la dumneata în timp ce povesteai, îmi spuneam că trebuie să fii foarte susceptibil.

— Adevărat? Dar ce ochi ai dumneata! Pun rămăşag că asta s-a întâmplat în timp ce povesteam păţania cu gâsca. M-am gândit atunci că probabil te uiţi la mine cu un nemăsurat dispreţ, pentru că mă laud; în momentul acela am simţit că te urăsc şi am început să bat câmpii, îndrugând tot felul de bazaconii. Mai apoi, adică de când stăm aici de vorbă împreună, mi s-a părut că atunci când am spus: „Dacă Dumnezeu n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat”, dumneata ai avut cu siguranţă impresia că vreau să fac pe savantul în faţa dumitale, cu atât mai mult cu cât era o frază pe care am citit-o undeva, într-o carte. Îţi jur însă că n-am făcut-o din vanitate, ci aşa, nu ştiu cum să-ţi explic, poate, de bucurie, zău… de bucurie… Deşi nu e frumos de loc, ştiu bine, să împui capul unui om… În schimb, acum m-am convins că nu mă dispreţuieşti şi că n-a fost decât o fantasmagorie de a mea. O, Karamazov, sunt un om profund nenorocit! Uneori mi se năzare, aşa, din senin, Dumnezeu ştie ce, mi se pare că toată lumea râde de mine şi atunci aş fi în stare să distrug tot, tot, să răstorn chiar şi rânduiala lumii!

— Şi-i chinuieşti pe cei din jurul dumitale, zâmbi Aleoşa.

— Da, aşa e, îi chinuiesc pe cei din jur şi mai ales pe biata mamă. Spune-mi, Karamazov, nu crezi ca sunt grozav de ridicol în clipa asta?

— Dar ce-ţi mai trece prin gând, scoate-ţi odată din cap lucrul ăsta! Izbucni Aleoşa. Ce înseamnă să fii ridicol? De câte ori un om nu este sau nu pare ridicol? Şi apoi, azi, mai toţi oamenii capabili se tem să nu fie ridicoli şi-şi amărăsc astfel singuri zilele. Mă mir numai că ai început să ai obsesia asta atât de curând, cu toate că e un lucru pe care l-am obervat nu numai la dumneata. Astăzi până şi copiii suferă de teama ridicolului. Este o adevărată molimă sufletească. Cred că diavolul însuşi bântuie, sub masca amorului propriu, generaţia actuală, adăugă Aleoşa fără să zâmbească, deşi lui Kolea, care-l privea ţintă, i se păru că observă o umbră de surâs pe buzele lui. Văd că şi dumneata eşti ca toţi ceilalţi, mai bine zis, ca mulţi dintre ei şi totuşi, n-ar trebui să fii ca toată lumea, înţelegi? Încheie Aleoşa.

— Chiar dacă toţi sunt aşa?

— Da, chiar dacă toţi sunt aşa. Dumneata singur să fii altfel. Şi, de fapt, nici nu eşti la fel ca ceilalţi; bunăoară, nu te-ai sfiit să-ţi mărturiseşti cusururile ba chiar şi ceea ce ţi se pare ridicol la dumneata. Cine ar mai face asemenea mărturisiri în ziua de azi? Nimeni, cu atât mai mult cu cât nici nu simt nevoia să se analizeze. Caută să fii altfel decât ceilalţi şi, chiar de-ar fi să rămâi unicul în felul dumitale, rămâi aşa.

— Formidabil! Ştiam eu că nu m-am înşelat asupra dumitate! Dumneata ai darul să mângâi un om. O, nu-ţi dai seama, Karamazov, cât am dorit să te întâlnesc, de când te caut! Zău, într-adevăr şi dumneata te-ai gândit la mine? Aşa spuneai adineauri, că te-ai gândit.

— Da, te cunoşteam din auzite şi m-am gândit într-adevăr la dumneata… Chiar dacă m-ai întrebat numai din vanitate, nu-i nimic.

— Observi, Karamazov, că explicaţia noastră seamănă cu o declaraţie de dragoste, spuse Kolea cu jumătate de glas,

parcă oarecum ruşinat. Nu ţi se pare ridicol?
— De loc; chiar dac-ar fi ridicol, n-are a face, din moment ce e bine, rosti Aleoşa zâmbind senin.
— Ascultă, Karamazov, trebuie să recunoşti că şi dumitale ţi-e ruşine de mine, aşa, un pic… Te văd după ochi… Un surâs viclean, dar fericit licări pe chipul lui Kolea.
— De ce să-mi fie ruşine?
— Atunci de ce ai roşit?
— Dumneata m-ai făcut să roşesc! Râse Aleoşa, îmbujorându-se de-a binelea. Ei da, nu ştiu de ce mă simt puţin ruşinat… Bolborosi el uşor stingherit.
— O, nu ştii ce drag îmi eşti şi cât te preţuiesc în momentul ăsta, tocmai pentru că ţi-e ruşine! Pentru că şi dumneata eşti la fel cu mine! Exclamă Kolea entuziasmat.
Îi ardeau obrajii şi-n ochi avea o strălucire vie.
— Ascultă, Kolea, dumneata o sa fii un om nefericit în viaţă, spuse pe neaşteptate Aleoşa.
— Sunt convins de asta, confirmă băiatul. Cum de le ştii dinainte pe toate?
— Şi totuşi ai să binecuvântezi viaţa.
— Aşa e! Ura! Eşti un proroc! O, să tzi ce bine o să ne înţelegem amândoi, Karamazov! Ştii, ceea ce mă încântă mai ales este faptul că-mi vorbeşti de la egal la egal. Cu toate că nu suntem egali, nu, nici vorbă, dumneata eşti cu mult mai presus decât mine! Dar o să ne înţelegem de minune! În ultimpul timp îmi spuneam mereu: „Ori o să fim prieteni din prima clipă, ori o să ne despărţim duşmani până la moarte!”
Aleoşa râse înveselit.
— Dacă-ţi spuneai aşa, înseamnă că de atunci începuseşi să ţii la mine.
— Da, ţineam, ţineam mult de tot la dumneata, mi-erai foarte drag şi nu voiam decât să te cunosc! Toate le ştii! Ah, iată şi doctorul! Doamne, ce le-o fi spus, uite numai ce figură are!
VII – ILIUŞA.

Doctorul tocmai ieşea din odaie, înfofolit în şubă şi cu şapca pe cap. Avea o mutră iritată, aproape scârbită, ca şi cum tot timpul s-ar fi temut să nu se murdărească. Îşi roti în treacăt ochii prin antreu, aruncând o privire încruntată spre Aleoşa şi Kolea. Aleoşa făcu semn vizitiului să tragă trăsura în faţa uşii. Căpitanul, gheboşat, aproape frânt din mijloc, se repezi să-l oprească pe medic ca să afle ultimul lui cuvânt. Părea distrus, înnebunit de groază.

— Excelenţă, excelenţă… E cu putinţă? Dădu el să spună şi se poticni, mulţumindu-se să facă un gest disperat şi uitându-se la el pentru ultima oară rugător, ca şi cum o singură vorbă rostită de buzele lui ar fi putut să schimbe soarta bietului copil.

— Ce pot să fac? Nu sunt Dumnezeu! Îi răspunse medicul cu o voce indiferentă, pe un ton din obişnuinţă autoritar.

— Domnule doctor… Excelenţă… Şi chiar aşa curând, curând de tot?

— Trebuie să fii pregătit pentru orice, declară medicul, apăsând pe fiecare silabă, şi, cu ochii în pământ, se pregăti să treacă pragul şi să se urce în trăsură.

— Excelenţă, pentru Dumnezeu! Îl acostă din nou căpitanul în panică. Excelenţă!… Nu-i nimic, nimic de făcut? Nu mai există nici o scăpare…?

— Asta nu mai depinde de mine, rosti doctorul nerăbdător. Totuşi, hm şi se opri locului, dacă, de pildă, ai putea să trimiţi… Bolnavul… Cât mal urgent, imediat chiar (cuvintele „cât mai urgent, imediat chiar” i le trânti în faţă răstit, aproape mânios, făcându-l pe căpitan să tresară înfiorat) la Siracuza, atunci… Având în vedere condiţiile climaterice prielnice… S-ar putea să se producă…

— Siracuza!… Exclamă căpitanul, ca şi când n-ar fi înţeles încă despre ce e vorba.

— Siracuza, adică în Sicilia! Rosti cu glas tare, sarcastic, Kolea, chipurile ca să-l lămurească.

Doctorul se uită la e!

— În Sicilia! Doamne, excelenţă!… Vedeţi şi dumneavoastră! Simţind că-i piere pământul de sub picioare, bietul om arătă cu mâinile jur împrejur. Şi mămica şi familia?

— Nnnu, familia n-are nevoie de Sicilia, ţi-aş recomanda mai curând s-o trimiţi în Caucaz, la primăvară… pe fiica dumitale, în Caucaz, iar soţia… Soţia, după ce va face un tratament în Caucaz pentru reumatism… ar trebui să pleci imediat cu dânsa la Paris, la clinica de psihiatrie a doctorului Lepelletier, aş putea să-ţi dau o recomandaţie pentru dânsul şi atunci… Atunci s-ar putea să se producă…

— Domnule doctor! Dar vedeţi şi dumneavoastră! Căpitanul făcu din nou acelaşi gest disperat, arătându-i pereţii de scândură ai magherniţei.

— A, asta nu mă priveşte pe mine, zâmbi ironic doctorul. Eu ţi-am răspuns numai la întrebarea dumitale, indicându-ţi mijloacele moderne de tratament pe care ştiinţa ţi le poate pune la dispoziţie… Încolo… Îmi pare rău, dar…

— Nu-ţi fie frică, don doftor, câinele meu nu muşcă, îl linişti în gura mare Kolea caustic, văzând că medicul se uita puţin alarmat la Perezvon care stătea în prag.

În glasul băiatului se simţea un tremur de mânie. Intenţionat îi spusese „don doftor”, după cum mărturisi el mai apoi, ca să-i facă sânge rău.

— Cuuum? Dând capul pe spate, medicul îl fulgeră cu o privire, apoi se întoarse către Aleoşa şi-l întrebă, ca şi cum l-ar fi scos la raport: Ciiine essste?

— Stăpânul lui Perezvon, don doftor, nu merită să te ocupi de persoana mea! Rosti din nou apăsat Kolea.

— Zvon? Repetă doctorul, care nu înţelesese prea bine.

— Vezi că nu ştii de unde vine zvonul?! La revedere, don doftor, să ne vedem cu bine la Siracuza!

— Ciiiine esste? Ciiine essste? Se zbârli medicul furios.

— Un şcolar de la noi din oraş, domnule doctor, un ştrengar, nu-i daţi atenţie, răspunse precipitat Aleoşa încruntându-se. Kolea, taci din gură! Se răsti el la

Krasotkin. Nu trebuie să-i daţi atenţie, domnule doctor, repetă el puţin iritat.

— Bătaie, bătaie şi iar bătaie! Izbucni doctorul exasperat, lovind cu piciorul în podea.

— Ştii, don doftor, că Perezvon al meu poate să şi muşte câteodată! Îl avertiză cu o voce tremurătoare Kolea, palid la faţă, săgetându-l cu o privire ce scapără scântei. Ici, Perezvon!

— Kolea, dacă mai spui un singur cuvânt, nu mai vreau să te văd niciodată! Strigă Aleoşa autoritar.

— Nu există decât un singur om pe lume care poate să-i poruncească lui Nikolai Krasotkin – auzi, don doftor?

— Şi omul acesta e dumnealui, spuse Kolea, arătând spre Aleoşa. Mă supun deci, la revedere!

Răsucindu-se brusc pe călcâie, deschise uşa şi intră în odaie. Perezvon o zbughi după el. Medicul rămase câteva secunde locului, ca împietrit, uitându-se cu nişte ochi zgâiţi la Aleoşa, apoi scuipă pe jos şi o porni grăbit spre trăsură, bufnind şi trăsnind: „Asssta… Assssta, assssta-i nemaipomenit!” Căpitanul se repezi să-l ajute să se urce în caretă. Aleoşa intră la rândul său în cameră. Kolea stătea la căpătâiul lui Iliuşa. Copilul îl ţinea de mână şi-l chema mereu pe taică-său. O clipă mai apoi se întoarse şi acesta.

— Tată, tăticule, vino aici… Noi… Bolborosi bolnavul peste măsură de agitat, dar se opri sleit de puteri; întinse brusc brăţuştele slabe, numai piele şi os şi, cuprinzând pe Kolea şi pe taică-său într-o singură îmbrăţişare, îi strânse pe amândoi cât putu de tare lângă el.

Bietul căpitan tresaltă, zguduit de suspine mute, în timp ce lui Kolea îi tremurau buzele şi bărbia.

— Tată, tăticule! Îmi pare aşa de rău de dumneata, tăticule! Gemu cu obidă Iliuşa.

— Iliuşecika… Băiatul tatii., doctorul a spus c-o să te faci bine… O să fim fericiţi… Doctorul… Îngăimă căpitanul.

— Vai, tăticule! Crezi că eu nu ştiu ce ţi-a spus doctorul cel nou despre mine… Parcă n-am văzut! Exclamă Iliuşa,

strângându-i mai cu foc pe amândoi în braţe şi vârându-şi obrăjorul în umărul părintelui său. Tăticule, nu mai plânge… Când o să mor, să-ţi iei un alt băiat în locul meu, un băieţaş bun de tot… Să-l alegi pe cel mai bun dintre toţi, să-i spui şi lui tot Iliuşa şi să-l iubeşti aşa, ca pe mine…

— Taci, bătrâne, lasă, c-o să te faci bine! Strigă Kolea exasperat.

— Dar nici pe mine să nu mă uiţi, să nu mă uiţi niciodată, tăticule, continuă Iliuşa. Să vii la mormântul meu… Auzi, tăticule, să mă îngropi lângă piatra noastră, ştii, bolovanul acela la care mergeam amândoi, să ne plimbăm şi în fiecare seară să vii acolo, la mine, împreună cu Krasotkin… Şi cu Perezvon, să-l iei şi pe el… Eu am să vă aştept… Tată, tăticule!

Glasul i se curmă, istovit; stăteau aşa câteşitrei îmbrăţişaţi, fără să spună nimic. Ninocika plângea încetişor în jeţul ei. Mămica, văzându-i pe toţi plângând, începu şi ea să bocească.

— Iliuşecika! Iliuşecika! Îl jelea ea.

Krasotkin se desprinse, în sfârşit, din strânsoare.

— La revedere, bătrâne, mă aşteaptă mama la masă… Spuse el repede. Îmi pare rău că n-am anunţat-o! Să nu se neliniştească… Mă întorc însă iar după masă, am să stau cu tine toată ziua, până diseară şi am să-ţi tot povestesc… Am atâtea să-ţi spun… Vin şi cu Perezvon; acum îl iau cu mine, mi-e teamă să nu înceapă să urle când o vedea că plec şi atunci n-o să mai aveţi linişte cu el; la revedere!

Şi ieşi buzna pe uşă. Se ţinuse tot timpul să nu plângă, dar în antreu se pierdu cu firea. Aleoşa îl găsi cu obrajii scăldaţi în lacrimi.

— Kolea, trebuie neapărat, auzi tu, neapărat să te ţii de cuvânt şi să vii, altfel o să fie tare amărât sărăcuţul… Îi spuse el stăruitor.

— Neapărat! O, îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap că n-am venit mai curând! Murmură Kolea plângând, fără să se mai ruşineze de Aleoşa.

În aceeaşi clipă, căpitanul ieşi valvârtej în antreu, trântind repede uşa în urma lui. Avea ceva de halucinat pe figură şi-i tremurau buzele. Se opri în faţa celor doi tineri şi ridică braţele la cer.

— Nu-mi trebuie nici un băiat bun! Nu-mi trebuie alt copil! Bolborosi el, scrâşnind sălbatic din dinţi. De te voi uita, Ierusalime, să…

Nu mai apucă să termine însă, ca şi cum i s-ar fi pus un nod în gât, şi, sfârşit de puteri, se lăsă în genunchi lângă laviţă. Îşi strângea capul în pumni şi plângea în neştire cu sughiţuri, silindu-se să-şi stăpânească pe cât putea gemetele, ca să nu se audă cumva înăuntru. Kolea fugi afară.

— La revedere, Karamazov. Dumneata ai să vii? Îl întrebă răstit şi supărat pe Aleoşa.

— Vin sigur deseară.

— Ce-a spus despre Ierusalim… Ce mai era şi asta?

— E un verset din Biblie! „De te voi uita, Ierusalime”, adică dacă s-ar întâmpla să dau vreodată uitării tot ce am mai scump pe lume, să mă înstrăinez de tot ce-mi este mai drag, să mi se usuce…

— Am înţeles, ajunge! Să vii neapărat! Ici, Perezvon! Răcni el, de astă dată furios şi porni cu paşi mari, grăbit, spre casă.

I – ACASĂ LA GRUŞENKA.

Aleoşa o luă spre Piaţa Catedralei, unde se afla locuinţa Morozovei, negustoreasa la care şedea cu chirie Gruşenka. De dimineaţă îi trimisese vorbă prin Fenia să treacă neapărat pe la dânsa. Descosând-o pe slujnică, Aleoşa aflase că Gruşenka nu-şi mai găsea astâmpăr, fiind stăpânită încă din ajun de o inexplicabilă agitaţie. În ultimele două luni, de când cu arestarea lui Miţea, Aleoşa fusese mereu pe la ea, fie că-l rugase frate-său să se ducă, fie din proprie iniţiativă. La vreo trei zile după ce Miţea fusese închis, Gruşenka căzuse la pat şi zăcuse greu bolnavă timp de aproape cinci săptămâni, dintre care o săptămână încheiată fără să-şi vină

în fire. Se schimbase mult între timp, slăbise şi era palidă la faţă, cu toate că de vreo două săptămâni începuse să iasă din casă. Aleoşa o găsea şi mai atrăgătoare decât înainte şi simţea o adevărată plăcere să-i întâlnească privirea în clipa când intra pe uşă. Avea o altă privire acum, mai adâncă şi mai energică. Îţi dădeai seama imediat de transformarea ce se petrecuse în sufletul său, simţeai sălăşluind în el o voinţă fermă, echilibrată, statornică şi salutară. O cută uşoară i se săpase între sprâncene, dând chipului său drăgălaş o expresie meditativă, concentrată, aproape austeră la prima vedere. Nu mai rămăsese nimic din superficialitatea ei de mai înainte. Aleoşa era totuşi surprins şi i se părea curios oricum faptul că, în ciuda nenorocirilor ce se abătuseră asupra bietei femei – logodită cu un om care fusese arestat, chiar în seara când îşi unise soarta cu a lui, sub învinuirea de a fi săvârşit o crimă înfiorătoare – în ciuda bolii ce o doborâse la pat îndată după arestarea logodnicului şi a sentinţei inexorabile ce-l ameninţa, Gruşenka nu-şi pierduse voioşia tinerească de altădată. Privirea ei, atât de mândră odinioară, avea acum o anume seninătate, deşi uneori răbufnirile unei vechi supărări îi aprindeau o văpaie sinistră în ochi. Supărarea asta ce mocnea de mult în inima ei, în loc să se domolească cu timpul, dimpotrivă se învenina din zi în zi mai mult, iar pricina pentru care îşi făcea atâta sânge rău era Katerina Ivanovna. Până şi în delir, când zăcea bolnavă în pat, îi pomenise mereu numele. Aleoşa îşi dădea seama că era cumplit de geloasă pe ea din cauza lui Miţea, a deţinutului Miţea pe care, deşi ar fi putut să-l vadă oricând dorea, Katerina Ivanovna nu-l vizitase măcar o singură dată la închisoare. Gelozia şi supărarea ei îi dădeau destulă bătaie de cap lui Aleoşa, singurul om căruia Gruşenka îi încredinţa zbuciumul său sufletesc, cerându-i de fiecare dată sfatul; iar el de multe ori nu mai ştia ce să-i spună.

Intrând pe uşă, era puţin îngrijorat. Gruşenka se înapoiase de curând din oraş; nu trecuse nici o jumătate de oră de când venise de la Miţea de la închisoare şi, după graba cu

care se ridică de la masă spre a-l întâmpina, Aleoşa ghici că-l aşteptase până atunci ca pe ghimpi. Pe masă se aflau nişte cărţi de joc împărţite aşa ca şi când ar fi jucat până atunci „popa-prostul”. Pe canapeaua de piele din faţa ei zăcea, în halat şi cu o scufie de bumbac în cap, Maximov, bolnav şi slăbit, dar cu un zâmbet blajin pe buze. Bătrânul vagabond se oploşise acolo, în casă, de vreo două luni, adică de când sosise cu Gruşenka de la Mokroe. În ziua aceea, când ajunseseră, în sfârşit acasă, după ce înfruntaseră ploaia şi glodurile drumului, ud până la piele şi cu inima îngheţata de frică, Maximov se aşezase pe canapea, îndreptându-şi spre ea privirea rugătoare. În primul moment, copleşită de nenorocirea ce o lovise, Gruşenka, furată de necazurile sale şi având pe deasupra şi un pic de febră, aproape că uitase cu totul de el. Abia într-un târziu se oprise brusc locului şi privirile îi căzuseră asupra lui; bătrânul încercase să râdă, pierdut, nenorocit, uitându-se drept în ochii ei. Gruşenka o strigase atunci pe Fenia şi poruncise să-i aducă ceva de mâncare. Maximov nu se mişcase toată ziua de pe canapea, iar când se întunecase de tot afară şi obloanele fuseseră închise, Fenia o întrebase pe stăpână-sa:

— Ce facem cu dumnealui, coniţă, rămâne aici peste noapte?

— Da, fă-i patul pe canapea, răspunsese Gruşenka.

Interesându-se mai îndeaproape de soarta lui, aflase că omul n-avea nici un căpătâi. „Domnul Kalganov, protectorul meu, mi-a spus de la obraz că nu mă mai primeşte să stau la dânsul şi mi-a dăruit cinci ruble”, îi mărturisise el. „Bine, dacă-i aşa, să te ţină Dumnezeu sănătos, rămâi aici”, hotărâse Gruşenka în durerea ei şi-i zâmbise milostiv. Bătrânul simţise cum i se topeşte inima văzând-o că-i surâde aşa şi buzele începuseră să-i tremure într-un plâns mut, ca o mărturie de recunoştinţă. De atunci se aciuase acolo în casă ca un câine de pripas. Nu plecase nici mai apoi, când Gruşenka zăcuse bolnava în pat. Nici Fenia şi nici maică-sa, bucătăreasa Matriona, nu se înduraseră să-l

alunge, având mai departe grijă să-i dea de mâncare şi să-i aştearnă în fiecare seară să se culce pe canapea. Cu timpul, Gruşenka ajunsese să se obişnuiască cu el şi, de câte ori se întorcea de la Miţea (nici nu se întremase bine după boală şi, de îndată ce se sculase din pat, se şi dusese să-l vadă la închisoare), ca să-şi omoare timpul, se aşeza la taclale cu „Maximuşka”, pălăvrăgind ore întregi despre fel de fel de nimicuri, numai să nu se mai gândească la necazul ei. Bătrânul avea haz când începea să povestească şi până la urmă ajunsese să nu se mai poată lipsi de el. În afară de Aleoşa, care nu venea nici el chiar zi de zi, Gruşenka aproape că nu mai primea pe nimeni în casă. Iar moşneagul ei, negustorul, „era pe ducă”, după cum vorbea lumea în târg şi, într-adevăr, cam la o săptămână după procesul lui Miţea, închise ochii pe veci. Cu trei săptămâni înainte de moarte, simţind că i se apropie sfârşitul, se înduplecase, în sfârşit, să-şi cheme feciorii cu neveste şi copii cu tot, poruncindu-le să nu mai plece de la căpătâiul lui. Şi tot atunci le pusese slugilor în vedere să nu-i mai dea drumul în casă Gruşenkăi sub nici un cuvânt, iar dacă s-ar întâmpla să vină cumva, să-i spună din partea lui „că-i doreşte să trăiască mult şi bine, să fie fericită şi să nu-şi mai aducă aminte de el niciodată”. „Totuşi, Gruşenka mai în fiecare zi trimitea pe cineva să întrebe ce mai face.

— Bine c-ai venit! Exclamă ea bucuroasă, lepădând cărţile din mână şi ridicându-se să-l întâmpine pe Aleoşa. Maximuşka mă tot speria că n-o să mai vii! Ah, nu ştii ce nevoie am de tine! Ia loc. Ce să-ţi dau? Vrei o cafea?

— N-ar strica, spuse Aleoşa, aşezându-se la masă. Sunt flămând ca un lup.

— Ei, vezi! Fenia, Fenia, adu cafeaua! Strigă Gruşenka. De când te aşteaptă pe foc. Fenia, adu şi nişte plăcinte, ai grijă să fie calde, auzi tu? Nu ştii ce bucluc am avut, Aleoşa, cu plăcintele astea! I-am dus şi lui la puşcărie şi ce crezi? Uite-aşa mi le-a aruncat înapoi, n-a vrut să pună gura pe ele! Ba chiar a azvârlit o bucată pe jos şi a călcat-o în picioare.

„Bine, am spus eu, atunci am să le las gardianului şi, dacă până deseară nu te răzbeşte foamea, înseamnă că te hrăneşti numai cu venin, şarpe!” şi am plecat. Iar ne-am certat. Mă crezi, de fiecare dată când mă duc la el începe iarăşi scandalul.

Gruşenka îi povestise totul pe nerăsuflate, surescitată. Maximov zâmbea timid, cu ochişorii în pământ.

— Dar azi de ce v-aţi mai certat? Întrebă Aleoşa.

— Nu m-aş fi aşteptat niciodată să se facă zâzanie între noi pentru aşa ceva! Închipuieşte-ţi: l-a apucat gelozia pe „fostul” meu! „De ce-i dai bani? Va să zică, ai început să-l ţii ca pe un peşte?” E gelos, tot timpul îl roade gelozia! E gelos şi când doarme şi când mănâncă. Nu zici că săptămână trecută i-a căşunat până şi pe Kuzma!

— Păi doar ştia despre „fostul” tău!

— Ca să vezi! A ştiut de la început şi tocmai azi, ce i s-o fi năzărit, c-a sărit cu gura şi a început să mă insulte. Mi-e şi ruşine să repet ce mi-a spus, zevzecul! Când să plec, a venit şi Rakitka. Nu cumva l-o fi asmuţind el? Ce zici? Întrebă ea cu gândul aiurea.

— Te iubeşte. Asta e, te iubeşte peste măsură. Şi mai e şi nervos acum.

— Păi cum să nu fie nervos dacă mâine îl judecă?! Tocmai de aceea m-am şi dus la el, ca să vorbim despre asta. Mi-e groază numai când mă gândesc ce o să se întâmple mâine! Tu zici că el e nervos, dar eu, crezi că eu nu sunt? Şi de ce-i arde! Îi dă zor înainte cu poleacul! Zevzecul! Nu mai rămâne decât să fie gelos şi pe Maximuşka.

— Nevastă-mea era foarte geloasă, se amestecă în vorbă Maximov.

— Hai, fugi încolo! Zâmbi fără să vrea Gruşenka. Pe cine putea să fie geloasă?

— Pe slujnice.

— Ia taci, Maximuşka, zău că mă scoţi din sărite, nu-mi arde acum de glume. Şi nu te mai zgâi la plăcinte, pune-ţi pofta în cui, ştii doar că-ţi fac rău! Şi nici vişinată n-ai voie…

Poftim, acum trebuie să-mi scot sufletul şi cu el, parcă aş fi deschis un azil de bătrâni… Spuse Gruşenka râzând.

— Nu merit atâta bunătate, parcă eu nu ştiu că sunt un bicisnic… Începu cu tremur în glas Maximov. Sunt oameni mai folositori decât mine, care ar trebuie să se bucure de generozitatea dumitale.

— Eh, toţi oamenii sunt folositori, Maximuşka! De unde putem şti care-i mai mult şi care-i mai puţin? Barem de n-ar fi fost poleacul acela… Ce l-o fi apucat să se îmbolnăvească tocmai azi? Am trecut şi pe la el. Şi acum, uite-aşa, de ciudă, am să-i trimit şi lui nişte plăcinte. Nici nu mi-a trecut prin gând, dar fiindcă Miţea tot mi-a făcut scandal că i-am trimis, de ce să nu-i trimit, dacă-i vorba aşa şi chiar acum, imediat. A, uite şi Fenia cu scrisoarea! Tot de la poleci, fireşte, păi se putea să treacă o zi fără să-mi ceară iarăşi bani?!

Într-adevăr, pan Mussjalowicz îi adresase din nou o scrisoare lungă, în stilul lui afectat şi pretenţios, prin care îi cerea trei ruble împrumut. În acelaşi plic se afla şi o chitanţă prin care debitorul îşi lua obligaţia de a restitui banii în termen de trei luni; chitanţa purta de asemenea girul lui pan Wrublewski. Gruşenka primise o sumedenie de misive în genul ăsta de la „fostul” ei. Asaltul începuse cu două săptămâni înainte, chiar în ziua când se dăduse pentru prima oară jos din pat. Ştia că tot timpul cât zăcuse bolnavă, cei doi pani veniseră zilnic să se intereseze de starea ei. Debutul îl făcuse o lungă epistolă teribil de emfatică şi de încâlcită, scrisă pe coală ministerială şi pecetluită cu sigiliul de familie. Gruşenka n-o citise decât pe jumătate şi o aruncase, fără să fi înţeles mare lucru din ea. De altfel, numai de aşa ceva nu-i ardea în momentul acela. A doua zi însă primise altă scrisoare prin care pan Mussjalowicz o ruga să-i împrumute două mii de ruble pe termen scurt. Gruşenka nu se învrednicise nici de astă dată să-i răspundă. Mesajele însă se ţinuseră lanţ, zi de zi toate la fel de solemne şi de pompoase, cu singura deosebire că

suma cerută cu împrumut se micşorase treptat, ca sa ajungă până la urmă la douăzeci şi cinci de ruble, apoi la zece, până ce, în sfârşit, Gruşenka primise un răvaş prin care i se solicita numai o singură rublă, cererea fiind ca de obicei însoţită de o chitanţă semnată de amândoi polecii. Înduioşată, Gruşenka se dusese pe înserat să vadă ce-i cu ei. Îi găsise într-un hal fără de hal, într-o mizerie aproape sordidă, lihniţi de foame, fără foc în cameră şi fără ţigări, datori vânduţi gazdei. Cele două sute de ruble pe care le câştigaseră de la Miţea se topiseră de mult. Cu atât mai mirată fusese Gruşenka văzând aerul lor ţanţoş şi detaşat, ca şi primirea ceremonioasă, cu fraze bombastice, pe care i-o făcuseră. Amuzată, le dăduse zece ruble, iar a doua zi îi povestise râzând întâmplarea lui Miţea care nu se arătase câtuşi de puţin gelos. De atunci panii se ţinuseră scai de ea, bombardând-o zilnic cu scrisori şi cereri de bani pe care ea le satisfăcea întotdeauna. Şi tocmai în ziua aceea pe Miţea îl apucase din senin gelozia.

— Am trecut pe la el ca o proastă, în drum spre închisoare, dar n-am stat decât o clipă. Ştii că-i bolnav – fostul meu, vreau să zic, începu ea volubilă şi agitată. Nu ştiu ce mi-a venit să-i povestesc lui Miţea: „închipuieşte-ţi, i-am spus eu râzând, poleacul meu a luat ghitara să-mi cânte romanţele de odinioară, credea pesemne c-o să-mi înmoaie inima şi o să mă înduplece să mă mărit cu el”. Atunci, lui Miţea i-a sărit deodată ţâfna şi a început să mă insulte… Ei, stai tu, dacă-i vorba pe aşa, am să le trimit şi lor nişte plăcinte! Fenia, cine a venit cu scrisoarea, tot fetişcana aceea? Dă-i trei ruble şi pune într-o hârtie vreo zece bucăţi de plăcintă, să le ducă din partea mea. Auzi, Aleoşa, să-i spui lui Miţea că le-am trimis plăcinte, neapărat să-i spui!

— Nici nu-mi trece prin gând, răspunse Aleoşa zâmbind.

— Da ce, crezi că o să sufere din pricina asta? Habar n-are, se preface numai, puţin îi pasă de mine în fond! Rosti cu amărăciune Gruşenka.

— Cum se preface?

— Eşti un prost, Aleoşenka, nu pricepi nimic, păcat de tine că minte ai, slavă Domnului, destulă. Pe mine nu mă doare că e gelos, chiar dacă n-are de ce; m-ar durea dacă n-ar fi gelos. Aşa sunt eu, niciodată n-o să mă supere gelozia cuiva, fiindcă şi eu am o fire aprigă şi sunt gata să devin bănuitoare din te miri ce. Pe mine mă doare faptul că nu mă iubeşte şi că se preface numai că-i gelos. Ce, crezi că n-am ochi să văd? Tot îmi vorbeşte mereu de cealaltă: Katka a făcut aşa, Katka pe dincolo! A chemat un medic de la Moscova special pentru proces, să-l scape! Katka a adus pe cel mai mare şi mai iscusit avocat! Înseamnă că nu mai poate după ea dacă o laudă atâta faţă de mine, mizerabilul! Şi fiindcă se simte cu musca pe căciulă, mereu îmi caută pricină, vrând, chipurile, să arunce toată vina asupra mea! „Tu n-ai trăit cu poleacul, zice, până nu m-ai cunoscut pe mine? De ce să nu-mi fac şi eu acum gustul cu Katka” Asta e! Vrea să-mi arunce totul mie în spinare. Dinadins caută mereu ceartă cu lumânarea, ascultă-mă pe mine, dinadins, atâta numai că eu…

Gruşenka nu mai apucă să termine şi ducând batista la ochi, începu să plângă amarnic.

— N-o iubeşte pe Katerina Ivanovna, spuse convins Aleoşa.

— Am să văd eu curând dacă o iubeşte sau nu… Rosti Gruşenka ameninţătoare, luând batista de la ochi.

Avea figura crispată. Aleoşa simţi o strângere de inimă văzând că din blajin, paşnic şi zâmbitor cum era, chipul i se întunecase de la o clipă la alta, înăsprit de ură.

— Să lăsăm prostiile! Se răsti ea deodată. Să nu-ţi închipui că pentru asta te-am chemat, dragă Aleoşa! Şi numai eu singură mă frământ aşa! Mă uit la ceilalţi şi văd că nimeni nu se sinchiseşte, nimeni n-are habar. Cel puţin, tu te gândeşti la el? Mâine e procesul! Spune-mi şi mie cum au să-l judece? Feciorul acela e criminalul, el l-a ucis, numai el! Doamne! Se poate să-l condamne aşa, nevinovat, în locul lui? Feciorul n-a păţit nimic, nici măcar nu s-au legat de el!

— Ba nu, a fost anchetat şi el şi chiar foarte sever, zise Aleoşa furat de gânduri. Au ajuns însă la concluzia că nu-i vinovat. Acum e bolnav. De când a avut criza aceea de epilepsie zace la pat. Şi într-adevăr e ceva serios.

— Doamne, de ce nu te duci la avocat să vorbeşti cu el între patru ochi? Se zice că i-ar fi dat trei mii de ruble ca să vină de la Petersburg.

— Am pus mână de la mână, Ivan, Katerina Ivanovna şi cu mine, ca să-i plătim onorariul, în schimb medicul l-a adus ea pe socoteala ei de la Moscova, i-a dat două mii de ruble. Fetiukovici, avocatul, ar fi cerut poate mai mult, dar cum s-a făcut atâta vâlvă în toată Rusia în jurul acestui caz – toate ziarele, toate revistele vorbesc despre el – Fetiukovici a acceptat să pledeze mai mult pentru glorie, gândindu-se să nu scape un proces atât de celebru. L-am văzut chiar aseară.

— Şi? I-ai vorbit? Stărui Gruşenka nerăbdătoare.

— M-a ascultat până la capăt, dar nu mi-a răspuns nimic. Zicea că părerea lui e definitiv formată. Dar mi-a promis totuşi c-o să ia în consideraţie ce i-am spus eu.

— Să ia în consideraţie!… Pungaşii! O să-l nenorocească! Da doctorul, doctorul… Pentru ce l-o mai fi adus aia?

— Ca expert. Vor să-l scoată nebun pe Miţea, să arate c-a săvârşit crima fără să-şi dea seama ce face, într-un acces de demenţă, numai că Miţea nici nu vrea să audă de aşa ceva. Aleoşa zâmbi uşor.

— Şi să ştii c-aveau dreptate dacă l-ar fi omorât el! Exclamă Gruşenka. Fiindcă era nebun, da, da, nebun de legat, păcatele mele, că numai eu sunt de vină! Dar de ucis nu l-a ucis el, nu! Şi când te gândeşti că toţi, toţi, toată lumea din oraş susţine că el este criminalul! Până şi Fenia a dat asemenea declaraţii, încât îţi vine să crezi că într-adevăr l-a omorât. Şi cei de la băcănie tot aşa şi funcţionarul acela… Şi pe urmă chiar el a spus în gura mare la local! O lume întreagă l-a auzit! Toţi, toţi au declarat împotriva lui, toţi se ridică să-i dea la cap!

— Da, sunt din ce în ce mai multe declaraţii, spuse Aleoşa posomorât.

— Şi Grigori, ai văzut? Grigori Vasilievici susţine morţiş că uşa era deschisă, de câteva ori a spus la anchetă c-a văzut-o cu ochii lui aşa, vraişte, nu-i chip să-l scoţi din asta, am fost la el, i-am vorbit – degeaba! Nu zici că m-a şi înjurat!

— Da, e poate cea mai gravă declaraţie din toate câte există împotriva fratelui meu.

— Cât despre nebunie, să ştii că Miţea nici acum nu e în toate minţile, îi destăinui Gruşenka îngrijorată şi cu un aer misterios. De mult voiam să-ţi spun, Aleoşa, zilnic mă duc la el şi de fiecare dată îl ascult şi mă minunez. Despre ce crezi că-mi vorbeşte mereu în ultima vreme? Îi merge gura într-una şi nu pot să aleg nici două vorbe din ce trăncăneşte acolo, mă tot gândesc c-o fi spunând cine ştie ce lucru mare şi eu, proastă cum sunt, nu înţeleg nimic. Îmi tot pomeneşte despre un „copchilaş", mereu îi dă zor cu el, dracu ştie al cui o fi plodul acela: „De ce să fie aşa sărac bietul copchilaş?", sau: „Pentru copchilaşul acela am să mă duc la ocnă, în Siberia. N-am ucis, dar trebuie sa mă duc la ocnă!" Ce vrea să spună cu asta, ce-i cu copilul acela, zău dacă am priceput ceva?! Vorbea atât de frumos despre el, încât am început să plâng – nu ştii ce frumos vorbea!

— Şi atunci a plâns şi el. Când a văzut că-mi dau lacrimile, m-a sărutat şi a făcut cruce asupra mea. Oare ce să fie asta, Aleoşa, ce-i cu „copchilaşul" acela?

Aleoşa zâmbi din nou.

— Nu ştiu ce tot caută la el Rakitin, în orice caz însă… Asta nu-i de la Rakitin. Ieri n-am fost să-l văd, mă duc azi.

— Nu, nu e Rakitka; frate-său, Ivan Feodorovici, nu ştiu ce-l tot descântă, se duce mereu pe la el… Începu Gruşenka şi se opri brusc.

Aleoşa se uită la ea înmărmurit.

— Se duce la el? Cum, Ivan vine la el? Miţea mi-a spus că nici n-a dat ochii cu dânsul.

— Ei vezi! Ăsta-i păcatul meu! M-a luat gura pe dinainte! Se zăpăci Gruşenka, îmbujorându-se toată. Stai, Aleoşa, taci puţin, acum, dacă tot am început, bairem să-ţi spun adevărul întreg: a fost de două ori la închisoare. Prima oară, chiar în ziua când a sosit – ştii, atunci când a venit valvârtej de la Moscova, eram încă pe picioare, nu mă răzbise boala – şi pe urmă, a doua oară, acum o săptămână. I-a atras atenţia lui Miţea ca nu cumva să scape vreo vorbă faţă de tine, şi, îndeobşte, nimeni nu trebuia să afle că se duce la el, ţinea să rămână totul secret.

Aleoşa căzu pe gânduri, căznindu-se să înţeleagă ceva.

Ştirea îl uluise peste măsură.

— Ivan nu mi-a pomenit niciodată nimic despre procesul lui Miţea, rosti el agale. De altfel, în astea două luni a fost destul de scump la vorbă cu mine, de câte ori mă duceam la el, părea supărat c-am venit, aşa că de vreo trei săptămâni încoace nici n-am mai trecut pe la dânsul… Hm… Dacă a fost acum o săptămână la Miţea… E adevărat că de atunci Miţea s-a schimbat mult…

— S-a schimbat, să ştii că s-a schimbat! Se grăbi să confirme Gruşenka. Trebuie să fie ceva la mijloc, un lucru pe care vor să-l ţină neapărat ascuns! Chiar Miţea mi-a spus că-i vorba de un secret, un mare secret. Îmi face impresia că e ceva atât de grav, încât din pricina asta nu-şi mai poate găsi de loc liniştea. Înainte era vesel, plin de viaţă, de altfel şi acum de obicei e tot aşa, dar tocmai când e mai bine dispus începe să dea din cap, să umble încolo şi încoace prin celulă şi să-şi răsucească parul de la tâmplă – asta înseamnă că are ceva pe suflet. Ştiu eu ce ştiu! Încolo e vesel şi azi a fost tot aşa vesel!

— Parcă ziceai adineauri că era furios…

— Păi chiar a şi fost şi vesel şi furios. Din te miri ce îi sare ţâfna, acum e foc şi pară, acum îl vezi zâmbitor, ca după un moment să tune şi să fulgere iar. Zău, Aleoşa, mă uit câteodată la el şi parcă nu-mi vine să cred: când ştie ce

grozăvie îl aşteaptă, cum mai poate să râdă aşa ca un copil pentru orice fleac?

— Este adevărat că ţi-a interzis să-mi vorbeşti despre Ivan? Ţi-a atras atenţia să nu-mi spui nimic?

— Chiar aşa: Să nu-i spui nimic". Mai ales de tine se fereşte. Cică ar fi un secret, aşa ştiu de la el… Aleoşa, dragul meu, du-te la Miţea şi vezi, poate că reuşeşti să afli ce-i cu secretul acela. Vino pe urmă să-mi spui şi mie, se rugă Grurşenka, cutremurându-se înfiorată. Nu mă cruţa, vreau să ştiu ce zile amărâte mă aşteaptă, că parc-a fost un blestem pe capul meu! De aceea te-am chemat.

— Crezi că e ceva în legătură cu tine? Păi, dac-ar fi fost într-adevăr aşa, nu te gândeşti că n-ar fi pomenit nimic despre asta?

— Ce ştiu eu? Poate că vrea totuşi să mi-l spună şi nu îndrăzneşte. Mi-a dat numai să înţeleg. Zice că-i un secret, dar ce fel de secret nu-mi spune.

— Şi tu ce crezi?

— Ce să cred? Că mi-a ajuns funia la par, asta cred. Vor să se descotorosească de mine pentru că-i dumneaei la mijloc! Nu poate fi vorba decât de Katka, numai de la ea vin toate. Tot îmi dă zor „ba că-i aşa, ba că-i pe dincolo", adică eu nu sunt „aşa" ca dumneaei! Asta ce înseamnă? Mi-a dat să înţeleg. Vrea să mă părăsească, ăsta-i secretul. Ei trei, Miţea, Katka şi Ivan Feodorovici, au pus totul la cale. De mult ţineam să te întreb, Aleoşa: acum o săptămână Miţea mi-a spus că Ivan e mort după Katka, de aceea se duce mereu pe la ea. E adevărat sau nu? Spune deschis, nu mă cruţa.

— Nu vreau să te mint, dar nu cred că Ivan o iubeşte pe Katerina Ivanovna.

— Aşa m-am gândit şi eu! Ca să vezi cum mă minte, ca un neruşinat! Înadins a făcut pe gelosul azi, ca să mă scoată vinovată pe mine mai târziu. E prost, nu ştie să se prefacă, spune şi el ce-l taie capul… Dar lasă, că-i arăt eu lui, îi arăt eu! „Tu, zice, crezi că eu l-am ucis…" Auzi ce a fost în stare

să-mi spună, să-mi reproşeze mie aşa ceva! Să-l ierte Dumnezeu! Să vezi însă ce-o să păţească dumneaei, Katka, la proces, are s-o păţească urât de tot! Am să-i spun acolo o vorbuliţă să mă ţină minte… Am să-i trântesc totul în faţă, tot, tot!

Şi Gruşenka izbucni din nou într-un hohot amarnic de plâns.

— Gruşenka, rosti Aleoşa, ridicându-se să plece, eu atâta pot să-ţi spun: în primul rând că Miţea te iubeşte, da, te iubeşte mai mult ca orice pe lume şi numai pe tine, te rog să mă crezi. Ştiu ce vorbesc; da, sunt convins că-i aşa. În al doilea când că n-am să încerc în nici un fel să-i smulg secretul, iar dacă s-ar întâmpla cumva să deschidă el vorba, am să-i atrag atenţia de la început că ţi-am promis să nu-ţi ascund nimic. Şi atunci am să trec pe la tine să-ţi spun. Dar… Am impresia că… Totuşi, Katerina Ivanovna nu are nici un amestec aici şi că trebuie să fie vorba de cu totul altceva. Sunt aproape sigur că-i aşa. Nu pare să fie ceva în legătură cu dânsa! Şi acum te las cu bine!

Aleoşa îi strânse mâna. Gruşenka tot nu se potolea. Tânărul îşi dădea seama că nu punea nici un temei pe cuvintele lui, dar cel puţin îşi mai uşurase obida, împărtăşindu-i tot ce avea pe inimă. Îi părea rău s-o lase atât de amărâtă, dar nu putea altfel, trebuia să se grăbească. Mai avea încă atâtea ie făcut.

II – PICIORUŞUL BOLNAV.

În primul rând trebuia să treacă neapărat pe la doamna Hohlakova şi voia să se achite cât mai grabnic de aceasta obligaţie, ca să nu ajungă prea târziu la închisoare. De vreo trei săptămâni doamna Hohlakova era cam suferindă: i se umflase piciorul şi, deşi nu era nevoită să zacă în pat, toată ziulica stătea întinsă pe divan la dânsa în budoar, într-un ispititor neglijeu, altminteri destul de decent. Aleoşa observase într-o zi, surâzând în sinea lui cu toată nevinovăţia, că, aşa bolnavă cum era, doamna Hohlakova începuse să aibă o grijă deosebită de toaleta ei: era mereu

gătită cu fel de fel de bonetele, matineuri şi funduliţe şi Aleoşa cam simţea dincotro bate vântul, deşi căuta să alunge din minte asemenea gânduri deşarte. În afara de oaspeţii obişnuiţi ai casei, în ultima lună doamna Hohlakova primea din ce în ce mai des vizitele tânărului Perhotin. Aleoşa n-o mai văzuse de patru zile şi acum, intrând în vestibul, se gândi să meargă din capul locului la Liza, de vreme ce venise special pentru dânsa; încă din ajun fata îi trimisese vorbă prin cameristă să treacă neapărat pe la ea, fiindcă avea ceva „foarte important” de discutat cu dânsul, ceea ce, din anumite motive, îl făcuse curios. În timp ce camerista se ducea să-l anunţe, doamna Hohlakova, care nu ştiu cum prinsese de veste că sosise, se grăbi să-i dea de ştire că-l roagă să intre „numai o clipă” în budoarul ei. Aleoşa se hotărî să răspundă mai întâi la apelul mamei, altminteri din minut în minut ar fi trimis pe cineva în camera fetei să-l cheme. Stăpâna casei stătea culcată pe sofa, dichisită ca de zile mari şi părea mai agitată ca niciodată. Aleoşa fu întâmpinat de la uşa cu strigăte de bucurie.

— Vai, nu te-am văzut de secole! O săptămână întreagă! Îţi dai seama? Ah, ba nu, mi se pare c-ai mai fost pe la noi acum patru zile, da, da, miercuri. Sunt sigură c-ai venit pentru Lise, voiai să te strecori iarăşi tiptil, ca să nu te aud… Dragul, dragul meu Alexei Feodorovici, de-ai ştii câtă bătaie de cap îmi dă! Dar despre asta lasă c-o să vorbim mai târziu. Deşi e un lucru foarte important, poate cel mai important în momentul de faţă, dar să rămână pentru mai târziu. Dragul meu Alexei Feodorovici, să ştii că ţi-o încredinţez cu totul dumitale. De când a murit părintele Zosima – fie-i ţărâna uşoară? (şi se închină) – mă uit la dumneata ca la un schimnic adevărat, cel puţin aşa te consider eu, deşi îţi stă foarte bine îmbrăcat civil. Spune-mi, unde ai găsit un croitor atât de bun? Dar asta nu interesează acum, lasă, c-o să te întreb altă dată. Iartă-mă că-ţi spun uneori pe nume, Aleoşa, sunt destul de bătrână,

cred, ca să mi se permită (şi zâmbi cu cochetărie), dar şi despre asta o să vorbim mai încolo. Să nu pierd din vedere tocmai ce este mai important. Te rog să-mi atragi atenţia dacă observi c-o iau razna; să-mi spui numai atât: „Dar principalul?” Vai, Doamne, măcar de-aş şti ce este important acum şi ce nu? Dar când Lise şi-a luat cuvântul înapoi – fiindcă, într-adevăr, ce putea fi decât o copilărie promisiunea pe care ţi-a făcut-o ca să se mărite cu dumneata, Alexei Feodorovici!

— Ţi-ai dat seama şi dumneata probabil că n-a fost decât o fantezie capricioasă de fetiţă bolnavă, care a stat prea mult înţepenită în fotoliu, dar, slavă Domnului, acum a început să meargă! Medicul cel nou, adus de Katerina Ivanovna de la Moscova pentru fratele dumitale, bietul om, ce rău îmi pare de el, mâine o să fie… Dar ce să mai vorbim! Doamne, ce o să fie mâine! Mor numai când mă gândesc! Şi mai ales mor de curiozitate… Într-un cuvânt, aseară, doctorul acela a fost la noi şi a văzut-o pe Lise… I-am plătit cincizeci de ruble vizita. Dar nu-i vorba de asta, nu… Uite, că iar m-am încurcat, dar acum m-am încurcat de tot. Nu ştiu ce-o fi cu mine de mă pripesc aşa! Poţi să-mi spui de ce? Că eu habar n-am. Of, zău dacă mai ştiu unde mi-e capul! Toate mi s-au încâlcit în minte, uite-aşa, ca un ghemotoc. Mă tem că iar o să te plictisesc şi o să-ţi iei câmpii şi pe urmă nu te mai văd iarăşi cu săptămânile. Vai, Doamne, dar de ce stăm aşa? Un moment, să-ţi aducă mai întâi o cafea… Iulia, Glafira! Cafeaua!

Aleoşa se grăbi să-i mulţumească, spunându-i că tocmai băuse una.

— La cine?

— La Agrafena Alexandrovna.

— La… La monstrul acela cu chip de om? Când te gândeşti că din pricina ei s-au nenorocit toţi! La drept vorbind, nu ştiu nici eu, dar am auzit că e ca o sfântă acum, păcat numai că s-a trezit cam târziu. Mai bine ar fi fost mai înainte, când trebuia. Acum ce rost mai are? Taci, taci, Alexei Feodorovici,

sunt atâtea lucruri despre care vreau să-ţi vorbesc, încât mi-e teamă că până la urmă n-o să mai apuc să-ţi spun nimic. Ce zici de grozăvia asta cu procesul… Trebuie să merg neapărat, am şi început să mă pregătesc, au să mă ducă de acasă cu fotoliul, iar acolo pot să stau şi pe scaun, am să vin cu servitorii. Ştii că şi eu figurez printre martori? Cum am să vorbesc, ce am să le spun? Zău dacă ştiu ce să le spun! Trebuie să depun şi jurământ, nu-i aşa?

— Eu cred că nu-i neapărată nevoie să vă duceţi.

— Dar dacă pot să stau pe scaun! Ah, uite cum mă încurci mereu! Când te gândeşti, procesul, crima aceea oribilă şi fără nici un sens, ca până la urmă să plece cu toţii în Siberia! Unii au să se însoare… Şi toate astea repede, repede, totul se schimbă de la o zi la alta, nu mai rămâne nimic din ce a fost, toţi îmbătrânesc şi toţi iau calea cimitirului. Fie şi aşa, sunt obosită. Kati, cette charmante personne {41}, mi-a spulberat toate speranţele. Acum ce crezi c-o să facă? O să-l urmeze pe unul din fraţii dumitale în Siberia, iar celălalt o să se ducă şi el după dânsa şi o să se stabilească în oraşul vecin şi au să se chinuiască aşa unii pe alţii! Ei, uite, toate astea mă înnebunesc şi în primul rând publicitatea: ziarele din Moscova şi din Petersburg numai despre asta vorbesc, cred că s-a scris de un milion de ori până acum. Ah, da, închipuieşte-ţi ca au scris şi despre mine c-am fost ca să zic aşa, „prietena” fratelui dumitale – acolo e un alt cuvânt, pe care nu-mi vine să-l repet! Ei, spune dacă-i posibil aşa ceva!

— Nu se poate! Unde şi când s-a scris?

— Stai că-ţi arăt îndată. Ieri am primit gazeta şi am avut răbdare să citesc tot până la capăt. E vorba de un ziar din Petersburg, „Ecouri” {42}, aşa se numeşte, care apare de un an încoace şi, cum sunt mare amatoare de ecouri, am ţinut să mă abonez şi eu şi acum, poftim, mi s-a împlinit dorinţa cu vârf şi îndesat! Citeşte, te rog. Şi-i întinse ziarul pe care-l păstra sub pernă.

Era atât de necăjită, atât de consternată, încât avea dreptate să spună că i se încâlceau toate în cap. Ştirea era într-adevăr abracadabrantă şi avusese probabil un efect zguduitor asupra doamnei Hohlakova, deşi, spre norocul ei, în mod obişnuit nu era în stare să se concentreze asupra unui singur lucru, sărind mereu de la una la alta, aşa încât o clipă mai târziu se prea putea să fi uitat şi de ziar şi de articolul cu pricina. Aleoşa ştia că procesul făcuse mare vâlvă în toată ţara şi, Doamne, câte corespondenţe şi informaţii stupide nu-i fusese dat să citească, în ultimele două luni, în ziare, strecurate printre altele autentice, despre fratele lui, despre Karamazovi în general şi chiar despre el însuşi! Bunăoară, o gazetă venise cu ştirea că îngrozit de fapta criminală a fratelui său, Aleoşa ar fi îmbrăcat rasa monahală, intrând pe veci la mănăstire; nu mai ştiu care fiţuică dezminţea această aserţiune, anunţând că, dimpotrivă, în complicitate cu stareţul Zosima, ar fi spart casa de bani a mănăstirii şi „ar fi spălat putina”. Articolul, proaspăt apărut în ziarul „Ecouri”, era intitulat Corespondenţă din Scotoprigonievsk {43} (din păcate, vai! Aşa se cheamă târguşorul nostru, deşi m-am ferit cât am putut până acum să-i dau în vileag numele) în legătură cu procesul Karamazov. Era o informaţie destul de laconică. Doamna Hohlakova nu era pomenită decât prin aluzii mai mult sau mai puţin voalate; de altfel, numele tuturor persoanelor citate în acest articol erau fictive. Se spunea numai că ucigaşul al cărui proces stârnise atâta senzaţie, fost căpitan de infanterie, era un individ insolent şi despotic, un retrograd, un pierde-vară preocupat numai de aventurile amoroase, care se bucura, de favorurile „cuconiţelor răsfăţate de soartă”. Una din aceste „văduvioare solitare”, o femeie care mai făcea încă pe tinerica, deşi avea o fată de măritat, fusese atât de pătimaş îndrăgostită de el. Încât numai cu două ore înainte de crimă îi oferise trei mii de ruble ca să plece împreună cu ea la o mină de aur. Pe cât se pare, totuşi criminalul preferase să-şi

ucidă tatăl şi să-l jefuiască, bizuindu-se că fărădelegea lui nu va fi descoperită, decât să plece în Siberia în compania farmecelor ofilite ale adoratoarei sale trecute de patruzeci de ani. Această picantă corespondenţă se încheia, aşa cum era de aşteptat, printr-o diatribă plină de o nobilă indignare la adresa imoralităţii paricidului şi a moravurilor putrede caracteristice epocii de tristă amintire a iobăgiei. Aleoşa o citi din curiozitate până la sfârşit şi restitui ziarul.

— Ei, spune, nu crezi că-i vorba de mine? Ciripi fermecătoarea doamnă. Fireşte că de mine, de vreme ce eu i-am propus cu un ceas înainte să plece la minele de aur şi când colo uite ce-a ieşit, „farmecele ofilite ale unei cucoane trecute de patruzeci de ani”! Parcă eu pentru asta i-am propus?! Nu vezi cu câtă rea-credinţă e scris? Iartă-i, Doamne, pentru „farmecele” astea, aşa cum i-am iertat şi eu! Dar ştii cine-i autorul acestei corespondenţe? E prietenul dumitale Rakitin.

— Tot ce se poate, deşi eu personal n-am auzit aşa ceva.

— Cu siguranţă că-i el, nu mai încape nici o îndoială! Din moment ce l-am dat afară din casă… Cred că ştii ce s-a întâmplat…

— Ştiu numai atât, că l-aţi poftit să nu mai calce aici în casă, dar de ce, n-am auzit… Cel puţin de la dumneavoastră.

— Prin urmare, ai aflat de la el! Şi, mă rog, ce zice, mă batjocoreşte rău?

— Da. Dar aşa batjocoreşte el pe toată lumea. Nu mi-a spus însă niciodată de ce i-aţi interzis să mai vină la dumneavoastră. De altfel, ne vedem foarte rar. Nu suntem prieteni.

— Atunci n-am încotro, trebuie să-ţi spun. Am să mă spovedesc dumitale, pentru că aici cred că am şi eu o parte de vină. De fapt, nu e mare lucru, o nimica toată, o bagatelă, aşa că până la urmă nici nu ştiu dacă a fost ceva. Vezi, dragul meu (doamna Hohlakova îşi luă un aer galeş şi un surâs dulce şi misterios îi flutură pe buze). Vezi, dragul

meu, eu bănuiesc… Te rog să mă ierţi, Aleoşa, dar îţi vorbesc ca o mamă… Adică nu, nu, dimpotrivă, îţi spun ca unui tată… Ce să caute mama aici… În sfârşit, ca şi cum m-aş fi spovedit părintelui Zosima, ăsta-i cuvântul potrivit, e mai bine aşa, nu spuneam chiar eu adineauri că pentru mine eşti ca un schimnic?… Aşadar, bietul băiat, vreau să zic prietenul dumitale Rakitin (o, Doamne, nici măcar nu pot să fiu supărată pe el! Necăjită, da, ba chiar furioasă, dar nu cine ştie ce), într-un cuvânt, zănaticul ăsta, închipuieşte-ţi, s-a îndrăgostit de mine! Eu n-am băgat de seamă decât mai târziu, mult mai târziu, cu toate că de la o vreme, adică de vreo lună încoace, începuse să vină din ce în ce mai des pe la mine, aproape zilnic, deşi ne cunoşteam de atâta timp. Eu habar n-aveam de nimic… Şi deodată parcă mi s-a luminat mintea şi am început să-l observ mai atent. Nu pot să-ţi spun ce surprinsă am fost! Ştii că de două luni primesc vizitele unui tânăr funcţionar de la noi din oraş, Piotr Ilici Perhotin, un băiat eminent, tare simpatic şi la locul lui. Cred că l-ai întâlnit, de altfel, de câteva ori la mine. Nu-i aşa că-i un tânăr eminent şi serios? Nu vine chiar aşa des, cam la trei zile o dată (şi chiar dac-ar veni în fiecare zi, n-are a face!), totdeauna elegant şi pus la punct. În general, ador tineretul, Aleoşa, îmi place societatea unor tineri capabili şi la locul lor, aşa cum eşti dumneata, iar Perhotin are într-adevăr creierul unui om de stat şi vorbeşte atât de frumos! Trebuie neapărat să intervin pentru el, să-i întind o mină de ajutor. Are stofă de diplomat. În ziua aceea nenorocită aş putea spune că m-a scăpat de la moarte venind la mine în toiul nopţii. Iar prietenul dumitale Rakitin umblă totdeauna cu nişte cizmoaie cât toate zilele şi, când îşi întinde picioarele, acoperă tot covorul… Şi, cum ziceam, la un moment dat a început să-mi facă unele aluzii, ba într-o zi, la plecare, mi-a strâns mâna tare de tot. Ei, ce crezi? Din ziua aceea m-a apucat durerea de picior! Bineînţeles avea mereu ocazia să se întâlnească cu Piotr Ilici la mine în casă şi, închipuieşte-ţi, nu ştiu ce-i căşunase pe el, că mereu îl

împungea, ar fi fost în stare să-l înghit de viu. Mă uitam la ei şi abia mă ţineam să nu izbucnesc în râs. Într-o zi, şedeam aşa singură, adică nu, începuse să mă supere piciorul şi şedeam întinsă, când s-a anunţat Mihail Ivanovici. Nu zici că-mi adusese o poezie – câteva strofe – dedicată piciorului meu bolnav, în care descria toată suferinţa mea! Stai, cum spunea:

Ce-mi făcuşi tu, picioruş, Mi te-mbolnăvişi acuşi…

Sau cam aşa ceva, nu mai ţin minte, niciodată n-am fost în stare să învăţ versuri pe dinafară, dar le am aici, pot să ţi le arăt dacă vrei, sunt delicioase, delicioase! Şi nu e vorba numai de picioruşul meu, dar au şi o morală, o idee extraordinară, îmi pare rău c-am uitat cum era! Într-un cuvânt, meritau să fie scrise într-un album! Eu fireşte că i-am mulţumit frumos, iar dânsul a fost grozav de încântat. Dar tocmai când îl complimentam, cine crezi că intră pe uşă: Piotr Ilici. Cum a dat cu ochii de el, Mihail Ivanovici s-a făcut negru ca noaptea. Mi-am dat seama că Piotr Ilici îi stricase toate socotelile, probabil că Mihail Ivanovici voia să-mi mai spună ceva după ce-mi citise poezia, am observat imediat, dar tocmai atunci a picat Piotr Ilici şi n-a mai apucat să scoată o vorbă. Nu ştiu ce mi-a venit să-i arăt şi lui Piotr Ilici poezia, fără să-i spun însă cine o scrisese. Sunt sigură, sunt absolut sigură că a ghicit din capul locului, deşi nici acum nu vrea să recunoască, pretinde că nici măcar nu i-a trecut prin minte, dar ştiu eu că spune numai aşa. Piotr Ilici a pufnit în râs şi s-a apucat să foarfece versurile: „Sunt proaste, zice, parc-ar fi scrise de un seminarist” şi dă-i şi dă-i – se înfierbântase rău de tot băiatul! Prietenul dumitale însă în loc să ia lucrurile în glumă şi-a ieşit din sărite… Doamne, am crezut c-au să se încaiere! „Sunt ale mele, zice, le-am scris numai aşa, în joacă, fiindcă după mine nu există prostie mai mare decât să faci poezii. Dar din întâmplare versurile mele sunt bune. Lui Puşkin al dumneavoastră vreţi să-i ridicaţi un monument pentru meritul de a fi cântat în versuri picioruşele femeilor, pe

când poezia mea are un conţinut serios; dumneata vorbeşti ca un om cu mentalitate învechită, retrogradă; dumneata habar n-ai de ideile umanitariste, nici nu eşti în stare să înţelegi năzuinţele înaintate ale vremii, eşti refractar la progres; în fond, ce poţi să pretinzi de la un conţopist şi un şperţar!” Atunci eu am început să ţip, implorându-i să înceteze. Dumneata îl cunoşti pe Piotr Ilici, nu se poate spune că-i un laş, dar atunci şi-a luat deodată un aer foarte demn, uitându-se ironic la Rakitin şi, după ce l-a ascultat până la sfârşit, a căutat să se scuze: „Eu, zice, n-am ştiut că sunt ale dumitale. Dacă ştiam, zice, bineînţeles că le-aş fi lăudat… În genere, poeţii sunt extrem de irascibili…” Şi aşa mai departe, o avalanşă de ironii servite pe un ton cât se poate de politicos. Chiar el mi-a explicat după aceea că l-a luat peste picior, deşi eu am crezut la început că vorbea serios. Şedeam tot aşa întinsă, ca şi acum şi mă gândeam: „Se cade sau nu se cade să-l dau afară pe Mihail Ivanovici pentru că-şi permite să zbiere în halul ăsta la un musafir de al meu?” Mă crezi, stăteam aşa, cu ochii închişi şi cumpăneam în sinea mea: se cade ori nu se cade? Nu mă puteam decide cu nici un chip, mă tot frământam cu firea şi uite-aşa îmi zvâcnea inima în piept! Să ţip sau să nu ţip? Un glas parcă îmi şoptea: „Ţipă! Iar altul: Nu, nu ţipa!” Şi chiar în momentul când am auzit că-mi spune „nu ţipa”, am dat un ţipăt şi am leşinat. Îţi închipui ce zarvă a fost! Atunci m-am ridicat în picioare şi i-am spus ritos lui Mihail Ivanovici: „îmi pare foarte rău, zic, dar mă văd nevoită să te înştiinţez că nu mai ai ce căuta la mine în casă” şi i-am arătat uşa. Vai, Alexei Feodorovici, îmi dau seama că n-am făcut bine, am minţit, fiindcă nu eram câtuşi de puţin supărată pe el, dar în momentul acela mi s-a părut c-ar putea să iasă o scenă de toată frumuseţea… În orice caz, pot să-ţi spun c-a fost cât se poate de naturală, pentru că am izbucnit imediat în plâns şi am tot plâns după aceea câteva zile în şir; apoi, într-o zi după masă am uitat tot, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic De atunci n-a mai pus piciorul aici în casă, se împlinesc

două săptămâni de când n-a mai dat pe la mine. Mereu mă gândeam: „Cum aşa, chiar n-o să mai vină niciodată pe aici?! I Chiar şi ieri m-am gândit la asta, iar aseară mi-a sosit ziarul. Am rămas înmărmurită când am citit; cine putea să scrie aşa ceva? Natural că dânsul, cum a ajuns atunci acasă, s-a aşezat imediat să scrie articolul; apoi l-a trimis la ziar, care l-a publicat foarte frumos. Asta a fost acum două săptămâni. Dar, vai, Aleoşa, văd că m-am întins aşa la vorbă şi tocmai ce trebuia să-ţi spun nu ţi-am spus! Mereu mă ia gura pe dinainte!

— Din păcate, tocmai azi se întâmplă să fiu foarte grăbit, trebuie să ajung şi la fratele meu, încercă să scape Aleoşa.

— A, da! Mi-am adus aminte! Ascultă, ştii ce-i aceea un şoc?

— Ce fel de şoc?! Se miră Aleoşa.

— Un şoc nervos, ştii, cum se spune la tribunal. O stare de spirit specială în numele căreia ţi se iartă orice. Orice ai fi făcut, eşti achitat.

— Dar la ce vă referiţi?

— Stai să vezi: Katia…

— Vai, ce fiinţă încântătoare, într-adevăr încântătoare, îmi pare rău numai că nu pot să-mi dau seama pe cine iubeşte!

— A fost deunăzi pe la mine, dar n-am reuşit să scot nimic de la dânsa. Cu atât mai mult cu cât în ultima vreme e teribil de rezervată, îmi vorbeşte numai despre sănătatea mea şi atâta tot şi încă pe ce ton… „Treaba ta, mi-am zis, Domnul cu tine…!” Ah, da, era vorba de şocuri nervoase! Cum îţi spuneam, a sosit doctorul ăsta, care poate să constate dacă cineva e nebun. Dumneata ştiai de venirea lui? Fireşte că ştiai, din moment ce chiar dumneata l-ai adus, adică nu dumneata, ci Katia. Tot ea! Vezi, se poate întâmpla omul să fie sănătos tun şi aşa, din senin, să aibă un şoc nervos. Încolo, e perfect conştient. Îşi dă seama de tot ce face şi totuşi e într-o stare specială. Ei bine, de bună seamă că şi Dmitri Feodorovici a avut un şoc. E o descoperire într-adevăr providenţială pentru justiţia

modernă. Doctorul a fost la mine să mă întrebe cum s-a comportat în seara aceea – ştii dumneata, când cu minele de aur – în ce stare era, ce impresie mi-a făcut. Bineînţeles că era într-o stare specială dacă a venit la mine şi-a zbierat! „Bani, bani şi iar bani, trei mii de ruble, să-mi dai imediat trei mii”, ca după aceea să se ducă să-şi omoare tatăl! „Nu vreau să ucid, zice, nu vreau” şi până la urmă totuşi a ucis. Se zice că tocmai de aceea au să-l achite, pentru că a încercat să se împotrivească, deşi până la urmă tot a ucis.

— Dar nu l-a ucis el! O întrerupse cam repezit Aleoşa, din ce în ce mai nervos şi mai nerăbdător.

— Ştiu, l-a omorât bătrânul acela, Grigori…

— Cum Grigori? Exclamă Aleoşa.

— Da, da, Grigori. Dmitri Feodorovici l-a lovit, a zăcut cât a zăcut, apoi s-a ridicat de jos şi, văzând uşa deschisă, a intrat înăuntru şi l-a ucis pe Feodor Pavlovici.

— Dar pentru ce, pentru ce?

— Fiindcă avusese un şoc nervos. După ce Dmitri Feodorovici l-a lovit în cap, în momentul când şi-a venit în simţiri, a avut aşa, deodată, un şoc şi în starea asta a săvârşit crima. Chiar dacă spune că n-a ucis el, e posibil să nu-şi mai amintească ce a făcut. Totuşi, ar fi mult mai bine să fi ucis Dmitri Feodorovici. Şi chiar aşa a şi fost; deşi susţin că Grigori e criminalul, de ucis, cu siguranţă c-a ucis Dmitri Feodorovici, sunt convinsă şi să ştii că-i mai bine aşa, mult, mult mai bine! Ah, să nu-ţi închipui c-aş putea avea vreo simpatie pentru un fiu care a fost în stare să-şi ucidă tatăl, nu-i aduc nici o laudă pentru asta, dimpotrivă, copiii trebuie să-şi respecte părinţii, dar, totuşi, cred că-i mai bine să fi săvârşit el crima, pentru că atunci dumneata nu mai ai nici un motiv să-l plângi, fiindcă s-a nenorocit singur – inconştient sau, mai bine zis, conştient, dar fără să ştie ce se întâmplă cu el. Mai bine să-l achite; e mai uman aşa şi totodată au să iasă în evidenţă binefacerile justiţiei moderne. Eu, să-ţi spun drept, habar n-am avut până acum, dar am auzit că e o constatare făcută mai demult; ieri, când

am aflat, am fost atât de impresionată, încât era gata să trimit după dumneata să te cheme. Dacă o să fie achitat, după proces am să insist să vină la mine la masă; am să-i invit pe toţi aici, să închinăm un pahar în cinstea noii proceduri penale. Nu cred că e periculos şi, pe urmă, o să vină atâta lume – chiar dacă ar încerca să facă ceva, au să sară cu toţii să-l scoată afară. Iar mai târziu, cine ştie, s-ar putea să ajungă judecător de pace într-alt oraş sau ceva tot în genul ăsta, fiindcă un om care a trecut printr-o cumpănă atât de grea e în măsură să judece mai bine decât alţii. Şi mai ales, cine nu poate să aibă în ziua de azi un şoc? Şi dumneata şi eu, toţi am trecut prin asta; există doar atâtea cazuri. Bunăoară, şade omul paşnic şi fredonează o romanţă, când, aşa, din senin, i se năzare ceva, ia pistolul şi trage în primul venit; după aceea, bineînţeles, e achitat. Am citit acum de curând despre asta, sunt lucruri pe care le confirmă toţi medicii. Medicii confirmă acum tot, absolut tot, da, da! Nu-ţi mai spun că şi Lise a avut un şoc nervos. Şi ieri şi alaltăieri am plâns din pricina ei, pentru ca abia azi să-mi dau seama în sfârşit că, probabil, a avut un şoc. Atâta sânge rău ce-mi face fetiţa asta! Cred că şi-a pierdut minţile. De ce te-o fi chemat? A trimis după dumneata sau ai venit singur?

— Ba nu, m-a chemat şi chiar vreau să mă duc la ea, răspunse Aleoşa sculându-se, hotărât cu tot dinadinsul să plece.

— Vai, dragul meu, scumpul meu Alexei Feodorovici, să ştii că ăsta-i oful meu cel mai mare! Exclamă doamna Hohlakova cu lacrimi în ochi. Martor mi-e Dumnezeu că ţi-o încredinţez din tot sufletul pe Lise şi nu-mi pare rău că te-a chemat, chiar dacă se fereşte de mama ei. Fratelui dumitale Ivan Feodorovici însă, te rog să mă ierţi, nu i-aş putea încredinţa fata cu inima uşoară, deşi am şi acum aceeaşi părere bună despre el şi socotesc un adevărat cavaler. Închipuieşte-ţi c-a venit s-o vadă pe Lise şi eu nici n-am ştiut.

— Cum? Când? Se miră Aleoşa, care rămăsese în picioare în faţa ei, cu gândul să plece.

— Am să-ţi spun tot, cred că pentru asta te-am şi chemat, acum nu-mi mai dau nici eu seama. Să vezi: de când s-a înapoiat de la Moscova, Ivan Feodorovici n-a fost decât de două ori pe la mine. Prima oară mi-a făcut o vizită de curtoazie, ca la o veche cunoştinţă, iar a doua oară – acum câteva zile – a venit ştiind că era Katia la mine. Fireşte, nu pot avea nici o pretenţie de la dânsul, îmi dau seama, că n-are timp sa se ţină de vizite, cât este de ocupat în momentul de faţa, vous comprenez, cette affaire, et la mort terriblejie votre papa {44}, dar acum aflu că între timp a mai fost o dată pe aici, acum şase zile, dar nu la mine, ci la Lise. N-a stat decât cinci minute şi a plecat. Mi-a spus Glafira după trei zile şi trebuie să-ţi mărturisesc c-am fost grozav de surprinsă. Am chemat-o numaidecât pe Lise care mi-a râs în nas: „A crezut, zice, că dormi şi atunci a intrat la mine; voia să se intereseze de sănătatea matale”. Şi probabil aşa a şi fost. Dar Lise, vai, Doamne, nu pot să-ţi spun cât mă necăjeşte fata asta! Închipuieşte-ţi că în aceeaşi noapte, acum patru zile vreau să spun, când ai fost ultima oară pe la noi, a avut un atac de nervi, dar un atac destul de serios; s-o fi auzit cum ţipa! De ce pe mine nu mă apucă niciodată nevricalele? A doua zi altă criză, a treia zi alta şi ieri starea asta morbidă! Aşa, din senin, a început să strige la mine: „Nu pot să-l sufăr pe Ivan Feodorovici, zice, te rog foarte mult să nu-l mai primeşti dacă vine; să-i trimiţi vorbă că nu eşti acasă!” Am rămas încremenită. „Şi pentru ce, mă rog, i-am obiectat eu, să nu mai primesc îndeasă un băiat atât de civilizat şi de cult, asupra căruia s-a abătut o nenorocire atât de mare?” Pentru că, orice ai zice, toate poveştile astea sunt o adevărată calamitate pe capul unui om, nu-i aşa? Atâta i-a trebuit Lisei ca să pufnească în râs şi încă într-un fel destul de jignitor. Mi-a părut bine totuşi c-am reuşit cel puţin s-o înveselesc. Poate c-au să-i treacă nervii acum, mi-am zis, mai ales că şi eu mă gândeam să nu-l mai primesc

pe Ivan Feodorovici, drept pedeapsă pentru vizitele astea ciudate, făcute fără ştirea şi permisiunea mea, ba chiar voiam să-i cer explicaţii. Azi-dimineaţă însă Lise abia s-a sculat din somn şi ce sa vezi: nu ştiu ce i-o fi căşunat pe Iulia, că, niciuna, nici două, jart îi trage o palmă! Nu e monstruos? Eu, care totdeauna le-am spus jupâneselor mele dumneata! Şi după un ceas, cine crezi c-o ia în braţe pe Iulia şi-i sărută picioarele: Lise. Şi tot ea îmi trimite apoi vorbă că nu mai vrea să mă vadă şi că niciodată n-o să mai calce la mine în cameră. Cu chiu, cu vai, aşa cum sunt, cu piciorul ăsta bolnav, mă târăsc până la ea şi cum mă vede îmi sare de gât, mă sărută şi începe să plângă şi, tot aşa, sărutându-mă, fără nici o vorbă, mă scoate pur şi simplu pe uşă afară, încât până la urmă n-am izbutit să aflu ce-i cu ea. Singura mea speranţă ai rămas acum dumneata, dragul meu Alexei Feodorovici, soarta mea e în mâinile dumitale! Te rog du-te s-o vezi pe Lise şi încearcă s-o descoşi, aşa cum ştii numai dumneata, poate că afli ce s-a întâmplat şi pe urmă vino să-mi spui şi mie, ca la o mamă, pentru că îţi dai seama că dacă lucrurile au să meargă tot aşa, mă prăpădesc, sau mor, sau fug de acasă. Nu mai pot, crede-mă, nu mai pot! Sunt destul de răbdătoare de felul meu, dar la un moment dat se poate să-mi pierd răbdarea şi atunci… Atunci mi-e groază când mă gândesc ce o să se întâmple atunci! Ah, Doamne, în sfârşit, Piotr Ilici! Exclamă ea şi, ca prin farmec, se lumină la faţă, zărindu-l în prag pe Piotr Ilici Perhotin. Ai întârziat, vezi, ai întârziat! Bine, stai jos şi spune, hotărăşte-mi soarta, ce zice avocatul? Unde te duci, Alexei Feodorovici?

— La Lise.

— Ah, da! N-ai să uiţi ce te-am rugat, nu-i aşa? E soarta mea în joc!

— N-am să uit şi dacă am să pot… Dar nu ştiu, fiindcă am întârziat prea mult, îngăimă Aleoşa, grăbindu-se s-o şteargă.

— Ba nu, ba nu, să vii neapărat, nu „dacă am să pot”, altfel mor! Strigă după el doamna Hohlakova, dar Aleoşa şi închisese uşa.

III – DRĂCUŞORUL.

Intrând în odaia fetei, Aleoşa o găsi pe Lise tolănită în fotoliul pe care o scoteau s-o plimbe pe vremea când nu putea încă umbla pe picioare. Fata nu se ridică să-l primească, nici măcar nu se clinti din loc, numai ochii ei ageri se aţintiră pătrunzători asupra lui. Avea o privire înfrigurată şi era palidă, aproape lividă la faţă. Aleoşa rămase surprins văzând cât se schimbase în aceste trei zile, i se păru chiar ceva mai slabă ca înainte. Lise nu se învrednici să-i dea mâna. El îi atinse uşor degetele fine, lungi, ce zăceau inerte în poala, apoi se aşează tăcut în faţa ei.

— Ştiu că te grăbeşti să ajungi la închisoare, spuse fata pe uri ton răstit. Şi mama care te-a ţinut aproape două ore ca să-ţi povestească ce a fost şi cum a fost cu mine şi cu Iulia.

— De unde ştii?

— Am ascultat la uşă. Ce te uiţi aşa la mine? Aşa-mi place mie, ascult la uşă şi am să ascult mereu, de câte ori o să am chef, nu văd ce poate fi rău într-asta! Şi n-am de gând să-mi cer iertare.

— Eşti supărată?

— Dimpotrivă, mă bucur. Stăteam acum şi mă gândeam pentru a nu ştiu câta oară: ce bine am făcut că mi-am luat cuvântul înapoi şi n-am vrut să mă mărit cu dumneata. Fiindcă dumneata nu eşti bun de bărbat; dacă fiind soţia dumitale m-aş îndrăgosti de altcineva şi te-aş trimite să-i duci un bilet, ai fi în stare cu siguranţă să faci comisionul ăsta, ba chiar să-mi aduci şi răspunsul. La patruzeci de ani încă o să mai umbli cu scrisorile mele.

Şi începu sa râdă în gura mare. Aleoşa zâmbi.

— Ai în dumneata un grăunte de răutate şi în acelaşi timp o mare candoare.

— Candoare, se poate, de aceea probabil nu mi-e ruşine de dumneata. Şi nu numai că nu-mi este ruşine, dar nici nu vreau să-mi fie ruşine de dumneata, da, tocmai de dumneata. Aleoşa, spune-mi de ce nu pot să te respect? Mi-eşti tare drag dar nu am nici un pic de respect pentru dumneata. Dacă te-aş respecta, nu ţi-aş vorbi aşa, fără nici o sfială, nu

— Probabil.

— Crezi într-adevăr că nu mi-e ruşine de dumneata?

— Nu, nu cred.

Lise râse din nou, nervos; vorbea precipitat.

— I-am trimis nişte bomboane fratelui dumitale, Dmitri Feodorovici, la închisoare. Aleoşa, ştii ce drăguţ eşti! Toată viaţa am să te iubesc mult de tot, pentru că mi-ai dat voie cu atâta uşurinţă să nu te mai iubesc.

— Pentru asta m-ai chemat azi?

— Ţineam să-ţi împărtăşesc o dorinţă de a mea. Uite, grozav aş vrea să mă chinuiască cineva, un om care să se însoare cu mine şi apoi să mă chinuiască, să mă înşele, şi-n cele din urmă să mă părăsească, să plece. Nu vreau să fiu fericită!

— Îţi place haosul?

— Ah, da, haosul, asta doresc! Aş avea poftă să dau foc casei. Caut mereu să-mi închipui cum ar fi dacă m-aş duce şi i-aş da foc pe furiş, aşa, tiptil-tiptil. Toată lumea se munceşte să-l stingă şi focul arde înainte, iar eu, ştiind ce s-a întâmplat, tac chitic. Ştiu şi tac chitic. Vai, ce tâmpenie! Groaznic mă plictisesc!

Şi făcu un gest de om sătul până-n gât.

— Trăieşti în huzur şi bogăţie, rosti cu glas scăzut Aleoşa.

— Dar ce, crezi că-i mai bine să fii sărac?

— Mai bine.

— Aşa spunea pesemne monahul acela al dumitale, răposatul. Dar nu-i adevărat. Vreau să fiu bogată şi toţi ceilalţi oameni să fie săraci. Să mă îndop toată ziua cu bomboane şi frişca şi să nu dau nimănui nici o fărâmiţă. Ah,

nu vreau s-aud nimic, nu vreau s-aud nimic! Dădu ea din mâini, deşi Aleoşa nici măcar nu deschisese gura. Mi-ai mai spus lucrurile astea şi altă dată, le ştiu pe de rost. Sunt plicticoase. Daca aş fi săracă, sunt convinsă că aş omorî pe cineva şi, chiar aşa, bogată fiind, poate c-am să ucid. Ce rost are să stai degeaba? Ştii, mi-ar plăcea grozav să secer, să secer un lan de secară. Am să mă mărit cu dumneata şi o să trăim la ţară, o să te faci ţăran, ţăran sadea şi o să avem un mânz, vrei? Îl cunoşti pe Kalganov?

— Îl cunosc.

— Umblă cu capul în nori. Zice că n-are nici un sens sa trăieşti cu adevărat, că-i mai plăcut să visezi. Viaţa reală e plicticoasă, pe când aşa, poţi să-ţi închipui tot ce doreşti. Vrea să se însoare, mi-a şi făcut o declaraţie de dragoste. Ştii să te joci cu o sfârleză?

— Ştiu.

— Şi el tot aşa e, ca o sfârleză; nu trebuie decât să-l învârteşti, să-i dai drumul şi, după aceea, să-l mâi tot timpul cu biciul. Poate c-am să mă mărit cu el şi am să-l mân toată viaţa cu biciul. Nu te simţi prost că stai cu mine?

— Nu.

— Trebuie să fii tare supărat pe mine că nu-ţi vorbesc despre cele sfinte. Nu ţin de loc să fiu sfântă. Spune-mi, ce-am să păţesc pe lumea cealaltă, dacă s-ar întâmpla să fac un păcat mare de tot, cel mai mare din toate? Dumneata trebuie să ştii precis.

— O să-ţi iei osânda pe care ţi-o va da Dumnezeu, răspunse Aleoşa, uitându-se la ea cu atenţie.

— Asta şi vreau. Am să mă prezint, o să-mi primesc osânda şi pe urmă o să le râd în nas tuturor. Nu ştii ce poftă am sa dau foc casei, Aleoşa, casei noastre, sau nu mă crezi?

— De ce nu? Există copii de doisprezece ani care sunt tot aşa de dornici să dea foc la ceva şi până la urmă chiar o şi fac. E şi asta o boală.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, se poate foarte bine să existe copii dintr-ăştia cum spui dumneata, dar eu vorbeam

despre altceva.

— Dumneata confunzi răul cu binele, e numai o criză trecătoare. Asta se datorează probabil bolii de care ai suferit mai înainte.

— Văd că mă dispreţuieşti! Eu n-am poftă să fac bine, dimpotrivă, nu vreau să fac decât rău şi asta n-are nici în clin, nici în mânecă cu boala mea.

— De ce să faci rău?

— Ca să distrug tot. Ah, ce minunat ar fi să nu mai rămână nimic! Ştii, Aleoşa, uneori îmi trece prin minte să fac cât pot mai mult rău, numai şi numai răutăţi, aşa, cu duiumul; şi să mă îndeletnicesc cu treaba asta pe ascuns o bună bucată de vreme, pentru ca, la un moment dat, să afle toată lumea cine-i făptaşul şi să se strângă ca la urs în jurul meu, arătându-mă cu degetul, iar eu să mă uit aşa la toţi şi să le râd în nas. Mă gândesc ce plăcut o să fie. De ce o fi, oare, atât de plăcut, Aleoşa?

— Ştiu eu? Poate pentru că simţi nevoia de a distruge un lucru folositor sau, cum ziceai adineauri, de a da foc. Se întâmpla şi asta uneori.

— Şi să ştii că nu sunt vorbe în vânt. Chiar am de gând să fac treaba asta.

— Te cred.

— Ah, ce mult te iubesc pentru că ai spus: „te cred”! Şi dumneata nu minţi niciodată, niciodată! Dar poate că-ţi spun lucrurile astea numai aşa, ca să te necăjesc…

— N-aş crede… Deşi poate că simţi şi nevoia asta! Şi-ţi place să mă necăjeşti.

— Aşa, puţin. Vezi, niciodată nu pot să te mint, rosti ea cu o lumină ciudată în ochi.

Aleoşa era mai cu seamă surprins de seriozitatea cu care-i vorbea; nu mai avea nimic ştrengăresc în ea, nici urmă din aerul ei poznaş de mai înainte, deşi, aşa cum o ştia el, zburdălnicia şi hazul n-o părăseau nici chiar în clipele ei „grave”.

— Sunt momente când oamenii sunt atraşi chiar şi de crimă, rosti el îngândurat.

— Da, da! Ai spus exact ceea ce gândesc eu; sunt atraşi de ea, iubesc crima şi o iubesc nu numai în unele „momente”, ci tot timpul. Ştii, în privinţa asta parcă s-ar fi înţeles cu toţii să mintă şi mint într-una, necontenit. Când îi auzi, toţi urăsc din suflet răul, dar în sinea lor îl iubesc.

— Tot mai citeşti cărţi proaste?

— Tot. Sunt ale mamei, dânsa le citeşte, le ţine ascunse sub perne, iar eu i le şterpelesc.

— Cum de nu-ţi dai seama că te distrugi singură?

— Chiar asta şi vreau, să mă distrug! E aici în oraş un băiat de şcoală care a stat lungit între şine până a trecut trenul pe deasupra lui. Fericitul! Ascultă, fratele dumitale va fi judecat pentru că şi-a ucis tatăl, nu-i aşa? Ei, uite, toată lumea e satisfăcută că l-a ucis.

— Satisfăcută? Că l-a ucis pe tata?

— Da, da, toată lumea! Toţi se arată îngroziţi, dar în sinea lor simt o satisfacţie. Şi în primul rând eu.

— Se poate să fie şi ceva adevărat în ceea ce spui, rosti în surdină Aleoşa.

— Ca să vezi ce idei pot să-ţi treacă prin cap! Exclamă cu o voce stridentă Lise, într-o explozie de entuziasm. Tocmai dumitale, părintele? Nici nu-ţi închipui cât preţuieşti în ochii mei, Aleoşa, pentru că nu eşti în stare să minţi niciodată! Stai să-ţi povestesc ceva, un vis teribil de comic: mi se întâmplă uneori să visez draci. Parcă sunt la mine, în odaie, noaptea, cu lumânarea aprinsă şi peste tot mişună o sumedenie de încornoraţi, prin toate colţurile, chiar şi sub masă. La un moment dat, se deschide uşa şi în prag se îmbulzesc iarăşi o droaie de diavoli care vor să intre înăuntru, să pună gheara pe mine. Încă puţin şi mă înhaţă. Îmi fac atunci cruce şi dracii se trag înapoi, speriaţi, dar tot nu se îndură să plece, stau mai departe în uşă, stau pitiţi prin colţuri şi aşteaptă. Şi deodată mă apucă o poftă năprasnică să hulesc, luând în deşert numele lui Dumnezeu

şi încep să blestem şi atunci sar toţi buluc asupra mea, rânjind de bucurie şi dau să mă înhaţe; dar în aceeaşi clipă îmi fac cruce şi iarăşi o zbughesc toţi înapoi! Ştii ce nostim e, simţi mereu cum ţi se taie răsuflarea!

— Şi eu am uneori asemenea visuri, spuse Aleoşa.

— Zău? Spuse Lise ca şi când nu i-ar fi venit să creadă. Ascultă, Aleoşa, să nu râzi de mine, e vorba de ceva foarte important: e posibil oare ca doi oameni să aibă acelaşi vis?

— Probabil că da.

— Aleoşa, îţi spun încă o dată: e ceva foarte important, continuă Lise peste măsură de mirată. Visul în sine poate că nu înseamnă nimic, curios e faptul că ai putut visa acelaşi lucru ca şi mine. Ştiu că dumneata nu mă minţi niciodată; te-aş ruga să nu mă minţi nici acum: spune-mi, e adevărat? Nu glumeşti?

— E adevărat.

Lise părea foarte tulburată. Câteva clipe nu mai spuse nimic.

— Aleoşa, te rog, vino mai des pe la mine, rosti ea într-un târziu, stăruitor.

— Am să vin mereu să te văd, toată viaţa, îi răspunse convins tânărul.

— Sunt atâtea lucruri pe care numai dumitale ţi le încredinţez, îi mărturisi Lise. Mie şi dumitale, atâta tot. Eşti singurul om de pe lume căruia i le spun. Îmi place să stau de vorbă cu dumneata mai mult chiar decât cu mine însămi. Şi pe urmă, de dumneata nu mi-e ruşine. Aleoşa, de ce nu mi-o fi ruşine de dumneata chiar aşa, de loc? E adevărat că ovreii fură copii de Paşti şi-i ciopârţesc?

— Nu ştiu.

— Am aici o carte în care scrie că nu ştiu unde a fost judecat un ovrei care a ciopârţit un băieţel de patru ani. Întâi şi-ntâi i-a tăiat degetele de la mânuţe şi după aceea l-a răstignit pe perete; l-a bătut în cuie cu braţele desfăcute; a declarat apoi la proces că băieţelul a murit după patru ore.

Foarte repede, nu? Zicea că a gemut şi s-a văitat tot timpul, iar el stătea în faţa lui şi-l privea. Ce splendid!

— Splendid?

— Superb! Uneori îmi închipui că eu l-am răstignit. Îl văd cum sta atârnat de perete şi geme, în vreme ce eu mănânc compot de ananas, instalată pe un scaun în faţa lui. Îmi place la nebunie compotul de ananas! Dar dumitale?

Aleoşa o privea fără să-i răspundă. Chipul fetei, galben ca ceara, se întunecă deodată, crispat, şi-n ochi i se aprinse o lumină ciudată.

— Ştii, când am citit povestea asta cu ovreiul, am tremurat şi am plâns toată noaptea. Mi se pare că aud mereu ţipetele şi gemetele băieţaşului (la patru ani copiii îşi dau seama de toate) şi, în acelaşi timp, nu-mi iese din cap ideea cu compotul de ananas. A doua zi dimineaţă am trimis cuiva un bilet rugându-l să vină neapărat la mine. A venit şi i-am vorbit despre copil şi despre compotul de ananas. I-am povestit tot, tot, i-am spus la urmă chiar că „e splendid”. A început să râdă şi a recunoscut şi el că într-adevăr e splendid. Apoi s-a sculat şi a plecat. N-a stat decât cinci minute. Asta ce înseamnă, decât că mă dispreţuia, nu-i aşa că mă dispreţuia? Răspunde-mi, Aleoşa, mă dispreţuia sau nu? Lise se îndreptă, în fotoliu şi ochii începură să-i strălucească şi mai viu.

— Spune-mi, o întrebă Aleoşa nelinişţit, dumneata l-ai chemat pe omul acela?

— Da.

— I-ai trimis o scrisoare?

— Da.

— Numai pentru asta, ca să-i ceri părerea despre ideea dumitale cu copilul?

— Nu, îl chemasem pentru altceva. A fost însă prima întrebare pe care i-am pus-o cum a intrat pe uşă. Mi-a răspuns râzând, pe urmă s-a sculat foarte frumos şi a plecat.

— Omul acesta a fost cinstit cu dumneata, rosti Aleoşa domol.

— Dar m-a dispreţuit? Nu-i aşa c-a râs de mine?

— Nu, pentru că şi el crede probabil în compotul de ananas. Şi el e tare bolnav acum, Lise.

— Chiar crede, într-adevăr! Întări Lise, fulgerându-l cu privirea.

— Să ştii însă că nu dispreţuieşte pe nimeni, urmă Aleoşa. Dar nici nu crede în nimeni. Şi din moment ce nu crede în oameni, se prea poate să-i dispreţuiască.

— Prin urmare şi pe mine, da? Şi pe mine?

— Şi pe dumneata.

— Admirabil! Scrâşni Lise. Când a ieşit râzând pe uşă mi-am dat seama ce splendid e să dispreţuieşti. Tot atât de splendid ca şi copilul acela cu degetele retezate… Şi-i râse în obraz exasperată, privindu-l cu duşmănie. Aleoşa, aş vrea… Scapă-mă, Aleoşa! Strigă ea deodată şi, smulgându-se dm fotoliu, se repezi la pieptul lui şi-l strânse în braţe. Scapă-mă! Gemu ea. Crezi c-aş putea să spun vreunui om de pe lume ceea ce ţi-am mărturisit dumitale acum? Nu ţi-am spus decât adevărul. Să ştii, tot ce ţi-am spus e adevărat! Mi s-a făcut lehamite de viaţă, vreau să mă sinucid. Nu mai am nici un chef să trăiesc, totul mi se pare urât! Urât, da, urât, totul e urât! Aleoşa, de ce nu mă iubeşti de loc, de loc? Izbucni ea în cele din urmă, furioasă.

— Ba te iubesc! Răspunse din toată inima Aleoşa.

— Şi ai să plângi după mine, da?

— Da.

— Nu pentru că n-am vrut să fiu soţia dumitale, ci aşa, pentru mine, numai pentru mine?

— Da.

— Îţi mulţumesc. Eu nu am nevoie decât de lacrimile dumitale. Toţi ceilalţi n-au decât să mă condamne, să mă calce în picioare, toţi, toţi, fără nici o excepţie! Pentru că eu nu iubesc pe nimeni. Auzi: pe ni-me-ni! Dimpotrivă, îi urăsc

pe toţi! Du-te, Aleoşa, trebuie să te duci la fratele dumitale! Îşi aminti ea deodată, desprinzându-se de el.

— Cum să te las aşa? Întrebă Aleoşa aproape speriat.

— Du-te la fratele dumitale. Să nu închidă poarta la închisoare, du-te, uite pălăria! Sărută-l pe Miţea din partea mea, hai, pleacă!

Îl împinse cu sila spre uşă. Aleoşa se uita la ea nedumerit, întristat, când simţi deodată în palma dreaptă o hârtie împăturită şi sigilată cu ceară, probabil o scrisoare. O privi: era adresată lui Ivan Feodorovici Karamazov. Îşi ridică ochii spre Lise. Obrăjorul ei avea o expresie aproape ameninţătoare.

— Să i-o dai, auzi, să nu te prind cumva că nu i-ai dat-o! Îi porunci ea într-o izbucnire frenetică, tremurând toată. Chiar astăzi, imediat! Altfel, mă otrăvesc! Pentru asta te-am chemat! Şi trânti uşa după el, încuind-o cu zăvorul.

Aleoşa puse răvaşul în buzunar şi se îndreptă spre scară, fără să mai treacă pe la doamna Hohlakova pe care o uitase cu desăvârşire. Când se convinse în sfârşit că nu mai era nimeni în sală, Lise trase zăvorul, întredeschise uşa şi vârî degetul în crăpătură; închise apoi uşa brusc, strivindu-şi degetul. După câteva clipe îşi slobozi mâna din strânsoare, se apropie încet de fotoliu şi, aşezându-se în el, dreaptă ca o strună întinsă, îşi cercetă mânioasă degetul învineţit, sub unghia căruia mustise o picătură de sânge. Îi tremurau buzele şi şoptea într-una, iarăşi şi iarăşi, pe nerăsuflate:

— Ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso!

IV – UN IMN DE SLAVĂ ŞI UN SECRET.

Era destul de târziu când Aleoşa sună la poarta închisorii, începuse să se întunece afară (ziua-i atât de scurtă în noiembrie). Ştia însă c-o să poată intra fără nici o greutate. În această privinţă şi la noi în oraş obiceiul pământului e acelaşi ca peste tot. La început, după arestarea lui Miţea şi perioada de instrucţie preventivă, vizitele familiei şi ale persoanelor străine fuseseră îngrădite de anumite formalităţi cât se poate de stricte, dar cu timpul stricteţea

aceasta începuse să mai slăbească, nu pentru că n-ar fi fost necesară, dar se făcuseră unele excepţii. Ba chiar se ajunsese atât de departe cu concesiile, încât uneori întrevederile deţinutului aveau loc într-o încăpere special amenajată şi, ca să zicem aşa, chiar între patru ochi. Altminteri, de această situaţie privilegiată nu se bucurau decât foarte puţine persoane: Gruşenka, Aleoşa şi Rakitin. Gruşenka reuşise să câştige bunăvoinţa ispravnicului Mihail Makarovici; bătrânul se simţea vinovat din pricina ieşirii brutale pe care o avusese faţă de ea, în seara de pomină de la Mokroe. Mai apoi însă, când aflase în amănunţime toată povestea vieţii, ei, îşi schimbase cu desăvârşire părerea despre dânsa. Şi ceea ce părea şi mai curios, deşi ferm convins că Miţea era vinovat, după arestarea acestuia devenise tot mai indulgent. „Cine ştie, poate c-o fi fost om de treabă altminteri, numai băutura şi viaţa asta destrăbălată l-au nenorocit. Uite aşa, de pomană”, se gândea el. De unde mai înainte nu avea ochi să-l vadă, acum parcă simţea un fel de milă pentru el. De asemenea, ispravnicul ţinea foarte mult la Aleoşa, pe care-l cunoştea destul de bine; cât priveşte pe Rakitin care luase obiceiul de a-l vizita pe deţinut, era prieten cu „duducile ispravnicului”, cum le spunea el şi mai toată ziua se învârtea pe la ei prin casă. Pe deasupra, medita şi copiii directorului închisorii, un bătrân blajin, dar tipicar când era vorba de slujbă. Aleoşa se cunoştea şi el mai demult cu directorul căruia îi plăcea să discute pe îndelete probleme „superioare”. Iar faţă de Ivan Feodorovici, bătrânelul nu numai că avea o deosebită stimă, dar se simţea chiar intimidat de dânsul, mai ales de argumentaţia lui, deşi el însuşi se considera un filosof de seamă, chiar dacă era un „autodidact”. În schimb, avea o neţărmurită simpatie pentru Aleoşa. De un an încoace, directorul se apucase să studieze evangheliile apocrife şi simţea mereu nevoia să-şi împărtăşească părerile tânărului său prieten. Mai înainte se ducea din când în când să-l vadă la mănăstire şi acolo stătea ceasuri întregi de vorba cu el şi

cu ieromonahii. Aşa că Aleoşa, chiar dacă s-ar fi întâmplat să sosească prea târziu la închisoare, n-avea decât să intervină pe lângă el şi lucrurile s-ar fi aranjat imediat. De altfel, îl cunoştea toată lumea acolo, până la ultimul gardian. Santinela, firește, nu-i făcea nici un fel de dificultăţi, cu condiţia ca să aibă încuviinţarea celor în drept. De câte ori venea cineva să-l vadă, Miţea cobora din celula lui la vorbitor. Intrând înăuntru, Aleoşa se pomeni faţă în faţă cu Rakitin care tocmai îşi lua rămas bun de la Miţea. Discutau amândoi cu glas tare. Miţea râdea, iar Rakitin pufnea supărat. În ultima vreme, Rakitin evita să-l întâlnească pe Aleoşa, cu care nu vorbea aproape de loc; abia dacă se învrednicea să-l salute. Dând cu ochii de el, vizitatorul se încruntă şi-şi plecă repede privirea în jos, făcându-şi de lucru cu nasturii paltonului călduros, din stofă groasă, cu guler de blană. Apoi începu să-şi caute umbrela.

— Să nu uit ceva, murmură el, aşa, numai ca să nu tacă din gură.

— Vezi să nu iei ceva ce nu-ţi aparţine, îi atrase atenţia Miţea, râzând singur de gluma lui. Rakitin se făcu foc.

— Asta să le-o spui Karamazovilor tăi, neam de jecmănitori, nu lui Rakitin! Strigă el, tremurând de mânie.

— Ce te-a apucat, omule? Am glumit! Protestă Miţea. Ei, drăcia dracului! Apoi către Aleoşa, arătând cu mâna spre Rakitin, care ieşea grăbit pe uşă: îl vezi? Aşa sunt toţi. Cât a stat aici, a râs şi-a fost bine dispus şi acum deodată i-a sărit muştarul! Nici măcar nu te-a salutat. Chiar aşa rău v-aţi certat? De ce ai venit atât de târziu? Te-am aşteptat ca pe ghimpi toată dimineaţa. Dar nu-i nimic! O să ne scoatem acum paguba!

— Ce tot caută pe aici? De când te-ai împrietenit cu el? Întrebă Aleoşa, făcând un semn cu capul spre uşa pe care ieşise Rakitin.

— Cu Mihail? Nu, n-aş putea să spun că suntem prieteni. Nici nu merită, e un porc! Mă crede un… Ticălos. Şi nici nu ştie de glumă – aşa sunt toţi, ăsta-i cusurul lor. Niciodată nu

vor fi în stare să priceapă o glumă. Şi sufletul lor e sterp şi uscat, uscat şi sterp, aşa cum era al meu când am ajuns aici, la închisoare şi mă uitam la zidurile astea. Dar e deştept, e deştept foc. Ei, Alexei, capul meu, sărmanul, s-a dus dracului! Miţea se aşează pe bancă şi-l puse pe Aleoşa să şadă lângă el.

— Da, mâine e procesul. Cum asta, chiar ai pierdut orice speranţă, frăţioare? Întrebă timid Aleoşa.

— Ce spui? Miţea îi aruncă o privire indiferentă. Ah, da, te gândeai la proces! Dă-l dracului! Până azi am vorbit cu tine numai şi numai despre proces. Toate astea-s fleacuri! Sunt alte lucruri mai importante, despre care n-am discutat niciodată. Aşa e, mâine-i procesul, dar când ţi-am spus că s-a dus dracului scăfârlia mea, nu mi-era aminte de proces. Capul meu, uite, e tot aici, pe umeri, numai că s-a dus dracului ce era înăuntru. De ce mă priveşti atât de scandalizat?

— Ce tot îndrugi acolo, Miţea?

— Ideile, ideile! Etica. Ce este etica?

— Etica? Se miră Alioşa.

— Da. Este o ştiinţă, aşa-i?

— Există într-adevăr o ştiinţă care se numeşte aşa… Dar… Drept să-ţi spun, n-aş putea să-ţi explic prea bine ce este cu ea, să-ţi dau o definiţie.

— Rakitin ştie. Multe mai ştie şi omul ăsta, lua-l-ar dracu! Pot să-ţi spun însă că n-o să se călugărească. Şi-a pus în gând să plece la Petersburg. Zice că vrea să devină critic şi să dea o nouă orientare, mai nobilă, criticii. S-ar putea să facă într-adevăr carieră şi să fie chiar de folos. Of, toţi umblă numai după asta, vor să facă neapărat carieră! Dracu s-o ia de etică! Vorba e, m-am dus de râpă, Alexei, omul lui Dumnezeu! Pe tine te iubesc cel mai mult dintre toţi. Mi se luminează sufletul când mă uit Ia tine. Cine a fost Karl Bernard?

— Karl Bernard? Se miră din nou Aleoşa.

— Nu, nu Karl, stai, m-am încurcat: Claude Bernard. Ce a fost? Chimist?

— Trebuie să fie un savant, răspunse Aleoşa. Dar mărturisesc că nici despre el n-aş putea să-ţi spun mare lucru. Ştiu doar atât, că e un savant, dar în ce ramură, habar n-am.

— Dracu să-l ia, ca nici eu nu ştiu! Un pezevenghi, cu siguranţă, toţi sunt nişte pezevenghi. Să vezi însă că Rakitin o să reuşească; când vrea el ceva se strecoară şi pe gaura cheii şi el e tot un Bernard. Uf, Bemarzii ăştia! Au ieşit la iveală cu duiumul!

— Dar ce-i cu tine, ce s-a întâmplat? Stărui Aleoşa.

— Vrea să publice un articol despre mine, să-şi facă astfel intrarea în literatură. De asta vine mereu pe aici, aşa mi-a spus. Are intenţia să scrie ceva cu tendinţă: „Era fatal să ajungă la crimă, mediul l-a nenorocit” şi aşa mai departe. Un articol cu nuanţă socialistă, zice. Dracu să-l ia cu nuanţa lui cu tot, n-are decât, dacă aşa vrea el! Nu poate să-l înghită de loc pe Ivan, îl urăşte şi nici pe tine nu prea te are la stomac. Dar nu vreau să-l gonesc fiindcă e un tip inteligent. E adevărat că, de la o vreme încoace, şi-a cam luat nasul la purtare. Chiar adineauri îi spuneam: „Karamazovii nu sunt nişte netrebnici, orice ai zice tu, ci nişte filosofi, fiindcă toţi ruşii adevăraţi sunt filosofi, pe când tu, cu toată învăţătura ta, nu eşti filosof, ci mitocan sadea”. A rânjit câineşte. Drept care, am adăugat: „De ideibus non est disputandum”. Frumos calambur, nu? Cel puţin aşa am venit şi eu în contact cu clasicismul! Râse Miţea.

— Dar de ce crezi că eşti pierdut? Parcă aşa ziceai adineauri? Îl întrerupse Aleoşa.

— De ce sunt pierdut? Hm! De fapt… Vorbind aşa, în general, îmi pare rău de Dumnezeu!

— Ce vrei să zici?

— Gândeşte-te: aici, în cap, adică în creier, sunt nervi (dracu să-i ia…!). Şi tot acolo mai sunt şi nişte fibre subţiri, adică nervii au aşa, ca nişte prelungiri şi când fibrele astea

încep să vibreze… Vezi tu, de câte ori mă uit la ceva, un obiect oarecare, fibrele încep să vibreze… Şi, în momentul când ele încep să vibreze, apare şi imaginea, nu chiar imediat, ci după o clipă. În interval de o secundă apare şi clipa – ei, fir-ar al dracului, vreau să zic apare imaginea, adică obiectul respectiv, sau un fapt oarecare, dracu mai ştie, de aceea mă uit mai întâi şi după aceea gândesc… Şi asta numai pentru că există fibrele acelea, nu fiindcă aş avea un suflet şi aş fi plăsmuit după chipul şi asemănarea nu ştiu cui, acum mi-am dat seama că toate astea sunt prostii. Mihail mi-a explicat treaba asta încă de ieri şi parcă mi-a trecut un fier roşu prin inimă. Mare lucru şi ştiinţa, Aleoşa! Omul viitorului o să fie un om nou, îmi dau seama… Şi totuşi, îmi pare rău de Dumnezeu!

— Foarte bine! Spuse Aleoşa.

— De ce, pentru că-mi pare rău de Dumnezeu? Chimia, frăţioare, chimia! N-ai încotro, preasfinţia-ta, trebuie să te dai la o parte, să-i faci loc chimiei să treacă! Nu pot să-ţi spun cât îl urăşte pe Dumnezeu Rakitin! Ăsta-i punctul slab al tuturor! Dar îl ascund. Mint, se prefac. Îl întreb: „Ideile astea ai de gând să le dezvolţi în foiletoanele tale critice?” „Chiar aşa, deschis, zice, nu cred c-au să-mi dea voie”. Şi a râs. „Şi atunci, zic eu, cum rămâne cu omul? Aşa, fără Dumnezeu şi fără viaţa viitoare? Înseamnă că totul e permis, că poţi face orice vrei?” „Ce, nu ştiai? Zice şi iar începe să râdă. Un om inteligent, zice, poate să facă orice, totul îi este îngăduit. Când omul e ager la minte ştie pe unde să scoată cămaşa, pe când tu, zice, ai ucis un om şi imediat te-au prins ca din oală şi acum, uite, îţi mănânci zilele în puşcărie!” Aşa mi-a spus! Porcul! Altădată, pe de-alde ăştia ca el îi luam de guler şi-i zvârleam pe uşă afară, iar acum stau şi-l ascult. Totuşi, spune şi multe lucruri cu cap. Şi ştie să scrie. Acum o săptămână a venit să-mi citească un articol; am copiat trei rânduri din el, stai puţin, că le am la mine. Miţea scotoci grăbit în buzunarul jiletcii din care scoase o fiţuică: „Ca să putem soluţiona această

problemă, este necesar, în primul rând, ca personalitatea noastră să fie pusă în antiteză cu realitatea”. Tu înţelegi ceva?

— Nu, nu înţeleg.

Aleoşa se uita curios la Miţea, aşteptând să audă ce-i spune.

— Nici eu. E destul de confuz şi de vag. Şi totuşi, e un lucru deştept! „Toată lumea, zice, scrie acum aşa, astea sunt exigenţele mediului…” Ce-o fi şi cu mediul ăsta de se tem aşa de el? Ştiai că puşlamaua face şi poezii? Ce crezi, a cântat în versuri picioruşul Hohlakovei, ha-ha-ha!

— Am auzit.

— Ai auzit? Dar versurile le-ai citit?

— Nu.

— Le am eu, ţi le citesc îndată. Stai să-ţi spun, că-i o dandana întreagă. Mare pungaş! Acum trei săptămâni a început să mă ia în săgeţi: „Tu, zice, ai căzut în capcană ca un nătărău pentru nişte amărâte de trei mii de ruble; ai să vezi că eu am să pun mâna dintr-un condei pe o sută cincizeci de mii, mă însor cu o văduvioară şi-mi cumpăr o casă de piatră la Petersburg”. Şi mi-a povestit că-i trage clopotele Hohlakovei. Prea deşteaptă n-a fost ea nici în tinereţe, iar acum, la patruzeci de ani, a pierdut şi bruma de minte ce o mai avea. „E teribil de sentimentală dumneaei, zice, ştiu eu cum să-i cânt în strună ca s-o dau gata. Iar după ce mă însor cu ea, o iau cu mine la Petersburg şi acolo scot un ziar.” Şi-i curgeau balele de poftă, libidinosul, dar nu după Hohlakova, ci după cele o sută cincizeci de mii de ruble ale ei! Eram gata să-l cred, reuşise aproape să mă convingă; mă ţinea în fiecare zi la curent: „încă puţin, zice şi cedează”. Nu-şi mai încăpea în piele de bucurie. Şi deodată, hait! Îl dă pe uşă afară; Perhotin, Piotr Ilici, i-a luat-o înainte, bravo lui! Aş pupa-o pe toanta aia pentru că l-a trimis la plimbare. Versurile le-a compus pe vremea când venea mereu pe la mine. „Pentru prima oară, zice, îmi murdăresc mâinile scriind poezii, dar

n-am încotro, dacă vreau s-o vrăjesc, asta înseamnă că le scriu cu un scop util. Când am să pun mâna pe bănişorii imbecilei, am să pot fi de folos societăţii.” Oamenii ăştia sunt în stare să găsească o justificare socială pentru orice ticăloşie! „Trebuie totuşi să recunoşti, zice, că scriu mai bine decât Puşkin al dumitale, pentru că până şi într-o poezioară umoristică, aşa cum e asta, am ştiut să strecor o aluzie la nedreptatea socială”. În privinţa lui Puşkin sunt de acord cu el. Păcat de talentul lui dacă şi l-a irosit în cinstea unor picioruşe! Nici nu ştii ce mândru era de versurile sale! Ca să vezi cât sunt de ambiţioşi dumnealor! Poezia era intitulată Cântec de leac pentru picioruşul bolnav al muzei mele. Auzi ce i-a dat prin cap!

Scump şi dulce picioruş, Mare poznă îmi făcuţi.
Doctorii-mprejur roiesc, Îţi descântă, te-oblojesc.
Nu de dragul tău oftez, Pe Puşkin nu-l concurez.
O ful meu e, vai, căpşorul, Ce nu-mi înţelege dorul.
Picioruşul, bată-l vina, Numai el e cu pricina!
Leac de şi-ar afla farsorul, S-ar lumina şi căpşorul! {45}

Porc, ce mai încolo-ncoace, porc sadea, dar uite ce poezie sprinţară a reuşit să facă! Şi a ştiut într-adevăr să strecoare şi o idee „socială”! Dar ce-a fost pe el când l-a dat afară! Parcă turbase!

— De altfel, s-a şi răzbunat, îl înştiinţa Aleoşa. A pomenit-o într-o corespondenţă de ziar.

Şi Aleoşa îi spuse în câteva cuvinte cam ce cuprindea articolul apărut în ziarul „Ecouri”.

— Da, cu siguranţă că-i al lui, confirmă Miţea, încruntându-se. Numai el putea să scrie aşa ceva. Corespondenţele astea… Ştiu… Câte mârşăvii nu s-au scris bunăoară pe socoteala Gruşenkăi… Sau despre Katia… Hm!

Şi începu să se plimbe încolo şi încoace prin odaie cu un aer preocupat.

— Frăţioare, să ştii că nu mai pot să stau mult la tine, spuse Aleoşa după câteva clipe de tăcere. Mâine-i o zi de cumpănă, o zi mare în viaţa ta: judecata lui Dumnezeu îţi va

hotărî soarta… Şi nu-mi vine să cred că mai poţi fi în stare să umbli aşa, de colo-colo şi să vorbeşti câte-n lună şi-n stele…

— Nu, n-ai de ce să te miri, îl întrerupse Miţea impetuos. Ce-ai vrea să-ţi spun? Să-ţi vorbesc despre javra aia spurcată? Despre ucigaş? Ajunge cât am trăncănit despre el. Nici nu vreau să mai aud de scârnăvia aia, fiul Smerdiaşciei! Lasă, c-o să-l trăsnească Dumnezeu, ai să vezi! Nici un cuvânt mai mult! Se apropie de Aleoşa şi-l sărută înduioşat. Îi scânteiau ochii. Rakitin n-ar înţelege, începu el cuprins de o exaltare ciudată. Tu însă sunt sigur c-ai să mă înţelegi. De aceea te-am şi aşteptat cu atâta nerăbdare. Vezi tu, de mult ţineam să stau de vorbă cu tine între zidurile astea dărăpănate, dar am trecut sub tăcere tocmai ce era mai important: pesemne că nu sosise încă sorocul. Am aşteptat până în ultima clipă ca să-mi deschid inima faţă de tine. Frăţioare, în aste două luni de când sunt aici am simţit trezindu-se la viaţă în sufletul meu un om nou, un om nou a înviat în mine! Zăcea zăvorât în adâncul meu şi poate că n-ar fi ieşit niciodată la iveală de n-ar fi fost lovitura asta de trăsnet. Mă cutremur numai când mă gândesc! Ce-mi pasă că voi fi silit să dau cu ciocanul douăzeci de ani în şir?… Îţi spun cinstit că asta nu mă înspăimântă de fel; singurul lucru de care mă tem e ca nu cumva să dispară noul-născut din mine! Acolo, în ocnă, sub pământ, poţi foarte bine să găseşti în preajma ta, alături de tine, o inimă de om într-un alt ocnaş, un criminal şi să te apropii de el, pentru că şi acolo sunt oameni care trăiesc, care sunt în stare să iubească şi să sufere! Poţi să reînsufleţeşti inima lui amorţită de ocnaş, să te ocupi de el ani de zile ca să scoţi, în sfârşit, la lumină din negură un suflet mare, o conştiinţa călită prin suferinţe, să faci să renască în el un înger, să redai vieţii un erou? Sunt multe, foarte multe fiinţe ca astea, sute şi sute şi suntem cu toţii vinovaţi faţă de ele! Pentru ce a trebuit oare să visez chiar atunci, în momentul acela, „copchilaşul”? „De ce să fie aşa

sărman acest copchilaş?” Nu crezi c-a fost o prevestire? Pentru el, pentru „copchilaş” am să mă duc la ocnă. Deoarece fiecare din noi este vinovat pentru toţi. Pentru toţi „copchilaşii”, căci există pe lume deopotrivă copii mici şi copii mari. Toţi sunt nişte „copchilaşi”. Pentru ei am să mă duc la ocnă, fiindcă odată şi odată trebuie să plătească cineva pentru toţi. Nu l-am ucis eu pe tata şi totuşi, trebuie să mă duc la ocnă. Primesc aceasta suferinţă! Acum mi-am dat seama, aici… Între zidurile astea părăginite. Sunt mulţi, sute de făpturi omeneşti acolo, în hrube, sub pământ, cu ciocanele în mână. O, da, o să fim ferecaţi în lanţuri şi văduviţi de libertate, dar din noianul durerii noastre vom reînvia pentru bucurie, căci fără ea omul nu poate să trăiască, nici Dumnezeu să existe, pentru că Dumnezeu i-a dăruit omului bucuria, este privilegiul lui, marele lui privilegiu… Fă, Doamne, ca inima omului să se mistuie în rugăciuni! Cum aş putea şi trăiesc acolo, sub pământ, fără Dumnezeu? Rakitin minte; dacă Dumnezeu va fi izgonit de pe faţa pământului, noi îl vom făuri din nou sub pământ! Un ocnaş poate şi mai puţin să trăiască fără Dumnezeu decât un om liber! Şi atunci noi, vieţuitorii din subterane, vom înălţa din adâncul pământului un imn tragic lui Dumnezeu, în mâna căruia se află bucuria! Slavă lui Dumnezeu şi bucuriei sale! Îl iubesc. Miţea rosti cu sufletul la gură această fantasmagorică tiradă. Era palid la faţă, îi tremurau buzele şi lacrimi i se prelingeau din ochi.

— Nu, viaţa e bogată, viaţa prisoseşte chiar şi în măruntaiele pământului! Continuă el. Nici nu poţi să-ţi închipui, Alexei, cât de mult vreau să trăiesc în clipa de faţă… Ce neistovită sete de viaţă e-n mine, ce dorinţă de a trăi conştient s-a născut în mine, uite-aici, între zidurile astea dărăpănate! E ceva ce Rakitin nu poate să înţeleagă, el nu râvneşte decât să-şi facă o casă şi să aibă chiriaşi, de aceea te aşteptam pe tine. Şi, la urma urmelor, ce înseamnă suferinţa? Nu mi-e frică de ea, chiar de ar fi fără sfârşit. Altădată m-am temut de ea, acum însă nu mă mai tem. Ştii,

s-ar putea să nu scot un cuvânt la proces… Simt că am strâns în mine destulă putere ca să birui orice suferinţă, numai dac-aş putea să-mi spun în fiece moment: exist! Îndur mii de cazne, dar exist, mă zvârcolesc în chinuri, dar exist! Stau ferecat într-un turn, dar cel puţin trăiesc, văd soarele, şi… Chiar dacă nu-l văd, ştiu totuşi că există. Şi atâta timp cât ştii că soarele luminează, înseamnă că trăieşti. Aleoşa, heruvimule, pe mine filosofia mă omoară, dar-ar dracii-n ea! Fratele nostru Ivan…

— Ce-i cu el? Tresări Aleoşa, luându-i vorba din gură, dar Miţea nici nu-l auzi.

— Vezi tu, înainte vreme nu eram hărţuit de asemenea îndoieli, deşi mocneau tăinuite în mine. Poate că tocmai din pricină că atâtea şi atâtea gânduri nelămurite clocoteau în sufletul meu, mă îmbătăm mereu, săream la bătaie, umblam ca turbat. Dinadins probabil mă încăieram cu unul şi cu altul, ca să le astâmpăr în mine, să le înăbuş, să le strivesc. Ivan nu este ca Rakitin, el îşi ascunde gândurile. Ivan e ca un sfinx, tace, tace mereu. Ceea ce mă tulbură mai ales şi mă pune pe gânduri e Dumnezeu. Întrebarea asta mă frământă tot timpul. Şi dacă totuşi nu există? Dacă e adevărat ce spune Rakitin, că Dumnezeu nu este decât o ficţiune a omenirii? Şi atunci, dacă Dumnezeu nu există, înseamnă că omul e stăpânul pământului, al întregului univers. Minunat! Dar mai poate fi virtuos fără Dumnezeu? Asta-i întrebarea! Mereu mă întorc în acelaşi punct. Fiindcă pe cine va mai iubi atunci omul? Cui îi va fi recunoscător, cui îi va înălţa imnuri de slavă? Rakitin râde. El susţine că poţi iubi omenirea şi fără Dumnezeu. Afirmaţia asta însă o poate face numai un mucos ca el, fiindcă mie nu poate să-mi intre în cap. Ce uşoară este viaţa pentru Rakitin. „Mai bine te-ai ocupa de extinderea drepturilor cetăţeneşti, mă sfătuia el azi, sau ai avea grijă să nu se urce preţurile la carne, şi-n felul ăsta ţi-ai dovedi mai eficient dragostea faţă de oameni decât cu toată filosofia ta”. Atunci i-am trântit-o şi eu de la obraz: „Tu, în schimb, zic, neavând nici un

Dumnezeu, ai fi în stare să ridici singur preţul cărnii în momentul când ai avea posibilitatea s-o faci, ca să câştigi o rublă la o para”. S-a înfuriat. Ce înseamnă virtutea, poţi să-mi răspunzi, Alexei? Pentru mine, virtutea înseamnă un lucru, iar pentru chinez, cu totul altceva; prin urmare, nu este o noţiune absolută. Sau nu-i aşa? Ce întrebare perfidă! Să nu râzi de mine dacă am să-ţi spun că două nopţi n-am putut să închid ochii din cauza ei. Mă mir numai cum pot oamenii să trăiască fără să se gândească la asta? Deşertăciune! Ivan nu crede în Dumnezeu. El are o idee a lui. Şi ideea asta e mai presus de înţelegerea mea. Ivan nu vorbeşte niciodată. Îmi face impresia că e francmason. Am încercat să discut cu el, dar n-a catadicsit să-mi răspundă. Am vrut să sorb apă din izvorul său, dar m-am izbit de tăcerea lui. O singură dată am reuşit să scot ceva de la el.

— Ce anume? Întrebă cu înfrigurare Aleoşa.

— Tocmai apucasem să-i spun: „Prin urmare, atunci totul e permis?” S-a încruntat: „Feodor Pavlovici, zice, tăticul nostru era un porc, dar gândea ca un om cu capul pe umeri”. Scurt şi cuprinzător! Asta a fost tot. L-a tăiat pe Rakitin.

— Adevărat, confirmă cu amărăciune Aleoşa. Când a fost la tine?

— Lasă asta mai încolo, acum am altceva să-ţi spun. Până în momentul ăsta nu ţi-am vorbit niciodată despre Ivan. Mereu am tot amânat. Când se va termina toată tevatura şi se va pronunţa sentinţa, atunci am să-ţi fac o mărturisire, am să-ţi destăinuiesc tot. E ceva cutremurător… Tu ai să fii judecătorul meu. Deocamdată însă nu-mi mai pomeni, te rog, nimic despre el, sunt obligat să tac. Mă întrebai adineauri ce o să fie mâine, adică la proces. Dacă mă crezi, nu ştiu absolut nimic

— Ai stat de vorbă cu avocatul?

— Halal avocat! I-am spus tot. E un pungaş de mâna întâi din capitală, un şmecher fără pereche. Şi el tot un Bernard! N-a crezut însă nici un cuvânt. Închipuieşte-ţi, e convins că

eu am săvârşit crima. Mi-am dat seama numaidecât. În cazul ăsta, l-am întrebat eu, de ce aţi acceptat să mă apăraţi?” Că mult îmi pasă mie de ei! Au adus şi un doctor, vor cu tot dinadinsul să mă scoată nebun. Nici să n-aud de aşa ceva! Katerina Ivanovna vrea să-şi facă „datoria” până la capăt. Neapărat şi cu orice preţ (Miţea zâmbi cu amărăciune). Ce fiinţă crudă! E ca o pisică. Ştie ce-am spus despre ea în seara aceea la Mokroe; am spus că atunci când e mânioasă nu mai ţine seama de nimic. Au avut grijă să-i raporteze. Da, mărturiile s-au înmulţit în ultima vreme, sunt puzderie, ca nisipul mării! Grigori îşi menţine declaraţia de la început. Omul e cinstit de felul lui, dar prost. Sunt mulţi ca el, cinstiţi numai din prostie. Asta este tot o idee a lui Rakitin. Grigori mă duşmăneşte. Sunt oameni pe care-i mai bine să-i ai duşmani decât prieteni. Mă gândesc, bunăoară, la Katerina Ivanovna. Tare mă tem c-o să se apuce să povestească mâine la tribunal cum s-a închinat până la pământ în faţa mea când i-am dat cele patru mii cinci sute de ruble! O să-mi plătească tot, tot, până la ultimul ban. N-am nevoie de sacrificiile ei! Ar însemna să-mi crape obrazul de ruşine la proces! Nu ştiu cum am să pot rezista. Du-te şi vorbeşte cu ea, Aleoşa, roag-o să nu pomenească despre asta. Sau crezi că e inutil? La naiba, nu-i nimic, o să tac şi-o să înghit! Nu-mi pare rău de ea. Aşa vrea, aşa face. Hoţul o să primească răsplata cuvenită. Să vezi ce discurs am să le ţin, Aleoşa (şi avu din nou un zâmbet amar). Dar Gruşa… Gruşa, Doamne! Pentru ce trebuie să primească suferinţa asta? Exclamă el cu lacrimi în ochi. Gândul ăsta mă omoară! Mă dau de ceasul morţii când mi-aduc aminte de ea. A fost mai înainte pe aici…

— Mi-a spus. Era tare amărâtă, săraca, din pricina ta…

— Ştiu. Aşa sunt eu, dracu să mă ia, am o fire păcătoasă. Iar am fost gelos! Când să plece însă mi-a părut rău şi am sărutat-o. Dar nu i-am cerut iertare.

— De ce? Se mira Aleoşa.

Miţea izbucni deodată în râs, înveselit.

— Să te ferească Dumnezeu, băiete dragă, să ceri vreodată iertare femeii pe care o iubeşti, dacă ai greşit cumva faţa de dânsa! Mai ales ei, femeii iubite, oricât de vinovat te-ai simţi în sinea ta! Femeia, frăţioare, e dracul gol, ascultă-mă pe mine; cel puţin în materia asta mă pricep şi eu! Încearcă numai să-ţi recunoşti greşeala. „Sunt vinovat, iartă-mă, nu fi supărată”, să vezi atunci ce potop de reproşuri te aşteaptă! Să nu-ţi închipui cumva c-o sa te ierte chiar aşa de lesne, de la bun început, asta în nici un caz; o să caute mai întâi să te umilească, o să te facă albie de porci, o să-ţi ceară socoteală şi pentru ce-a fost şi pentru ce n-a fost, o să-ţi înşire toate păcatele, n-o să uite nimic, nimic, ba încă o să mai adauge şi de la ea şi abia după aceea o să-ţi acorde, în fine, iertarea. Şi asta când s-ar întâmpla să ai de-a face cu cea mai blândă dintre ele! O să scormonească până şi lucrurile de mult îngropate şi o să-ţi arunce totul în cap. Şi toţi aceşti îngeri, fără de care n-am putea trăi, sunt la fel; în fiecare, fără excepţie, mocneşte dorinţa sălbatică de a jupui omul de viu! Vezi tu, dragul meu, ca să-ţi vorbesc pe şleau şi absolut sincer, asta-i soarta oricărui om cumsecade: să stea sub papucul unei femei. Cel puţin aşa cred eu şi nu este numai o părere, ci e un lucru pe care-l simt. Bărbatul trebuie să fie mărinimos. Poate s-o facă fără să se înjosească. Nu e ceva care să-l înjosească, oricine ar fi el, un erou sau chiar un Cezar. Şi totuşi, să nu ceri niciodată iertare, niciodată şi pentru nimic în lume. Să nu uiţi niciodată deviza asta; as-cultă-l pe fratele tău, Miţea, care şi-a frânt gâtul din pricina unei femei. Nu, decât să-i cer iertare Gruşei, mai bine voi căuta să răscumpăr într-un fel sau altul râul pe care i l-am făcut. O venerez, Aleoşa, am un adevărat cult pentru ea. Dar ea nu-şi dă seama, nu, tot i se pare că n-o iubesc cât ar trebui. Şi mă chinuieşte, nu ştii cât mă chinuieşte cu dragostea ei. Ce a fost mai înainte nu era nimic! Înainte mă răscoleau numai şerpuirile drăceşti ale trupului său, pe când acum sufletul meu s-a îngemănat cu al ei şi prin ea am devenit alt om! Crezi c-au să ne dea

voie să ne căsătorim? Altfel am să mor de gelozie, zi de zi am să mă perpelesc… Ce ţi-a spus despre mine?

Aleoşa îi împărtăşi, vorbă cu vorbă, mărturisirile pe care le făcuse Gruşenka. Miţea îl ascultă atent, cerându-i să repete încă o dată unele lucruri şi se arătă satisfăcut.

— Va să zică, nu e supărată că sunt gelos! Exclamă el. Ca să vezi ce înseamnă femeia! „Şi eu am o inimă crudă.” Uf, ador femeile crude, deşi gelozia lor mă exasperează! Să vezi cum o să ne scoatem ochii unul altuia! Dar de iubit am s-o iubesc cum n-am iubit încă pe nimeni. Crezi c-au să ne lase să ne cunună? Oare ocnaşii au voie să se căsătorească? E o problemă. Şi fără ea nu pot să trăiesc. Miţea începu din nou sa se plimbe încruntat prin odaie. Se făcea din ce în ce mai întuneric. Pe chipul său apăru subit o vădită îngrijorare. Un secret, aşa zicea, c-ar fi un secret la mijloc! Şi c-am fi urzit în trei împotriva sa un complot în care-i amestecată şi „Katka”… Nu, Gruşenka, nu, iubito, e vorba de altceva. Aici ai dat greş, te-ai înşelat ca o muieruşcă prostuţă! Aleoşa, dragul meu, acum, fie ce-o fi, am să-ţi destăinuiesc secretul nostru!

Se uită în toate părţile şi, apropiindu-se de Aleoşa care stătea în picioare, în faţa lui, începu să-i şoptească misterios la ureche, deşi n-avea cine să-i audă – bătrânul gardian moţăia într-un colţ, iar santinelele erau prea departe.

— Am să-ţi dezvălui secretul, murmură Miţea precipitat, în orice caz, ţi l-aş fi spus mai încolo; cum aş putea, oare, să fac ceva fără tine? Tu eşti toată nădejdea mea. Ivan ne este superior, recunosc, dar pentru mine tu eşti un heruvim. Numai tu poţi să hotărăşti. Cine ştie dacă nu eşti tu cel mai desăvârşit dintre noi, dacă nu eşti mai presus şi decât Ivan! Vezi tu, aici e nevoie de conştiinţă, de o conştiinţă superioară, e vorba de un lucru mult prea grav ca să pot ajunge singur la o soluţie, de aceea am tot amânat, ca să mă sfătuiesc şi cu tine. Totuşi, e încă prea devreme ca să luăm o hotărâre, trebuie să aşteptăm sentinţa; după pronunţarea sentinţei, te las pe tine să-mi pecetluieşti soarta.

Deocamdată, nu e nevoie să-ţi spui părerea; eu am să-ţi arăt despre ce e vorba, tu n-ai altceva de făcut decât să mă asculţi, fără să decizi nimic. Ascultă numai şi taci. N-am să-ţi dezvălui chiar tot. Am să mă rezum numai la ideea esenţială, fără să intru în prea multe detalii, dar încă o dată te rog să taci. Nimic, nici o întrebare. Nici un gest, eşti de acord? Dar, Doamne, ce facem cu ochii tăi? Mă tem c-am să citesc în ei lămurit ce gândeşti, chiar dac-ai ţine gura încleştată! Nu ştii ce frică mi-e de ei! Ascultă, Aleoşa, Ivan îmi propune să fug. Las amănuntele deoparte; totul a fost prevăzut punct cu punct, lucrurile se pot aranja. Taci, nu spune nimic! Să plec în America, împreuna cu Gruşa. Fără ea n-aş putea să trăiesc! Fiindcă dacă n-au s-o lase să vină cu mine? Ştiu eu dacă ocnaşii au voie să se însoare? Ivan zice că nu. Şi atunci ce am să mă fac sub pământ fără Gruşa, toată ziua cu ciocanul în mână? O să-m fărâm capul cu el şi o să termin! Pe de altă parte, mai e şi conştiinţa; cum rămâne cu ea? Ar însemna să fug de suferinţă, nu-i aşa? Mi s-a arătat un semn şi eu l-am nesocotit, mi s-a deschis în faţă calea ispăşirii şi eu am dat bir cu fugiţii. Ivan spune că în America, dacă eşti un om capabil, poţi fi mult mai util decât mucezind într-o hrubă. Bine şi atunci cum rămâne cu imnul nostru subpământean? Şi apoi, ce mă aşteaptă în America? Iarăşi deşertăciunea! De altfel, cred că şi acolo trebuie să fie destulă şarlatanie. Să fug numai ca să scap de suferinţă? Ţi-am spus toate astea, Alexei, pentru că tu eşti singurul om care poate să priceapă, nimeni altul n-ar pune nici un temei pe cuvintele mele; cu oricine aş fi vorbit aşa cum am vorbit cu tine despre imn, ar fi zis că-mi pierd vremea cu tâmpenii ori că aiurez. Toată lumea ar crede fie că sunt lovit cu leuca, fie c-am căpiat. Nici n-am înnebunit însă şi nici prost nu sunt. Ivan înţelege şi el ce i-am spus despre imn, da, înţelege, dar nu vrea să-mi răspundă nimic, e mut. Nu crede în imn. Taci, taci; citesc în ochii tăi că ai şi hotărât! Nu încă, te rog, cruţă-mă, nu pot să trăiesc fără Gruşa, aşteaptă până la proces! Miţea rosti

ultimele cuvânt ca ieşit din minţi. Îl ţinea pe Aleoşa de umeri şi-l sorbea din ochi cu o privire lacomă, înfrigurată. Tu ce crezi, ocnaşii au voie să se căsătorească? Întrebă el pentru a treia oară, ca şi cum ar fi aşteptat de la el dezlegarea.

Aleoşa îl asculta din ce în ce mai mirat. Era zguduit până în adâncul sufletului.

— Aş vrea să te întreb ceva, zise el. Ivan ţine mult la ideea asta? De la cine a pornit?

— De la el. Ivan a venit cu invenţia asta şi insistă mereu! De când sunt aici n-a fost niciodată la mine; abia acum o săptămână m-am pomenit cu el din senin şi, cum a intrat pe uşă, mi-a şi împărtăşit planul lui. Se ţine de capul meu. Nu c-ar încerca să mă înduplece, ci pur şi simplu îmi ordonă. Nici nu se gândeşte măcar că s-ar putea să nu-i dau ascultare, deşi mi-am deschis sufletul, aşa cum am făcut şi faţă de tine şi i-am vorbit şi lui despre imn. Mi-a spus cum a pus totul la cale şi c-a avut grijă să culeagă informaţii cât mai precise. Dar asta rămâne pe altă dată. Evadarea mea e singurul lucru care-l interesează în momentul actual, a ajuns un fel de obsesie pentru el. „Chezăşia, zice, în cazul de faţă sunt banii; îţi dau zece mii pentru evadare şi douăzeci de mii ca să trăieşti în America. Cu zece mii, zice, o să pregătim o evadare clasa întâi.”

— Şi ţi-a atras atenţia să nu-mi spui nimic? Întrebă din nou Aleoşa.

— Să nu suflu o vorbă nimănui, dar mai ales ţie! În nici un caz, tu nu trebuia să afli. Se teme, probabil, să nu-mi stai în drum ca o remuşcare; ştie că tu eşti conştiinţa mea. Să nu mă dai de gol că ţi-am vorbit despre intenţiile lui. Vezi să nu scapi vreun cuvânt.

— Ai dreptate, încuviinţă Aleoşa. Nu poţi să iei nici o hotărâre înainte de a cunoaşte sentinţa. După proces ai să vezi ce-i de făcut; omul nou-născut, pe care-l simţi în adâncul tău va ieşi în sfârşit la iveală şi el va avea ultimul cuvânt.

— Omul nou sau poate un Bernard care va decide după tipicul Bemarzilor! Mi se pare uneori că şi eu sunt o sămânţă bicisnică de Bernard! Strâmbă din buze cu amărăciune Miţea.

— Dar se poate, frăţioare, să nu mai ai nici o speranţă? Crezi într-adevăr că n-o să-ţi poţi dovedi dreptatea la proces?

Miţea dădu din umeri, parcă puţin iritat şi clătină din cap.

— Aleoşa, trebuie să pleci, băieţaş! Spuse el tresărind. I-auzi ce gură face directorul în curte, acuşi ne pomenim cu el aici. E târziu, am încălcat regulamentul. Sărută-mă repede şi fă-mi cruce, dragul meu, fă-mi cruce, ca să pot duce crucea pe care o am de purtat mâine…

Fraţii se îmbrăţişară şi se sărutară.

— Ştii că Ivan, rosti deodată Miţea… Mă îndeamnă să evadez, deşi crede că eu am ucis! Şi un zâmbet dureros îi pecetlui gura.

— L-ai întrebat tu ce crede?

— Nu, nu i-am întrebat. Mă gândeam s-o fac, dar n-am îndrăznit. N-am avut curaj. Nici nu-i nevoie: am citit în ochii lui. Hai, la revedere!

Se sărutară încă o dată în fugă, dar nici nu apucă bine Aleoşa să iasă pe uşă, că Miţea îl întoarse din drum.

— Stai, Aleoşa, stai aşa în faţa mea!

Îl apucă iarăşi de umeri. Era nespus de palid, atât de palid, încât, cu tot întunericul din încăpere, se vedea că se schimbase la faţă. Buzele îi tremurau şi se uita drept în ochii lui Aleoşa.

— Aleoşa, să-mi spui cinstit adevărul adevărat, ca în faţa lui Dumnezeu: tu ce crezi, am ucis sau nu? Vreau să ştiu ce crezi tu; da sau nu? Să-mi spui adevărul curat, sa nu mă minţi! Strigă el pătimaş.

Aleoşa se cutremură înfiorat, ca şi când i-ar fi trecut un cuţit prin inimă.

— Dar ce ţi-a venit?… Îngăimă el pierdut.

— Adevărul, spune-mi adevărul, să nu mă minţi! Stărui Miţea.

— N-am crezut nici o clipă c-ai putea fi ucigaşul, mărturisi într-o izbucnire Aleoşa, cu un tremur în glas, ridicând mâna în sus, ca şi cum l-ar fi luat martor pe Dumnezeu.

O fericire nemărginită lumină faţa lui Miţea.

— Îţi mulţumesc! Rosti el tărăgănat, suspinând ca şi când s-ar fi trezit dintr-un leşin. Parcă mi-ai dat viaţă… Nu ştiu dacă ai să mă crezi, dar până acum m-am temut să te întreb, pe tine, tocmai pe tine! Hai, du-te! Mă simt acum înarmat pentru ziua de mâine, să-ţi dea Dumnezeu sănătate! Du-te acum, du-te! Iubeşte-l pe Ivan! Strigă Miţea în urma lui.

Plecând, Aleoşa avea obrajii scăldaţi în lacrimi. Îndoiala cumplită ce mocnea în sufletul lui Miţea, lipsa de încredere pe care o dovedea chiar faţă de el, îi dezvălui dintr-o dată prăpastia fără fund în care se zvârcolea, mistuit de durere şi cruntă disperare, nefericitul său frate – prăpastie ale cărei adâncuri ameţitoare Aleoşa nu le întrezărise până atunci. O milă profundă, neţărmurită îl copleşi, sleindu-l într-o clipă de puteri. Inima îi sângera, sfâşiată. Îşi aminti cuvintele pe care Miţea i le strigase la sfârşit: „Iubeşte-l pe Ivan!” Tocmai la el se ducea. De dimineaţă încă îşi pusese în gând să dea neapărat ochi cu el. Ivan îl neliniştea tot atât de mult ca şi Miţea şi mai mult ca oricând acum, după ce stătuse de vorbă cu deţinutul.

V – NU EŞTI TU… NU EŞTI TU…!

Ca să meargă la Ivan trebuia să treacă prin faţa casei în cart locuia Katerina Ivanovna. Ferestrele erau luminate. Aleoşa îşi încetini pasul şi se decise să intre. N-o văzuse pe Katerina Ivanovna de mai bine de o săptămână şi se gândea că poate Ivan se afla la dânsa, dat fiind că a doua zi Miţea avea de trecut printr-o atât de grea încercare. Sună şi, în timp ce suia scara abia luminată de un felinar chinezesc, văzu pe cineva coborând treptele. Nu-şi dădu seama decât

în momentul când ajunse în dreptul lui că era Ivan. Fusese, prin urmare, la Katerina Ivanovna.

— Ah, tu erai!… Spuse Ivan Feodorovici rezervat. La revedere. Te duci la dânsa?

— Da.

— Nu te-aş sfătui. E „nervoasă” şi mi-e teamă c-ai s-o tulburi şi mai tare.

— Nu, nu! Se auzi o voce şi în aceeaşi clipă uşa se dădu de perete. Ai fost pe la el, Alexei Feodorovici?

— Da, am fost la închisoare.

— Ai să-mi spui ceva din partea lui? Intră, Aleoşa. Şi dumneata, Ivan Feodorovici, vino înapoi: Neapărat – auzi?

— Neapărat!

Glasul Katei era atât de poruncitor, încât Ivan Feodorovici, după ce stătu o clipă în cumpănă, se hotărî să urce din nou treptele împreună cu Aleoşa.

— A tras cu urechea! Bombăni el iritat, ca pentru sine, dar Aleoşa îl auzi. Dacă-mi dai voie, am să rămân cu paltonul pe mine, spuse el intrând în salon. Nu, mulţumesc, nu stau. De altfel, n-am să mai zăbovesc decât un minut.

— Ia loc, Alexei Feodorovici, îl pofti Katerina Ivanovna, care rămase în picioare.

Nu părea să se fi schimbat prea mult în ultimele două luni, doar în ochii ei negri ardea acum o văpaie sinistră. Aleoşa avea să-şi amintească mai târziu că-n seara aceea i se păruse extraordinar de frumoasă.

— Ce ţi-a spus să-mi comunici?

— Atâta tot, rosti Aleoşa, privind-o drept în ochi. Să cauţi să te menajezi şi să nu pomeneşti nimic la proces de… (Aleoşa se poticni) de ceea ce s-a petrecut între voi… Atunci când v-aţi cunoscut… În oraşul acela.

— Aha, să nu spun că m-am închinat până la pământ pentru banii aceia! Îşi aminti ea, râzând cu amărăciune. Pentru cine i-e teamă, pentru el sau pentru mine? Ce crezi? Îmi cere să menajez – dar pe cine? Pe el sau pe mine? Răspunde, Alexei Feodorovici.

Aleoşa o privea încordat, căutând să înţeleagă ce vrea.

— Şi pe dumneata şi pe el, răspunse el încet.

— Asta este! Răbufni ea cu ură, înroşindu-se toată. Dumneata încă nu mă cunoşti, Alexei Feodorovici! Continuă apoi pe un ton ameninţător. Şi nici eu n-am ajuns încă să mă cunosc prea bine. Cine ştie cu ce ochi ai să mă priveşti după interogatoriul de mâine! O să fii, poate, în stare să mă sfâşii în bucăţi.

— Să spui cinstit adevărul, zise Aleoşa, asta-i tot ce ţi se cere.

— Femeia de multe ori e necinstită, rosti ea printre dinţi. Nu e nici un ceas de când credeam c-o să-mi fie groază numai să mă ating de tâlharul acela… ca de o năpârcă… Şi totuşi, nu! A rămas încă şi acum tot un om pentru mine! Dar să fie chiar adevărat că el a ucis? El a ucis într-adevăr? Strigă ea isteric, întorcându-se brusc spre Ivan Feodorovici.

Aleoşa îşi dădu seama că-i mai pusese această întrebare, poate chiar cu puţin înainte de venirea lui, că nici atunci nu era pentru prima, ci pentru a suta oară probabil că i-o punea şi ca, până la urmă, ajunseseră să se certe.

— Am fost la Smerdeakov… Tu, numai tu ai căutat să mă convingi că-i un paricid! Şi am crezut, fiindcă mi-ai spus tu! Continuă ea, adresându-se mai departe lui Ivan Feodorovici. Acesta schiţă un zâmbet forţat.

Aleoşa tresări surprins când o auzi pe Katerina Ivanovna spunându-i: tu. Nici nu bănuise până atunci că relaţiile dintre ei le îngăduiau să se tutuiască.

— Ajunge! I-o reteză Ivan. Mă duc. Am să mai trec mâine şi, întorcându-se pe loc, ieşi din odaie şi se îndreptă sprfe capul scării.

Katerina Ivanovna îl apucă de ambele mâini pe Aleoşa cu un gest autoritar.

— Du-te după el! Caută să-l ajungi! Nu-l lăsa singur nici o clipă, şopti ea precipitat. E nebun. Ce, nu ştiai? Nu e-n toate minţile. Are febră cerebrală, deliriează! Mi-a spus doctorul, du-te, du-te repede după ti…

Aleoşa sări ca împins de un resort şi fugi după Ivan care nu apucase să facă nici cincizeci de paşi pe uliţă.

— Ce vrei? Întrebă el când Aleoşa îl ajunse din urmă. Te-a trimis după mine fiindcă sunt nebun? Ştiu totul pe dinafară, adăugă el iritat.

— Exagerează, fireşte, dar totuşi are dreptate să spună că eşti bolnav, răspunse Aleoşa. Mă uitam la tine adineauri, când eram sus şi într-adevăr ai o figură de om bolnav, da, da, bolnav, Ivan!

Ivan îşi văzu mai departe de drum, fără să se oprească. Aleoşa se ţinu după el.

— Spune-mi, Alexei Feodorovici, tu ştii cum înnebunesc oamenii? Îl întrebă din senin Ivan, cu o voce schimbată, potolită, fără urmă de enervare; dimpotrivă, tonul lui mărturisea cea mai candidă curiozitate.

— Să-ţi spun drept, habar n-am; cred, totuşi, că există diverse forme de nebunie.

— Poţi să-ţi dai seama singur că eşti pe cale să-ţi pierzi minţile?

— Bănuiesc că în asemenea cazuri nu mai eşti chiar atât de lucid ca să poţi observa singur, răspunse mirat Aleoşa.

Ivan tăcu câteva clipe.

— Dacă vrei să putem sta de vorbă, schimbă, te rog, subiectul! Spuse el deodată răstit.

— Era să uit, am o scrisoare pentru tine, îl anunţă timid Aleoşa, scoţând din buzunar şi înmânându-i răvaşul Lizei.

Tocmai ajunseseră în dreptul unui felinar. Ivan recunoscu numaidecât scrisul.

— A, e de la drăcuşorul acela, rânji el răutăcios şi, fără să mai deschidă plicul, îl rupse în bucăţi pe care le aruncă în vânt. Hârtioarele se risipiră care încotro. Nici măcar n-a împlinit şaisprezece ani şi se şi oferă! Spuse el dispreţuitor, mergând mai departe.

— Cum adică? Exclamă Aleoşa.

— Cum? Foarte simplu. Aşa cum se oferă femeile pierdute.

— Cum poţi să vorbeşti aşa, Ivan?! Îi luă apărarea Aleoşa. Nu e decât un copil, se poate să insulţi, să înjoseşti un copil! E bolnavă, sărăcuţa, tare bolnavă, mi-e teamă că n-o să rămână zdravănă la minte… N-aveam încotro, trebuia să-ţi înmânez scrisoarea… Şi eu, care aşteptam un cuvânt de la tine, ceva… ca s-o pot scăpa.

— N-ai ce aştepta de la mine. O fi ea copil, eu însă, în orice caz, nu sunt dădaca ei. Taci, Alexei, nu insista! Nu mă interesează.

O bucată de vreme, niciunul, nici celălalt nu mai spuse nimic.

— Acum toată noaptea o să se roage la Maica Domnului ca s-o înveţe ce să facă mâine la proces, rosti sarcastic Ivan, cu înverşunare.

— Vorbeşti despre… Katerina Ivanovna?

— Da. În ce postură să apară: în chip de geniu bun, sau ca o cobe pentru Mitenka? Cu lacrimi în ochi are să roage pronia cerească s-o lumineze. Fiindcă, vedeţi dumneavoastră, dânsa nu ştie ce cale să aleagă, n-a avut încă timp să se gândească! Şi asta mă ia drept dădacă, ar vrea s-o leagăn în braţe şi s-o adorm!

— Katerina Ivanovna te iubeşte, observă Aleoşa cu o umbră de melancolie.

— Se prea poate. Numai că eu n-am nici un chef.

— Suferă. De ce îi spui… Uneori… Cuvinte care-i întreţin speranţele? Îl dojeni cu sfială Aleoşa. Fiindcă ştiu că i-ai dat speranţe… Iartă-mă că-ţi vorbesc aşa, se grăbi el să se scuze.

— Nu pot să fac ceea ce ar trebui, adică să rup definitiv cu dânsa şi să dau cărţile pe faţă! Răspunse iritat Ivan. Sunt nevoit să aştept pronunţarea. Dacă rup cu ea în momentul ăsta, ca să se răzbune, ar fi în stare ă-i dea la cap banditului, pentru că-l urăşte şi ştie foarte bine că-l urăşte. E numai minciună, minciună şi iar minciună! Atâta timp cât n-am rupt încă legăturile şi mai poate spera, n-o să-i facă nici un rău criminalului, ştiind cât de mult ţin să-l scap din

impasul ăsta. Ah, numai de s-ar pronunţa odată şi blestemăţia aceea de sentinţă!

Epitetele „criminal” şi „bandit”, aplicate lui Miţea, avură un ecou dureros în sufletul lui Aleoşa.

— Dar cum ar putea să-i dea la cap lui Miţea? Întrebă el, cântărind în minte cuvintele lui Ivan. Ce poate, oare, să spună ca să-l nenorocească pe fratele nostru?

— Tu n-ai de unde să ştii. Deţine un act scris de mâna lui Miţea, un document care dovedeşte cu cea mai mare precizie că el l-a omorât pe Feodor Pavlovici.

— Imposibil! Strigă Aleoşa.

— Cum imposibil? L-am citit cu ochii mei.

— Nu se poate să existe un document ca ăsta, repetă cu înfocare Aleoşa. Nu se poate, din moment ce nu este el ucigaşul. Nu l-a ucis el pe tata, nu el!

Ivan Feodorovici se opri brusc.

— Şi atunci, după părerea dumitale, cine este ucigaşul? Întrebă el glacial, pe un ton cât se poate de arogant.

— Ştii tu cine, răspunse domol, dar convins, Aleoşa.

— Cine? Crezi cumva în fabula cu cretinul acela epileptic Smerdeakov?

Aleoşa se simţi străbătut de un fior din creştet până-n tălpi.

— Ştii tu cine… şopti el din nou, istovit de puteri, cu suflarea tăiată.

— Cine, cine? Strigă furios Ivan.

Toată stăpânirea de sine pe care o dovedise până atunci îl părăsise într-o clipă.

— Eu nu ştiu decât atât, continuă tot în şoaptă Aleoşa. Pe tata nu tu l-ai ucis!

Ivan rămase ca împietrit.

— Nu tu! Cum adică nu tu?

— Nu tu l-ai ucis pe tata, nu tu! Repetă hotărât Aleoşa.

Tăcură şi unul şi altul, câteva clipe.

— Asta ştiu şi eu că nu l-am ucis pe bătrân! Aiurezi? Întrebă Ivan cu o umbră de zâmbet crispat.

Se uita la Aleoşa cu o privire sfredelitoare. Se opriseră tocmai sub un felinar.

— Şi, cu toate astea, Ivan, de câte ori nu ţi-ai spus că tu eşti ucigaşul…

— Când am spus?… Eu am fost la Moscova… Când am spus? Bâigui pierdut Ivan.

— De câte ori, în aceste două luni de restrişte, când rămâneai singur, nu ţi-ai spus că tu eşti vinovatul, continuă Aleoşa cu acelaşi glas molcom, dar limpede ca şi mai înainte. Părea că vorbeşte ca în transă, mânat de o voinţă străină, supunându-se unei implacabile porunci. Te-ai acuzat singur şi ai recunoscut în sinea ta ca numai tu eşti ucigaşul. Dar nu l-ai ucis tu, nu, te înşeli, nu eşti tu criminalul, auzi? Nu tu! Dumnezeu mă trimite să-ţi spun.

Tăcură amândoi îndelung; un minut întreg, niciunul din ei nu mai rosti un cuvânt. Se priveau ochi în ochi, amândoi palizi la faţă. Deodată, Ivan începu să tremure şi-şi înfipse degetele în umărul lui Aleoşa.

— Ai fost la mine! Şuieră el printre dinţi. Ai fost la mine în noaptea când a venit… Mărturiseşte… L-ai văzut, nu-i aşa că l-ai văzut?

— De cine-i vorba… de Miţea? Întrebă Aleoşa nedumerit.

— Nu de el, dă-l dracului de bandit! Urlă Ivan ca scos din minţi. Ştiai că el vine la mine? Cum ai aflat? Spune!

— Care el? Nu ştiu despre cine vorbeşti, îngăimă Aleoşa speriat.

— Ba ştii… Altfel, cum ai fi… Nu se poate să nu ştii… Luându-şi seama deodată, făcu un efort să se stăpânească.

Stătea locului, ca şi când ar fi cumpănit ceva în minte. Un surâs ciudat îi schimonosea gura.

— Frăţioare, continuă Aleoşa cu un tremur în glas, ţi-am spus asta ştiind că ai încredere în mine. Ţi-am spus acum o dată pentru totdeauna: nu e şti tu ucigaşul, nu e şti tu! Auzi? O dată pentru totdeauna! Dumnezeu m-a îndemnat să ţi-o spun, chiar dacă din clipa asta ar fi să mă urăşti toată viaţa…

Ivan Feodorovici izbuti, în sfârşit, să-şi redobândească sângele rece.

— Alexei Feodorovici, zise el cu un zâmbet glacial, ştii foarte bine că niciodată n-am putut să sufăr proorocii şi epilepticii şi cu atât mai puţin pe trimişii lui Dumnezeu. Din momentul ăsta nu mai vreau să am de-a face cu dumneata nici acum, nici în vecii vecilor. Drumurile noastre se despart aici, la răscruce, te rog să pleci imediat. De altfel, mi se pare că asta e chiar ulicioara ce duce acasă la dumneata. Şi mai ales fereşte-te să vii cumva la mine astăzi! Ai auzit?

Ivan se întoarse şi porni mai departe cu paşi apăsaţi, fără să se mai uite îndărăt.

— Frăţioare! Strigă după el Aleoşa. Dacă ţi se întâmpla ceva azi, gândeşte-te întâi şi întâi la mine…!

Ivan însă nu mai catadicsi să-i răspundă. Aleoşa rămase în colţul străzii, lângă felinar, până ce fratele său se mistui în noapte. Abia atunci se urni din loc, îndreptându-se agale spre casă.

Nici el, nici Ivan Feodorovici, nu voiseră să locuiască în casa pustie a lui Feodor Pavlovici şi şedeau acum separat. Aleoşa închiriase o cameră mobilată la nişte cetăţeni din oraş, iar Ivan Feodorovici se instalase într-o casă arătoasă, proprietatea unei văduve de funcţionar cu oarecare avere, unde ocupa un apartament spaţios şi destul de confortabil, atâta doar că locuia cam departe de centru. Treburile gospodăreşti le făcea o băbuţă, o femeie tare bătrână, surdă ca o ciubotă şi cam beteagă din pricina reumatismului, care se culca cu găinile şi se scula la şase dimineaţa. În ultimele două luni, Ivan Feodorovici devenise foarte puţin pretenţios şi-i plăcea singurătatea. Până şi odaia în care dormea şi-o deretica singur, iar în celelalte încăperi nu intra decât foarte rar. Sosind acasă, apucă şnurul clopoţelului de la poartă, dar în aceeaşi clipă se răzgândi. Se simţea încă fremătând de indignare şi tremura scuturat de fiori din creştet până-n tălpi. Lăsă din mână şnurul, scuipă şi se întoarse în loc, întinzând din nou pasul

la drum, spre celălalt capăt al oraşului, unde, la o depărtare de două verste de casa lui, se afla o coşmelie de bârne, povârnită într-o rână; acolo şedea acum Maria Kondratievna, fosta vecină a lui Feodor Pavlovici, aceea care venea mereu la el, la bucătărie, după câte un castron de supă şi căreia Smerdeakov îi cânta din ghitară. Îşi vânduse căscioara şi se mutase cu maică-sa într-un fel de bojdeucă ţărănească, unde după moartea lui Feodor Pavlovici se aciuase şi Smerdeakov, grav bolnav. La el se ducea acum Ivan Feodorovici, mânat de un imbold ce se trezise în el brusc, dar irezistibil.

VI – PRIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV.

Era pentru a treia oară că se ducea la Smerdeakov de când se întorsese de la Moscova. După nenorocire, dăduse pentru prima oară ochi cu feciorul şi stătuse de vorbă cu el chiar în ziua când sosise în oraş; mai fusese apoi o dată pe la Smerdeakov, două săptămâni mai târziu. Pe urmă, adică după cea de-a doua întrevedere, nu-şi mai făcuse drum pe acolo, aşa că trecuse o lună şi mai bine de când nu-l mai văzuse şi nici nu mai auzise nimic despre dânsul. Ivan Feodorovici se înapoiase de la Moscova la cinci zile după moartea tatălui sau, aşa încât nu mai apucase să-l vadă nici măcar în coşciug, deoarece bătrânul fusese înmormântat chiar în ajun. Întârzierea se datora faptului că Aleoşa, neştiind unde să-l anunţe printr-o depeşă, se gândise să apeleze la Katerina Ivanovna, care nu-i cunoştea nici ea adresa şi telegrafiase la rândul său surorii şi mătuşii sale, fiind sigură că Ivan Feodorovici se va duce pe la ele imediat ce va sosi în localitate. Acesta însă nu se învrednicise să le viziteze decât după patru zile şi cum citise telegrama, fără să mai piardă o clipă, pornise la drum, grăbindu-se să se înapoieze acasă. Primul om cu care se văzuse la noi, în oraş, fusese Aleoşa. În cursul discuţiei pe care o avuseseră împreună, Ivan Feodorovici constatase, spre marea sa mirare, că mezinul nu avea nici cea mai mică suspiciune în privinţa lui Miţea, fiind absolut convins că ucigaşul nu putea

fi decât Smerdeakov – ceea ce era în deplină contradicţie cu opinia publică din oraşul nostru. Ivan stătuse apoi de vorbă cu ispravnicul şi cu procurorul şi aflase în amănunţime împrejurările arestării şi acuzaţiile aduse lui Miţea. Cu atât mai mult fusese surprins de convingerea lui Aleoşa, deşi era încredinţat fără îndoială că se datora dragostei frăţeşti ce se revărsase acum în toată plenitudinea ei şi compătimirii pentru soarta lui Miţea, la care – după cum ştia el – Aleoşa ţinea foarte mult. Şi fiindcă veni vorba de sentimente, trebuie să spunem o dată pentru totdeauna că Ivan nu avea nici cea mai mică afecţiune pentru Dmitri, pe care nu putea să-l sufere; cel mult dacă simţea uneori un fel de milă pentru el, o milă însă amestecată cu un dispreţ adânc ce se îngemăna cu dezgustul. Totul la Miţea, începând cu înfăţişarea, îi trezea antipatia, iar dragostea Katerinei Ivanovna pentru el i se părea pur şi simplu revoltătoare. Se dusese totuşi să-l vadă pe Miţea la închisoare chiar în ziua când sosise în oraş şi această întrevedere, departe de a-i zdruncina certitudinea că era într-adevăr vinovat, nu făcuse decât să i-o consolideze. Îl găsise pe fratele său agitat, într-o stare de surescitare maladivă. Miţea era foarte volubil, deşi părea distrat, cu gândurile împrăştiate; îl acuza mereu pe Smerdeakov şi se încurca la tot pasul. Insista mai ales asupra celor trei mii de ruble de care îl „jecmănise” răposatul. „Erau banii mei, banii mei, repeta el într-una. Şi chiar dacă i-aş fi furat, eram în dreptul meu”. Nu combătea niciuna din probele acumulate împotriva lui şi dacă încerca sa explice faptele în avantajul său, pierdea şirul la un moment dat şi începea să bată câmpii; în totul însă făcea impresia că nu simte nevoia să se dezvinovăţească nici în faţa lui Ivan, nici în faţa oricui ar fi fost. Dimpotrivă, îşi ieşea din sărite, respingea cu mândrie toate acuzaţiile şi, furios şi înfierbântat, dădea drumul la o ploaie de înjurături. Îşi bătea joc de mărturia lui Grigori care susţinea că uşa fusese deschisă; „probabil a deschis-o Sarsailă”, zicea el, fără să poată totuşi da faptului o explicaţie cât de cât plauzibilă. Ba

până la urmă, cu prilejul acelei vizite, izbutise chiar să-l jignească pe Ivan Feodorovici, spunându-i de la obraz că n-are de dat socoteală celor care susţin că „totul este permis” şi că aceştia n-au dreptul nici să-l bănuiască, nici să-l ancheteze. În general nu se arătase câtuşi de puţin amabil cu dânsul. În ziua respectiva, ieşind de la închisoare, Ivan Feodorovici se dusese întins la Smerdeakov.

În tren, în timp ce se întorcea de la Moscova, se gândise necontenit la el şi la discuţia pe care o avuseseră împreună în ajunul plecării. Erau atâtea lucruri care îl puneau pe gânduri, atâtea altele care-i trezeau suspiciuni… Totuşi, în depoziţia pe care o făcuse în faţa judecătorului de instrucţie, Ivan Feodorovici socotise de cuviinţa să treacă sub tăcere – deocamdată, cel puţin – această discuţie. Voia să dea ochi mai întâi cu Smerdeakov care se afla internat în spital. La insistenţele lui, atât Herzenstube, cât şi medicul Varvinski, cu care stătuse de vorbă acolo, răspunseseră categoric că nu putea să încapă nici un dubiu în privinţa diagnosticului şi că pacientul suferea într-adevăr de epilepsie şi se arătaseră chiar foarte surprinşi atunci când îi întrebase dacă nu cumva Smerdeakov simulase o criză în ziua când se întâmplase nenorocirea. Căutaseră atunci să-i explice că era vorba de un acces de o violenţă excepţională, care ţinuse cu intermitenţe câteva zile în şir, că bolnavul fusese chiar la un pas de moarte şi că de-abia acum, după o îngrijire foarte serioasă, se putea afirma că pacientul va scăpa cu viaţă. „Totuşi (adăugase doctorul Herzenstube), o să rămână probabil cu oarecare deficienţe mentale, dacă nu pentru toată viaţa, cel puţin pentru o bună bucată de vreme”. Şi cum Ivan Feodorovici se grăbise să întrebe nerăbdător: „Prin urmare, acum este nebun?”, i se răspunsese că „deocamdată nu chiar complet, dar prezintă unele anomalii”. Ivan Feodorovici hotărâse să verifice personal ce era cu aşa-zisele anomalii. I se îngăduise fără nici o greutate să vadă imediat bolnavul. Îl găsise pe Smerdeakov culcat în pat, într-o rezervă, în cel de al doilea

pat zăcea un cetăţean bolnav de dropică, un biet om căruia medicii nu-i mai dădeau de trăit decât cel mult o zi, două şi care, deci, nu putea să le stinghereascâ discuţia. Văzându-l pe Ivan Feodorovici, Smerdeakov rânjise cam neîncrezător şi la început se arătase chiar intimidat. Cel puţin aşa i se păruse vizitatorului. Asta însă numai în primul moment, pentru că după aceea, până la plecare, Smerdeakov îl uluise pur şi simplu prin calmul de care dăduse dovadă. Dintr-o ochire, Ivan Feodorovici putuse să-şi dea seama de starea gravă în care se afla bolnavul; Smerdeakov era slab prăpădit, galben ca ceara la faţă, cu obrajii scofâlciţi şi vorbea tărăgănat, ca şi cum abia şi-ar fi mişcat limba în gură. Timp de douăzeci de minute, cât stătuse la el, se plânsese de dureri de cap şi de junghiuri în oase. Chipul lui stafidit, de castrat, se micşorase cât pumnul, avea părul zbârlit la tâmple, iar din moţul de pe frunte nu mai rămăsese decât o şuviţă subţirică. Doar ochiul stâng, pe jumătate închis, ce clipea mereu ca şi când i-ar fi făcut semn, era singurul indiciu care îl amintea pe Smerdeakov cel de odinioară „E o plăcere să stai de vorbă cu un om deştept!” (îşi amintise) Ivan Feodorovici în momentul acela. Vizitatorul se aşezase pe un taburet la picioarele patului. Smerdeakov se foise gemând în pat, fără să-i adreseze însă nici un cuvânt; se mulţumise să tacă, ca şi cum n-ar fi avut nici cea mai uşoară curiozitate.

— Poţi să vorbeşti? Îl întrebase Ivan Feodorovici. N-am să te obosesc prea mult.

— Pot, cum de nu! Îngăimase Smerdeakov cu o voce slabă. De mult v-aţi întors? Adăugase el cu un fel de condescendenţă, ca şi când ar fi vrut să dea curaj musafirului stingherit.

— N-am sosit decât azi… Am venit să descurc încurcătura asta de maţe!

Smerdeakov oftase.

— De ce oftezi, doar ai ştiut dinainte?! Îl luase la sigur Ivan Feodorovici.

Feciorul tăcuse o clipă, cu o mutră gravă.

— Cum să nu fi ştiut?! Se vedea lămurit din capul locului. Dar cine ar fi bănuit c-o să iasă aşa?

— Cum să iasă, adică? Nu mai umbla cu fofârlica! N-ai prevăzut singur că vei avea o criză de epilepsie în momentul când ai să intri în pivniţă? Ai indicat precis locul, în pivniţă.

— Aţi spus asta la interogatoriu? Întrebase flegmatic Smerdeakov.

Ivan Feodorovici îşi ieşise din sărite.

— Nu, n-am spus nimic, dar am să spun negreşit. Sunt o mulţime de lucruri pe care trebuie să mi le explici, dragul meu şi să-ţi intre bine în cap că nimeni nu poate să se joace cu mine! Nu permit!

— Cum să mă joc, păcatele mele, când toată speranţa mea este la dumneavoastră? Cred în domnia-voastră ca în Dumnezeu! Rostise tot atât de imperturbabil feciorul, închizând o clipă ochii.

— În primul rând, îl încolţise Ivan Feodorovici, după câte ştiu eu, un atac de epilepsie nu poate fi prevăzut niciodată cu atâta precizie. M-am interesat, nu mai face pe prostul! Nimeni nu poate spune dinainte ziua şi ceasul când o să se producă. Prin ce minune ai ajuns tu, atunci, sa cunoşti atât de exact ziua şi ceasul, ba chiar să-mi indici şi locul, adică în pivniţa? Cum puteai să ştii din vreme c-o să te apuce criza tocmai în pivniţă şi c-o să-ţi pierzi cunoştinţa în momentul când o să intri înăuntru, dacă e adevărat că n-ai simulat?

— În pivniţă oricum trebuia să cobor, mă duceam doar de câteva ori pe zi acolo, răspunsese liniştit Smerdeakov. Anul trecut am căzut, tot aşa, din pod. Este adevărat că nu poţi să ştii când îţi vine criza, nici cu o zi, nici chiar cu un ceas înainte, totuşi, se poate să ai o presimţire şi cam aşa se întâmplă mai întotdeauna.

— Dar tu mi-ai spus precis ziua şi ceasul!

— În legătură cu boala mea, puteţi să vă interesaţi la doctorii din spital. Întrebaţi-i, vă rog, pe dânşii dacă m-am

prefăcut sau nu, eu nu pot să vă spun mai mult despre ea.

— Şi cum rămâne cu pivniţa? De unde ştiai c-o să ţi se întâmple în pivniţă?

— Ce v-o fi căşunat cu pivniţa asta?! Mi-era o frică grozavă când am intrat înăuntru; stăteam cu inima împietrită tocmai fiindcă mă ştiam părăsit; dumneavoastră eraţi plecat şi în toată lumea asta nu mai aveam de la cine să aştept vreun ajutor. Mă gândeam chiar, în timp ce coboram în pivniţă: „Dacă o să mă apuce acum, am sa cad jos sau n-am să cad?” şi, fiindcă şedeam aşa, cu frica în sân, am simţit deodată cum mi se pune un nod în gât… Şi m-am prăbuşit. Toate astea le-am povestit domnului doctor Herzenstube şi judecătorului de instrucţie Nikolai Parfenovici şi tot atunci am pomenit şi despre discuţia pe care am avut-o cu dumneavoastră seara, în ajun, la poartă, când v-am împărtăşit teama mea şi v-am vorbit şi despre pivniţă. (Toate s-au trecut în procesul-verbal.) Domnul doctor Varvinski, care m-a îngrijit, a arătat de faţă cu toată lumea că aşa se întâmplă de obicei şi că totul a pornit de la teama aceea, adică m-a apucat criza numai fiindcă m-am gândit tot timpul dacă „am să cad jos sau n-am să cad”. Şi, într-adevăr, chiar acolo m-a şi apucat. Aşa au scris şi dumnealor, că trebuia neapărat să păţesc asta numai şi numai fiindcă mi-a fost frică.

Isprăvind de vorbit, Smerdeakov începuse să răsufle din greu, ca şi când oboseala i-ar fi sleit toate puterile.

— Cum, ai declarat aşa ceva? Întrebase Ivan Feodorovici oarecum derutat.

Crezuse c-o să-l sperie ameninţându-l că va da în vileag discuţia lor din ajunul nenorocirii şi, când colo, ci i-o luase înainte.

— De ce să-mi fie teamă? N-au decât să scrie tot ce vor din moment ce ăsta e adevărul, răspunsese, fără nici o şovăială, Smerdeakov.

— Şi ai spus tot, tot? Ai raportat cuvânt cu cuvânt discuţia noastră din poartă?

— Ei, nu chiar aşa, cuvânt cu cuvânt…

— Ai spus că ştii să simulezi o criză, aşa cum te-ai lăudat faţa de mine atunci?

— Nu, asta n-am spus.

— Atunci, să te întreb altceva: de ce ai ţinut morţiş să mă duc la Cermaşnea?

— Mă temeam să nu plecaţi la Moscova; fiindcă Cermaşnea oricum e mai aproape.

— Minţi! Tu singur m-ai îndemnat să plec: „Du-te, ziceai, fugi de păcat.”

— V-am spus asta numai din prietenie faţă de dumneavoastră şi pentru că vă sunt din toată inima credincios; simţeam eu, aşa, că are să se întâmple o nenorocire acasă, şi-mi părea rău de dumneavoastră. Dar, la drept vorbind, mai milă poate că-mi era de mine decât de dumneavoastră. D-aia v-am şi spus atunci: plecaţi, fugiţi de păcat. Credeam c-o să mă înţelegeţi unde băteam, o să vă dea prin gând că s-ar putea întâmplă vreun bucluc aici, acasă şi o să rămâneţi să-l apăraţi pe tatăl domniei-voastre.

— Atunci de ce n-ai spus pe şleau, dobitocule? Se răstise la el Ivan Feodorovici.

— Păi, gândiţi-vă, puteam eu să vă spun pe şleau? De fapt, în mine vorbea numai frica şi, pe urmă, cine ştie dacă nu v-aţi fi supărat? Aveam toată dreptatea, fireşte, să mă tem că Dmitri Feodorovici o să facă iarăşi scandal şi o să pună mâna pe banii ăia care zicea că-s ai dumnealui, dar cine putea să-şi închipuie că încurcătura asta o să se sfârşească printr-un omor? Credeam doar c-o să şterpelească alea trei mii de ruble pe care boierul le ţinea într-un plic, sub saltea. Niciodată nu m-aş fi gândit c-o să-i ridice zilele! Nici dumneavoastră nu puteaţi să bănuiţi ce-o să se întâmple, domnule.

— Din moment ce tu singur spui că nimeni nu putea să bănuiască, cum puteam eu atunci să-mi dau seama şi să rămân acasă? Ce o tot scalzi aşa? Răspunsese Ivan Feodorovici după o clipă de chibzuinţă.

— Puteaţi să vă daţi seama atunci pentru că v-am îndemnat să plecaţi nu la Moscova, ci la Cermaşnea!

— Cum adică, nu înţeleg!

Smerdeakov părea sleit de oboseală şi se oprise câteva clipe să răsufle.

— Puteaţi să vă gândiţi; de vreme ce stăruiam atâta să nu mai plecaţi la Moscova şi să vă duceţi mai bine la Cermaşnea, însemna că ţineam să fiţi cât mai aproape de noi, iar până la Moscova era cale lungă. Poate că, ştiindu-vă pe undeva, pe-aici, prin împrejurimi, Dmitri Feodorovici n-ar mai fi avut atâta curaj. Şi în tot cazul, dac-ar fi fost ceva, puteaţi să vă întoarceţi mai repede să-mi luaţi apărarea, fiindcă v-am spus doar că Grigori Vasilievici e bolnav şi că mi-e teamă să nu mă apuce vreo criză. Când v-am mărturisit apoi că nimeni nu putea pătrunde în casă decât dacă bătea într-un anumit fel în geam şi că Dmitri Feodorovici cunoştea de la mine semnalul, am crezut c-o să vă treacă prin gând că dumnealui o să facă negreşit vreo boroboaţă şi atunci n-o să mai plecaţi nicăieri, nici chiar la Cermaşnea.

„Tot ce spune stă în picioare, socotise în sinea lui Ivan, deşi nu prea are şir în vorbă. Dar de ce zicea, oare, doctorul Herzenstube că nu e totuşi normal?”

— I-ascultă, să nu faci pe şmecherul cu mine, că te ia dracu! Se burzuluise el furios.

— Pe cinstea mea dacă n-am fost sigur atunci c-aţi înţeles ce vreau să spun! Ripostase, nevinovat ca un prunc, Smerdeakov.

— Dacă aş fi înţeles, fără îndoială c-aş fi rămas! Izbucnise Ivan din ce în ce mai întărâtat.

— Şi eu care mă gândeam c-aţi înţeles şi de-aia aţi şi plecat aşa de repede, ca să scăpaţi de bucluc, c-aţi fugit, fiindcă vi-era frică!

— Dar ce-ţi închipui, că toată lumea e fricoasă ca tine?

— Iertaţi-mă, dar credeam că şi dumneavoastră sunteţi ca mine.

Ivan Feodorovici rămăsese descumpănit.

— Fireşte, trebuia să-mi dau seama. De altfel, simţeam că unelteşti tu ceva necurat… Dar nu, minţi, iarăşi minţi! Se dezmeticise el brusc, fulgerat de un gând. Ţii minte cum ai venit atunci lângă trăsură şi mi-ai spus: „E o plăcere să stai de vorbă cu un om inteligent!” îţi părea bine, deci, că plecam, altfel de ce m-ai fi linguşit?

Smerdeakov suspinase o dată şi încă o dată. O umbră de roşeaţă îi apăruse în obraji.

— Îmi părea bine, fireşte, rostise el gâfâind, fiindcă plecaţi la Cermaşnea, nu la Moscova, cum aţi avut de gând la început. Era mai aproape; iar vorbele alea nu vi le-am spus ca sa vă linguşesc, ci erau mai curând o mustrare. Nici asta n-aţi înţeles!

— O mustrare? Cum asta?

— Uite-aşa, fiindcă, deşi aţi simţit că ne pândeşte nenorocirea, v-aţi îndurat totuşi să-l părăsiţi pe tatăl dumneavoastră, în loc să fi stat aici, să ne apăraţi; că doar şi eu puteam să intru în bucluc pentru alea trei mii de ruble, să cadă pe mine păcatul că le-aş fi furat.

— Du-te dracului! Îl bruftuluise Ivan. Când te-au anchetat, ai spus ceva judecătorului sau procurorului despre povestea asta cu bătaia în geam?

— Cum de nu! Am spus tot, Ivan se mirase din nou în sinea lui.

— Dacă m-am gândit atunci la ceva, e că s-ar putea să cloceşti cine ştie ce ticăloşie, începuse el. Dmitri este într-adevăr capabil să omoare un om, dar în ruptul capului nu l-aş fi crezut în stare să pună mâna să fure… Pe când cerea partea ta mă puteam aştepta la orice murdărie. Tu singur mi-ai mărturisit că ştii să te prefaci bolnav; pentru ce mi-ai spus asta?

— Am vorbit şi eu aşa, din prostie. Fiindcă în viaţa mea nu m-am prefăcut, m-am lăudat numai faţă de dumneavoastră că ştiu să mă prefac. Era o copilărie. Ţineam foarte mult la dumneavoastră şi vă spuneam tot ce-mi trecea prin cap.

— Fratele meu aruncă vina pe tine, zice că tu l-ai ucis pe tata şi l-ai prădat.

— Păi ce i-a mai rămas de făcut? Rânjise cu amărăciune Smerdeakov. Mai poate cineva să-l creadă când sunt atâtea dovezi? Grigori Vasilievici zice c-a văzut uşa deschisă după plecarea dumnealui. Dar ce să mai vorbim, Dumnezeu să-l ierte! I-e frică şi nu ştie cum să scape… Şi după o clipă de tăcere, ca şi când i-ar fi venit o idee nouă în minte, adăugase: Să zicem c-ar fi aşa; dumnealui vrea cu tot dinadinsul să mă scoată pe mine vinovat, sub cuvânt că eu aş fi săvârşit omorul – am mai auzit treaba asta; să zicem chiar c-aş fi ştiut să mă prefac; gândiţi-vă numai, cum aş fi putut eu să spun aşa ceva dacă într-adevăr îi pusesem gând rău tatălui dumneavoastră. Dac-aş fi chitit cumva să-l omor, trebuia să fiu un dobitoc fără pereche ca să mă dau de gol faţă de cineva şi încă faţă de cine? De feciorul victimei! Păcatele mele! Cine poate să creadă una ca asta? Nu, în vecii vecilor nu s-ar fi întâmplat aşa ceva şi nici nu-i de crezut! Nimeni în afară de Dumnezeu nu poate să audă ce vorbim acum, dar dacă i-aţi explica procurorului sau lui Nikolai Parfenovici şi le-aţi spune: „Cum poate fi atât de zevzec un criminal ca să se dea de gol înainte chiar de a fi săvârşit crima?” aţi risipi orice bănuială. Fiindcă dumnealor şi-ar da seama numaidecât.

Impresionat de acest ultim argument, Ivan Feodorovici se ridicase în picioare, hotărât să încheie discuţia.

— Ascultă, îi spusese el, n-am de ce să te suspectez şi, după părerea mea, acuzaţia ce ţi se aduce e ridicolă… Mai mult chiar, îţi sunt recunoscător pentru că m-ai liniştit. Trebuie să plec, dar să ştii c-am să mai vin să te văd. Rămâi cu bine şi fă-te mai curând sănătos. N-ai nevoie de nimic?

— Vă mulţumesc frumos. Marfa Ignatievna are toată grija şi, milostivă cum e, mă ajută de câte ori am nevoie de ceva; de altfel, zilnic vine câte cineva pe la mine – oameni de omenie.

— La revedere. Cred că nu e cazul să spun că ştii să te prefaci… Şi te-aş sfătui şi pe tine să nu vorbeşti despre asta! Adăugase pe neaşteptate Ivan Feodorovici.

— Prea bine, am înţeles. Dacă dumneavoastră n-o să pomeniţi despre asta, nici eu n-am să spun nimic din ce am vorbit atunci la poartă…

Plecând, Ivan Feodorovici abia apucase să facă vreo zece paşi pe coridor şi i se păruse deodată că ultimele cuvinte ale lui Smerdeakov aveau un subînţeles jignitor. Se gândise să se întoarcă din drum, dar nu fusese decât o impresie trecătoare ce se mistuise într-o clipă. „Prostii!” murmurase el şi ieşise grăbit din spital. Realitatea era că se simţea cu sufletul împăcat de când se convinsese că vinovatul nu era Smerdeakov, ci fratele său, Miţea; ceea ce, pe drept cuvânt, pare destul de paradoxal. Nu se mai ostenea să caute însă explicaţia acestui fapt, dimpotrivă, avea o adevărată repulsie pentru orice încercare de a-şi analiza sentimentele. Voia să uite cât mai repede, în următoarele zile, cunoscând mai îndeaproape şi mai pe larg probele ce se constituiseră împotriva lui Miţea, dobândise certitudinea deplină a vinovăţiei lui. Existau în primul rând o serie de declaraţii categorice, făcute de nişte oameni neînsemnaţi, cum ar fi, bunăoară, Fenia sau mama acesteia, ale căror mărturii erau pur şi simplu zdrobitoare. Ca sa nu mai vorbim de depoziţiile lui Perhotin, ale băieţilor de băcănie de la Plotnikov, ori ale martorilor din Mokroe. Amănuntele mai cu seamă erau covârşitoare. „Bătăile” misterioase în uşă reţinuseră atenţia judecătorului de instrucţie şi a procurorului aproape în aceeaşi măsură ca şi depoziţia lui Grigori, care susţinea că văzuse uşa deschisă. Soţia lui Grigori, Marfa Ignatievna, pe care Ivan o descususe, îi răspunsese lămurit că Smerdeakov zăcuse toată noaptea în odăiţa vecină „la trei paşi de patul nostru” şi că, deşi ea dormise adânc, se trezise de câteva ori din pricina gemetelor lui: „Tot timpul s-a văitat şi a gemut, săracul!” Stătuse apoi de vorbă cu Herzenstube, căruia îi împărtăşise

îndoielile sale cu privire la nebunia lui Smerdeakov, mărturisindu-i că pacientul lui nu i se părea câtuşi de puţin anormal, ci numai extrem de slăbit; opinia lui fusese întâmpinată însă cu un zâmbet fin de bătrân medic. „Ştii cu ce se îndeletniceşte acum? Îl întrebase el pe Ivan Feodorovici. Învaţă pe de rost cuvinte franţuzeşti; are sub pernă un caiet în care nu ştiu cine i-a scris cu litere chirilice un mic vocabular franţuzesc, he-he-he!" Aşa că, până la urmă, toate îndoielile lui Ivan Feodorovici se risipiseră. Nu se mai putea gândi la Dmitri decât cu aversiune.

Un singur lucru îl intriga: perseverenţa cu care Aleoşa susţinea că ucigaşul nu putea fi în nici în caz Dmitri, ci, „după toate probabilităţile", Smerdeakov. Ivan era cu atât mai surprins cu cât părerile lui Aleoşa avuseseră întotdeauna mare trecere în ochii lui. De asemenea, i se părea foarte curios faptul că Aleoşa nu-i pomenea niciodată nimic despre Miţea, că totdeauna evitase să deschidă vorba despre fratele lor, mărginindu-se doar să răspundă la întrebările lui. Ceea ce iarăşi îi dăduse de gândit. De altfel, în perioada respectivă, Ivan era stăpânit de o preocupare cu totul străină de aceste lucruri; de când se înapoiase de la Moscova, chiar din primele zile se lăsase acaparat cu desăvârşire de pasiunea lui dezlănţuită, mistuitoare, pentru Katerina Ivanovna. Cred, însă, că nu e locul aici să vorbim despre această nouă pasiune a lui Ivan Feodorovici, care avea să influenţeze mai apoi întreaga sa viaţă; cel mult ar putea constitui subiectul unei alte povestiri, al unui nou roman, pe care nu ştiu dacă am să-l scriu vreodată. Trebuie, totuşi, să menţionez că în seara când Ivan Feodorovici, aşa cum am arătat mai sus, după ce fusese cu Aleoşa la Katerina Ivanovna, îi mărturisise fratelui său pe drum: „Nu sunt amator", minţise pur şi simplu; în realitate, o iubea ca un descreierat, deşi erau momente în care îl cuprindea o ură atât de cumplită, încât ar fi fost în stare s-o ucidă. Avea suficiente motive s-o urască; zguduită de tot ceea ce se întâmplase cu Miţea, fata se aruncase în braţele lui Ivan

Feodorovici, care tocmai se înapoiase de la Moscova, privindu-l ca pe salvatorul ei. Fusese jignită, umilita, toate sentimentele ei fuseseră batjocorite şi călcate în picioare. Şi iată că apăruse din nou omul care o iubise cu pasiune cândva – o, ştia prea bine cât o iubise!

— Şi pe care-l preţuia atât de mult pentru inima şi inteligenţa lui. Fire integră însă fata nu se lăsa chiar aşa uşor cucerită de dragostea lui Ivan, cu toată seducţia pe care o exercita asupra ei şi cu toată impetuozitatea karamazoviană a dorinţelor sale. Era mereu chinuita de remuşcarea că-l trădează pe Miţea şi, de câte ori avea vreun conflict mai violent cu Ivan (şi avusese multe), i-o spunea fără înconjur. La asta se referise Ivan atunci când îi declarase lui Aleoşa că totul e „minciună şi iarăşi minciuna”. Fireşte, era o bună doză de ipocrizie la mijloc, de aceea avea tot dreptul să fie exasperat… Despre toate astea însă vom vorbi mai încolo. Într-un cuvânt, o bucată de vreme, Ivan nici nu se mai sinchisise de Smerdeakov. Totuşi, cam la vreo două săptămâni după ce fusese la el să-l vadă, gândurile ciudate de care fusese cândva frământat începuseră din nou să-l bântuie. E de ajuns să spunem că se întreba mereu: pentru ce atunci, în ultima noapte petrecută în casa părintească, înainte de plecare, ieşise de câteva ori pe scară, tiptil, ca un hoţ, ca să asculte ce făcea jos taică-său? De ce mai apoi îşi amintea cu dezgust de împrejurarea asta? De ce a doua zi se simţise atât de abătut tot drumul şi de ce în clipa când sosise la Moscova îşi spusese în sinea lui: „Sunt un ticălos!” La un moment dat, ajunsese chiar să-şi pună întrebarea dacă, din pricina acestor obsesii chinuitoare ce nu-i dădeau pace o clipă, dragostea lui pentru Katerina Ivanovna n-o să fie cu timpul adumbrită de ele. În ziua aceea se întâlnise întâmplător pe stradă cu Aleoşa. Îl oprise numaidecât ca să-l întrebe pe nepusă masă:

— Ţi-aduci aminte de seara în care Dmitri a intrat buzna în casă după cină şi l-a lovit crunt pe tata? Mai ştii ce ţi-am

declarat atunci, că-mi rezerv „dreptul de a dori”? Spune-mi, în momentul acela nu ţi-a trecut prin gând cumva că s-ar putea să doresc moartea tatii?

— Da, mi-a trecut, îi răspunsese domol Aleoşa.

— De altfel, aşa a şi fost, nici nu era greu de ghicit. Dar nu ţi-a dat cumva prin gând atunci că mi-ar fi plăcut ca „o lighioană să înghită pe alta”, adică, mai precis, că aşteptam ca Dmitri să-l omoare pe tata şi cât de curând… C-aş fi fost gata chiar să-i dau o mână de ajutor?

Aleoşa pălise uşor şi se uitase drept în ochii lui.

— Vorbeşte! Izbucnise Ivan. Vreau să ştiu neapărat la ce te-ai gândit atunci! Trebuie să ştiu adevărul, mă-nţelegi, tot adevărul! Răsufla sacadat, privindu-şi fratele cu o scăpărare de ură, înainte ca Aleoşa să fi apucat să rostească un singur cuvânt.

— Iartă-mă, dar m-am gândit şi la asta în momentul acela! Îi mărturisise în şoaptă mezinul şi tăcuse, fără să mai adauge măcar o cât de uşoară „circumstanţă atenuantă”.

— Mulţumesc! Rostise tăios Ivan şi, părăsindu-l brusc, îşi văzuse mai departe de drum.

Din ziua aceea, Aleoşa observase că Ivan îl ocolea, ca şi când n-ar mai fi putut să-l vadă în ochi, aşa că încetase să se mai ducă pe la el. În aceeaşi zi însă, îndată chiar după ce se despărţise de Aleoşa, Ivan Feodorovici se dusese întins la Smerdeakov, fără să mai treacă pe acasă.

VII – CEA DE-A DOUA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV.

Între timp, Smerdeakov ieşise din spital şi Ivan Feodorovici cunoştea noua lui locuinţă; feciorul se mutase într-o cocioabă dărăpănată, cu două odăi despărţite printr-o tindă, una din încăperi fiind ocupată de Maria Kondratievna, care şedea împreună cu maică-sa, iar în cea de a doua locuind Smerdeakov. Dumnezeu ştie în ce condiţii se aciuase acolo: dacă le plătea ceva pentru găzduire sau dacă-l ţineau de pomană? Mai apoi se aflase că fusese primit în casă în chip de logodnic al Mariei Kondratievna şi că nu le plătea nici un ban. Atât mama cât şi fiica aveau un

respect deosebit pentru el, privindu-l ca pe un om superior. Ivan Feodorovici bătuse în uşă şi intrase în tindă, de unde, poftit de Maria Kondratievna, trecuse în camera din stângă, aşa-numita „odaie de oaspeţi” în care stătea Smerdeakov. Înăuntru, soba de teracotă era încinsă. Tapetul albastru de pe pereţi era jupuit şi prin crăpături mişunau sumedenie de gândaci galbeni, atât de mulţi, încât se auzeau tot timpul foşnind. Mobila, destul de sărăcăcioasă, două laviţe de-a lungul pereţilor şi două scaune lângă o masă simplă de brad, dar acoperită cu o învelitoare cu desene trandafirii. În cele două ferestruici, câte un ghiveci cu muşcate, iar într-unui din colţuri, un iconostas. Pe masă, un samovar mic şi scofâlcit, de aramă şi o tavă cu două ceşti. Smerdeakov tocmai îşi băuse ceaiul şi samovarul era stins… Şedea la masă pe una din laviţe şi scria ceva aplecat asupra unui caiet. Avea la îndemână lângă el o sticluţă cu cerneală şi un sfeşnic scund de fontă, în care, cu toată sărăcia ce domnea împrejur, se afla o luminare de spermanţet, nu de seu. Ivan putuse să-şi dea seama imediat, de la prima ochire, că Smerdeakov era pe deplin restabilit după boală. Avea un obraz mai proaspăt parcă şi mai împlinit, moţul din frunte ticluit cu grijă şi părul lins la tâmple. Era îmbrăcat într-un halat pestriţ, vătuit, o vechitură destul de ruptă şi de ponosită. Purta, ca niciodată, ochelari; cel puţin Ivan Feodorovici îl vedea pentru prima oară cu ei pe nas. Insignifiant în sine, amănuntul acesta avusese darul să-l întărite şi mai tare. „Ia uite, jigodia, numai ochelari îi lipseau!” Smerdeakov ridicase încet capul şi se uitase la el prin lentile, îşi scoase apoi tacticos ochelarii şi se ridicase pe jumătate de pe laviţă, dar nu cu respect, ci mai mult aşa, într-o doară, atâta cât era strict necesar ca să păstreze o elementară bună-cuviinţă. Ivan Feodorovici observase toate detaliile dintr-o aruncătură de ochi, dar ceea ce îl izbise îndeosebi fusese privirea lui Smerdeakov – o privire duşmănoasă, încărcată de ură, aproape sfidătoare. Ca şi când ar fi zis în sinea lui: „Ce te tot ţii de capul meu,

credeam că ne-am înţeles doar data trecută! Ce mai cauţi la mine?” Cu greu Ivan Feodorovici reuşi să se stăpânească.

— Ce cald e aici! Spuse el, descheindu-şi paltonul.

— De ce nu vă dezbrăcaţi? Îl îndemnase feciorul.

Ivan Feodorovici îşi lepădase paltonul pe laviţă, trăsese cu o mână tremurătoare un scaun lângă masă şi se aşezase. Smerdeakov i-o luase însă înainte, ocupându-şi locul lui.

— În primul rând, aş vrea să ştiu: suntem singuri? Întrebase nerăbdător, pe un ton răstit, Ivan Feodorovici. Nu se aude dincolo?

— N-are cine să ne audă. Aţi văzut doar că-i o săliţă la mijloc.

— I-ascultă, scumpule, ce sunt vorbele acelea pe care le-ai rostit la plecare, atunci când am fost la tine, la spital: că dacă n-am să te dau de gol că ştii să simulezi un acces, nici tu n-ai să-i spui judecătorului de instrucţie nimic din ce-am discutat în seara aceea, la poartă? Cum adică, n-ai să spui nimic? Ce-ai vrut să insinuezi? Nu cumva e o ameninţare? Ce am făcut vreo convenţie amândoi sau poate crezi că mi-e frică de tine?

Ivan Feodorovici îi vorbise iritat, vrând parcă să-i arate că dispreţuia orice fel de ocolişuri şi subterfugii şi că înţelegea să joace cu cărţile pe faţă. O licărire răutăcioasă fulgerase în privirea lui Smerdeakov, ochiul lui stâng începuse să clipească mărunt şi feciorul ripostase prompt, dar în acelaşi timp reţinut, ca de obicei, ca şi când i-ar fi declarat: „Poftim, dacă vrei aşa, să dăm cărţile pe faţă!”

— E adevărat, v-am făgăduit atunci că n-o să spun nimic ălor mari; mă gândeam că deşi aţi ştiut dinainte ce-l aşteaptă pe tatăl dumneavoastră, c-o să fie, adică, omorât, l-aţi lăsat totuşi în voia sorţii şi aţi plecat. Mă temeam să nu-şi facă lumea o părere proastă despre sentimentele domniei-voastre sau – de, mai ştii?

— Să-şi închipuie altceva, de-aia zic, v-am făgăduit să-mi ţin gura.

Smerdeakov rostise aceste cuvinte cu cel mai desăvârşit sânge rece, dar totodată cu un fel de îndârjire în glas şi pe un ion provocator şi insolent. Sub privirea lui arogantă, Ivan Feodorovici simţise cum toate lucrurile din odaie încep să-i joace în faţa ochilor.

— Cum? Ce-ai spus? Eşti zdravăn la cap?

— Cât se poate de zdravăn.

— Dar ce, eu am ştiut atunci c-o să fie omorât? Strigase în sfârşit Ivan Feodorovici, trântind năprasnic cu pumnul în masă. Cum adică să-şi închipuie „altceva”? Spune, ticălosule!

Smerdeakov tăcea, măsurându-l cu aceeaşi privire arogantă.

— Vorbeşte odată, scârnăvie, tâlharule! La ce „altceva” te-ai gândit? Zbierase Ivan.

— Am vrut să spun că poate şi dumneavoastră aţi fi fost bucuros ca tatăl domniei-voastre să moară.

Ivan Feodorovici sărise ca ars de pe scaun şi-l izbise atât de crâncen cu pumnul în umăr, încât Smerdeakov se lipise de perete. Într-o clipă, un potop de lacrimi i se revărsase pe obraji şi murmurând: „Nu-i frumos, domnule, să loveşti un biet om neputincios!”, feciorul îşi acoperise faţa cu o batistă murdară de stambă, albastră cu pătrăţele şi începuse să plângă sfâşietor, înăbuşindu-şi suspinele. Trecuse aşa un minut.

— Gata! Ai terminat? Se răstise la el Ivan Feodorovici, aşezându-se din nou pe scaun. Să nu mă mai scoţi din sărite!

Smerdeakov îşi luase cârpa de la ochi. Toate trăsăturile mutrişoarei lui schimonosite mărturiseau cât de adânc fusese jignit.

— Aşa, va să zică, secătură, credeai că mi-am pus în gând să-l omor pe tata împreună cu Dmitri?

— Nu ştiam ce gânduri aveţi, răspunse înţepat celălalt. De aia v-am oprit atunci în poartă, ca să vă încerc în privinţa asta.

— Cum să mă încerci? Pentru ce?

— Să vă încerc aşa, ca să-mi dau seama care-i situaţia: dacă vreţi sau nu vreţi ca tatăl dumneavoastră să se cureţe mai repede!

Ivan Feodorovici era mai ales revoltat de tonul insinuant şi plin de aroganţă la care Smerdeakov nu voia să renunţe cu nici un preţ.

— Tu l-ai ucis! Izbucnise el deodată.

Smerdeakov se mulţumise să zâmbească dispreţuitor.

— Dumneavoastră ştiţi foarte bine că nu l-am ucis eu! Îmi închipuiam că nu-i nevoie să mai repet lucrul ăsta unui om inteligent.

— Dar de ce, cum de ţi-a venit să mă suspectezi de aşa ceva?

— Şi asta o ştiţi tot atât de bine: de frică. Eram într-un hal fără hal, stăteam tot timpul cu frica în sân şi mă uitam bănuitor la toată lumea. De aia m-am gândit să vă pun la încercare, fiindcă, îmi ziceam dacă într-adevăr doriţi acelaşi lucru ca şi fratele dumneavoastră, atunci praful se alege de mine, am să mor şi eu ca o muscă, fără să fiu cu nimic vinovat!

— Ia ascultă, acum două săptămâni parcă spuneai altceva!

— Tot la asta mă gândeam şi atunci la spital, dar credeam c-o să mă înţelegeţi din două cuvinte şi, ca om inteligent ce sunteţi, că nu v-ar fi făcut nici o plăcere să vorbim chiar aşa, pe şleau.

— Ia te uită! Dar stai, stai, răspunde-mi la ce te-am întrebat, ţin neapărat să-mi spui cum, prin ce anume am putut să trezesc în sufletul tău mârşav o bănuială atât de murdară?

— De omorât, ştiam că n-aţi fi putut pentru nimic în lume să-l omorâţi şi nici n-aţi vrut, în schimb, aţi fi fost bucuros să facă altcineva treaba asta în locul dumneavoastră.

— Ia te uită la el cu ce sânge rece îmi vorbeşte! Dar de ce, de ce crezi că m-aş fi bucurat?

— Cum de ce? Dar moştenirea? Răbufnise Smerdeakov plin de fiere, ca şi când abia ar fi aşteptat clipa răfuielilor. După moartea tatălui dumneavoastră câteşitrei frăţiorii aţi fi băgat în buzunar patruzeci de mii de ruble – atâta v-ar fi venit la fiecare, dacă nu şi mai mult. În cazul când însă Feodor Pavlovici s-ar fi însurat cu doamna Agrafena Alexandrovna, dânsa, după cununie, ar fi trecut frumuşel toată averea pe numele dumisale, fiindcă nu-i de fel proastă, aşa că dumneavoastră, câteşitrei frăţiorii, aţi fi bătut din buze. Şi ce mai lipsea ca să-şi pună pirostriile în cap? Totul atârna de un fir de păr: să-i fi făcut numai un semn cu degetul cel mic coniţa şi ar fi alergat cu limba scoasă după dânsa la biserică.

Cu chiu, cu vai, Ivan Feodorovici izbutise să-şi ţină mânia în frâu.

— Bine, rostise el într-un târziu. Vezi, am stat liniştit, nu te-am snopit în bătaie, nici nu team răpus. Spune mai departe: prin urmare, după tine, îmi pusesem toată nădejdea în Dmitri, mă bizuiam să facă el treaba asta?

— Mai încape vorbă?! Dacă-l omora dumnealui, îşi pierdea toate drepturile – tot, tot şi rangul şi gradul în armată şi averea, ca să înfunde ocna. Aşa că partea dumnealui de moştenire v-ar fi rămas dumneavoastră şi lui Alexei Feodorovici, jumate-jumate. Şi atunci v-ar fi revenit, în loc de patruzeci, şaizeci de mii de căciulă. Cu siguranţă că v-aţi bizuit pe Dmitri Feodorovici!

— Mă mir cu câtă răbdare am să înghit atâtea de la tine! Ascultă, ticălosule, dacă aş fi aşteptat să facă altcineva treaba asta, mai curând m-aş fi bizuit pe tine decât pe Dmitri şi-ţi jur pe orice vrei că şi atunci chiar am presimţit că pui la cale o mârşăvie… Ţin foarte bine minte c-am avut la un moment dat impresia asta!

— Şi eu tot aşa m-am gândit un moment, că aşteptaţi ceva de la mine, rânjise ironic Smerdeakov. Aşa că v-aţi dat de gol şi mai mult faţă de mine, fiindcă deşi aţi presimţit ce o să se întâmple şi aţi avut bănuieli în privinţa mea, până la

urmă tot aţi plecat; era ca şi când mi-aţi fi spus ritos: „N-ai decât să-l omori, treaba ta, eu n-am să-ţi stau în cale!”

— Ticălosule! Aşa ai înţeles tu?

— Păi ce puteam să înţeleg din povestea cu Cermaşnea? Îmi pare rău! Judecaţi şi dumneavoastră: eraţi tocmai pe punctul să plecaţi la Moscova. Cât s-a ţinut boierul de dumneavoastră să vă repeziţi până la Cermaşnea, n-aţi vrut în ruptul capului să vă abateţi din drum. A fost însă destul să arunc în nerozia mea o vorbă în vânt şi deodată v-aţi înduplecat să vă duceţi! Cum se face că v-aţi hotărât până la urmă, de ce aţi primit să mergeţi la Cermaşnea? Şi atunci, din moment ce n-aţi mai plecat la Moscova, ca să vă hotărâţi în schimb aşa, din senin, luându-vă numai după cuvântul meu, să vă duceţi la Cermaşnea, înseamnă că aţi aşteptat ceva de la mine.

— Nu, îţi jur ca nu! Răcnise Ivan, scrâşnind din dinţi.

— Cum nu? Când, dimpotrivă, pentru vorbele pe care vi le-am spus, dumneavoastră, ca un fiu bun şi iubitor, ar fi trebuit să mă înşfăcaţi imediat şi să mă duceţi la secţie, să mă snopească în bătaie… Sau măcar să-mi fi tras câteva palme. Iar dumneavoastră, în loc să vă supăraţi, v-aţi plecat urechea cu dragă inimă la vorba mea proastă şi aţi pornit numaidecât la drum, exact aşa cum v-am spus, deşi călătoria asta n-avea nici un Dumnezeu; mult mai firesc ar fi fost să rămâneţi acasă şi să apăraţi viaţa tatălui dumneavoastră… Şi atunci, spuneţi-mi, ce puteam să cred?

Ivan şedea încruntat, cu mâinile încleştate pe genunchi.

— Da, păcat că nu ţi-am tras câteva palme, zâmbise el cu amărăciune. La secţie n-avea rost să te duc; cine m-ar fi crezut şi pe ce temei te-aş fi cărat acolo? Cât despre palme… Îmi pare rău că nu mi-a dat prin gând. Deşi bătaia e interzisă, nu ştii cu câtă plăcere ţi-aş fi făcut mutra zob!

Smerdeakov îl privea încântat.

— E interzisă în cazurile obişnuite ale vieţi, începu el pe acelaşi ton sentenţios şi superior cu care discutase cândva cu Grigori Vasilievici despre Dumnezeu, în timp ce-i servea

masa lui Feodor Pavlovici. Da, în cazurile obişnuite ale vieţii, bătaia e într-adevăr interzisă prin lege şi în general nu mai e folosită, dar sunt şi cazuri excepţionale şi nu numai la noi, ci în toată lumea, chiar şi în republica franceză, oricât ar fi ea de grozavă, când oamenii ajung tot la bătaie, la fel cum era pe vremea lui Adam şi a Evei, fiindcă bătaia n-o să dispară niciodată de pe faţa pământului. Dumneavoastră însă n-aţi îndrăznit, deşi era un caz excepţional.

— Ce, te-ai apucat să înveţi franţuzeşte? Îl întrebase tamnesam Ivan, făcând un semn din cap spre caietul ce rămăsese pe masă.

— De ce să nu învăţ? Vreau să-mi îmbogăţesc cunoştinţele şi să-mi desăvârşesc educaţia; mă gândesc că s-ar putea s-ajung şi eu odată şi odată pe acele fericite meleaguri ale Europei.

— Ia ascultă, tâlharule, se oţărâse deodată Ivan, tremurând tot şi fulgerându-l mânios cu privirea. Află că nu mi-e teamă de acuzaţiile tale, n-ai decât să declari orice pofteşti împotriva mea! Dacă nu ţi-am zdrobit oasele până acum, e numai pentru că am toate motivele să bănuiesc că tu eşti criminalul şi vreau să te dau pe mâna justiţiei. Am să te denunţ.

— Dacă vreţi să mă ascultaţi, aţi face mai bine să vă ţineţi gura. Ce puteţi declara împotriva mea? Cine o să vă creadă? Sunt cu totul şi cu totul nevinovat. Dar, dacă-i vorba pe-aşa, am să spun şi eu tot. O să-mi daţi şi mie voie să mă apăr, nu?

— Nu cumva îţi închipui că mi-e frică de tine?

— Chiar dacă judecătorii n-au să creadă nimic din ce v-am spus acum, în schimb publicul o să asculte cu toate urechile şi nu ştiu dacă o să vă vină la socoteală.

— Cum s-ar zice, „e o plăcere să vorbeşti cu un om inteligent”, aici voiai s-ajungi, nu-i aşa? Scrâşnise Ivan.

— Întocmai. Şi sper că sunteţi un om inteligent.

Clocotind de indignare, Ivan se sculase de pe scaun, îşi îmbrăcase paltonul şi, fără să-i mai răspundă nimic lui

Smerdeakov, fără să-i arunce măcar o privire, părăsise grăbit odaia.

Aerul proaspăt de afară îl înviorase. Luna plină albea strălucitoare pe cerul senin. Gânduri haotice şi senzaţii penibile se învălmăşeau în el. „Să mă duc să-l denunţ pe Smerdeakov? Dar ce să spun? Totuşi, e nevinovat. O să arunce toată vina pe mine. Adevărat, pentru ce am plecat atunci la Cermaşnea? Pentru ce? Pentru ce? Se frământa el. Aşa e, mă aşteptam să se întâmple ceva, are dreptate…" Şi pentru a suta oară, poate, îi apăruse din nou în minte ultima noapte petrecută în casa părintească, atunci când îl spionase de sus, de pe scară, pe taică-său. De astă dată însă amintirea aceasta făcuse să i se încrânceneze inima atât de dureros, încât se oprise brusc locului, ca săgetat: „Da, într-adevăr, asta aşteptam atunci! Am dorit, da, am dorit să fie asasinat! Am dorit cu adevărat sau nu?… Trebuie să-l omor pe Smerdeakov!… Dacă nu am curajul să-l ucid imediat, atunci chiar că nu mai are rost să trăiesc…!" Şi, în loc să-şi continue drumul spre casă, se dusese direct la Katerina Ivanovna, care se speriase când îl văzuse intrând pe uşă cu aerul acela rătăcit, ca de nebun. Ivan Feodorovici îi împărtăşise apoi, cuvânt cu cuvânt, discuţia pe care o avusese cu Smerdeakov. Degeaba încerca ea să-l liniştească, fiindcă Ivan nu-şi putea găsi de loc astâmpăr. Umbla de colo până colo prin cameră şi vorbea într-una, precipitat, spunând tot felul de lucruri bizare. Într-un târziu, se hotărâse, în sfârşit, să se aşeze şi, cu coatele pe masă şi rezemat în palme, îşi mărturisise gândurile cu glas tare, rostind aceste cuvinte ciudate:

— Dacă n-ar fi ucis Dmitri, ci Smerdeakov, ar fi însemnat că sunt complicele lui, fiindcă eu l-am îndemnat. Dar nu-mi dau seama încă prea bine dacă într-adevăr am avut vreun amestec sau nu. În cazul când l-a omorât el şi nu Dmitri, atunci se cheamă că şi eu sunt un ucigaş.

Drept răspuns, Katerina Ivanovna se sculase de la locul ei, se apropiase de birou, deschisese o besactea care se afla

deasupra, la vedere şi scosese dinăuntru o hârtie pe care i-o pusese sub ochi.

Acesta era documentul despre care Ivan Feodorovici îi vorbise lui Aleoşa, spunându-i c-ar fi dovada cea mai sigură, „de o precizie matematică”, a faptului că tatăl lor fusese într-adevăr asasinat de Dmitri. Era un răvaş scris de Miţea, la beţie, logodnicei sale, în seara când se întâlnise pe câmp cu Aleoşa; mezinul tocmai se întorcea la mănăstire, după ce asistase la scena provocată de Gruşenka în casă la Katerina Ivanovna, pe care o jignise atât de cumplit. Ce i s-o fi năzărit atunci lui Miţea nu se ştie, fiindcă alergase într-un suflet acasă la Gruşenka; n-aş putea să vă spun dacă va fi reuşit sau nu sa dea ochi cu dânsa, dar în noaptea aceea nimerise până la urmă în local, la „Metropol” şi, bineînţeles, se îmbătase criţă. În fumul beţiei, ceruse o pană şi hârtie şi scrisese acel document important, ce avea să se întoarcă la un moment dat împotriva lui. Erau mărturisirile unui om exasperat la culme, o scrisoare prolixa şi incoerentă, ce arăta din plin că atunci când îşi aşternuse gândurile pe hârtie autorul ei fusese în stare de ebrietate. Prin stilul ei încâlcit şi întortocheat, te făcea sa te gândeşti la un beţiv care, întorcându-se de la cârciumă, povesteşte cu lux de amănunte soţiei sau altcuiva din casă cum a fost insultat, ce ticălos fără pereche este cel care a îndrăznit să terfelească un om de ispravă ca dânsul, cum o să-i dea el peste bot ticălosului şi aşa mai departe, fără şir în vorbă, pierzându-se în nenumărate detalii, spumegând de furie, cu lovituri de pumn în masă şi lacrimi de beţivan. Hârtia pe care o căpătase la local era de cea mai proastă calitate, o fiţuică murdară, pe dosul căreia cineva făcuse o notă de plată. Neavând suficient loc pentru tot ce avea de spus, Miţea scrisese şi pe margini, ba mai adăugase încă doua rânduri de-a curmezişul, peste cele aşternute mai înainte. Iată care era cuprinsul misivei:

„Katia, trista mea ursită! Mâine am să fac rost de bani ca să-ţi restitui cele trei mii de ruble. Adio, femeie aprigă şi neînduplecată, adio, iubirea mea! Să sfârşim odată! Mâine am să fac rost neapărat de parale, am să cer la toată lumea şi dacă totuşi n-am să izbutesc, îţi dau cuvântul meu de onoare c-am să mă duc întins la tata, am să-i sparg capul şi am să pun mâna pe banii ascunşi sub pernă, numai să plece Ivan. Chiar dacă o să-mi putrezească oasele în ocnă, cel puţin am să ştiu că ţi-am dat înapoi banii. Şi acum, adio! Mă închin până la pământ în faţa ta, căci ce pot fi decât un ticălos pentru tine? Iartă-mă. Sau nu, nu mă ierta, e mai cuminte: aşa o să ne fie mai la îndemână amândurora! Mai bine ocna decât dragostea ta, fiindcă iubesc altă femeie, o femeie pe care ai cunoscut-o prea de aproape astăzi ca s-o poţi ierta vreodată! Am să ucid tâlharul care m-a jefuit! Am să fug departe de voi toţi, în Orient, să nu mai ştiu de nimeni. Nici de ea, fiindcă şi ea mă face să sufăr tot atât de cumplit ca şi tine. Adio!

P.-S. Te blestem şi totuşi te ador! Aşa îmi spune inima. A mai rămas acolo o strună pe care o simt fremătând. De-aş putea să-mi frâng inima în două! Am să mă omor, dar numai după ce am să-l ucid întâi pe el, câinele! Am să-i smulg cele trei mii şi am să ţi le azvârl în faţă. M-am purtat ca un ticălos cu tine, în orice caz nu sunt hoţ. Aşteaptă banii. Câinele-i ţine sub saltea, legaţi cu panglicuţă roz. Hoţ nu sunt, în schimb am să-l ucid pe cel care m-a prădat. Katia, nu trebuie să mă dispreţuieşti: Dmitri poate fi ucigaş, în orice caz nu un hoţ! L-a omorât pe taică-său şi şi-a distrus singur viaţa ca să poată sta dârz în faţa ta să nu fie silit să-ţi suporte trufia. Şi ca să nu te mai iubească….

P. P.-S. Îţi sărut picioruşele, adio!

P. P.-S. S. Katia, roagă-te lui Dumnezeu să fac rost de bani! Atunci n-am să-mi mânjesc mâinile cu sânge, căci dacă nimeni n-o să mi-i dea, am să mă umplu de sânge! Ucide-mă!

Robul şi duşmanul tău, D. Karamazov”

După ce citise „documentul”, Ivan se ridicase să plece, având în sfârşit o certitudine. Prin urmare, ucigaşul era Dmitri, nu Smerdeakov. Şi din moment ce Smerdeakov nu săvârşise crima, însemna că nici el, Ivan, nu avea nici o vină. Scrisoarea aceasta constituia pentru el proba cea mai evidentă, care dovedea cu o precizie matematica vinovăţia lui Miţea. Nu mai încăpea nici cea mai mică îndoială în privinţa asta. Nici măcar o singură dată nu-i trecuse prin gând că Miţea ar fi putut să înfăptuiască omorul în complicitate cu Smerdeakov, ceea ce, de altfel, nici nu corespundea cu faptele cunoscute. Se simţea, în sfârşit, cu sufletul împăcat.

A doua zi dimineaţa îşi amintise cu dispreţ de Smerdeakov şi de ironiile lui. După câteva zile chiar se mira el însuşi cum de putuse să-şi facă atâta sânge rău din pricina insinuărilor acestuia. Hotărâse deci să nu se mai gândească la el, desconsiderându-l cu desăvârşire. Trecuse astfel o lună. În tot acest timp nu se mai interesase de loc de soarta lui Smerdeakov; auzise însă întâmplător c-ar fi fost grav bolnav, ba chiar că era pe cale să-şi piardă minţile. „Mi-e teamă c-o să ajungă la ospiciul de nebuni”, îi spusese într-o zi tânărul, medic Varvinski şi Ivan reţinuse cuvintele lui. În ultima săptămână începuse să se simtă şi el destul de prosti Se dusesechiar să consulte medicul chemat de Katerina Ivanovna de la Moscova în vederea procesului. Asta se întâmpla tocmai în perioada în care raporturile lui cu Katerina Ivanovna ajunseseră la un punct cât se poate de critic. Erau ca doi duşmani îndrăgostiţi unul de altul. Oscilaţiile pe care le manifesta Katerina Ivanovna ori de câte ori în sufletul ei se trezea o nou dragostea pentru Miţea, oscilaţii trecătoare, dar destul de puternice totuşi, îl aduceau adeseori pe Ivan la exasperare.

Oricât ar părea de ciudat, cu toate aceste „oscilaţii” care-i înveninau inima, până în ultima clipă, adică până în ziua când avusese loc între ei scena la care, aşa cum am arătat mai înainte, asistase şi Aleoşa, niciodată Katia nu-i

mărturisise că s-ar îndoi cumva de vinovăţia lui Miţea. Trebuie să semnalăm, de asemenea, faptul că deşi pe zi ce trecea simţea înverşunându-se ura lui împotriva lui Miţea, Ivan era totuşi conştient că fratele său îi devenise odios nu din pricina „oscilaţiilor” Katiei, ci pentru că îl ucisese pe bătrân! Îşi dădea perfect de bine seama de asta. Totuşi, cu vreo zece zile înainte de proces, se dusese la Miţea ca să-i propună să evadeze, împărtăşindu-i un plan pe care, pe cât se părea, îl întocmise mai demult. În afară de faptul că avea un motiv temeinic să facă pasul acesta, Ivan fusese determinat într-o măsură oarecare şi de o insinuare pe care o strecurase la un moment dat Smerdeakov şi care-i rămăsese ca un ghimpe în inimă şi anume: feciorul lăsase să se înţeleagă c-ar fi avut tot interesul ca fratele său să fie condamnat, deoarece, în cazul acesta, partea sa de moştenire şi respectiv a lui Aleoşa s-ar ridica de la patruzeci la şaizeci de mii de ruble. Se hotărâse deci să renunţe la treizeci de mii – din suma ce-i revenea lui – pentru a pregăti evadarea. Întorcându-se de la închisoare, se simţea însă apăsat de o tristeţe împovărătoare şi în acelaşi timp dezorientat: avea impresia că ţinea atât de mult la evadarea asta şi se hotărâse să pună la bătaie cele treizeci de mii de ruble nu numai ca să scoată din inimă ghimpele lăsat de cuvintele lui Smerdeakov, dar şi pentru alt motiv. „Nu cumva pentru că în adâncul sufletului meu mă simt şi eu părtaş la crimă?” se întreba el. Un sentiment nelămurit, dar chinuitor îi învenina inima. În toată luna din urmă mândria lui avusese mult de suferit, dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo…

Atunci când, după discuţia cu Aleoşa, se hotărâse brusc sa se întoarcă din nou la Smerdeakov, deşi ajunsese între timp acasă, Ivan Feodorovici acţionase sub impulsul indignării ce-l învolburase subit tocmai în momentul în care se pregătea să sune la poartă. În clipa aceea îşi adusese aminte deodată de ieşirea pe care Katerina Ivanovna o avusese de faţă cu Aleoşa: „Numai tu, îi strigase ea din

senin, numai tu m-ai convins că el (adică Miţea) e vinovat!” Rămăsese locului, ca fulgerat de ecoul acestor cuvinte; niciodată, după câte ştia, nu încercase să-i argumenteze că Miţea ar fi într-adevăr ucigaşul tatălui său, dimpotrivă, se acuzase chiar pe sine însuşi după întrevederea pe care o avusese cu Smerdeakov. Cine altul decât ea îi pusese atunci „documentul” sub ochi? Cine căutase să-i dovedească vinovăţia fratelui său? Ca să-i strige acum în faţă: „Şi eu am fost la Smerdeakov!” Când se dusese oare? Şi el care habar n-avea! Prin urmare, nu era chiar atât de convinsă de vinovăţia lui Miţea! Oare ce fusese în stare să-i spună Smerdeakov? Ce, ce anume i-o fi spus? O furie oarbă îi cotropise sufletul. Nu putea sa înţeleagă cum de lăsase să-i treacă pe la ureche cuvintele astea fără să reacţioneze vehement pe loc. Renunţând să mai sune la poartă, făcuse cale întoarsă, îndreptându-se grăbit spre locuinţa lui Smerdeakov. „Cred că de astă dată am să-i ucid!” se gândea el mergând.

VIII – A TREIA ŞI ULTIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV.

Pe la jumătatea drumului se stârni din nou un vânt uscat şi tăios, la fel ca în dimineaţa acelei zile, apoi începu să ningă mărunt şi des. Pulberea de zăpadă cădea pe pământul îngheţat unde vântul o răscolea, purtând-o încolo şi încoace; curând începu să viscolească în toată puterea cuvântului. În mahalaua în care locuia Smerdeakov aproape că nu existau felinare pe uliţe. Ivan Feodorovici mergea înainte, fără să ia în seama viscolul, orientându-se instinctiv prin întunecimea de păcură. Simţea că-i plesneşte capul, tâmplele îi zvâcneau dureros şi avea cârcei în palme. La câţiva paşi de coşmelia Mariei Kondratievna, dădu peste un mujic beat, îmbrăcat cu un suman peticit, un omuleţ scund care umbla pe două cărări, bodogănind şi suduind; când şi când, omul se oprea din suduit şi se pornea sa cânte cu o voce răguşită de băutură:

I-ieh, la Piter Vanka a plecat, Să-l aştept m-am săturat!

După prima strofă însă se întrerupea de fiecare dată şi începea a se răfui cu un interlocutor imaginar, ocărându-l de zor, ca mai apoi să-i vină iar chef de cântat. Un val de ură împotriva beţivanului răbufni inconştient în sufletul lui Ivan Feodorovici. O clipă mai târziu, când sentimentul acesta se contura mai desluşit, simţi o dorinţă irezistibilă să-l snopească în bătaie şi să dea cu el de pământ. În momentul acela mujicul, care tocmai ajunsese în dreptul lui, se împletici, gata-gata să cadă peste el. Furios, Ivan îl îmbrânci cât colo. Omul se prăbuşi ca un ciot pe pământul îngheţat, icni o dată de durere şi amuţi. Ivan se apropie. Mujicul zăcea pe spate, nemişcat; îşi pierduse cunoştinţa. „O să îngheţe” se gândi Ivan şi plecă mai departe.

În tinda, Maria Kondratievna, care ieşise repede să-i deschidă, cu o luminare aprinsă în mână, îi spuse în şoaptă că Pavel Feodorovici (adică Smerdeakov) părea să fie tare bolnav, deşi nu zăcea la pat, dar oricum nu era în toate minţile: mai adineauri chiar îi poruncise să ia samovarul fără să fi băut măcar o ceaşcă de ceai!

— Şi ce, face scandal? Întrebă brusc Ivan Feodorovici.

— Aş, de unde, dimpotrivă, e liniştit, sărăcuţul, numai vă rog să nu-l ţineţi prea mult de vorbă… Stărui femeia.

Ivan Feodorovici deschise uşa şi intră în odaie.

Înăuntru era tot aşa zăduf ca şi rândul trecut; în schimb, se puteau observa unele modificări: una din laviţele de la perete fusese scoasă din odaie şi în locul ei apăruse o canapea mare, veche, imitaţie de mahon, capitonată cu piele, pe care fusese aşternut patul cu perne albe, destul de curate.

Smerdeakov şedea pe marginea patului, îmbrăcat cu acelaşi halat vătuit. Masa fusese trasă lângă canapea, aşa încât abia mai aveai loc să te mişti. Pe masă se afla o carte groasă cu scoarţe galbene. Smerdeakov însă nu citea; părea că şade aşa, fără să facă nimic. Îl privi lung pe Ivan Feodorovici în tăcere, fără să manifeste nici cea mai mică

surpriză. Se schimbase mult între timp: era supt la faţă şi gălbejit şi avea ochii duşi în fundul capului şi încercănaţi.

— Eşti într-adevăr bolnav? Se miră Ivan Feodorovici, oprindu-se în prag. Nu stau mult, să ştii; uite, nu-mi scot paltonul. Unde aş putea să şed? Se apropie apoi de masă, trase un scaun lângă el şi se aşează, Ce te uiţi aşa? De ce nu spui nimic? Am venit să te întreb ceva şi-ţi jur că nu plec până nu-mi răspunzi! Coniţa Katerina Ivanovna a fost cumva pe aici?

Smerdeakov tăcu o bucată de vreme, continuând să se uite la el, apoi făcu un gest ostenit cu mâna şi-şi întoarse privirea în altă parte.

— Ce-i cu tine? Îl iscodi Ivan.

— Nimic.

— Cum nimic?

— Ei şi dacă a fost, ce vă pasă dumneavoastră? Lăsaţi-mă în pace!

— Ba nu te las! Spune: când a fost?

— Am şi uitat, zâmbi dispreţuitor Smerdeakov şi, întorcându-se brusc spre Ivan, îl ţintui cu o privire aprigă, încărcată de ură, aceeaşi privire pe care o avusese cu o lună mai înainte, la ultima lor întrevedere.

— Mi se pare că şi dumneavoastră sunteţi bolnav, v-aţi tras la faţă, spuse el.

— Nu te îngriji de sănătatea mea, răspunde mai bine la ce te-am întrebat.

— De ce vi s-au îngălbenit ochii? Ia uite ce galbeni sunt! Multă inimă rea vă mai faceţi, nu-i aşa?

Rânji batjocoritor apoi, pe negândite, izbucni în râs.

— Ascultă, ţi-am spus că nu mă mişc de aici până nu-mi răspunzi! Strigă Ivan scos din răbdări.

— Ce aveţi cu mine de vă ţineţi aşa de capul meu? De ce nu-mi daţi pace? Se tângui Smerdeakov cu o figură chinuită.

— La naiba! Crezi că numai de tine îmi arde acum?! Răspunde la ce te-am întrebat şi plec.

— N-am ce să vă răspund! I-o reteză Smerdeakov şi puse iar ochii în pământ.

— Te fac eu să-mi răspunzi, ai să vezi!

— De ce vă frământaţi aşa? Îl întrebă Smerdeakov, fixându-l din nou, de astă dată însă nu atât cu dispreţ, cât mai curând cu un fel de scârbă, Pentru că începe mâine procesul? Lasă, că n-o să păţiţi nimic, fiţi pe pace! Duceţi-vă acasă şi dormiţi liniştit, nu vă mai zbuciumaţi degeaba.

— Nu înţeleg… De ce să-mi fie teamă de ziua de mâine? Se miră Ivan, săgetat deodată de un fior până în fundul rărunchilor.

Smerdeakov îl măsură; cu privirea.

— Nu în-ţe-le-ge-ţi? Spuse el cu o mustrare în glas. Nu ştiu, zău, ce plăcere poate să simtă un om inteligent să joace atâta teatru!

Ivan se uita la el, fără să scoată o vorbă. Cuvintele şi mai ales tonul extrem de arogant şi atât de neaşteptat pe care-l luase fostul lui valet şi pe care nici chiar data trecută nu-l avusese în nici un moment era făcut să-l uluiască.

— Vă spun doar că n-aveţi nici un motiv să vă temeţi. N-am de gând să dau nici o declaraţie împotriva dumneavoastră, iar dovezi nu există. Ia uite cum vă tremură mâinile. De ce tremură aşa? Duceţi-vă acasă, nu l-aţi omorât dumneavoastră.

Ivan avu o tresărire: îşi adusese aminte de Aleoşa.

— Ştiu că nu eu… Îngăimă al.

— Şti-i-ţi? Insinua pe acelaşi ton Smerdeakov.

Ivan se repezi şi-l apucă de umăr.

— Spune tot, viperă! Vorbeşte!

Smerdeakov nu se arătă câtuşi de puţin speriat. Se mulţumi doar să-l privească în ochi cu o ură aproape dementă.

— Dacă-i aşa, atunci am să vă spun: chiar dumneavoastră l-aţi ucis! Scrâşni el furios.

Ivan se lăsă pe scaun, ca şi cum ar fi cumpănit în minte ceva. Zâmbi sarcastic.

— Iar o iei de la început? Iarăşi aceeaşi poveste ca rândul trecut?

— Da şi rândul trecut, ca şi acum, am stat tot aşa faţă-n faţă şi aţi înţeles perfect tot. Ca şi acum.

— Eu nu înţeleg decât că eşti nebun.

— Tot nu v-aţi plictisit? Suntem între patru ochi, de ce ne-am mai minţi unul pe altul? De ce am mai juca teatru Ori vreţi să aruncaţi iarăşi vina numai pe mine şi mi-o spuneţi în faţa? Dumneavoastră l-aţi ucis, da, dumneavoastră sunteţi vinovatul principal, eu n-am fost decât unealta, mâna dreaptă a dumneavoastră! Sluga cea credincioasă! Eu am săvârşit numai ceea ce domnia-voastră mi-aţi poruncit să fac.

— Ai săvârşit? Cum, tu ai ucis? Se cutremură Ivan.

Simţi că i se zdruncină ceva în creier, îl luă deodată cu frig şi începu să tremure din toate mădularele, scuturat de fiori. Smerdeakov îl privea înmărmurit; nici el nu se aştepta probabil la o spaimă atât de sincer manifestată.

— Cum se poate, chiar n-aţi ştiut nimic? Îngăimă el neîncrezător, zâmbind strâmb.

Ivan rămăsese cu ochii la el, fără să spună un cuvânt, ca şi când i-ar fi pierit graiul.

L-ieh, la Piter Vanka a plecat, Să-l aştept m-am săturat!

Îi zvoni deodată la ureche.

— Ştii, bâigui el, în sfârşit, mi se pare că visez, că nu eşti decât o fantomă!

— Nu-i nici o fantomă aici. Nu suntem decât noi doi şi încă cineva, al treilea. Cred că-i aici, lângă noi.

— Cine? Care-i al treilea? Unde e? Întrebă înfricoşat Ivan Feodorovici, uitându-se repede în jur şi cercetând toate colţurile.

— Dumnezeu, pronia cerească; e aici, lângă noi, el e al treilea, dar nu-l mai căutaţi degeaba, că n-o să-l găsiţi.

— Minţi, n-ai ucis tu! Zbieră furios Ivan. Eşti nebun sau vrei să mă scoţi din răbdări ca data trecută!

Smerdeakov continua să-l observe cu aceeaşi atenţie şi, tot aşa, fără nici o umbră de teamă. Parcă tot nu-i venea să creadă, avea impresia că Ivan „ştie tot” şi se preface numai, ca „să arunce toată vina asupra lui.

— Staţi puţin, spuse al într-un târziu cu glas slab şi, scoţând de sub masă piciorul stâng, se aplecă să-şi suflece pantalonii.

Era în papuci şi cu ciorapi albi în picioare. Tacticos, Smerdeakov îşi desfăcu jartiera şi-şi vârî degetele adânc pe sub ciorap. Ivan Feodorovici, care nu-şi lua ochii de la el, începu deodată să tremure îngrozit.

— Ai căpiat? Urlă el, sărind de pe scaun şi făcu un pas înapoi, izbindu-se de perete.

Rămase apoi locului lipit de zid, încordat tot ca o strună întinsă până la limită, holbându-se la Smerdeakov ca scos din minţi de spaimă. Fără a se sinchisi însă câtuşi de puţin de groaza zugrăvită pe figura lui, feciorul tot scotocea de zor în ciorap, ca şi când s-ar fi căznit să apuce cu degetele şi să tragă afară ceva. În cele din urmă, reuşi să ducă la bun sfârşit toată operaţia. Ivan Feodorovici văzu ieşind la iveală nişte hârtii, un teanc de hârtii pe care Smerdeakov îl scoase afară şi-l puse pe masă.

— Poftim! Rosti el cu glas scăzut.

— Ce-i asta? Întrebă Ivan dârdâind.

— Poftim, uitaţi-vă! Răspunse cu acelaşi glas Smerdeakov.

Ivan se apropie de masă, întinse mâna spre teanc şi dădu să-l despacheteze, dar în aceeaşi clipă îşi trase braţul înapoi, ca şi cum s-ar fi atins de un şarpe fioros, respingător.

— Ia uite cum vă tremură degetele, parcă aţi fi bolnav, observă Smerdeakov şi se apucă liniştit să desfacă pachetul.

Înăuntru se aflau trei teancuri de bancnote de câte o suta de ruble.

— Toţi banii sunt aici, trei mii de ruble, nici nu mai e nevoie să-i număraţi. Poftim, luaţi-i, îl îndemnă el pe Ivan, arătându-i teancurile cu o mişcare din cap.

Ivan căzu pe scaun. Era palid ca un mort.

— M-ai speriat… cu ciorapul acela… Spuse el cu un zâmbet ciudat.

— Cum se poate?… Într-adevăr, chiar n-aţi ştiut nimic până acum? Mai întrebă o dată Smerdeakov.

— Nu, n-am ştiut. Eram sigur că este Dmitri. Ah! Frate! Frăţioare! Şi-şi cuprinse capul în palme. Spune-mi, singur l-ai ucis? Sau împreuna cu fratele meu?

— Cu domnia-voastră. Noi doi, împreună, eu şi cu dumneavoastră. Dmitri Feodorovici e nevinovat.

— Bine, bine… O să vorbim după aceea despre mine. De ce-oi fi tremurând aşa?… Nu sunt în stare să scot un cuvânt.

— Parcă eraţi mai curajos altădată. Nu ziceaţi dumneavoastră că „totul e permis”? Şi acum ia uite cum v-aţi speriat, murmură Smerdeakov. Nu vreţi o limonada? Să spun să vă facă, da? Ca să vă mai înviorаţi. Numai să ascundem mai întâi asta.

Şi arătă iarăşi cu o mişcare din cap teancuI de hârtii de o sută. Dădu apoi să se scoale, s-o strige pe Mana Kondratievna ca să prepare o limonada şi s-o aducă în casă. Căutând ceva ca să acopere banii, să nu-i vadă gazda, scoase întâi batista din buzunar; fiind prea murdară însă luă singurul obiect de pe masă – cartea cu scoarţe galbene pe care o remarcase Ivan Feodorovici în momentul când intrase pe uşa – şi o puse peste bancnote. Ivan citit maşinal titlul: Învăţăturile sfântului părinte Isaac Sirianul.

— Nu vreau limonada, refuză el. O să vorbim mai încolo despre mine. Stai jos şi spune-mi cum ai făcut. Spune-mi tot…

— Ar trebui să vă scoateţi paltonul, o să fiţi lac de apă.

Ca şi cum abia atunci şi-ar fi dat seama ce zăduf era în odaie, Ivan Feodarovici lepădă paltonul de pe el şi, fără să se mai ridice, îl trânti pe laviţă.

— Spune, te rog, hai, vorbeşte!

Părea liniştit. De astă dată era sigur că Smerdeakov are să mărturisească tot.

— Vreţi să ştiţi cum s-a întâmplat? Oftă feciorul. Foarte natural, cum ziceaţi chiar dumneavoastră…

— Lasă acum ce am spus eu, îl întrerupse Ivan, fără să mai strige însă, rostind răspicat fiecare cuvânt, ca şi cum şi-ar fi recăpătat pe deplin stăpânirea de sine. Povesteşte-mi pas cu pas ce-ai făcut. Ia-o de la început, sistematic. Să nu uiţi nimic. Amănuntele, mai ales, amănuntele, te rog.

— După plecarea dumneavoastră am căzut în pivniţă…

— Adică te-ai prefăcut că ai o criză de epilepsie?

— Bineînţeles că m-am prefăcut. M-am prefăcut de la început şi până la sfârşit. Am coborât liniştit scara şi, tot aşa, liniştit, m-am lungit pe jos, după care am început să urlu. Şi m-am zbătut într-una până m-au scos de acolo.

— Stai! Zici că te-ai prefăcut până la sfârşit. Chiar şi când erai la spital?

— Nu. A doua zi dimineaţa, înainte de a mă duce la spital, mi-au venit într-adevăr năbădăile, m-a pălit o criză atât de grozavă, cum n-am mai avut de ani de zile. Două zile n-am ştiut ce-i cu mine.

— Bine, bine. Spune mai departe.

— Pe urmă m-au întins pe pat. Ştiam c-or să mă culce în odăiţă, fiindcă de câte ori eram bolnav, Maria Ignatievna îmi făcea patul acolo, ca să fiu lângă ei. Totdeauna, săraca, a fost bună cu mine, de când mă ştiu pe lume. Toată noaptea am gemut, dar aşa, încet. Aşteptam să vină Dmitri Feodorovici.

— Îl aşteptai, zici? Credeai c-o să treacă pe la tine?

— Aş, ce să caute la mine?! Aşteptam să vină acasă; eram sigur c-o să pice în noaptea aceea, căci eu fiind bolnav nu

mai avea cine să-i dea de ştire, aşa că nu-i rămânea altceva de făcut decât să sară ulucile şi să pătrundă în casă – se pricepea dumnealui la de-alde astea.

— Şi dacă n-ar fi venit?

— Atunci nu s-ar mai fi întâmplat nimic. Fără dumnealui nu m-aş fi încumetat.

— Bine, bine… Vorbeşte mai desluşit, nu te pripi şi mai ales ia seama să nu scapi din vedere ceva!

— Eram sigur că dumnealui o să-l omoare pe Feodor Pavlovici. Mă aşteptam la asta, fiindcă-l pregătisem… În ultimele zile… Şi mai ales ştia în ce fel trebuie să bată în geam. Prea multe bănuieli adunase într-însul în zilele acelea şi era prea întărâtat ca să nu încerce cu orice preţ să pătrundă în casa, ciocănind la geam, aşa cum îi arătasem. Dinspre partea asta, nu mai încăpea nici o îndoială pentru mine. De aia, zic, îl aşteptam să vină.

— Stai puţin, îl opri din nou Ivan. Dacă l-ar fi omorât pe tata, i-ar fi luat şi banii; probabil că te-ai gândit şi la asta, nu? Şi atunci ce ţi-ar mai fi rămas ţie? Nu pricep.

— Putea să-i caute mult şi bine, că n-ar fi dat de ei niciodată, îi spusesem că-i avea ascunşi sub saltea. Dar nu era adevărat. La început îi ţinea în casentă, mai pe urmă însă cum, din toată lumea, Feodor Pavlovici n-avea încredere decât în mine, l-am învăţat să le schimbe locul şi să dosească pachetul cu bani în colţ, după icoane. Acolo nu i-ar fi trecut nimănui prin gând să scotocească, mai ales dacă ar fi căutat la repezeală. Aşa că pachetul era vârât după icoane. Ar fi fost şi caraghios să-i ţină sub saltea, mai bine încuiaţi în casentă. Toată lumea era convinsă însă că banii sunt sub saltea! Ce tâmpenie! Şi aşa, zic, dacă Dmitri Feodorovki l-ar fi omorât, negăsind banii, sau ar fi întins-o la fugă imediat – ştiţi cum sunt criminalii, se sperie de orice zgomot – sau ar fi fost arestat pe loc. Şi atunci aş fi putut să intru oricând în odaie – fie chiar în noaptea aceea, fie a doua zi – şi să pun mâna pe bani, fiindcă şi furtul tot în

spinarea dumnealui ar fi căzut. Puteam foarte bine să cred c-o să se întâmple aşa.

— Dar daca nu l-ar fi ucis şi s-ar fi mulţumit numai să-i tragă o bătaie zdravănă?

— Atunci vă daţi seama că n-aş mai fi îndrăznit să nu ating de bani şi lucrurile ar fi rămas baltă. Numai că mă gândisem şi la asta; dacă, îmi ziceam, o să-l smintească în bătaie până o să-l lungească jos, în nesimţire, eu tot am s-apuc sa fac la stânga banii şi pe urmă am să-i raportez lui Feodor Pavlovici că dumnealui, adică Dmitri Feodorovki, i-a luat, după ce l-a bătut să-l omoare.

— Stai… Nu mai înţeleg nimic. Va să zică, tot Dmitri l-a omorât şi tu ai luat numai banii?

— Nu, nu l-a omorât dânsul. Fireşte, aş putea să vă spun şi de astă dată că dumnealui e criminalul… Dar nu vreau să vă mint, pentru că… Pentru că, vedeţi, chiar dacă dumneavoastră, după cum mi-am putut da seama, într-adevăr n-aţi înţeles nimic până acum şi nici nu v-aţi prefăcut, ca să aruncaţi toată vina asupra mea, de fapt numai dumneavoastră sunteţi vinovat, fiindcă aţi ştiut dinainte de crimă, ba chiar m-aţi îndemnat s-o săvârşesc şi, pe urmă, ştiind adică ce o să se întâmple în lipsa dumneavoastră, aţi plecat de acasă. De aia, zic, vreau să vă arăt lămurit astă seară că vinovatul cel mare, adevăratul ucigaş dumneavoastră sunteţi, nu eu, chiar dacă eu cu mâna mea l-am ucis. De fapt, în faţa legii dumneavoastră sunteţi criminalul!

— Dar de ce, de ce aş fi eu criminalul? O, Doamne! Îl întrerupse nerăbdător Ivan, uitând că amânase pe mai târziu orice discuţie în legătură cu el. Iarăşi începi cu Cermaşnea? Stai, spune-mi mai bine ce nevoie aveai să-ţi dau eu dezlegarea, de vreme ce, aşa cum spui, plecarea mea la Cermaşnea însemna pentru tine un consimţământ. Să vedem cum ai s-o întorci acum?

— Din moment ce aveam dezlegare de la dumneavoastră, puteam fi sigur că la întoarcere n-o să mai faceţi gălăgie

pentru cele trei mii de ruble pierdute, dacă oamenii stăpânirii m-ar fi bănuit pe mine nu pe Dmitri Feodorovici sau ar fi crezut că m-aş fi înţeles cu dumnealui; dimpotrivă, mi-aţi fi luat apărarea… Şi mai ştiam că, după ce aţi fi primit partea de moştenire, m-aţi fi răsplătit şi pe mine cândva, aşa ca să nu mai am nici o grijă toată viaţa, fiindcă de n-aş fi fost eu, rămâneaţi fără moştenire. Dacă boierul se însura cu Agrafena Aâexandrovna, n-aţi mai fi văzut nici o leţcaie.

— Aha! Va să zică aveai de gând să mă chinuieşti toată viaţa! Scrâşni Ivan. Şi dacă, în loc să plec, te-aş fi denunţat?

— Cum să mă denunţaţi? Ce puteaţi să spuneţi? Că v-am îndemnat să plecaţi la Cermaşnea? Păi am vorbit şi eu aşa, ca să nu tac, din prostie. Şi apoi, după ce am discutat atunci în poartă, dumneavoastră eraţi slobod să plecaţi sau să rămâneţi. Dacă rămâneaţi, nu s-ar mai fi întâmplat nimic, mi-aş fi dat seama că nu doriţi aşa ceva şi n-aş mai fi făcut un pas. Din moment ce aţi plecat însă, ştiam că n-o să îndrăzniţi la proces să mă băgaţi la apă şi c-o să-mi treceţi cu vederea şi cele trei mii de ruble. Şi nici nu m-aţi fi putut urmări după aceea, fiindcă atunci le-aş fi spus tot judecătorilor. Nu c-am ucis sau c-am furat – despre asta n-aş fi suflat o vorbă – dar că m-aţi îndemnat să fac şi una şi alta şi că eu nu m-am lăsat înduplecat. De aceea, zic, aveam nevoie să-mi daţi dezlegare, ca mai apoi să nu mă puteţi strânge cu uşa; ce dovezi aţi mai fi adus atunci? În schimb, eu puteam foarte bine să vă joc festa şi să arăt la proces cât de mult doreaţi moartea tatălui dumneavoastră şi pe cinstea mea vă spun că publicul m-ar fi crezut pe cuvânt şi aţi fi rămas eu ponosul ăsta toată viaţa.

— Aşadar, eu, eu i-am dorit moartea? Rosti printre dinţi Ivan, spumegând.

— Nu mai încape nici o îndoială. I-aţi dorit moartea, mai mult chiar, aţi îngăduit-o şi mi-aţi dat dezlegare! Răspunse Smerdeakov, privindu-l dârz.

Îl lăsaseră puterile şi abia mai vorbea de oboseală; era totuşi ceva în el, un imbold ascuns, care-l susţinea; avea probabil un gând nemărturisit. Şi Ivan intuise lucrul acesta.

— Spune mai departe, îl îndemnă. Povesteşte cum a fost în noaptea aceea.

— Ce să vă mai spun! Zăceam aşa în pat, când mi s-a părut deodată că-l aud pe boier tapând. Grigori Vasilievici se sculase ceva mai înainte şi ieşise din odaie; n-a mai trecut mult şi numai ce-a început să urle ca din gură de şarpe. Pe urmă s-a făcut linişte; stăteam aşa culcat şi aşteptam să văd ce o să mai fie: îmi bătea inima să se spargă, de ziceam că dă din mine. În sfârşit, m-am sculat şi eu şi am ieşit afară; văd în stânga geamul dinspre grădină deschis, mai fac câţiva paşi într-acolo şi trag cu urechea să-mi dau seama dacă mai mişcă sau nu şi-l văd pe boier dând din colţ în colţ şi văitându-se; „Aha, îmi zic, trăieşte deci!” Mă apropii de fereastră şi strig: „Eu sunt”. Iar dumnealui dinăuntru: „A fost aici, acum a fost şi a fugit! Pasămite Dmitri Feodorovki fusese pe acolo. „L-a omorât pe Grigori!” „Unde?” întreb eu în şoaptă. „Colo, în colţ”, îmi răspunde dânsul tot în şoaptă. „Staţi puţin”, zic. Mă duc în grădină după Grigori Vasilievici şi-l găsesc întins pe jos, plin de sânge, în nesimţire. Va să zică, Dmitri Feodorovici a fost chiar de-adevăratelea pe aici, îmi dau eu cu socoteala şi pe loc mă hotărăsc să mântui treaba, fiindcă Grigori Vasilievici, chiar dacă nu murise, aşa cum era amorţit, nu putea să mă vadă. Doar dacă nu se întâmpla cumva să se trezească Marfa Ignatievna. Mi-a trecut prin minte şi asta atunci, numai că-mi intrase gândul ăsta în cap şi atâta îmi dădea ghes şi mă mâna, că abia mai puteam să-mi trag răsuflarea. Mă întorc şi-i spun boierului pe fereastră: „Agrafena Alexandrovna e aici, a venit şi vă roagă să-i daţi drumul”. S-a bucurat ca un copil. „Unde? Unde zici că e? Unde?” Şi tot suspina şi nu-i venea să creadă. „E acolo, zic, deschideţi uşa!” Dumnealui se uita pe geam, parcă ar fi crezut şi parcă nu – se temea să deschidă. „Văd eu că ţi-e frică de mine”, mă gândesc. Şi ce-mi

trăsneşte prin cap, zău dacă nu-i de râs, m-apuc şi ciocănesc în geam, aşa cum ne înţelesesem amândoi să bat în cazul când ar fi venit Gruşenka. Nu m-a crezut pe cuvânt, dar a fost de ajuns să audă semnalul şi s-a şi repezit la uşă s-o deschidă. Cum a deschis-o, am dat să intru înăuntru, dumnealui însă s-a pus deodată în prag, nu voia de loc să mă lase în casă. „Unde e? Unde e?” mă întreba mereu şi tremura ca varga. „Ei, îmi zic eu, am băgat-o pe mânecă dacă ţi-e aşa frică de mine!” De teamă, mi s-au tăiat picioarele. Ce mă fac dacă nu mă lasă să intru sau ţipă, ori dacă dă peste noi Marfa Ignatievna sau mai ştiu eu ce se poate întâmpla? Nu mai ţin minte ce-o fi fost atunci în capul meu, dar cred că eram alb ca varul. „E acolo, sub geam, îi şoptesc eu, cum de n-aţi văzut-o?” „Ad-o aici, ad-o aici!” îmi porunceşte dânsul. „I-e teamă, zic, s-a speriat când a auzit ţipetele şi s-a ascuns în tufiş, duceţi-vă de o chemaţi din birou.” A dat fuga înapoi la fereastra, a luat şi lumânarea şi a pus-o lângă dânsul pe pervaz. „Gruşenka, a început s-o strige, Gruşenka, eşti aici?” De strigat, striga, dar i-era frică să se aplece pe geam, nu îndrăznea să se depărteze de mine; atât de straşnic îl înfricoşasem, că nu se îndura să facă nici un pas. Ui-taţi-vă, e acolo, zic (mă dusesem lângă dânsul şi scosesem capul pe fereastră), e acolo în tufiş, se uită la dumneavoastră şi râde, nu vedeţi?” M-a crezut, l-a apucat deodată tremuriciul – mort cum era după dânsa – şi, în sfârşit, s-a înduplecat să scoată capul pe geam. Am înşfăcat atunci de pe masă ghiuleaua aia de fier, ştiţi, aia pe care o ţinea pe masă, aia de pus peste hârtii, cred c-o fi cântărind vreo trei funţi, am ridicat-o, aşa, pe la spatele dumnealui şi l-am pocnit în creştet. N-a spus nici cârc. I s-au muiat genunchii şi s-a lăsat jos; l-am mai lovit o dată şi încă o data. Abia a treia oară mi-am dat seama că-i fărâmasem ţeasta. Dumnealui s-a răsturnat pe spate, a căzut cu burtă-n sus, într-un lac de sânge.

M-am uitat bine dacă nu cumva mă stropisem şi eu, am şters ghiuleaua, am pus-o la loc pe masă şi am mers de-am

scos din colţ, dindărătul icoanelor, pachetul cu bani; am rupt plicul, am luat toată suma, iar plicul l-am aruncat la picioarele patului împreună cu panglicuţa. Am coborât după aceea în grădină, tremurând tot. M-am dus glonţ la mărul cel găunos, ştiţi care, nu-i aşa? Pusesem de mult ochii pe el şi-mi pregătisem din vreme o cârpă şi un petic de hârtie înăuntru; am înfăşurat banii în hârtie, apoi în cârpă şi i-am vârât în fundul scorburii. Şi acolo au rămas două săptămâni, până am ieşit din spital; abia atunci i-am ridicat. Pe urmă am intrat în casă şi m-am culcat la loc; stăteam aşa, cu frica-n sân şi mă tot gândeam: „Dacă i-a făcut de petrecanie lui Grigori Vasilievici, se-ncurcă rău treaba, dar dacă nu l-a răpus o să fie cu atât mai bine când o să-şi vină în fire, fiindcă bătrânul e martor că Dmitri Feodorovici a venit aici peste noapte şi că, prin urmare, dumnealui l-a ucis şi l-a prădat pe boier.” Stăteam ca pe ghimpi şi atât de mult ardeam să ştiu dacă trăieşte sau nu, c-am început să gem, ca s-o trezesc mai curând pe Marfa Ignatievna. În sfârşit, s-a sculat, a dat fuga la mine în odaie, pe urmă, văzând că Grigori Vasilievici nu era în casă, a ieşit repede afară şi mai apoi am auzit-o urlând în grădină. După aceea s-a făcut zarvă mare şi toată noaptea a fost o harababură nemaipomenită; eu însă apucasem să mă liniştesc.

Povestitorul se opri. Ivan îl ascultase tăcut ca un mort, fără să se clintească şi fără să-l slăbească o clipă din ochi. Smerdeakov, în schimb, abia dacă-i arunca din când în când o privire. Către sfârşit însă se simţise şi el tulburat şi începuse să gâfâie. Faţa-i era îmbrobonită de sudoare. Totuşi, nimeni n-ar fi putut desluşi dacă avea sau nu remuşcări.

— Stai! Rosti deodată Ivan, cumpănind în minte ceva. Şi uşa? Dacă zici că el ţi-a deschis, cum a putut atunci s-o Grigori deschisă înainte de a fi intrat tu în grădină? Fiindcă din ce spune Grigori reiese c-a fost dinainte deschisă. Curios este că de astă dată Ivan îl întrebase pe un ton cât se poate de liniştit, pe care nu-l avusese până atunci, fără

mânie, aşa încât dacă ar fi intrat cineva în momentul acela în odaie, ar fi avut impresia că discută paşnic amândoi despre cine ştie ce lucruri banale, deşi poate interesante.

— Cât priveşte uşa pe care Grigori Vasilievici zice c-ar fi văzut-o deschisă, cred c-a avut o nălucire, rânji strâmb Smerdeakov. Păi ce, ăsta-i om? Catâr sadea! Vă spun eu că n-a văzut nimic, i s-a năzărit numai că vede, dar când îi intră lui ceva în cap, nu-l mai urneşti nici cu carul cu boi! A fost spre norocul nostru însă că i-a căşunat lui aşa, fiindcă în felul ăsta tot păcatul a căzut pe Dmitri Feodorovici.

— Ascultă, vorbi molcom Ivan Feodorovici, care părea din nou descumpănit şi căuta cu tot dinadinsul să priceapă ceva. Ascultă… Am ţinut să te întreb mai multe lucruri, dar acum am uitat… Uit mereu şi până la urmă iar mă încurc… A, da! Aş vrea să ştiu măcar atât: de ce ai mai desfăcut pachetul şi ai aruncat plicul jos, pe podea? De ce n-ai luat banii aşa, cu plic cu tot?… După cum povesteai adineauri, s-ar fi zis că ţi se părea firesc să procedezi aşa… Dar de ce – nu înţeleg…

— Era un clenci la mijloc. Dacă ucigaşul ar fi fost un om care ştia despre ce-i vorba, ca mine bunăoară, care văzuse, adică, banii cu ochii lui şi poate chiar îi pusese cu mâna lui în plic ce nevoie mai avea să-i scoată afară după ce a săvârşit crima? Mai ales când trebuia să facă totul în cea mai mare grabă şi era sigur că banii sunt acolo, în plic. Prin urmare, dacă hoţul era cineva care văzuse cu ochii lui plicul, cum l-am văzut eu, de pildă, l-ar fi vârât imediat în buzunar, fără să-l mai deschidă şi ar fi spălat putina. Ceea ce nu era cazul cu Dmitri Feodorovici; dumnealui ştia că există numai din auzite, dar de văzut, nu-l văzuse niciodată şi cu siguranţă că atunci când, să zicem, l-ar fi scos de sub saltea, l-ar fi deschis la iuţeală, să vadă dacă într-adevăr banii sunt sau nu înăuntru. Iar plicul l-ar fi lepădat, fără să se mai gândească bunăoară că poate fi o mărturie împotriva dumnealui, ca un hoţ ageamiu, cum s-ar zice, care n-a pus niciodată mâna să fure, fiindcă de, e viţă de boier! Şi chiar

dacă s-a hotărât să facă pasul ăsta, l-a făcut numai pentru că în sinea dumnealui era încredinţat că nici nu poate fi vorba de hoţie, de vreme ce se mulţumea doar să ia înapoi ce era al lui. Aşa a spus la toată lumea din oraş, s-a lăudat chiar c-o să se ducă la Feodor Pavlovici să se răfuiască cu dânsul. Cam aşa ceva i-am dat să înţeleagă şi procurorului atunci, la interogatoriu. Adică nu i-am spus nimic lămurit, ci doar aşa, pe departe, ca şi cum eu nu mi-aş fi dat seama de nimic şi dumnealui singur ar fi ajuns la părerea asta. Mă credeţi: mai că nu-i curgeau balele de fericire domnului procuror când i-am deschis capul…

— Şi toate astea ţi-au venit în minte atunci, pe loc? Exclamă Ivan Feodorovici încremenit de uimire.

Şi se uită din nou la Smerdeakov, cuprins de spaimă.

— Păcatele mele, cine-i ăla care să poată ticlui o poveste întreagă aşa, la iuţeală? M-am gândit dinainte la toate…

— Atunci… Atunci, înseamnă că dracu ţi-a suflat la ureche! Exclamă Ivan Feodorovici. Nu zău, nu eşti prost de loc, dimpotrivă, eşti mult mai deştept chiar decât mi-aş fi putut închipui…

Se sculă, vrând să facă câţiva paşi prin odaie. În sufletul lui era un zbucium cumplit. Dar cum masa îi închidea drumul, iar între masă şi perete abia dacă se putea strecura pieziş, se răzgândi şi se aşeză la loc. Faptul că se vedea obligat să şadă pironit pe scaun îl nemulţumi atât de tare, încât, pierzându-şi răbdarea, începu să zbiere aproape tot atât de furios ca la început:

— Ascultă, nemernicule, ascultă, derbedeule, secătură ce eşti! Să-ţi intre în cap o dată pentru totdeauna că dacă nu te-am trimis încă până acum pe lumea cealaltă, n-am făcut-o fiindcă vreau să te păstrez pentru ziua de mâine, să dai socoteală în faţa tribunalului! Dumnezeu vede (adăuga el, ridicând braţul spre cer), se prea poate să am şi eu o parte din vină, poate că şi eu i-am dorit în ascuns… Moartea tatălui meu, dar jur că nu sunt atât de vinovat cum mă socoteşti tu! Şi nici nu ţin minte să te fi îndemnat cumva.

Nu, nu, eu nu te-am îndemnat! Dar n-are a face, mâine am de gând să mă denunţ, da, fie ce-o fi, mâine la proces am să dau vina asupra mea! Sunt hotărât să spun tot, absolut tot. Dar o să mergem acolo împreună! Şi orice ai declara împotriva mea, orice ai mărturisi, n-am să protestez, ca să ştii că nu mi-e frică de tine; am să confirm tot! Dar şi tu va trebui să recunoşti tot în faţa tribunalului! Neapărat, auzi, neapărat o să mergem împreună! Aşa o să facem!

Ivan rosti ultimele cuvinte solemn şi cu toată energia; şi, mai mult chiar decât cuvintele, privirea lui scânteietoare arăta îndeajuns că era într-adevăr hotărât să se ţină de cuvânt.

— Sunteţi bolnav, acum văd bine, foarte bolnav. Ce galbeni vi-s ochii, rosti Smerdeakov, de astă dată parcă fără nici o intenţie ironică, ci mai curând cu milă.

— Împreună o să mergem! Repetă Ivan. Şi chiar dacă n-o să vii, nu-i nimic, eu tot am să mă duc să mărturisesc.

Smerdeakov tăcu o clipă, ca şi cum ar fi cumpănit ceva.

— N-o să se întâmple nimic. N-o să vă duceţi! Spuse el în concluzie, ca omul care ştie ei ce ştie.

— Văd că nu vrei să mă înţelegi! Exclamă Ivan cu un fel de imputare în glas.

— N-o să vă lase inima să mărturisiţi tot, v-ar crăpa obrazul de ruşine. Şi pe urmă n-ar folosi la nimic, fiindcă eu am să tăgăduiesc până în pânzele albe c-aş fi avut vreo vorbă cu dumneavoastră, zicând că sunteţi bolnav (se vede doar că sunteţi bolnav) sau că, pesemne, de dragul frăţiorului dumneavoastră, fiindcă vi se rupe inima de mila lui, v-aţi pus în gând să vă jertfiţi pentru dânsul şi să aruncaţi tot păcatul în spinarea mea, că-n ochii dumneavoastră n-am însemnat niciodată mai nimic, mai puţin chiar decât o muscă, nici măcar nu m-aţi socotit om. Cine o să vă creadă? Aveţi vreo dovadă la mână?

— Ascultă, banii aceştia mi i-ai arătat ca să mă convingi, nu-i aşa?

Smerdeakov luă cartea lui Isaac Sirianul, cu care acoperise teancul de bani şi o puse deoparte.

— Banii o să-i luaţi dumneavoastră, oftă el.

— Nici vorbă c-o să-i iau! Dar nu înţeleg de ce vrei să mi-i dai, din moment ce ai ucis numai din pricina lor? Se miră Ivan.

— N-am nevoie de ei, răspunse cu un tremur în glas Smerdeakov, arătându-i printr-un gest că nu mai are ce face cu banii. Aveam un plan mai înainte, credeam c-o să pot să mă chivernisesc cumva cu paralele astea, să încep o viaţă nouă la Moscova sau chiar în străinătate. Era visul meu pe care-l îndrăgisem crezând că „totul e permis”, cum bine ziceaţi dumneavoastră; fiindcă de la dumneavoastră am învăţat asta, ca atâtea alte lucruri pe care mi le-aţi desluşit: „Dacă Dumnezeu cel atotputernic nu există, nici virtutea nu există atunci şi nici nu mai e nevoie de ea”. Şi aveaţi dreptate. Tot aşa am socotit şi eu.

— Singur, cu mintea ta? Întrebă Ivan cu un zâmbet forţat.

— Prin bunătatea dumneavoastră, care m-aţi îndrumat.

— Atunci înseamnă că ţi-ai recăpătat credinţa în Dumnezeu, din moment ce mi-i dai înapoi?

— Nu, nu mi-am recăpătat-o, şopti Smerdeakov.

— Atunci de ce mi-i dai?

— Lăsaţi… Nu-i nimic! Spuse Smerdeakov cu un gest resemnat. Nu spuneaţi chiar dumneavoastră că totul e permis? De ce trebuie acum să vă frământaţi atâta? Vreţi chiar să vă duceţi să mărturisiţi tot… Dar n-o să se întâmple nimici N-o să vă duceţi! Repetă el apăsând pe cuvinte şi cu acelaşi ton convins.

— Ai să vezi! Îl înfruntă Ivan.

— N-aş crede. Sunteţi prea inteligent. În primul rând, aţi prins gustul banilor, după câte ştiu; pe urmă, sunteţi foarte mândru şi vă place ca toată lumea să vă poarte respectul; vă plac şi femeile şi încă foarte mult şi mai ales vă place să duceţi un trai liniştit şi îndestulat, să nu fiţi la cheremul nimănui – asta înainte de toate! De aceea, zic, nu văd cum

v-aţi putea îndura să vă nenorociţi de bunăvoie la proces, ştiind că toată viaţa n-o să mai puteţi scoate capul în lume, ca un nelegiuit. Sunteţi leit Feodor Pavlovici; dintre toţi feciorii, dumneavoastră semănaţi cel mai mult cu dumnealui, aveţi acelaşi suflet.

— Într-adevăr, nu eşti de loc prost, rosti Ivan ca şi când nu i-ar fi venit să creadă şi se rumeni deodată la faţă. Te-am socotit pân-acum un neghiob. Dar văd că vorbeşti serios! Adăugă el, uitându-se cu alţi ochi la Smerdeakov.

— Din mândrie m-aţi crezut prost. Luaţi banii.

Ivan luă cele trei pachete de bancnote de pe masă şi le vârî în buzunar, fără să le mai înfăşoare în hârtie.

— Am să le arăt mâine la proces, îl avertiză el.

— Cine o să vă creadă? Toată lumea ştie că sunteţi plin de bani, s-ar putea foarte bine să-i fi luat din casentă şi să-i fi adus cu dumneavoastră.

Ivan se ridică să plece.

— Ai auzit ce ţi-am spus adineauri: dacă nu te-am omorât pân-acum, n-am făcut-o pentru că am nevoie de tine mâine, la proces. Ţine minte!

— Cine vă opreşte să mă omorâţi? Poftim, omorâţi-mă! Răspunse Smerdeakov cu un ton ciudat şi cu o privire şi mai ciudată. N-aveţi curaj însă, adăugă el zâmbind cu amărăciune. Asta e. N-aveţi curaj să faceţi nimic, nu mai sunteţi ce-aţi fost până acum, v-a pierit îndrăzneala!

— Pe mâine! Îi strigă Ivan, îndreptându-se spre uşă.

— Staţi puţin… Lăsaţi-mă să-i mai văd o dată!

Ivan scoase banii din buzunar şi-i arătă. Smerdeakov se uită ia ei vreo zece secunde.

— Bine, duceţi-vă acum, spuse el, făcând un gest cu mâna. Ivan Feodorovici! Îl chemă din nou pe neaşteptate.

— Ce vrei? Ivan întoarse capul din mers.

— Rămâneţi cu bine!

— Pe mâine, răspunse Ivan şi ieşi din odaie.

Afară viscolul tot nu se potolise. Ivan porni sprinten prin viforniţă, dar după câţiva paşi începu să se împleticească.

„E ceva fizic”, se gândi el zâmbind. Un simţământ de bucurie îi întraripa sufletul. Se simţea stăpân pe voinţa lui: reuşise să spulbere şovăielile din pricina cărora se zbuciumase atâta în ultima vreme! Ajunsese să ia o hotărâre, în sfârşit, o hotărâre „nestrămutată”, îşi spunea în sinea lui fericit. În momentul acela se poticni de ceva, gata-gata să cadă. Oprindu-se locului, descoperi un mujic prăbuşit în drum la picioarele lui, acelaşi mujic pe care-l îmbrâncise la venire. Zăcea inert, fără cunoştinţă, tot acolo unde-l lăsase. Zăpada îl troienise, acoperindu-i aproape cu totul faţa. Ivan îl ridică de jos şi-l luă în cârcă. Zărind în dreapta o cocioabă a cărei fereastră era luminată, se îndreptă într-acolo, ciocăni în oblon şi-l rugă pe cetăţeanul care ieşise afară să vadă cine bate să-i dea o mână de ajutor ca să-l poată căra pe beţiv până la secţie, făgăduindu-i în schimb trei ruble. Omul se îmbrăcă şi plecară împreună.

N-are rost, cred, să mai povestesc în amănunţime cum a izbutit Ivan Feodorovici să ducă la capăt această acţiune milostivă, lăsându-l pe beţiv la secţie, ca să alerge pe urmă după un doctor să-l examineze şi cu ce mână largă a plătit cheltuielile. Mă voi mulţumi să spun doar că toată tevatura asta i-a răpit aproape un ceas. În sinea lui însă Ivan Feodorovici simţea o imensă satisfacţie. Mintea sa era într-o continuă activitate. „Dacă n-aş fi fost atât de hotărât să fac tot ce am pus la cale pentru ziua de mâine, chibzuia el încântat, n-aş fi pierdut o oră întreagă cu mujicul acela, mi-aş fi văzut mai departe de drum, fără să-mi fi păsat câtuşi de puţin că s-ar putea să îngheţe de frig… E de mirare totuşi că mai sunt în stare să-mi controlez faptele!” observă el şi mai încântat. „Şi ei, care mă socoteau pe jumătate nebun!” Ajungând în apropiere de casă, se trezi subit în faţa unei probleme neaşteptate: „N-ar trebui oare să mă duc chiar acum la procuror şi să-i mărturisesc totul?” Ieşi însă numaidecât din încurcătură, spunându-şi în timp ce cotea spre casă: „Lasă, mâine, mai bine toate odată!” Dar ce curios: în aceeaşi clipă toată bucuria, toată mulţumirea

ce-i umpleau sufletul se risipiră ca prin farmec. Intrând la el în odaie, un suflu de gheaţă îi învălui brusc inima, ceva ca o amintire sau mai bine zis ca o rememorare a unui lucru nesuferit şi respingător, care fusese acolo, în odaia lui, cândva şi care îi apăruse din nou în faţa ochilor în momentul când trecuse pragul camerei. Se lăsă obosit pe divan. Bătrâna care vedea de gospodărie îi aduse samovarul; îşi făcu un ceai, dar nici nu se atinse de el, iar pe bătrână o trimise la culcare. Şedea aşa, pe divan şi i se părea că totul se învârteşte în jurul lui. Se simţea prost, fără nici un pic de vlagă într-însul. La un moment dat, era cât pe ce să aţipească; se sculă însă nervos de pe sofa şi făcu câţiva paşi prin cameră, ca să alunge somnul. Uneori avea impresia că aiurează. Dar ceea ce îl ţinea încordat în clipa de faţă nu era teama de a cădea bolnav la pat; în cele din urmă, se aşează din nou şi începu să se uite jur împrejur, ca şi când ar fi căutat ceva. O dată şi încă o dată şi tot aşa de câteva ori în şir. În sfârşit, îşi aţinti privirea într-un anumit punct. Un rânjet îi răsfrânse buzele, dar în acelaşi timp mânia îi aduse tot sângele în obraji. Stătu aşa o bucată de vreme, cu capul sprijinit în palme, trăgând mereu cu coada ochiului spre acelaşi punct de pe divanul din faţa lui. Era acolo ceva care-l sâcâia, ceva neliniştitor şi enervant totodată.

IX – VEDENIA LUI IVAN FEODOROVICI. DIAVOLUL.

Nu sunt medic. Îmi dau seama, totuşi, c-a sosit timpul să spun măcar câteva cuvinte despre maladia de care suferea Ivan Feodorovici. Anticipând asupra evenimentelor, ţin să atrag atenţia cititorului că, în seara respectivă, Ivan începuse a fi hărţuit de primele manifestări ale unei febre cerebrale ce avea să izbucnească abia în ziua următoare, punând deplină stăpânire pe organismul lui şubrezit, cu toată rezistenţa îndârjită pe care boala o avusese de întâmpinat. Deşi n-am pretenţia de a fi chiar atât de priceput în medicină, îmi voi permite totuşi să presupun că tânărul izbutise printr-un efort extraordinar de voinţă să

întârzie întrucâtva momentul capitulării, în speranţa că va învinge definitiv boala. Ştia că nu este perfect sănătos, dar refuza să admită că s-ar putea să cadă la pat, simţea o repulsie numai gândindu-se la eventualitatea asta, tocmai acum, într-un moment de mare cumpănă din viaţa lui, când trebuia să-şi spună răspicat şi curajos cuvântul, ca să se „reabiliteze în ochii lui înşuşi”. Aşa că se hotărâse până la urmă să consulte medicul chemat special de la Moscova de Katerina Ivanovna dintr-o fantezie despre care am avut ocazia să vorbim mai sus. După ce-l examinase cu toată atenţia, doctorul îi declarase că suferă de un dezechilibru nervos şi nu se arătase de fel mirat de mărturisirile pe care Ivan i le făcuse în silă. „În starea în care te afli dumneata, se poate foarte bine să ai halucinaţii, îi explicase medicul. Numai că aceste halucinaţii ar trebui controlate… În general, e necesar să începi imediat un tratament serios. Nu ţi-e permis să pierzi nici un minut altfel mi-e teamă că n-ai să sfârşeşti bine.” După ce plecase de la el, Ivan Feodorovici se sinchisise prea puţin de sfatul sau înţelept şi nici nu se gândise măcar să stea culcat în pat. „Mă ţin doar încă pe picioare, îşi zicea el. Când o să cad la pat, om vedea atunci ce o să mai fie. S-o găsi cineva să mă îngrijească.” Şi-n felul acesta îşi liniştise cugetul. Aşadar, cum spuneam, şedea acum la el în odaie, aproape conştient că aiurează şi privea fix spre peretele din faţa lui ca şi cum s-ar fi aflat ceva pe divan. În locul acela răsărise deodată un ins care, Dumnezeu ştie cum, pătrunsese în cameră înainte ca Ivan Feodorovici să se fi înapoiat de la Smerdeakov. Era un domn sau, mai bine zis, un fel de gentleman rus, qui frisait la cinquantaine {46}, cum spune francezul, cu câteva fire argintii presărate în părul negru des şi pletos şi cu un barbişon ascuţit. Vizitatorul era îmbrăcat cu un surtuc cafeniu, probabil comandat la un croitor de prima mână, destul de ponosit altminteri şi complet demodat; părea confecţionat cu câţiva ani în urmă, fiindcă de doi ani încoace nici un om de lume cu dare de mână nu mai purta

asemenea croială. Rufăria, ca şi legătura de la gât, lungă ca o eşarfă, puteau fi foarte bine pe gustul unui gentleman elegant, dar, dacă te uitai mai atent, cămaşa nu era chiar atât de curată, iar cravata părea cam jerpelită. Pantalonii în carouri erau impecabili, deşi prea deschişi la culoare şi prea strâmţi, aşa cum nu se mai poartă în ziua de azi; acelaşi cusur îl avea şi pălăria moale, albă, de fetru cu care venise, o pălărie cu totul nepotrivită cu anotimpul. Într-un cuvânt, musafirul avea din cap până în picioare înfăţişarea unui om de lume, dar cu mijloace materiale foarte restrânse. Făcea desigur parte din tagma acelor moşieri obişnuiţi să huzurească în trândăvie, care avuseseră o epocă înfloritoare pe vremea iobăgiei. Om umblat altminteri, deprins să frecventeze înalta societate, cu numeroase relaţii pe care poate le mai păstrase încă; după o viaţă întreagă petrecută în chiolhanuri şi după abrogarea iobăgiei, pierzându-şi întreaga avere, moşierul scăpătat ajunsese cu timpul un fel de parazit distins şi manierat, obişnuit să umble din uşă în uşă şi să se aciueze când la unul, când la altul dintre bunii şi vechii lui prieteni, găsind peste tot aceeaşi ospitalitate, fiindcă totuşi, în felul lui, era om de treabă şi destul de agreabil în societate; oricând putea fi pus la masă, chiar împreună cu alţi invitaţi, bineînţeles nu chiar în frunte, ci undeva mai pe la coadă, într-un loc mai modest. Meşter la vorbă ca orice linge-blide, ştiind să povestească cu farmec lucruri interesante, pata oricând să completeze numărul jucătorilor la o partidă de cărţi, detestând în acelaşi timp din toată inima obligaţiile pe care este silit să le accepte; gentlemen-ii din speţa aceasta sunt de obicei singuri pe lume, văduvi sau holtei. Au şi copii uneori, dar în general odraslele lor sunt crescute undeva, în cine ştie ce colţ îndepărtat de provincie, de câte o mătuşă despre care gentlemen-ii noştri se feresc să pomenească vreodată, ca şi când s-ar ruşina de rubedeniile lor. Cu timpul, ajung nici să nu-şi mai aducă aminte că au copii, decât poate doar atunci când primesc din partea lor, de

ziua onomastică sau de Crăciun, felicitări la care uneori se învrednicesc să răspundă. Oaspetele nepoftit al lui Ivan Feodorovici avea o figură destul de simpatică, fără să fie blajină, una din acele figuri extrem de mobile, gata să-şi schimbe în orice moment expresia, din politeţe, potrivit cu împrejurările. Nu purta ceas, în schimb avea o lornietă cu ramă de baga, atârnată de o panglică neagră. Degetul mijlociu de la mâna dreaptă era împodobit cu un inel masiv de aur, cu o piatră ieftină, un opal. Furios, Ivan Feodorovici ţinea gura încleştată; nu părea câtuşi de puţin dispus să înceapă o discuţie. Musafirul aştepta tăcut, întocmai ca un linge-blide care ar fi coborât cu puţin mai înainte din odaia lui de la etaj, unde se afla găzduit, ca să ţină de urât amfitrionului la ora când se serveşte ceaiul şi care, văzând că stăpânul casei a căzut pe gânduri încruntat şi nu-i dă nici o atenţie, tace smerit, pregătindu-se totuşi să întreţină amabil conversaţia în cazul când acesta i-ar adresa cuvântul. La un moment dat însă se uită la Ivan Feodorovici cu o expresie îngrijorată.

— Ascultă, se hotărî el, în sfârşit, să rupă tăcerea. Iartă-mă, dar aş vrea să-ţi amintesc un lucru: după câte ştiu, te-ai dus anume la Smerdeakov ca să-l întrebi ceva despre Katerina Ivanovna şi ai plecat fără să fi aflat nimic, ai uitat probabil…

— Ah, da! Recunoscu fără să vrea Ivan şi se întunecă deodată la faţă. Aşa e, am uitat… De altfel, acum nu mai are nici o importanţă, rămâne şi asta tot pentru mâine, murmura el ca pentru sine. Apoi, întorcându-se iritat spre musafir: Mi-aş fi adus aminte şi singur – tocmai mă frământam sa ştiu ce-mi lipseşte! De ce te-ai grăbit să mi-o iei înainte, ţii neapărat să mă faci să cred că tu mi-ai suflat vorba asta la ureche şi că eu n-am fost în stare să-mi amintesc?

Gentleman-ul surâse îngăduitor:

— N-ai decât să nu crezi. Când cineva este silit să creadă ce valoare mai pot avea convingerile lui? În cazul acesta

nici un fel de dovezi, nici chiar cele materiale nu folosesc la nimic. Toma a ajuns să creadă nu pentru că l-ar fi văzut cu ochii lui pe Hristos înviat din morţi, ci pentru că era înclinat să creadă înainte de a fi avut prilejul să-l vadă. Să luăm bunăoară duhurile... Nu ştii ce mult îmi plac mie duhurile... Închipuieşte-ţi: oamenii sunt convinşi că duhurile nu pot decât să sprijine credinţa. De ce? Pentru că dracii îşi arată din când în când corniţele de pe celălalt tărâm. „Asta, pretind ei, este o dovadă, ca să zicem aşa, materială că există într-adevăr lumea cealaltă”. Auzi colo, dovezi materiale despre existenţa lumii celeilalte, ha-ha! În definitiv, chiar dacă argumentul acesta ar fi suficient pentru a dovedi că diavolul există de fapt, nu înseamnă că s-a dovedit implicit şi existenţa lui Dumnezeu. Aş vrea să fac parte dintr-o asociaţie idealistă, ca să pot discuta în contradictoriu cu ei, demonstrându-le că realismul nu înseamnă materialism! He-he!

Ivan Feodorovici se ridică de la masă.

— Ascultă, am impresia că aiurez... Da, cu siguranţă că aiurez... Poţi să baţi câmpii cât vrei, nu mă interesează! N-o să reuşeşti să mă scoţi din sărite ca data trecută... Simt totuşi că mi-e ruşine şi nu-mi dau seama de ce... Aş vrea să fac câţiva paşi prin odaie... Sunt momente când, spre deosebire de data trecută, nu te văd şi nici măcar nu-ţi aud glasul, dar ghicesc întotdeauna ce vrei să spui, pentru că în realitate eu vorbesc, eu însumi, nu tu! Nu mai ştiu însă dacă ultima oară am dormit sau te-am văzut aievea. Am să înmoi un prosop în apă rece şi am să-mi înfăşor capul, poate că aşa o să dispari!

Ivan Feodorovici se duse de luă prosopul atârnat în colţ şi-şi puse intenţia în aplicare, apoi, legat aşa la cap cu ştergarul ud, se apucă să măsoare odaia din perete-n perete.

— Îmi place c-am început să ne tutuim, constată musafirul.

— Auzi, dobitocul! Râse Ivan. N-oi fi vrând cumva să-ţi spun dumneavoastră?! Mă simt mai înviorat acum, numai

dacă n-ar fi durerea asta din tâmple… Şi din creştetul capului… Dar te rog să nu mai faci atâta filosofie ca rândul trecut. Dacă nu-i chip să mă descotorosesc de tine, cel puţin spune-mi ceva amuzant. Bârfeşte, că eşti doar un linge-blide, hai, dă drumul la gură! Ce pacoste, să nu poţi scăpa de un coşmar ca ăsta! Dar să ştii că nu mi-e frică de tine! Până la urmă tot am să-ţi vin de hac. Oricât ar vrea ei, n-au să mă ducă la ospiciu!

— Linge-blide, c-est charmant. {47} Da, într-adevăr, cam aşa ceva sunt, Care-i rostul meu pe lume dacă nu să trăiesc ca un parazit? Dar stau acum şi te ascult şi parcă nu-mi vine să-mi cred urechilor! Zău, am impresia c-ai început să mă iei drept o fiinţă reală, nu numai o plăsmuire a fanteziei tale, aşa cum pretindeai data trecută…

— Nici un moment nu te-am luat drept o realitate, ripostă furios Ivan. Tu nu eşti decât o iluzie, o fantasmagorie, o nălucire de om bolnav. Nu ştiu cum aş putea să te desfiinţez şi văd că n-am încotro: vrând-nevrând, va trebui sa te suport o bucata de vreme. Îmi dau seama că eşti o halucinaţie. Eşti propria mea întruchipare, mai bine zis, o întruchipare fragmentară a mea… A gândurilor şi sentimentelor mele, dar a celor mai josnice şi mai meschine sentimente. Din acest punct de vedere ai fi putut oarecum să mă interesezi, dacă aş fi avut timp de pierdut…

— Dă-mi voie, dă-mi voie, stai, că te-am prins cu mâţa în sac; adineauri, sub felinar, te-ai repezit la Aleoşa urlând: El ţi-a spus, nu-i aşa? De unde ştii că el vine la mine?” Era vorba de persoana mea. Prin urmare, ai fost convins, fie chiar numai o clipă, că exist cu adevărat şi gentleman-ul râse cu îngăduinţa.

— Da, am avut un moment de slăbiciune… Dar nu puteam oricum să cred în existenţa ta. Nu-mi dau seama daca dormeam sau dacă mă plimbam într-adevăr prin odaie data trecută. Poate că mi-ai apărut numai în vis, nu te-am văzut aievea…

— Alunei de ce te-ai zburlit aşa adineauri la Aleoşa? Ce băiat drăguţ! Zău, mă simt vinovat faţă de el din pricina părintelui Zosima.

— Taci din gură, să nu te prind că-mi vorbeşti despre Aleoşa! Cum îndrăzneşti, lacheu nenorocit?! Se răsti la el Ivan râzând.

— Ma ocărăşti şi totuşi eşti cu râsul pe buze – semn bun. De altfel, în general azi eşti mult mai amabil decât ultima dată şi înţeleg de ce: hotărârea asta măreaţă…

— N-auzi să taci?! Nici un cuvânt despre hotărârea mea! Strigă ameninţător Ivan.

— Pricep, pricep, cest noble, cest charmant! {48} Te duci mâine – nu-i aşa?

— Să iei apărarea fratelui tău, să te jertfeşti pentru el… Cest chevaleresque. {49}

— Taci odată, altfel te iau la palme!

— Într-o oarecare măsură, trebuie să-ţi mărturisesc că mi-ar face plăcere palmele; ar însemna că eşti convins de realitatea mea, fiindcă nimănui, cred, nu i-ar trăsni prin gând să ia la palme o fantomă. Dar să lăsăm gluma deoparte, să ştii că nu-mi pasă, n-ai decât să mă înjuri cât pofteşti! Părerea mea e totuşi c-ar fi mai bine să te porţi ceva mai politicos. Că, de când am venit, din prost şi din lacheu nu mă mai scoţi! Ce vorbe sunt astea?!

— Înjurându-te pe tine, nu fac decât să mă înjur pe mine însumi! Râse Ivan. Tu eşti eul meu, numai că ai altă mutră. Tu spui exact ceea ce gândesc eu… Şi deci nu poţi să-mi oferi nimic nou!

— Dacă într-adevăr gândurile noastre coincid, nu pot decât să mă simt măgulit, rosti curtenitor şi cu demnitate musafirul.

— Atâta doar că tu împrumuţi de la mine gândurile cele mai păcătoase şi mai ales cele mai stupide. Eşti prost şi vulgar. Prost de dai în gropi. Nu, zău, nu mai pot sa te suport! Ce să fac? Scrâşni Ivan.

— Dragul meu, vreau să rămân un gentleman şi înţeleg să fiu în orice caz tratat ca atare! Ripostă musafirul cu o blajină şi conciliantă demnitate, în măsura în care un parazit poate fi demn. Sunt sărac… N-aş putea să spun că sunt perfect cinstit, dar… În general, faptul c-aş fi un înger decăzut pentru opinia publică are valoarea unei axiome. Zău, nici nu-mi vine să cred c-am putut să fiu vreodată un înger. Şi chiar dacă am fost cândva, e atâta vreme de atunci, încât nu văd de ce ar fi un păcat chiar atât de mare să fi uitat. În momentul de faţă nu ţin decât la reputaţia mea de om cumsecade şi trăiesc de pe o zi pe alta, la întâmplare, străduindu-mă să fiu pe plac oamenilor. Crede-mă că-i iubesc într-adevăr şi cu toată sinceritatea – o, de ai şti câte calomnii s-au spus pe socoteala mea! Aici, pe pământ, de fiecare dată când îmi schimb reşedinţa şi mă amestec printre voi, viaţa mea devine, ca să zic aşa, aproape reală, ceea ce pentru mine este o voluptate extraordinara. Fiindcă şi eu, ca şi tine, am o adevărată aversiune pentru fantastic, tocmai de aceea mă împac atât de bine cu realismul vostru pământesc. La voi totul este precis conturat, turnat în formule, totul se prezintă sub aspecte geometrice, pe când la noi nu există decât nişte ecuaţii nerezolvate! De câte ori descind pe pământ, îmi place să călătoresc şi să visez, mai ales să visez. Şi apoi, aici îmi pot permite să devin superstiţios; te rog să nu râzi; tocmai asta mă încântă, să pot fi superstiţios. Trăind printre voi, îmi însuşesc toate obiceiurile voastre: îmi place, de pildă, să mă duc la baia populară. Nu ştiu dacă ai să mă crezi, dar mi se pare teribil de amuzant să fac baie de aburi împreună cu negustorii şi popii. Visul meu este să iau înfăţişarea unei precupeţe durdulii, aşa, ca de vreo sută de kilograme şi mai bine, să împărtăşesc toate credinţele ei şi să rămân de-a pururea, definitiv şi irevocabil, cu întruchiparea aceasta. Îţi mărturisesc că n-am alt ideal decât să intru într-o biserică şi să aprind o luminare – zău c-aş face-o cu toată inima! Atunci suferinţele mele vor lua

sfârşit. Încă un lucru care mă atrage la voi este medicina: în primăvară, când bântuia epidemia de vărsat, m-am dus şi eu la spital să mă vaccinez – nu pot să-ţi spun ce fericit am fost în ziua aceea, am dat chiar zece ruble pentru ajutorarea fraţilor noştri slavi!... Dar mi se pare că nu eşti atent! Îmi face impresia că azi nu prea te simţi în apele tale, continuă gentleman-ul după o tăcere de o clipă. Ştiu că ieri ai fost să te vadă doctorul acela... Cum stai cu sănătatea? Ce ţi-a spus?

— Dobitocule! Îl apostrofă Ivan.

— În schimb, tu eşti de o inteligenţă scăpărătoare. Iar mă insulţi? Te rog să mă crezi că te-am întrebat numai aşa, fiindc-a venit vorba; nici prin gând nu mi-a trecut să te compătimesc. N-ai decât să nu-mi răspunzi dacă nu vrei. În zilele noastre mai toată lumea suferă de reumatism...

— Dobitocule! Se burzului din nou Ivan.

— Ai tu ce ai cu vorba asta! De-ai şti ce-am tras anul trecut din pricina unui reumatism! Şi acum îmi aduc aminte. Drac reumatic, cine a mai pomenit?

— De ce nu, dacă sunt aidoma cu voi? Din moment ce iau înfăţişare omenească, trebuie să suport toate consecinţele. Satana sum et nihil humani a me alienum puto. {50}

— Cum, cum? Satană sum et nihil humani... Ştii că nu e rău pentru un diavol!

— Mă bucur c-am reuşit până la urmă să-ţi fiu pe plac. Dar stai puţin, ideea asta nu-i a mea, îl întrerupse Ivan uluit. Niciodată nu mi-a trecut aşa ceva prin minte...

— Cest du nouveau, nest-ce pas? {51} De astă dată, am să fiu onest şi am să-ţi explic. Ascultă: uneori în vis, mai ales într-un coşmar, omul, bunăoară când se culcă cu stomacul încărcat sau cine ştie din ce altă cauză, vede nişte scene atât de extraordinare, atât de veridice, atât de complicate, participă la nişte evenimente sau chiar la un şir întreg de peripeţii, legate între ele printr-o intrigă cu o mulţime de detalii atât de neprevăzute – începând cu cele mai înalte manifestări ale spiritului şi sfârşind cu cel mai neînsemnat

nasture de la plastron – încât, pe legea mea, nici chiar Lev Tolstoi nu cred c-ar putea să le imagineze! Interesant e ca de obicei visele astea nu le au scriitorii, ci omul de pe stradă, funcţionari, foiletonişti, popi… E chiar o problemă demnă de studiat; un ministru mi-a mărturisit odată că ideile cele mai fericite îi veneau în timpul somnului. Acelaşi lucru probabil s-a întâmplat şi acum. Cu toate că, de fapt, nu sunt decât o nălucire a minţii tale, o halucinaţie, la fel ca într-un coşmar, se întâmplă să spun lucruri originale, care nici prin gând nu ţi-ar fi trecut; aşa încât, fără să împrumut de loc gândurile tale… Nu sunt nimic mai mult decât un vis urzit de închipuirea ta.

— Minţi! Scopul tău este să mă convingi că ai o existenţă cu totul independentă şi nu c-ai fi o fantasmagorie plăsmuită de mintea mea, aşa cum tu însuţi ai declarat adineauri.

— Dragul meu, azi m-am hotărât să folosesc o metodă nouă, pe care am să ţi-o explic mai târziu. Stai, unde am rămas? Da şi cum îţi spuneam, am răcit, dar nu aici, la voi, ci încă de când mă aflam dincolo…

— Unde dincolo? Spune, cât mai ai de gând să stai la mine? Nu mai vrei să pleci odată! Exclamă Ivan aproape disperat.

Sătul de atâta plimbare între patru pereţi, se aşează pe divan şi, punând din nou coatele pe masă, îşi strânse fruntea în palme. Smulse apoi prosopul ud cu care se legase la cap şi-l azvârli cât colo înciudat: vedea că nu-i folosea la nimic.

— Ai nervii zdruncinaţi, observă gentleman-ul cu un aer degajat şi familiar şi, în acelaşi timp, cu o evidentă bunăvoinţă. Acum te-ai supărat pe mine pentru c-am avut ghinionul să răcesc. Şi totuşi, să ştii că răceala asta nu avea nimic supranatural. Eram grăbit să ajung la o serată diplomatică dată de o doamnă din elita Petersburgului, căreia îi intrase în cap să ajungă ministru. Eram, bineînţeles, în frac, cu cravată albă şi mănuşi, dar mă aflam

Dumnezeu ştie unde şi, ca să ajung pe pământ, trebuia să străbat un spaţiu imens… Natural, pentru mine nu era vorba decât de o clipă, dar şi lumina pe care o răspândeşte soarele are nevoie, totuşi, de opt minute ca să atingă faţa pământului şi gândeşte-te că eu nu eram decât cu fracul pe mine şi o jiletcă subţire! De obicei, duhurile nu suferă de frig, dar atunci când se întrupează luând chip omenesc… Într-un cuvânt, am fost destul de uşuratic ca să plec la drum, aşa îmbrăcat, prin spaţiu, prin eter, prin „fluidul ce se întinde ca o pânză deasupra pământului învârtoşat” şi era un ger… dar ce vorbesc eu: o sută cincizeci de grade sub zero, asta nu se mai cheamă ger! Ştii, poate, cum obişnuiesc fetele de la ţară să-şi bată joc de câte un băiat mai nătâng) punându-l în toiul iernii să lingă toporul când afară-i prăpăd, treizeci de grade sub zero; limba i se lipeşte pe loc de fierul securii şi, căznindu-se s-o dezlipească, nătărăul, şi-o jupoaie până la sânge. Asta la treizeci de grade! Închipuieşte-ţi însă, ce poate să fie la o sută cincizeci! Cred că la o temperatură atât de scăzută e destul să atingi securea cu un deget ca să rămâi fără el… Numai… Numai să ai o secure…

— Dar ce să caute o secure acolo? Îi tăie brusc vorba Ivan Feodorovici, plictisit şi cu gândul aiurea, silindu-se din răsputeri sa se împotrivească delirului şi sa nu se lase cu totul furat de iureşul nebuniei.

— O secure? Se miră musafirul.

— Ei da, ce s-ar întâmpla acolo cu ea? Stărui cu o aprigă încăpăţânare Ivan Feodorovici aproape strigând, exasperat.

— Ce s-ar întâmpla cu o secure în spaţiu? Quelle idee {52}. Dacă ar ajunge cumva acolo, presupun că, la o asemenea depărtare, ar începe să se rotească în jurul pământului în chip de satelit. Astronomii ar calcula cu precizie ora când apune şi când răsare iar Gatţug {53} l-ar înscrie în calendar, atâta tot.

— Tare mai eşti prost, zău! Prost ca noaptea! Îl repezi Ivan indignat. Cel puţin încearcă să minţi mai cu haz, altfel să ştii

că nu te. Mai ascult. Ce-ţi închipui, c-o să mă dai gata cu realismul tău, c-o să mă faci să cred că exişti într-adevăr? Ei, uite că nu vreau sa cred. Şi n-am să cred!

— Zău dacă mint, tot ce ţi-am spus este adevărat, numai că, din păcate, adevărul aproape niciodată n-are haz. Cum văd eu, te-ai fi aşteptat de la mine la cine ştie ce lucruri grandioase, dacă nu chiar sublime. Îmi pare foarte rău, dar nu pot să-ţi ofer decât ceea ce am…

— Lasă-te de filosofie, măgarule!

— Crezi că de filosofie îmi arde mie?! Când îţi spun că-mi înţepenise toată partea dreaptă, de-mi venea să urlu de durere!… M-am gândit atunci să apelez la ajutorul ştiinţei medicale; doctorii însă se pricep de minune să pună un diagnostic, să-ţi analizeze boala exact cum scrie la carte, atâta numai că nu pricep s-o şi lecuiască. Am dat peste un student, un exaltat. Ce crezi că mi-a spus: „Dacă n-o să mai aveţi zile de trăit, cel puţin o să ştiţi precis de ce boală aţi avut parte să muriţi!” Ce să mai vorbim de mania asta pe care o au toţi să te trimită pe loc la specialişti! „Eu, zice, nu am decât calitatea de a pune diagnosticul, dar dacă te duci la cutare sau cutare specialist, acela cu siguranţă c-o să te facă bine.” Nu ştiu dacă ai remarcat că medicul de modă veche care practica medicina generală a dispărut cu desăvârşire. Acum nu mai există decât specialişti, după cum se poate vedea din reclamele publicate în toate ziarele. Dacă ai ceva la nas, ţi se recomandă să mergi la Paris, unde, zice-se, s-ar afla un specialist cu renume european care cunoaşte toate metehnele nasurilor. Te duci, aşadar, la Paris şi faimosul specialist îţi examinează nasul, ca să-ţi declare în cele din urmă: „Eu, zice, pot să-ţi dau un tratament, dar numai pentru nara dreaptă, fiindcă asta e specialitatea mea. Rămâne ca după aceea să faci un drum până la Viena; acolo există un specialist în nara stângă şi el o să-ţi trateze şi nara cealaltă.” Ce puteam să fac? N-ar strica, mi-am zis eu, sa încerc şi nişte leacuri băbeşti; un doctor neamţ m-a sfătuit să mă duc la baia de aburi şi să mă ung cu miere şi

sare. M-am grăbit să-i urmez povaţa, fiindcă aveam astfel prilejul să mai merg o dată la baie; m-am spoit deci cu miere din cap până-n picioare, dar tot fără nici un folos. Disperat, am scris atunci la Milano contelui Mattei, care mi-a trimis o carte şi nişte picături; m-am lipsit şi le-am lăsat în plata Domnului! Şi ştii cu ce m-am vindecat? Cu extractul de malţ al lui Hoff! L-am cumpărat aşa, într-o doară, am consumat un flacon şi jumătate şi parcă mi-a luat durerea cu mâna! Eram numai bun să merg la bal! Mă gândisem chiar, pentru a-mi arăta recunoştinţa, să public o scrisoare de mulţumire în ziare, dar şi de astă dată am avut ghinion: nici o redacţie n-a vrut să mi-o publice! „E ceva retrograd, mi s-a explicat la toate gazetele, nimeni n-o să creadă, fiindcă le diable n’existe point! {54} Doar dacă vreţi s-o publicaţi fără semnătură.” Dar ce valoare mai poate să aibă o scrisoare de mulţumire anonimă? „în secolul nostru, le-am răspuns râzând, e retrograd într-adevăr să crezi în Dumnezeu, numai că eu, vedeţi dumneavoastră, sunt drac, şi, după câte ştiu, în dracu oricine poate să creadă.” „Aveţi dreptate, au recunoscut ei, cine nu crede în diavol? Totuşi, ne pare rău, dar nu vă putem publica scrisoarea. Ni-e teamă să nu ne compromitem. Doar aşa, dacă vreţi, sub o formă umoristică.” Mi-am dat seama însă că o mulţumire scrisă pe un ton hazliu n-ar mai avea nici un efect. Aşa că m-am lăsat păgubaş. Mă crezi, ingratitudinea asta mi-a rămas ca o piatră pe inima până în ziua de azi! Cele mai frumoase simţăminte, cum ar ti, bunăoară, recunoştinţa, mie îmi sunt interzise şi asta numai din pricina situaţiei mele sociale.

— Iar ai dat în doaga filosofiei! Scrâşni plin de venin Ivan.

— Ferească Sfântul! Dar cum să nu te plângi de atâta nedreptate? Sunt nedreptăţit. Tu, bunăoară, nu mă mai scoţi din prost. Ca să vezi ce înseamnă să judeci ca un om tânăr şi necopt la minte! Dragul meu, află că inteligenţa nu-i totul pe lume! Am inimă din născare şi sunt vesel din fire, cum s-ar zice „şi eu mă îndeletnicesc cu vodeviluri... {55}

„Am impresia că tu mă iei drept un Hlestakov încărunţit. Totuşi, destinul meu este mult mai tragic. In virtutea nu ştiu cărui decret, dat înainte de începutul începutului şi a cărui raţiune n-am putut niciodată s-o pricep, a rămas definitiv stabilit ca menirea mea pe lume să fie aceea de a „nega” totul. Deşi, în realitate, sunt atât de blajin şi nu-mi place de loc să fiu negativist. „Nu, mi s-a spus, asta ţi-e menirea, du-te şi tăgăduieşte totul; fără negaţie n-ar mai exista critica şi ce haz ar mai avea atunci o revistă fără un „foileton critic”? Gândeşte-te numai ce s-ar face omenirea dacă n-ar mai avea posibilitatea să critice? Ar însemna ca toată lumea să cânte necontenit „osanale”. Dar e posibil, oare, să urzeşti viaţa numai din „osanale”, decât doar dacă le-ai trecut mai înainte prin flacăra îndoielilor şi aşa mai departe, mereu pe aceeaşi strună. De altfel, sunt lucruri care nu mă privesc pe mine, nu sunt eu acela care a plăsmuit lumea şi deci n-am nici un fel de răspundere în privinţa asta. Nu ştiu însă de ce m-au ales tocmai pe mine ţap ispăşitor, punându-mă să scriu zi de zi foiletonul critic! Şi aşa a apărut viaţa pe lume. Îmi dădeam prea bine seama cum era înjghebată toată comedia şi atunci, fără să stau mult pe gânduri, am cerut ritos să fiu suprimat. „Nu, mi s-a spus, trebuie neapărat să trăieşti, fiindcă fără tine n-ar mai fi nimic. Dacă totul ar decurge în chipul cel mai paşnic pe pământ, nu s-ar mai întâmpla nimic într-adevăr. Fără tine nu s-ar produce nici un fapt divers şi viaţa are nevoie absolută de fapte diverse.” Aşa că, neavând încotro, îmi împlinesc obligaţiile împotriva voinţei mele, scornesc tot felul de „fapte diverse” şi, din ordin superior, mă ţin numai de ticăloşii. Iar oamenii iau toată comedia asta în serios, chiar dacă sunt înzestraţi cu o incontestabilă inteligenţă. Tocmai în asta constă tragedia lor. Şi bineînţeles suferă, dar… Trăiesc, trăiesc cu adevărat, nu numai în imaginaţie, fiindcă suferinţa înseamnă viaţă. De altfel, cum ar mai putea să simtă plăcerile vieţii dacă n-ar suferi? Întreaga lor existenţă s-ar desfăşura ca o interminabilă liturghie care, oricât ar fi ea de sfântă, ar

deveni totuşi plicticoasă. Dar eu? Sufăr şi eu, din păcate, chiar dacă nu trăiesc. Eu sunt x-ul dintr-o ecuaţie cu o necunoscută. Un fel de fantomă a vieţii, care nu ştie nici de unde vine, nici unde se duce, care am uitat chiar şi cum o cheamă. Râzi?... Ba nu, nu râzi, văd eu că eşti iarăşi furios. Mereu te înfurii pe mine, ai vrea să-ţi spun numai lucruri raţionale şi eu care îţi repet într-una c-aş da toată existenţa mea astrală, toate gradele şi toate onorurile ca să iau înfăţişarea unei precupeţe de o sută zece kilograme, să pot aprinde şi eu o lumânare la biserică!

— Nici tu nu mai crezi în Dumnezeu? Întrebă cu un rânjet veninos Ivan.

— Cum să-ţi spun... Dacă vorbeşti serios...

— Există Dumnezeu sau nu există? Îl soma să răspundă Ivan cu o implacabilă stăruinţă.

— A, va să zică, vorbeşti serios? Dragul meu, zău nu ştiu şi te rog să mă crezi că ţi-am făcut o mărturisire gravă.

— Cum nu ştii, când îl vezi pe Dumnezeu?! Nu, acum îmi dau seama, tu nu ai o existenţă de sine stătătoare, tu nu eşti decât eul meu, nimic mai mult! O fantasmagorie, o născocire a propriei mele închipuiri!

— Dacă vrei, amândoi avem aceeaşi filosofie, ăsta e adevărul. Je pense, donc je suis {56}, e tot ce pot să-ţi spun cu certitudine; restul – adică ceea ce se află în jur, toate lumile astea, Dumnezeu şi chiar satana însăşi – n-au o existenţă dovedită, nu se ştie dacă există în sine sau nu este decât o creaţie a spiritului meu, o dezvoltare consecventă a eului meu, care dăinuieşte prin propriile-i forţe dinainte de începutul vremurilor... Gata, am terminat, nu mai scot un cuvânt, am impresia că iarăşi te mănâncă palmele!

— Mai bine mi-ai spune o anecdotă! Gemu exasperat Ivan.

— Ştiu o anecdotă care se potriveşte de minune cu discuţia noastră. La drept vorbind, nu este chiar o anecdotă, ci o legendă. De câteva ori până acum mi-ai reproşat lipsa mea de credinţă: „Vezi şi totuşi nu crezi!” spuneai mai adineauri. Dar, dragul meu, nu sunt singurul în

cazul ăsta; la noi e o harababură întreagă de când cu ştiinţa asta a voastră. Atâta timp cât au existat numai atomi, cele cinci simţuri şi cele patru stihii, a mai mers cum a mers. Atomii erau cunoscuţi şi în antichitate. Dar de când s-a aflat c-aţi descoperit „molecula chimică”, „protoplasma” şi dracu mai ştie ce încă, toată lumea la noi a început să umble cu coada între picioare. E un haos întreg, superstiţiile au răsărit ca ciupercile, aşijderea şi bârfelile, fiindcă să ştii că şi la noi bârfeala e în floare, la fel ca şi pe meleagurile voastre, dacă nu chiar mai mult. Şi, în sfârşit, denunţurile, că doar şi noi avem o secţie unde se primesc anumite „informaţii”. Îţi spuneam aşadar, de o veche legendă medievală – e vorba de evul nostru mediu, nu de al vostru – o legendă atât de absurdă, încât nu mai găseşte crezământ nici la noi, decât doar la precupeţele dolofane; mă gândesc iarăşi la precupeţele noastre, nu la cele de pe faţa pământului. Fiindcă tot ce există la voi există şi la noi deopotrivă; e un secret pe care ţi-l dezvălui din prietenie, deşi n-avem voie să suflăm un cuvânt. În legenda pe care am să ţi-o povestesc se vorbeşte despre rai. Cică ar fi trăit cândva pe lume un mare filosof, un gânditor, care nega totul, legile, conştiinţa, credinţa şi mai cu seamă viaţa de apoi {57}. Murind, filosoful nostru era convins c-o să se mistuie cu totul în beznă, în nefiinţă, şi, când colo, s-a trezit pe lumea cealaltă. S-a minunat, dar în acelaşi timp nu şi-a putut stăpâni indignarea: „Imposibil! A exclamat el. Asta contrazice toate convingerile mele!” Fapt pentru care a fost osândit… Te rog să mă ierţi, dar nu fac decât să reproduc întocmai ceea ce am auzit şi, în fond, trebuie să te gândeşti că nu este decât o legendă… Cum îţi spuneam, deci, a fost osândit să străbată prin beznă un cvadrilion de kilometri (şi la noi s-a introdus în ultima vreme sistemul vostru metric) şi, abia după ce va fi parcurs în întregime această distanţă, porţile raiului să se deschidă în faţa lui şi să i se ierte toate păcatele…

— Şi ce alte cazne mai există pe lumea cealaltă, în afară de cvadrilionul acela? Îl întrerupse Ivan cu o însufleţire neaşteptată.

— Ce cazne? Ah, nu mă mai întreba! Odinioară a mai fost cum a fost, dar acum se folosesc tot mai mult torturile morale, cum ar fi, bunăoară, „mustrările de conştiinţă” şi alte asemenea bazaconii. E şi asta o modă pe care tot de la voi am împrumutat-o, de când cu „îmblânzirea moravurilor” voastre! Şi cine crezi că profită de pe urma lor? Numai cei lipsiţi de conştiinţă, pentru că, din moment ce nu există conştiinţă, nu mai poate fi vorba nici de remuşcări. Şi cine suferă în schimb? Oamenii de treabă, care au mai păstrat un pic de conştiinţă şi de onestitate… Ca să vezi care sunt rezultatele reformelor când sunt înfăptuite pe un teren nepregătit şi când, pe deasupra, sunt copiate aidoma după diferite instituţii străine! Consecinţele sunt pur şi simplu dezastruoase! Focul gheenei de pe vremuri cred că-i de preferat. Dar să ne întoarcem la filosoful osândit să meargă pe jos un cvadrilion de kilometri. A stat el un timp locului aşa, uitându-se jur împrejur şi în cele din urmă s-a culcat de-a curmezişul drumului. „De ce să-mi bat picioarele, zice, nu vreau uite-aşa, din principiu!” Ia sufletul unui ateu cultivat, rus şi amestecă-l cu sufletul proorocului Iona, care a boscorodit trei zile şi trei nopţi încheiate în pântecele chitului şi ai să-ţi dai seama ce fel de om era gânditorul care s-a întins de-a curmezişul drumului.

— Dar pe ce s-a întins acolo?

— Probabil c-o fi avut pe ce. Nu râzi?

— Bravo lui! Exclamă cu aceeaşi ciudată însufleţire Ivan, manifestând un interes cu totul surprinzător. Şi acum ce face, tot acolo a rămas?

— Nu, tocmai asta-i nostimada. După ce-a zăcut aşa întins aproape o mie de ani, s-a sculat frumos şi şi-a luat picioarele la spinare.

— Auzi, dobitocul! Exclamă Ivan, râzând nervos şi totodată cumpănind parcă ceva în sinea lui. Nu era acelaşi lucru să

zacă o veşnicie sau să meargă un cvadrilion de verste? Asta înseamnă un bilion de ani, nu?

— Poate chiar mai mult, păcat că nu am un creion şi o hârtie la îndemână să-ţi fac un calcul exact. Între timp însă a ajuns de mult la ţintă; de aici încolo începe anecdota.

— Cum, a şi ajuns? De unde a scos aşa deodată un bilion de ani?

— Tu te gândeşti mereu la lumea voastră! Dar poate că şi pământul pe care te afli acum şi-a repetat existenţa de un bilion de ori până acum. La un moment dat, viaţa se stinge cu desăvârşire, planeta îngheaţă, crapă, începe să se fărâmiţeze, descompunându-se în elementele din care a fost plămădită, apa acoperă din nou uscatul; apoi răsare o nouă cometă, un soare nou, din care se desprinde o altă planetă. Asta înseamnă, în fond, evoluţia, viaţa se repetă mereu, iarăşi şi iarăşi, identic, până în cele mai mici amănunte. Ce plictiseală, zău, e scandalos…

— Bine, bine. Şi ce s-a întâmplat când a ajuns la capătul drumului?

— Să vezi, în momentul acela porţile raiului s-au deschis, lăsându-l să intra înăuntru; n-au trecut însă nici două secunde – pe ceas (deşi, între timp ceasul lui ar fi trebuit să se descompună în buzunar, desfăcându-se în elementele-i componente, până a făcut tot drumul ăsta) – aşadar, zic, n-au trecut nici două secunde şi omul nostru a prins a striga sus şi tare că face într-adevăr să umbli nu un cvadrilion, ci un cvadrilion de cvadrilioane şi de un cvadrilion de ori încă pe atâta ca să intri în rai! Într-un cuvânt, a început să cânte „osana”, făcând exces de zel. Ba chiar a exagerat în asemenea hal, încât unii locatori ai raiului, cu mai multă demnitate, în primele zile nici n-au catadicsit să-i dea mâna: prea repede trecuse de partea conservatorilor! Temperament rusesc, ce să-i faci! Îţi repet însă din nou, nu-i decât o legendă în fond. Ţi-o vând aşa cum am cumpărat-o. Ca să-ţi dai seama de ideile care se mai bucură încă de oarecare credit la noi în privinţa asta.

— Te-am prins! Strigă încântat Ivan cu o vioiciune aproape copilărească, ca şi când şi-ar fi reamintit brusc de un lucru precis. Anecdota asta cu cvadrilionul de ani eu am inventat-o! Aveam şaptesprezece ani pe atunci, eram încă în liceu… Da, eu am inventat-o şi am şi povestit-o chiar unui coleg, Korovkin. Asta se întâmpla la Moscova… E un lucru atât de original, încât nu se poate s-o fi citit undeva, în vreo carte. Uitasem de ea… Probabil însă că în momentul ăsta mi-a răsărit inconştient în minte; n-aveai de unde s-o ştii ca să mi-o istoriseşti! Aşa cum în drum spre eşafod ţi se îmbulzesc fără să vrei în minte mii şi mii de gânduri… Mi-am amintit de ea ca prin vis. Înseamnă că vorbesc cu tine în somn! Şi deci nu eşti decât un vis, nu exişti!

— Ardoarea cu care mă renegi, râse gentleman-ul e o dovadă că totuşi crezi în existenţa mea!

— Câtuşi de puţin! Nu cred nici măcar o sutime!

— Oricum însă o miime tot crezi. Dozele homeopatice sunt poate cele mai puternice. De ce nu vrei să mărturiseşti cinstit? Crezi totuşi în existenţa mea cât de cât, fie chiar numai a zecea parte dintr-o miime.

— Nici atât! Protestă Ivan furios, dar numaidecât adăugă cu un aer misterios: deşi aş vrea să cred că exişti!

— Ce declaraţie! Dacă-i aşa, am să fiu atât de bun şi am să-ţi dau o mână de ajutor. Ascultă, nu tu, ci eu te-am prins pe tine acum! Înadins ţi-am povestit anecdota inventată de tine, dar pe care o uitaseşi, ca să-ţi spulber şi ultimul strop de credinţă în realitatea existenţei mele!

— Minţi! De ce mi-ai apărut acum dacă nu ca să mă convingi că exişti?

— Aşa e. Dar şovăielile, neliniştea, lupta dintre credinţă şi îndoială pentru un om conştient înseamnă uneori o suferinţă atât de cumplită, încât e de o mie de ori mai bine pentru el să-şi pună ştreangul de gât! Ştiind că tu crezi totuşi cât de cât în existenţa mea, intenţionat ţi-am povestit acea anecdotă, ca să-ţi sporesc îndoielile cu încă puţin, o doză infimă, dar decisivă. Te fac mereu să oscilezi între

certitudine şi îndoială, purtându-te alternativ de la una la alta, dar cu un scop foarte precis. Este o nouă metodă. Aşa cum te cunosc eu – şi te cunosc destul de bine – îţi garantez că în momentul când n-o să mai ai nici cea mai mică certitudine ca exist, ai să cauţi tu însuţi să mă convingi că nu sunt de loc o fantasmagorie, ci exist în realitate şi atunci să ştii că mi-am atins scopul. Trebuie să-ţi spun că e vorba de un scop nobil. Vreau să arunc astfel în sufletul tău sămânţa credinţei, o sămânţă minusculă, din care însă va creşte un stejar şi încă ce stejar! Şi când ai să te vezi cocoţat sus, în vârful lui, o să-ţi vină pofta să ajungi şi tu în rândul „cuvioşilor schimnici şi fecioarelor neprihănite” {58}, fiindcă în sufletul tău doreşti din răsputeri să fii deopotrivă cu ei; ai să te hrăneşti cu aguridă, ai să-ţi cauţi în pustietate mântuirea sufletului!

— Nu cumva vrei să spui, ticălosule, că te străduieşti pentru mântuirea sufletului meu?!

— Trebuie să fac şi eu măcar o singură faptă bună. Păzea! Cum văd eu, iar ţi-a sărit ţandăra!

— Mascara! Ai încercat vreodată să ispiteşti pe cei care se hrănesc cu aguridă şi stau de se roagă câte şaptesprezece ani în cine ştie ce pustietate până prind mucegai?

— Dragul meu, nici n-am făcut altceva de când mă ştiu. Sufletul unui pustnic e câteodată mai preţios pentru noi decât o constelaţie întreagă, fiindcă avem şi noi aritmetica noastră şi atunci, fireşte, faci tot ce poţi ca să pui mâna pe un briliant atât de scump; pentru el eşti în stare să uiţi nu numai lumea asta, dar toate lumile câte există în univers. Îţi dai seama ce poate să însemneze asemenea victorie? Aş putea chiar să-ţi spun că unii dintre schimnicii ăştia au tot atâta cultură ca şi tine, dar sunt sigur că n-ai să mă crezi. De-ai şti ce haos există în sufletul lor, ce amestecătură de credinţă şi de îndoieli! Zău, uneori îţi face impresia c-ar fi destul să intervină ceva, un fleac de nimic, pentru ca toată credinţa lor „să se dea peste cap”, cum zice actorul Garbunov {59}.

— Spune-mi, de câte ori ţi s-a întâmplat în asemenea ocazii să-ţi scurteze cineva lungul nasului?

— Dragul meu, replică sentenţios musafirul, câteodată-i mai bine să umbli cu nasul ceva mai scurt decât să rămâi de tot fără el, după cum mărturisea mai zilele trecute un conte bolnav (s-o fi tratat şi el cu vreun specialist) duhovnicului său, un preot iezuit. Eram şi eu de faţă la spovedanie, a fost într-adevăr o nostimadă întreagă. „Daţi-mi înapoi nasul!” se jelea contele, bătându-se cu pumnul în piept. Părintele dădea din colţ în colţ: „Fiule, căuta el să-l liniştească, necunoscute sunt pentru noi tainicele căi ale puterii cereşti care rânduieşte totul după dreapta ei cumpănă! De multe ori o nenorocire bătătoare la ochi aduce cu sine cine ştie ce neasemuite foloase, chiar dacă acestea nu se văd pentru moment. Dacă o soartă nemiloasă a vrut să rămâi fără nas, oricât de nenorocită ar fi împrejurarea asta, totuşi, are şi părţile ei bune; aşa, de pildă, cât vei trăi, nimeni n-o să mai poată spune că ai nasul prea lung şi ar trebui să ţi-l mai scurteze cineva.” „Cucernice părinte, asta nu poate fi o consolare! A strigat tânărul disperat. Aş fi fericit să fie cât de scurt, numai să-l ştiu acolo, la locul lui!” „Fiule, i-a răspuns duhovnicul suspinând, nu poţi cere toate deodată; vorbind aşa cum ai făcut dumneata, înseamnă să cârteşti împotriva Celui-de-Sus, care totuşi e atât de îndurător faţă de noi, muritorii şi nu ne da nici o clipă uitării; chiar în cazul de faţă, dorinţa dumitale a fost împlinită. Ziceai c-ai fi fericit să ai nasul cât de scurt; de ce l-ai mai purta atunci de prisos dacă te încurcă într-atât, încât ai vrea să-l scurtezi…?”

— Ptiu, ce tâmpenie! Exclamă Ivan.

— Dragul meu, am vrut numai să te fac să râzi, dar îţi jur că într-adevăr ăsta este tipicul cazuisticii iezuite şi că tot ce ţi-am povestit s-a întâmplat exact aşa, punct cu punct, cum ţi-am povestit eu! Întâmplarea e destul de recentă şi să ştii că mi-a dat multă bătaie de cap. În cele din urmă, bietul tânăr s-a întors acasă şi în aceeaşi noapte şi-a zburat creierii; am stat lângă el până în ultima clipă… Cât priveşte

confesionalele iezuite, pot să-ţi spun că nu există distracţie mai plăcută pentru mine în momentele când mă cuprinde urâtul. Poftim un alt caz şi mai recent. Acum câteva zile, o tânără normandă, o blondină de vreo douăzeci de ani, vine să se spovedească unui duhovnic. O minune de fată, un corp, o graţie de-ţi lăsa gura apă! A îngenuncheat şi şi-a mărturisit în şoaptă păcatele prin ferestruică. „Vai de mine, fata mea, iar ai căzut în ispită?… Se minunează părintele. O, Sancta Maria, ce-mi auziră urechile: ai păcătuit iarăşi cu un bărbat! Dar cât mai ai de gând să duci viaţa asta? Ar trebui să-ţi fie ruşine. „Ah, mon pere, i-a răspuns păcătoasa, cu obrajii scăldaţi în lacrimi de pocăinţă, ca lui fait tânt de plaisir et a moi şi peu de peine!” {60} Ei, spune-mi, ai mai auzit aşa ceva? Până şi pe mine m-a făcut marţ! Era însuşi glasul naturii ce-şi cerea drepturile. Dacă vrei, asta înseamnă mai mult chiar decât nevinovăţia! Am dezlegat-o de păcat şi tocmai mă pregăteam să plec, când ce crezi c-am observat? Duhovnicul îi dădea întâlnire pentru aceeaşi seară! Deşi mai tare chiar decât cremenea, bătrânul a căzut în ispită cât ai bate din palme! Ce vrei, natura a fost mai puternică decât el! De ce strâmbi iar din nas? Nu cumva iar te-ai supărat? Nu poate omul să-ţi intre în voie şi pace…!

— Lasă-mă, te ţii de capul meu ca un coşmar de care mă zbat zadarnic să scap! Gemu dureros Ivan, mărturisindu-şi neputinţa în faţa vedeniei ce-l obseda. Mă plictiseşti de moarte, mă exasperezi, nu mai pot să te suport! Aş da orice numai să mă descotorosesc de tine!

— Repet, nu trebuie să ai pretenţii prea mari de la mine, nu te aştepta la nimic „măreţ” sau „sublim” din partea mea şi ai să vezi ce bine o să ne împăcăm atunci amândoi, rosti autoritar gentleman-ul. Eşti furios pe mine pentru că n-am apărut înaintea ta într-o văpaie de foc, „tunând şi fulgerând”, cu aripile arse, ci sub această înfăţişare modestă. Simţul tău estetic şi amorul tău propriu sunt jignite: cum de şi-a permis un drac de duzina să se prezinte aşa unei persoane atât de simandicoase ca domnia ta? În

tine mai vibrează încă struna aceea romantică despre care Bielinski vorbea atât de ironic! Ce să facem, tinere! În momentul când mă pregăteam să vin la tine, m-am gândit – în glumă – să împrumut chipul unui consilier de stat în retragere, decorat cu Steaua Leului şi a Soarelui pentru meritele dovedite în timpul serviciului în Caucaz şi să apar aşa în faţa ta cu decoraţia la butonieră, dar m-am temut c-o să mă iei la palme, fiindcă-am îndrăznit să prind de frac Steaua Leului şi a Soarelui în loc să vin cu Steaua Polară pe piept sau poate cu Sirius. Îmi tot reproşezi mereu că sunt prost. Dar, sfinte Dumnezeule, n-am câtuşi de puţin pretenţia să fiu la fel de inteligent ca tine! Mefisto, arătându-i-se lui Faust, îi mărturiseşte că, dorind să facă numai rău, în pofida voinţei lui face numai bine. N-are decât, treaba lui, cu mine se întâmplă tocmai pe dos. Sunt poate singura fiinţă de pe lume care iubeşte adevărul şi năzuieşte sincer să facă binele. Am fost de faţă atunci când Cuvântul răstignit pe cruce s-a ridicat le ceruri, ducând cu sine sufletul tâlharului crucificat alături; am auzit strigătele fericite ale heruvimilor care-l proslăveau cântând „osana”; am auzit înălţându-se în extaz glasurile serafimilor, al căror tumult a zguduit tăriile cereşti şi întreaga fire. Şi-ţi jur pe tot ce poate fi mai sfânt pe lume că în clipa aceea aş fi vrut să mă. Alătur corului lor şi să cânt osanale într-un glas cu ei. Cuvântul „osana” îmi stătea pe buze, era gata-gata să mi se smulgă din piept… Ştii, sunt foarte sentimental din fire şi sensibil ca un artist. Dar bunul-simţ – ăsta-i cusurul meu, din păcate cel mai nefericit dintre toate câte le am!

— M-a silit să păstrez măsura chiar şi atunci şi am lăsat să-mi scape momentul prielnic! „Ce s-ar întâmplă dacă m-aş apuca să cânt osanale?” m-am gândit imediat. Orice scânteie de viaţă s-ar stinge în lume şi n-ar mai avea loc nici un fapt divers. Numai din respect pentru îndatoririle mele profesionale şi pentru situaţia mea socială am căutat să înăbuş îndemnul generos ce-mi încolţise în suflet şi să-mi văd mai departe de ticăloşiile mele. Cinstea de a face bine

şi-a rezervat-o altcineva, iar mie mi-au rămas numai ticăloşiile. Îţi mărturisesc însă că nu râvnesc de fel onoarea de a trăi pe veresie şi că nu sunt câtuşi de puţin ambiţios. De ce, oare, dintre toate fiinţele care există pe lume, numai mie mi-e dat să înghit blestemele oamenilor de treabă, ba chiar şi palmele lor, căci, luând chip omenesc, sunt obligat de cele mai multe ori să suport toate consecinţele. Ştiu că la mijloc e un secret, pe care nimeni încă nu vrea cu nici un preţ să mi-l dezvăluie, pentru că în clipa în care l-aş afla poate c-aş începe şi eu să cânt în gura mare osanale şi atunci ar dispărea de pe lume acel mâinus indispensabil fără de care prudenţa şi-ar întinde stăpânirea peste tot pământul. Îţi dai seama, cred, că înscăunarea ei ar însemna sfârşitul tuturor lucrurilor; chiar şi ziarele şi revistele şi-ar înceta apariţia, fiindcă nu văd cine s-ar mai abona la ele! Sunt convins însă că până la urmă am să mă împac totuşi cu dumnezeirea şi am să străbat şi eu cvadrilionul de kilometri ce-mi va fi fost hărăzit. Atunci am să aflu, în sfârşit, secretul. Deocamdată însă nu-mi rămâne altceva de făcut decât să cârtesc, împlinindu-mi fără nici o tragere de inimă menirea. Rostul meu pe lume este să duc la pierzare mii de fiinţe omeneşti, pentru ca una singură să se poată izbăvi. Gândeşte-te numai câte suflete am fost silit să irosesc şi câte reputaţii neprihănite să stropesc cu noroi ca să iasă la iveală cucernicul Iov, din pricina căruia am înghiţit cândva un hap atât de mare! Atâta timp cât secretul nu va fi dezvăluit, pentru mine există două adevăruri; unul – cel de dincolo, al lor, pe care n-am ajuns încă să-l cunosc şi al doilea – adevărul meu. Şi nu ştiu, zău, care din două e mai preţios… Ai adormit?

— Ba bine că nu! Ripostă Ivan mânios. Tot ce poate fi mai stupid în mine, tot ce am trăit şi am rumegat în minte, atâtea lucruri pe care de mult le-am lepădat ca pe nişte mortăciuni, tu mi le serveşti acum drept noutăţi senzaţionale!

— Nici de astă dată n-am izbutit să-ţi fiu pe plac! Şi eu, care credeam c-o să te cucerească talentul meu oratoric; recunoaşte totuşi că osanalele cântate în cer erau de efect, nu-i aşa? Şi tonul sarcastic a la Heine, ce zici?

— Nu, în viaţa mea nu mi-a plăcut să fiu linguşitor! Cum a fost posibil oare să se nască în sufletul meu o arătare atât de slugarnică?

— Dragul meu, cunosc un adorabil domnişor rus; un tânăr căruia îi place să filosofeze, mare amator de literatură şi opere de artă, autorul unui poem de promiţătoare perspective, întitulat Marele inchizitor!… Tot timpul numai la el m-am gândit!

— Îţi interzic să vorbeşti despre Marele inchizitor! Strigă Ivan, îmbujorându-se de ruşine.

— Bine. Dar de Cataclismul geologic îţi mai aminteşti? Ce poem!

— Taci, dacă nu vrei să te ucid!

— Pe mine? Ba să-mi dai voie mai întâi să-ţi spun tot ce am de spus. E o plăcere pe care am ţinut să mi-o ofer mic însumi, pentru asta am şi venit. O, nu poţi să ştii ce dragi îmi sunt visurile tinerilor şi entuziaştilor mei prieteni în care simt clocotind pofta de viaţă! Încă de astă-primăvară, când te pregăteai să vii încoace, îţi spuneai: „Acolo sunt oameni noi, care şi-au pus în gând să distrugă tot şi să se întoarcă la antropofagie. Proştii, de ce nu m-au întrebat pe mine! Le-aş fi explicat că nu e nevoie să distrugă nimic; singurul lucru care ar trebui stârpit este ideea că există Dumnezeu, ăsta se cade să fie punctul de plecare! Cu asta trebuie să începeţi, orbeţilor! Vă spun eu, fiindcă nu sunteţi în stare să pricepeţi nimic! Din momentul în care întreaga omenire va părăsi credinţa în Dumnezeire (şi cred că această perioadă va veni şi ea odată şi odată, aidoma erelor geologice), concepţia despre lume care mai stă încă în picioare azi se va prăbuşi de la sine, fără să fie nevoie să ne întoarcem la antropofagie şi tot aşa şi noţiunile etice actuale vor dispărea la rândul lor şi va începe o epocă nouă. Oamenii se

vor străbate cu puteri unite să smulgă vieţii tot ce le poate ea oferi, luptând în numele fericirii şi al plăcerilor hărăzite exclusiv lumii acesteia. O mândrie titanică, divinată, va înălţa spiritul omenesc şi pe faţa pământului va apărea omul-zeu. Atotputernic prin voinţa şi ştiinţa cu care este înarmat, el va învinge clipă de clipă natura, de astă dată însă definitiv. Bucuria de care va avea parte atunci va fi atât de copleşitoare, încât va înlocui cu prisosinţă speranţele de odinioară în viaţa de apoi şi în fericirea viitoare. Ştiind că este pieritor în toate privinţele şi că orice nădejde într-o nouă înviere e zadarnică, omul va întâmpina moartea senin şi mândru ca un zeu. Mândria îl va face să-şi dea seama că n-are rost să cârtească împotriva duratei de o clipă a vieţii sale şi omul îşi va iubi astfel semenii, fără să aştepte vreo răsplată în ceruri. Dragostea lui se va mulţumi cu limitele unei vieţi trecătoare, dar în acelaşi timp conştiinţa faptului că viaţa e scurtă va înteţi flacăra ei tot atât de mult pe cât o făcea să tânjească mai înainte speranţa deşartă într-o dragoste infinită, dincolo de mormânt…” etc, etc. Formidabil!

Ivan îşi astupase urechile şi pusese ochii în pământ. Tremura tot.

Glasul continuă: „Dar, se gândea tânărul meu filosof, întrebarea este dacă această perioadă va veni sau nu cândva. Dacă da, lucrurile aveau să se lămurească şi omenirea avea să se organizeze o dată pentru totdeauna. Cum însă omul este din păcate un nătărău patentat, s-ar putea să nu se întâmple nimic nici peste o mie de ani. De aceea cine îşi dă seama care-i adevărul ar putea de pe acum să se chivernisească după pofta inimii sale, statornicindu-şi viaţa pe temelii noi. În cazul acesta, «totul este permis». Mai mult, chiar dac-ar fi să nu sosească niciodată sorocul acelei epoci mult-aşteptate, din moment ce nu există Dumnezeu, nici viaţă fără de moarte, omul nou poate totuşi deveni omul-zeu, chiar dacă n-ar mai fi nimeni ca el pe toată faţa pământului. Fireşte că din momentul ce

se va fi ridicat la rangul acesta, omul va putea, în cazul când ar fi necesar, să treacă fără nici o strângere de inimă peste opreliştile morale ce stăteau mai înainte în calea omului-rob. Cu atât mai mult cu cât pentru divinitate nu există legi! Acolo unde se află Dumnezeu orice lucru e sfânt! Oriunde m-aş duce eu, va fi loc de cinste… «Totul este permis şi basta!» Toate astea sunt bune şi frumoase, numai că nu înţeleg pentru ce, dacă te-ai hotărât să umbli cu potlogării, ai mai avea nevoie de aprobarea formală a adevărului. Dar aşa este omul nostru de azi: fără aprobare specială, nu s-ar încumeta să facă nici chiar o potlogărie. Ca să vezi ce preţ pune pe adevăr…”

Musafirul vorbea cu însufleţire, furat de propria sa elocinţă, ridicând din ce în ce glasul şi măsurându-l ironic din ochi pe amfitrion, dar nu mai apucă să sfârşească: Ivan luă paharul de pe masă şi-l zvârli în orator.

— Ah, mais cest bete enfin! {61} exclamă acesta, sărind de pe divan şi ştergându-şi hainele împroşcate cu ceai. Ţi-am adus aminte pesemne de călimara lui Luther! Parcă ziceai că nu sunt decât un coşmar! Cum se poate să zvârli cu pahare într-o nălucă? Te porţi ca o femeie. Am bănuit eu că te prefăceai adineauri când ţi-ai astupat urechile şi ca de fapt erai foarte atent la ceea ce spuneam…

În momentul acela cineva ciocăni energic şi stăruitor la fereastra ce dădea în curte. Ivan Feodorovici încercă să se scoale de pe divan.

— Auzi? Du-te repede şi deschide, strigă musafirul. E fratele tău, Aleoşa; are să-ţi spună ceva, zău, crede-mă, o veste importantă la care nici nu te-ai fi aşteptat!

— Taci din gură, pehlivanule! Ştiam că este Aleoşa şi fără să-mi spui tu; am presimţit c-o să vină şi, bineînţeles, n-a venit numai aşa, de florile mărului, probabil că are să-mi dea o veste! Răcni exasperat Ivan.

— Dar du-te odată, omule şi deschide-i, nu înţelegi? Gândeşte-te numai ce viscol e afară, doar e fratele tău!

Monsieur sait-il le temps quil fait? Cest a ne pas mettre un chien dehors… {62}

Se auzi din nou ciocănind. Ivan dădu iar să se repeadă la fereastră, dar se simţi deodată ca legat de mâini şi de picioare. Se luptă din răsputeri să rupă ştreangurile ce-l ţineau înţepenit, dar toate încercările lui se dovediră inutile. Bătăile în geam răsunau din ce în ce mai puternice. În cele din urmă, legăturile pocniră şi Ivan Feodorovici sări imediat în picioare. Se uită în jur cu o privire sălbatică. Cele două luminări arseseră aproape până la capăt, paharul pe care tocmai îl aruncase asupra musafirului se afla pe masă în dreptul lui, iar pe divan nu era nimeni. Într-adevăr, cineva bătea stăruitor la fereastră, nu chiar atât de tare însă cum i se păruse lui puţin mai înainte, ci, dimpotrivă, destul de discret.

— Nu, totuşi n-a fost un vis! Pot să jur că n-am visat! Tot ce s-a întâmplat adineauri era aievea! Strigă Ivan Feodorovici şi, repezindu-se la fereastră, se grăbi să deschidă oberlihtul.

— Aleoşa, ce-am vorbit noi? Ţi-am pus în vedere doar să nu mai vii pe la mine! Se răsti el supărat. Spune în două cuvinte: ce vrei? Dar în două cuvinte, auzi?

— Smerdeakov s-a spânzurat acum un ceas, răspunse de afară Aleoşa.

— Treci în cerdac, aşteaptă, că-ţi deschid numaidecât, zise Ivan şi se duse să descuie uşa din faţă.

X – „AŞA A SPUS EL!”

Intrând în cameră, Aleoşa îi povesti fratelui său cum se pomenise cu o oră înainte cu Maria Kondratievna care venise într-un suflet să-l înştiinţeze că Smerdeakov îşi pusese capăt zilelor. „M-am dus să iau samovarul de la dumnealui din odaie şi, numai ce-am apucat să deschid uşa şi l-am văzut spânzurat de un cui din perete!” La întrebarea lui Aleoşa dacă avusese grijă să anunţe pe cine trebuia, femeia răspunsese că nu apucase încă să înştiinţeze pe nimeni, „am alergat numaidecât la dumneavoastră. Atâta

ce-am fugit, că mă mir cum de nu mi-a ieşit sufletul, zău aşa!” Părea înnebunită de groază şi tremura varga. Aleoşa o însoţise până acasă, unde fi găsise pe Smerdeakov cu ştreangul de gât, la perete. Pe masă se afla o însemnare: „îmi pun capăt zilelor, fiindcă aşa am vrut; nimeni nu e vinovat de moartea mea”. Aleoşa lăsase însemnarea pe masă şi se duse să-i aducă la cunoştinţă ispravnicului nenorocirea întâmplată „şi de acolo am venit direct la tine”, încheie tânărul, uitându-se atent la Ivan. În timp ce-i povestea, nu-l slăbise o clipă din ochi, ca şi când expresia lui i-ar fi dat de gândit.

— Frăţioare, exclamă el deodată, trebuie să fii tare bolnav! Te uiţi la mine ca şi când n-ai înţelege ce-ţi spun!

— Ai făcut bine c-ai venit, rosti preocupat Ivan, fără să ţină seama de cuvintele lui Aleoşa. Ştiam că s-a spânzurat.

— De unde ştiai?

— Nu-mi dau seama de unde, dar ştiam. Într-adevăr, ştiam? Da, el mi-a spus. Da, adineauri mi-a spus…

Ivan rămăsese în mijlocul camerei şi vorbea dus pe gânduri, cu ochii în pământ.

— Care el? Întrebă Aleoşa, rotindu-şi involuntar privirile prin încăpere.

— A şters-o între timp. Ivan ridică fruntea; pe buzele lui flutură un zâmbet uşor: S-a speriat de tine, hulubaşule. Tu eşti „un heruvim neprihănit”. Aşa spune Dmitri, că eşti un heruvim. Heruvim… Vacarmul clocotitor de bucurie al serafimilor! Ce este un serafim? Poate o constelaţie. Dar se poate ca întreaga constelaţie să nu fie la rândul ei decât o simplă moleculă chimică… Ştiai că există constelaţia Leului şi a Soarelui?

— Stai jos, frăţioare! Îl îmbie Aleoşa speriat. Aşează-te, pentru Dumnezeu, uite aici, pe divan. Aiurezi, întinde-te puţin, aici pe perne, aşa. Vrei să-ţi pun un prosop ud pe frunte? Poate c-o să-ţi facă bine…

— Dă-mi prosopul de pe scaun, trebuie să fie acolo, l-am aruncat adineauri.

— Nu văd nimic pe scaun. Stai liniştit, lasă, că-l găsesc eu, uite-l. Şi Aleoşa se duse să ia din capătul celălalt al odăii, de lângă lavoar, un prosop împăturit, neîntrebuinţat încă.

Ivan privi ştergarul mirat – abia acum părea că începe să se dezmeticească.

— Stai puţin, zise el dând să se scoale, acum un ceas ştiu foarte bine c-am luat prosopul de pe lavoar, l-am udat cu apă şi m-am legat cu el la cap şi pe urmă l-am aruncat pe scaun… Cum se face atunci că-i uscat? N-am avut altul aici, în odaie.

— Te-ai legat cu el la cap? Se miră Aleoşa.

— Da şi m-am plimbat o oră întreagă prin cameră… Dar de ce-or fi ars atâta lumânările? Cât e ceasul?

— Acuşi e douăsprezece.

— Nu, nu, nu! Strigă deodată Ivan. Nu, n-am visat! A fost aici, şedea acolo, pe divan. În momentul când ai bătut la fereastră, tocmai aruncasem în el cu paharul… Paharul ăsta de pe masă… Stai, rândul trecut cred că dormeam, dar acum n-a mai fost vis. Nu-i pentru prima oară. De câtva timp încoace, Aleoşa, am tot felul de vise… Adică nu chiar vise, sunt lucruri care se întâmplă aievea; umblu, vorbesc, văd… Şi totuşi dorm. El însă a fost aici adineauri, stătea aici, pe divan… Tare mai e prost, Aleoşa, prost ca o cizmă! Spuse râzând Ivan şi începu să măsoare odaia de la un capăt la altul.

— Cine-i prost? Despre cine vorbeşti, frăţioare? Întrebă.

Aleoşa cu o strângere de inimă.

— Cine să fie? Dracu! S-a obişnuit să vină mereu pe la mine. A fost de vreo două sau chiar de trei ori pe aici. Mă ia peste picior, zice că sunt furios pe el, pentru că nu e decât un drac de duzină, nu satana cu aripile arse de văpaie, înconjurat de fulgere strălucitoare şi trăsnete. Minte însă când spune că-i satana. Nu-i adevărat, e un impostor. Un drac împieliţat. Nu dai doi bani pe el. Se duce la baie. Numai să-l dezbraci şi ai să vezi că are o coadă roşcovană lungă de un să spun chien dehors…

Aleoşa se repezi la lavoar, udă prosopul şi, înduplecându-l în sfârşit pe frate-său să şadă, îi înfăşură capul, apoi se aşeză lângă el pe divan.

— Parcă mi-ai spus ceva mai înainte despre Liza… Începu Ivan (care devenise dintr-o dată guraliv). Să ştii că-mi place Liza. Ţi-am vorbit urât despre ea. Am minţit: îmi place… Mi-e tare grijă pentru Katia, mă întreb ce o să se întâmple mâine cu ea, mi-e teamă mai mult pentru ea decât pentru toţi ceilalţi. Mai ales mi-e teamă pentru viitor. Ai să vezi cum o să se lepede de mine şi o să mă calce în picioare. Crede că din gelozie vreau să-i dau la cap lui Miţea! Da, e convinsă că asta vreau! Dar nu-i aşa! Mâine o să fie crucea, nu ştreangul. Nu, n-am să mă spânzur. Ştii, Aleoşa, că eu n-am să fiu în stare niciodată să-mi iau viaţa? Poate numai din ticăloşie… Dar nu sunt laş. Nu, pentru că sunt prea însetat de viaţă! De unde ştiam că Smerdeakov s-a spânzurat? Ah, da, el mi-a spus…

— Eşti absolut sigur c-a fost cineva aici? Îl întrebă Aleoşa.

— Şedea, uite, acolo, în colţ, pe divan. Probabil că tu l-ai gonit. Da, tu l-ai făcut să-şi ia tălpăşiţa; a dispărut chiar în momentul când ai venit tu. Mi-e drag să te privesc, Aleoşa. Ştiai că-mi place chipul tău? Să-ţi spun ceva, Aleoşa: el sunt eu, da, chiar eu! Tot ce-i mai josnic, mai ticălos, mai degradant în mine! Da, sunt „un romantic”, după cum a observat foarte bine… cu toate că în fond e o calomnie. E prost ca noaptea, de aceea şi reuşeşte în toate. Prost şi viclean, viclean ca o fiară, a ştiut cum să mă scoată din sărite. Tot timpul m-a zădărit, zicând că totuşi cred în el, aşa că, vrând-nevrând, am fost silit să-l ascult. M-a dus de nas ca pe un copil. Mi-a spus însă şi multe lucruri adevărate pe care eu niciodată nu mi le-aş fi mărturisit. Ştii, Aleoşa, adăugă Ivan toarte serios şi cu aerul că-i împărtăşeşte un secret, aş dori din toată inima să fi fost într-adevăr el şi nu eu!

— Te-a obosit, spuse Aleoşa, uitându-se compătimitor la frate-său.

— Mereu m-a tot sucit şi m-a învârtit? Dar ştii, cu abilitate, cu multă abilitate: „Conştiinţa! Ce este conştiinţa? E o născocire de-a mea. Şi atunci de ce îmi fac atâta sânge rău? Din obişnuinţă. Acea obişnuinţă atotstăpânitoare pe care omenirea a dobândit-o în decurs de şapte mii de ani. Să ne lepădăm de obişnuinţă şi vom ajunge zei.” Aşa a spus el, da, el a spus!

— Ei, vezi că n-ai spus-o tu?! Izbucni Aleoşa spontan, uitându-se înseninat la fratele său. Bine, lasă-l în pace, nu te mai gândi la el, caută să-l uiţi! Să ia cu el tot ce blestemi tu acum şi să nu mai vină niciodată!

— Da, dar nu ştii ce veninos e! Şi-a bătut joc de mine. A fost impertinent. Aleoşa! Rosti Ivan, cutremurându-se indignat. M-a calomniat, nu pot să-ţi spun câte a mai scornit pe socoteala mea… Mă minţea aşa, de la obraz. „Sigur că da, vrei să faci o faptă virtuoasă, te duci să te declari vinovat de moartea tatălui tău, să arăţi că l-a ucis valetul instigat de tine…”

— Fii cuminte, frăţioare, îl întrerupse Aleoşa, linişteşte-te, nu l-ai ucis tu. E o minciună!

— Aşa spunea el şi el ştie ce spune. „Te duci acolo ca să faci o faptă virtuoasă, cu toate că tu nu crezi în virtute, de aceea eşti furios şi te frământi aşa, de aceea spumegi acum şi-ţi vine să te răzbuni pe toată lumea”. Aşa mi-a spus şi el ştie ce spune…

— Asta o spui tu, nu el! Exclamă Aleoşa cu mâhnire. Aiurezi, vorbeşte boala din tine, suferinţa ta!

— Nu, nu, crede-mă, ştie ce spune. „Tu, zice, vrei să te duci acolo din trufie, să te ridici în faţa lor şi să le spui: «Eu am ucis, de ce vă cutremuraţi de groază? Minţiţi! Puţin îmi pasă de părerea voastră şi spaima voastră mă îngreţoşează.» „Aşa a spus despre mine şi după aceea a mai adăugat: „Şi cu toate astea, ştii, grozav ţi-ar plăcea să te laude; să spună: «Poftim, un ucigaş, un criminal şi câtă nobleţe sufletească, a venit să se denunţe singur, ca să-şi scape fratele de năpastă.» „Dar nu-i adevărat, Aleoşa,

crede-mă, e o minciună sfruntată! Aleoşa! Strigă Ivan cu privirea scânteietoare. N-am nevoie de laudele unor neisprăviţi! A minţit, Aleoşa, zău, a minţit, jur pe ce vrei! De aia am aruncat în el cu paharul; l-a lovit peste rât şi s-a spart…

— Hai, fii cuminte, nu te mai gândi la asta! Se rugă el.

— Nu, nu, habar n-ai cu câta cruzime se pricepe sa te chinuiască, e foarte rafinat, să ştii, continuă Ivan fără să-l asculte. Am mirosit eu mai demult pentru ce vine pe la mine. „Deşi vrei să te duci acolo din orgoliu, zice el, în sinea ta speri totuşi că Smerdeakov o să fie demascat până la urmă şi trimis la ocnă, iar Miţea achitat şi că tu n-o să ai de suferit decât o condamnare morală (ca să vezi în ce hal a putut să-şi bată joc de mine), ba chiar au să se găsească unii care să te laude. Dar din moment ce Smerdeakov şi-a făcut seama şi se cheamă deci că e decedat, cine crezi tu c-o să mai pună temei pe declaraţia ta când o să te prezinţi aşa, de unul singur, la proces? Şi totuşi, ai să te duci, nu-i aşa, eşti hotărât să te duci. Dar pentru ce, nu înţeleg, pentru ce?” E îngrozitor, Aleoşa, zău că nu mai pot să suport întrebările astea. Cine îndrăzneşte să mă scormonească aşa?!

— Frăţioare, îl întrerupse Aleoşa, tremurând de teamă, dar nădăjduind că va izbuti să-l facă totuşi să-şi vină în fire. Cum putea să-ţi vorbească despre sinuciderea lui Smerdeakov înainte de venirea mea, de vreme ce nimeni nu ştie nimic şi nici n-ar fi avut când să afle?

— Dacă-ţi spun că mi-a vorbit! I-o tăie scurt Ivan pentru care nu mai putea să încapă nici o îndoială în această privinţă. Numai despre asta mi-a vorbit tot timpul, ca să ştii. „Cel puţin, zice, dacă virtutea ar însemna ceva în ochii tăi, aş mai înţelege… «Chiar dacă n-au să mă creadă, te-ai fi gândit atunci, eu tot vreau să mă duc, din principiu!» Dar tu ce eşti decât un porc, aşa cum era şi Feodor Pavlovici, mult îţi pasă ţie de virtute? Şi atunci, te întreb, pentru ce te duci acolo, din moment ce jertfa ta e cu totul şi cu totul de

prisos? Nici tu singur nu ştii pentru ce vrei să faci pasul asta! O şi ce n-ai da ca să ştii! Măcar, spune-mi, eşti într-adevăr hotărât să te duci? Nu, nici atât, n-ai ajuns încă sa iei o decizie. Ai să stai toată noaptea să cumpăneşti dacă trebuie sau nu să te duci. Şi totuşi, până la urmă ai să te duci, eşti încredinţat c-o să te duci, ştii foarte bine că orice cale să alegi, hotărârea pe care o vei lua de aci încolo nu mai depinde de tine. Ai să te duci, pentru că nu cutezi să faci altfel. Şi de ce? Te las pe tine să ghiceşti, e o şaradă pe care trebuie s-o dezlegi singur. După care s-a sculat şi a plecat. A plecat chiar în clipa când ai sosit tu. Mi-a spus că sunt laş, Aleoşa! Le mot de lenigme {63} e că sunt un laş. „Nu eşti tu şoimul care să zboare în tării!” mi-a spus el. Da, da, sunt exact cuvintele lui! Şi Smerdeakov mi-a spus tot aşa. Am să-i vin eu de hac. Trebuie! Katia mă dispreţuieşte, de o lună încoace văd că se uită cam de sus la mine şi Liza până la urmă o să mă dispreţuiască şi ea. „Te duci acolo, crezând c-o să te laude”, auzi ce minciună sfruntată! Şi tu mă dispreţuieşti, Aleoşa! Simt c-o să te urăsc iar de aici înainte. Cum îl urase şi pe banditul acela, da, îl urăsc! Nu vreau să-l scap. Lasă-l să-i putrezească oasele în ocnă! Să cânte imnul! Mâine mă duc, neapărat mă duc să mă înfig aşa în faţa dumnealor şi să-i scuip în ochi!

Sărind ca turbat de la locul lui, Ivan îşi smulse prosopul cu care era înfăşurat peste frunte şi porni din nou să măsoare odaia în lung şi în lat. Privindu-l, Aleoşa îşi aminti de ceea ce-i spusese mai înainte: „Parcă aş dormi cu ochii deschişi… Umblu, vorbesc, văd şi totuşi dorm!” Era exact impresia pe care i-o făcea în momentul acela. Aleoşa nu-l scăpa o clipa din vedere. Se gândea să se ducă repede după doctor, dar se temea să lase bolnavul singur, fiindcă n-avea cine să-i poarte de grijă. Încetul cu încetul, Ivan începu să-şi piardă luciditatea. Vorbea necontenit, nu-i tăcea gura o clipă, dar din tot ce spunea nu era chip să înţelegi nimic. De altfel, nici nu mai putea să articuleze cum trebuie cuvintele. La un moment dat, se clătină pe picioare. Aleoşa sări să-l sprijine

şi, susţinut aşa de fratele său, Ivan ajunse până în dreptul patului. Cu chiu, cu vai, Aleoşa reuşi să-l dezbrace şi să-l culce pe divan. Se aşează apoi lângă el şi rămase vreo două ceasuri la căpătâiul lui să-l vegheze. Bolnavul dormea dus, somn greu ca plumbul, respirând liniştit şi egal. Aleoşa luă o pernă şi se întinse pe divanul celălalt, fără să se mai dezbrace. Înainte de a adormise rugă lui Dumnezeu pentru fraţii săi Ivan şi Dmitri. Găsise acum o explicaţie lămurită pentru boala lui Ivan: „E zbuciumul unui om înarmat cu o voinţă mândră; sunt frământările unei conştiinţe puternice şi adânci! Dumnezeu, în care nu crede şi adevărul lui au început să-i câştige inima ce se îndărătniceşte să nu se supună. Da, se gândea Aleoşa stând culcat pe divan, acum că Smerdeakov nu mai există, o să mai creadă cineva o iotă din declaraţiile lui Ivan? Şi totuşi, sunt sigur c-o să se ducă să depună la proces! Aleoşa zâmbi. Dumnezeu o să învingă! Iar Ivan… Ivan ori se va scula din morţi la lumina adevărului… Ori se va prăbuşi mistuit de ură, căutând să se răzbune pe sine însuşi şi pe toată lumea pentru că s-apus în slujba unei idei în care nu crede”, se gândi cu amărăciune tânărul şi se mai rugă o dată pentru Ivan.

I – ZIUA FATALĂ.

A doua zi după evenimentele înfăţişate în capitolul precedent, la ora zece dimineaţa, tribunalul declară şedinţa deschisă şi începu procesul lui Dmitri Karamazov.

Mă simt dator să spun din capul locului un lucru asupra căruia ţin să insist şi anume, că nu sunt în măsură să redau chiar toate incidentele petrecute în cursul procesului şi nici să respect ordinea în care s-au desfăşurat dezbaterile. Ca să reconstitui totul punct cu punct şi să dau toate explicaţiile necesare, ar însemna, cred, să mă apuc să scriu o carte întreagă – şi încă una destul de voluminoasă. De aceea rog cititorii să nu se supere dacă în cele ce urmează nu voi menţiona decât faptele care m-au impresionat în mod deosebit şi mi-au rămas întipărite în minte. Se prea poate, bineînţeles, ca în felul acesta să atribui o importanţă

nemeritată unor amănunte ce ar fi trebuit să treacă pe planul al doilea şi să omit tocmai ceea ce este esenţial, semnificativ şi necesar… De altfel, nici nu ştiu dacă are vreun rost să-mi cer atâtea scuze. Am să fac aşa cum mă pricep mai bine şi cititorii vor putea să constate singuri că mi-am dat toată osteneala.

În primul rând, înainte de a pătrunde în incinta tribunalului, vreau să atrag atenţia asupra unui fapt care m-a surprins peste măsură în ziua respectivă şi nu numai pe mine, dar şi pe numeroşi alţi concetăţeni ai mei – cum s-a dovedit ulterior. Se ştie că procesul era aşteptat cu mult interes de atâta lume care ardea de nerăbdare să asiste la dezbateri, că de două luni încoace înalta societate a oraşului era exclusiv preocupată de proces, toate discuţiile se învârteau în jurul lui, numai despre asta se vorbea, formulându-se tot felul de ipoteze, după cum se cunoaşte, de asemenea, vâlva ce stârnise în toată ţara. Nimeni totuşi nu-şi poate închipui cât de puternic, cât de furtunos a fost zguduită opinia publică de această crimă şi nu numai în partea locului, ci pe tot cuprinsul Rusiei, aşa cum a ieşit la iveală cu toată claritatea în ziua procesului. Cu acest prilej, sosiseră în localitate o seamă de vizitatori şi nu numai din capitala guberniei, dar şi din alte oraşe, chiar şi de la Moscova şi Petersburg, jurişti, în primul rând, la urmă o serie de persoane marcante, ba chiar şi câteva cuconiţe. Fusese bătaie pentru invitaţii. Oaspeţilor simandicoşi – oameni cu vază, respectabili – li se rezervaseră, în mod cu totul excepţional, locuri în spatele mesei la care şedea tribunalul: ca niciodată până atunci, spaţiul respectiv era ocupat de un şir întreg de fotolii în care se instalaseră notabilităţile, ceea ce sub nici un motiv nu s-ar fi admis mai înainte. În sală, cuconetul, fie de la noi din oraş, fie de aiurea, părea să fie în număr precumpănitor; cred că cel puţin jumătate din asistenţă era alcătuită numai din femei. Pe de altă parte, veniseră atâţia jurişti din toate colţurile ţării, încât nu se ştia cum şi unde puteau fi plasaţi, mai cu

seamă că locurile fuseseră din timp reţinute, distribuite, solicitate, în cele din urmă, se înjghebase la repezeală în fundul sălii, dincolo de estrada pe care stătea completul de judecată, un fel de ţarc, unde încăpură toţi oamenii de lege, fericiţi să asiste chiar şi aşa, stând în picioare (fiindcă, din economie de spaţiu, nu exista nici un scaun în ţarc), înghesuiţi ca vai de lume, umăr lângă umăr, la dezbateri. Unele cucoane, mai ales cele proaspăt sosite în oraş, îşi făcuseră apariţia în galeriile sălii gătite foc; majoritatea însă nu fuseseră chiar aşa preocupate de toaletă. Pe chipurile lor se citea aceeaşi avidă curiozitate, o curiozitate isterică, morbidă. Una din particularităţile publicului ce împânzise incinta tribunalului (şi cred că merită sa fie menţionată aici, mai ales că, aşa cum s-a dovedit mai târziu, lucrul acesta a fost remarcat de mai multă lume) o constituia simpatia vădită pe care o manifestau mai toate cucoanele, sau cel puţin marea lor majoritate, pentru Miţea şi râvna cu care doreau să fie achitat – poate tocmai din pricină că avea reputaţia unui donjuan. Se ştia, de asemenea, că urmau să apară în faţa tribunalului două femei, două rivale. Una dintre ele, Katerina Ivanovna, era aşteptată cu un interes palpitant – atâtea lucruri extraordinare, unele aproape de domeniul legendei se auziseră despre dânsa şi despre dragostea pătimaşă pe care continua s-o poarte lui Miţea chiar după ce săvârşise crima. Se vorbea despre mândria ei (nu era în vizită aproape cu nimeni de la noi din oraş) şi despre „legăturile ei în lumea mare”. Se spunea c-ar avea de gând să ceară guvernului autorizaţia de a-l urma pe criminal la locul de ispăşire a pedepsei, pentru a se cununa cu el undeva în fundul pământului, în cine ştie ce galerie de mină. Aceeaşi vâlvă se făcuse şi în jurul Gruşenkăi, rivala Katerinei Ivanovna, care de asemenea trebuia să apară la proces. Întâlnirea celor două femei în instanţă – a trufaşei fete din înalta societate şi a „hetairei” – era aşteptată cu o curiozitate morbidă; de altfel, pe Gruşenka, „piază-rea care-l dusese de râpă pe Feodor Pavlovici şi-l nenorocise şi

pe feciorul său, bietul băiat”, doamnele din localitate o cunoşteau mai bine decât pe Katerina Ivanovna, fiindcă mai avuseseră prilejul s-o vadă şi toate, aproape fără excepţie, se mirau peste măsură cum de putuseră amândoi şi tatăl şi fiul, să-şi piardă minţile pentru o femeie de rând, o simplă târgoveaţa, care nu era nici măcar frumoasă. Într-un cuvânt, clevetirile nu mai conteneau. Ştiu chiar cu certitudine că din cauza lui Miţea se iscaseră conflicte în câteva case. Mai multe cucoane avuseseră un schimb de păreri asupra acestei crime fioroase cu soţii dumnealor, cu care se certaseră furcă; bineînţeles că în urma acestor dispute soţii respectivi care asistau la proces nutreau o vădită antipatie faţă de inculpat, ba chiar îl detestau din toată inima. În general, putem afirma că, spre deosebire de sexul slab, publicul masculin era în unanimitate ostil acuzatului. Pretutindeni vedeai mutre posace, încruntate, unele chiar duşmănoase; şi mutrele astea erau cu prisosinţă răspândite în toată sala. Este adevărat însă că, de când se statornicise la noi în oraş, Miţea izbutise să jignească personal pe mulţi dintre concetăţenii noştri. Bineînţeles, o parte din asistenţă era cu totul indiferentă faţă de soarta delincventului, avea o înfăţişare senină, părea chiar bine dispusă; în schimb, toată lumea era nerăbdătoare să asiste la proces şi să audă sentinţa. Majoritatea bărbaţilor ar fi vrut ca ucigaşul să fie condamnat, în afară poate de oamenii de lege, pe care îi interesa nu latura morală a procesului, ci aspectul juridic de strictă actualitate al lucrurilor. Sosirea renumitului avocat Fetiukovici făcuse mare vâlvă. Se vorbea despre el ca de un talent consacrat, a cărui faimă se răspândise în toată ţara şi nu era prima oară că venea în provincie solicitat ca apărător în procesele penale răsunătoare. Datorită pledoariilor lui, procesele respective deveneau subiectul la ordinea zilei în tot cuprinsul ţării şi multă vreme după aceea lumea încă mai pomenea despre ele. În oraş circulau o mulţime de anecdote pe socoteala procurorului şi a preşedintelui de tribunal. Se vorbea, de

pildă, că procurorul tremura în faţa lui Fetiukovici, că erau vechi adversari, încă din primele timpuri ale carierei lor, pe care amândoi şi-o începuseră la Petersburg, că ambiţiosul Ippolit Kirillovici, pentru care faptul că talentele lui nu fuseseră apreciate la justa lor valoare era o rană veşnic deschisă, se simţise puternic stimulat de procesul Karamazov şi visa să redreseze în sfârşit o carieră ratată, dar că stătea cu inima pierită din pricina lui Fetiukovici în ceea ce priveşte teama lui de Fetiukovici, vă pot încredinţa că părerea concetăţenilor nu corespundea întru totul adevărului. Procurorul nostru nu se lăsa chiar aşa lesne intimidat de un pericol, dimpotrivă, făcea parte dintre oamenii a căror ambiţie creşte şi prinde aripi cu cât primejdia e mai mare. Trebuie să spunem că, în general, procurorul nostru era mult prea inimos din fire şi de o sensibilitate aproape maladivă. Punea atâta suflet în unele procese şi cheltuia atâta energie, încât ai fi zis că tot viitorul şi toată averea lui depindeau de sentinţa finală. De aceea în lumea juriştilor se vorbea despre el cu un zâmbet uşor ironic, deşi tocmai prin zelul de care dădea dovadă îşi făcuse oarecum o reputaţie. Chiar dacă această reputaţie nu era atât de largă, numele lui era totuşi mult mai cunoscut decât şi-ar fi putut închipui cineva, judecând după situaţia modestă pe care o avea în urbea noastră. Se făcea haz mai ales de pasiunea lui pentru psihologie, ceea ce după mine era o greşeală; impresia mea e că procurorul nostru avea un fond mult mai serios decât îl aprecia lumea. Numai că, din păcate, omul acesta bolnăvicios n-a ştiut să se impună de la început şi din cauza asta a fost nevoit să suporte toată viaţa consecinţele.

În ceea ce-l priveşte pe preşedintele tribunalului, n-aş putea spune altceva decât ca era un ins cultivat, omenos, care, practic vorbind, îşi cunoştea perfect meseria, fiind în acelaşi timp însufleţit de ideile cele mai avansate. Era destul de ambiţios, fără a fi totuşi preocupat chiar atât de mult de cariera lui. Idealul vieţii sale era să treacă drept un

om cu năzuinţe progresiste. De altminteri, avea relaţii şi era destul de înstărit. Procesul Karamazov, aşa cum am aflat mai târziu, îl interesa în mod deosebit, propriu-zis mai mult teoretic. Îl preocupa numai fenomenul în sine, considerat ca un produs al orânduirii noastre sociale, ca o expresie a specificului local, categoria din care făcea parte, concluziile pe care le-ar putea trage etc, etc. Faţă de latura particulară a cazului, de tragedia ce se desfăşura în instanţă, ca şi faţă de principalii ei actori, începând cu inculpatul, avea o atitudine destul de indiferentă, aş zice chiar abstractă, probabil aşa cum şi trebuia, de altfel.

Cu mult înainte de intrarea completului de judecată, sala gemea de lume. Tribunalul nostru este înzestrat cu cea mai frumoasă sală din oraş: înaltă, încăpătoare, cu o acustică admirabilă. În dreapta curţii, care îşi avea locul ei pe estradă, fusese instalată o masă cu două rânduri de fotolii pentru juraţi, în stânga se aflau boxa acuzatului şi a apărătorului. Pe o altă masă, la mijloc, în faţa judecătorilor, stăteau înşirate „corpurile delicte”. Printre ele se putea vedea halatul de mătase albă al lui Feodor Pavlovici, plin de sânge, funestul pisălog de aramă cu care se presupunea că fusese ucis bătrânul, cămaşa lui Miţea cu mâneca mânjită de sânge, ca şi haina pătată la spate, în dreptul buzunarului în care-şi vârâse batista îmbibată de sânge, în sfârşit, batista scorţoasă din pricina sângelui ce se închegase, căpătând o culoare cafenie, pe urmă pistolul, pe care Miţea îl încărcase sub ochii lui Perhotin, zicând că vrea să-şi zboare creierii şi pe care Trifon Borisovici i-l şterpelise pe nesimţite la Mokroe, plicul legat cu panglicuţă roză, în care fuseseră cele trei mii de ruble destinate, după cum arăta inscripţia, Gruşenkăi, precum şi alte multe obiecte de care nu-mi mai amintesc acum. Ceva mai încolo, spre fundul sălii, se aflau băncile pentru public, iar în faţa balustradei fuseseră aşezate mai multe scaune pentru martorii care trebuiau să rămână mai departe în sală, după ce îşi vor fi făcut depoziţiile. La orele zece, intră curtea alcătuită din

preşedinte, un membru supleant şi un judecător de pace care se bucura de multă consideraţie printre concetăţeni. Bineînţeles, procurorul îi însoţea. Scund de stat, cu o figură de om suferind de hemoroizi, preşedintele era o persoană robustă, în vârstă de vreo cincizeci de ani, cu părul pe jumătate cărunt, tuns scurt şi purta la butonieră panglica roşie a nu mai ştiu cărui ordin. Procurorul mi se păru – şi nu numai eu, ci toată lumea avu aceeaşi impresie – foarte palid, aproape livid, cu obrajii supţi, ca şi când s-ar fi tras la faţă peste noapte; îl văzusem cu două zile înainte de proces şi arăta cu totul altfel. Preşedintele începu cu întrebarea de rigoare adresată grefierului: „Toţi juraţii sunt prezenţi…?” îmi dau seama însă că mi-ar fi imposibil să continui în ritmul acesta; în primul rând, pentru că sunt o mulţime de lucruri ce mi-au scăpat, fie că nu le-am auzit, fie că nu le-am înţeles prea bine, după cum sunt atâtea amănunte pe care le-am uitat, pe urmă, fiindcă, aşa cum am mai arătat, n-aş avea nici timpul, nici spaţiul necesar pentru a raporta tot ce s-a spus şi ce s-a întâmplat la proces. Ştiu numai că atât acuzarea, cât şi apărarea, adică atât procurorul, cât şi avocatul pledant n-au recuzat decât foarte puţini juraţi. Ţin minte însă precis că juriul era compus din doisprezece membri, dintre care: patru funcţionari de la noi din oraş, doi negustori şi şase ţărani şi târgoveţi din localitate. Îmi amintesc de asemenea că înainte de proces o mare parte din asistenţă şi în primul rând cuconetul, s-au întrebat cu mirare; „Cum e posibil ca un caz atât de complicat, cu atâtea întortocheate subtilităţi şi ascunzişuri psihologice, să fie supus judecăţii unor conţopişti sau unor opincari? Ce poate să priceapă din toată istoria asta un biet arhivar, darmite un ţăran?” Într-adevăr, câteşipatru funcţionarii pe care sorţii îi desemnaseră în ziua aceea să facă parte din juriu erau nişte inşi foarte modeşti, cu posturi insignifiante, cărunţi – în afară de unul singur ceva mai tânăr – pe care elita oraşului abia dacă-i cunoştea. Toţi, oameni simpli, trăind ca vai de lume cu o leafă de mizerie, probabil însuraţi

cu nişte femei balcâze, cu care se sfiau să iasă în lume şi cu o liota de copii, care poate umblau chiar desculţi; oameni pentru care singurul mijloc de a-şi omorî urâtul era să joace din când în când câte o partidă de cărţi şi care, desigur, nu citiseră nimic toată viaţa. Cei doi negustori aveau o mutră gravă, erau nefiresc de tăcuţi şi şedeau ca înşurubaţi în jilţuri; unul dintre ei era bărbierit la faţă şi venise îmbrăcat în straie nemţeşti. Celălalt avea o bărbuţă căruntă şi purta la gât o medalie atârnată cu o panglică roşie. Despre târgoveţii şi ţăranii din juriu n-aş putea spune mare lucru. Târgoveţii din Scotoprigonievsk, de fapt, nu se deosebesc prea mult de pătura rurală, unii chiar îşi câştigă pâinea lucrând pământul. Doi dintre ei purtau haine nemţeşti şi de aceea poate apăreau mai jerpeliţi şi erau mai puţin prezentabili decât ceilalţi. Aşa înot, pe bună dreptate, văzându-i, mi-am pus întrebarea: „Ce au să înţeleagă ei din toată încurcătura asta de iţe?” Cu toate acestea, figurile lor severe, încruntate, produceau o impresie destul de ciudată, aveau ceva impunător în ele, ba chiar o înfăţişare aproape fioroasă.

În sfârşit, preşedintele deschise şedinţa, primul proces de pe rol fiind asasinarea consilierului titular Feodor Pavlovici Karamazav, sau cam aşa ceva, nu mai mi-aduc aminte exact termenii. Aprodul primi dispoziţia să-l introducă pe acuzat şi, o clipă mai apoi, uşa se deschise şi Miţea intră în sală. Se lăsă o tăcere atât de adâncă, încât se putea auzi musca bâzâind. Nu ştiu care va fi fost părerea celorlalţi, mie personal însă Miţea îmi făcu o impresie mai mult decât penibilă. Era extrem de elegant, ca scos din cutie. Mai târziu am aflat că-şi comandase special pentru această ocazie un rând de haine la fostul său croitor de la Moscova, care-i păstrase măsurile. Purta mănuşi negre de piele, noi-nouţe şi rufărie de cea mai fină calitate. Acuzatul străbătu cu paşi mari incinta, privind ţintă drept înainte şi se aşează la locul lui fără să se arate câtuşi de puţin intimidat. O dată cu el îşi făcu apariţia şi vestitul Fetiukovici, apărătorul său;

un murmur înăbuşit tălăzui de la un capăt la celălalt al sălii. Avocatul era un om înalt şi slab, cu nişte picioare deşirate şi uscăţive, cu degete lungi, fine şi foarte albe, bărbierit la faţă, cu părul scurt şi lins, cu buze subţiri, pe care mijea când şi când un zâmbet uşor, ce se preschimba uneori într-o grimasă ironică. Să tot fi avut patruzeci de ani. Altminteri, o figură destul de simpatică dacă n-ar fi fost ochii mici, inexpresivi şi atât de apropiaţi, încât ai fi zis că-i desparte numai osciorul fragil al nasului prelung şi ascuţit. Într-un cuvânt, semăna în chip surprinzător cu o pasăre şi asemănarea aceasta îţi sărea în ochi din primul moment. Fetiukovici era în frac şi cu cravată albă la gât. Mi-aduc aminte că la primele întrebări pe care preşedintele le adresă inculpatului în legătură cu numele, ocupaţia etc, Miţea răspunse răstit şi pe un ton atât de ridicat, încât preşedintele tresări şi se uită la el uimit. Se citi apoi lista persoanelor chemate pentru îndeplinirea procedurii, adică a martorilor şi experţilor din proces. Era un pomelnic întreg; patru dintre martori lipseau; Miusov, care între timp plecase din nou la Paris, dar a cărui declaraţie, luată în cursul instrucţiei preventive, se afla la dosar, doamna Hohlakova şi moşierul Maximov – pe motiv de boală – şi în fine Smerdeakov, a cărui moarte subită fusese constatată de poliţie printr-un proces-verbal. Vestea morţii lui Smerdeakov stârni rumoare în rândurile asistenţei. Episodul acesta neprevăzut era o surpriză pentru multă lume, care nu aflase încă nimic despre sinucidere. Dar ceea ce îi ului pe toţi fu reacţia intempestivă a lui Miţea când auzi că Smerdeakov îşi pusese capăt vieţii. Fără să se scoale de pe scaun, inculpatul strigă în gura mare de răsună toată sala:

— Câinele! Nu putea să moară decât ca un câine!

În momentul acela apărătorul se întoarse brusc spre el, iar preşedintele îl ameninţă că dacă va mai avea încă o ieşire ca asta va fi nevoit să ia măsuri drastice. Miţea dădu din cap precipitat, dar fără să arate câtuşi de puţin c-ar regreta

cumva vorbele lui, şi-i spuse de câteva ori avocatului cu glas. Scăzut:

— Nu zău, nu mai fac! Mi-a scăpat fără să vreau! N-o să se mai întâmple a doua oară.

Acest mic incident, fireşte, nu avu darul să câştige cât de cât bunăvoinţa juraţilor şi a publicului faţă de el. Acuzatul îşi dăduse arama pe faţă, recomandându-se singur. În atmosfera creată de gestul său, grefierul citi actul de acuzare.

Destul de concis, actul cuprindea toate detaliile necesare… Deşi se rezuma doar la expunerea principalelor motive pentru care inculpatul fusese pus sub urmărire, deferit justiţiei etc, etc, ascultându-l, simţii totuşi că mă trec fiorii. Grefierul citea cu glas tare, clar şi răspicat. Întreaga tragedie se desfăşura parcă din nou, puternic reliefată, în faţa auditoriului, redusă la esenţă şi scăldată într-o lumină sinistră, necruţătoare. Ţin minte că îndată ce se termină lectura, preşedintele, ridicând glasul, îl întrebă autoritar pe Miţea:

— Acuzat, recunoşti că eşti vinovat?

Miţea se scula cu o mişcare bruscă în picioare.

— Recunosc că m-am făcut vinovat de beţie şi desfrâu! Strigă el cu o voce care-i surprinse pe toţi, cuprins parcă de exaltare. Da, recunosc c-am trăit ca un trântor şi c-am fost un zurbagiu şi pentru asta sunt vinovat. Mă hotărâsem tocmai să devin un om cinstit până la sfârşitul vieţii, când destinul, cu o lovitură de măciucă, m-a dat peste cap! Nu sunt vinovat însă de moartea bătrânului, a tatălui şi a duşmanului meu neîmpăcat! Şi nici de tâlhărie nu sunt vinovat, nu l-am prădat eu şi nici n-aş fi fost în stare s-o fac; Dmitri Karamazov este un ticălos, dar nu şi un tâlhar!

Rostind aceste cuvinte, Miţea se aşează la locul lui tremurând tot. Preşedintele îl mustră din nou laconic, dar autoritar, rugându-l să răspundă numai la întrebări şi să-şi stăpânească orice izbucniri pătimaşe şi fără rost. După care dispuse să se înceapă audierea martorilor. Aceştia fură

introduşi pentru a presta jurământul. Pentru prima oară îi vedeam pe toţi laolaltă. Fraţii acuzatului fură scutiţi de această formalitate. După ce preotul şi preşedintele le adresară cuvintele de rigoare, martorii fură poftiţi să iasă din sală şi plasaţi, pe cât era posibil, la oarecare distanţă unul de altul, pentru a fi apoi chemaţi rând pe rând înăuntru.

II – MARTORI PRIMEJDIOŞI.

Nu ştiu dacă preşedintele împărţise martorii apărării şi ai acuzării în două grupe distincte şi dacă ordinea în care urma să fie chemaţi fusese stabilită în prealabil. Presupun că da. Ştiu doar atât, că martorii acuzării au fost audiaţi cei dintâi. Repet: nu am de loc intenţia de a reproduce cuvânt cu cuvânt fiecare interogatoriu în parte. De altfel, ar fi o operaţie inutilă, deoarece atunci când au început dezbaterile atât rechizitoriul, cât şi pledoaria apărătorului au rezumat în mod concludent şi pregnant mărturiile în ordinea în care fuseseră depuse, interpretând toate datele culese până atunci în aşa fel, încât să scoată la lumină o anumită teză. Am avut grijă să notez cât mai exact aceste două remarcabile cuvântări şi mai cu seamă unele pasaje pe care le voi menţiona la momentul potrivit, împreună cu un incident extraordinar şi cu totul neprevăzut, care s-a produs cu puţin înainte de a începe dezbaterile şi care, fără doar şi poate, a avut o influenţă nefastă asupra cumplitei sentinţe. Trebuie să spun că de când s-a deschis şedinţa a ieşit în evidenţă în chip izbitor o anumită particularitate a „cazului” respectiv, adică gravitatea neobişnuită a elementelor acuzării în comparaţie cu mijloacele de care dispunea apărarea. Lucrul acesta s-a văzut încă din primul moment, când în austera incintă a tribunalului faptele au prins să se grupeze şi să se acumuleze, făcând să iasă treptat la iveală toată monstruozitatea crimei. Cred că toată lumea a fost din capul locului încredinţată că procesul nu prezintă nici o enigmă, nici un dubiu, că dezbaterile sunt, de fapt, inutile şi dacă totuşi vor avea loc, e vorba numai de

o simplă formalitate, pentru că inculpatul era într-adevăr vinovat, iar crima săvârşită de el categoric şi cu prisosinţă dovedită. Cred chiar că toate doamnele, dar toate, fără nici o excepţie, care doreau cu atâta ardoare achitarea chipeşului inculpat, erau în acelaşi timp pe deplin convinse de vinovăţia lui Miţea. Mai mult încă, am impresia c-ar fi încercat o mare decepţie dacă nu s-ar fi dovedit sută la sută culpabilitatea lui, fiindcă atunci epilogul – adică sentinţa de achitare – n-ar mai fi făcut nici un efect. E într-adevăr curios: cuconetul nu avea nici cea mai mică îndoială că până la urmă acuzatul va fi achitat, în virtutea următorului raţionament: „Este vinovat, dar nu se poate să nu-l achite, trebuie să-l achite din umanitarism, pentru triumful ideilor noi, în numele sentimentelor de care se face atâta caz în ziua de azi etc, etc.” Tocmai de aceea dăduseră năvală cu atâta înfrigurare în sala de şedinţe a tribunalului. Pe bărbaţi, în schimb, îi interesa mai cu seamă duelul dintre procuror şi faimosul Fetiukovici. Toată lumea se întreba nedumerită ce putea să facă într-un caz atât de disperat, cu tot talentul său oratoric, chiar o somitate a baroului, cum era considerat apărătorul lui Miţea? De aceea erau toţi numai ochi, urmărindu-i fiece mişcare cu o atenţie încordată. Totuşi, până la începutul pledoariei, Fetiukovici rămase o enigmă pentru toată lumea. Persoanele mai experimentate bănuiau că avocatul proceda potrivit unei metode personale, că-şi făcuse un plan de acţiune, avea un ţel pe care voia să-l atingă, dar care putea fi ţelul acesta nimeni nu era în sure să ghicească. Oricum, încrederea în sine şi siguranţa pe care le arăta săreau în ochi. În afară de asta, de la început toată lumea avu plăcuta surpriză de a constata că într-un răstimp destul de scurt – două-trei zile – de când venise la noi în oraş, Fetiukovici reuşise să aprofundeze cazul cu o seriozitate într-adevăr remarcabila, până în cele mai mici amănunte. Se povestea mai apoi cu satisfacţie cum izbutise, bunăoară, să-i „înfunde” pe toţi martorii acuzării, făcându-i să se încurce în depoziţiile lor şi

mai ales să-i discrediteze în aşa fel, încât mărturiile lor rămâneau sub semnul întrebării. De altfel, mulţi presupuneau că nu putea fi la mijloc decât o simplă jonglerie, o demonstraţie de virtuozitate juridică, pentru a da mai multă strălucire pledoariei, etalând toate faimoasele chichiţe avocăţeşti. Se înţelege de la sine că prin „compromiterea” martorilor procesul nu obţinea vreun avantaj real, decisiv, că avocatul, fireşte, îşi dădea seama de asta mai bine decât toată lumea şi că, devreme ce se hotărâse să recurgă la acest procedeu, înseamnă că avea un scop bine determinat, o armă secretă pe care deocamdată o ţinea în rezervă ca s-o scoată în vileag în momentul oportun. Până atunci însă conştient de puterea lui, Fetiukovici părea că se joacă, făcând pe grozavul. Aşa, de pildă, când se procedă la interogarea lui Grigori Vasilievici, fostul camerier al lui Feodor Pavlovici, cel care, după cum se ştie, declarase un lucru de o importanţă capitală în proces, afirmând că „uşa dinspre grădină fusese deschisă, apărătorul abia aşteptă să-i pună la rândul său întrebări, ca să-l sucească în fel şi chip pe bietul martor, fără să-l slăbească o clipă. Trebuie să spunem că Grigori Vasilievici intrase în sală cu foarte mult sânge rece, fără să se arate câtuşi de puţin intimidat de solemnitatea tribunalului sau de publicul care-l asculta; avea un aer calm, aş zice chiar marţial. Bătrânul îşi făcu depoziţia atât de sigur de sine, de parcă ar fi stat de vorbă între patru ochi cu nevastă-sa, Marfa Ignatievna, dar pe un ton ceva mai deferent. Era cu neputinţă să-l facă cineva să-şi piardă cumpătul. Procurorul începu prin a-l descoase pe îndelete, cerându-i o serie de amănunte în legătură cu viaţa de familie a Karamazovilor. Tabloul, aşa cum îl zugrăvi el, era scăldat într-o lumină foarte vie. Se vedea, se simţea clar că martorul este sincer şi nepărtinitor. Bunăoară, la un moment dat, cu tot respectul adânc pe care îl vădea faţă de memoria fostului său stăpân, Grigori Vasilievici mărturisi totuşi că boierul fusese nedrept cu Miţea şi că nu-şi

crescuse băiatul „aşa cum ar fi trebuit”. Să nu fi fost eu, când era mititel, l-ar fi mâncat de viu păduchii, declară el, vorbind despre copilăria lui Miţea. Şi apoi nu şade frumos ca tatăl să-şi oropsească feciorul aşa cum a făcut dânsul când a trebuit să răfuiască socotelile pentru averea rămasă de la răposata maică-sa.” La întrebarea procurorului, pe ce se bizuie când afirmă că Feodor Pavlovici îşi oropsise feciorul la împărţirea averii. Spre surprinderea tuturor, Grigori nu putu să dea un răspuns mai precis, mulţumindu-se să repete că lui Miţea „nu i se făcuse parte dreaptă” la împărţeală, că băiatul, fără doar şi poate, „mai avea de primit de la taică-său câteva mii de ruble”. Trebuie să menţionez că procurorul insista asupra acestei întrebări – dacă e adevărat că Feodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Miţea – pe care o punea tuturor martorilor, bineînţeles dacă socotea că sunt în măsură să ştie ceva, chiar şi lui Aleoşa şi mai apoi şi lui Ivan Feoyorovici, dar niciunul dintre ei nu fu în stare să aducă vreo lămurire în plus; toţi, deopotrivă, confirmau faptul ca atare, fără să poată înfăţişa vreo dovadă care să merite cât de cât a fi luată în seamă. În momentul când Grigori povesti scena petrecută la masă, în seara în care Dmitri Feodorovici intrase buzna în casă peste ei şi-l bătuse crunt pe taică-său, ameninţându-l cu moartea, o atmosferă sinistră învălui întreaga sală, cu atât mai impresionantă cu cât bătrâna slugă vorbea liniştit, fără cuvinte de prisos, folosind un limbaj colorat şi tocmai de aceea extrem de sugestiv. Mărturisi că nu-i ţinea supărare lui Miţea pentru că îl bruftuluise atunci, lovindu-l peste obraz şi buşindu-l de podele şi că de mult îl iertase pentru ocara asta. Despre răposatul Smerdeakov spuse – făcându-şi semnul crucii – că era un flăcău de ispravă, dar neghiob din născare, secătuit de boală şi mai ales fără credinţă în Dumnezeu şi că de aceea ajunsese păgân, fiindcă aşa-i băgaseră în cap Feodor Pavlovici şi cu băiatul mai mare al boierului, Ivan Feodorovici. Încolo, îl lăudă din toată inima pentru cinstea

lui, pomenind despre întâmplarea cu banii pe care boierul îi pierduse cândva prin curte, iar Smerdeakov îi adusese numaidecât înapoi, în loc să fi căutat să-i dosească, „fapt pentru care, spuse el, boierul îi dăruise atunci un galben”, pentru încrederea lui deplină. Cât despre uşa pe care declarase c-ar fi văzut-o deschisă, susţinu sus şi tare ca într-adevăr aşa fusese. De altfel, interogatoriul lui se lungi atât de mult, încât mi-ar fi peste putinţa să-l reconstitui în amănunţime, în sfârşit, veni şi rândul apărătorului să-i pună întrebări şi Fetiukovici se interesă înainte de toate de plicul în care, zice-se, Feodor Pavlovici ar fi pus trei mii de ruble pentru „o anumită persoană”. „L-ai văzut cumva cu ochii dumitale, de vreme ce ani de zile, după câte ştiu, dumneata ai stat în preajma boierului?” Grigori recunoscu că nu-i văzuse şi nici nu auzise nimic despre bani, decât doar atunci când „toată lumea a început să vorbească”. La rândul său, Fetiukovici repetă întrebarea tuturor martorilor care ar fi putut să aducă o lumină în privinţa asta, cu aceeaşi insistenţa cu care procurorul se interesa de împărţeala moştenirii. De fiecare dată răspunsul fu acelaşi: niciunul dintre martori nu avusese prilejul să vadă pachetul, deşi mai toţi ştiau de existenţa lui din auzite. Perseverenţa de care dădea dovadă apărătorul în această privinţă era prea evidentă ca să nu bată la ochi.

— Acum, dacă îmi dai voie, aş vrea să te mai întreb ceva, rosti pe neaşteptate Fetiukovici. Din ce era făcut balsamul, sau, mai bine zis, licoarea aceea cu care – aşa cum reiese din declaraţia de la dosar – ţi-ai frecat atunci seara, la culcare, şalele ca să-ţi treacă junghiul?

Grigori se uită la el câteva clipe ca năuc, fără să spună nimic şi în sfârşit murmură:

— Din salvie.

— Numai din salvie? Altceva nu mai avea?

— Foi de pătlagină.

— Poate şi piper? Îl trase de limbă Fetiukovici.

— Şi piper.

— Şi aşa mai departe. Toate astea macerat în votcă?
— În spirt curat.
Prin sală trecu un zvon de râsete.
— Ca să vezi, chiar în spirt curat! Şi după ce ţi-ai frecat spatele, pare-mi-se c-ai deşertat sticla, dând pe gât ce mai rămăsese înăuntru; mai înainte însă nevasta dumitale a descântat-o, şoptind o cucernică rugăciune, cunoscută numai de dânsa, nu-i aşa?
— Da.
— Şi ai băut mult? Cât? Un păhărel, două?
— Un pahar de apă.
— Chiar un pahar? Poate un pahar şi jumătate?
Grigori nu răspunse. Începuse parcă să se dumerească unde băteau întrebările avocatului.
— Un pahar şi jumătate de spirt curat, nu-i rău, nu-i aşa? Ajunge ca să vezi deschise chiar şi „porţile raiului”, darmite uşa dinspre grădină?
Grigori amuţise. În sală se auziră din nou râsete. Preşedintele se foi pe scaun. Fetiukovici îşi încolţi mai strâns victima.
— Ai putea dumneata să-mi spui precis dacă, în momentul când ai văzut uşa dinspre grădină deschisă, dormeai sau erai treaz?
— Eram în picioare.
— Asta-i nu-i o dovadă că nu dormeai (râsetele din sală se înteţiră). În momentul acela, bunăoară, ai fi putut să răspunzi dacă te-ar fi întrebat cineva în ce an suntem acum?
— Nu ştiu.
— Dar dumneata ştii în ce an al erei noastre, adică de la naşterea lui Hristos, suntem?
Descumpănit, Grigori se uita în ochii călăului său. Oricum, nu era de crezut că nu ştie nici măcar în ce an suntem.
— Poate că ai putea să ne spui totuşi câte degete ai la mână.

— Sunt un biet om de rând, rosti deodată cu glas tare şi răspicat Grigori. Dacă cei mari binevoiesc să-şi bată joc de mine, eu trebuie să tac şi să înghit.

Fetiukovici nu mai găsi nimic de spus. Atunci interveni şi preşedintele, ca să-i reamintească sentenţios că întrebările trebuie să se refere numai la obiectul dezbaterilor. Fetiukovici îl ascultă până la capăt, apoi, înclinându-se cu demnitate, declară că nu mai are nimic de întrebat. Fireşte că până la urmă atât publicul, cât şi juraţii rămaseră cu un grăunte de îndoială în sinea lor cu privire la depoziţia unui om care, aflându-se încă sub efectul „tratamentului", era în stare să vadă aievea chiar şi „porţile raiului" şi care, în schimb, nu ştia să spună în ce an de la naşterea lui Hristos suntem; aşa încât apărătorul îşi atinsese scopul. Tocmai atunci însă se produse un mic incident. Înainte de a-i îngădui lui Grigori să se retragă, preşedintele se adresă acuzatului, întrebându-l dacă are ceva de spus cu privire la depoziţia martorului.

— În afară de povestea cu uşa, totul este exact! Declară Miţea. Îi mulţumesc martorului pentru că m-a curăţat pe vremuri de păduchi şi pentru că mi-a iertat loviturile; toată viaţa lui a fost un om cinstit şi devotat tatii, ca un dulău credincios.

— Acuzat, alege-ţi te rog expresiile! Îl apostrofă sever preşedintele.

— Da ce, eu sunt câine?! Bombăni Grigori.

— Atunci sunt eu! Exclamă Miţea. Dacă te supără vorba asta, o iau asupra mea şi-ţi cer iertare am fost hain, m-am purtat ca o brută cu bietul bătrân! Şi cu Esop am fost hain.

— Cu care Esop? Îl întrebă încruntat preşedintele.

— Cu Pierrot… cu tatăl meu, Feodor Pavlovici.

Preşedintele îl mustră din nou cu asprime, recomandându-i pe un ton autoritar să-şi aleagă mai bine expresiile şi-i atrase atenţia:

— În felul acesta nu faci decât să-ţi agravezi situaţia în ochii judecătorilor.

Apărătorul folosi o manevră tot atât de abilă şi în cazul lui Rakitin. Trebuie să spun că Rakitin era o figură importantă printre martorii la proces, în care procurorul îşi pusese mari speranţe. Se constatase că era la curent cu multe lucruri, uluitor de multe, că fusese la unul şi la altul, văzuse tot, discutase cu toată lumea şi cunoştea în cele mai mici amănunte biografia lui Feodor Pavlovici, ca şi a celorlalţi Karamazovi. Ce-i drept, nici el nu ştia despre plicul cu cele trei mii de ruble decât ceea ce auzise din gura lui Miţea. În schimb, descrise în amănunţime năzbâtiile pe care inculpatul le făcuse în local la „Metropol”, toate cuvintele şi gesturile lui menite să-l compromită; povesti chiar şi întâmplarea cu „Şomoiogul de câlţi”. Vreau să zic cu căpitanul Sneghirev. Nici el însă nu fu în stare să dea informaţii mai precise în legătură cu punctul capital pe care trebuia să-l lămurească şi anume, dacă era adevărat că Feodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Miţea. Şi căută să scape cu câteva platitudini dispreţuitoare: „Cine mai poate să ştie care din ei e vinovat şi să-şi dea seama cum, cine şi cui a rămas dator, când în familia Karamazov domneşte o asemenea harababură, că nici ei înşişi nu mai înţeleg nimic şi nu sunt capabili să descurce lucrurile?” După părerea lui, această sângeroasă tragedie era o consecinţă firească a moravurilor învechite de pe vremea iobăgiei şi a haosului în care zace Rusia, lipsită de instituţiile cele mai necesare, într-un cuvânt, se folosi de posibilitatea ce i se oferise ca să-şi expună opiniile. În cursul acestui proces, domnul Rakitin pentru prima oară avea prilejul să dea întreaga măsură a capacităţii domniei-sale şi sa iasă în evidenţă; procurorul, care ştia că începuse tocmai să scrie pentru nu ştiu ce revistă un articol despre izvoarele adevărate ale crimei, cită chiar în rechizitoriul lui (aşa cum vom avea ocazia să vedem ceva mai încolo) unele idei formulate în articolul respectiv, al cărui cuprins probabil că-l cunoştea. Scenele zugrăvite de martor erau atât de sumbre, de sinistre, încât „acuzarea” căpătă şi mai multă

greutate. În general, expunerea lui avu darul să cucerească auditoriul prin independenţa gândirii şi concepţiile ei generoase. Mai mult chiar, câteva aplauze neaşteptate subliniară perioadele referitoare la iobăgie şi la haosul ce bântuia Rusia. Fiind încă foarte tânăr, Rakitin săvârşi totuşi o mică greşeală, de care apărătorul se grăbi să profite pe loc. Întrebat dacă o cunoaşte pe Gruşenka, Rakitin, conştient de succesul obţinut şi încântat că izbutise să se ridice la o atât de sublimă altitudine spirituală, îşi permise să vorbească oarecum dispreţuitor despre Agrafena Alexandrovna, „fosta ţiitoare a negustorului Samsonov”. Puţin mai apoi ar fi dat nu ştiu ce ca să nu fi rostit aceste cuvinte pe care se pare că abia le aştepta Fetiukovici ca să-l strângă cu uşa. De unde putea să-i treacă prin cap lui Rakitin că, într-un răstimp atât de scurt, avocatul reuşise să afle nişte detalii atât de intime?

— Permiteţi-mi să vă întreb, începu apărătorul cu un surâs amabil, aproape prietenos, când îi veni rândul să-l chestioneze. Dumneavoastră sunteţi desigur domnul Rakitin, autorul unei broşuri editate de eparhie şi intitulate Viaţa părintelui Zosima, răposat întru Domnul, pe care am citit-o recent cu o deosebită plăcere, o lucrare ce mărturiseşte un spirit profund religios, însoţită de o minunată şi cucernică închinare către preasfinţia-sa?

— N-am scris-o ca să fie tipărită… A fost publicată mai târziu, murmură puţin derutat şi cam stingherit Rakitin.

— O, admirabil! Un gânditor ca dumneavoastră trebuie sa aibă o perspectivă cât mai largă care să îmbrăţişeze toate fenomenele sociale! Cu sprijinul preasfinţiei-sale, această broşură atât de utilă, scrisă de dumneavoastră, a fost răspândită, aducând, firește, un real folos… Pe mine, de fapt, mă interesează cu totul altceva: aţi declarat adineauri că o cunoaşteţi destul de bine pe doamna Svetlova? (Nota bene: Gruşenka se numea Svetlova, lucru pe care l-am aflat abia cu prilejul procesului.)

— Nu sunt obligat să dau cont de toate cunoştinţele mele… Sunt un om tânăr… Cine poate fi tras la răspundere pentru toată lumea cu care se întâmplă să aibă de-a face? Se aprinse Rakitin.

— Înţeleg, înţeleg, natural! Se grăbi să se scuze Fetiukovici, prefăcându-se la rândul său încurcat. Ca pe orice om la vârsta dumneavoastră, era explicabil să vă intereseze o femeie tânără şi frumoasă, care avea casă deschisă şi primea cu atâta amabilitate floarea tineretului monden din acest oraş. Dar… Voiam numai să ştiu dacă vă mai aduceţi aminte că, în urma cu două luni, doamna Svetlova a ţinut foarte mult să-l cunoască pe cel mai mic dintre fraţii Karamazov, Alexei Feodorovici şi că v-a promis douăzeci şi cinci de ruble ca să-l aduceţi la dânsa, aşa cum era îmbrăcat – cu rasa călugărească, vreau să zic. După cum s-a aflat, dorinţa i-a fost împlinită chiar în seara zilei când s-a întâmplat cumplita tragedie care constituie obiectul procesului actual. În seara aceea dumneavoastră aţi fost împreuna cu Alexei Karamazov acasă la doamna Svetlova. Aş vrea să ne spuneţi dacă aţi primit într-adevăr de la dânsa cele douăzeci şi cinci de ruble promise drept recompensă.

— A fost numai o glumă… Nu văd în ce măsură v-ar putea interesa… Am primit banii doar aşa, în glumă… cu gândul să-i restitui mai pe urmă…

— Prin urmare, i-aţi primit. Dar nu i-aţi restituit până în momentul de faţă… Sau i-aţi restituit?

— Astea-s fleacuri… Murmură Rakitin. Nu pot răspunde la asemenea întrebări… Bineînţeles c-am să-i restitui…

Preşedintele găsi cu cale să intervină, dar apărătorul declară că nu mai avea nici o întrebare de pus domnului Rakitin. Aşa că domnul Rakitin se retrase din scenă cam plouat. Impresia înălţătoare pe care o lăsase discursul său fusese spulberată şi, petrecându-l cu privirea până la uşa, Fetiukovici părea că spune publicului: „Poftim, ca să vedeţi câte parale fac aceşti nobili acuzatori!” în momentul acela,

după câte îmi amintesc, avu loc un nou incident provocat de Miţea: revoltat de tonul cu care Rakitin vorbise despre Gruşenka, inculpatul răcni din boxă: „Bernard!” Iar când mai apoi preşedintele, după audierea lui Rakitin, îl întrebă dacă are ceva de spus în legătură cu depoziţia martorului, Miţea strigă în gura mare:

— Mi-a cerut bani cu împrumut când eram la închisoare! Un Bernard, nu merită decât să-l scuipi în ochi, un arivist, un ateu care a înşelat buna-credinţă a preasfinţiei-sale!

Acuzatul fu bineînţeles admonestat din nou pentru ieşirea lui violentă. În orice caz însă domnul Rakitin primise lovitura de graţie. Cu acelaşi mediocru rezultat se încheie şi depoziţia căpitanului Sneghirev, dar dintr-un motiv cu totul diferit. Martorul se prezentă în faţa instanţei într-un hal fără de hal, murdar, cu hainele rupte şi cizmele pline de noroi şi, cu toate că se luaseră toate precauţiile, fiind chiar supus unei „expertize” preliminare, se dovedi beat mort. Din capul locului refuză categoric să arate împrejurările în care fusese insultat de Miţea.

— Să-l ierte Dumnezeu! Iliuşecika m-a oprit să scot măcar un cuvânt despre asta. S-o îndura Dumnezeu şi m-o răsplăti pe lumea cealaltă…

— Cine te-a oprit să vorbeşti? La cine te referi?

— Cine? Iliuşecika, puiul tatii. „Tăticule, zicea, ce urât s-a purtat cu dumneata, tăticule!” Aşa mi-a spus; şedeam amândoi acolo, lângă piatra noastră… Acum e pe moarte, sărăcuţul!

Căpitanul izbucni în lacrimi şi căzu în genunchi la picioarele preşedintelui. Fu scos degrabă, în râsetele publicului. Efectul pe care-l sconta procurorul, deşi pregătit dinainte, se dusese pe copcă.

Apărătorul continuă să utilizeze toate mijloacele pe care le avea la îndemână, dovedind, spre mirarea crescândă a publicului din sală, că într-adevăr cunoştea ca pe apă fiece hârtie din dosar. Aşa, de pildă, la început depoziţia lui Trifon Borisovici păru să aibă oarecare greutate, fiind, cum era şi

de aşteptat, cu totul defavorabilă acuzatului. Hangiul făcu socoteala pe degete că prima oară când fusese la Mokroe, cu o lună înainte de crimă, Miţea cheltuise trei mii de ruble ca nimica, „poate doar ceva-ceva mai puţin. Numai câţi gologani a lepădat la ţigănci! Nu mai vorbesc că pe păduchioşii ceia de mocofani nu i-a cinstit să zici cu o băncuţă de cincizeci de căciulă, ci cu hârtii de douăzeci şi cinci de ruble! D-apoi cât i s-a mai furat! Pas de mai prinde hoţul! Dacă n-a lăsat nici o urmă, cum să-l afli, când dumnealui arunca banii cu nemiluita?! Aşa-i lumea pe la noi, taie păcătoasă, n-are frică de Dumnezeu. Barem pe fetele noastre ştiu că le-a înzestrat. De unde erau săraci lipiţi, de atunci s-au procopsit cu toţii.” Într-un cuvânt, nu scăpă din vedere nici o băncuţă risipită, adunând para cu para, de parcă ar fi socotit pe abac. Aşa că declaraţia lui Miţea, care susţinea că nu cheltuise decât o mie cinci sute de ruble, păstrând restul în chip de amuletă la sân, fu răsturnata dintr-o lovitură. „Am văzut cu ochii mei trei mii de ruble în mâinile dumnealui, trei mii în cap. Am văzut foarte bine, că doar m-oi fi pricepând şi eu să număr banii!” rosti sus şi tare Trifon Borisovici, care îşi dădea toată osteneala să intre pe sub pielea „mărimilor”. Când veni apoi rândul apărării să pună întrebări, avocatul, în loc sa caute cumva să infirme depoziţia martorului, se mulţumi să aducă vorba despre o întâmplare petrecută cu o lună înainte de arestare, cu prilejul primului chef pe care Miţea îl făcuse la Mokroe. Doi mujici, dintre care unul era Timofei surugiul, iar celălalt Akim, găsiseră în tindă o sută de ruble pierdute de Miţea la beţie. Oamenii ridicaseră banii de jos şi-i încredinţaseră lui Trifon Borisovici, iar hangiul îi cinstise cu câte o rublă pe fiecare. „Aş vrea să ştiu, întrebă avocatul, dac-ai avut grijă ori nu să-i restitui între timp domnului Karamazov.” Trifon Borisovici încercă s-o scalde, ca să scape cu faţa curată; dar, după confruntarea cu cei doi mujici, fu nevoit a recunoaşte că istoria cu suta era adevărată, adăugind însă ca înapoiase banii lui Dmitri

Feodorovici chiar atunci pe loc, „ca un om cinstit, numai că dumnealui era beat criţă şi nu cred că-şi mai aduce aminte.” Cum însă până la confruntare, tăgăduise cu tot dinadinsul că s-ar fi găsit ceva, declaraţia ulterioară cu privire la restituirea banilor lui Miţea care, zicea el, ar fi fost în stare de ebrietate, fu înregistrată sub semnul întrebării. În felul acesta, unul din martorii cei mai primejdioşi propuşi de Procuratură plecă de la bară discreditat şi cu reputaţia hărtănită. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu cei doi polonezi, care se prezentară ţanţoşi şi siguri pe ei în faţa instanţei. Înainte de toate şi unul şi altul ţinură să mărturisească în gura mare că „au servit coroana”, ca după aceea sa declare amândoi că pan Miţea încercase să le cumpere onoarea, oferindu-le trei mii de ruble şi că văzuseră un teanc de bani în mâna lui. Pan Mussjalowicz îşi împestriţa frazele cu o mulţime de cuvinte poloneze, şi, observând că lucrul acesta îi dădea oarecare prestanţă în ochii preşedintelui şi ai procurorului, căpătă curaj şi îşi continuă depoziţia în limba polonă. Dar Fetiukovici îl prinse numaidecât în laţ; oricât căută s-o sucească, Trifon Borisovici, care fusese rechemat în sală, se văzu silit să recunoască, în cele din urmă, că pan Wrublewski înlocuise perechea de cărţi pe care hangiul o adusese în salonul albastru şi că pan Mussjalowicz trişase de două ori în timp ce împărţea cărţile. Lucrul acesta îl confirmă şi Kalganov în depoziţia lui, aşa încât cei doi pani plecară cu coada între picioare, în hazul asistenţei.

La fel păţiră şi ceilalţi martori care puteau primejdui cumva situaţia acuzatului. Fetiukovici reuşi să-i desfiinţeze pe fiecare în parte, punându-i într-o lumină atât de puţin priincioasă, încât se retraseră cu toţii definitiv compromişi. Publicul, fie că era vorba de jurişti, fie numai de simpli curioşi, îl privea cu admiraţie, fără să înţeleagă totuşi ce importanţă poate avea lucrul acesta şi în ce măsură ar putea fi decisiv, deoarece toată lumea îşi dădea seama că acuzarea era situată pe o poziţie invincibilă, profilându-se

din ce în ce mai ameninţătoare. Siguranţa însă şi liniştea pe care o dovedea „marele maestru” erau atât de convingătoare, încât aşteptau cu toţii să vadă ce o să se mai întâmple: doar nu venise de florile mărului o asemenea „personalitate” şi nici nu era el omul care să se înapoieze acasă cu mâinile goale.

III – EXPERTIZA MEDICALĂ ŞI UN FUNT DE ALUNE.

Expertiza medicală nu reuşi nici ea să atenueze cât de cât vina ce i se aducea inculpatului. De altfel, se pare că nici Fetiukovici, după cum se constată mai târziu, nu era prea convins c-o să dea vreun rezultat. Această formalitate fusese admisă, de fapt, numai datorită insistenţelor Katerinei Ivanovna, care adusese special de la Moscova o somitate a lumii medicale. Fireşte, apărarea n-avea nimic de pierdut, putea cel mult să câştige teren. Cu toate astea, din pricina divergenţei intervenite între medicii consultanţi, lucrurile luară până la urmă o întorsătură comică. Medicii propuşi pentru expertiza erau: faimosul practician adus de la Moscova, doctorul Herzenstube şi tânărul ucenic al lui Esculap, Varvinski. Ultimii doi figurau, de altminteri, ca martori în proces la propunerea procurorului. Dintre experţi, doctorul Herzenstube fu audiat cel dintâi. Era un bătrânel de vreo şaptezeci de ani, scund şi îndesat, cu părul cărunt şi o chelie destul de pronunţată, care se bucura de o bună reputaţie în localitate, unde era preţuit şi respectat de toată lumea. Extrem de conştiincios din punct de vedere profesional, Herzenstube era în acelaşi timp un om de ispravă şi foarte evlavios, un fel de hermhutter sau „frate morav”. Stabilit de mult la noi în oraş, medicul ştiuse totdeauna să-şi păstreze demnitatea. Bun la suflet, îngrijea fără plată bolnavii lipsiţi de mijloace, intrând în orice cocioabă, ba uneori lăsând pacientului chiar şi bani pentru medicamente. În schimb, era încăpăţânat ca un catâr; dacă-i intra ceva în cap, nu era chip să-l clinteşti nici cu o iotă. Pe de altă parte, tot oraşul aflase că, deşi venit numai de câteva zile în mijlocul nostru, ilustrul medic moscovit îşi

permisese să facă unele aprecieri extrem de jignitoare pe seama lui Herzenstube. Şi nu numai o singură dată; cu toate că somitatea moscovită lua douăzeci şi cinci de ruble pentru vizită, nici mai mult, nici mai puţin, se găsiseră destui bolnavi care să-i solicite consultaţii. Toţi aceştia, fireşte, erau pacienţii doctorului Herzenstube, iar faimosul practician nu se sfia să critice foarte caustic tratamentele prescrise de dânsul; ba până la urmă, de câte ori era chemat la vreun bolnav, nici nu apuca bine să intre pe uşă şi întreba: „Cine te-a doftoricit? Herzenstube? He-he!”. Lucru care nu se putea să nu ajungă la urechile celui în cauză. Aşadar, cum spuneam, experţii se prezentară rând pe rând în faţa instanţei. Doctorul Herzenstube declară ritos că „facultăţile pishice ale inculpatului prezentau o evidentă anomalie.” După ce făcu apoi o serie de consideraţii pe care cred că nu e cazul să le reproduc, adăugă în încheiere că această anomalie rezulta nu numai din antecedentele acuzatului, ci chiar din comportarea lui în instanţă. Rugat să precizeze ce anume i se păruse atât de curios în atitudinea lui Miţea, bătrânul medic mărturisi cu toată sinceritatea şi cu o incomparabila candoare că, atunci când intrase în sală, acuzatul avusese „un aer foarte ciudat, cu totul nepotrivit cu împrejurările; mergea ţeapăn ca un soldat, uitându-se drept înainte, când logic ar fi fost să privească în sală, spre stânga, în partea unde se aflau doamnele, fiind un binecunoscut admirator al sexului frumos şi, deci, în momentul acela, ar fi trebuit să fie preocupat exclusiv de părerea cucoanelor”, afirmă în concluzie bătrânelul în limbajul lui caracteristic. Trebuie să spunem că doctorul Herzenstube vorbea cu multă plăcere ruseşte, dar nu ştiu cum se făcea că toate frazele lui sunau ca şi cum ar fi fost traduse din germană, ceea ce însă pe dânsul nu părea să-l incomodeze câtuşi de puţin. Toată viaţa lui medicul fusese convins că vorbeşte impecabil limba ţării, „mai corect chiar decât autohtonii”. Şi mai cu seamă avea obiceiul să citeze la tot pasul câte un proverb, adăugind de

fiecare dată că dictoanele ruseşti sunt cele mai frumoase şi mai expresive din lume. În plus, distrat cum era, în focul discuţiei adesea i se întâmpla să uite cuvintele cele mai uzuale, pe care le cunoştea foarte bine, dar care Dumnezeu ştie de ce îi zburau pe negândite din minte. La fel păţea, de altfel şi când vorbea graiul său matern: la un moment dat începea să-şi fluture mâna prin faţa ochilor, ca şi cum ar fi vrut să prindă din zbor o expresie ce-i scăpa şi cu nici un preţ nu s-ar fi înduplecat să continue până nu şi-o reamintea. Observaţia lui că inculpatul; ar fi trebuit să arunce ocheade doamnelor atunci când intrase pe uşă stârni o rumoare veselă în sală. Herzenstube se bucura de toată, simpatia cuconetului nostru, cu atât mai mult cu cât se ştia că, evlavios şi pudic din fire, bătrânul holtei avea un adevărat cult pentru femei, pe care le socotea nişte fiinţe ideale, superioare. Cu atât mai mare fu, aşadar, surpriza pe care o produse constatarea lui neaşteptată.

La rândul său, ilustrul reprezentant moscovit al medicinii confirmi tranşant şi autoritar că într-adevăr starea psihică a inculpatului era anormală „în cel mai înalt grad”. După care vorbi pe larg şi într-o formă savantă despre diverse stări morbide şi”manii”, pentru a declara în concluzie că, după toate informaţiile culese de el, acuzatul avusese cu certitudine chiar cu câteva zile înainte de a fi arestat manifestări maladive şi ca săvârşise crima aproape involuntar, deşi era perfect lucid m momentul acela, fiind incapabil să se împotrivească impulsului morbid ce-l stăpânea. Pe lângă alte manifestări maladive, medicul constatase că inculpatul mai era şi maniac, ceea ce, după opinia domniei-sale, putea fi un prim simptom de alienaţie mintală. (Nota bene. Am căutat să rezum prelegerea ilustrului medic, care s-a exprimat în termeni foarte savanţi, ca un adevărat specialist în materie.) „Toate acţiunile lui sunt într-o flagrantă contradicţie cu bunul-simţ şi logica, continua el. Lăsând deoparte lucrurile pe care nu le-am văzut cu ochii mei, crima şi toate celelalte împrejurări ale

acestei catastrofe, pot să vă spun că, stând de vorbă cu el acum două zile, tot timpul cât a durat discuţia a avut o privire fixă, stranie. Din când în când, începea să râdă din senin, fără nici un motiv. Pare să sufere în permanenţă de o irascibilitate cu totul inexplicabilă. Uneori se trezeşte rostind nişte cuvinte bizare, de pildă „Bernard, etică” şi aşa mai departe, fără nici o legătura cu discuţia.” Dovada cea mai sigură a existenţei unei manii o constituia, după părerea medicului moscovit, faptul că inculpatul nu putea să vorbească fără să-şi iasă din fire despre cele trei mii de ruble de care se socotea frustrat, în timp ce de orice alte insuccese şi necazuri pe care le suferise îşi amintea cu inima uşoară. În fine, din datele pe care izbutise să le culeagă, reieşea că şi mai înainte avusese adevărate accese de furie de câte ori venea vorba despre cele trei mii de ruble, deşi toată lumea spunea că, altminteri Miţea era un om dezinteresat, care nu ţinea de loc la bani. „Cât priveşte părerea savantului meu confrate care susţinea adineauri că, intrând în sală, acuzatul ar fi trebuit să-şi întoarcă privirea spre cucoane, iar nu să se uite drept înainte – adăugă cu ironie eminentul medic moscovit încheindu-şi depoziţia – nu pot spune altceva decât că aserţiunea domniei-sale este pe cât de frivolă, pe atât de eronată, deşi sunt întru totul de acord cu dânsul că în momentul când a trecut pragul acestei încăperi, în care ştia că urmează să i se decidă soarta, inculpatul n-ar fi trebuit să aibă privirea aţintită drept înainte şi că lucrul acesta poate fi într-adevăr un indiciu asupra stării anormale în care se găseşte în clipa de faţă. Nu înţeleg însă de ce privirea lui trebuia neapărat să fie îndreptată spre stânga, adică în partea unde stau doamnele, când mult mai firesc ar fi fost să se uite spre dreapta, căutându-şi din ochi apărătorul, unica lui speranţă, omul de care depinde acum destinul său.” Rostită apăsat, pe un ton ce nu admitea nici un fel de contradicţie, părerea eruditului medic suna ca o sentinţă. Comicul situaţiei pe care o crease divergenţa dintre cei doi experţi ieşi cu atât

mai mult în relief în urma concluziei formulate de Varvinski audiat după ceilalţi doi. Acesta opina că inculpatul era perfect normal şi tot aşa fusese şi în trecut. E adevărat că înainte de arestare avusese nervii zdruncinaţi şi fusese extrem de surescitat, dar nervozitatea pe care o manifestase atunci era suficient motivată de atâtea cauze reale, cum ar fi gelozia, mânia, excesul de băutură din ultima vreme etc. Ca atare, nu putea fi câtuşi de puţin vorba de nu ştiu ce „şoc nervos”, aşa cum susţinuseră predecesorii săi. Cât priveşte întrebarea dacă, atunci când intrase în sală, acuzatul ar fi trebuit să privească spre stânga sau spre dreapta, „după modesta lui părere”, mult mai firesc ar fi fost să se uite, aşa cum şi făcuse de altfel, drept înainte, acolo unde se aflau preşedintele şi juraţii, de care ştia că depinde soarta lui; în concluzie, deci, „privirea pe care a avut-o inculpatul în momentul acela constituie cea mai bună dovadă că starea lui psihică este absolut normală, cel puţin în prezent”, îşi încheie cu însufleţire tânărul medic „modesta” lui depoziţie.

— Bravo, doctoraşule! Exclamă Miţea. Aşa e!

Acuzatul fu readus la tăcere, iar opinia tânărului ucenic al lui Esculap rămase acreditată, exercitând o influenţă hotărâtoare atât asupra juraţilor, cât şi asupra publicului, aşa cum se putu constata mai târziu. Îndată după aceea, doctorul Herzenstube, chemat din nou la bară, de astă dată în calitate de martor, interveni într-un mod cu totul neaşteptat, întinzându-i o mână de ajutor lui Mifca. Ca vechi locuitor al oraşului, cunoscând mai demult familia Karamazov, bătrânelul se dovedi în măsură să furnizeze o serie de informaţii deosebit de interesante pentru „acuzare”, apoi, ca şi când şi-ar fi luat seama brusc, se grăbi să adauge:

— Şi totuşi, bietul băiat merita, zău, o soartă mai norocoasă, fiindcă-l cunosc de mic şi ştiu c-a avut totdeauna inimă bună şi când era numai atâtica şi mai târziu. „E foarte bine sa fie omul înţelept, spune un proverb rusesc, dar dacă

se întâmplă să-i vină în casă încă un om înţelept e şi mai bine, fiindcă atunci vor fi două minţi în loc de una singură…”

— O minte sănătoasă judecă bine, două minţi sănătoase Şi mai bine, îi sări într-ajutor, impacientat, procurorul, care cunoştea de mult năravul bătrânului de a se întinde la vorbă, tacticos, fără să se simtă câtuşi de puţin stingherit că punea răbdarea ascultătorilor la grea încercare; dimpotrivă, făcea mare haz de propriile lui spirite, destul de greoaie şi de plate, o probă de umor nemţesc de care însă el era pe deplin satisfăcut, ba chiar încântat.

— A, da, asta voiam să spun şi eu, confirmă el, repetând cu tenacitate: O minte sănătoasă judecă bine, două minţi sănătoase şi mai bine. Numai că la tânărul nostru n-a venit nici un om înţelept şi până la urmă şi-a trimis şi el mintea… Ah, cum se spune la asta unde a trimis-o? Îmi scapă cuvântul. A trimis-o la… Continuă bătrânul, fluturându-şi mâna prin faţa ochilor. A, da, spazieren!

— La plimbare.

— Da, da, la plimbare, asta voiam să spun şi eu. Mintea lui a plecat la plimbare şi a ajuns prin nişte locuri atât de îndepărtate, încât s-a rătăcit. Şi totuşi, e un băiat cinstit şi cu suflet. O, mi-aduc foarte bine aminte de el când era numai atâtica şi tatăl lui îl trimisese să şadă cu slugile în curtea din dos; parcă-l văd cum alerga cu picioruşele goale şi cu pantalonaşii prinşi numai într-un năsturel…

O undă de duioşie făcu să tremure glasul blajinului bătrân ce devenise dintr-o dată sentimental. Fetiukovici ciuli imediat urechea, presimţind că şi declaraţiile medicului i-ar putea fi de folos.

— O, da, pe atunci eram şi eu mai tânăr… Aveam… Da, aveam patruzeci şi cinci de ani, abia venisem aici, în oraş. Mi s-a făcut milă de bietul băiat şi ce mi-am zis: „Ce-ar fi să-i cumpăr un funt de… Da, un funt de ce? Am uitat cum se cheamă… Ştiţi, de alea după care se prăpădesc ăştia micii,

cum le zice… (doctorul începu să-şi fluture mâna) cresc în pom, le culegi şi pe urmă le împărţi la copii…

— Mere?

— O, nuuu! Un funt, adică patru sute de grame! Merele se vând cu duzina, nu la cântar… Nu, sunt aşa multe şi mici, le pui în gură şi fac odată crrrac!

— Alune?

— Da, da, alune, asta voiam să spun şi eu, confirmă doctorul cât se poate de liniştit, ca şi când cuvântul i-ar fi venit de la sine pe buze. Şi i-am adus un funt de alune, fiindcă nimeni până atunci nu s-a gândit să-i aducă ceva. Am ridicat degetul şi i-am spus: „Puişor, Gott der Vater”; {64} el a râs şi a rostit după mine: „Gott der Vater”. „Gott der Sohn” {65} am spus eu pe urmă. El a râs iarăşi şi a ciripit: „Gott der Sohn”. „Gott der heilige Geist! {66}, am continuat eu şi el iarăşi a râs şi s-a căznit să spună ca mine: „Gott der heilige Geist”. Apoi am plecat. După două zile am trecut prin dreptul curţii lor şi băieţaşul m-a strigat: „Nene, nene, Gott der Vater, Gott der Sohn”, dar a uitat Gott der heilige Geist. I-am adus aminte şi iarăşi mi s-a făcut milă de el. Apoi l-au trimis de acasă în altă localitate şi l-am pierdut din vedere. Au trecut aşa douăzeci şi trei de ani. Într-o zi şedeam la mine în cabinet, eram cu părul alb acum, când deodată mă pomenesc că intră pe uşă un tânăr chipeş, pe care nu ştiam de unde să-l iau şi unde-l văd că ridică un deget şi-mi spune râzând: „Gott der Vater, Gott der Sohn und Gott der heilige Geist! Am sosit chiar acum în oraş şi am venit să vă mulţumesc pentru funtul acela de alune, fiindcă nimeni în afară de dumneavoastră nu s-a gândit să-mi cumpere măcar un pumn de alune.” Mi-am amintit atunci de anii fericiţi ai tinereţii şi de bietul copilaş care alerga prin curte cu picioruşele goale. Mi s-a răsucit inima în piept şi i-am spus: „Asta înseamnă să fii recunoscător dacă n-ai uitat nici acum, când ai crescut mare, funtul de alune pe care ţi l-am adus când erai doar atâtica”. L-am strâns în braţe şi l-am binecuvântat. Şi am început să plâng.

El a râs, dar i-au dat şi lui lacrimile… Fiindcă aşa-i rusul, de multe ori râde când ar trebui să plângă. Şi el a plâns, am văzut că avea lacrimi în ochi. Şi acum, vai…!

— Şi acum plâng, neamţule şi acum plâng, omul lui Dumnezeu! Izbucni deodată Miţea.

În orice caz, anecdota bătrânului făcu o impresie favorabilă asupra celor de faţă. Dar dintre toate mărturiile menite să uşureze situaţia lui Miţea, efectul cel mai puternic îl produse depoziţia Katerinei Ivanovna despre care voi avea prilejul să vorbesc ceva mai încolo. În general, în clipa când începură să se perinde la bară martorii a decharge, adică propuşi de apărare, norocul păru că-i surâde lui Miţea şi – ceea ce este într-adevăr remarcabil – aşa cum nici chiar avocatul nu s-ar fi aşteptat. Înaintea Katerinei Ivanovna însă tribunalul ţinu să asculte mărturia lui Aleoşa. În depoziţia sa mezinul menţionă la un moment dat un lucru care părea sortit să dărâme unul din principalele capete de acuzare.

IV – NOROCUL II SURÂDE LUI MIŢEA.

Nimeni nu s-ar fi aşteptat la întorsătura asta şi mai puţin decât toţi poate chiar Aleoşa. Fusese chemat să depună ca martor în proces fără să presteze jurământ şi, după câte îmi amintesc, de la început, atât avocatul, cât şi procurorul îi adresară cuvântul cu simpatie şi bunăvoinţă. Evident, se bucura de o bună reputaţie. Aleoşa răspunse la întrebări cu modestie, cumpătat, dar, în acelaşi timp, toate explicaţiile sale erau însufleţite de o dragoste fierbinte pentru fratele lui aflat într-o atât de grea cumpănă. Cerându-i-se unele amănunte în legătură cu el, îl înfăţişă ca pe un om pătimaş, incapabil să-şi frâneze dorinţele, dar totodată înzestrat cu un suflet nobil, mândru şi mărinimos, gata să se jertfească pe sine dacă i-ar fi cerut cineva. Recunoscu că în ultimul timp, din pricina pasiunii pe cart i-o trezise Gruşenka şi a rivalităţii dintre tata şi fiu, era atât de surescitat, încât nu mai era chip să te înţelegi cu el. Respinse însă indignat ipoteza că fratele său ar fi fost în stare să ucidă un om ca

să-l jefuiască, deşi mărturisi că pentru Miţea cele trei mii de ruble ajunseseră aproape o idee fixă, socotindu-le un drept al lui, o ultimă rămăşiţă din averea răposatei sale mame, de care Feodor Pavlovici căutase să-l jupoaie prin vicleşug şi că, deşi nu se arătase niciodată, lacom de parale, ori de câte ori vorbea despre aceşti bani era ca turbat. În schimb, tot ce avu de spus în legătură cu rivalitatea dintre cele două „persoane", cum se exprimase procurorul, adică dintre Gruşenka şi Katia, era destul de evaziv, ba chiar refuză să răspundă în vreo două-trei rânduri.

— Fratele dumneavoastră va mărturisit vreodată c-ar avea intenţia să-şi ucidă tatăl? Îl întrebă la un moment dat procurorul, care se grăbi să adauge numaidecât: Puteţi să nu răspundeţi dacă nu vreţi.

— Direct, niciodată! Declară Aleoşa.

— Dar cum? Indirect?

— Într-o zi mi-a vorbit despre sentimentele lui faţă de tata, mi-a mărturisit că-l urăşte şi chiar se teme ca… Într-un moment de exasperare… Prididit de scârbă… Să nu-l împingă păcatul să-l omoare.

— Şi ce-aţi spus când l-aţi auzit vorbind aşa? L-aţi crezut pe cuvânt?

— N-aş îndrăzni să spun că da. Întotdeauna însă am avut convingerea că există în el sentimente mai bune, care au să-l salveze în pragul nenorocirii, oprindu-l să facă asemenea păcat şi chiar aşa a şi fost, pentru că nu el l-a omorât pe tata! Încheie Aleoşa răspicat, cu un glas atât de puternic, încât răsună sala.

Procurorul tresări ca un cal de luptă la auzul trompetei.

— Nu mă îndoiesc de sinceritatea deplină a convingerii dumneavoastră, vă rog să mă credeţi. Presupun că nu este determinată şi că nu are nici un raport cu dragostea pe care i-o purtaţi nefericitului dumneavoastră frate. Cunoaştem de la anchetă părerea atât de personală pe care o aveţi despre tragedia întâmplată în familia dumneavoastră. Nu vă pot însă ascunde faptul că această

părere este cu desăvârşire izolată şi într-o flagrantă contradicţie cu celelalte declaraţii culese de anchetatori. De aceea mă văd nevoit să insist, rugându-vă să-mi spuneţi care sunt datele pe care se bazează convingerea nestrămutată că fratele dumneavoastră este nevinovat şi că răspunderea crimei o poartă altcineva, o persoană la care v-aţi referit în cursul instrucţiei?

— În timpul instrucţiei n-am făcut decât să răspund la întrebările ce mi s-au pus. Nu ţin minte să-l fi acuzat pe Smerdeakov, rosti liniştit şi pe îndelete Aleoşa.

— Totuşi, l-aţi bănuit c-ar fi ucigaşul?

— L-am bănuit, aşa e, bizuindu-mă pe spusele lui Dmitri. Înainte de a mi se lua declaraţia, mi-a relatat cineva împrejurările în care a fost arestat şi ştiam c-a pomenit numele lui Smerdeakov. Sunt absolut convins că fratele meu n-are nici un amestec. Şi din moment ce n-a săvârşit el crima, atunci…

— Criminalul nu poate fi decât Smerdeakov? Dar de ce tocmai el? De ce sunteţi chiar atât de convins că fratele dumneavoastră e nevinovat?

— Nu pot să pun la îndoială cuvântul lui. Ştiu că pe mine nu mă poate minţi. Mi-am dat seama după chipul lui că nu minte.

— Numai după chipul lui? Alte dovezi nu aveţi?

— Nu, altele n-am.

— Şi acuzaţia pe care i-o aduceţi lui Smerdeakov se sprijină pe aceleaşi dovezi, adică pe spusele fratelui dumneavoastră şi pe expresia feţei sale?

— N-am altele.

Procurorul socoti de cuviinţă să se oprească aici. Toată sala încercase o cumplită dezamăgire ascultând răspunsurile lui Aleoşa. Înainte de proces, Smerdeakov fusese obiectul unor discuţii însufleţite; unul auzise cutare lucru, altul ţinea să demonstreze nu ştiu ce; se zvonise că Aleoşa ar fi adunat o serie de probe senzaţionale menite să-l scoată din cauză pe fratele său şi care totodată dovedeau

categoric vinovăţia valetului şi acum, poftim, singurul argument pe care putea să-l aducă era convingerea lui intimă, atât de firească din partea unui om care era fratele acuzatului!

Veni, în sfârşit şi rândul lui Fetiukovici să pună întrebări. Avocatul ţinu să ştie, în primul rând, când anume vorbise inculpatul despre ura pe care o nutrea faţă de tatăl lor. Mărturisindu-i că s-ar putea la un moment dat să ajungă la crimă şi dacă nu cumva lucrurile acestea i le împărtăşise ultima oară când se întâlniseră înainte de catastrofă. Aleoşa tresări, ca şi cum descoperise deodată ceva ce abia în momentul acela i se arătase desluşit.

— Mi-am amintit acum de un lucru pe care aproape că-l şi uitasem. În momentul când s-a petrecut mi s-a părut ce-i drept curios, dar numai acum…

Însufleţit de gândul ce-i fulgerase brusc prin minte, Aleoşa povesti cum ultima oară, când, în drum spre mănăstire, se întâlnise pe înserat cu Miţea, în dreptul copacului de la răscruce, fratele lui se lovise cu pumnul în piept – „aici, sus – repetându-i de câteva ori că există totuşi un mijloc de a-şi redobândi onoarea pierdută şi că mijlocul acesta se află la îndemână, în sân, asupra sa… „După gestul pe care l-a făcu: atunci, lovindu-se în piept, am crezut că vorbea despre inima lui, continuă Aleoşa, că nădăjduia, adică, să găsească în sine destulă putere ca să scape de mârşăvia cumplită pe care era pe cale s-o facă şi care i se părea atât de dezonorantă, încât nici chiar mie nu avea curajul să mi-o mărturisească. Îmi închipuiam că trebuia să fie ceva în legătură cu tata, că se cutremura numai la gândul c-ar putea săvârşi o nelegiuire ridicând mâna asupra lui să-l lovească. Şi totuşi, îmi făcea impresia că-mi arată ceva, un lucru pe care-l poartă în sân, ba chiar ţin foarte bine minte, mi-am făcut socoteala că inima nu se află în punctul acela, ci mult mai jos şi mai într-o parte, în timp ce el îmi arăta aici sus, spre furca gâtului, mereu în acelaşi loc. Pentru moment mi s-a părut absurd, dar acum mă gândesc că-mi arăta

probabil amuleta în care cususe cele o mie cinci sute de ruble…”

— Exact! Strigă Miţea din boxă. Aşa a fost, Aleoşa, ai ghicit, în dreptul ei băteam aşa cu mâna.

Fetiukovici se întoarse imediat spre el, implorându-l să stea liniştit, apoi începu să-l descoasă pe Aleoşa de-a fir-a-păr. Însufleţit de amintirea celor petrecute atunci, mezinul îşi susţinu stăruitor părerea că atunci când îi vorbise despre nu ştiu ce mârşăvie pe care se temea c-o s-o săvârşească, fratele lui se referise cu siguranţă la faptul că, având asupra lui cele o mie cinci sute de ruble pe care ar fi putut foarte bine să le restituie Katerinei Ivanovna, achitând jumătate din datorie, se gândea totuşi să nu-i mai dea banii înapoi, folosindu-se de ei ca să poată pleca împreună cu Gruşenka, bineînţeles în cazul când ar fi convins-o să-l urmeze…

— Da, aşa a fost, cu siguranţă că aşa s-a întâmplat! Rosti înfierbântat Aleoşa, ridicând brusc glasul. Mi-a spus atunci, ba nu, a strigat c-ar putea să şteargă numaidecât cel puţin pe jumătate, da, pe jumătate (a insistat asupra acestui cuvânt), ruşinea de care se simte copleşit, dar că, din păcate, e prea slab de înger şi n-are s-o facă… Ştia dinainte că nu poate, că-i incapabil s-o facă!

— Şi vă aduceţi aminte precis, sunteţi absolut sigur că s-a bătut în piept acolo unde spuneţi dumneavoastră? Stărui Fetiukovici.

— Ţin minte precis şi sunt absolut sigur de asta, pentru că în acelaşi moment m-am gândit: „De ce o fi arătând acolo când inima se află mai jos?” Pe loc însă mi-am spus că e ceva absurd… Da, mi-aduc foarte bine aminte că mi s-a părut o idee absurdă… Am avut într-adevăr impresia asta… Tocmai de aceea, cred, mi-a apărut acum în faţa ochilor toată scena. Cum am putut să uit! Gestul pe care l-a făcut atunci era ca să-mi arate amuleta; să mă convingă probabil că, deşi poate oricând să restituie banii, până la urmă totuşi n-o să-şi achite datoria! Şi după aceea, în momentul când a

fost arestat la Mokroe a strigat – aşa mi s-a povestit şi cred că cine mi-a spus nu minte – că lucrul cel mai ruşinos din viaţa lui, ticăloşia cea mai mare pe care a săvârşit-o vreodată a fost atunci când a avut posibilitatea să-i plătească jumătate (exact jumătate!) din datorie Katerinei Ivanovna, ca să nu mai treacă drept o lichea în ochii ei şi totuşi nu s-a putut decide s-o facă; a preferat să rămână mai departe un pungaş, numai să nu se despartă de bani! Şi cât l-a chinuit datoria asta, cât sânge rău şi-a făcut din pricina ei! Exclamă Aleoşa, încheindu-şi depoziţia.

Procurorul bineînţeles interveni la rândul său, rugându-l pe Aleoşa să mai arate o dată cum s-au petrecut lucrurile şi repetă de câteva ori aceeaşi întrebare, ce părea să-l preocupe în mod deosebit: dacă într-adevăr avusese impresia că atunci când se lovise în piept acuzatul voia să-i arate ceva. Poate că se bătuse cu pumnul în piept numai aşa, fără nici o intenţie?

— Dar nu s-a bătut cu pumnul! Protestă Aleoşa. Mi-a arătat ceva cu degetele împreunate uite aici, sus… Cum de nu m-am gândit până acum? Nu pot să înţeleg cum am uitat!

Adresându-se inculpatului, preşedintele îl întrebă ce are de spus în legătură cu depoziţia martorului. Miţea confirmă că lucrurile relatate de fratele său sunt întru totul exacte, că într-adevăr îi arătase atunci cele o mie cinci sute de ruble pe care le ţinea în sân, atârnate de gât, mărturia ticăloşiei lui: „Da, o ticăloşie, nu tăgăduiesc! Cea mai mare infamie pe care am săvârşit-o în viaţa mea! Declară el. Puteam foarte uşor să-i înapoiez banii şi totuşi nu m-am îndurat, deşi îmi dădeam seama că dânsa o să rămână mai departe cu o părere proastă despre mine, căci ce putea să creadă decât că sunt un hoţ? Lucrul cel mai grav însă e că ştiam dinainte că n-am să-i restitui banii! Aleoşa are dreptate! Îţi mulţumesc, frăţioare!”

Cu aceasta audierea lui Aleoşa se termină. Important şi semnificativ în acelaşi timp în depoziţia lui era faptul că

aducea în sfârşit măcar un element nou, o probă cât de măruntă, mai bine zis un rudiment de probă, care atesta într-o măsură oarecare existenţa celor o mie cinci sute de ruble cusute în amuletă, dovedind totodată că inculpatul nu minţise atunci când declarase anchetatorilor la Mokroe că banii ar fi fost „ai lui”. Fericit, cu faţa îmbujorată de emoţie, Aleoşa se aşează la locul ce i se indicase şi multă vreme nu reuşi să se dezmeticească, repetându-şi mereu în gând: „Cum de am uitat? Cum de am putut să uit? De ce nu m-am gândit până acum?”

După el se prezentă în faţa tribunalului Katerina Ivanovna. Apariţia ei stârni un neastâmpăr în sală; doamnele începură să mânuiască lornietele şi binoclurile, în timp ce domnii se foiau în bănci ca s-o vadă mai bine; unii chiar se ridicară în picioare. Toată lumea vorbea mai apoi că în momentul când intrase pe uşă, Miţea se făcuse alb ca varul la faţă. Îmbrăcată toată în negru, martora se apropie cu un are modest, aproape cu timiditate, de bară, aşa cum i se spusese. Cu greu ţi-ai fi putut da seama după figura ei dacă era sau nu emoţionată, în schimb, în privirea ei sumbră, mocnită, scânteia o dârză hotărâre. Era extraordinar de frumoasă în clipa aceea, aşa cel puţin susţineau mai apoi mulţi din cei ce asistaseră la proces. Kateiina Ivanovna vorbi cu glas molcom, dar desluşit, aşa încât fiece cuvânt se auzea până în fundul sălii, păstrându-şi stăpânirea de sine sau, în orice caz, silindu-se să dea impresia asta. Preşedintele îi puse o serie întreagă de întrebări, adresându-i-se cu menajamente şi cu foarte multă solicitudine, ca şi cum s-ar fi temut să atingă „unele coarde prea sensibile”, plin de respect pentru durerea ce o mistuia. Dând lămuririle ce i se cereau, printre altele martora declară din capul locului fără nici o ezitare că fusese oficial logodită cu inculpatul „până în momentul când m-a părăsit…” adăugase ea ceva mai încet. În privinţa celor trei mii de ruble pe care i le încredinţase lui Miţea ca să le expedieze prin poştă rudelor ei, răspunse ritos: „Când i-am

dat banii, nu i-am spus să-i trimită imediat; simţisem că e într-o situaţie destul de dificilă… În momentul acela… I-am încredinţat cele trei mii de ruble cu condiţia ca să le expedieze când va putea în decurs de o lună. Era inutil să-şi facă atâta sânge rău din pricina acestei datorii…” Dar cum n-are rost, cred, să reproduc textual fiece întrebare ce i s-a pus împreună cu răspunsul respectiv, mă voi mulţumi să redau numai esenţialul mărturiilor ei.

— Eram ferm convinsă c-o să aibă toată grija să trimită, banii când o să-i primească de la tatăl lui, explică dânsa, răspunzând la o nouă întrebare. Totdeauna am fost încredinţată că banii nu înseamnă nimic pentru el şi că este cinstit până în adâncul sufletului… Mi-am dat seama că este de o corectitudine perfectă… În chestiunile băneşti. De altfel, era sigur c-o să capete cele trei mii de ruble cu care îi rămăsese dator tatăl lui – mi-a vorbit de câteva ori despre asta. Ştiam că e în conflict cu dânsul şi am avut tot timpul convingerea că bătrânul l-a nedreptăţit. Nu-mi aduc aminte să-l fi auzit ameninţându-l vreodată. Cel puţin în prezenţa mea nu i-a scăpat nici un cuvânt care să poată fi luat drept o ameninţare. Dacă s-ar fi gândit să vină la mine, l-aş fi liniştit numaidecât, i-aş fi spus că n-are nici un rost să se frământe atâta din pricina unei biete datorii de trei mii de ruble, dar n-am mai dat ochii cu el de atunci… Iar eu… Fusesem pusă într-o asemenea situaţie că… Mi-ar fi fost imposibil să-l chem… De altfel, nu puteam să am nici un fel de pretenţii în privinţa acestei datorii, adăugă ea apăsat. Şi el mi-a întins cândva o mână de ajutor, oferindu-mi o sumă mult mai mare decât asta, pe care am acceptat-o fără şovăire, cu toate că n-aveam de unde să ştiu pe atunci c-am să fiu în măsură vreodată să-i restitui datoria…

Glasul ei suna ca o sfidare. O clipă mai târziu i se dădu cuvântul lui Fetiukovici care putu să-i pună la rândul său întrebări.

— Asta s-a întâmplat mai demult – nu-i aşa? Curând după ce v-aţi cunoscut şi nu aici în localitate? Începu precaut

avocatul, simţind numaidecât că balanţa s-ar putea înclina în favoarea clientului său. (În paranteză fie spus, deşi fusese special chemat de la Petersburg datorită în parte insistenţelor Katerinei Ivanovna, Fetiukavici habar n-avea de cele cinci mii de ruble pe care i le dăduse Miţea odinioară în oraşul ei natal, când, impresionată de gestul acestuia, se plecase „până la pământ” în faţa lui. Şi Katerina Ivanovna nu-i spusese nimic! În orice caz, era destul de curios că-i ascunsese lucrul acesta. De unde se putea presupune şi pe bună dreptate, că până în ultima clipă nici ea nu ştiuse dacă o să povestească sau nu în instanţă episodul respectiv şi că lăsase totul la voia întâmplării, aşteptând o inspiraţie de moment.) Nu, niciodată n-am să pot uita scena asta! Martora începu să povestească cu de-amănuntul, de la un capăt la altul, toată, dar toată pătărania despre care Miţea îi vorbise lui Aleoşa şi cum se plecase „până la pământ” în faţa lui şi pricina pentru care fusese nevoită să-i primească ajutorul şi ce se întâmplase cu tatăl ei şi cum ajunsese să se ducă la Miţea acasă, ferindu-se totuşi să pomenească un singur cuvânt, să facă o cât de mică aluzie la faptul că Miţea îi propusese surorii sale „s-o trimită pe Katerina Ivanovna la el după bani”. Trecu sub tăcere cu mărinimie acest amănunt şi nu se sfii să mărturisească deschis că singură, da, singură se gândise atunci să alerge la tânărul ofiţer, ascultând numai imboldul inimii, în speranţa că… va izbuti să-l înduplece să-i dea suma trebuincioasă. Era într-adevăr o scenă zguduitoare! Tremuram tot, înfiorat, ascultând-o. Toată sala era numai ochi şi urechi, silindu-se să nu piardă nici o vorbă. Aşa ceva încă nu se mai văzuse, nici nu se auzise la noi în oraş; oricât de indiferentă faţă de opinia publică ar fi fost Katerina Ivanovna, nimeni nu s-ar fi aşteptat din partea unei fete atât de orgolioase ca dânsa la o mărturisire atât de sinceră, la un asemenea sacrificiu neprecupeţit, la o autoflagelare atât de cumplită! Şi pentru ce? Ca să scape dintr-o grea încercare pe omul care o trădase şi o jignise profund! Şi ca

să-i uşureze cât de cât situaţia, câştigând bunăvoinţa juraţilor! Într-adevăr, imaginea ofiţerului care fusese în stare să-şi dea ultimii bani – cinci mii de ruble, adică tot ce-i mai rămăsese din averea lui, înclinându-se plin de respect în faţa unei copile neprihănite – era arătată într-o lumină simpatică, atrăgătoare, dar… În momentul acela, nu ştiu de ce, am avut o strângere de inimă. Presimţeam, poate, puhoiul de clevetiri pe care aveau să-l dezlănţuie (aşa cum, de altfel, s-a şi întâmplat) declaraţiile astea! Îndată după proces, gura lumii începu să foarfece, vorbind cu fel de fel de subînţelesuri ironice despre depoziţia Katerinei Ivanovna, fiindcă, ziceau unii şi alţii, povestea cu ofiţerul nu părea chiar atât de verosimilă: în orice caz, era greu de crezut c-o lăsase pe tânăra fată să plece aşa cum venise, „mulţumindu-se numai cu o plecăciune respectuoasă”. Se făcea chiar aluzii la nu ştiu ce „omisiune” din partea martorei, care trecuse prea repede peste anumite detalii. „Şi chiar dac-ar fi spus numai adevărul, fără să ascundă nimic, comentau cele mai respectabile doamne din societate, rămâne totuşi întrebarea daca se cuvine ca o fată cumsecade să facă asemenea pas, chiar dacă era în joc soarta tatălui său”. Se poate oare ca o persoană atât de inteligentă şi de rezonabilă cum era Katerina Ivanovna să nu-şi fi dat seama din capul locului de toate comentariile răutăcioase pe care în mod inevitabil avea să le prilejuiască purtarea ei? Fireşte că da şi totuşi se hotărâse să meargă până în pânzele albe! E adevărat însă că aceste calomnii veninoase începură a fi vânturate mult mai târziu, pentru că în primul moment toată lumea din sală, fără doar şi poate, fu copleşită de emoţie. Până şi juraţii ascultau mărturisirile Katerinei Ivanovna cu sfinţenie, într-o tăcere smerită, respectuoasă. Procurorul nu-şi permise să-i pună nici o întrebare, iar Fetiukovici se înclină adânc în faţa ei. O, nici vorbă, se simţea aproape stăpân pe situaţie! Câştigase un avantaj incalculabil, fiindcă era imposibil de crezut că un ora atât de bine intenţionat, care dăruise cu atâta

generozitate cinci mii de ruble, adică tot ce avea la sufletul lui, putea fi în stare să-şi ucidă tatăl în puterea nopţii ca să-l jefuiască de trei mi de ruble! Fetiukovici avea acum la îndemână un temeinic argument pentru a respinge cel puţin acuzaţia de tâlhărie. „Cazul” se înfăţişa dintr-o dată într-o lumină nouă. O adiere de simpatie faţă de Miţea înviorase atmosfera din sală. Cât despre el… Am auzit spunându-se mai apoi că, în timp ce Katerina Ivanovna făcea declaraţiile arătate mai sus, încercase de vreo două ori să se ridice în picioare, apoi se prăbuşise pe bancă, îngropându-şi faţa în palme. În momentul când însă martora sfârşi de vorbit, acuzatul întinse braţele spre ea şi exclamă cu lacrimi în glas:

— Katia, de ce m-ai nenorocit? Şi izbucni în plâns, ca după o clipă, venindu-şi în fire, să strige din nou: Acum soarta mea e pecetluită!

Pe urmă încremeni ca o stană de piatră, cu dinţii încleştaţi şi braţele încrucişate pe piept. Katerina Ivanovna rămase mai departe în sală, luând loc pe scaunul ce-i fusese rezervat. Era palidă la faţă şi stătea cu ochii pironiţi în podele. Persoanele care se aflau în preajmă povesteau că o bună bucată de vreme după aceea tremurase ca scuturată de friguri. În sfârşit, aprodul strigă numele Gruşenkăi.

Ne apropiem acum de momentul culminant al procesului, când s-a dezlănţuit catastrofa neaşteptată care avea să-i dea lovitura de graţie lui Miţea. Dacă nu s-ar fi produs acest incident, sunt convins – şi toată lumea susţinea acelaşi lucru, pe care, de altfel, l-au confirmat în unanimitate juriştii – că în orice caz acuzatul ar fi beneficiat cel puţin de circumstanţe atenuante. Despre asta însă vom avea prilejul să vorbim mai încolo. Deocamdată ne vom ocupa de Gruşenka.

Martora apăru îmbrăcată şi ea tot în negru, cu splendidul său şal pe umeri. Lunecând fără zgomot pe podele, cu pasul ei lin, vătuit şi cu o uşoară legănare din şolduri, aşa cum merg uneori femeile ceva mai trupeşe, Gruşenka se apropie

de bară cu privirea aţintită asupra preşedintelui, fără să se uite nici în dreapta, nici în stânga. Mi se păru nespus de frumoasă în momentul acela; n-aveam de loc impresia c-ar fi fost mai palidă ca de obicei, aşa cum pretindeau mai apoi câteva cucoane, care susţineau că intrase în sală cu o figură încordată şi că i se citea răutatea pe faţă. Cred că era numai extrem de nervoasă şi în acelaşi timp stingherită peste măsură de privirile dispreţuitoare şi curioase ale publicului ahtiat de scandaluri. Gruşenka era una din acele firi trufaşe, incapabile să suporte dispreţul, care iau foc imediat ce li se pare că cineva le desconsideră cât de cât şi, încinse de mânie, abia aşteaptă un prilej ca să răbufnească. Probabil că se simţea şi puţin intimidată şi în acelaşi timp îi era ruşine de timiditatea ei, aşa încât nu poate fi nici un motiv de mirare că depoziţia sa nu reuşi să păstreze un ton ceva mai echilibrat, fiind, dimpotrivă, când învolburată de izbucniri mânioase, când arogantă, când de o grosolănie supărătoare, pentru ca, mai apoi, aducându-şi sieşi tot felul de acuzaţii, în glasul ei să se simtă o convingere pornită din inimă şi o sinceră dorinţă de autoflagelare. Vorbea uneori ca şi când s-ar fi azvârlit într-o prăpastie. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, trebuie să spun şi asta…” întrebată despre relaţiile ei cu Feodor Pavlovici, răspunse scurt şi cuprinzător: „Fleacuri, ce sunt eu de vină dacă i-am căzut cu tronc?”, ca după o clipă să declare: „Ba nu, eu sunt păcătoasa, fiindcă mi-am bătut joc şi de unul şi de celălalt – de ăl bătrân şi de ăsta de aici. Din pricina mea amândoi şi-au frânt gâtul. Toate s-au întâmplat numai din vina mea!” Nu ştiu cum veni vorba la un moment dat de Samsonov: „Asta-i treaba mea, n-am de dat nimănui socoteală! Ripostă ea agresivă. Omul ăsta mi-a făcut un mare bine la vremea lui, m-a scos, desculţă, din noroi, atunci când părinţii mei m-au aruncat pe drumuri.”

Preşedintele îi atrase atenţie pe un ton destul de politicos că trebuie să răspundă exclusiv la întrebări, fără să intre în

amănunte inutile. Gruşenka se îmbujora toată şi ochii începură să-i scapere.

Nu văzuse niciodată plicul cu bani, auzise numai despre el de la „banditul acela”, care-i dăduse de ştire că Feodor Pavlovici pusese deoparte trei mii de ruble într-un plic. „Moşi pe groşi, îl purtam numai cu vorba ca să-mi bat joc de el, putea să m-aştepte mult şi bine, că tot nu m-aş fi dus…”

— Cine-i „banditul” despre care aţi pomenit adineauri? Se interesă procurorul.

— Cine? Smerdeakov, feciorul care l-a omorât pe stăpân-su şi s-a spânzurat şi el aseară!

Fireşte i se cerură numaidecât explicaţii asupra motivelor pe care se baza o acuzaţie atât de categorică, dar nici ea nu putu să aducă o dovadă precisă.

— Aşa mi-a spus Dmitri Feodorovici şi aşa trebuie să fie, dacă spune el. Toată nenorocirea i se trage de la femeia aceea de care s-a despărţit, numai ea e de vină. Ba nu, zău! Adăugă Gruşenka, tremurând toată, cu o voce înveninată de ură.

Fu rugată din nou să arate cine era persoana la care făcea aluzie.

— Cine? Domnişoara aia, Katerina Ivanovna. M-a chemat acasă la dânsa şi m-a tratarisit cu ciocolată, credea c-o să mă incinte aşa, cu una, cu două. N-are nici un pic de obraz, ba nu zău…

Preşedintele o întrerupse cu asprime, punându-i în vedere să-şi aleagă mai bine cuvintele. Dar inima ei de femeie geloasă se învolburase, hotărâtă să meargă până în pânzele albe.

— Atunci când inculpatul a fost arestat la Mokroe, spuse procurorul, ca şi când şi-ar fi reamintit deodată de ceva, toată lumea care era de faţă v-a văzut cum aţi dat buzna din odaia vecină strigând: „Numai eu sunt vinovată, împreună trebuie să mergem la ocnă!” Prin urmare, în momentul acela şi dumneavoastră aţi fost convinsă că-şi omorâse tatăl.

— Nu mai ţin minte ce-am simţit atunci, răspunse Gruşenka. Auzeam pe toată lumea strigând că l-a omorât pe taică-său şi în momentul acela mi-am dat seama că totul s-a întâmplat numai din vina mea, că numai din pricina mea l-a ucis. Dar când mi-a mărturisit cu gura lui că e nevinovat, l-am crezut pe cuvânt, aşa cum îl cred şi acum şi am să-l cred totdeauna: omul ăsta nu e în stare să mintă!

Când Fetiukovici îi puse la rândul său întrebări, printre altele mi-aduc aminte că-i ceru unele lămuriri în legătură cu Rakitin, interesându-se dacă într-adevăr primise cele douăzeci şi cinci de ruble pe care i le făgăduise „ca să i-l aducă pe Alexei Feodorovici Karamazov”.

— Păi nu-i nici o mirare c-a primit! Confirmă cu un zâmbet ironic Gruşenka. Mereu venea după cerşit; cred că-mi ciupea, aşa, vreo treizeci de ruble pe lună, bani de buzunar, fiindcă avea ce să mănânce şi să bea, aşa că nu-i plâng de milă!

— Dar ce vă determina să fiţi atât de generoasă cu domnul Rakitin? Insistă Fetiukovici, cu toate că preşedintele stătea ca pe ace în jilţul lui.

— Păi dacă mi-e văr! Mamele noastre erau surori. Însă m-a rugat să nu-l dau de gol aici, i-e ruşine cu mine.

Toată lumea rămase grozav de mirată aflând acest amănunt necunoscut până atunci; nimeni din tot oraşul nu ştia nimic şi tot aşa şi la mănăstire, ba chiar şi Miţea habar n-avea. Am auzit mai apoi că Rakitin se făcuse roşu ca un rac. Cu puţin înainte de a fi chemată în sală, Gruşenka aflase de la cineva că depoziţia lui fusese defavorabilă acuzatului şi era supărată foc pe el. Discursul plin de o nobilă însufleţire al domnului Rakitin, tiradele sale împotriva iobăgiei şi a haosului social zăceau doborâte la pământ, definitiv şi iremediabil. Fetiukovici părea satisfăcut: primise pe neaşteptate un ajutor providenţial. Depoziţia Gruşenkăi fu relativ scurtă, deoarece martora n-avea de unde să cunoască alte date decât cele ştiute de toţi. În schimb, asupra publicului făcu o impresie cât se poate de

proastă. Sute de priviri; dispreţuitoare se aţintiră asupra ei în momentul când, terminând tot ce avea de spus, luă loc în sală, la o distanţă respectabilă de Katerina Ivanovna. În timp ce răspundea la întrebări, Miţea stătuse neclintit ca o stană de piatră în boxă, cu ochii pironiţi în pământ, fără să scoată o vorbă.

În sfârşit, venise şi rândul lui Ivan Fiodorovici să fie audiat.

V – CATASTROFA.

Trebuie să menţionez că Ivan fusese chemat înaintea lui Aleoşa. Grefierul însă îi adusese la cunoştinţă preşedintelui că, din cauza unei indispoziţii subite sau a unei crize neaşteptate, martorul nu putea să se prezinte, dar că de îndată ce se va simţi mai bine va fi în măsură să-şi facă depoziţia. Lucrul acesta nu se află decât mai târziu; la început nimeni nu-i dăduse vreo atenţie. Astfel încât apariţia lui, în primul moment, trecu aproape neobservată. Martorii principali, printre care se numărau şi cele două rivale, fuseseră audiaţi, iar curiozitatea publicului, satisfăcută. Lumea începea să dea semne de oboseală. Mai erau câteva persoane care aşteptau să fie chemate în faţa instanţei şi ale căror declaraţii, după tot ceea ce se spusese mai înainte, nu putea să prezinte vreo importanţă deosebită, nici să aducă vreun element nou.

Timpul trecea.

Ivan Feodorovici se apropie de bară cu o încetineală exasperantă, fără să privească pe nimeni, cu capul în pământ, ca şi când ar fi cumpănit ceva în minte. Era corect îmbrăcat, dar avea un aer bolnăvicios, aşa cel puţin îmi făcea impresia, se citea o suferinţă ascunsă pe obrazul lui pământiu, ca de muribund. Într-un târziu abia, ridică agale ochii şi roti o privire tulbure prin sală. În momentul acela Aleoşa sări brusc în picioare, scăpând un geamăt care îmi stăruie şi acum în urechi, deşi nimeni aproape sau prea puţini l-au auzit.

Preşedintele atrase atenţia martorului că, nefiind obligat să facă o depoziţie sub prestare de jurământ, are dreptul să nu răspundă la întrebări dacă nu vrea, dar că, bineînţeles, este dator să spună ce-i dictează conştiinţa etc, etc. Ivan Feodorovici îl asculta, privindu-l cu ochii împăienjeniţi. Deodată, pe chipul lui prinse a flutura un zâmbet şi, în clipa când preşedintele, care se uita la el cu mirare, termină de vorbit, Ivan Feodorovici izbucni într-un hohot de râs.

— Altceva? Întrebă el incisiv.

Publicul încremeni, bănuind o întorsătură neaşteptată. Preşedintele părea îngrijorat.

— Poate că… Nu vă simţiţi încă restabilit?… Întrebă el, căutându-l din ochi pe grefier.

— Puteţi fi liniştit, excelenţă, mă simt destul de bine şi sunt chiar în măsură să vă împărtăşesc unele lucruri interesante, răspunse calm şi cât se poate de ceremonios Ivan Feodorovici.

— Aveţi ceva deosebit să ne comunicaţi? Întrebă în continuare preşedintele, păstrând încă o umbră de îndoială.

Martorul puse din nou ochii în pământ şi stătu aşa câteva clipe, apoi ridică fruntea şi răspunse şovăitor:

— Nuuuu… Nimic deosebit.

I se puseră câteva întrebări la care răspunse cu jumătate de gură şi foarte laconic. Tot ce spunea era logic şi natural, dar se vedea că i-e silă să vorbească şi parcă din ce în ce i se făcea mai lehamite. De cele mai multe ori se mulţumi să răspundă: „Nu ştiu”. Bunăoară, nu ştia nimic despre răfuielile băneşti dintre Dmitri Feodorovici şi taică-său. „Şi nici nu m-au interesat vreodată”, adăugă el. Îl auzise într-adevăr pe acuzat proferând ameninţări la adresa bătrânului, iar despre plicul cu bani aflase de la Smerdeakov.

— Mereu acelaşi lucru, rosti el la un moment dat cu o figură obosită, întrerupându-se la mijlocul unei fraze. Nu am nimic nou să vă spun.

— Văd că sunteţi slăbit şi înţeleg foarte bine sentimentele dumneavoastră… Încuviinţă preşedintele.

Adresându-se apoi procurorului şi apărării, se interesă dacă mai au de pus vreo întrebare martorului, când deodată Ivan Feodorovici se rugă cu o voce istovită:

— Daţi-mi voie să mă retrag, excelenţă, mă simt foarte rău.

Şi fără să mai aştepte asentimentul preşedintelui, se îndreptă spre ieşire. După câţiva paşi însă se opri locului, ca şi când ar fi chibzuit ceva în sinea lui, zâmbi uşor şi se întoarse din drum.

— Îmi cer iertare, execelenţă, dar am făcut şi eu ca mireasa aceea de la ţară… Ştiţi… Care zicea: „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc!” Toată lumea umbla după ea cu sarafanul şi să-i prindă vălul pe cap să meargă la cununie şi ea o ţinea una şi bună: „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc!” E o ilustrare a umorului nostru popular…

— Ce vreţi să spuneţi? Întrebă preşedintele încruntat.

— Veţi vedea imediat, zise Ivan Feodorovici, scoţând cu o mişcare bruscă din buzunar un teanc de bancnote. Poftim banii… Banii care erau în plicul acela (şi arătă cu capul spre masa pe care se aflau corpurile delicte). Suma pentru care a fost ucis tatăl meu. Unde să-i pun? Domnule grefier, fii bun te rog şi dă-i dumneata mai departe.

Grefierul se apropie să ia teancul pe care-l întinse apoi preşedintelui.

— Dar cum se face c-au ajuns în mâinile dumneavoastră… Dacă sunt într-adevăr banii cu pricina? Se miră preşedintele.

— Mi i-a încredinţat chiar ucigaşul, adică Smerdeakov. Am fost pe la el aseară, înainte de a se fi spânzurat. El l-a omorât pe tata, nu fratele meu. El a săvârşit crima, îndemnat de mine… Cine nu doreşte moartea tatălui său…?

— Sunteţi în toate minţile? Rosti fără să vrea preşedintele.

— Ba bine că nu! Am mintea întreagă, vă garantez… Întreagă şi ticăloasă, la fel de întreagă şi de ticăloasă ca şi a

dumneavoastră, ca şi minţile acestor… Rrrâturi! Scrâşni el dispreţuitor şi cu ură, întorcându-se subit cu faţa spre public. Toţi şi-au ucis părinţii şi acum uite ce mutre înspăimântate fac! Toţi joacă teatru şi aruncă praf în ochii celorlalţi. Ipocriţilor! Nu e unul care să nu dorească moartea lui taică-său! O lighioană înghite pe alta… Dacă s-ar adeveri că nu e vorba de nici un paricid, ar sări în sus toţi scandalizaţi şi ar pleca pe aci încolo furioşi… Vor spectacole!… „Pâine şi jocuri de circ!” Asta vor. Dar nici eu nu sunt mai breaz! N-aveţi cumva puţină apă? Daţi-mi să beau puţină apă, pentru numele lui Dumnezeu! Gemu deodată Ivan, apucându-se cu mâinile de cap.

Grefierul se repezi spre el. Aleoşa sări de la locul său strigând: „E bolnav, nu luaţi în serios vorbele lui, are febra, aiurează” Katerina Ivanovna se ridică brusc de pe scaun, uitându-se la Ivan Feodorovici înmărmurită de spaimă. Miţea se scula şi el în picioare; un zâmbet dureros îi schimonosea gura şi se uita fix la fratele său, sorbindu-i lacom fiece cuvânt.

— Fiţi pe pace, nu sunt nebun, sunt un criminal, atâta tot! Nu şi nebun! Continuă Ivan. Nu puteţi avea pretenţia de la un criminal să fie un bun orator! Adăugă el fără nici o noimă, râzând forţat.

Descumpănit de acest incident, procurorul se aplecă să-i spună ceva preşedintelui. Juraţii şopteau între ei. Fetiukovici era numai ochi şi urechi. Toată lumea încremenise în bănci, aşteptând să vadă ce o să se mai întâmple. Preşedintele se dezmetici în sfârşit.

— Ţin să atrag atenţia martorului că se exprimă într-un mod cam confuz, folosind un limbaj nepermis! V-am ruga, deci, dacă se poate, să vă liniştiţi şi după aceea să continuaţi depoziţia… Evident, dacă aveţi într-adevăr ceva de spus. Cu ce puteţi dovedi destăinuirea pe care ne-aţi făcut-o adineauri… Dacă nu cumva sunt simple halucinaţii?

— Tocmai aici e toată dificultatea: n-am nici un martor. Decât doar dacă jigodia de Smerdeakov v-ar trimite de pe

lumea cealaltă – ceea ce nu cred – depoziţia… Într-un plic. Fiindcă dumneavoastră, cum văd, aveţi nevoie de plicuri, sau poate că v-ajunge ăsta de aici. N-am martori… În afara poate de unul singur… Continuă el misterios.

— Ce martor? Nu ne puteţi spune numele lui?

— E un martor cu coadă, excelenţă, a cărui prezenţa s-ar putea să pară cam deplasata aici. Le diable nexiste point! Nu merită să-i daţi nici o atenţie, e un drac de duzină, destul de obscur! Adăugă el confidenţial, devenind serios dintr-o dată. Trebuie să fie ascuns pe undeva, pe aici, dacă nu chiar sub masa cu corpurile delicte. Unde ar putea să fie decât acolo! Vedeţi dumneavoastră, eu îi spuneam că nu vreau cu nici un chip să tac şi el îmi vorbea de nu ştiu ce transformări geologice… Ce nerozie! Puneţi-l în libertate pe acuzat… Cred şi eu că-i convine să cânte imnuri, se simte cu inima împăcată! Şi ce dacă un nemernic beat urlă de-ţi sparge urechile: „La Piter Vanka a plecat!” Eu, pentru două secunde de fericire, aş da şi un cvadrilion de cvadrilioane! Dumneavoastră nu mă cunoaşteţi! O, dac-aţi şti ce stupid e tot ce faceţi! Hai, arestaţi-mă pe mine în locul lui! Pentru asta doar sunt aici!… De ce, de ce oare totul pe lume trebuie să fie atât de stupid…?

Cercetă din nou încet şi cu o privire îngândurată sala. Lumea începuse să se neliniştească. Aleoşa se precipită spre el, dar între timp aprodul îl şi înşfăcase.

— Dar asta ce mai e?! Strigă Ivan Feodorovici, uitându-se fix la aprod şi fără altă vorbă îl apucă de umeri, făcându-i vânt pe podele.

Într-o clipă, gardienii tăbărâră asupra lui. Văzându-se dintr-o dată încolţit, Ivan începu să urle ca turbat şi aşa, răcnind cât îl ţinea gura cuvinte fără şir, fu scos pe sus afară. În sală era o fierbere şi o zarvă nemaipomenită. Nu mai ţin bine minte ce a mai fost după aceea: eram prea emoţionat ca să fi putut înregistra tot ce se întâmpla. Ştiu doar atât, că puţin mai târziu, când vâlva se mai potoli şi lucrurile se mai limpeziră, grefierul fu mustrat cu asprime,

deşi bietul om căuta să se dezvinovăţească, argumentând că până atunci martorul fusese normal şi că nu era nici un ceas de când îl consultase un medic, fiindcă la un moment dat nu se simţise bine; tot timpul însă, pana intrase în sală, vorbise ca şi când ar fi fost teafăr la minte şi ţinuse neapărat să se prezinte în faţa instanţei.

Dar nici nu apucase bine lumea să se dezmeticească şi surveni un nou incident, tot atât de senzaţional ca şi scena precedentă: Katerina Ivanovna avu o criză de nervi cu lacrimi şi ţipete sfâşietoare. Plângea cu hohote. Plângea şi se zbuciuma în braţele celor ce încercau s-o scoată afară, refuzând să părăsească sala şi cerând stăruitor să fie ascultată.

— Trebuie să vă spun ceva! Îi strigă preşedintelui. Trebuie să vă spun imediat... Imediat!... Am aici o hârtie... O scrisoare... Poftim, luaţi-o şi citiţi-o, vă rog, citiţi-o chiar acum, urgent! E de la bestia asta, el mi-a scris-o, el! El este criminalul, el cu mâna lui şi-a ucis tatăl! O să vedeţi îndată, scrie acolo cum o să-l omoare! Celălalt e bolnav, da, bolnav, are febră, delirează! De acum trei zile mi-am dat seama că are ceva!

Era într-un hal fără hal. Grefierul îi luă din mână hârtia pe care o întindea preşedintelui. Katerina Ivanovna se prăbuşi pe scaun, cu faţa îngropată în palme, continuând să plângă spasmodic, pe înfundate, zguduită de suspine pe care se silea din răsputeri să şi le înăbuşe de teamă să nu fie poftită afară. Documentul înfăţişat tribunalului era nici mai mult, nici mai puţin decât biletul pe care Miţea i-l scrisese la „Metropol” şi care, aşa cum spusese Ivan Feodorovici, constituia o dovadă de o precizie „matematică”. Din păcate, chiar aşa a şi fost considerat: ca o probă decisivă. Dacă biletul acesta n-ar fi ieşit la iveală, până la urmă poate că Miţea ar fi scăpat fără nici o condamnare sau, cel puţin, n-ar fi primit o pedeapsă atât de grea! Dar, încă o dată repet, mi-a fost imposibil să reţin toate amănuntele. Şi acum totul mi se învălmăşeşte în cap. Presupun că preşedintele la

rândul său va fi transmis mai departe documentul proaspăt comunicat completului de judecată, procurorului, juraţilor, precum şi avocatului apărării. Ţin minte doar că se procedă la o nouă audiere a martorei. Şi cum preşedintele se interesa blajin dacă îşi revenise, Katerina Ivanovna se grăbi să-l asigure cu înfocare:

— Sunt gata! Mă simt destul de bine ca să răspund la întrebări, insistă ea, ca şi când tot s-ar fi temut că n-o să i se dea ascultare.

I se ceru să explice mai detaliat ce era cu scrisoarea aceea şi în ce împrejurări o primise.

— Am primit-o chiar în ajunul crimei şi a fost scrisă cu o zi mai înainte, la local. Uitaţi-vă, pe dos e o notă de plată! Strigă ea, gâfâind. Cu două zile deci înainte de crimă, dumnealui îmi scria biletul acesta. Mă ura, fiindcă se ştia vinovat faţă de mine, de când se încurcase cu neruşinata aceea şi pe urmă mai era şi datoria de trei mii de ruble care-l apăsa, un motiv în plus ca să mă urască… O, fireşte, se simţea înjosit faţă de mine din pricina banilor, îi era ruşine de ticăloşia lui. Şi acum să vă spun ce a fost cu banii aceştia, vă rog, vă implor să mă ascultaţi! Într-o dimineaţă, cu trei săptămâni înainte de a-l omorî pe tatăl lui, m-am pomenit cu el. Ştiam că are mare nevoie de bani şi ştiam şi pentru ce – da, da – îi trebuiau ca s-o încânte pe dezmăţata aceea să plece cu el! Eram la curent cu totul, aflasem că mă înşelase şi că avea de gând să mă părăsească şi totuşi eu însămi i-am oferit banii ăştia, eu cu mâna mea i-am dat, rugându-l, chipurile, să-i trimită la Moscova surorii mele! În momentul când i-am încredinţat suma însă m-am uitat drept în ochii lui şi i-am spus ca poate să-i expedieze şi mai încolo, când o vrea el, „chiar peste o lună”. E posibil, oare, să nu fi înţeles imediat ce înseamnă asta, când gestul vorbea de la sine: „Ai nevoie de bani ca să mă înşeli cu o femeie pierdută. Poftim, ia-i, ţi-i dau cu mâna mea, sa vedem dacă eşti chiar atât de mişel ca să-i primeşti!” Voiam să-l prind cu mâţa în sac. Şi ce credeţi c-a făcut dumnealui? I-a luat

foarte frumos şi i-a risipit într-o singură noapte cu dezmăţata aceea… Şi-a dat seama însă că ştiam totul, vă garantez, şi-a dat seama chiar atunci, pe loc, că vreau numai să-l pun la încercare, să văd ce face, îi ia ori nu-i ia şi până unde poate să meargă ticăloşia lui! Ne-am uitat aşa unul la altul, ochi în ochi şi a înţeles, nu se putea sa nu înţeleagă! Şi totuşi, mi-a luat banii, da, i-a luat ca să-i risipească într-o noapte!

— Aşa e, Katia! Izbucni Miţea din boxă. M-am uitat în ochii tăi şi am înţeles imediat că-mi întinzi o cursă ca să mă murdăresc şi totuşi am luat banii! Merit să mă dispreţuiască toată lumea, sunt un nemernic, da, dispreţuiţi-mă, cu toţii fiindcă nu merit altceva!

— Acuzat, interveni preşedintele, încă o vorbă şi te scot din sală!

— Banii ăştia îi stăteau pe suflet, continuă Katia cu înfrigurare. Ar fi vrut să mi-i dea înapoi, dar îi trebuiau pentru femeia aceea. Iată de ce şi-a ucis tatăl, dar în loc să-mi plătească datoria, a plecat iarăşi cu ea în satul acela unde a şi fost arestat. Şi tot aşa, ca şi prima oară, a făcut praf într-o singură noapte toţi banii pe care-i furase după ce-l asasinase pe bătrân. Biletul mi-l scrisese cu o zi înainte. Era beat când l-a scris, mi-am dat seama numaidecât şi înverşunat împotriva mea, ştiind foarte bine, fiind absolut convins că n-am să-l arăt nimănui chiar dacă ar fi săvârşit crima. Altminteri, nu s-ar fi încumetat să aştearnă asemenea lucruri pe hârtie. Era sigur că n-am să caut niciodată să mă răzbun şi că nu m-ar lăsa inima să-l nenorocesc! Citiţi-l, citiţi-l vă rog, citiţi-l cu luare-a-minte şi o să vedeţi că scrie negru pe alb tot ce îşi pusese în gând sa facă şi cum o să-l omoare pe tatăl său şi unde-şi ţine bătrânul banii ascunşi. Mai ales e acolo o frază asupra căreia ţin să vă atrag atenţia: „Am să-l omor, numai să plece Ivan.” Prin urmare, totul era premeditat, pusese totul la punct înainte de a săvârşi crima! Insinua veninos Katerina Ivanovna, învolburată de ură, căutând să sugereze cu

perfidie tribunalului ipoteza aceasta. Era evident că studiase cuvânt cu cuvânt scrisoarea sortită să joace un rol atât de nefast şi cunoştea perfect fiece trăsătură de condei. Dacă nu era beat, n-ar fi scris-o, fiindcă aţi văzut şi dumneavoastră ce minuţios e descris totul pas cu pas, exact aşa cum a procedat după aceea, când l-a asasinat! Ca şi când şi-ar fi întocmit dinainte un program!

Acuzaţiile curgeau potop şi, dezlănţuită, Katerina Ivanovna nu-şi mai găsea astâmpăr, ca şi când şi-ar fi pierdut de tot capul, nesocotind repercusiunile pe care dezvăluirile făcute în instanţă le-ar fi putut avea asupra ei personal, deşi prevăzuse din vreme toate consecinţele; cu o lună înainte chiar, cutremurată de ură, se gândea uneori aproape cu jind: „Ce-ar fi s-o citesc la proces?” Şi acum se năpustise orbeşte, ca şi când s-ar fi aruncat într-o prăpastie. Ţin minte că puţin mai apoi grefierul a citit cu glas tare scrisoarea pe care asistenţa o asculta înfiorată până în adâncul sufletului. Miţea fu întrebat la rândul său dacă recunoaşte că era într-adevăr scrisă de el.

— Da, de mine, cu mâna mea! Mărturisi nefericitul. Probabil c-am fost beat, altminteri n-aş fi scris-o!… Au fost atâtea şi atâtea pricini care ne-au făcut să ne urâm unul pe altul, Katia, dar îţi jur pe ce am mai sfânt că te-am iubit, cu toată ura ce mocnea în mine, pe când tu nu m-ai iubit niciodată!

Se prăbuşi apoi pe bancă, frângându-şi mâinile disperat. Prinsă între două focuri, martora se văzu nevoită să răspundă când procurorului, când avocatului, care o asaltau cu întrebările, cerându-i să spună în primul rând ce o determinase să tăinuiască până atunci documentul respectiv şi pentru ce depoziţia ei anterioară fusese făcută într-un spirit cu totul diferit şi pe un alt ton.

— Da, e adevărat, am minţit adineauri, am minţit! Tot ce-am declarat a fost împotriva conştiinţei şi onoarei mele, dar voiam cu orice preţ să-l salvez, tocmai pentru că ştiam că mă urăşte şi că nu simte pentru mine decât dispreţ! Izbucni

Katia cu frenezie. O, ştiu, ştiu foarte bine că mă dispreţuieşte cumplit, totdeauna m-a dispreţuit, încă din ziua aceea când mi-a dat banii şi m-am plecat în faţa lui până la pământ! Mi-am dat seama numaidecât… Am simţit chiar în momentul acela, dar parcă tot nu-mi venea să cred şi multă vreme nici n-am crezut, cu toate că de atâtea ori am citit în ochii lui: „Ce vrei? Tu singură, de bunăvoie, ai venit doar la mine. O, n-a înţeles nimic, niciodată n-a înţeles pentru ce am fost atunci la dânsul, în mintea lui nu pot să încolţească decât cele mai odioase bănuieli. Nu are decât o singura măsură pentru toată lumea, îşi închipuie că toţi sunt ca el! Strigă furioasă Katia, a cărei exasperare ajunsese la paroxism. A ţinut să se însoare cu mine numai din pricina moştenirii pe care o primisem, numai şi numai pentru averea mea! Totdeauna l-am suspectat, am simţit eu că ăsta trebuie să fie adevăratul motiv! O, nu ştiţi ce fiară e! Credea că toată viaţa am să tremur de ruşine în faţa lui, pentru că m-am dus atunci la el acasă şi că în felul acesta va fi pururea îndreptăţit să mă dispreţuiască şi va putea să mă domine până la sfârşit. Numai de aceea a vrut să se însoare cu mine! Sunt convinsă că-i aşa! Am nădăjduit c-am să-i înmoi inima prin dragostea mea, o dragoste pe care o simţeam nemărginită! Am trecut peste toate, am ştiut că mă înşeală şi totuşi, am închis ochii, dar el n-a înţeles nimic, nimic! Parcă e în stare să înţeleagă ceva? E o brută! Scrisoarea asta am primit-o abia a doua zi, pe înserat, mi-a adus-o cineva de la local. Şi când mă gândesc că dimineaţa, da, chiar în dimineaţa aceea eram hotărâtă să-i iert iarăşi totul, chiar şi faptul că mă înşelase!

Atât preşedintele cât şi procurorul îşi dădură toate silinţele s-o liniştească. Sunt convins că şi pentru ei era destul de penibil să profite fără nici o discreţie de starea de exaltare în care se afla martora, ascultând destăinuirile sale. Parcă-i aud cum încercau s-o consoleze: „înţelegem cât de trist e pentru dumneavoastră! Credeţi-ne, doar suntem şi noi oameni şi putem să ne dăm seama” etc, etc şi cu toate

astea nu pregetau să smulgă treptat-treptat o serie de declaraţii unei femei înnebunite, în plină criză de isterie. În cele din urmă, martora povesti cu o luciditate extraordinară, acea luciditate pe care omul o dovedeşte uneori, tocmai în momentele când sufletul lui e mai zbuciumat, cum în ultimele două luni Ivan Feodorovici îşi frământase atât creierul căutând un mijloc de scăpare pentru fratele său, care nu era decât „o brută, un criminal de rând”, încât mintea lui se zdruncinase.

— S-a chinuit îngrozitor, îl căina ea, nu ştia cum să facă să-i uşureze vina; la un moment dat, mi-a mărturisit că nici el nu putea să-l sufere pe tatăl său şi că şi el, poate, în sinea lui îi dorea moartea! O, este un om cinstit, integru, aşa cum rar întâlneşti! Asta a fost nenorocirea lui! Mie îmi spunea tot, tot! Venea în fiecare zi la mine să mi se destăinuiească, pentru că nu avea alt prieten. Da, eram singurul lui prieten şi sunt mândră de asta! Declară ea cu o scânteiere în ochi, sfidând parcă pe toată lumea. A fost de două ori la Smerdeakov. Într-o zi, mă pomenesc cu el că vine la mine să-mi spună: „Dacă nu l-a omorât fratele meu, înseamnă că asasinul nu poate fi decât Smerdeakov (nu ştiu cine o fi scornit povestea asta absurdă cu Smerdeakov care s-a răspândit în tot oraşul) şi în cazul acesta mă tem că şi eu s-ar putea să am o parte din vină; Smerdeakov şi-a dat seama că nu pot să-l sufăr pe tata şi şi-o fi închipuit că abia aştept să-l văd în mormânt”. Am căutat atunci scrisoarea asta şi i-am arătat-o şi aşa s-a convins în sfârşit că fratele lui este ucigaşul. A fost o lovitură cumplită pentru el! Nu putea de loc să se împace cu gândul că fratele lui poate fi un paricid! Încă de acum o săptămână am observat că-i bolnav. În ultimele zile, de câte ori venea pe la mine, spunea tot felul de lucruri fără sens, ca un om care delirează, îmi dădeam seama că e cu mintea zdruncinată, în pragul nebuniei. Mergea pe stradă şi vorbea singur. În halul ăsta a fost văzut umblând prin oraş. La rugămintea mea, medicul sosit de la Moscova l-a consultat acum două zile şi mi-a spus că e

ameninţat de o febră cerebrală ce se poate declara din moment în moment. Şi toate astea din pricina unei brute. Aseară, când a auzit că Smerdeakov s-a spânzurat, a avut un şoc atât de puternic, încât a înnebunit… Numai din cauza ticălosului ăstuia, fiindcă ţinea atât de mult să-l scape, de la el i se trage toată nenorocirea…

Numai o singură dată în existenţa lui, cred şi numai în momentul suprem, cu câteva clipe înainte de a-şi încheia viaţa, bunăoară urcând treptele eşafodului, un om e în stare să vorbească în felul acesta şi să facă asemenea mărturisiri. Katia însă se dovedise consecventă cu sine însăşi, iar împrejurarea de faţă era cum nu se poate mai potrivită să-i dea în vileag o dată mai mult firea impulsivă. O recunoşteai perfect pe tânăra fată care nu pregetase cândva să intre în casa unui june chefliu şi afemeiat ca să-şi scape tatăl din impas; aceeaşi fată mândră şi castă, care cu puţin înainte se jertfise în faţa unei săli ticsite de lume şi, lepădând pudoarea ei feciorelnică, dezvăluise în auzul tuturor „gestul de o rară nobleţe al lui Miţea” ca să-i uşureze cât de cât situaţia. Şi iat-o din nou hotărâtă să se sacrifice, de rândul acesta însă pentru altul. Poate că abia acum începea să-şi dea seama şi simţea pentru prima oară cât de mult ţinea la omul acesta! Şi sacrificiul pe care voia să-l facă era pornit din grija pe care i-o purta, fiindcă îi era frică să nu aibă de tras consecinţele mărturisirilor sale, de vreme ce declarase în instanţă că el este ucigaşul bătrânului şi nu fratele său, luând crima asupra lui. Voia să se jertfească pentru a-l salva pe Ivan, pentru a cruţa prestigiul şi reputaţia lui. Totuşi, sacrificiul ei aducea după sine o întrebare cumplită: nu cumva îl calomniase pe Miţea atunci când vorbise despre legăturile lor din trecut? Nu, cu siguranţă că nu minţise – sau în orice caz nu minţise intenţionat – strigând în gura mare c-o dispreţuia de când se plecase până la pământ în faţa lui! Credea cu tărie, era absolut convinsă, poate chiar din momentul când se plecase la picioarele lui, că Miţea, naivul Miţea, care pe vremea aceea o adora, avea cel mai

adânc dispreţ pentru dânsa şi-şi bătea joc de ea. Numai orgoliul ei rănit o făcuse să se îndrăgostească nebuneşte de el, dezlănţuise în sufletul său o pasiune clocotitoare, aproape isterică, ce semăna mai curând a răzbunare decât a dragoste adevărată. Şi cine ştie dacă odată şi odată pasiunea aceasta morbidă nu s-ar fi transformat într-o iubire curată şi poate că ea însăşi nici nu dorea altceva! Trădarea lui Miţea însă o jignise până în adâncul inimii şi inima ei nu era în stare să ierte chiar atât de uşor. Clipa răzbunării sosise când nici nu se aştepta şi toată amărăciunea, tot veninul pe care femeia jignită îl strânsese în sine, picătură cu picătură, se revărsase brusc, fără voia ei! Îl trădase pe Miţea, dar se trădase şi pe ea însăşi! Şi acum, că dăduse totul pe faţa, încordarea care o stăpânise până atunci o părăsi dintr-o dată şi-i veni să intre în pământ de ruşine. Cuprinsă de o nouă criză de nervi, martora se prăbuşi plângând şi ţipând. O ridicară numaidecât şi o scoaseră pe sus din sală. În momentul acela, răcnind ca ieşită din minţi, Gruşenka se repezi spre Miţea atât de furtunos, încât cei din jur nu mai apucară s-o oprească.

— Miţea! Strigă ea. Vipera asta te-a mâncat fript! Ei, acum aţi văzut-o şi dumneavoastră de ce e-n stare! Adăugă ea cu o clocotire de ură, adresându-se tribunalului.

La un gest al preşedintelui, gardienii se apropiară de Gruşenka, încercând s-o scoată cu forţa din sală. Femeia însă se împotrivea din răsputeri şi se zbătea în braţele lor, căutând cu orice preţ să ajungă la Miţea. La rândul său, acuzatul sări în picioare cu un răcnet sălbatic şi, dacă nu erau paznicii să-l înşface, într-o clipă ar fi fost lângă ea.

Da, cred că doamnele din asistenţă au avut toate motivele să fie mulţumite, fiindcă era într-adevăr un spectacol extraordinar! Mi-aduc aminte că după aceea se prezentă din nou la bară medicul venit de la Moscova, probabil că preşedintele trimisese aprodul să-l cheme ca să se ocupe de Ivan Feodorovici. Doctorul declară că bolnavul avea o criză foarte puternică şi că starea lui fiind extrem de gravă ar trebui transportat fără întârziere acasă. Răspunzând apoi întrebărilor puse de procuror şi de avocat, confirmă că în urmă cu două zile Ivan Feodorovici venise la dânsul să-l consulte şi că de atunci chiar diagnosticase o febră cerebrală, dar că pacientul refuzase să se îngrijească. „Nu mai era în deplina posesie a facultăţilor lui mintale, mi-a destăinuit că are deseori halucinaţii, că i se întâmplă să se întâlnească pe stradă cu diverse persoane decedate şi că în fiecare seară primeşte vizita satanei”, spuse în concluzie doctorul. Încheindu-şi depoziţia, eminentul medic moscovit se retrase. Scrisoarea divulgată de Katerina Ivanovna rămase să figureze printre corpurile delicte. După o scurtă deliberare, curtea decise să continue dezbaterile, dispunând totodată ca declaraţiile neprevăzute făcute în ultimă instanţă de Katerina Ivanovna şi de Ivan Feodorovici să fie consemnate în procesul-verbal.

N-am însă intenţia să înfăţişez punct cu punct toată procedura. De altfel, depoziţiile celorlalţi martori n-au făcut decât să repete şi să confirme ceea ce se spusese până atunci, deşi, ce-i drept, fiecare din ele a adus noi detalii semnificative. Dar, aşa cum am avut ocazia să arăt mai înainte, toate aceste lucruri vor fi semnalate în rechizitoriul procurorului, pe care îi voi reproduce mai încolo. În sală domnea o stare de extremă nervozitate, toată lumea era ca electrizată de lovitura de trăsnet de la urmă şi aştepta cu înfrigurare sfârşitul iminent, rechizitoriul, pledoaria şi sentinţa finală. Se vedea foarte bine că Fetiukovici era consternat din pricina mărturisirilor Katerinei Ivanovna; procurorul, în schimb, se simţea într-al nouălea cer. După

ce se termină audierea tuturor martorilor, dezbaterile fură suspendate timp de aproape un ceas. În sfârşit, preşedintele deschise din nou şedinţa. Cred ca era opt seara când Ippolit Kirillovici, procurorul, îşi începu rechizitoriul.

VI – RECHIZITORIUL. CARACTERIZĂRI.

În momentul când se ridică să ia cuvântul, Ippolit Kirillovici era stăpânit de un tremur nervos; fruntea şi tâmplele îi erau înrourate de broboane reci de sudoare şi mereu parcă-l lua când cu cald, când cu frig, după, cum povestea el însuşi după aceea. Din punctul lui de vedere, discursul acesta trebuia să fie un chef doeuvre, capodopera unei întregi existenţe, cântecul său de lebădă. Şi într-adevăr, dacă ar fi avut posibilitatea să-şi presimtă sfârşitul, comparaţia cu lebăda cântând pentru ultima oară înainte de moarte ar fi fost pe deplin îndreptăţit, deoarece nouă luni mai târziu procurorul se stingea răpus de o tuberculoză galopantă. Pusese tot focul inimii lui şi toată inteligenţa în această cuvântare. Mai cu seamă, dovedi – lucru la care nimeni nu s-ar fi aşteptat – serioase preocupări sociale şi un interes deosebit pentru o serie de probleme „arzătoare”, bineînţeles în măsura în care bietul Ippolit Kirillovici era în stare să le sesizeze. Rechizitoriul reuşi să impresioneze în primul rând prin sinceritatea lui: procurorul credea cu tot dinadinsul că inculpatul este vinovat; nu-l acuza din ordin sau din obligaţie profesională şi nici nu cerea ca omorul să fie „răzbunat” pentru a respecta litera legii, ci fiindcă era sincer animat de dorinţa de a „salva societatea”. Chiar şi publicul feminin, care în genere nu avea prea mare simpatie pentru Ippolit Kirillovici, trebui să recunoască până la urmă că rechizitoriul făcuse o impresie extraordinară asupra asistenţei. Acuzatorul public rosti primele cuvinte cu o voce dogită, tremurătoare, dar, pe măsură ce vorbea, glasul său căpăta tot mai multă amploare, făcând să răsune toată sala la sfârşitul peroraţiei. În schimb însă când termină îl

cuprinse o slăbiciune atât de mare, încât puţin lipsi ca să leşine.

„Domnilor juraţi, începu procurorul, procesul care se judecă azi a făcut multă vâlvă în toată ţara. Dar de ce să ne mirăm şi pentru ce să fim atât de alarmaţi? Tocmai noi, care suntem obişnuiţi cu lucrurile de felul acesta! Ceea ce ar trebui să ne pună pe gânduri, la drept vorbind, este tocmai constatarea că asemenea crime fioroase au încetat să ni se mai pară chiar atât de îngrozitoare. Asta ar trebui să ne înspăimânte în primul rând, faptul că am ajuns să ne familiarizăm cu monstruozităţile, nu crima săvârşita de cutare sau cutare individ, care rămâne totuşi un fenomen izolat! Care să fie pricinile ascunse ale apatiei noastre, cum se explică indiferenţa noastră faţă de asemenea cazuri, faţă de aceste semne ale vremii ce nu par să prevestească un viitor prea trandafiriu? Să fie de vină oare cinismul nostru, epuizarea prematură a gândirii şi a imaginaţiei ce se observă în sânul societăţii noastre atât de tinere şi totuşi atât de timpuriu îmbătrânite? Noţiunile noastre morale complet răsturnate sau faptul că aceste noţiuni sunt pur şi simplu inexistente? Iată o serie întreagă de probleme chinuitoare, de care nu mă voi ocupa acum, deşi fiecare cetăţean trebuie să-şi dea osteneala – e chiar dator – să le rezolve. Presa noastră, ale cărei începuturi sunt încă timide, a şi adus totuşi unele servicii societăţii, căci numai datorită ei am ajuns să cunoaştem în toată amploarea lor consecinţele nefaste ale unei deşănţări neîngrădite de nimic şi ale destrămării morale! Ziarele ni le înfăţişează cu regularitate, aşa încât acum toată lumea e pusă la curent cu lucrurile acestea, chiar dacă nu frecventează sălile tribunalelor, ale căror şedinţe au devenit publice sub actuala domnie. Şi ce ne mai este dat să citim zi de zi în paginile lor? Tot felul de monstruozităţi ce fac să ţi se încrânceneze carnea şi faţă de care asasinatul judecat aici rămâne în umbră, pare chiar un caz cu totul banal. Şi mai important este însă faptul că marele număr de procese

penale înregistrat la noi în ţară, constituind, ca să zic aşa, un fenomen naţional, a ajuns să fie un motiv de îngrijorare generală, o adevărată calamitate, ce ameninţă să ne lovească şi împotriva căreia, ca împotriva oricărui flagel social, este greu de luptat. Undeva, un tânăr şi strălucit ofiţer din înalta societate, un debutant în viaţă şi în carieră, înjunghie pe furiş, în chipul cel mai abject şi fără nici un dram de remuşcare, un biet funcţionar, un om care-l ajutorase şi faţă de care era îndatorat şi pe servitoarea acestuia, ca să pună mâna pe o poliţă şi să-l jefuiască de bani. «O să-mi pot face toate gusturile acum, îşi zice el. O să pot trăi ca un om de lume şi o să-mi prindă bine mai târziu în carieră.» Şi după ce-i spintecă pe amândoi, îşi ia liniştit tălpăşiţa, având grijă mai înainte să le pună amândurora câte o pernă sub cap. Într-altă parte, un tânăr erou, decorat cu Crucea pentru bărbăţie şi credinţă, asasinează ca un tâlhar de drumul mare pe mama comandantului şi protectorului său, asigurându-şi complicii, ca să-i determine să-l asiste, că victima îl iubeşte «ca pe băiatul ei şi are o încredere oarbă în el, aşa că n-o să ia nici un fel de precauţii». Omul acesta, fireşte, este o bestie, dar, aşa cum se prezintă lucrurile în vremea de azi, n-aş îndrăzni să afirm că e vorba numai de un caz izolat. Sunt alţii care, fără să comită nici un asasinat, gândesc şi simt ca nişte criminali şi sunt tot aşa de mârşavi în adâncul sufletului lor. Singuri, faţă-n faţă cu propria lor conştiinţă, poate că se întreabă în taină: «Ce înseamnă, în definitiv, să fii cinstit? Nu cumva vărsarea de sânge este şi ea o prejudecată?» Poate că se vor găsi unii să protesteze, scandalizaţi de vorbele mele, susţinând că sunt un om bolnav, un neurastenic care vede totul în negru şi bate câmpii şi ale cărui aserţiuni nu sunt decât nişte calomnii monstruoase. O, Doamne, vă mărturisesc c-aş fi primul care s-ar bucura să ştie că într-adevăr aşa stau lucrurile! Vă rog, să-mi daţi crezare, consideraţi-mă un om bolnav, dar luaţi aminte la ceea ce vă spun: chiar dacă n-aş avea întru totul dreptate, chiar dacă

numai a zecea sau a douăzecea parte din cuvintele mele ar fi adevărată, situaţia este totuşi îngrozitoare! Priviţi, domnilor, cu câtă uşurinţa se sinucide tineretul nostru, fără să se mai întrebe ca Hamlet: «Ce va fi dincolo?», fără nici cea mai mică umbră de nelinişte, ca şi când problema existenţei sufletului nostru şi a ceea ce ne aşteptă după moarte ar fi dispărut de mult, ar fi fost definitiv îngropată şi acoperită de uitare. Priviţi, în sfârşit, desfrâul ce bântuie pretutindeni, uitaţi-vă în jur la cei ce nu trăiesc decât pentru plăcerile simţurilor. În comparaţie cu mulţi dintre ei, Feodor Pavlovici, nefericita victimă din procesul de azi, pare un prunc nevinovat. Şi doar l-am cunoscut cu toţii, «a trăit în mijlocul nostru»… Da, poate că odată şi odată psihologia crimei va ajunge să fie studiată cu toată seriozitatea, atât la noi cât şi în Europa, de oamenii cei mai competenţi, pentru că merită cu adevărat să fie aprofundată. Dar studiul acesta nu va putea fi efectuat decât atunci când vom avea răgazul necesar şi când confuzia tragică ce domneşte în ziua de azi va fi destul de îndepărtată în timp pentru a suporta o analiză mai subtilă, mai imparţială decât aceea pe care aş putea-o face eu, de pildă. Deocamdată însă, ne cutremurăm de groază sau ne prefacem numai înspăimântaţi, când în realitate starea aceasta de lucruri constituie pentru noi un spectacol pe care-l savurăm din plin, ca nişte amatori de senzaţii tari şi extravagante, menite să scuture cinica noastră indolenţă sau, dacă nu, încercăm să alungăm cu mâna, ca nişte copii înfricoşaţi, cumplitele vedenii ce ne îngheaţă, ori ne vârâm capul sub pernă, sperând că se vor risipi singure, ca după aceea, furaţi de plăcerile noastre, să nu ne mai gândim de loc la ele. Odată şi odată însă trebuie să deschidem ochii, să ne gândim bine ce facem, să privim cu atenţia cuvenită societatea în care trăim, să ne dăm seama cât mai lămurit de problemele noastre sociale sau cel puţin să ne străduim să le înţelegem. Un mare scriitor, unul din precursorii literaturii noastre actuale, în finalul celei mai impunătoare opere ale sale, asemuieşte Rusia cu o

troică purtată în zbor de nişte focoşi telegari spre un ţel necunoscut: «Oh, troică, pasăre troică, cine oare te-a născocit?» {67} exclamă el plin de entuziasm, ca să adauge apoi cu mândrie că în faţa acestei troici, ce se avântă cutezătoare tot înainte, popoarele se dau în lături cu respect. E adevărat, domnilor, popoarele se dau la o parte – cu respect sau nu, asta nu mai ştiu – dar, după umila mea părere, genialul scriitor şi-a imaginat un asemenea final dintr-o dorinţă naivă, aş zice chiar copilăroasă, de idealizare dacă nu cumva pur şi simplu de teama cenzurii. Fiindcă să presupunem c-am înhămat la această troică proprii lui eroi, bunăoară pe Sobakevici, pe Nozdriov, pe Cicikov; oricine ar fi vizitiul, cu asemenea telegari nu ştiu, zău, dacă ar putea să ajungă prea departe! Şi gândiţi-vă că sunt telegari de modă veche şi că nici nu se pot compara cu bidiviii noştri de azi, care sunt şi mai năzdrăvani…”

În momentul acela procurorul fu întrerupt de aplauzele ce subliniau ultimele sale cuvinte. Liberalismul acestei comparaţii avu darul să fie pe placul asistenţei. Ce-i drept, nu se auziră decât vreo două-trei aclamaţii răzleţe, aşa încât preşedintele nici nu găsi de cuviinţă să ameninţe pe turbulenţi cu „evacuarea” sălii, mulţumindu-se să arunce o privire încruntată „galeriei”. Ippolit Kirillovici însă prinsese curaj: în viaţa lui nu avusese niciodată parte de aplauze! Ani de zile nimeni nu voise să-i dea ascultare şi iată că pe neaşteptate se oferea posibilitatea să-şi exprime nestingherit părerile, Ştiind că vor avea ecou în tot cuprinsul ţării!

„Şi acum, continuă el, să vedem ce este această familie Karamazov care de la o zi la alta a dobândit o atât de tristă celebritate în întreaga Rusie. Poate că exagerez, dar am impresia că în imaginea pe care ne-o înfăţişează acest mic nucleu familial se desluşesc destul de lămurit trăsăturile fundamentale ale intelectualităţii noastre de azi – o, bineînţeles, nu chiar toate şi în proporţii microscopice, aşa cum «soarele se oglindeşte într-o picătură de apă». O

picătură în care totuşi se reflectă ceva, care ne ajută să sesizăm anumite lucruri. Să ne gândim bunăoară la acel nefericit «tată de familie», la acel bătrân bicisnic, libidinos şi depravat, care şi-a încheiat atât de lamentabil existenţa lui pământească! Boier de viţă, şi-a început cariera trăind pe spinarea altora ca un amărât, pentru ca la un moment dat, printr-un joc al întâmplării, să se căsătorească pe negândite cu o fată cu zestre şi să pună astfel mâna pe un mic capital. Şarlatan de rând şi bufon slugarnic deocamdată, omul nu este totuşi lipsit de inteligenţă, ba chiar are o minte destul de ascuţită şi, mai presus de orice, este un cămătar fără pereche. Cu trecerea anilor, adică pe măsură ce începe să prindă cheag, sporindu-şi capitalul, capătă tot mai multă încredere în sine. Umilinţa şi slugărnicia de mai înainte dispar fără urmă şi în locul lor apare un cinic plin de sarcasm şi veninos şi un desfrânat. Orice pâlpâire de spiritualitate se stinge, în schimb pofta de viaţă se dezlănţuit peste măsură, în cele din urmă, tot rostul existenţei ajunge sa se rezume pentru el la plăcerile simţurilor. Cu aceeaşi concepţie îşi creşte şi copiii. Nu-şi recunoaşte nici un fel de îndatoriri morale părinteşti, îşi bate joc pur şi simplu de orice obligaţii, lăsându-şi odraslele de capul lor, să-şi facă veacul în odăile slugilor şi e fericit când poate sa se descotorosească de ele. Nici măcar nu-şi mai aduce aminte că are feciori. Toate principiile lui morale se reduc la această unică deviză: «Apres moi, le deluge» {68}. Feodor Pavlovici reprezintă perfect opusul noţiunii de cetăţean, izolarea totală, ostilă, de societate: «Piară toată lumea mistuită de flăcări, numai mie să-mi fie bine!» Şi într-adevăr, bătrânul se simte cum nu se poate mai bine, huzureşte, totul îi merge din plin şi ar dori s-o mai ducă aşa încă vreo douăzeci-treizeci de ani. Nu se dă în lături să-l tragă pe sfoară chiar pe propriul său fiu, atunci când e obligat să lichideze moştenirea rămasă de pe urma mamei acestuia şi, cu banii pe care şi i-a însuşit şi pe care nu vrea cu nici un chip să i-i restituie, încearcă să-i sufle iubita. Nu,

nu înţeleg să las exclusiv în seama eminentului avocat venit de la Petersburg sarcina apărării inculpatului! Vreau să arăt eu însumi lucrurile în adevărata lor lumină, fiindcă şi eu sunt în măsură să înţeleg revolta nestăvilită ce s-a strâns cu timpul în sufletul său faţă de faptele acestui părinte. Dar să ne oprim aici, cred că ajunge cât am vorbit despre bătrân: nefericitul şi-a primit pedeapsa! Să nu uităm totuşi că Feodor Pavlovici era tată şi încă un tată modern. Înseamnă, oare, să jignesc societatea numindu-l aşa? Din păcate, vai, cunosc atâţia părinţi din zilele noastre care au aceleaşi concepţii de viaţă, numai că, spre deosebire de el, nu şi le exprimă cu atâta cinism, fiindcă sunt mai binecrescuţi şi mai cultivaţi! Sunt prea pesimist? Se poate! Ne-am înţeles însă de la început că-mi veţi trece multe cu vederea. Şi mai e încă un lucru asupra căruia aş vrea să fim înţeleşi: să presupunem că vorbele mele nu vă inspiră nici un fel de încredere, chiar de-ar fi să vorbesc în zadar, vă dau voie să nu mă credeţi dacă nu vreţi. Îngăduiţi-mi să spun însă tot ce am de spus, fiindcă sunt convins totuşi că unele din cuvintele mele vă vor rămâne întipărite în minte. Şi acum să ne îndreptăm privirea spre vlăstarele acestui tată de familie, feciorii bătrânului Karamazov. Unul dintre ei se află aici de faţă, pe banca acuzaţilor; de el însă ne vom ocupa mai târziu, iar despre ceilalţi voi pomeni numai în treacăt. Cel mai mare dintre ei este un tânăr modern, remarcabil prin vasta lui cultură şi cu o inteligenţă destul de vie, dar care, din păcate, nu mai crede în nimic, care, la fel ca şi tatăl său, a ajuns sa tăgăduiască multe, prea multe lucruri în viaţă, considerându-le pe veci înmormântate. Am avut cu toţii de-atâtea ori prilejul să-l ascultăm, fiind primit cu braţele deschise în societatea noastră. Nu era el omul care să-şi ascundă gândurile, dimpotrivă, o, da, dimpotrivă! Tocmai de aceea am curajul acum să vorbesc cu toată sinceritatea despre dânsul, bineînţeles în măsura în care ne interesează nu ca individ în sine, ci ca membru al familiei Karamazov. Aseară, aici, undeva, la marginea oraşului, s-a

sinucis un biet nenorocit, un arierat, care a fost în mare măsură amestecat în procesul ce se judecă azi, un anume Smerdeakov, fostul fecior de casa al lui Feodor Pavlovici şi poate chiar fiul lui nelegitim. Acest Smerdeakov mi-a povestit la anchetă, plângând isteric, că tânărul Karamazov, Ivan Feodorovici, îl îngrozise prin extravaganţa părerilor lui: «Totul pe lume este permis! Şi de acum încolo nu trebuie să mai fie nici un lucru oprit, aşa zicea dumnealui.» Cred că ideea aceasta, în cele din urmă, a reuşit să-i zăpăcească de tot minţile; bineînţeles, dezechilibrul său mintal era în mare măsură efectul epilepsiei de care suferea şi în acelaşi timp o consecinţă a sângeroasei nenorociri întâmplate la ei în casă. La un moment dat însă, arieratul acesta a avut o remarcă deosebit de interesantă, care ar fi făcut cinste chiar unui om cu o inteligenţă mai dezvoltată decât a lui şi aici tocmai intenţionam să ajung: „Niciunul din feciori nu seamănă atât de bine cu Feodor Pavlovici, mi-a spus el, ca Ivan Feodorovici. Este leit taică-său!” Mă voi rezuma la aceste câteva trăsături, pe care le consider suficient de semnificative pentru caracterizarea personajului. De altfel, ar fi poate o nedelicateţe din partea mea să continui. O, nu vreau să trag nici un fel de concluzii şi nici să fiu pesimist, prevestindu-i tânărului nostru un destin nefericit! Am avut prilejul astăzi, în această incintă, să constatăm, că sufletul său juvenil reacţionează spontan şi riguros în faţa adevărului şi că sentimentele familiale n-au fost încă înăbuşite de ateismul său şi de cinismul opiniilor sale, pe care am convingerea că le-a moştenit şi că nu sunt nicidecum rezultatul unei reale experienţe de viaţă. Cel mai mic dintre fraţi este încă foarte tânăr, aproape un adolescent, cucernic şi cu frica lui Dumnezeu, spre deosebire de Ivan Karamazov, a cărui sumbră şi pernicioasă concepţie despre lume am văzut-o mai înainte; mezi nul încearcă să se apropie de «energiile vitale ale poporului» – cum au fost ele denumite pompos de unele cercuri ale intelectualităţii noastre, gata să adopte în orice clipă cele

mai diverse teorii. Aşadar, mezinul a luat calea mănăstirii, ba chiar, la un moment dat, s-a gândit să îmbrace pentru toată viaţa rasa monahală. Impresia mea este că în sufletul lui s-a încuibat pretimpuriu şi inconştient acea disperare neputincioasă pe care o resimt atâţia oameni înspăimântaţi de cinismul şi destrăbălarea ce domnesc în sânul nefericitei noastre societăţi contemporane şi în acelaşi timp convinşi, în mod greşit, că toate aceste racile se datoresc culturii occidentale. Cei ca dânsul îşi pun toată nădejdea în „glia strămoşească” – ca să citǎm propriile lor cuvinte – aruncându-se în braţele materne ale pământului natal, ca nişte copii înfricoşaţi care se lipesc de sânul vlăguit al măicuţei lor, ştiind că aşa cel puţin vor putea adormi liniştiţi. Şi ar fi în stare să doarmă o viaţă întreagă, numai să nu dea iarăşi cu ochii de toate acele vedenii îngrozitoare. Din partea mea îi doresc numai bine acestui tânăr de ispravă şi atât de dotat şi sper ca juvenila sa năzuinţă idealistă de a se apropia de popor să nu se transforme mai târziu – fenomenul este destul de frecvent – pe plan moral, într-un misticism pâclos, iar pe plan politic, într-un obtuz şovinism – cele două flageluri de care naţiunea noastră este mult mai grav ameninţată decât de pervertirea timpurie a spiritului, produsă de cultura occidentală greşit înţeleasă şi superficial asimilată, aşa cum e cazul cu fratele său mai mare.”

Consideraţiile în legătură cu misticismul şi şovinismul fură întâmpinate cu câteva aplauze răzleţe. Ceea ce, bineînţeles, avu darul să însufleţească şi mai mult verva lui Ippolit Kirillovici. Toată această disertaţie însă nu părea să aibă o legătură prea strânsă cu obiectul procesului, pe lângă faptul că nu era nici prea clară, dar ftizicul şi înăcritul procuror ţinea cu orice preţ ca, măcar o singură dată în viaţă, să spună până la capăt tot ce gândea. Mai apoi unii pretindeau că, schiţând portretul lui Ivan Feodorovici, procurorul fusese inspirat de un sentiment care nu-i făcea prea multă cinste şi că se folosise de ocazia ca să-şi ia

revanşa asupra lui, deoarece de vreo două ori se angajase cu el în nişte discuţii din care Ippolit Kirillovici ieşise învins. Nu ştiu dacă părerea aceasta era adevărată sau nu. În orice caz, publicul nu ascultase deocamdată decât introducerea; abia de aici înainte oratorul se pregătea să atace fondul procesului.

„Şi acum să ne ocupăm şi de cel de al treilea fecior al acestui părinte de modă nouă, continuă Ippolit Kirillovici. Iată-l aici, pe banca acuzaţilor. Viaţa şi isprăvile lui stau înaintea ochilor noştri, aşa cum ni s-au înfăţişat; cunoaştem fiecare lucru pe care l-a făcut: a sosit, în fine, momentul ca totul să fie dat în vileag, să iasă la lumina zilei! Spre deosebire de «occidentalismul» şi «poporanismul» fraţilor săi, în el îşi află expresia spontaneitatea originară a Rusiei – o, nu, nu a întregii Ruşii, ferească Dumnezeu! Şi totuşi, o regăsim aici şi pe ea, pe măicuţa noastră bună, o vedem, o simţim! Fiindcă domnia-sa este o fire spontană, un amestec ciudat de bine şi de rău, e însetat de cultură, îl divinizează pe Schiller şi în acelaşi timp umblă ca turbat prin localuri şi jumuleşte bărbile beţivanilor cu care chefuieşte. Da şi domnia-sa poate să fie bun, admirabil chiar câteodată, dar numai atunci când toate îi merg din plin şi când viaţa i se pare admirabilă! Sufletul domniei-sale clocoteşte – da, într-adevăr clocoteşte! Învăpăiat de cele mai nobile idealuri, pe care înţelege să le cultive cu. Condiţia ca totul să-i pice mură în gură, fără nici un efort din partea dumisale şi în orice caz pe gratis, să fie sigur că nu-l costă nimic! Deoarece domnia-sa nu poate suferi să plătească, în schimb de primit ar tot primi mereu cu amândouă mâinile – aici este toată dificultatea. O, daţi-i cât de mult, daţi-i cu prisosinţă din toate bunurile vieţii (dar din toate, fără excepţie, altfel ar fi în stare să vă refuze!) şi lăsaţi-l să-şi facă menderele fără să-i puneţi nici o stavilă în cale şi atunci şi domnia o să vă arate ce bun, ce sublim chiar poate să fie! Nu este un om lacom din fire, hotărât că nu; totuşi, daţi-i bani cu grămada, umpleţi-i buzunarele cu bani şi o să vedeţi

cu ce mână largă, cu câtă indiferenţă dispreţuitoare va risipi infamii arginţi sunători într-o singură noapte, făcând un chef monstru! Iar dacă n-o să-i daţi nici o lăscaie, o să vă arate că ştie şi singur să facă rost de parale dacă vrea. Dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo; să procedăm metodic. La început, avem în faţa noastră un biet copil oropsit, care «aleargă cu picioarele goale prin curtea din spatele casei», cum spunea adineauri mult-stimatul şi distinsul nostru concetăţean, din păcate, de origine străină! Încă o dată repet: nu înţeleg să las în seama altcuiva sarcina apărării acuzatului. Sunt acuzator public, dar pot fi în acelaşi timp şi apărător. Da, suntem oameni cu toţii şi ne dăm seama în ce măsură poate fi influenţat caracterul de primele impresii din copilărie şi din casa părintească! Între timp însă copilul a crescut mare. Îl regăsim sub înfăţişarea unui tânăr ofiţer mutat disciplinar pentru năzbâtiile lui, printre care şi o provocare la duel, undeva, departe, într-un târguşor, la graniţa minunatei noastre Ruşii. Acolo îşi are garnizoana şi, ca şi mai înainte, o duce numai în chefuri şi petreceri, trăind pe picior mare, căci de, obrazul subţire cu cheltuială se ţine! Mereu are nevoie de bani, bani şi iar bani, înainte de toate, de aceea, după nesfârşite pertractări, cade la învoială cu tatăl dumisale, înţelegându-se cu dânsul să-i trimită pentru ultima oară şase mii de ruble, pe care le primeşte imediat. Băgaţi de seamă: e vorba de un act autentic, purtând semnătura lui – există o scrisoare inedită prin care domnia-sa renunţă la toate drepturile pe care le-ar mai avea asupra moştenirii în schimbul celor şase mii de ruble, punând astfel capăt răfuielilor cu tatăl domniei-sale. Tocmai atunci însă întâmplarea face să cunoască o tânără fată, cultivată, un suflet ales. N-aş vrea să mai repet o dată amănunte pe care le-aţi auzit adineauri: e vorba de onoare, de abnegaţie şi de aceea prefer să nu mai revin asupra lor. Chipul tânărului fluşturatic şi dezmăţat, care înţelege totuşi să-şi plece capul în faţa veritabilei nobleţi sufleteşti, în faţa unei idei superioare, a devenit dintr-o dată extrem de

simpatic. Pentru ca puţin mai apoi, tot aici, în incinta tribunalului, când nimeni nu se aştepta la o asemenea surpriză, să apară brusc şi reversul medaliei. Din nou ţin să vă spun că nu-mi permit să fac nici un fel de supoziţii şi nici nu voi încerca să analizez cauzele ce au determinat această schimbare. Din moment ce schimbarea s-a petrecut, înseamnă că există şi motive care au provocat-o. Aceeaşi persoană, cu vocea înecata de lacrimi, dând frâu slobod indignării care de mult mocnea înăbuşită în inima sa, ne declară că dumnealui a fost primul care a găsit de cuviinţă s-o dispreţuiască pentru gestul său poate necontrolat şi impulsiv, totuşi sublim prin generozitate. El, logodnicul său, este primul om pe al cărui chip i-a fost dat să surprindă o umbră de zâmbet ironic şi în acelaşi timp singurul din partea căruia nu putea suporta o asemenea înfruntare. Ştiind, mai apoi, c-o înşelase (îşi într-adevăr o înşelase cu convingerea că din momentul acela era obligată să suporte orice din partea dumnealui, chiar şi trădarea), dânsa îi oferă în mod deliberat trei mii de ruble, dându-i să înţeleagă lămurit, poate chiar prea lămurit, că-i pune la dispoziţie suma respectivă ca s-o poată înşela mai departe – «Să vedem, ai să-i primeşti sau nu? E posibil, oare, să fii chiar atât de cinic?» îi spune fără cuvinte privirea ei mustrătoare, căutând să-l încerce. El se uită la dânsa şi-i citeşte gândurile în ochi, îşi dă seama perfect ce intenţii are (adineauri chiar a recunoscut în faţa dumneavoastră c-a înţeles clar de la început) şi totuşi, nu pregetă să-şi însuşească banii, pe care în două zile îi face praf, petrecând cu noua sa iubita. Şi atunci, care din două e mai demnă de crezare? Prima versiune, ce ni-l arată jertfindu-şi cu atâta nobleţe şi mărinimie ultimii bani şi îngenunchind smerit în faţa virtuţii sau reversul atât de odios al aceleiaşi medalii? De obicei, în viaţă adevărul trebuie căutat la mijloc, între cele două extreme diametral opuse. În împrejurarea de faţă ar însemna fără doar şi poate să greşim procedând în felul acesta. Este foarte probabil ca, în prima ipostază, acuzatul

să fi ascultat într-adevăr de un imbold pe cât de nobil pe atât de sincer, iar în cea de-a doua de o pornire tot atât de sinceră, dar josnică. De ce? Pentru că domnia-sa are o fire largă, karamazoviană – aici am vrut să ajung – capabilă să cuprindă cele mai bizare contradicţii şi să contemple în egală măsură cele două abisuri: abisul de deasupra noastră, imensitatea spre care îşi iau zborul cele mai luminoase idealuri şi abisul de sub noi, prăpastia fără fund, bântuită de pestilenţialele miasme ale celei mai abjecte descompuneri morale! Amintiţi-vă ideea formulată adineauri în chip atât de strălucit de tânărul observator – mă refer la domnul Rakitin – care a studiat îndeaproape şi cu cea mai mare seriozitate întreaga familie Karamazov: «Oamenii cu un temperament neînfrânat ca al lor, impulsivi şi depravaţi, au tot atâta nevoie de conştiinţa propriei lor abjecţii morale, ca şi de sentimentul celei mai nobile, mai sublime elevaţii spirituale». Şi are perfectă dreptate: amestecul acesta atât de bizar constituie o necesitate permanentă, constantă pentru ei. Două abisuri, domnilor, două abisuri care trebuie neapărat să existe simultan, altminteri omul nostru ar fi nefericit şi pururea nesatisfăcut, nu s-ar mai putea bucura de viaţă, ca şi când ar simţi că-i lipseşte ceva. Deoarece dumnealui are un suflet nespus de larg, un suflet vast ca nemărginitele plaiuri ale Rusiei noastre, capabil să cuprindă totul în egală măsură şi să se adapteze la orice situaţie! Şi acum, domnilor juraţi, fiindcă am pomenit în treacăt adineauri de cele trei mii de ruble, să-mi daţi voie să anticipez puţin asupra faptelor. Gândiţi-vă că e posibil ca domnia-sa, cu caracterul pe care i-l cunoaştem, după ce a primit aceşti bani şi încă în condiţiile ştiute, silit să îndure o umilinţă atât de cumplită, să-şi terfelească onoarea într-un hal fără hal, să se înjosească în ultimul grad, gândiţi-vă dacă se poate ca omul acesta să fie în stare să pună deoparte jumătate din bani şi să-i coasă într-o amuletă, ca o lună întreagă după aceea să aibă tăria de a-i purta zi de zi la gât, fără să se atingă de ei oricât de

mare ar fi fost ispita şi oricât era de strâmtorat! În tot acest timp, deşi bătea mereu localurile, nici în toiul unui chef, nici la beţie, nici chiar atunci când a trebuit să alerge într-un suflet undeva în împrejurimile oraşului ca să facă rost, Dumnezeu ştie de unde şi de la cine, de banii după care umbla cu disperare ca să plece cu iubita lui din localitate – ferind-o de ademenirile rivalului său, adică ale propriului său tată – niciodată n-a îndrăznit să se atingă de această amuletă! Deşi firesc ar fi fost s-o smulgă de la gât, numai să nu-şi lase iubita singură gata să cadă în mrejele bătrânului, pe care era cumplit de gelos şi să rămână mai departe de pază lângă ea, în aşteptarea clipei, când s-ar fi decis, în fine, să-i spună: «sunt a ta», ca s-o ia şi să zboare ca vântul cu dânsa cât mai departe de mediul nefast de aici. Dar nu, dumnealui s-a străduit să-şi păstreze talismanul intact. Şi pentru care pricină? După cum am văzut, primul motiv invocat a fost că voia să aibă bani de drum în cazul când dânsa avea să-i declare: «Sunt a ta, du-mă cu tine unde vrei!». Dar acest prim motiv, după propriile mărturisiri ale inculpatului, cade în faţa celui de al doilea: «Atâta timp cât port asupra mea aceşti bani, îşi zicea el, sunt un ticălos, nu însă şi un pungaş», fiindcă oricând se putea duce la logodnica sa, deşi o jignise şi, înmânându-i jumătate din suma pe care şi-o însuşise, să-i spună: «Vezi, am irosit la chef jumătate din bani, dovadă că sunt un om slab de înger şi dacă vrei chiar un ticălos (citez cuvintele inculpatului), dar, oricât aş fi de ticălos, nu sunt totuşi un hoţ. Şi nu sunt fiindcă, dacă aş fi fost, nu ţi-aş fi adus restul acesta de bani, ci i-aş fi vânturat ca şi pe ceilalţi.» Explicaţia e oricum destul de ciudată! Acelaşi om cu sânge iute, dar slab din fire, care n-a putut să teziste tentaţiei de a primi cele trei mii de ruble, cu toată ruşinea ce ştia că-l aşteaptă, să fie dintr-o dată capabil de atâta stoicism, de o asemenea tărie sufletească, încât să poarte la gât o bună bucată de vreme mii de ruble, fără a îndrăzni să se atingă de ele? Se: potriveşte, oare, cât de cât împrejurarea aceasta cu

caracterul pe care l-am analizat mai adineauri? Bineînţeles că nu, şi, dacă-mi daţi voie, am să vă arăt cum ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov dacă s-ar fi gândit într-adevăr să-şi coasă banii într-o amuletă. La prima tentaţie, bunăoară dacă ar fi avut chef să-şi distreze noua sa iubită, cu care cheltuise până atunci jumătate din sumă, ar fi descusut imediat amuleta şi ar fi scos dinăuntru, să zicem, deocamdată, numai o sută de ruble, fiindcă, ar fi chibzuit el: «De ce trebuie neapărat să-i duc jumătate din bani, adică o mie cinci sute de ruble în cap? O sută de ruble mai mult sau mai puţin nu-i cam acelaşi lucru, în fond? Oricum aş avea dreptul să-i «pun: sunt un ticălos, recunosc, nu însă şi un hoţ, pentru că, vezi bine, am venit totuşi să-ţi restitui măcar o parte din bani. Un hoţ n-ar fi pregetat să-i oprească pe toţi, nu ţi-ar mai fi adus nimic îndărăt.» După câteva zile ar fi descusut iar amuleta, ca să mai scoată o sută, apoi încă una, ca la sfârşitul lunii să scoată şi penultima hârtie, fiindcă şi aşa, numai cu o singură sută, tot ar fi ieşit basma curată: «Sunt un ticălos, e adevărat, dar nu şi un hoţ. Am cheltuit cu petrecerile douăzeci şi nouă de sute, dar ultima am avut grijă să ţi-o aduc înapoi. Un hoţ nu s-ar fi gândit la aşa ceva». În sfârşit, după ce ar fi prăpădit şi penultima sută, uitându-se la ultima bancnotă, şi-ar fi zis: «Desigur, nu face să-i duc o singură sută, mai bine s-o beau şi pe asta!» în felul acesta ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov, aşa cum îl cunoaştem noi. Legenda cu amuleta contrazice atât de flagrant realitatea, încât pare cu totul neverosimilă. Putem presupune orice, numai asta nu. Asupra acestui punct însă vom mai reveni.”

După ce făcu o sinteză a celor constatate la anchetă cu privire la litigiile băneşti şi raporturile dintre tată şi fiu, procurorul declară din nou că din elementele cunoscute nu se poate trage nici o concluzie în chestiunea moştenirii, dat fiind că nu se poate stabili precis cine pe cine a înşelat, sau cine şi cui a rămas dator. Tot în legătură cu cele trei mii de ruble, care deveniseră pentru Miţea o idee fixă, o obsesie

chinuitoare, Ippolit Kirillovici pomeni şi despre expertiza medicală.

VII – O RECAPITULARE CRONOLOGICĂ

„Expertiza medicală a căutat să ne demonstreze că inculpatul este un maniac şi nu se bucură de integritatea facultăţilor lui mintale. Îmi permit să afirm că, dimpotrivă, e un om întreg la minte, din nefericire pentru dânsul, căci dacă n-ar fi fost în posesia tuturor facultăţilor lui mintale poate c-ar fi procedat mai inteligent. Că e maniac, sunt gata să recunosc şi eu, da, într-adevăr e maniac, dar numai într-o singură privinţă – aşa cum a constatat de altfel şi expertiza – şi anume: în problema celor trei mii de ruble, cu care pretinde că i-ar fi rămas dator tatăl său. Cu toate acestea, sunt convins că s-ar putea găsi o explicaţie mult mai plauzibilă decât un început de nebunie pentru a motiva furia turbată de care era stăpânit în permanenţă acuzatul din pricina acestor bani. În ce mă priveşte, sunt întru totul de acord cu tânărul medic, care consideră că inculpatul a fost şi este în deplinătatea facultăţilor lui mintale, adică un om perfect normal, dar că se afla într-o stare de surescitare şi era întărâtat. Aici este hiba: motivul exasperării (permanente pe care o manifesta inculpatul nu îl constituiau în realitate cele trei mii de ruble – banii propriu-zis nu erau decât un pretext menit să ascundă adevărata cauză care-i aţâţa necontenit mânia. Şi această cauză era gelozia!”

Ippolit Kirillovici vorbi apoi pe larg despre pasiunea nefastă a inculpatului pentru Gruşenka, începând cu momentul când – potrivit cu mărturisirile lui – se dusese la această tânără persoană ca „s-o snopească în bătaie”; în loc s-o bată, însă s-a pomenit la picioarele sale şi aşa s-a născut dragostea lui pătimaşă. „Din păcate bătrânul, tatăl acuzatului, a pus şi el ochii tot atunci pe aceeaşi persoană; fatală coincidenţă – şi pe drept cuvânt uluitoare – ce face ca două inimi să se aprindă în acelaşi moment pentru aceeaşi

femeie, deşi o văzuseră şi se întâlniseră cu dânsa şi mai înainte şi, aprinzându-se, să ardă amândouă, mistuite de o patimă nestăvilită, cu adevărat karamazoviană. Cred că vă amintiţi ce a declarat aici mai adineauri respectiva persoană: «Mi-am bătut joc şi de unul şi de celălalt», mărturiseşte dânsa. Da, îi venise aşa deodată o toană să-i joace pe degete pe amândoi, lucru la care nici nu se gândise până atunci, dar din moment ce i-a căşunat dumneaei aşa, nu s-a lăsat până nu i-a văzut pe ambii îngenuncheaţi în faţa ei. Bătrânul, de unde toată viaţa fusese robul banului, din care îşi făcuse un idol, i-a pus imediat la dispoziţie un plic cu trei mii de ruble numai ca să vină acasă la dânsul, iar după câtva timp a ajuns să se socotească fericit dacă i-ar fi îngăduit să depună la picioarele sale toată averea împreună cu numele lui, consimţind să devină soţia sa legitimă. Şi în privinţa aceasta avem dovezi indiscutabile. Cunoaştem de asemenea tragedia inculpatului, avem aici în faţa noastră mărturia ei vizibilă. Dar aşa cerea «jocul» tinerei persoane. Vrăjitoarea nu s-a îndurat să-i dea nici cea mai mică speranţă bietului om decât în ultima clipă, când, îngenuncheat în faţa celei ce jucase rolul unui călău, întindea spre ea mâinile scăldate în sângele tatălui şi rivalului său; în această poziţie se afla când au sosit autorităţile. «Să mă trimiteţi la ocnă împreună cu el, din pricina mea l-a omorât, numai eu sunt vinovată!» a strigat ea, cuprinsă de o sinceră căinţă în momentul când l-au arestat. Eminentul tânăr care şi-a propus să analizeze prezentul caz, domnul Rakitin, despre care am vorbit mai înainte, defineşte caracterul eroinei acestui proces în câteva fraze lapidare, dar cât se poate de concludente: «Decepţia pe care o încearcă la o vârstă fragedă, faptul că s-a văzut înşelată şi silită să apuce de timpuriu pe căi greşite, trădarea logodnicului, care, după ce a sedus-o, o părăseşte, apoi mizeria, blestemul unei familii onorabile şi, în sfârşit, protecţia unui bătrân bogat, pe care, de altfel, îl mai socoteşte şi astăzi binefăcătorul ei, au făcut să se nască

o ură precoce, tăinuită în adâncul sufletului său tânăr, înzestrat poate cu multe calităţi. Astfel, cu trecerea timpului, ajunge o femeie calculată, ahtiată după bani, care nu are alt scop în viaţă decât să se îmbogăţească. Şi totodată se dezvoltă în ea un spirit ironic şi dorinţa de a-şi lua revanşa asupra întregii societăţi.» Cunoscând această caracterizare, ne putem da seama că era într-adevăr capabilă să-şi bată joc şi de unul şi de celălalt numai ca să se amuze pe socoteala lor cu un fel de plăcere răutăcioasă. În cursul acestei luni de dragoste deznădăjduită şi de cumplită degradare morală, în care ajunge să-şi înşele logodnica şi să-şi însuşească banii ce-i fuseseră încredinţaţi ca unui om de onoare, în inima inculpatului se încuibează treptat o gelozie aprigă, turbată. Şi pe cine credeţi că e gelos? Pe propriul său tată! Culmea este că bătrânul zevzec încearcă să ademenească şi să cumpere obiectul pasiunii lui cu cele trei mii de ruble pe care fiul lui le pretinde ca pe un drept al său incontestabil, partea sa din moştenirea rămasă de pe urma mamei şi de care îşi acuză tatăl că l-a deposedat. Sunt absolut de acord cu dumneavoastră că e într-adevăr o situaţie intolerabilă! Acuzatul avea toate motivele să devină maniac. În fond, nu era vorba numai de bani, cât mai ales de faptul că rivalul său înţelegea să se folosească de ei cu un cinism pur şi simplu revoltător ca să-i distrugă fericirea!”

Ippolit Kirillovici arătă apoi cum se născuse şi se închegase treptat în sufletul inculpatului ideea paricidului, urmărind evoluţia ei pas cu pas, aşa cum o înfăţişau faptele.

„La început, dumnealui s-a mulţumit numai să trăncănească în gura mare prin localuri – o lună întreagă n-a făcut decât să trăncănească. O, îi plăcea grozav să-şi etaleze viaţa personală în văzul tuturor, să-şi deschidă inima faţă de oricine, încredinţându-i chiar şi cele mai diabolice, mai periculoase idei ale sale! O, da, era oricând dispus să-şi destăinuiască unuia sau altuia gândurile, pretinzând, în schimb, celor ce-l ascultau să-i răspundă

prompt, Dumnezeu ştie de ce, cu cea mai deplină simpatie, să-i împărtăşească grijile şi îndoielile, să-l îmbărbăteze şi să-l lase în apele lui, fără să-l stinghereascâ în nici un fel! Altminteri, din te miri ce îşi ieşea din sărite şi era în stare să facă praf tot localul!” (Urma povestea cu căpitanul Sneghirev.) „Cei care au avut ocazia să-l audă şi să-l vadă pe inculpat în această ultimă lună, au simţit până la urmă că invectivele şi ameninţările proferate la adresa tatălui său nu erau numai vorbe rostite la mânie şi că, la un moment dat, când exasperarea lui va fi ajuns la paroxism, ameninţările puteau să devină fapte.” (Aici procurorul aminti reuniunea de familie ce avusese loc la mănăstire, discuţiile cu Aleoşa şi zugrăvi scena revoltătoare petrecută în casa părintească, în ziua când inculpatul intrase buzna în sufragerie spre sfârşitul mesei.) „N-aş putea să afirm cu toată certitudinea, continuă Ippolit Kirillovici, că hotărârea de a răfui definitiv socotelile cu tatăl său, asasinându-l, va fi fost premeditată înainte de acest incident. Presupun, totuşi, că ideea asta îi venise de câteva ori în minte, stăruise în mod conştient asupra ei, aşa cum ne-o dovedesc faptele, depoziţiile martorilor şi chiar propriile declaraţii ale acuzatului. Domnilor juraţi, adăugă procurorul, mărturisesc că până astăzi am şovăit să arunc pe umerii inculpatului acuzaţia de crimă cu premeditare, ce se impunea de la sine. Eram ferm convins că în adâncul său întrezărise de mult clipa fatală, dar o întrezărise numai, imaginându-şi-o ca pe o eventualitate, fără să stabilească precis împrejurările şi fără să fixeze un termen. Am şovăit, dar şovăielile mele s-au spulberat astăzi, în momentul când s-a dat citire zdrobitorului document prezentat în instanţă de doamna Verhovţeva. Domnilor, aţi auzit cu toţii cuvintele sale: «Aici e tot planul asasinatului, punct cu punct, e un adevărat program!» Aşa a definit domnia-sa această blestemată misivă, scrisă «la beţie» de nefericitul care se află acum pe banca acuzaţilor. Şi, pe bună dreptate, scrisoarea aceasta are o importanţă deosebită, constituind un program, o

dovadă certă a premeditării. Fiind scrisă cu două zile înainte de crimă, ştim că, exact cu două zile înainte de a-şi pune în aplicare planul său monstruos, inculpatul a declarat, legându-se chiar cu jurământ că, dacă în ziua următoare nu va reuşi să facă rost de bani, are intenţia să-şi omoare tatăl, ca să poată sustrage «plicul cu bani legat cu panglicuţă roz de sub pernă, numai să plece Ivan!» Auziţi: «numai să plece Ivan!» Va să zică, totul fusese dinainte calculat, fiece amănunt în parte cântărit cu atenţie; şi ce s-a întâmplat până la urmă? Acuzatul şi-a adus cu cea mai mare meticulozitate planul la îndeplinire. Nu mai încape nici o îndoială că e vorba de un act premeditat şi că mobilul crimei a fost jaful, sunt lucruri mărturisite negru pe alb şi semnate cu mâna lui de inculpat, care îşi recunoaşte iscălitura. S-ar putea obiecta: biletul a fost scris de un om în stare de ebrietate. Asta însă nu-i micşorează cu nimic gravitatea, dimpotrivă, înseamnă că, fiind beat, inculpatul a aşternut pe hârtie un plan pe care-l concepuse mai înainte cu mintea limpede. Dacă nu s-ar fi gândit la el din vreme, când era treaz, nu l-ar fi dat în vileag mai apoi, când i s-a urcat băutura la cap. Bine, ar putea să spună unii dintre dumneavoastră, dar ce rost avea să strige în gura mare ceea ce pusese la cale? Cine premeditează o faptă ca asta caută pe cât poate să păstreze secretul. E adevărat, dar acuzatul şi-a trâmbiţat intenţiile atunci când erau încă în germene, când abia mijeau în sufletul lui ca o vagă dorinţă; în momentul acela nu-şi făcuse încă nici un plan, nu premeditase nimic. Mai târziu însă e mai puţin guraliv. În seara când a scris respectiva masivă la «Metropol», în local, era beat criţă, a stat tot timpul tăcut şi retras, n-a jucat biliard şi n-a schimbat cu nimeni nici un cuvânt, mulţumindu-se doar să bruftuiască pe un vânzător de magazin, care se aşezase la masa lui; asta însă aproape inconştient, în virtutea obişnuinţei, fiindcă de câte ori intra într-un local trebuia să se ia la harţă cu cineva. Presupun de asemenea că în clipa când s-a hotărât cu tot dinadinsul să

acţioneze, şi-a adus aminte probabil cât de zgomotos îşi dezvăluise intenţiile în auzul tuturor şi s-a gândit că din pricina asta ar putea fi descoperit după săvârşirea crimei. Dar nu mai avea încotro. Publicitatea fusese făcută şi nu-şi mai putea lua vorba înapoi şi pe urmă de atâtea ori în viaţă avusese noroc, de ce deci n-ar fi avut şi de astă dată? Credea în steaua dumisale, domnilor! Trebuie să recunosc însă că s-a zbătut mult ca să ocolească un deznodământ atât de crâncen, că a luptat din răsputeri ca să evite o vărsare de sânge. «Am să mă duc mâine să cer de la toţi bani, până o să încropesc trei mii de ruble, spune dânsul în limbajul său original şi dacă nimeni n-o vrea să-mi dea, atunci o să curgă sânge.» Şi iarăşi putem constata că tot ceea ce aşternuse pe hârtie în stare de ebrietate a fost adus la îndeplinire punct cu punct mai târziu, când era cu mintea limpede!”

Ippolit Kirillovici descrise cu lux de amănunte eforturile depuse de Miţea pentru a face rost de bani, ca să nu ajungă la crimă. Povesti scena cu Samsonov, apoi goana pe urmele lui Copoiu, căutând să prezinte faptele aşa cum se petrecuseră. „Istovit, batjocorit, flămând, ros de gelozie la gândul că-şi lăsase iubita fără supraveghere, temându-se că-n lipsa lui o să se ducă la Feodor Pavlovici, se înapoiază, în sfârşit, în oraş, după ce îşi vânduse până şi ceasul ca să poată pleca la drum (şi asta având – zice-se, o, numai zice-se!

— O mie şi cinci sute de ruble asupra lui). Slavă Domnului, iubita lui nu fusese la Feodor Pavlovici! Iese apoi cu dânsa s-o conducă la protectorul ei Samsonov. (Curios: nu simte nici un grăunte de gelozie faţă de Samsonov, ceea ce constituie iarăşi o particularitate deosebit de interesantă în cazul de faţă!) După care aleargă într-un suflet la postul lui de observaţie din spatele casei părinteşti; ajungând acolo, află că Smerdeakov are o criză de epilepsie şi că cealaltă slugă, Grigori, zace şi el bolnav în pat, deci are câmp liber de acţiune; «semnalele» sunt la discreţia lui – ce tentaţie!

Încearcă totuşi să se împotrivească ispitei şi, fără să mai stea pe gânduri, se hotărăşte să apeleze la o persoană stabilită temporar la noi în oraş, multstimata doamnă Hohlakova, care urmărea de mult cu toată compasiunea frământările lui. Doamna Hohlakova îi dă un sfat cât se poate de înţelept şi anume: să părăsească o dată pentru totdeauna viaţa de petreceri, să renunţe la o iubire nefastă, să nu mai bată zi şi noapte localurile, irosindu-şi zadarnic toată puterea tinereţii şi să plece în Siberia, să lucreze într-o mină de aur. «Acolo energia dumitale clocotitoare, firea dumitale romantică, aventuroasă au să-şi găsească un rost.» „După ce relată sfârşitul întrevederii cu doamna Hohlakova şi descrise scena când inculpatul descoperă pe neaşteptate că Gruşenka n-a fost la Samsonov şi furia năprasnică de care bietul om, chinuit de gelozie şi cu nervii măcinaţi, e cuprins la gândul că în momentul acela dânsa se află la Feodor Pavlovici, Ippolit Kirillovici atrase atenţia juraţilor asupra rolului fatal pe care hazardul l-a jucat în această împrejurare: „Dacă servitoarea ar fi apucat să-i spună că iubita lui e plecată la Mokroe împreună cu «fostul» dumneaei, care avea drepturi «netăgăduite» asupra sa, probabil că nu s-ar fi întâmplat nimic. Năucită de frică însă fata s-a jurat că habar n-are unde poate să fie şi dacă inculpatul n-a ucis-o pe loc, e numai pentru că a rupt-o numaidecât la fugă, ca un nebun, pe urmele trădătoarei. Reţineţi un amănunt: deşi părea că-şi ieşise din minţi, n-a uitat totuşi să ia cu sine pisălogul de aramă! De ce tocmai pisălogul şi nu alt obiect, de care se putea servi ca de o armă? Atunci însă când o lună întreagă te gândeşti zi de zi la o anumită eventualitate şi te pregăteşti în vederea ei, e de ajuns să-ţi cadă privirile pe un obiect care să ia în ochii tăi aparenţa unei arme ca să şi pui mâna pe el, folosindu-l ca atare. Trebuie să ţinem seama că domnia-sa o lună de zile s-a gândit la un lucru pe care să-l aibă la îndemână în momentul critic! De aceea, chiar în clipa când i-au picat ochii pe el, şi-a dat seama că pisălogul este exact ceea ce-i

trebuia. Şi, deci, nu inconştient şi nici involuntar a înşfăcat de pe masa blestematul de pisălog! Iată-l, în sfârşit, în grădina caselor părinteşti, terenul este liber, martori nu există, e o noapte fără lună, peste tot numai beznă şi în sufletul său gelozia! Bănuiala că dânsa ar putea fi în casă, cu rivalul lui, poate în braţele acestuia, ba poate chiar râzând de dânsul, îi taie răsuflarea. Şi nu este vorba numai de o simplă bănuială, nicidecum, ci de o certitudine, nu mai încape nici un dubiu că-l înşeală: este acolo, în odaia cu fereastra luminată, trebuie să fie după paravan! Nefericitul se apropie tiptil de fereastră, se uită intimidat pe geam şi, potolindu-se ca prin minune, ca un copil cuminte, st grăbeşte să plece prudent, cât mai e vreme, ca să nu săvârşească un păcat, sa nu facă vreun gest nesăbuit, o nelegiuire – aşa vor cel puţin să ne demonstreze unele persoane. Noi însă, cunoscându-i atât de bine caracterul, avem destule elemente la îndemână să ne putem da seama de starea lui de spirit din momentul acela şi mai ales ştim că dumnealui deţinea semnalele care i-ar fi deschis numaidecât uşa casei, dându-i posibilitatea să pătrundă înăuntru!” Ippolit Kirillovici părăsi deocamdată principalul obiectiv al rechizitoriului pentru a se ocupa de „semnale” şi de Smerdeakov, ca să lichideze definitiv acest incident, spulberând o dată pentru totdeauna suspiciunea ce plana asupra lui Smerdeakov, bănuit că ar putea fi autorul crimei. Treabă pe care o îndeplini cât se poate de conştiincios, în aşa fel încât toată lumea îşi dădu seama că, în ciuda dispreţului pe care-l afişa faţă de această ipoteză, procurorul îi acorda totuşi o importanţă deosebită.

VIII – DISERTAŢIE ASUPRA LUI SMERDEAKOV

„În primul rând, începu Ippolit Kirillovici, să vedem care este originea acestei suspiciuni? Primul care a declarat că ucigaşul nu poate fi decât Smerdeakov a fost chiar inculpatul, în momentul arestării sale; totuşi, de când a făcut aceasta declaraţie şi până în ziua de azi, n-a fost în

stare să înfăţişeze nici o dovadă în sprijinul acuzaţiei sale şi poate că dovadă ar fi prea mult spus, dar nici măcar n-a putut să invoce un fapt concret, cât de cât verosimil. Aceeaşi învinuire o ridică alte trei persoane: cei doi fraţi ai inculpatului şi doamna Svetlova. Cel mai mare dintre fraţi însă şi-a formulat acuzaţia, după cum am auzit astăzi, într-un acces de febră cerebrală, prezentând simptome neîndoielnice de alienaţie mintală, iar noi ştim precis că în ultimele două luni Ivan Feodorovici a împărtăşit întru totul părerea unanimă în legătură cu vinovăţia fratelui său, părere pe care nici măcar n-a încercat s-o combată. Asupra acestui lucru vom reveni însă mai încolo. La rândul său, mezinul ne-a mărturisit adineauri că nu posedă nici o probă care să certifice aserţiunea sa că Smerdeakov ar fi criminalul şi că nu face decât să repete spusele inculpatului, bizuindu-se pe «expresia figurii lui» – argument destul de bizar, pe care fratele acuzatului l-a repetat de două ori. Şi mai bizar mi se pare modul în care se exprimă doamna Svetlova: «Trebuie să-l credeţi pe cuvânt, spune dânsa despre inculpat, omul ăsta nu e în stare să mintă». Acestea sunt efectiv elementele pe care se bazează acuzaţia ridicată împotriva lui Smerdeakov de cele trei persoane care, ne dăm seama, sunt mult prea interesate de soarta inculpatului. Cu toate acestea, ipoteza emisă în legătură cu vinovăţia lui Smerdeakov a circulat intens, a câştigat tot mai mult teren şi mai circulă încă în ziua de azi. Putem, oare, să-i acordăm vreun credit, putem admite că el ar fi vinovatul?”

Aici Ippolit Kirillovici găsi de cuviinţă să schiţeze în linii generale caracterul răposatului, „care şi-a pus capăt zilelor într-un acces de nebunie”, înfăţişându-l ca pe un om sărac cu duhul, un semidoct, zăpăcit de diferite idei filosofice care depăşeau putinţa lui de înţelegere, îngrozit de unele teorii moderne despre datorie şi despre obligaţii morale, pe care i le-au servit din abundenţă – în practică – viaţa destrăbălată a lui Feodor Pavlovici, fostul său stăpân şi totodată poate

propriul lui tată, iar teoretic o serie de discuţii filosofice destui de ciudate pe care le-a avut cu cel mai mare dintre feciorii boierului. Era un mic divertisment, pe care Ivan Feodorovki şi-l permitea cu un fel de voluptate, din plictiseală probabil sau poate din plăcerea de a râde pe socoteala cuiva, negăsind la îndemână un obiectiv mai potrivit. „Smerdeakov mi-a descris singur starea lui de spirit din ultimele zile petrecute în casa stăpânului său, explică Ippolit Kirillovici. Mărturisirile lui sunt confirmate însă şi de alte persoane: inculpatul, fratele acestuia şi chiar bătrânul servitor Grigori, adică toţi cei care l-au cunoscut îndeaproape spun acelaşi lucru. În afară de aceasta, Smerdeakov, care suferea de o depresiune nervoasă din pricina epilepsiei, era «fricos ca o găină». «Se arunca la picioarele mele şi-mi săruta cizmele», ne-a destăinuit inculpatul într-un moment când nu-şi dădea seama încă de prejudiciul pe care i l-ar putea pricinui această declaraţie – «o găină epileptică», cum îl caracterizează el pe Smerdeakov în limbajul lui atât de colorat. Acesta este omul pe care, aşa cum aţi văzut, inculpatul (lucru pe care îl confirmă şi domnia-sa) şi-l face confident, terorizându-l în aşa hal, încât nefericitul acceptă, în cele din urmă, să devină iscoada lui şi să-l informeze de tot ce se întâmpla acasă. Ca atare, Smerdeakov nu pregetă să-şi trădeze boierul şi-i dezvăluie inculpatului existenţa plicului cu bani, comunicându-i totodată şi semnalele cu ajutorul cărora se poate pătrunde în casă. Spuneţi şi dumneavoastră, ce putea să facă bietul om? «M-ar fi ucis, vedeam bine că m-ar fi ucis», ne-a declarat la anchetă, înfiorându-se de groază şi tremurând ca vai de el, deşi călăul său era arestat şi nu avea cum să-l muştruluiască. «Tot timpul mă bănuia că-l mint şi atunci, ca să-l potolesc, dârdâind de frică, nu mai aşteptam să mă întrebe, şi-i spuneam singur tot ce ştiam, ca să se încredinţeze că nu-i ascund nimic şi să-mi cruţe viaţa.» Reproduc textual destăinuirile lui Smerdeakov, pe care le-am reţinut şi le-am notat cuvânt cu cuvânt. «Numai

ce se răstea o dată la mine, şi-i cădeam în genunchi!» Fiind extrem de cinstit din fire şi bucurându-se de toată încrederea boierului (care ţinuse să-l răsplătească pentru onestitatea lui odată, când îi înapoiase nişte bani pierduţi), îmi închipui cât se va fi chinuit bietul Smerdeakov la gândul că-şi vânduse stăpânul de care era grozav de ataşat, considerându-l binefăcătorul său. Bolnavii de epilepsie, după mărturia celor mai renumiţi psihiatri, sunt îndeobşte înclinaţi să-şi facă procese de conştiinţă; bineînţeles, este vorba de o înclinaţie morbidă. Tot timpul sunt obsedaţi de pretinsa lor «vinovăţie», au remuşcări cumplite şi se macină sufleteşte, de cele mai multe ori fără nici un temei, exagerându-şi greşelile sau chiar născocindu-şi singuri tot felul de păcate şi crime. Vă daţi seama ce poate să fie când un individ de genul acesta devine realmente vinovat, poate chiar criminal, de frică, silit prin ameninţări. În afară de aceasta, el, Smerdeakov, presimţea că, aşa cum se desfăşurau evenimentele, din moment în moment putea surveni un dezastru. În ajunul tragicei zile, când Ivan Feodorovici, cel mai mare dintre băieţii lui Feodor Pavlovici, a plecat la Moscova, Smerdeakov l-a rugat stăruitor să rămână, fără a îndrăzni totuşi, ca de obicei, din laşitate, să-şi dea pe faţă lămurit şi fără ocolişuri temerile, mulţumindu-se să facă unele aluzii, care din păcate n-au fost înţelese. Trebuie să menţionez că Smerdeakov îl socotea pe Ivan Feodorovici ocrotitorul său şi era convins că nu se va întâmpla nici o nenorocire atâta timp cât va sta acasă. Amintiţi-vă ce spunea în biletul lui, scris «la beţie», Dmitri Karamazov: «Am să-l ucid pe bătrân, numai să plece Ivan». Prin urmare, prezenţa lui Ivan Feodorovici însemna pentru toţi o garanţie de linişte şi pace în casă. Până la urmă, totuşi, a plecat şi un ceas mai târziu Smerdeakov a şi avut o criză de epilepsie. Nici nu e de mirare. Trebuie să ştiţi că, demoralizat din pricina temerilor şi disperării de care era stăpânit, feciorul presimţise în ultimele zile posibilitatea unei crize apropiate, aşa cum mai avusese şi altă dată în

urma unei încordări nervoase sau a unei emoţii zguduitoare. Fireşte, nimeni nu e în măsură să prezică ziua şi ora exactă, dar fiecare epileptic poate presimţi dinainte, după anumite simptome, o criză. Cel puţin aşa declară medicina, îndată după plecarea lui Ivan Feodorovici, Smerdeakov, cu inima strânsă, fiindcă a rămas singur şi lipsit de apărare în faţa primejdiei, se duce să ia ceva din pivniţă. Şi, coborând treptele, se gândeşte: «O să-mi vină sau n-o să-mi vină criza? Ce-ar fi să mă apuce chiar acum?» Şi tocmai îndoiala asta, teama de care e cuprins, întrebările neliniştitoare îi provoacă spasmul acela al beregatei, care precede totdeauna accesul; o clipă mai târziu, se prăbuşeşte în nesimţire pe scări, rostogolindu-se până în fundul beciului. Şi mai sunt oameni care vor neapărat să vadă ceva suspect în acest accident atât de firesc, să descopere un indiciu că Smerdeakov ar fi simulat intenţionat criza! Dar dacă a simulat-o intenţionat, se ridică atunci altă problemă: pentru ce a făcut-o? Cu ce plan? În ce scop? Las deoparte faptul că aici mai are şi medicina un cuvânt; să zicem că ştiinţa se înşeală, că medicii mint, ori nu s-au priceput să deosebească un acces real de unul simulat – fie, dar în cazul acesta spuneţi-mi, vă rog, ce rost avea să se prefacă? Nu cumva ca, în timp ce punea la cale asasinatul, să atragă de la bun început şi cât mai grabnic asupra lui atenţia celor din casă? Domnilor juraţi, ţin să vă amintesc că, în noaptea în care a fost înfăptuită crima, în casă la Feodor Pavlovici se aflau cinci persoane; întâi şi-ntâi, Feodor Pavlovici, dar este clar că nu şi-a luat viaţa singur; apoi servitorul Grigori, dar şi el a fost la un pas de moarte; pe urmă soţia lui Grigori, Marfa Ignatievna, bucătăreasa, dar cred c-ar fi nedemn din partea noastră s-o bănuim cumva c-ar fi fost în stare să-şi ucidă stăpânul. Nu mai rămân, aşadar, decât doi suspecţi: inculpatul şi Smerdeakov, e singura alternativă, fiindcă altcineva n-a mai fost acolo şi nici nu avem vreun indiciu care să ne îndrepte bănuielile într-altă parte. Iată, deci, explicaţia magistralei,

«ingenioasei» acuzaţii aruncate în spinarea nefericitului care şi-a pus capăt zilelor aseară! Imposibilitatea de a găsi un alt vinovat! Dacă ar putea să planeze măcar o umbra de îndoială asupra altcuiva, dacă o a şasea persoană ar fi putut da de bănuit, sunt convins că până şi inculpatul s-ar fi sfiit să-l implice pe Smerdeakov şi ar fi acuzat din capul locului cea de-a şasea persoană, fiindcă e pur şi simplu absurd să crezi că Smerdeakov ar fi putut săvârşi crima!

Domnilor, vă propun să nu ne mai ocupăm deocamdată de psihologie, nici de medicină, nici chiar de logică şi să lăsăm faptele să vorbească, faptele nude, să vedem ce putem afla de la ele. Să zicem că Smerdeakov a ucis, dar cum? Singur sau în complicitate cu inculpatul? Să examinăm mai întâi prima ipoteză, adică să presupunem că Smerdeakov ar fi săvârşit singur asasinatul. Fireşte, ca să facă o faptă ca asta trebuia să aibă un motiv, să urmărească un folos. Dar cum în sufletul lui nu exista niciunul din motivele care-l împingeau la crimă pe inculpat, adică ura, gelozia etc, etc, Smerdeakov desigur nu putea să-şi ucidă stăpânul decât pentru bani, ca să-şi însuşească cele trei mii de ruble, pe care acesta le vârâse în plic sub ochii lui. Şi atunci, în timp ce punea la cale în taină asasinatul, n-a găsit altceva mai bun de făcut decât să comunice din vreme unei alte persoane, o persoană care era interesată în cel mai înalt grad să cunoască lucrurile acestea, adică inculpatul, tot ce se petrecea în casă, povestea cu banii şi cu semnalele, să-i spună chiar unde-i ascuns plicul şi ce este scris pe el şi, mai ales, da, mai ales, să-i dezvăluie «semnalele» cu ajutorul cărora se putea intra la boier în casă. Pentru ce a făcut-o, nu cumva ca să se dea singur de gol? Sau pentru că ţinea cu tot dinadinsul să aibă un concurent căruia îi punea singur la dispoziţie mijloacele ca să poată pătrunde în odaia bătrânului şi şterpeli plicul? «Bine, ar putea obiecta cineva, dar Smerdeakov i-a comunicat lucrurile astea numai de frică!» Cum vine asta? Un om care concepe fără să şovăie o crimă atât de temerară, de sălbatică, pe care o aduce apoi

la îndeplinire fără să clipească, mai poate oare destăinui altcuiva nişte secrete pe care le cunoaşte numai el, aşa, încât dacă şi-ar fi ţinut gura nimeni pe lume nu l-ar fi bănuit? Nu, oricât de laş ar fi un om, din moment ce ar fi pus la cale o faptă ca asta, s-ar fi păzit ca de foc să scape c vorbă faţă de cineva, pomenindu-i despre plic şi despre semnale, fiindcă ar fi însemnat să se demaşte de la început. Ar fi născocit câte-n lună şi-n stele, ar fi minţit în fel şi chip dacă i s-ar fi cerut cu tot dinadinsul informaţii, numai despre asta n-ar fi spus nimic! Dimpotrivă, repet, dacă el ar fi păstrat cea mai deplină tăcere în privinţa banilor, pe care i-ar fi sustras după ce şi-ar fi asasinat stăpânul, nimeni nu l-ar fi putut acuza vreodată de crimă cu tâlhărie, fiindcă nimeni pe lume în afară de el nu văzuse plicul, nici nu ştia de existenţa lui în casă. Chiar dacă ar fi fost acuzat de omor, cu siguranţă că s-ar fi atribuit un alt mobil asasinatului. Dar cum nimeni nu băgase de seamă c-ar fi putut avea vreun motiv să comită crima, ba, dimpotrivă chiar, toată lumea remarcase ce mult ţinea la el şi câtă încredere îi arăta boierul, fireşte că nimeni nu s-ar fi gândit să-l suspecteze şi bănuielile ar fi căzut şi de astă dată asupra inculpatului, care avea toate motivele să dorească moartea bătrânului; ba mai mult încă, nu făcuse nici un secret din ele, proclamându-le în auzul tuturor; într-un cuvânt, toate suspiciunile s-ar fi îndreptat împotriva lui Dmitri Feodorovici, fiul victimei. Smerdeakov şi-ar fi ucis stăpânul şi l-ar fi prădat, iar fiul răposatului ar fi suportat consecinţele; nici nu se putea găsi ceva care să-i convină mai bine ucigaşului, nu-i aşa? Şi cu toate astea, din capul locului chiar, de când a încolţit în el gândul crimei, Smerdeakov s-a grăbit să dezvăluie existenţa plicului cu bani şi secretul semnalelor – şi tocmai cui? Feciorului victimei! E foarte logic – nu?

— Şi limpede ca lumina zilei. Iată, însă, că soseşte şi ziua pe care Smerdeakov o aştepta ca să poată înfăptui crima şi ce credeţi că face dumnealui? Se prăbuşeşte în beci,

simulând un acces de epilepsie. Pentru ce? Fireşte, pentru ca în primul rând Grigori, care avea de gând în seara aceea să încerce iarăşi leacul cel miraculos, văzând că nu are cine să păzească locuinţa, să lase totul deoparte, renunţând să se mai doftoricească şi să stea de veghe. În al doilea rând, probabil, pentru ca boierul, văzând c-a rămas fără paznic şi tremurând tot să nu vină cumva peste el fecioru-său – lucru pe care, de altfel, nici nu căuta să-l ascundă – să-şi întărească vigilenţa şi să devină şi mai bănuitor. Şi, în sfârşit, pentru ca el însuşi – vreau să zic, Smerdeakov – după declararea crizei, să fie mutat din bucătărie, unde dormea de obicei singur, deosebit de celelalte slugi şi având intrare separată, tocmai în celălalt capăt al acareturilor, în odăiţa lui Grigori, la trei paşi doar de patul celor doi bătrâni, despărţit de ei numai printr-un perete de scânduri – odăiţă în care era transportat din porunca boierului şi după dorinţa inimoasei Marfa Ignatievna, de câte ori avea un acces de epilepsie – şi, zăcând acolo, după peretele de scânduri, să geamă toată noaptea (aşa cum au arătat la anchetă Grigori şi Marfa Ignatievna) ca să dea impresia că e într-adevăr bolnav, împiedicându-i să doarmă pe moşnegi. Şi toate astea pentru ce? Ca să se poată scula mai lesne din pat şi să-i fie mai la îndemână să-şi omoare stăpânul!

Dar, vor spune unii, se prea poate să se fi prefăcut bolnav anume ca să nu fie suspectat şi să-i fi vorbit inculpatului despre bani şi despre semnale, gândindu-se că probabil acesta va fi tentat să înfăptuiască singur crima, pentru ca după ce îşi va fi răpus victima şi va fi plecat, luând cu el banii şi, eventual chiar, iscând întâmplător zgomot, tulburând liniştea şi trezind martorii din somn, să se scoale şi el, adică Smerdeakov, din pat şi să se ducă, da, să se ducă, dar unde, întreb şi pentru ce? Poate ca să-l omoare a doua oară pe boier şi să fure încă o dată banii pe care avusese grijă să Pună mâna altul mai înainte. Râdeţi, domnilor? Eu însumi, vă rog să mă credeţi, mă simt jenat că-mi permit sa fac asemenea supoziţii, şi, cu toate acestea,

închipuiţi-vă, am reprodus exact versiunea pe care o susţine inculpatul: «Apucasem să plec, spune el, după ce-l doborâsem pe Grigori şi pusesem lumea în mişcare, când Smerdeakov s-a sculat din pat şi s-a dus să-l ucidă pe bătrân ca să-l jefuiască». Nu mai vorbesc că Smerdeakov n-avea de unde să ghicească dinainte cu atâta precizie că fiul năbădăios şi turbat de mânie o să vină numai ca să arunce o privire intimidată pe geam şi – cu toate că ştia pe de rost semnalele – să se retragă domolit, lăsând în mâinile lui toată prada! Domnilor, eu vă întreb foarte serios: în care moment anume credeţi dumneavoastră că Smerdeakov a săvârşit crima? Arătaţi-mi şi mie când, altminteri nu-l putem scoate vinovat.

Dar dacă, totuşi, criza de epilepsie n-a fost simulată? Poate că bolnavul s-a trezit la un moment dat, a auzit ţipete şi a ieşit afară – ei şi pe urmă? Pe urmă s-a uitat în jur şi şi-a spus: «Ce-ar fi să mă duc să-l omor pe boier?» Dar de unde putea el să ştie care-i situaţia şi ce se întâmplase între timp, când până atunci zăcuse tot timpul în nesimţire? Dar, domnilor, chiar şi fantezia are o limita.

«Aşa o fi, vor zice poate unele persoane mai subtile, dar dacă există o complicitate între ei? Dacă au săvârşit împreună asasinatul şi au împărţit după aceea prada, atunci cum rămâne?»

Într-adevăr, este o ipoteză demnă de luat în consideraţie şi, mai cu seamă, întemeiată pe premise foarte serioase; unul operează luând asupra lui toate riscurile, în timp ce complicele său zace liniştit în pat, simulând un atac de epilepsie. Dar de ce? Ca să trezească de la început bănuielile tuturor, sa aţâţe teama de care era stăpânit boierul, să-l neliniştească pe Grigori? Ar fi curios de ştiut ce i-a determinat pe cei doi complici să conceapă un plan lipsit de orice raţiune! Dar poate că în realitate n-a fost vorba de o participare activă în cazul lui Smerdeakov, ci numai de o complicitate pasivă, ca să zicem aşa? Poate că şi el este o victimă. Înfricoşat până în măduva oaselor, feciorul va fi

acceptat, în cele din urmă, sa nu se opună fărădelegii, lăsându-l pe criminal să opereze nestingherit, dar presimţind că, totuşi, s-ar putea să fie tras la răspundere pentru că a stat cu braţele încrucişate, în timp ce boierul era asasinat, fără să dea alarma, fără să se împotrivească în nici un fel, se va fi înţeles din capul locului cu Dmitri Karamazov pe care l-a rugat să-i dea voie să stea în pat, prefăcându-se bolnav: «Treaba ta ce faci în vremea asta. N-ai decât să-l omori dacă vrei, pe mine nu mă interesează!» Chiar dacă i-ar fi propus lucrul acesta, accesul lui Smerdeakov trebuia neapărat să producă unele perturbări în casă şi, prevăzându-le, Dmitri Karamazov nu putea cu nici un chip să fie de acord. Admiţând ipoteza că ar fi căzut amândoi de acord, până la urmă tot Dmitri Karamazov rămâne ucigaşul propriu-zis, cel care a săvârşit, cu mâna lui crima, instigatorul ei direct, în timp ce Smerdeakov nu este decât un complice pasiv, ba poate chiar nici atât, rolul său limitându-se la faptul de a fi tolerat asasinatul de frică şi împotriva voinţei sale; e o deosebire pe care judecata ar fi ştiut s-o facă; cu toate astea, ce s-a întâmplat până la urmă? Imediat ce s-a văzut arestat, inculpatul s-a grăbit să arunce toată vina asupra lui Smerdeakov, exclusiv asupra lui. Şi nu-l acuză de complicitate, ci declară că el ar fi autorul direct al asasinatului, numai el! Smerdeakov a săvârşit singur crima, el l-a ucis şi l-a jefuit pe bătrân, peste tot e numai mâna lui! Ce fel de complici sunt aceştia, care aruncă din primul moment vina unul asupra altuia, aşa ceva nu s-a mai pomenit! Ca să nu mai vorbesc de riscurile pe care şi le asumă Karamazov; el, principalul criminal, să arunce toată răspunderea asupra complicelui său, care, de fapt, n-a jucat nici un rol, s-a mulţumit să rămână tot timpul pasiv, să zacă în pat după peretele de scânduri. Păi bine, în cazul acesta complicele care nu se mişcase din pat putea foarte bine să-şi iasă din sărite şi, mânat de instinctul de conservare, să dea imediat în vileag adevărul: «Amândoi am fost părtaşi la omor, numai că eu n-am mişcat nici un deget, n-am făcut

decât să tolerez crima de frică!» Smerdeakov putea doar să-şi dea seama că la judecată s-ar fi constatat fără nici o greutate în ce măsură era el vinovat şi că, prin urmare, chiar dacă va fi condamnat, pedeapsa lui va fi mult mai uşoară decât aceea sorocită adevăratului ucigaş, care încerca să-l scoată pe dânsul ţap ispăşitor. Şi atunci, prin forţa lucrurilor, ar fi făcut mărturisiri complete. Adică tocmai ceea ce nu s-a întâmplat. Smerdeakov n-a suflat o vorbă în legătură cu pretinsa complicitate, cu toate că ucigaşul l-a acuzat direct, susţinând tot timpul că el şi numai el l-ar fi omorât pe bătrân. Mai mult chiar, Smerdeakov a declarat la anchetă că el însuşi i-a vorbit inculpatului despre plicul cu bani şi i-a divulgat semnalele şi că, de n-ar fi deschis el gura, Dmitri Feodorovici n-ar fi aflat nimic. Şi atunci, vă întreb, dacă ar fi fost într-adevăr complicele ucigaşului şi s-ar fi ştiut vinovat, ar mai fi declarat oare cu atâta uşurinţă anchetatorilor că inculpatul deţinea toate informaţiile de la el? Dimpotrivă, ar fi negat totul, ar fi încercat să denatureze faptele, să le minimalizeze. Dar n-a făcut niciuna, nici alta. Numai un om care se ştie fără nici o vină, care nu se teme că ar putea fi acuzat de complicitate e în stare să procedeze aşa. Aseară, într-un acces de depresiune nervoasă, Smerdeakov, pe care boala lui şi nenorocirea întâmplată în casă îl demoralizaseră, s-a spânzurat, lăsând un bilet scris în maniera lui personală: «îmi pun capăt zilelor singur şi cu propria mea voinţă. Nimeni nu e vinovat de moartea mea!» Ce ar fi însemnat pentru el să mai adauge: «ucigaşul sunt eu, nu Karamazov»? Şi totuşi, n-a adăugat nici un cuvânt; din moment ce a avut atâta conştiinţă ca să scrie biletul acesta de ce s-ar fi oprit aici?

Iată însă că mai adineauri, aici, în incinta tribunalului, au fost aduşi nişte bani, trei mii de ruble şi ni s-a spus: «Sunt banii din plicul care se află acolo pe masă, împreună cu celelalte corpuri delicte şi mi i-a dat ieri Smerdeakov». Dar, domnilor juraţi, cred că mai aveţi încă şi acum în faţa

ochilor zguduitoarea scenă ce s-a desfăşurat aici şi, deci, n-are rost s-o mai descriu în amănunţime. Îmi voi permite doar câteva consideraţii şi voi căuta să aleg lucrurile cele mai puţin evidente, deoarece, nefiind atât de pregnante, presupun că nu toată lumea se va fi gândit la ele. În primul rând, mă voi opri asupra tezei arătate mai înainte. Ieri, cuprins de remuşcări, Smerdeakov s-a spânzurat, după ce mai întâi a restituit banii (pe care, bineînţeles, nu i-ar fi înapoiat dacă n-ar fi avut remuşcări). Şi probabil abia aseară i-a mărturisit lui Ivan Karamazov că el este criminalul, aşa cel puţin declară acesta, altfel de ce ar fi tăcut atâta timp? Aşadar, Smerdeakov a mărturisit, dar de ce atunci – repet întrebarea – n-a spus tot adevărul în biletul pe care l-a scris înainte de moarte, ştiind că a doua zi o judecată necruţătoare va pecetlui soarta unui om nevinovat? Banii în sine nu dovedesc nimic. Aşa, de pildă, eu şi alte câteva persoane am aflat cu totul întâmplător că, încă de acum o săptămână, Ivan Feodorovici Karamazov a trimis pe cineva în capitala guberniei să-i schimbe două obligaţii de cinci la sută în valoare de cinci mii de ruble fiecare, adică în total zece mii. Am ţinut să menţionez lucrul acesta ca un argument că oricine poate să-şi procure la un moment dat o anumită sumă de bani şi că aducând trei mii de ruble mai trebuie să şi dovedeşti că e într-adevăr vorba de banii care se aflau în plicul de acolo sau în cutare sertar. Şi pe urmă cum se face că, după ce adevăratul ucigaş i-a destăinuit un lucru atât de extraordinar, Ivan Karamazov a putut să rămână acasă liniştit, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic? De ce nu ne-a înştiinţat numaidecât? De ce a amânat pe a doua zi? Cred că nu e greu de ghicit pentru ce a procedat aşa: cu sănătatea şubrezită de mai bine de o săptămână, ameninţat de o febră cerebrală ce s-a declarat în sfârşit azi, sus-numitul, care a mărturisit singur doctorului şi persoanelor mai apropiate că are halucinaţii, că i se întâmplă să se întâlnească pe stradă cu diferiţi indivizi de mult decedaţi, aflând pe neaşteptate despre

moartea lui Smerdeakov, şi-a făcut următoarea socoteală: «Acum, fiindcă tot a murit, ce-ar fi să arunc vina pe el ca să-mi salvez fratele? Bani am, pot foarte bine să iau un pachet de bancnote şi să spun că Smerdeakov mi l-a încredinţat înainte de a se sinucide.» Veţi spune poate că nu e un procedeu prea onest, că, deşi omul într-adevăr a murit, nu este cinstit să minţi, împovărându-l cu o crimă pe care n-a săvârşit-o, chiar dacă faci lucrul acesta ca să-ţi salvezi fratele! Dar dacă a minţit inconştient, dac ă în urma şocului pe care l-a avut, cum era şi complet dezaxat, auzind vestea morţii subite a feciorului, şi-a închipuit, în rătăcirea lui, că aşa s-au petrecut lucrurile în realitate? Aţi fost de faţă la scena de adineauri şi aţi văzut şi dumneavoastră în ce hal era. Stătea în picioare şi vorbea, dar exista oare un grăunte de judecată în vorbele lui? După depoziţia aceasta, făcută de un bolnav în delir, ni s-a înfăţişat un document, o scrisoare din partea inculpatului către doamna Verhovţeva, cuprinzând planul amănunţit al crimei, trimisă cu două zile înainte de înfăptuirea ei. Ce rost mai are atunci să căutăm cu atâta stăruinţă planul şi pe făptaşi? Iată planul exact după care a fost comis asasinatul, iar autorul lui trebuie să fie fără îndoială şi autorul crimei. Dar, domnilor juraţi, crima a fost înfăptuită punct cu punct, aşa cum scrie aici! Inculpatul nu s-a depărtat intimidat de fereastra tatălui său, cu atât mai mult cu cât avea certitudinea că iubita lui se afla în momentul acela înăuntru. E prea absurd, prea neverosimil, ca să ne putem închipui una ca asta! Dimpotrivă, a pătruns în casă şi a făcut ceea ce ştim că s-a întâmplat. A ucis probabil într-un moment de surescitare nervoasă, într-o răbufnire de ură, a ucis în clipa când a dat cu ochii de rivalul şi duşmanul pe care poate l-a răpus cu o singură lovitură de pisălog; totuşi, după aceea, când s-a convins, în sfârşit, în urma unei inspecţii amănunţite, că iubita lui nu se află în casă, n-a uitat la plecare să vâre mâna sub pernă şi să scoată de-acolo plicul cu bani, pe care-l vedem, rupt, aici, pe masă, printre alte corpuri

delicte. V-am spus toate astea numai ca să vă atrag atenţia asupra unui amănunt, după părerea mea cât se poate de semnificativ. Un criminal cu experienţă, un bandit care ar fi săvârşit omorul numai ca să poată jefui, în locul lui, vă întreb, ar fi aruncat oare plicul rupt pe podea, aşa cum a fost găsit, în preajma cadavrului? Bunăoară, dacă Smerdeakov ar fi fost ucigaşul, cum în cazul lui crima nu putea să aibă alt motiv decât jaful, cu siguranţă c-ar fi luat plicul aşa cum se găsea, fără să mai stea să-l deschidă lângă trupul neînsufleţit al victimei sale, deoarece ştia precis că înăuntru erau bani – plicul fusese doar lipit şi sigilat sub ochii lui – şi, de vreme ce l-ar fi luat cu el, nimeni n-ar mai fi putut să-şi dea seama dacă se furase ori nu ceva din casă. Vă întreb, deci, încă o dată, domnilor juraţi, aşa ar fi procedat oare Smerdeakov? Ar fi lăsat adică plicul rupt pe podea? Nu, în felul acesta nu putea să procedeze decât un ucigaş cuprins de o furie oarbă, care nu mai are mintea destul de limpede ca să poată judeca, un ucigaş, zic, nu un hoţ, un om care n-a furat în viaţa lui şi care chiar atunci când a sustras banii ascunşi sub pernă a făcut-o nu ca un hoţ care operează, ci ca un om care a fost prădat şi înţelege să-şi ia înapoi banii sustraşi! Dmitri Karamazov era convins că banii aceştia sunt ai lui, că fusese deposedat de ei şi această convingere devenise pentru el aproape o idee fixă, o manie. Luând plicul, pe care nu-l văzuse niciodată până atunci, l-a rupt ca să se încredinţeze că banii erau înăuntru, a băgat apoi conţinutul în buzunar şi a fugit fără să-i treacă măcar prin gând că plicul pe care-l lăsase jos, desfăcut, constituia o probă de o importanţă covârşitoare împotriva lui. Şi astea toate pentru că asasinul este Karamazov, nu Smerdeakov şi pentru că Dmitri Karamazov nu s-a gândit, nu era capabil să judece şi nici nu-i stătea capul să chibzuiască! O rupe la fugă, aude apoi strigătul slugii, ce se luase după el; sluga îl apucă de picior, încercând să-l oprească şi cade lovită cu acelaşi pisălog de aramă. Cuprins de milă, inculpatul sare jos de pe gard. Închipuiţi-vă, vrea

cu tot dinadinsul să ne facă să credem că s-a întors înapoi din compasiune, ca să vadă dacă nu poate să-i fie de ajutor! Îi mai ardea lui oare în clipa aceea de aşa ceva? Nici vorbă, a sărit jos numai şi numai ca să se convingă dacă unicul martor al fărădelegii lui mai trăieşte sau nu! Orice alt sentiment, orice altă reacţie psihică era imposibilă într-o împrejurare ca asta! Şi băgaţi de seamă: îşi mai şi face de lucru cu Grigori, se apucă să-i tamponeze capul cu batista şi numai după ce i se pare că.

— I mort se pierde cu firea deodată şi aşa, plin de sânge cum e, se întoarce într-un suflet la iubita lui. Cum de nu şi-a dat seama că în halul în care era avea să fie luat la ochi imediat? Inculpatul însă ne asigură că nici habar n-a avut că era murdar de sânge; şi se poate într-adevăr să fie aşa, e admisibil, cazul e destul de frecvent printre criminali. Într-o direcţie dau dovadă de un calcul diabolic, iar într-alta n-au nici un dram de judecată. Iar în momentul acela inculpatul nu se gândea decât unde putea să fie ea. Vrând să afle cât mai degrabă unde se află, se duce într-o goană acasă la dânsa, dar acolo îl aşteaptă o ştire uluitoare, o adevărată lovitură de trăsnet: iubita lui e plecată la Mokroe cu fostul ei amant, omul cu drepturi «netăgăduite» asupra ei!”

IX – PSIHOLOGIE ÎN DOI TIMPI ŞI TREI MI SCĂRI. TROICA ÎN ZBOR. CONCLUZIILE.

Ajungând la acest punct al rechizitoriului, Ippolit Kirillovici, care alesese probabil înadins o metodă de expunere strict cronologică, aşa cum procedează de obicei oratorii prea nervoşi, pentru a se menţine într-un cadru cât mai riguros menit să le stăvilească impetuozitatea, vorbi pe larg despre „fostul” iubit al Gruşenkăi, omul cu drepturi „netăgăduite”, ceea ce-i oferi prilejul să facă o serie de reflecţii deosebit de interesante. „Karamazov, care era extrem de gelos pe orice bărbat, în faţa «fostului» amant, abdică subit, renunţând la orice pretenţii. Este cu atât mai ciudat cu cât până atunci nu se sinchisise câtuşi de puţin de noua primejdie ce părea să-l ameninţe prin revenirea

inopinată a rivalului său. În închipuirea lui însă momentul acesta părea destul de îndepărtat: obişnuit să trăiască exclusiv în prezent, Karamazov era convins că până atunci o să mai treacă încă ani şi ani. Nu este exclus chiar ca fostul amant al Gruşenkăi să fi devenit cu timpul pentru el o simplă ficţiune; aşa încât, descoperind în ultimul moment că femeia iubită îi ascunsese sosirea rivalului său, îl înşelase, tocmai fiindcă pentru dânsa omul acela venit de departe nu era nici fantezie, nici ficţiune, ci întruchipa totul în viaţă, era unica ei speranţă, şi-a dat seama dintr-o dată de realitate şi s-a hotărât să renunţe. Domnilor juraţi, nu pot să trec sub tăcere această imprevizibilă şi surprinzătoare trăsătură de caracter a inculpatului care, totuşi, a simţit brusc la un moment dat nevoia implacabilă să privească adevărul în faţă, înclinându-se cuprins de respect înaintea femeii, înaintea drepturilor legitime ale inimii sale şi asta când? Chiar în seara în care din pricina ei îşi mânjise mâinile cu sângele părintesc! E drept că în clipa aceea sângele vărsat începuse să strige după răzbunare în cugetul său fiindcă, fără să vrea, omul acesta, care-şi pierduse sufletul şi-şi ruinase viaţa pământească, trebuia până la urmă să se dezmeticească şi să se întrebe: Ce sunt şi ce mai pot fi acum pentru dânsa, pentru femeia pe care o iubesc mai presus ca orice pe lume, mai presus chiar decât sufletul meu? Ce sunt şi ce pot fi în comparaţie cu fostul ei iubit, când ştiu foarte bine că are drepturi «netăgăduite» asupra ei şi s-a întors pocăit la dânsa – la femeia pe care a nenorocit-o pe vremuri – cu o iubire proaspătă, cu propuneri cinstite, făgăduindu-i o viaţă nouă, fericită. «Iar eu, păcatele mele, ce pot să-i mai dau acum? Ce pot să-i ofer?» Karamazov a înţeles toate lucrurile astea, şi-a dat seama că toate drumurile îi sunt închise, acum, când are mâinile pline de sânge, că nu mai este decât un criminal pe care-l aşteaptă o condamnare pe viaţă, un om fără viitor! Gândul acesta îl striveşte, îl anihilează. Şi atunci, într-o clipă, mintea lui urzeşte un plan disperat, care, cu firea lui,

aşa cum îl cunoaştem, trebuie să-i apară drept unica ieşire dintr-o situaţie îngrozitoare, poate deznodământul fatal! Şi acest deznodământ nu poate fi decât sinuciderea. Aleargă deci, să răscumpere pistoalele amanetate la funcţionarul Perhotin, şi, pe drum, scoate în fugă banii din buzunar, banii pentru care îşi mânjise mâinile cu sângele părintesc. O, mai mult ca oricând are nevoie acum de bani: Karamazov o să moară, Karamazov o să-şi tragă un glonte în cap, dar moartea lui trebuie să rămână bine întipărită în amintirea tuturor! Nu degeaba are suflet de poet, nu degeaba îşi iroseşte viaţa ca pe o lumânare aprinsă la ambele capete! «Mă duc la ea, da, la ea! Acolo am să fac un zaiafet de toată frumuseţea, o petrecere de pomină, un chiolhan despre care să se vorbească peste ani! În mijlocul ţipetelor sălbatice şi al cântecelor pătimaşe, în mijlocul dansurilor învăpăiate ale ţiganilor, am să închin paharul, urând fericire femeii adorate în viaţa nouă spre care se îndreaptă şi pe urmă, acolo, la picioarele ei, am să-mi zbor creierii, împlinindu-mi singur osânda! Şi-n veci n-o să-l uite pe Miţea Karamazov, o să-şi dea seama cât a iubit-o bietul Miţea şi inima îi va lăcrima, înduioşată de soarta lui!» E ceva teatral, romantic, fireşte, o exaltare, o fantezie sălbatică, dezlănţuită fără măsură – karamazoviană – şi o mare doză ie sentimentalism, dar în acelaşi timp mai e încă, ceva, domnilor juraţi, ceva care strigă în sufletul lui, îi frământă creierii, îi otrăveşte viaţa! Şi acest ceva este con ştiin ţa, domnilor juraţi, sunt mustrările ei necruţătoare, osânda ei! Pistolul însă le va împăca pe toate, e singura ieşire din impas, alta nu există şi apoi… Apoi, ştiu eu dacă în momentul acela Karamazov s-a gândit ce va fi dincolo şi dacă în general un Karamazov poate să-şi pună întrebarea hamletiană «a fi sau a nu fi?» Nu, domnilor juraţi, Europa îl are pe Hamlet, noi nu avem deocamdată decât Karamazovi!”

Ippolit Kirillovici descrise apoi în amănunţime pregătirile lui Miţea în vederea plecării la Mokroe, scena petrecută

acasă la Perhotin, tot ce-a făcut şi a vorbit în băcănia fraţilor Plot-nikov, în fine, întâmplarea cu surugiii. Menţiona o mulţime de cuvinte, expresii şi gesturi de ale lui, bazându-se pe declaraţiile martorilor şi reuşi să închege un tablou de un efect covârşitor asupra auditoriului. Impresia era cu atât mai puternică cu cât faptele erau privite în ansamblu şi conjugate. Nu mai putea să încapă nici o îndoială, omul acesta care se agita cu atâta frenezie şi care nici nu se mai gândea măcar să se ferească, era incontestabil vinovat. „Nu mai avea de ce să se ferească, spuse procurorul. De două sau de trei ori era cât pe ce să se dea de gol, făcea nişte aluzii atât de transparente, încât puţin mai lipsea ca să mărturisească totul (aici se referi din nou la declaraţiile celor anchetaţi). Până şi surugiului îi strigase pe drum: «Ştii tu pe cine duci? Un criminal!» Totuşi, nu putea încă să dea totul pe faţă; trebuia mai întâi sa ajungă la Mokroe, ca să-şi încheie poemul. Dar ce-l aştepta acolo, nefericitul? Trebuia să vină la Mokroe pentru ca, din prima clipă aproape, să vadă şi să înţeleagă, în sfârşit, că rivalul căruia îi acorda drepturi «netăgăduite» nu era poate chiar atât de sigur pe situaţie cum credea el, că urările lui de fericire pentru o viaţă nouă, închinarea pe care se gândea s-o facă iubitei, nu erau nici aşteptate, nici dorite. Dar, domnilor juraţi, sunt lucruri pe care dumneavoastră le cunoaşteţi din dosarul instrucţiei prealabile. Triumful lui Karamazov asupra rivalului este deplin şi atunci, o, atunci începe o nouă criză, poate cea mai teribilă din câte i-a fost dat să trăiască şi va mai trăi vreodată sufletul acesta! Trebuie să recunoaştem deschis, domnilor, exclamă Ippolit Kirillovici, că răzbunarea naturii călcate în picioare şi a unei conştiinţe împovărate de crimă e mai cumplită decât orice pedeapsă pe care ar putea-o da justiţia pământească! Mai mult chiar, justiţia pământească şi pedeapsa statornicită de ea uşurează într-un fel osânda la care-l supune natura. Osândirea unui criminal e o necesitate pentru un condamnat, salvarea lui din ghearele deznădejdii, fiindcă nu-mi pot închipui groaza

şi suferinţele morale pe care le va fi încercat Karamazov în clipa când şi-a dat seama că ea îl iubeşte într-adevăr, că de dragul lui îl respinge pe «fostul» ei amant cu drepturi «netăgăduite», că pe el îl cheamă şi numai cu el doreşte să înceapă o viaţă nouă, făgăduindu-i fericirea şi asta tocmai când pentru el totul s-a terminat, când nu mai există nici o posibilitate de scăpare! Trebuie să menţionez în treacăt un lucru ce mi se pare esenţial pentru a înţelege pe deplin situaţia reală a inculpatului în momentul acela: femeia aceasta, căreia îi închinase toată dragostea lui, a rămas pentru el până la sfârşit, adică până când a fost arestat, o fiinţă inaccesibilă, dorită cu pasiune, dar inaccesibilă. Dar de ce, de ce nu şi-a zburat creierii atunci, ce l-a făcut să renunţe la planul lui iniţial, să uite chiar şi unde a pus pistolul? Tocmai setea aceea pătimaşă de iubire, speranţa de a o satisface acolo, pe loc, l-au oprit. In fumul beţiei, îşi înlănţuie strâns iubita care chefuieşte cot la cot cu el, e fermecat, o vede mai ispititoare ca niciodată, nu se mai dezlipeşte de dânsa, o admiră, se topeşte tot în faţa ei. Văpaia ce-l mistuie a izbutit să înăbuşe pentru o clipă nu numai teama de a fi arestat, dar şi mustrările de conştiinţă! Pentru c clipă, o, numai pentru o clipă! Încerc să-mi închipui starea în care se afla sufletul acestui criminal, subjugat concomitent de trei elemente diferite, care puseseră cu totul stăpânire pe el: în primul rând, beţia, fumul şi zarva petrecerii, tropotele dansatorilor, cântecele şi ea, îmbujorată de băutură, cântând şi dansând, beată, râzând cu ochii în ochii lui! În al doilea rând, speranţa înviorătoare, ascunsă undeva în adâncul inimii, că deznodământul fatal e încă departe, sau cel puţin n-a sosit încă, va fi amânat poate pe a doua zi, dimineaţa, când vor veni oamenii stăpânirii să-l ridice. Prin urmare, mai sunt câteva ceasuri şi asta înseamnă mult, nemăsurat de mult! În câteva ceasuri cine ştie câte nu se pot întâmpla! Bănuiesc că starea lui sufletească era foarte apropiată de a unui condamnat la moarte în drum spre eşafod ori spre

spânzurătoare: în faţa lui se deschide o stradă lungă, nesfârşit de lungă, pe care convoiul trebuie s-o străbată la pas printre mii de oameni, ca după aceea să cotească pe o altă stradă şi abia atunci, departe, la capăt, se va zări şi piaţa blestemată! La început, în clipa când purcede la drum, condamnatul, stând în căruţa infamiei, se simte probabil ca şi când ar avea înainte o viaţă întreagă fără de sfârşit. Mereu alte case trec prin faţa ochilor, căruţa merge mai departe – nu-i nimic, mai e mult până la cotitură – şi osânditul se uită cu bărbăţie în dreapta şi-n stânga, la miile de spectatori indiferenţi sau curioşi, care-l sorb cu privirea şi i se pare că tot mai este şi el un om ca toţi oamenii. Căruţa coteşte; nu-i nimic, nu-i nimic, mai are de străbătut o uliţă întreagă. Una câte una, casele rămân îndărăt şi el tot se mai gândeşte: «Au mai rămas încă destule». Şi aşa până când ajunge în piaţă. Cred că în aceeaşi stare de spirit era şi Karamazov atunci. «N-au avut când să prindă de veste, se gândeşte el, mai am încă răgaz să caut, sigur că da am tot timpul să ticluiesc un plan de apărare, să văd cum aş putea să le ţin piept, deocamdată însă, deocamdată, e prea puternică ispita!» Dar, oricât de tulbure şi întunecat e sufletul lui, reuşeşte totuşi să pună deoparte jumătate din banii cu care a venit şi să-i ascundă într-un cotlon, undeva, altfel nu-mi explic unde au putut să dispară o mie cinci sute de ruble din cele trei mii pe care abia le luase de sub perna tatălui său. Nu e prima oară că se află la han, la Mokroe, a mai fost o data acolo şi a chefuit două zile în şir. Nu e chiar atât de străin de casa aceea bătrânească, mare, de bârne, îi cunoaşte toate surele, toate pridvoarele… Presupun că o parte din bani au fost ascunşi în aceeaşi noapte acolo, în casă, cu puţin înainte de arestare, în vreo crăpătură sau în vreun ungher, poate chiar sub duşumea sau în pod, sub acoperiş. Pentru ce? Cum, pentru ce? Catastrofa putea să se producă din moment în moment şi dumnealui nu apucase încă să se gândească serios cum s-o întâmpine şi nici nu avea timp de aşa ceva şi apoi era şi ameţit, i se învârtea

capul, dânsa îl ţinea prins în mreje, iar banii, da, banii sunt de folos în orice împrejurare! Când ai bani, eşti cineva oriunde ai fi. Poate vi se pare ciudat că un om mai e în stare să facă asemenea calcule practice într-o clipă ca asta! Chiar el însă ne-a asigurat că, în urmă cu o lună, tot aşa, într-un moment critic de adâncă frământare sufletească, i-a trecut prin minte să pună deoparte jumătate din banii încredinţaţi de doamna Verhovţeva şi să-i coasă în chip de amuletă; chiar dacă n-ar fi decât o minciună, aşa cum vom dovedi îndată, înseamnă că ideea asta nu era ceva nou pentru Karamazov, că s-a mai gândit la ea. Mai mult, presupune că atunci când a declarat anchetatorilor că separase jumătate din cele trei mii de ruble şi le cususe într-o pungă (care în realitate n-a existat niciodată), a născocit toată povestea pe loc, tocmai fiindcă avea experienţa lucrului acestuia: nu trecuseră nici două ore de când, într-un moment de inspiraţie, dosise undeva, într-un cotlon din hanul de la Mokroe, pentru orice eventualitate, până a doua zi dimineaţa, jumătate din banii furaţi, ca să nu se găsească nimic asupra lui. Două abisuri, domnilor juraţi, aduceţi-vă aminte că în sufletul unui Karamazov, aşa cum spuneam mai înainte, pot să existe în acelaşi timp două abisuri! Am scotocit toată casa şi n-a fost chip să descoperim nimic. Poate că banii mai sunt şi acum acolo, dacă nu cumva vor fi dispărut chiar a doua zi şi se află în clipa de faţă în posesia inculpatului. În orice caz, când a fost arestat, se afla împreună cu iubita lui; ea stătea culcată pe pat, iar el, în genunchi lângă dânsa, cu braţele întinse ca în extaz – părea că uitase de toate în momentul acela, nici măcar nu-i auzise intrând pe cei ce veniseră să-l aresteze. A fost luat prin surprindere, înainte de a fi apucat să pregătească un răspuns.

Şi acum iată-l aici, în faţa judecătorilor lui, în faţa celor care urmează să-i hotărască soarta. Domnilor juraţi, sunt împrejurări în cariera noastră când sufletul tresare înfiorat de teamă în faţa omului, când se neliniştеşte pentru el!

Când ne imaginăm frica animalică pe care o simte criminalul văzând că totul este pierdut, deşi continuă să lupte, ferm hotărât să se împotrivească până la sfârşit. Când instinctul de conservare, de autoapărare, se trezeşte brusc în el şi, încercând să se salveze cu orice preţ, acuzatul se uită întrebător în ochii tăi, aţintind asupra ta o privire pătrunzătoare, chinuită, nu te mai slăbeşte o clipă, te studiază, îţi cercetează chipul, caută să-ţi citească gândurile, aşteaptă să vadă din ce parte va fi atacat, făurind într-o secundă în mintea lui răvăşită mii de planuri şi în acelaşi timp fiindu-i teamă să nu scape o vorbă fără rost! Atât de înjositoare sunt momentele acestea pentru sufletul omenesc, atât de spinoasă şi crâncenă trecerea prin vămile văzduhului, atât de groaznică e râvna aceasta sălbatică de animal hăituit, care vrea să-şi scape pielea cu orice preţ, încât uneori chiar anchetatorul are o strângere de inimă şi se simte cuprins de milă faţă de criminal! Cunoaştem aceste împrejurări fiindcă le-am văzut cu ochii noştri. La început, năuc şi speriat, a lăsat să-i scape câteva cuvinte compromiţătoare: «Am vărsat sânge… Trebuie să-mi primesc pedeapsa!» a exclamat el. Şi-a venit însă numaidecât în fire. Nu şi-a pregătit încă răspunsul, nu ştie prea bine ce trebuie să spună, dar e gata să nege cu încăpăţânare, fără să aducă nici o dovadă: «Nu sunt vinovat de moartea tatălui meu!» Iată deocamdată pavăza la adăpostul căreia mai nădăjduieşte încă să poată ridica o baricadă. Şi, fără să mai aştepte întrebările anchetatorilor, încearcă să explice vorbele nosocotite ce i-au scăpat în primul moment, declarând că se consideră totuşi vinovat, dar numai de moartea slugii Grigori. «De mâna mea a murit, recunosc, sunt vinovat, dar cine l-a ucis atunci pe tata, domnilor, cine, dac ă nu eu?» închipuiţi-vă, el ne întreabă pe noi, tocmai pe noi, care veniserăm anume ca să-l interogăm! Reţineţi, vă rog, aceste cuvinte care vor să preîntâmpine orice întrebări: «Cine, dac ă nu eu?» Viclenia lui instinctivă, naivitatea şi nerăbdarea atât de

caracteristice Karamazovilor! «Nu eu l-am ucis, susţine el, nici să nu vă gândiţi c-aş fi putut face o faptă ca asta! Am vrut să-l ucid, domnilor, ce-i drept, am avut intenţia asta, mărturiseşte el în pripă (o, mereu se grăbeşte să anticipeze dumnealui!), dar sunt nevinovat, nu l-am ucis eu!» Vrea să ne facă o concesie destăinuindu-ne c-ar fi avut intenţia să-l ucidă, ca să vedem cât este de sincer şi să ne convingem că într-adevăr nu este el ucigaşul. O, în asemenea situaţii, criminalul este de multe ori teribil de imprudent şi de credul! Şi atunci, în aparenţă cu totul întâmplător, anchetatorii îi pun cea mai naivă întrebare: «Nu cumva Smerdeakov e asasinul?» S-a întâmplat exact ceea ce era de prevăzut: a fost grozav de contrariat că l-am luat prin surprindere şi i-am jucat festa tocmai când se pregătea să-l acuze pe Smerdeakov şi nu aştepta decât un prilej potrivit pentru ca ipoteza aceasta să pară cât mai verosimilă. Cu firea lui excesivă, cade imediat în extrema cealaltă şi caută din răsputeri să ne demonstreze că Smerdeakov nu putea, nu era în stare să-l ucidă pe bătrân. Nu trebuie să-i daţi însă crezare, nu este decât un vicleşug, nici nu se gândeşte măcar să renunţe la acuzaţia pe care voia s-o pună în sarcina lui Smerdeakov; dimpotrivă, va recurge din nou la ea mai târziu, pentru că nu există altcineva asupra căruia ar putea să arunce vina, dar va aştepta o altă ocazie, fiindcă deocamdată i s-au stricat socotelile. Va reveni totuşi asupra ei – poate mâine sau chiar peste câteva zile – când se va ivi un moment prielnic, momentul când va putea exclama în sfârşit: «Vedeţi, eu însumi am combătut ipoteza cu Smerdeakov mai stăruitor chiar decât dumneavoastră, vă aduceţi aminte – nu-i aşa?

— Dar acum m-am convins, el l-a omorât pe bătrân, cine altul putea s-o facă dacă nu el?» Până una alta însă se mulţumeşte să nege totul cu înverşunare; nerăbdarea şi mânia de care e stăpânit îi inspiră însă cea mai neverosimilă şi mai copilăroasă explicaţie: acuzatul caută să ne încredinţeze că într-adevăr s-a uitat pe fereastră, dar că s-a

întors intimidat şi a plecat. Lucrul cel mai grav pentru el este că nu cunoaşte toate circumstanţele, habar n-are ce a declarat Grigori despre care nu ştie că a înviat din morţi. Se procedează la percheziţia corporală. Formalitatea aceasta îl scoate din fire, dar în acelaşi timp îl face să prindă curaj; asupra lui nu se găsesc decât jumătate din bani, restul a dispărut ca prin farmec. Abia atunci, probabil, enervat peste măsură şi continuând să nege totul cu încăpăţânare, îi vine în minte prima oară ideea cu amuleta. Cu siguranţă însă că el îşi dă seama cât e de absurdă şi asta îl munceşte, îl roade cumplit, nu ştie cum să facă să pară cât mai plauzibilă, cum să combine lucrurile ca să iasă un roman cât mai veridic. În asemenea cazuri, înainte de toate, instrucţia nu trebuie să-i lase nici un răgaz criminalului să se pregătească, ci să intervină brusc, luându-l prin surprindere, în aşa fel, încât să-şi dea pe faţă gândurile cele mai ascunse, cu toată naivitatea contradicţiilor şi inconsistenţa lor trădătoare. Singurul mijloc de a-l face pe criminal să vorbească este să-i comunici pe neaşteptate, la un moment dat – în aparenţă ca din întâmplare – un fapt nou, o circumstanţă extrem de importantă, dar pe care nu putea nici s-o prevadă, nici măcar s-o bănuiască. Şi noi ţineam de mult, da, de mult în suspensie surpriza aceasta – în speţă, declaraţia lui Grigori cu privire la uşa pe care inculpatul o lăsase deschisă la plecare. Uitase cu totul de uşă, nici prin gând nu-i trecea că Grigori ar fi putut s-o vadă. Efectul a fost într-adevăr formidabil. Inculpatul a sărit ca ars şi a început să zbiere: «Smerdeakov, Smerdeakov l-a ucis!» dând astfel în vileag, fără să vrea, gândul ascuns, ideea în care îşi punea toate speranţele şi cea mai neverosimilă în acelaşi timp, fiindcă Smerdeakov n-ar fi putut să-l omoare pe bătrân decât după ce inculpatul îl doborâse pe Grigori şi o luase la fugă. În clipa când i-am adus la cunoştinţă că Grigori văzuse uşa deschisă înainte de a se fi prăbuşit la pământ şi că, ieşind de la el din odaie, îl auzise pe Smerdeakov cum gemea după peretele de

scânduri, Karamazov, ca şi când i-aş fi dat lovitura de graţie, a rămas năucit. Stimatul meu coleg, spiritualul Nikolai Parfenovici, mi-a mărturisit mai apoi că în momentul acela i-a fost milă de el, încât i-au venit lacrimile în ochi; atunci, ca să dreagă lucrurile, inculpatul s-a grăbit să ne servească imediat povestea cu faimoasa amuletă: «Fie, s-a hotărât el, în sfârşit, dacă-i aşa, să vă spun cum a fost!» Domnilor juraţi, v-am arătat adineauri de ce mi se pare atât de absurdă legenda cu banii cusuţi în amuletă cu o lună înainte şi absurdă încă e puţin zis; cred că nu se putea scorni ceva mai dubios decât această explicaţie în cazul de faţă. Chiar dacă ar fi să punem un rămăşag, mă îndoiesc că s-ar găsi cineva care să născocească o poveste mai neverosimilă. Nu e mai puţin adevărat însă că în asemenea ocazii poţi foarte bine să înfunzi şi să reduci la tăcere pe «romancier», tocmai în clipa când se socoate triumfător, cu ajutorul unor mici amănunte, acele amănunte în care este atât de bogată realitatea şi pe care aceşti nefericiţi creatori involuntari de romane le neglijează de obicei, sau poate chiar nici nu se gândesc la ele, considerându-le complet insignifiante şi perfect inutile. Au altă treabă dumnealor, în momentul acela, decât să-şi piardă vremea cu mărunţişuri! Când mintea lor făureşte o construcţie atât de măreaţă, cum îşi permite cineva să se ocupe de bagatele! Tocmai din pricina asta cad în capcană! Bunăoară, inculpatul e întrebat: «Bine, dar de unde ai luat materialul din care ţi-ai confecţionat amuleta, cine ţi-a cusut-o?» «Am cusut-o singur, cu mâna mea.» «Şi de unde ai luat materialul?» Inculpatul începe să se enerveze, i se pare pur şi simplu jignitor, e chiar sincer indignat, da, da, indignat, vă rog să mă credeţi, că i se pot pune asemenea întrebări! Aşa sunt toţi. «Am rupt un petic dintr-o cămaşă.» Perfect. Prin urmare, mâine dimineaţă o să găsim printre rufele dumitale o cămaşă ruptă din care lipseşte o fâşie. Şi gândiţi-vă, domnilor juraţi, că în cazul când am fi găsit într-adevăr (şi era imposibil să nu dăm peste ea în vreo valiză sau în scrin dacă ar fi existat în

realitate), cămaşa asta ar fi constituit o probă, da, o probă palpabilă în favoarea declaraţiilor lui! E un lucru pe care acuzatul nu l-a înţeles. «Nu-mi amintesc în ce am cusut banii, poate nu era o cămaşă, ci o bonetă de-a gazdei.» «Ce bonetă?» «Am luat-o de la dânsa din casă, era o vechitură, un petic de percal.» «Ţii minte precis» «Nu, nu-mi aduc prea bine aminte…» Şi îşi iese din sărite, e furios, deşi, gândiţi-vă şi dumneavoastră, cum se putea să nu-şi amintească? În momentele cele mai cumplite din viaţă, bunăoară când un condamnat e dus la eşafod, tocmai asemenea detalii se imprimă mai adânc în memorie. Nenumărate lucruri s-ar putea să i se şteargă din minte, în schimb, un acoperiş verde, zărit în treacăt pe drum, sau cioara de pe crucea bisericii sunt amănunte pe care nu le mai poate uita. Aşa şi în cazul prezent; ca să-şi coasă amuleta, inculpatul s-a ascuns probabil de cei din casă; e imposibil deci să nu ţină minte teama umilitoare pe care a simţit-o atunci când stătea pierit să nu intre cineva în odaie şi să-l surprindă cu acul în mână, cum sărea în sus la orice zgomot şi fugea repede după paravan (fiindcă există un paravan la el în cameră)… Dar, domnilor juraţi, ce sens are să intru în atâtea amănunte, să vă plictisesc cu tot felul de mărunţişuri? Exclamă deodată Ippolit Kirillovici. Lucrurile astea au totuşi un sens, tocmai pentru că inculpatul, până în clipa de faţă, se încăpăţânează să stăruie asupra unei prezumţii absurde! În ultimele două luni, adică din noaptea fatală şi până astăzi, n-a fost în stare să explice nimic, sa aducă nici un fapt probatoriu pentru a susţine declaraţiile lui fanteziste de la început; «astea sunt fleacuri, pretinde el, nimicuri fără nici o importanţă, trebuie să mă credeţi pe cuvânt!» O, am fi bucuroşi să-l credem, din toată inima am vrea să-l credem, chiar fără altă dovadă decât cuvântul lui! Doar nu suntem nişte şacali însetaţi de sânge omenesc! Daţi-ne, vă rog, indicaţi-ne un singur fapt care să pledeze în favoarea inculpatului şi vom fi cei mai fericiţi, dar un fapt palpabil, real şi nu nişte simple deducţii bazate pe expresia

feţei acuzatului, aşa cum a făcut fratele lui, sau presupunerea că atunci când s-a bătut cu pumnul în piept a vrut cu siguranţă să-i arate amuleta, deşi afară era întuneric beznă. Vom înregistra cu bucurie acest fapt nou şi vom fi primii care să renunţăm la toate capetele de acuzare, ba chiar vom fi gata să le combatem. Deocamdată însă justiţia îşi cere drepturile şi suntem obligaţi să stăruim în acuzaţiile pe care i le aducem, fără să renunţăm la nimic.”

Ippolit Kirillovici puse apoi concluziile, încheindu-şi astfel rechizitoriul. Era febril, vocifera, cerând răzbunare pentru sângele vărsat, sângele unui părinte ucis de propriul său fiu cu „scopul mârşav de a-l jefui”. Insistă cu toată energia asupra tragicei înlănţuiri strigătoare la cer a faptelor. „Orice v-ar spune în pledoaria sa apărătorul, al cărui talent oratoric se bucură de atâta faimă, adăugă el, divulgându-şi simţămintele fără să vrea. Oricâtă zguduitoare elocinţă ar desfăşura, mizând pe sensibilitatea dumneavoastră, nu trebuie să uitaţi nici o clipă că vă aflaţi aici în templul justiţiei noastre. Nu uitaţi că sunteţi apărătorii dreptăţii noastre, apărătorii sfintei noastre Ruşii, a temeliilor sale, a familiei sale, a tot ce are ea mai de preţ! Da, dumneavoastră reprezentaţi aici întreaga Rusie şi sentinţa rostită de domniile-voastre va răsuna nu numai în această incintă, ecoul ei se va răspândi până în cele mai îndepărtate colţuri ale ţării şi toată ţara va asculta cuvântul apărătorului şi pe cel al judecătorilor ei, va primi cu bucurie sau va fi adânc întristată de sentinţa pe care domniile-voastre veţi găsi cu cale s-o daţi. Cruţaţi-i o nouă suferinţă, nu înşelaţi aşteptările Rusiei, troica fatală zboară mai departe, ducându-ne poate la pieire! E mult de când Rusia stă cu braţele întinse, strigându-ne să stăvilim goana ei, iureşul acesta năprasnic, turbat! Şi dacă celelalte popoare se dau deocamdată la o parte din calea vijelioasei troici care aleargă înainte dezlănţuită, nu se ştie dacă ele se feresc din respect, cum ar fi dorit poetul, sau cu groază – e un lucru la care vă cer să vă gândiţi. Cu groază şi poate şi

cu dezgust şi încă este spre binele nostru că se feresc din drumul ei, dar vă întreb ce-o să fie când nu vor mai vrea să se dea la o parte şi se vor ridica în calea fantasmei zburătoare ca un zid inexpugnabil şi vor curma zănatica dezlănţuire a desfrâului nostru, vrând să se salveze şi, o dată cu ele, sa salveze cultura, civilizaţia! De mult au început să se audă în Europa glasuri alarmate. Şi zvonul lor e din ce în ce mai puternic. Nu le puneţi la încercare, nu sporiţi ura lor crescândă printr-o sentinţă care ar putea să justifice paricidul...!”.

Într-un cuvânt, deşi se înfierbântase peste măsură, Ippolit Kirillovici deveni totuşi foarte patetic spre sfârşit şi finalul fu într-adevăr de un efect colosal. Terminând, procurorul se grăbi să părăsească sala de şedinţe şi puţin mai lipsi ca să-şi piardă cunoştinţa după ce trecu în camera de alături. Şi, cu toate că nimeni în sală nu se gândi să-l aplaude, discursul lui avu darul să-i mulţumească pe oamenii serioşi. Nu tot atât de mulţumite se arătară doamnele; la drept vorbind însă şi dumnealor apreciaseră elocinţa procurorului, cu atât mai mult cu cât nu li se părea chiar atât de primejdioasă şi se aşteptau ca Fetiukovici să facă minuni. „În sfârşit, acum trebuie să ia şi el cuvântul şi o să le închidă gura la toţi!” Toate privirile erau aţintite asupra lui Miţea; tot timpul cât vorbise procurorul, rămăsese tăcut, strângând din măsele, cu braţele la piept şi ochii în pământ. Doar câteodată ridica fruntea şi asculta cu luare-aminte, mai cu seamă atunci când era pomenit numele Gruşenkăi. Şi cum vorbitorul găsise cu cale să citeze la un moment dat părerea lui Rakitin despre dânsa, un zâmbet înveninat şi dispreţuitor îi strâmbase buzele şi murmurase destul de desluşit: „Bemarzii!” Iar mai apoi, când Ippolk Kirillovici povestise cum îl interogase la Mokroe, hărţuindu-l cu tot felul de întrebări, Miţea înălţase capul şi-l ascultase până la capăt cu o nemăsurată curiozitate. Într-un timp chiar fusese cât pe ce să sară de la locul lui şi să intervină, dar se răzgândise, mulţumindu-se să ridice dispreţuitor din umeri.

Finalul rechizitoriului şi în special capacităţile pe care le dovedise procurorul la Mokroe cu prilejul anchetei fură comentate cu prisosinţă de elita oraşului, care făcea tot felul de glume şi ironii pe socoteala lor: „Nu l-a răbdat inima sa nu-şi scoată meritele în vileag”, vorbea lumea. Şedinţa fu suspendată, dar pauza nu ţinu mai mult de un sfert de oră sau douăzeci de minute. Discuţiile se înfiripară pe loc, întrerupte ici-colo de exclamaţii. Am reţinut câteva din părerile ce mi-au ajuns la ureche:

— Un rechizitoriu foarte serios! Constată într-un grup un domn cu o figură încruntată.

— Prea multă psihologie, opina altcineva.

— Dar tot ce-a spus este adevărat, are perfectă dreptate!

— În orice caz, a fost la înălţime.

— Aţi văzut cum a pus concluziile?!

— Dar şi nouă aţi văzut ce ştampilă ne-a pus! Se amestecă în discuţie un al treilea. Vă aduceţi aminte ce spunea la început, că toţi suntem la fel cu Feodor Pavlovici?

— Şi în încheiere a afirmat acelaşi lucru. Ei, uite, aici, s-avem iertare, dar minte.

— Da şi apoi au fost câteva lucruri cam neclare.

— S-a cam înfierbântat!

— E nedrept, zău e nedrept!

— Totuşi, e foarte abil şi a ştiut cum s-o întoarcă. A aşteptat el cât a aşteptat, dar acum şi-a dat drumul! He-he!

— Să-l auzim şi pe apărător! În alt grup, alte păreri:

— Ce rost avea să-l atace pe avocatul de la Petersburg, ştiţi, când cu „elocinţa care mizează pe sensibilitate”?

— Da, şi-a cam dat în petic!

— L-a luat gura pe dinainte.

— Aşa e el, nervos!

— Râdem noi, dar cum s-o fi simţind acuzatul?!

— Adevărat, ce o fi în sufletul lui Mitenka?

— Să auzim ce va spune apărarea, în al treilea grup:

— Cine-i cucoana aceea cu lornion – o vezi?

— Aceea grasă, de la capătul rândului?

— Este nevastă de general, adică fostă, fiindc-a divorţat de bărbatu-său, o cunosc bine!
— De-aia, pesemne, poartă lornion.
— O paţachină!
— Ba mie mi se pare destul de picantă!
— Dar blonda aceea de alături, ce zici! Parcă-i mai nostimă!
— Frumos l-au mai încuiat la Mokroe!
— Aşa e, dar nu l-a răbdat inima şi ne-a mai spus încă o dată povestea. În ultima vreme ne-a împuiat urechile, numai despre asta vorbeşte în societate!
— De, ambiţia îl mănâncă!
— Ce să-i faci, se crede nedreptăţit omul, he-he!
— Şi pe deasupra mai e şi foarte susceptibil! În orice caz însă a fost prea retoric! Şi ce fraze kilometrice!
— Mereu caută să producă panică, aţi observat! Vede totul în negru. Vă amintiţi figura cu troica? „Ei îl au pe Hamlet, noi, deocamdată, n-avem decât Karamazovi!” A adus-o bine din condei!
— Aţi văzut cum a mai tămâiat liberalismul? Se teme de liberali!
— Şi de avocat.
— Da, e interesant de ştiut ce o să spună maestrul Fetiukovici…
— Orice ar spune, pe mujicii noştri nu-i bagă în buzunar chiar aşa cu una, cu două…
— Credeţi? În alt grup:
— Mi-a plăcut alegoria cu troica şi cu popoarele.
— Şi are dreptate să spună că popoarele n-au să mai aştepte.
— Cum adică?
— Săptămâna trecută, în Parlamentul englez un deputat a făcut o interpelare în legătură cu nihiliştii, întrebând guvernul dacă n-ar fi timpul să intervină în treburile acestei naţiuni barbare, s-o mai pună un pic la respect. Cred că la

asta a vrut să facă aluzie Ippolit, sunt convins. L-am auzit şi săptămâna trecută vorbind despre acelaşi subiect.

— Să vedem numai dac-o să le convină.

— Şi de ce nu?!

— Fiindcă noi închidem imediat Kronstadtul şi nu le mai dăm grâne. Şi atunci, ce-au să facă?

— Şi America? Acum totul e importat.

— Aiurea!

Se auzi sunând clopoţelul şi toată lumea se grăbi să-şi ocupe locurile. Fetiukovici se urcă la tribună.

X – PLEDOARIA. O BÂTĂ CU DOUĂ CAPETE.

În momentul când renumitul orator luă cuvântul, se lăsă o tăcere desăvârşită în sală. Toată lumea era cu ochii la el. Avocatul îşi începu pledoaria simplu, deschis, convingător, fără nici un pic de emfază. Fără nici un efect retoric, fără intonaţii patetice, fără cuvinte menite să înduioşeze. Ca şi cum ar fi vorbit într-un cerc de prieteni intimi care-l înconjurau cu simpatie. Avea o voce cu un timbru extrem de plăcut, sonoră şi învăluitoare, cu accente severe şi naive. Publicul îşi dădea seama însă că oratorul se putea ridica dintr-o dată la un patos autentic, făcând să vibreze coardele inimii cu o forţă nemaiîntâlnită {69}. Discursul lui nu era turnat în tipare atât de impecabile ca rechizitoriul lui Ippolit Kirillovici, în schimb avocatul nu era chiar atât de prolix şi se exprima cu mai multă precizie. Un singur lucru însă impresiona în chip neplăcut – şi chiar din capul locului – publicul feminin: felul în care oratorul se frângea mereu din spate, mai ales la început, aplecându-şi jumătatea superioară a trupului său deşirat, dar nu ca să facă o închinăciune, ci ca şi când ar fi vrut să se repeadă asupra auditoriului; văzându-l, ai fi zis că avea un resort ascuns la mijlocul spinării, aşa ca s-o poată îndoi aproape în unghi drept. După primele fraze, cuvântarea lui păru cam dezlânată, cu fapte citate la întâmplare, fără nici un sistem, pentru a deveni până la urmă pe deplin închegată şi armonioasă. Pledoaria ar fi putut să fie împărţită în două:

prima jumătate constituia o critică maliţioasă pe alocuri şi destul de caustică adusă rechizitoriului pe care căuta să-l răstoarne, în a doua jumătate a pledoariei îşi schimbă însă brusc şi tonul şi maniera, dând o turnura patetică discursului şi publicul, care aştepta cu nerăbdare acest moment, se înfioră de plăcere. Fără să facă nici un fel de introducere, apărătorul începu prin a spune că, deşi activitatea lui în genere se desfăşura la Petersburg, nu era prima oară că susţinea un proces în provincie; deseori fusese chemat în diverse oraşe de pe teritoriul Rusiei să pledeze cauzele unor inculpaţi pe care accepta să-i apere numai dacă era convins sau avea iniţial sentimentul că nu sunt vinovaţi. „Aşa cum s-a întâmplat şi în cazul de faţă, adăugă el. Încă de când au apărut primele corespondenţe în ziare, m-a surprins în mod deosebit un lucru care pleda categoric în favoarea acuzatului. Într-un cuvânt, vreau să spun că m-a interesat în special un anumit fapt, altminteri destul de frecvent în practica judiciară, dar care nicăieri, cred, nu se conturează atât de precis ca în procesul de faţă. Deşi poate c-ar fi trebuit să-l menţionez de-abia în încheierea pledoariei, după ce voi fi epuizat subiectul, îmi voi permite totuşi să vă împărtăşesc punctul meu de vedere de la bun început, fiindcă de obicei prefer să atac direct fondul unei probleme, fără să-mi menajez efectele şi fără să speculez asupra impresiilor auditoriului. E poate o lipsă de prevedere din partea mea, în schimb vă pot asigura c-o fac cu toată sinceritatea. Punctul meu de vedere, concluzia la care am ajuns este următoarea: înlănţuirea flagrantă a faptelor agravează în chip zdrobitor situaţia inculpatului, dar în acelaşi timp nu există probă care, considerată independent de celelalte, să poată rezista la critică! Urmărind cazul de la distanţă, din zvonuri şi din articolele publicate în ziare, părerea mea începuse sa se consolideze, când, pe negândite, familia inculpatului mi-a adresat invitaţia de a susţine acest proces. M-am grăbit să vin încoace şi, sosind aici, am putut să mă conving pe deplin.

Am acceptat să pledez în acest proces tocmai pentru a distruge nefasta conjugare a faptelor şi a dovedi cât de puţin întemeiate, cât de imaginare, sunt capetele de acuzare privite separat.”

După această introducere, apărătorul făcu următoarea declaraţie: „Domnilor juraţi, sunt străin de oraş, proaspăt venit printre dumneavoastră. Impresiile mele deci nu pornesc de la o idee preconcepută. Inculpatul, un om impulsiv şi pătimaş din fire, n-a avut prilejul să mă jignească niciodată, aşa cum probabil s-a întâmplat cu sute de persoane din localitate, ceea ce explică faptul că atâta lume şi-a făcut o proastă părere despre dânsul. Recunosc, fireşte, că morala publică are tot dreptul să fie scandalizată, inculpatul este într-adevăr un om turbulent, incapabil să-şi tempereze pornirile. Cu toate astea, după cum am constatat, găsea peste tot uşile deschise, era primit cu plăcere chiar în familia eminentului reprezentant al Procuraturii.” (Nota bene. În momentul acela se auziră în sală câteva râsete răzleţe, repede înăbuşite, dar care nu trecură totuşi nebăgate în seamă. Toată lumea la noi în oraş ştia că Miţea era primit în casă la procuror împotriva voinţei acestuia, numai şi numai fiindcă doamna procuror – o persoană respectabilă şi a cărei virtute nu putea fi pusă de nimeni la îndoială, dar foarte voluntară şi cu idei fanteziste, care simţea o adevărată plăcere să-şi contrazică soţul, mai ales când era vorba de mărunţişuri – îl găsea interesant. De altfel, Miţea se ducea destul de rar pe la ei.) „îmi voi permite totuşi să presupun, continuă apărătorul, că până şi un om cu un spirit atât de independent şi de echitabil ca preopinentul meu şi-a putut forma o idee greşită, o părere preconcepută despre nefericitul meu client. Era şi normal: nimeni altul decât inculpatul nu e vinovat dacă oamenii au asemenea păreri despre el. Simţul moral şi mai cu seamă cel estetic sunt câteodată necruţătoare faţă de acela care le nesocoteşte. Incontestabil, magistralul rechizitoriu al domnului procuror

ne-a înfăţişat o analiză riguroasă a caracterului şi faptelor acuzatului, ne-a dat ocazia să constatăm o atitudine critică, în sensul strict al cuvântului, în cazul respectiv şi mai ales ne-a relevat o atât de profundă penetraţie psihologică, menită să lămurească lucrurile în esenţa lor, încât mă îndoiesc că o persoană rău intenţionată faţă de inculpat ar fi depus atâta străduinţă. În asemenea situaţii însă sunt lucruri şi mai dăunătoare şi mai primejdioase decât o atitudine oricât de ostilă sau cea mai tenace părere preconcepută. Bunăoară, atunci când o anumită înclinaţie artistică se manifestă în mod irezistibil în noi, când simţim deodată imboldul creaţiei artistice, necesitatea fabulaţiei epice, mai ales dacă suntem înzestraţi cu harul divin de a pătrunde în adâncurile sufletului omenesc. Înainte chiar de a veni încoace, în preajma plecării mele din Petersburg – am fost prevenit – de altfel, ştiam asta şi fără să-mi fi atras atenţia cineva în mod special – că voi avea de înfruntat un adversar bine cunoscut ca un adânc şi fin psiholog şi care tocmai datorită acestei însuşiri se bucură de o reputaţie pe deplin meritată în lumea juriştilor noştri, atât de tânără încă. Din păcate, domnilor, psihologia, deşi, recunosc, este un lucru foarte subtil, seamănă totuşi cu o bâtă cu două capete (râsete în sală). O, vă rog să-mi iertaţi această comparaţie atât de vulgară – nu sunt un orator prea iscusit! Să vă dau însă un exemplu desprins la întâmplare din rechizitoriu. Inculpatul, grăbindu-se să părăsească în toiul nopţii grădina, sare zăplazul şi doboară cu o lovitură de pisălog pe bătrânul Grigori, care-l apucase de picior. O clipă după aceea, coboară de pe gard şi cinci minute în şir îşi face de lucru cu victima, căutând să-şi dea seama dacă l-a omorât sau nu. Domnul procuror nu vrea însă cu nici un preţ să creadă în sinceritatea declaraţiilor inculpatului care susţine că ar fi sărit de pe gard fiindu-i milă de bietul unchiaş. «Nu, spune domnia-sa, asemenea sensibilitate nu-şi putea avea locul într-un moment ca ăsta, ar fi ceva absurd. Acuzatul a coborât numai ca să se încredinţeze

dacă unicul martor al fărădelegii lui murise cu adevărat, ceea ce constituie o dovadă în plus că el a săvârşit crima; în orice caz inculpatul nu putea să sară înapoi în grădină determinat de un alt motiv, mânat de un alt îndemn sau de un alt sentiment.» Iată deci ceea ce se cheamă o demonstraţie de psihologie; să luăm aceeaşi psihologie şi s-o aplicăm la rândul nostru în cazul amintit, pornind însă de la celălalt capăt şi argumentaţia nu ni se va mai părea chiar atât de concludentă. Ucigaşul sare jos din precauţie, ca să-şi dea seama dacă martorul mai trăieşte sau a murit, deşi – după cum atestă chiar acuzatorul public – cu o clipă mai înainte lăsase în biroul tatălui său, pe care-l asasinase, o probă zdrobitoare pentru el, plicul rupt, pe care sta scris că înăuntru se aflau trei mii de ruble. «Daca l-ar fi luat cu el, nimeni pe lume n-ar fi ştiut de existenţa banilor şi, deci, nimeni nu l-ar fi bănuit că-i furase.» Citez din rechizitoriul domnului procuror. Aşadar, iniţial, omul s-a dovedit lipsit de orice simţ de prevedere, şi-a pierdut capul şi a luat-o la fugă înspăimântat, lăsând pe duşumea un corp delict de o asemenea gravitate, pentru ca două minute mai târziu, după ce a ucis cu o lovitură de pisălog cea de-a doua victimă, să apară din senin în sufletul lui un sentiment necruţător de prudenţă şi să devină foarte calculat. Să zicem că aşa a fost; în asta constă toată subtilitatea psihologiei, sa arate că în unele împrejurări omul poate să fie crud şi vigilent ca un şoim, iar în altele orb şi fricos ca o biată cârtiţă”. Dar dacă el este atât de hain, atât de calculat şi de crud ca, după ce a ucis pe unicul martor al nelegiuirii lui, să se întoarcă din drum numai ca să se convingă dacă mai trăieşte, ce rost avea să zăbovească la căpătâiul noii sale victime mai bine de cinci minute, când puteau să survină alţi martori între timp? De ce şi-ar fi năclăit batista încercând să-i oprească sângele când batista putea deveni la rândul ei un corp delict? Chiar dacă inculpatul ar fi fost într-adevăr atât de precaut şi de crud, nu era mai bine pentru el, în momentul când a sărit jos de pe gard, să-şi

lichideze victima, lovind-o din nou cu pisălogul în cap şi, suprimând astfel definitiv unicul martor al crimei, să-şi ia o piatră de pe inimă? În sfârşit, omul nostru coboară de pe gard ca să se convingă dacă martorul respectiv trăieşte sau nu şi lasă în loc, pe cărare, un alt martor, pisălogul de aramă pe care-l luase de acasă, de la cele două femei şi pe care acestea îl puteau recunoaşte oricând, arătând cum se petrecuseră lucrurile. Şi nu se poate spune că l-ar fi uitat pe cărare, nici că l-ar fi pierdut din nebăgare de seamă, asta în nici un caz nu, deoarece el însuşi a aruncat arma – aşa cum a fost găsită ulterior – la vreo cincisprezece paşi de locul unde căzuse Grigori. Se pune atunci întrebarea, de ce a procedat aşa? A procedat aşa tocmai pentru că avea remuşcări, era amărât că ridicase viaţa unui om, că omorâse o biată slugă bătrână şi de aceea, cuprins de mânie, a aruncat pisălogul, blestemându-l cu năduf, ca pe o unealtă a crimei; e singura explicaţie posibilă, altminteri, de ce l-ar fi azvârlit cu atâta violenţă? Şi dacă inculpatul a fost în stare să se căiască şi să se aplece cu milă asupra victimei sale, înseamnă că el nu este vinovat de moartea tatălui său; dacă ar fi comis un paricid, nu s-ar mai fi întors din drum cuprins de milă să vadă ce se întâmplă cu cea de-a doua victimă, numai de aşa ceva nu i-ar mai fi ars în momentul acela, când toate reacţiile trebuiau să-i fie dictate de instinctul de conservare; în privinţa asta nu mai încape nici o îndoială. Dimpotrivă, repet, în cazul acesta, în loc să-şi fi pierdut vremea cu Grigori cu siguranţă că i-ar fi dat lovitura de graţie. Mila şi bunele sentimente au găsit calea sufletului său tocmai fiindcă până atunci conştiinţa lui fusese curată. Şi aici e vorba tot de psihologie, numai că rezultatele sunt altele. V-am făcut această demonstraţie, domnilor juraţi, ca să vă dovedesc efectiv că psihologia te ajută să ajungi la orice concluzie doreşti. Depinde numai de cel care o mânuieşte. Psihologia determină uneori pe oamenii cei mai serioşi să născocească adevărate romane, chiar fără să vrea. Spunând aceasta, mă gândesc, fireşte, la

un anumit exces de psihologie, domnilor juraţi, la ceea ce se poate numi un abuz de psihologie.”

În sală se auziră din nou râsete pe socoteala acuzatorului public, semn că publicul era de acord cu vorbitorul. În cele ce urmează voi căuta să rezum pledoaria, citind doar pasajele şi punctele mai importante.

XI – BANII N-AU FOST FURAŢI, FIINDCĂ N-AU EXISTAT.

Lucrul cel mai senzaţional din pledoarie şi pe care publicul îl primi cu o vădită surpriză se dovedi a fi declaraţia avocatului cu privire la cele trei mii de ruble fatale a căror existenţă o contesta cu toată convingerea şi, ca atare şi posibilitatea unui jaf.

„Domnilor juraţi, începu avocatul, în procesul de faţă ori ce om străin de împrejurările respective şi fără idei preconcepute este izbit din primul moment de o particularitate ce mi se pare deosebit de semnificativă şi anume: cu toate că inculpatul este acuzat de jaf, cu nici un chip nu se poate stabili care a fost de fapt obiectul jafului. Se zice c-ar fi dispărut nişte bani, suma de trei mii de ruble, dar nimeni nu ştie precis dacă banii aceştia au existat în realitate. Judecaţi şi dumneavoastră: în primul rând, cum am aflat de existenţa lor şi cine i-a văzut? Nimeni în afară de feciorul Smerdeakov care a pomenit despre ei în declaraţiile sale, menţionând că erau puşi într-un plic purtând cutare inscripţie. Tot de la el au aflat despre bani înainte de crimă atât inculpatul, cât şi fratele acestuia, Ivan Feodorovici. Doamna Svetlova era de asemenea la curent. Niciuna din aceste trei persoane însă n-a văzut cu ochii săi banii, singurul care i-a văzut rămânând până la urmă tot Smerdeakov. Se pune atunci întrebarea: dacă banii aceştia au existat şi Smerdeakov ia văzut cu adevărat, când i-a văzut pentru ultima oară? Dar dacă stăpânul său i-a luat între timp de sub pernă şi i-a pus la loc, în casetă, fără să-i fi spus nimic? Luaţi aminte: după informaţiile date de Smerdeakov, banii se aflau în pat, sub saltea; ca să şi-i însuşească, inculpatul trebuia deci să-i scoată de acolo şi

totuşi patul n-a fost câtuşi de puţin răvăşit, aşa cum se constată din procesul-verbal. Cum a putut, aşadar, acuzatul să umble la bani fără să răscolească de loc aşternutul şi fără să murdărească cu mâinile lui pătate de sânge cearşafurile fine proaspăt călcate, fiindcă patul fusese special primenit în seara aceea? Dar plicul, vor obiecta poate unii, plicul de pe duşumea? Tocmai aici voiam să ajung. Trebuie să vă mărturisesc că adineauri am încercat o uşoară surpriză când l-am auzit pe eminentul reprezentant al Procuraturii declarând singur – da, domnilor, singur – în momentul precis în care căuta să ne convingă cât de absurdă este supoziţia că ucigaşul ar putea fi Smerdeakov: «Dacă n-ar fi fost plicul, spune domnia-sa, dacă plicul acesta n-ar fi rămas pe jos ca un corp delict şi criminalul ar fi avut grijă să-l ia cu el, nimeni pe lume n-ar fi ştiut de existenţa lui, nici că înăuntru se găseau bani şi, prin urmare, nu l-ar fi putut bănui pe inculpat c-ar fi furat ceva din casă». Aşadar, acest petic rupt de hârtie, pe care se află o inscripţie oarecare, după propria declaraţie a procurorului, este singurul element pe care se bazează acuzaţia de jaf pusă în sarcina inculpatului; «Fără el, arată acuzatorul public, nimeni n-ar fi avut nici o bănuială c-ar fi vorba de un furt şi poate că nu s-ar fi ştiut nimic nici despre existenţa banilor». Totuşi simplul fapt că peticul acesta de hârtie zăcea aruncat pe jos poate, oare, să constituie o dovadă că plicul conţinea bani şi că banii aceştia au fost furaţi? «Dar, mi se va răspunde, Smerdeakov ştia că erau bani înăuntru, fiindcă i-a văzut eu ochii lui.» Foarte bine» dar când i-a văzut ultima oară? Am stat de vorbă cu Smerdeakov care mi-a mărturisit că asta se întâmplase cu două zile înainte de crimă! De ce însă atunci n-aş putea să presupun, de pildă, că bătrânul, Feodor Pavlovici, în timp ce stătea încuiat în casă şi-şi aştepta nerăbdător şi nervos iubita, neavând ce face, nu s-a gândit la un moment dat să scoată plicul şi să-l rupă? «Ce rost are să-i mai ţin acolo, va fi chibzuit el, dacă-i arăt numai plicul, s-ar putea să nu creadă că banii sunt înăuntru, pe când aşa,

când o să vadă un teanc de treizeci de bancnote, tentaţia o să fie mult mai mare şi efectul mai sigur.» Drept care a rupt plicul, a scos banii dinăuntru şi a aruncat hârtia pe jos cu nepăsarea omului care se ştie stăpân la el în casă, fără să se teamă, bineînţeles, c-o să lase în urmă un corp delict. Domnilor juraţi, nu credeţi oare că faptul acesta, ipoteza pe care am formulat-o acum este tot atât de plauzibilă ca oricare alta? De ce ar fi imposibil? Dar dacă lucrurile s-au petrecut într-adevăr aşa, sau într-un fel asemănător, atunci acuzaţia de jaf cade de la sine: banii n-au fost furaţi, fiindcă nici n-au existat! Dacă socotiţi că plicul găsit pe jos poate constitui o dovadă că banii se aflau înăuntru, de ce n-aş putea susţine contrariul şi anume, că plicul zăcea pe jos tocmai pentru că era gol, pentru că banii fuseseră scoşi dinainte chiar de posesorul lor? «Dar, mi se va obiecta, unde sunt atunci banii, dacă, aşa după cum zici dumneata, Feodor Pavlovici i-a scos de acolo cu mâna lui, deoarece în casă nu s-a descoperit nimic!» În primul rând, o parte din ei au fost găsiţi în casetă, pe urmă se putea foarte bine ca proprietarul lor să-i fi scos din plic în dimineaţa zilei respective, dacă nu chiar în ajun şi să-i fi cheltuit, să le fi dat o altă întrebuinţare, bunăoară să fi plătit ceva cu ei sau să-i fi trimis undeva, după cum tot atât de bine putea să-şi fi schimbat între timp gândul, să-şi fi modificat strategia, fără a fi socotit de cuviinţă să-l pună la curent pe Smerdeakov. Iar dacă această ipoteză este cât de cât verosimilă, cum e posibil să arunci în spinarea cuiva o acuzaţie atât de categorică, susţinând cu tot dinadinsul că inculpatul ar fi săvârşit asasinatul ca să-şi jefuiască victima şi ca jaful într-adevăr ar fi avut loc? Stăruind în direcţia aceasta, intrăm în domeniul ficţiunii. Ca să afirmi că un obiect oarecare a fost furat, trebuie să arăţi mai întâi despre ce obiect este vorba sau, cel puţin, să dovedeşti precis că obiectul respectiv a existat. Iar în cazul de faţă nici măcar nu l-a văzut cineva! De curând, la Petersburg, un băietan de optsprezece ani, aproape un copil, negustor ambulant, a pătruns ziua-n

amiaza mare cu toporul în mână în prăvălia unui zaraf şi, cu o cutezanţă nemaipomenită, l-a ucis, jefuindu-l de o mie cinci sute de ruble. După cinci ore, când a fost arestat, s-a găsit asupra lui aproape întreaga sumă din care nu apucase să cheltuiască decât cincisprezece ruble. În afară de aceasta, băiatul de prăvălie al zarafului, care era plecat în momentul când fusese săvârşită crima, în declaraţiile pe care le-a făcut la poliţie, a indicat nu numai suma globală furată, dar şi numărul biletelor de bancă şi monezilor sustrase, specificând chiar câte hârtii albastre fuseseră şi câte roşii şi ce valoare aveau monezile de aur. Toţi aceşti bani s-au găsit, exact aşa cum arătase el, asupra ucigaşului, care până la urmă a mărturisit tot, recunoscând şi crima şi furtul. Iată, domnilor juraţi, ce înseamnă, după părerea mea, o adevărată probă! În cazul pe care vi l-am povestit e vorba de ceva concret, banii sunt vizibili, pot să-i ating cu mâna, nu mi-e îngăduit să spun că n-au existat sau că victima nu i-ar fi avut. Oare tot aşa stau lucrurile în cazul de faţă? Şi totuşi, aici este în joc viaţa unui om, soarta lui! «Bine, dar, vor zice poate unii, inculpatul a petrecut toată noaptea, a irosit o mulţime de bani, la percheziţie s-au găsit asupra lui o mie cinci sute de ruble – de unde avea atâtea parale?» Dar tocmai faptul că nu s-a găsit decât jumătate din sumă, adică o mie cinci sute de ruble, iar cealaltă jumătate a dispărut fără urmă, ne dă de gândit că banii puteau să aibă cu totul altă provenienţă şi că probabil nu fuseseră păstraţi niciodată în plicul cu pricina. Calculând timpul (minut cu minut), instrucţia a constatat – şi lucrurile au fost verificate după aceea – că, despărţindu-se de cele două slujnice ca să se ducă la funcţionarul Perhotin, inculpatul n-a mai avut când să treacă pe acasă, nici să intre nicăieri şi că după aceea a fost tot timpul cineva lângă el, iar ca atare n-a putut să împartă în două banii furaţi şi să ascundă jumătate din ei undeva în oraş. Tocmai asta l-a făcut pe domnul procuror să presupună că banii au fost probabil ascunşi în cine ştie ce cotlon din hanul de la

Mokroe. De ce nu atunci în tainiţele castelului din Udolfo? Domnilor juraţi, spuneţi şi dumneavoastră dacă această ipoteză nu vi se pare fantasmagorică, romanţioasă! Şi, băgaţi de seamă, în cazul când ipoteza domniei-sale ar fi anulată, acuzaţia de jaf se năruie de la sine, fiindcă unde puteau să dispară cele o mie cinci sute de ruble, din moment ce n-au putut fi ascunse la Mokroe? Prin ce miracol puteau să se facă nevăzute dacă s-a dovedit că inculpatul n-a intrat în nici o altă casă? Şi cu astfel de plăsmuiri romanţioase suntem gata să distrugem viaţa unui om! «Totuşi, ne vor răspunde unii, inculpatul n-a fost în stare să explice de unde a luat banii care s-au găsit asupra lui, când toată lumea ştia că până în noaptea aceea nu avusese nici o lăscaie.» Dar cine ştia acest lucru? Inculpatul a mărturisit răspicat de unde proveneau banii şi, dacă-mi permiteţi să spun, domnilor juraţi, cred că nu există o explicaţie mai verosimilă şi totodată mai conformă cu firea şi temperamentul lui decât aceea cuprinsă în declaraţia sa. Acuzarea însă pare ataşată de romanul pe care l-a făurit: un om slab de înger, care a fost capabil să primească banii oferiţi într-un chip atât de umilitor de la logodnica lui, nu putea – zice-se – să pună deoparte jumătate din ei şi să-i coasă în amuletă şi, chiar dacă ar fi făcut-o, ar fi găsit mereu un pretext să descoasă din două în două zile amuleta şi să scoată dinăuntru o sută şi încă o sută şi aşa mai departe, încât într-o lună de zile ar fi cheltuit toată suma. Şi ipoteza aceasta, domnul procuror, dacă vă amintiţi, ne-a prezentat-o ca un lucru incontestabil. Dar dacă, totuşi, evenimentele s-au desfăşurat altfel? Dacă domnul procuror a urzit un adevărat roman şi personajul înfăţişat de domnia-sa diferă cu totul de cel din realitate? Şi chiar aşa s-a şi întâmplat, a creat un personaj nou! Ni se va argumenta, poate: «Există totuşi martori care au arătat că inculpatul a cheltuit cele trei mii de ruble încredinţate de doamna Verhovţeva cu o lună înainte de crimă şi că n-a mai rămas cu nici o para în buzunar. Cum mai putea atunci să

dosească jumătate din bani?» Dar cine sunt aceşti martori? Instanţa s-a convins în ce măsura ne putem bizui pe ei. Şi pe urmă, codrul de pâine din mâna altuia pare totdeauna mai mare. În sfârşit, niciunul din aceşti martori n-a numărat banii, i-a apreciat numai din ochi. Martorul Maximov, de pildă, declară că inculpatul ar fi avut asupra lui douăzeci de mii de ruble. Vedeţi deci, domnilor juraţi, că psihologia este, aşa cum am spus, o bâtă cu două capete şi, dacă aşa stau lucrurile, permiteţi-mi s-o apuc la rândul meu, pornind de la celălalt capăt, să vedem dacă ajungem la acelaşi rezultat.

Cu o lună înainte de crimă, doamna Verhovţeva i-a încredinţat inculpatului trei mii de ruble ca să le expedieze prin poştă la Moscova. Rămâne totuşi de ştiut dacă într-adevăr condiţiile în care i-a oferit aceşti bani au fost chiar atât de degradante, de înjositoare, cum s-a arătat adineauri. Fiindcă din prima depoziţie a doamnei Verhovţeva, în legătură cu această împrejurare, reieşea altceva, cu totul altceva; iar cea de-a doua n-a fost decât o explozie de mânie, un clocot de răzbunare, răbufnirea unei uri îndelung mocnite! Faptul că martora în prima sa depoziţie a prezentat lucrurile într-o lumină falsă ne dă dreptul să conchidem că şi cea de-a doua versiune s-ar putea să fie tot atât de neîntemeiată. Acuzatorul public «nu vrea, nu îndrăzneşte» (citez propriile sale cuvinte) să răscolească acest roman. Bine, dacă-i aşa, am să mă abţin şi eu; îmi iau, totuşi, îngăduinţa să spun că, din moment ce o persoană atât de ireproşabilă, de virtuoasă, cum este indiscutabil doamna Verhovţeva, din moment ce o asemenea persoană, zic, îşi permite să revină subit în instanţă asupra primelor sale declaraţii cu intenţia vădită de a-l distruge pe inculpat, nu mai încape nici o îndoială că depoziţia domniei-sale n-a fost făcută cu sânge rece şi nu poate fi deci imparţială. Să n-avem oare dreptul atunci să tragem concluzia că o femeie dornică de răzbunare e capabilă să exagereze multe lucruri, dar, mai ales, să exagereze condiţiile ruşinoase, infamante, în care i-a oferit

banii? Dimpotrivă, noi credem că modul în care i-a pus suma respectivă la dispoziţie putea foarte bine să tenteze un om nesocotit cum este inculpatul, determinându-l să accepte. Cu atât mai mult cu cât pe atunci încă mai trăgea nădejde c-o să primească foarte curând cele trei mii pe care i le datora tatăl său. Este o dovadă de uşurătate, desigur, din partea lui, dar tocmai de aceea inculpatul era atât de convins că tatăl lui îi va restitui banii şi deci va putea oricând să expedieze prin poştă suma încredinţată de doamna Verhovţeva, achitându-şi în întregime datoria pe care o avea faţă de dânsa. Acuzaţia însă nu vrea cu nici un preţ să admită că ar fi fost în stare să pună deoparte chiar în aceeaşi zi, adică în ziua din care i se trag ponoasele, jumătate din bani şi să-i coasă în amuletă. «Nu e posibil, nu e un om capabil de asemenea sentimente», ni se spune. Dar chiar dumneata, domnule procuror, ai declarat că Dmitri Karamazov este un om cu suflet larg, chiar dumneata ai vorbit aici despre cele două abisuri ce pot sălăşlui concomitent în sufletul unui Karamazov! Într-adevăr, firea lui poate să treacă foarte lesne de la o extremă la alta, să cuprindă în sine două abisuri; Karamazov bunăoară poate să se oprească în toiul celei mai dezmăţate petreceri dacă intervine ceva care să-l influenţeze în alt sens. Şi acest element nou intervenit în viaţa lui este dragostea, da, dragostea proaspătă ce-a explodat ca pulberea în sufletul lui! Pentru ea, pentru dragostea lui are atâta nevoie de bani, o nevoie mult mai urgentă chiar decât cheful pe care vrea să-l facă împreună cu noua iubită! Nu aşteaptă decât să-i spună: «Sunt a ta, n-am nevoie de Feodor Pavlovici», ca s-o ia în braţe şi să plece cu ea departe, numai să aibă cu ce. E vorba de ceva mult mai important decât o petrecere. Se poate oare să nu-şi fi dat seama Karamazov de lucrul acesta? Fireşte că da, ba, mai mult chiar, grija asta nouă îl îmbolnăveşte şi atunci, vă întreb, de ce să pară atât de curios faptul c-a fost în stare să pună deoparte nişte bani şi să-i ascundă pentru orice eventualitate? Dar timpul trece,

Feodor Pavlovici nici gând n-are să-i restituie banii, dimpotrivă, se aude că-i păstrează ca momeală, vrând să-i răpească iubita, ademenind-o cu ajutorul lor! «Dacă tata nu-mi da nimic, îşi spune inculpatul, Katerina Ivanovna o să fie convinsă că sunt un hoţ!» Şi atunci în mintea lui încolţeşte ideea de a lua într-o bună zi cele o mie cinci sute de ruble pe care le poartă atârnate de gât şi de a se duce să le depună în faţa doamnei Verhovţeva, spunându-i: «Sunt un ticălos, e adevărat, dar hoţ nu sunt!» Iată deci încă un motiv ca să ţină cu dinţii banii aceia, păzindu-i ca ochii din cap, în loc să descoasă amuleta ca să scoată rând pe rând toate bancnotele de o sută. De ce nu i-am da voie inculpatului să aibă ca orice om sentimentul onoarei? Nu, domnilor juraţi, acest sentiment există fără îndoială în sufletul lui, poate greşit înţeles, ce-i drept, ba chiar de multe ori cu totul denaturat, dar intens, aş spune chiar pătimaş, după cum a dovedit cu prisosinţă. Lucrurile însă se complică din ce în ce, chinurile geloziei ajung la paroxism şi mereu aceeaşi insolubilă alternativă. Aceleaşi apăsătoare întrebări sfredelesc tot mai neînduplecat conştiinţa bolnavă a inculpatului: «Din moment ce îi restitui datoria Katerinei Ivanovna, cu ce bani am să mai pot pleca atunci cu Gruşenka?» Dacă umbla ca turbat, dacă-şi făcea de cap şi provoca scandal prin localuri în ultima lună dinainte de crimă, pricina era poate tocmai amărăciunea ce se strânsese în sufletul lui, situaţia intolerabilă în care se afla. Până la urmă această alternativă din care nu ştie cum să iasă devine o tortură atât de cumplită încât îl aduce la disperare, îl trimite atunci pe mezin la tatăl lor să-i ceară pentru ultima oară banii, dar, cuprins de nerăbdare, nu mai aşteaptă răspunsul şi intră buzna în casă, sfârşind prin a-l snopi în bătăi pe bătrân sub ochii celor de faţă. Asta înseamnă că pe viitor trebuie să-şi ia gândul de la bani; după isprava asta cu siguranţă că tatăl n-o să-i mai dea nici o para. În aceeaşi zi, pe înserat, bătându-se cu pumnul în piept, în partea de sus, spre furca gâtului, acolo unde-i

atârnată amuleta, inculpatul se jură faţă de fratele său că are la îndemână un mijloc ca să scape cu faţa curată, dar că va rămâne totuşi un ticălos, deoarece îşi dă seama că nu va recurge la acel mijloc, n-are destulă tărie de caracter ca s-o facă, e lipsit de voinţă. De ce nu vrea acuzarea să pună nici un temei pe această declaraţie atât de candidă şi de sinceră, atât de spontană şi veridică, a lui Alexei Karamazov? De ce, dimpotrivă, caută cu tot dinadinsul să mă facă să cred că banii sunt ascunşi undeva într-o crăpătură, în tainiţele castelului din Udolfo? Tot în seara aceea, după întrevederea cu fratele său, inculpatul aşterne pe hârtie scrisoarea fatală, sortită să devină dovada cea mai importantă, cea mai zdrobitoare, că mobilul crimei a fost jaful. «Am să cer bani de la toată lumea şi, dacă nimeni n-o să vrea să-mi dea, am să-l omor pe tata şi am să iau plicul legat cu panglică roză pe care-l ţine ascuns sub saltea, numai să plece Ivan», declară el şi acuzarea vrea cu orice preţ să vadă aici programul după care s-a condus criminalul. Se mai poate îndoi cineva de vinovăţia lui? «Crima a fost comisă punct cu punct după acest program!» exclamă acuzatorul public. În primul rând însă biletul cu pricina a fost scris la beţie, de un om ajuns la exasperare; în al doilea rând şi de astă dată pomeneşte despre plic, dar bizuindu-se numai pe informaţiile lui Smerdeakov, fiindcă nu l-a văzut niciodată cu ochii lui, iar în al treilea rând, chiar dacă şi-a făcut un plan, aşa cum arată scrisoarea, de unde putem şti că s-a ţinut întocmai de el? Cine poate să dovedească asta? Putem fi siguri că inculpatul a luat într-adevăr banii ascunşi sub pernă, că i-a găsit sau că banii aceştia au existat într-adevăr? Oare după bani alerga cu atâta disperare, aduceţi-vă bine aminte! E adevărat c-a fugit ca un nebun acasă, dar nu ca să-şi jefuiască tatăl, ci orbeşte, în neştire, turbat de gelozie, ca s-o caute pe femeia care i-a distrus viaţa, deci nu mai poate fi vorba nici de jaf premeditat, nici de un program dinainte întocmit! «Şi totuşi, mi se va obiecta poate, ajungând acasă, l-a ucis pe

tatăl său şi i-a furat banii!» Dar el să-l fi ucis într-adevăr? Acuzaţia de jaf o respinge cu indignare: nu e posibil să învinuieşti pe cineva de jaf dacă nu poţi arăta precis obiectul jafului, asta este o axiomă! Dar de ucis, el să fi ucis oare, din moment ce cade prima acuzaţie? S-a dovedit într-adevăr că el a ucis? Nu cumva şi de astă dată este la mijloc o ficţiune, un roman?”

XII – ŞI DECI NU POATE FI VORBA DE UN ASASINAT

„Îngăduiţi-mi, domnilor juraţi, să vă amintesc că este în joc viaţa unui om şi că trebuie să procedăm cu toată atenţia. Reprezentantul Procuraturii, după propriile sale declaraţii, pe care le-am auzit cu toţii adineauri, a şovăit până în ultima clipă, adică până în ziua procesului, să-l acuze cu toată convingerea pe inculpat de crimă cu premeditare, a şovăit până în momentul când a avut în faţa ochilor scrisoarea fatală scrisă «la beţie», care ne-a fost prezentată în instanţă. «Crima a fost săvârşită punct cu punct după acest plan!» exclamă procurorul. Repet însă: inculpatul a alergat într-un suflet la tatăl său să-şi caute iubita, numai şi numai pentru ea, ca să vadă dacă nu cumva se află acolo. Este un fapt incontestabil. Dacă ar fi găsit-o acasă la ea, cu siguranţă c-ar fi rămas lângă dânsa, nu s-ar mai fi gândit să se ducă nicăieri şi deci nu şi-ar fi respectat legământul făcut în scrisoare. A alergat la întâmplare, mânat de un imbold spontan şi cine ştie dacă în momentul acela se mai gândea la răvaşul pe care-l scrisese «la beţie». «Bine, dar a luat cu el pisălogul de aramă?» spune acuzarea şi poate că vă aduceţi aminte la ce argumentaţie psihologică a dat naştere acest unic fapt, de ce inculpatul trebuia neapărat să se înarmeze cu pisălogul cu un scop precis, să-l ia cu el ca pe o armă etc, etc. Totuşi, mă gândesc la un lucru foarte simplu: ce s-ar fi întâmplat dacă pisălogul n-ar fi stat la vedere, pe policioara de unde l-a luat inculpatul, ci ar fi fost închis în dulap? Acuzatul n-ar mai fi dat cu ochii de el şi ar fi fugit cu mâinile goale, neînarmat şi poate că n-ar mai fi omorât pe nimeni. Cum mai pot deduce atunci că omul nostru s-ar fi

înarmat intenţionat cu pisălogul şi că deci crima ar fi fost premeditată? Da, e adevărat că s-a lăudat în gura mare prin toate localurile c-o să-şi ucidă tatăl, iar cu două zile înainte de crimă, în seara când a scris în stare de ebrietate biletul, era liniştit, nu s-a certat decât cu un băiat de prăvălie, fiindcă, zice acuzarea, «Karamazov trebuia neapărat să se certe cu cineva»; la care s-ar putea foarte bine răspunde că atunci când un om pune la cale asemenea crimă şi încă săvârşită după un plan meditat pe îndelete, înfăptuită punct cu punct după acest plan, cu siguranţă că n-ar mai fi căutat ceartă cu lumânarea, nu s-ar fi luat la harţă nici cu băiatul acela de prăvălie, ba poate chiar nici n-ar fi intrat în local, fiindcă sufletul celui care rumegă o faptă ca asta e dornic de linişte, caută să se estompeze, să dispară, să treacă neobservat, să nu-l vadă şi să nu-l ştie nimeni. «Uitaţi de existenţa mea, dacă se poate», parc-ar vrea să zică. Şi asta nu din calcul, fără doar şi poate, ci din instinct. Domnilor juraţi, psihologia, aşa cum am spus, este ca o bâtă cu două capete, pe care şi noi ştim s-o mânuim şi ale cărei subtilităţi le putem şi noi înţelege! Cât priveşte ameninţările vehemente proferate prin localuri timp de o lună înainte de nenorocire, gândiţi-vă numai câte nu strigă copiii când se ceartă sau beţivii când ies din cârciumă afumaţi şi cu ţâfna în nas? «Te tai în bucăţi!» ameninţă ei şi totuşi nu se întâmplă nimic. Oare scrisoarea fatală nu este şi ea expresia unei stări de surescitare nervoasă provocată de băutură? Nu seamănă oare leit cu răcnetele beţivilor la ieşirea din cârciumă: «Vă omor, pe toţi vă omor!» De ce n-ar fi aşa, de ce oare n-ar putea să fie aşa? De ce scrisoarea aceasta trebuie neapărat să fie fatală şi nu ridicolă? Biletul a devenit un corp delict numai şi numai pentru că tatăl inculpatului a fost găsit la el în odaie asasinat, pentru că un martor l-a văzut pe inculpat fugind prin grădină, înarmat, pentru că martorul respectiv a fost la rândul său doborât de acesta; de aceea crima a fost înfăptuită punct cu punct după program, de aceea scrisoarea, din ridicolă, a devenit

fatală. Slavă Domnului, am atins, în sfârşit, nodul problemei: «Dacă a fost în grădină, înseamnă că el a ucis!» Toată acuzarea se sprijină pe aceste cuvinte: dacă a fost, înseamnă negreşit că el este făptaşul. Dar dacă nu înseamnă nimic, deşi a fost în grădină? O, sunt perfect de acord, înlănţuirea faptelor, coincidenţele sunt elocvente! Dar luaţi fiecare fapt în parte şi analizaţi-l fără să ţineţi seama de rest: de ce, de pildă, acuzarea nu vrea cu nici un preţ să admită veridicitatea declaraţiei inculpatului, care afirmă că s-a grăbit să se îndepărteze de fereastra tatălui său? Aduce-ţi-vă aminte de sarcasmele pe care şi le-a permis la un moment dat acuzarea pe socoteala «timidităţii» şi «sentimentelor filiale» ce s-au trezit subit în sufletul ucigaşului. Dar dacă, totuşi, aşa s-a întâmplat în realitate sau cu oarecare aproximaţie? Poate că inculpatul a avut, totuşi, un sentiment de respect dacă nu de timiditate? De ce n-am putea admite c-a fost aşa? «Cred că mama s-a rugat atunci pentru mine», declară la interogatoriu inculpatul, explicându-şi astfel faptul c-a fugit de la fereastră, de îndată ce s-a convins că Svetlova nu se afla în odaia tatălui său. «Dar cum putea să-şi dea seama, aruncând o privire pe fereastră?» obiectează acuzarea. Şi de ce nu? Fereastra s-a deschis după ce inculpatul bătuse în geam, potrivit semnalului ştiut. Feodor Pavlovici putea foarte bine să fi rostit un cuvânt, să fi scăpat un strigăt care să-i dovedească feciorului său că Svetlova nu era înăuntru. De ce să presupunem că lucrurile s-au petrecut neapărat aşa cum ne imaginăm noi, cum ne place nouă să ne imaginăm? În realitate, pot să intervină o mie şi unu de elemente care să scape spiritului de observaţie al celui mai subtil psiholog. «Bine, dar Grigori a văzut uşa deschisă, veţi spune dumneavoastră, prin urmare, inculpatul a intrat cu siguranţă în casă şi deci el este ucigaşul.» În ce priveşte uşa, domnilor juraţi… Vedeţi dumneavoastră, nu există decât un singur martor care a văzut-o deschisă şi martorul respectiv în momentul acela era într-o stare care… Dar să

zicem c-a fost aşa, să admitem că uşa era într-adevăr deschisă, că inculpatul a minţit, da, a minţit dintr-un instinct de conservare, lucru foarte explicabil în situaţia lui, să presupunem c-a pătruns totuşi în casă, c-a intrat în odaie. Ei şi? De ce trebuia în mod necesar să şi ucidă, dacă a intrat în casă? Putea foarte bine să dea buzna înăuntru, să treacă dintr-o cameră într-alta, cercetându-le în fugă, să-l îmbrâncească, sau chiar să-l molesteze pe tatăl său şi, după ce se va fi încredinţat că Svetlova nu se afla înăuntru, să fugă, fericit că n-a găsit-o acolo şi că a plecat fără să fi săvârşit o vărsare de sânge. Tocmai de aceea, poate, puţin mai apoi a sărit de pe gard, să vadă ce face Grigori, pe care-l lovise fără să-şi dea seama într-o clipă de enervare; de aceea, poate, în sufletul lui a putut să încolţească un sentiment curat de milă, de compasiune: pentru că reuşise să scape de tentaţie, pentru că sie simţea cu inima uşoară şi era fericit că nu-şi omorâse tatăl. Acuzatorul public zugrăveşte cu o elocinţă emoţionantă teribila încercare prin care a trecut inculpatul în hanul din Mokroe, starea lui sufletească în momentul când dragostea şi-a deschis din nou porţile în faţa lui, chemându-l la o viaţă nouă şi când şi-a dat seama că ei nu mai avea dreptul să iubească, fiindcă lăsase în urma lui (Cadavrul însângerat al tatălui său şi deci trebuia să-şi primească pedeapsa! Va sa zică, domnul procuror admite că inculpatul poate fi capabil de dragoste, folosind din nou o explicaţie psihologică în maniera domniei-sale: «O stare de beţie, zice el, răgazul de care se mai bucură criminalul în drum spre eşafod» etc, etc. Dar, domnule procuror, vă întreb pentru a doua oară, nu cumva aţi creat un personaj nou? Chiar atât de abrutizat, atât de împietrit la inimă să fie inculpatul, încât să se mai gândească în momentele acelea la dragoste şi să mai poată chibzui în sinea lui cum să inducă în eroare justiţia, dacă sângele tatălui său i-ar fi împovărat cu adevărat conştiinţa? Nu, nu şi iarăşi nu! În clipa când ar fi descoperit în fine că este iubit, că dragostea îl cheamă la ea, făgăduindu-i o

fericire nouă, pot să jur pe ce vreţi c-ar fi simţit un îndemn nestăvilit, o nevoie năprasnică de a dispărea de pe faţa pământului, de a se sinucide şi cu siguranţă c-ar fi făcut-o dacă ar fi lăsat într-adevăr în urmă cadavrul tatălui său! O, nu, fireşte că atunci n-ar mai fi uitat unde-şi pusese pistolul! Îl cunosc pe inculpat: insensibilitatea asta bestială, ferocitatea asta este incompatibilă cu firea lui! Sunt convins că s-ar fi omorât, în privinţa asta n-am nici cea mai mică îndoială! Şi dacă nu şi-a luat viaţa a fost tocmai fiindcă «mama s-a rugat» în momentul acela pentru el şi fiindcă nu se ştia vinovat de moartea tatălui său; atunci, la Mokroe, s-a frământat, şi-a frânt mâinile numai din pricina bătrânului Grigori, rugându-se lui Dumnezeu să-l trezească la viaţă pe unchiaş, să-l scoale de jos, să facă aşa ca lovitura pe care i-o dăduse să nu fi fost mortală şi deci să nu fie pedepsit pentru ea. De ce n-am putea oare să interpretăm în felul acesta evenimentele? Ce dovadă neîndoielnică avem că inculpatul minte? «Dar cadavrul tatălui? Se vor grăbi să ne riposteze unii. Dacă a fugit, într-adevăr, fără să-l omoare, cine l-a ucis atunci pe bătrân?»

Repet, în asta constă toată logica acuzării: cine a ucis, dacă nu el? În afară de el nu există nimeni altul pe care l-am putea bănui. Aşa să fie, oare, domnilor juraţi? Să fie, oare, adevărat că nu există nimeni altcineva? Am auzit acuzarea numărând pe degete persoanele care se aflau în noaptea aceea în casă. Erau cinci oameni. Sunt de acord că trei dintre aceştia nu pot fi acuzaţi: în primul rând victima, apoi bătrânul Grigori şi, în sfârşit, soţia acestuia. Prin urmare, nu mai rămân decât două persoane, inculpatul şi Smerdeakov şi domnul procuror declară cu patos că inculpatul caută să-l scoată vinovat pe Smerdeakov numai şi numai pentru că nu are pe nimeni altul la îndemână şi că, în cazul când ar fi existat o a şasea persoană, sau măcar bănuiala că ar putea să mai existe această persoană, s-ar fi grăbit să retracteze ruşinat acuzaţia adusă lui Smerdeakov, aruncând vina asupra celui de-al şaselea ins. Dar, domnilor

juraţi, de ce n-aş putea oare adopta, la rândul meu, punctul de vedere opus? În faţa noastră stau doi oameni: inculpatul şi Smerdeakov. De ce, atunci, n-aş putea să afirm că dumneavoastră îl acuzaţi pe clientul meu numai (pentru că nu aveţi pe cine arunca vina? Şi nu aveţi, fiindcă dumneavoastră, dintr-o idee preconcepută, l-aţi eliminat de la început pe Smerdeakov din rândul celor suspecţi. Da, este adevărat, singurii oameni care îl acuză pe Smerdeakov, în afară de inculpat, sunt cei doi fraţi ai acestuia şi Svetlova, încolo nimeni. Mai există totuşi o mărturie, un fel de nelinişte, ce-i drept destul de confuza, prilejuită de o întrebare, de o bănuială ce pluteşte în aer, se aude o vagă rumoare, se simte că lumea aşteaptă ceva. Şi, în sfârşit, în favoarea aceleiaşi ipoteze pledează şi o anumită potrivire de fapte, anumite coincidenţe destul de semnificative, deşi, recunosc, nu chiar atât de precise; în primul rând este criza de epilepsie survenită exact în ziua când s-a întâmplat nenorocirea, criza pe care nu ştiu de ce s-a socotit obligat s-o apere şi s-o analizeze atât de amănunţit domnul procuror. Apoi sinuciderea inopinată a lui Smerdeakov în ajunul procesului. Apoi nu mai puţin inopinata depoziţie făcută azi în instanţă de cel mai mare dintre fraţii inculpatului, care până acum fusese încredinţat de vinovăţia acestuia şi care deodată vine cu un teanc de bani şi-l denunţă pe Smerdeakov ca fiind adevăratul ucigaş! O, nici vorbă că sunt tot atât de convins ca şi acuzatorul public că Ivan Karamazov este bolnav, că are febra cerebrală şi că depoziţia lui putea într-adevăr să nu fie decât o tentativă disperată, concepută în delir, de a-şi salva fratele, aruncând vina pe un mort! Şi totuşi, numele lui Smerdeakov a fost pronunţat şi numele acesta are ceva enigmatic în el. S-ar părea c-a mai rămas încă ceva de spus, că povestea nu s-a sfârşit încă. Şi că poate odată şi odată totul se va lămuri. Dar asta o să se vadă mai târziu. Instanţa a hotărât să continue dezbaterile. Deocamdată, aş putea să vă spun totuşi câteva cuvinte în legătura cu caracterizarea pe care

domnul procuror i-a făcut-o cu atâta subtilitate şi talent răposatului Smerdeakov. Dar, cu toată admiraţia ce o am pentru măiestria dumisale, nu pot să mă declar întru totul de acord cu portretul creionat de domnia-sa. Am fost acasă la Smerdeakov, l-am văzut şi am stat de vorbă cu el şi impresia cu care am plecat diferă cu totul de constatările domniei-sale. Smerdeakov avea într-adevăr o sănătate şubredă, dar omul în sine, caracterul lui – nu!

— Nu erau de loc atât de slabe cum ni le prezintă acuzarea. Şi mai ales n-am reuşit să descopăr la el nici urmă din timiditatea, din faimoasa timiditate pe care a descris-o atât de sugestiv domnul procuror. Nu părea câtuşi de puţin naiv, dimpotrivă, era un om teribil de bănuitor, lipsit complet de încredere în semenii lui şi căutând să-şi ascundă această carenţă sub masca naivităţii şi o minte destul de pătrunzătoare. O, nu era câtuşi de puţin sărac cu duhul, aşa cum afirmă cu candoare acuzarea! În ceea ce mă priveşte, Smerdeakov mi-a lăsat o impresie bine definită: am plecat de la el convins că aveam de-a face cu o fiinţă extrem de rea, roasă de ambiţie, răzbunătoare şi peste măsură de invidioasă. Am reuşit de asemenea să culeg unele informaţii: feciorul se simţea împovărat de originea lui, pe care o detesta, îi era ruşine de maică-sa şi scrâşnea din dinţi furios de câte ori îşi amintea că «se trage din Smerdeaşciaia». Se purta necuviincios cu Grigori şi cu nevasta acestuia, bătrânele slugi care îl crescuseră de mic. Îşi blestema ţara şi-şi bătea joc de ea. Visul lui era să plece în Franţa şi să devină francez. Şi de multe ori s-a plâns că nu poate s-o facă din lipsă de mijloace. Impresia mea este că nu ţinea la nimeni pe lume în afară de sine, de altfel, avea o idee extraordinară despre propria sa persoană. În ochii lui cultura însemna să umbli bine îmbrăcat, cu plastroane impecabil scrobite şi cu cizmele lustruite lună. Considerându-se (ceea ce nu era exclus) fiul nelegitim al lui Feodor Pavlovici, avea toate motivele să-şi facă inimă rea din pricina situaţiei lui, comparând-o cu situaţia feciorilor

legitimi ai boierului: «Ei au totul şi eu nimic, se va fi gândit adeseori. Ei se bucură de toate drepturile, lor o să le rămână moştenirea, iar eu nu sunt decât un biet bucătar!» Smerdeakov mi-a mărturisit c-a fost de faţă când Feodor Pavlovici a pus banii în plic, ba chiar l-a şi ajutat. Şi cu siguranţă că turba de necaz când se gândea în mâinile cui aveau să încapă paralele acelea cu care el ar fi putut să-şi facă viitorul. Pe deasupra, era pentru prima oară că vedea cu ochii lui trei mii de ruble deodată, trei mii de ruble în bancnote, noi-nouţe (intenţionat l-am întrebat ce aspect aveau). Să nu faceţi niciodată, domnilor, greşeala să arătaţi unui om invidios şi mâncat de ambiţie prea mulţi bani dintr-o dată, iar Smerdeakov în viaţa lui nu văzuse atâta bănet în mâna unui singur om! Efectul produs de teancul de bancnote putea să aibă o influenţă nefastă asupra imaginaţiei lui, fără alte consecinţe pentru moment. Eminentul reprezentant al Procuraturii ne-a înfăţişat cu o subtilitate puţin obişnuită toate motivele pro şi contra ipotezei că Smerdeakov ar putea fi criminalul, insistând mai ales asupra întrebării: ce interes avea atunci să simuleze accesul? Putem însă foarte bine să presupunem că n-a simulat, că, de fapt, accesul a survenit de la sine, dar că tot aşa putea să treacă de la sine, iar bolnavul să-şi vină în fire. Nu să se restabilească, dar cel puţin să-şi vină în simţiri, să-şi recapete cunoştinţa, aşa cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri. Acuzarea vrea să ştie în care moment anume a săvârşit Smerdeakov crima. Dar este foarte uşor să precizăm acest moment. Bolnavul putea să se dezmeticească, să se trezească din somnul lui adânc (fiindcă nu era decât adormit; accesele de epilepsie sunt urmate totdeauna de un somn greu) chiar în clipa când bătrânul Grigori îl apucase de picior pe inculpat urlând cât îl ţinea gura: «L-ai omorât pe taică-tău!» Nu e de mirare că strigătul acela neobişnuit, ce izbucnise fără veste în toiul beznei şi al liniştii nocturne, să fi tulburat somnul lui Smerdeakov, care poate în momentul acela nu mai dormea

atât de adânc, ba poate chiar era pe cale să se trezească. Sculându-se din pat, feciorul porneşte aproape în neştire, fără să-şi dea seama ce face, în direcţia de unde venise ţipătul, să vadă despre ce e vorba. E încă năuc, amorţit de boală, raţiunea lui e somnolentă, dar, de bine, de rău, iese în grădină, se apropie de ferestrele luminate şi află de nenorocirea întâmplată din gura boierului care, bineînţeles, se bucură văzându-l. Într-o clipă se dezmeticeşte, înspăimântat, boierul începe să-i povestească totul de-a fir-a-păr. Şi în mintea lui detracată, bolnavă, încolţeşte şi se înfiripă treptat un gând cumplit, dar ispititor, de o logică implacabilă: să-şi ucidă stăpânul, să pună mâna pe cele trei mii de ruble şi pe urmă să arunce vina pe tânărul conaş. Cine ar putea fi suspectat dacă nu el, pe cine altul ar putea să cadă păcatul dacă nu pe băiatul cel mare al boierului, din moment ce există atâtea dovezi c-a pătruns în grădină? Lăcomia năprasnică de bani, rapacitatea brusc aţâţată şi în acelaşi timp conştiinţa că va scăpa nepedepsit îi taie răsuflarea. O, e un fenomen destul de frecvent, sunt foarte dese cazurile când asemenea imbolduri irezistibile se nasc spontan, din senin, punând deplină stăpânire pe sufletul unor ucigaşi care cu un moment înainte nici nu se gândeau măcar să ucidă! Smerdeakov putea foarte uşor să intre în casă la boier şi să-şi ducă planul la îndeplinire. Cu ce? Avea vreo armă la îndemână? Foarte simplu: cu prima piatră pe care ar fi luat-o de pe jos, din grădină. Dar pentru ce, în ce scop? Şi cele trei mii de ruble? Pentru el însemnau viitorul! O, să nu credeţi că mă contrazic, banii puteau să se afle totuşi în casă! Şi se prea poate ca Smerdeakov să fi fost singurul care ştia cum să dea de ei, unde-i ascunsese boierul. «Bine, dar plicul? Plicul rupt care zăcea pe duşumea?» veţi întreba dumneavoastră. Adineauri, când domnul procuror, abordând acest subiect, ne-a demonstrat cu o serie de argumente extrem de subtile că plicul nu putea să fie aruncat pe duşumea decât de un hoţ fără experienţă, aşa cum era Karamazov şi nicidecum de

Smerdeakov, care pentru nimic în lume n-ar fi lăsat în urma lui un corp delict de o asemenea gravitate! Da, domnilor juraţi, ascultând adineauri demonstraţia domniei-sale, mi s-a părut la un moment dat că lucrurile astea le-am mai auzit undeva. Şi, închipuiţi-vă, nu mai departe decât acum două zile Smerdeakov mi-a ţinut aceeaşi teorie, sprijinită pe aceleaşi argumente, asupra modului în care ar fi procedat Karamazov. E un lucru care m-a frapat în chip deosebit atunci; mi s-a părut că naivitatea lui este mimată, că omul caută să anticipeze asupra evenimentelor, să-mi strecoare această idee, să mi-o sugereze, ca să ajung la aceeaşi concluzie. Nu cumva el i-a sugerat-o şi domnului procuror? Nu cumva el a impus-o multeminentului nostru acuzator public? «Bine, mă veţi întreba dumneavoastră, dar soţia lui Grigori? Femeia declară că l-a auzit pe bolnav gemând toată noaptea în odăiţa de alături.» Da, l-a auzit într-adevăr, dar nici această mărturie nu prezintă suficiente garanţii. Să vă dau un exemplu. O doamnă mi se plângea odată că n-a putut să închidă ochii toată noaptea din pricina unui căţel care lătra în curte. Şi totuşi bietul căţel, după cum am aflat mai târziu, nu lătrase decât de vreo două-trei ori peste noapte. Totuşi, e un lucru firesc: omul aude la un moment dat prin somn un geamăt, se trezeşte înciudat că nu e lăsat în pace, pentru ca după o clipă să adoarmă din nou. Peste două ore aude iarăşi un geamăt, se trezeşte din nou şi adoarme la loc şi» în sfârşit, după alte două ore, tresare iar auzind un suspin, deci în totul somnul lui a fost tulburat numai de trei ori în cursul unei nopţi. A doua zi dimineaţa, respectivul se plânge că cineva a gemut toată noaptea şi n-a putut să închidă ochii o clipă. Şi e normal să i se pară aşa; de fiecare dată, în răgazul de două ore pe care i-l lăsau gemetele inoportune, omul a dormit şi nu-şi aduce aminte de nimic; în schimb, momentele în care a fost trezit din somn i-au rămas întipărite în minte şi de aceea are impresia că n-a avut linişte toată noaptea. «Dar de ce, de ce Smerdeakov n-a mărturisit nimic în biletul scris înainte de

moarte? Întreabă acuzarea. A avut atâta conştiinţă ca să facă primul lucru, iar pe celălalt nu?» Dar, daţi-mi voie, conştiinţa înseamnă căinţă, iar sinucigaşul putea foarte bine să nu fi simţit nici o mustrare de cuget şi să fi făcut pasul acesta într-un moment de disperare. Disperarea şi căinţa sunt două sentimente cu totul diferite. Disperarea nu exclude ura şi înverşunarea şi, în clipa când se pregăteşte să-şi pună capăt zilelor, sinucigaşul e în stare să duşmănească de două ori mai mult pe aceia pe care i-a invidiat toată viaţa! Domnilor juraţi, feriţi-vă să comiteţi e eroare judiciară! Spuneţi-mi, întrucât vi se pare neverosimilă ipoteza pe care v-am înfăţişat-o acum? Găsiţi că expunerea mea păcătuieşte prin ceva, că ar cuprinde măcar un singur lucru imposibil sau absurd? Dacă există însă o cât de mică posibilitate, dacă vi se pare că descoperiţi măcar o umbră de adevăr în tot ce v-am spus, feriţi-vă să daţi o sentinţă de condamnare! Şi oare numai o umbră de adevăr sa fie în cuvintele mele? Vă jur pe tot ce am mai sfânt că sunt ferm convins şi cred din răsputeri în veridicitatea interpretării date de mine! Şi mai ales, o, mai ales, mă chinuieşte şi mă scoate din fire gândul că din toate probele acumulate de acuzare în sarcina inculpatului nu există niciuna cât de cât sigură, infailibilă şi că bietul om e pierdut numai din pricina concordanţei ce există între aceste probe. Într-adevăr, sunt o serie de coincidenţe zdrobitoare în cazul de faţă: sângele care-i picură de pe mâini, rufăria plină de sânge, răcnetul ce străpunge noaptea întunecoasă: «Tu l-ai ucis pe taică-tău!»; omul care după ce a dat alarma se prăbuşeşte la pământ cu capul spart, în fine, nenumărate referinţe, mărturii, gesturi care, toate, converg spre acelaşi punct. Fireşte, lucrurile astea dau de gândit şi ar putea foarte bine să influenţeze hotărârea dumneavoastră, domnilor juraţi! Dar oare hotărârea domniilor-voastre poate fi atât de uşor influenţată? Aduceţi-vă aminte că aţi fost investiţi cu o putere nelimitată, puterea de a lega şi a dezlega. Dar cu cât

o putere este mai mare cu atât mai teribile pot fi urmările ei! Nu vreau să retractez aici o iotă din ceea ce am afirmat până acum, dar să zicem totuşi că n-ar fi aşa, să zicem că accept eventual motivele invocate de acuzare, admit că nefericitul meu client şi-a mânjit mâinile cu sângele părintesc. Repet însă că nu este decât o supoziţie, pentru că nici o clipă n-aş putea să mă îndoiesc de nevinovăţia lui! Să presupunem deci că inculpatul ar fi vinovat de paricid. Chiar aşa fiind, chiar daca aş admite lucrul acesta, vă rog, totuşi, să-mi acordaţi atenţie în continuare, fiindcă mai am de adăugat câteva cuvinte. Trebuie să vă mai spun ceva, deoarece simt că în inimile şi în cugetele domniilor-voastre se dă o crâncenă luptă… Iertaţi-mă pentru această indiscretă aluzie la sentimentele dumneavoastră, domnilor juraţi, dar înţeleg să spun adevărul şi să fiu sincer până la capăt. Să fim deci sinceri cu toţii…!”.

În momentul acela avocatul fu întrerupt de un ropot puternic de aplauze. Într-adevăr, rostise cu atâta convingere ultimele cuvinte, încât toată lumea simţise că omul avea de bună seamă ceva de spus şi că ceea ce urma să arate acum putea fi decisiv. Preşedintele însă ameninţă pe un ton ridicat că „va evacua sala” în cazul când „asemenea manifestări” se vor mai repeta. Liniştea se restabili numaidecât şi Fetiukovici îşi continuă pledoaria cu o voce schimbată, patetică, cu totul diferită de aceea care răsunase până atunci în incintă.

XIII – CAZUISTICĂ

„Ceea ce agravează situaţia clientului meu, domnilor juraţi, nu este numai existenţa unei serii întregi de coincidenţe, proclamă el. Nu, cu adevărat covârşitor pentru el în realitate rămâne un singur fapt: victima este propriul său tată! Dacă ar fi fost vorba de un simplu asasinat, dumneavoastră, ţinând seama de lipsa sau mai bine zis de nulitatea dovezilor, de caracterul iluzoriu al probelor, analizate una câte una şi nu privite în ansamblu, aţi fi

respins acuzaţia sau cel puţin aţi fi şovăit să distrugeţi viaţa unui om numai din pricina unei idei preconcepute, a părerii pe care v-aţi făcut-o mai demult despre el şi care, din păcate, trebuie să recunosc, e pe deplin justificată! Aici însă nu este vorba de o crimă oarecare, ci de un paricid! Asta impresionează de la bun început şi încă atât de puternic, încât, fie oricât de şubrede, dovezile par mai puţin fragile, mai puţin inconsistente decât sunt în realitate chiar unui om fără păreri preconcepute. Cum poate fi achitat un asemenea inculpat? Dar daca totuşi el a ucis şi scapă nepedepsit? Iată ce-şi spune fiecare în sinea lui involuntar aproape, instinctiv. Da, într-adevăr, e o atrocitate fără seamăn să verşi sângele propriului tău tată, al părintelui tău, sângele omului care ţi-a dat fiinţă, care te-a iubit, care nici o clipă nu şi-a precupeţit viaţa pentru tine, care a suferit ori de câte ori ai fost bolnav în copilărie, care a înfruntat necazurile numai ca tu să poţi fi fericit, care a trăit numai din bucuriile şi succesele tale! O, să ucizi o asemenea fiinţă, mărturisesc, este de neconceput! Domnilor juraţi, ce este un tată, un părinte adevărat, ce noţiune sublimă, ce idee măreaţă se ascunde în acest cuvânt? Am arătat în linii generale ce înseamnă lucrul acesta. Dar în cazul de faţă, în cazul de care ne ocupăm acum, răposatul Feodor Pavlovici Karamazov nu avea niciuna din calităţile pe care le presupune noţiunea aceasta, aşa cum s-a conturat adineauri în sufletul nostru. Ca tată, Feodor Pavlovici era o adevărată calamitate. Fiindcă există părinţi care seamănă cu o calamitate. Sa analizăm mai îndeaproape situaţia, fără să ne temem a spune lucrurilor pe nume, domnilor juraţi, având în vedere gravitatea hotărârii pe care trebuie s-o luăm. Dimpotrivă, acum mai mult ca oricând suntem datori să nu respingem nici o idee, să privim adevărul în faţă, să nu fim timoraţi ca nişte copii sau ca nişte femei sperioase, după fericita expresie a eminentului acuzator public. În rechizitoriul desfăşurat cu atâta înflăcărată elocinţă, adversarul meu (şi mi-a fost adversar înainte chiar de a fi

luat cuvântul) a exclamat în câteva rânduri: «Nu înţeleg să cedez nimănui dreptul exclusiv de a-l apăra pe inculpat, nu înţeleg să-l cedez nici chiar avocatului venit de la Petersburg; sunt acuzatorul lui, dar în acelaşi timp îi pot fi şi apărător!» Şi a accentuat de câteva ori acest lucru, uitând totuşi să menţioneze următorul fapt: dacă fiorosul criminal inculpat în acest proces a putut timp de douăzeci şi trei de ani să păstreze în sufletul lui recunoştinţă pentru un funt de alune singurului om care-l alintase în copilărie, când stătea în casa părintească, cu atât mai vârtos nu putea să uite în aceşti douăzeci şi trei de ani cum alerga acasă la taică-său «prin curtea din dos, cu picioruşele goale şi cu pantalonaşii prinşi într-un singur năsturaş», după mărturia doctorului Herzenstube, un om inimos şi plin de generozitate. Dar, domnilor juraţi, la ce bun să cercetăm mai îndeaproape această «calamitate», la ce bun să repetăm inutil lucruri pe care toată lumea le cunoaşte? Ce i-a fost dat clientului meu să vadă întorcându-se în oraşul natal, în casa părintească? Şi de ce, de ce trebuie neapărat să-l considerăm o fiinţă nesimţitoare şi egoistă, un monstru? Într-adevăr, e irascibil, e sălbatic, e turbulent, tocmai de aceea a şi ajuns acum în faţa tribunalului, dar cine trebuie tras la răspundere pentru destinul lui, a cui este vina dacă, înzestrat cu atâta însuşiri remarcabile, cu un suflet nobil şi cu multă sensibilitate, a primit totuşi o educaţie atât de absurdă? L-a învăţat oare cineva cum trebuie să se poarte, a avut grijă cineva să-i lumineze mintea, i-a arătat cineva măcar un pic de dragoste în copilărie? Clientul meu a crescut cum a dat Dumnezeu, întocmai ca o sălbăticiune. Poate că abia aştepta să se întâlnească cu tatăl lui după ani şi ani în care trăiseră departe unul de altul, poate că de mii de ori până atunci căutase să scuture amintirile vagi, întrezărite ca prin vis, ale copilăriei, să alunge fantomele hâde ce i-au întunecat pruncia, dorind din tot sufletul să-şi ierte şi să-şi îmbrăţişeze părintele! Dar ce se întâmplă? Tânărul este întâmpinat cu ironii pline de cinism, cu

suspiciuni şi sâcâieli pe socoteala banilor rămaşi în litigiu; discuţiile şi preceptele pe care le aude îl scârbesc şi zilnic e nevoit să asculte aceleaşi poveşti «la un păhăruţ de coniac»; în sfârşit, descoperă că tatăl încearcă să-i răpească iubita cu proprii lui bani, banii cu care-i rămăsese dator – o, domnilor juraţi, trebuie să recunoaşteţi că lucrurile astea sunt pe drept cuvânt revoltătoare, monstruoase! Şi bătrânul mai îndrăzneşte încă să se plângă la toată lumea că fiu-său nu-i poartă respect şi este brutal cu dânsul, mai mult chiar, îl vorbeşte de rău peste tot, îi pune fel de fel de piedici, îl calomniază, ajunge până acolo, încât îi răscumpără poliţele ca să-l poată băga la închisoare! Domnilor juraţi, asemenea fiinţe, crude în aparenţă, nestăpânite şi violente, cum este clientul meu, de cele mai multe ori ascund o inimă nespus de duioasă, pe care însă nu ştiu să şi-o arate. Nu râdeţi, vă rog, nu râdeţi de această aserţiune! Adineauri, eminentul acuzator public a amintit cu o necruţătoare ironie de admiraţia pe care clientul meu i-o poartă lui Schiller şi de dragostea lui pentru tot ce este «frumos» şi «sublim». În locul dumisale aş fi ezitat să-mi bat joc de aceste lucruri! Da, inimi ca a lui – o, îngăduiţi-mi să iau apărarea acestor inimi rareori înţelese şi de cele mai multe ori nedreptăţite – inimile acestea sunt adesea însetate de afecţiune, de sublim, de dreptate, poate tocmai prin contrast cu propriul lor temperament, vijelios şi brutal, sunt însetate, deşi nu-şi dau seama» dar râvna asta există totuşi în adâncul lor! Pătimaşe şi crude în aparenţă, sunt totuşi capabile să iubească, de pildă, o femeie, să fie mistuite de dragoste, o dragoste eterată, ideală. O, nu, nu zâmbiţi, vă rog! Vă asigur că aşa se întâmplă în majoritatea cazurilor cu asemenea temperamente! Atâta doar că nu pot să-şi ascundă patima, de multe ori manifestată cu brutalitate – este tocmai ceea ce te izbeşte la ele, lucrul pe care toată lumea îl observă, fără să pătrundă mai adânc în sufletul omului, să caute a vedea ce se petrece în realitate acolo! Dar patimile lor se sting tot atât de repede cum s-au

şi aprins, toate fără excepţie; doar dacă se întâmplă să întâlnească o fiinţă superioară şi să stea în preajma ei, oamenii aceştia, în aparenţă brutali şi cruzi, caută să se primenească, să se îndrepte, se străduiesc să fie mai buni, să devină la rândul lor superiori şi sublimi, da, «superiori şi sublimi», oricât ar fi fost de ridiculizate aceste calificative! Spuneam adineauri că ar fi o nedelicateţe din partea mea să insist asupra romanului de dragoste al clientului meu cu doamna Verhovţeva. Totuşi, pot să-mi îngădui unele observaţii: bunăoară, ceea ce am avut prilejul să auzim mai înainte n-a fost o depoziţie, ci strigătul exaltat al unei femei dornice de răzbunare, cu toate că dânsa nu avea în nici un caz dreptul să-i reproşeze c-a înşelat-o, deoarece la rândul său i-a trădat dragostea! Dacă ar fi avut cât de cât răgazul să chibzuiască, n-ar fi făcut această depoziţie! O, nu puneţi nici un temei pe cuvintele sale, nu, clientul meu nu este «un bandit», cum l-a numit dânsa! Cel ce-i iubea pe oameni mai presus decât pe sine însuşi şi a fost răstignit, pregătindu-se să-şi ia crucea, a spus: «Eu sunt păstorul cel bun. Păstorul cel bun viaţa şi-o pune pentru oile sale, ca niciuna să nu se prăpădească…» Să nu prăpădim şi noi fără rost un suflet omenesc! Am întrebat adineauri ce este un tată şi am declarat cu toată convingerea că este un cuvânt preţios, o noţiune măreaţă. Dar, domnilor juraţi, noi trebuie să folosim cinstit acest cuvânt şi, pentru ca totul să fie mai lămurit, îmi voi permite să spun lucrurilor pe nume: un tată cum a fost răposatul Karamazov nu poate fi şi nici nu merită a fi considerat aşa. Dragostea filială este imposibilă, mai mult chiar, absurdă atunci când tatăl căruia îi e acordată nu justifică acest sentiment. Nu-i cu putinţă să creezi dragoste din nimic, din nimic nu poate făuri decât Dumnezeu. «Şi voi, părinţilor, nu întărâtaţi la mânie pe copiii voştri», scrie apostolul cu inima înflăcărată de iubire. N-am pomenit cuvintele Sfintei Scripturi de dragul clientului meu, ci am ţinut să le reamintesc tuturor părinţilor, în ce calitate îmi îngădui să dau învăţăminte părinţilor, cine m-a împuternicit

s-o fac? Nimeni. Dar mă adresez lor ca om şi cetăţean: vivos voco! {70} Petrecerea noastră printre cele pământeşti este de scurtă durată, dar, cât ar fi ea de scurtă, avem totuşi timpul să săvârşim atâtea lucruri rele şi să rostim multe vorbe nesocotite! Să căutăm deci să folosim orice moment în care ne aflăm împreună pentru a ne spune unii altora măcar un cuvânt bun. Aşa şi eu am căutat să mă folosesc de faptul că mă aflu aici. De aceea doar ne-a fost dăruită din voinţa suveranului această tribună, pentru ca de la înălţimea ei toată Rusia să ne poată auzi. Aşadar, nu pentru părinţii care se află aici, în sală, am vorbit, ci mă adresez tuturor celor ce au copii şi le spun: «Şi voi, părinţilor, nu întărâtaţi la mânie pe copiii voştri!» Da, să împlinim noi înşine mai întâi învăţătura lui Hristos şi abia după aceea să cerem acelaşi lucru copiilor noştri. Altfel, nu ne putem numi părinţii, ci duşmanii lor, iar ei nu sunt copiii noştri, ci duşmanii noştri, pe care noi înşine ni i-am făcut vrăjmaşi! «Cu ce măsură măsuraţi vi se va măsura!» – asta iarăşi nu v-o spun eu, ci cuvântul Evangheliei, care ne învaţă să măsurăm cu aceeaşi măsură de care am avut parte noi. Putem noi, oare, să-i acuzăm pe copii când ne întorc, măsură pentru măsură, ceea ce le-am oferit noi? Recent, în Finlanda, o fată băgată la stăpân a dat de bănuit c-ar fi adus pe lume clandestin un prunc. A fost pusă sub urmărire şi, în cele din urmă, în podul casei, dosită într-un cotlon, după nişte cărămizi, s-a descoperit o ladă de a cărei existenţă nu ştia nimeni. Lada a fost deschisă şi înăuntru s-a găsit cadavrul unui nou-născut pe care fata îl omorâse cu mâinile ei. În aceeaşi ladă se mai aflau scheletele altor doi prunci ucişi, aşa cum ea însăşi a mărturisit, îndată după naştere. Domnilor juraţi, vă întreb, era oare fata aceea mama copiilor ei? Da, e adevărat, ea îi adusese pe lume, dar era oare mama lor în înţelesul deplin al cuvântului? S-ar încumeta cineva dintre noi să rostească numele sfânt de mamă vorbind despre ea? Trebuie să privim adevărul în faţă cu tot curajul, domnilor juraţi, să lăsăm deoparte orice

reticenţă, suntem datori sa procedăm aşa în clipa asta, nu trebuie să ne temem de anumite expresii sau noţiuni, ca precupeţele moscovite, care pretutindeni văd numai «duhuri rele» şi «stafii». Dimpotrivă, să dovedim că progresul realizat de omenire în ultimii ani a influenţat şi evoluţia noastră şi să spunem deschis: nu ajunge să dai viaţă unui copil pentru a fi tatăl lui, mai e necesar să şi arăţi că eşti demn de acest nume. O, fireşte, există şi o altă concepţie, o altă interpretare dată acestui cuvânt, potrivit căreia tatăl, chiar dacă este o fiară, chiar dacă este duşmanul propriilor săi copii, rămâne totuşi tatăl lor numai şi numai pentru că el le-a dăruit viaţa. Dar asta este o concepţie pe care aş numi-o mai curând mistică, pe care n-o pot accepta cu raţiunea, ci numai cu credinţa sau, mai clar, trebuie sa cred pe cuvânt că aşa este, după cum cred atâtea lucruri pe care nu le înţeleg, dar în care totuşi religia îmi porunceşte să cred. O asemenea concepţie însă nu poate avea nici o contingenţă cu domeniul vieţii reale. Domeniul acesta, domnilor, nu beneficiază numai de drepturi, ci, în acelaşi timp, ne impune şi mari datorii şi, dacă vrem să fim umani, să fim adevăraţi creştini în sfârşit, suntem datori, suntem obligaţi să promovăm numai convingerile justificate de raţiunea şi experienţa noastră, convingeri ce au fost trecute prin focul analizei; într-un cuvânt, să procedăm cu o matură judecată şi nu în mod iraţional, ca în vis sau în delir, ca să nu pricinuim vreun neajuns semenilor noştri, să nu-i facem să sufere şi să nu-i nenorocim. Iată ce înseamnă a face o faptă cu adevărat creştinească şi nu săvârşită sub egida misticismului, ci a raţiunii, o faptă menită a dovedi iubirea noastră de oameni…”

În momentul acela, în sală izbucniră aplauze furtunoase, dar Fetiukovici dădu din mâini, ca şi cum ar fi implorat galeria să nu-l întrerupă, lăsându-l să isprăvească ceea ce avea de spus. Publicul se linişti numaidecât şi oratorul putu să continue: „Credeţi oare, domnilor juraţi, că odraslele noastre, care au atins vârsta adolescenţei şi au început să

judece lucrurile, nu-şi pun la rândul lor aceste întrebări? Fără îndoială şi nu le putem pretinde, fireşte, să le ocolească, fiindcă ar însemna să le cerem un lucru imposibil! Priveliştea pe care i-o oferă un tată nevrednic în comparaţie cu părinţii, taţii altor copii, de o seamă cu el, toţi oameni de ispravă, trezeşte în mintea adolescentului, fără voia lui, unele întrebări dureroase, întrebări la care primeşte răspunsuri stereotipe: «El ţi-a dat viaţa, eşti sânge din sângele lui şi, deci, dator să-l iubeşti». Fără să vrea, adolescentul cade pe gânduri: «Dar oare el m-a iubit atunci când mi-a dat viaţă? Se întreabă el din ce în ce mai nedumerit. Oare m-a zămislit de dragul meu? În clipa când, cuprins de patimă şi poate înfierbântat de băutură, m-a conceput, nici nu mă cunoştea, nu ştia macat dacă am să fiu băiat sau fată, cel mult mi-a transmis darul beţiei, singurul dar pe care l-am primit de la el… De ce atunci trebuie să-l iubesc? Numai pentru că m-a adus pe lume, ca după aceea nici să nu se mai uite la mine?» O, poate că aceste întrebări vi se par prea brutale sau crude, dar să nu pretindem de la o minte tânără o cumpătare ce nu-i stă în fire. «Nu te pune cu firea: o dai afară pe uşă şi-ţi intra pe fereastră!» {71} zice proverbul şi apoi – şi asta în primul rând – să nu ne fie teamă să spunem lucrurilor pe nume şi să rezolvăm problema aşa cum ne dictează raţiunea şi dragostea de oameni, nu ideile mistice. Dar cum s-o rezolvăm? Iată cum: băiatul să vină în faţa tatălui său şi să-l întrebe cu toată seriozitatea: «Tată, spune-mi, de ce trebuie să te iubesc? Dovedeşte-mi, tată, că se cuvine într-adevăr să te iubesc!» Şi dacă tatăl va avea puterea, se va simţi în stare să-i răspundă, să-i dovedească lucrul acesta, atunci vom putea spune că avem de-a face cu o adevărată familie, o familie normală, care se bizuie nu numai pe o simplă superstiţie, o idee mistică, preconceptă, ci pe temelii raţionale, sigure şi adânc umaniste. În caz contrar, dacă tatăl nu va fi în măsură să dovedească nimic, familia nu mai există ca atare; tatăl nu se mai poate numi aşa, iar fiul capătă dreptul şi

libertatea să-l socotească pe viitor un străin, dacă nu chiar un duşman. Tribuna noastră, domnilor juraţi, trebuie să fie o şcoală a adevărului şi a ideilor sănătoase!” Un ropot nestăvilit de aplauze frenetice întrerupseră elocinţa cuvântătorului. Fireşte, nu toată lumea aplauda, în orice caz însă o jumătate din sală îşi manifesta entuziasmul. Şi printre cei ce-i ovaţionau erau destui părinţi, mame şi taţi. De sus, unde şedeau doamnele, se auzeau ţipete stridente, aclamaţii. Cuconetul flutura batiste. Preşedintele agita din răsputeri clopoţelul. Era pur şi simplu indignat de comportarea publicului, totuşi, nu îndrăzni să evacueze sala, aşa cum ameninţase cu puţin înainte, fiindcă oratorul era aplaudat şi încurajat cu fluturături de batiste chiar şi de persoanele simandicoase, care ocupau locuri în spatele tribunei completului de judecată, pe scaunele special instalate acolo cu ocazia procesului; majoritatea oameni în vârstă, decoraţi cu ordine înalte, aşa încât, atunci când larma se mai potoli, preşedintele se mulţumi să avertizeze din nou cu severitate asistenţa cu evacuarea sălii, iar Fetiukovici, emoţionat şi triumfător, îşi continuă pledoaria.

„Domnilor juraţi, vă amintiţi, desigur, de noaptea fatală, care a revenit mereu în discuţie în cursul acestui proces, când fiul a escaladat gardul casei părinteşti şi, pătrunzând în odaia tatălui său, s-a trezit la un moment dat faţă în faţă cu cel ce i-a dăruit viaţa, cu duşmanul lui, cu omul care îi făcuse numai rău de când venise pe lume. Insist din nou: nu după bani venise acolo în noaptea aceea; acuzaţia de tâlhărie este cu desăvârşire absurdă, aşa cum am arătat mai înainte! Şi nici cu gândul de a ucide n-a dat buzna în casă; dacă ar fi premeditat crima, ar fi căutat cel puţin să se înarmeze din timp, pe când el n-a avut în mână decât pisălogul pe care-l apucase instinctiv, fără să ştie ce face. Să zicem că şi-a înşelat tatăl, folosind ilicit semnalul, să zicem că până la urmă a pătruns totuşi în casă – am spus şi repet că nu acord nici un credit acestei versiuni – dar să presupunem c-ar fi fost aşa! Domnilor juraţi, vă jur pe tot ce

am mai sfânt că dacă rivalul său ar fi fost un străin şi nu propriul lui tată, inculpatul ar fi străbătut în goană odăile şi, convingându-se că nu exista nici o femeie în casă, ar fi plecat valvârtej, fără să-i facă nici un rău. Poate că l-ar fi lovit cel mult sau l-ar fi îmbrâncit, atâta tot, fiindcă numai de el nu-i ardea atunci, fiindcă nu avea nici o clipă de pierdut, trebuia neapărat să afle unde este dânsa. Dar rivalul acesta era tatăl, era părintele lui! O, totul a pornit de aici, din momentul când a văzut înaintea ochilor chipul tatălui său, al omului care l-a urât din copilărie, care l-a duşmănit şi a căutat să-l jignească la tot pasul, ca până la urmă să i se aşeze de-a curmezişul drumului, devenind rivalul său odios! Fără să vrea, s-a simţit dintr-o dată cotropit de o ură nestăvilită care nu i-a mai lăsat răgaz să judece: într-o clipă, totul a fost răscolit din adâncuri în sufletul său! O nebunie subită a pus stăpânire pe el, dar în acelaşi timp s-a produs şi o puternică reacţie psihică, fiindcă natura se răzbună cu o nestăvilită forţă şi inconştient, ca orice fenomen natural, ori de câte ori legile ei eterne sunt nesocotite. Dar ucigaşul n-a săvârşit nici de astă dată o crimă – declar sus şi tare, afirm cu toată convingerea lucrul acesta – nu, şi-a agitat doar mâna în care ţinea pisălogul, într-un gest de revoltă şi scârbă, fără nici o intenţie criminală, neştiind că va ucide. Să nu fi avut în mână blestematul acela de pisălog, poate că l-ar fi snopit în bătaie pe bătrân, fără să-l ucidă totuşi. Luând-o apoi la goană, nici măcar nu şi-a dat seama că bătrânul ce zăcea doborât pe podele era mort. Nu, o crimă săvârşită în condiţiile astea nu mai are caracterul unei crime. Şi în nici un caz nu se poate numi un paricid. Nu, când victima e un tată de genul acesta, crima nu mai poate fi socotită un paricid decât dintr-o prejudecată. Dar în cazul de faţă poate fi vorba de o crimă? Vă întreb iarăşi din adâncul conştiinţei mele! Domnilor juraţi, noi îl vom condamna şi atunci cu siguranţă osânditul îşi va spune: «Oamenii aceştia n-au căutat în nici un fel să-mi schimbe destinul, n-au avut grijă

de educaţia, de învăţătura mea, nu şi-au dat osteneala să devin mai bun, să facă un om din mine. Nu m-au hrănit, nici nu mi-au dat să beau, am zăcut gol în temniţă şi n-au venit la mine, iar acum tot ei mă trimit la ocnă. Suntem chit, aşadar, nu le mai datorez nimic şi n-am să mai fiu dator nimănui cu nimic în vecii vecilor. Sunt răi, am să fiu şi eu tot aşa. Sunt cruzi, am să fiu la rândul meu crud.» Iată ce-şi va spune în sinea lui, domnilor juraţi! Şi, vă jur, osândindu-l nu veţi face decât să-l scăpaţi de o povară, să-i uşuraţi conştiinţa, şi-n loc să se căiască, va blestema sângele pe care l-a vărsat. Şi totodată veţi pierde un suflet care încă mai putea să renască la o viaţă nouă, fiindcă omul va rămâne surd şi orb toată viaţa. Vreţi, în schimb, să-i daţi o pedeapsa mult mai grea, o osândă cumplită, cea mai cumplită din câte există, în aşa fel ca să-l salvaţi de la pieire şi să-i regeneraţi definitiv sufletul? Dacă da, atunci copleşiţi-l cu mărinimia dumneavoastră! Veţi vedea cum se va înfiora, cum se va cutremura toată fiinţa lui: «Voi fi în stare să suport atâta dragoste, atâta bunătate? Merit eu oare toate astea?» se va întreba. O, îi cunosc inima şi ştiu cât e de nobilă, pe cât e de sălbatică, domnilor juraţi! Însetată de un act măreţ de iubire, se va prosterna în faţa supremei dumneavoastră generozităţi şi, cuprinsă de înflăcărare, se va reîntoarce la viaţă pe veci! Există suflete mici care, în meschinăria lor, acuză o lume întreagă. Faceţi însă ca sufletul acesta să fie uluit de îndurarea dumneavoastră, dovediţi-i dragostea dumneavoastră şi îşi va blestema fapta, fiindcă în el există în germene atâtea însuşiri bune! Orizontul se va deschide vast în faţa sa şi sufletul lui îşi va da seama dintr-o dată cât de milostiv este Dumnezeu şi cât de buni şi drepţi pot fi oamenii. Căinţa şi datoria nemăsurată pe care o va avea de răscumpărat îl vor face să se cutremure în sine, covârşit. Şi nu va mai spune atunci: «Suntem chit», ci: «Sunt vinovat în faţa tuturor oamenilor şi nevrednic sunt, cel mai nevrednic dintre toţi». Şi va striga cu obrajii scăldaţi în lacrimi de pocăinţă şi cu

inima mistuită de o sfântă înduioşare: «Oamenii sunt mai buni decât mine, fiindcă nu m-au osândit, ci au căutat să mă izbăvească!» O, pentru dumneavoastră este atât de uşor să faceţi acest act de clemenţă, fiindcă, în lipsa unor probe care să aibă măcar o aparenţă de veridicitate, veţi ezita desigur să declaraţi: «Da, este vinovat». Mai bine să scape zece vinovaţi nepedepsiţi decât să fie pedepsit un singur nevinovat! Auziţi, auziţi oare măreţul glas al secolului trecut, glasul ce răsună prin vremuri din cuprinsurile glorioasei noastre istorii? Trebuie, oare, ca eu, un biet om neînsemnat, să vă aduc aminte că justiţia rusă nu înseamnă numai osândirea, dar şi izbăvirea unui om rătăcit? Lăsaţi popoarele celelalte să se ţină cu stricteţe de litera legii, noi urmărim în primul rând spiritul şi sensul ei, mântuirea şi regenerarea morală a celor ce au pornit pe calea pierzării. Şi dacă este aşa, dacă într-adevăr ţara noastră şi justiţia au asemenea năzuinţe, fie ca Rusia să meargă tot înainte, n-o mai speriaţi, o, vă rog, n-o mai alarmaţi cu troicile dumneavoastră năprasnice, de care se feresc cu spaimă şi cu repulsie toate popoarele! Nu o troica vijelioasă, ci un măreţ car triumfal rus, care se îndreaptă maiestuos şi liniştit spre ţelul său. Soarta clientului meu este în mâinile dumneavoastră şi tot în mâinile domniilor-voastre se află şi soarta adevărului nostru rus! Şi dumneavoastră îl veţi salva, veţi lupta pentru el, dovedind că are cine să-l apere şi că se află în mâini bune!”

XIV – MUJICII S-AU ŢINUT TARI.

Cu aceste cuvinte, domnul Fetiukovici îşi încheie pledoaria şi de astă dată entuziasmul publicului se dăzlănţui vijelios, cu o putere nestăvilită. Orice încercare de a-l stăpâni ar fi fost inutilă; femeile plângeau, plângeau chiar şi bărbaţii, ba am văzut şi doi demnitari cu ochii umezi de lacrimi. Resemnat, preşedintele nu se mai grăbi să-şi agit clopoţelul. „Ar fi fost un adevărat sacrilegiu să înfrânezi un entuziasm ca ăsta”, argumentau mai apoi cu înfocare doamnele noastre. Oratorul însuşi era sincer mişcat. În momentul

acela Ippolit Kirillovici se ridică de la locul lui, intenţionând să „vorbească în replică”. Intervenţia lui fu primită cu ostilitate: „Cum? Ce înseamnă asta? Mai îndrăzneşte să spună ceva?” ciripiră doamnele. Dar chiar dacă ar fi ciripit tot cuconetul de pe faţa pământului, începând cu onorata doamnă procuror, soţia lui Ippolit Kirillovici, nimic nu l-ar fi putut opri să ia cuvântul. Era palid şi înfrigurat de emoţie; primele fraze pe care le rosti aproape că nu se desluşiră; gâfâia, nu reuşea să articuleze corect cuvintele, se încurca. Îşi reveni însă repede. Din cel de-al doilea discurs al său voi spicui doar câteva fraze.

„. Am fost acuzaţi adineauri c-am fi născocit romane peste romane. Dar ce a făcut, la rândul său, apărarea decât să fabuleze tot timpul, oferindu-ne un ciclu întreg de romane? Mai lipseau doar versurile. În aşteptarea iubitei, Feodor Pavlovici rupe plicul şi-l aruncă pe jos. Sunt citate chiar şi cuvintele pe care le-ar fi rostit în această palpitantă ocazie. Puteţi să spuneţi, oare, că nu este un poem? În ce fel ni se poate dovedi c-a scos banii din plic, cine l-a auzit vorbind? Feciorul Smerdeakov, un biet neisprăvit, devine ca prin miracol un erou de tip byronian, care vrea să se răzbune pe întreaga societate pentru faptul că este copil din flori – oare asta cum se cheamă dacă nu tot un poem? Cât priveşte povestea cu fiul care dă buzna în casa părintească şi care îşi omoară tatăl, fără ca să-l omoare totuşi, aici nu mai este vorba nici de un roman, nici de un poem, ci de un sfinx care ne propune o serie de enigme atât de dificile, încât nu le poate rezolva cu siguranţă nici el. Din moment ce a ucis, înseamnă că e vorba de o crimă. Cum poate să ucidă cineva fără să fie un criminal, aşa ceva depăşeşte înţelegerea noastră! Ni se spune apoi că tribuna noastră este o tribună a «noţiunilor sănătoase» şi a adevărului şi iată că de la înălţimea acestei tribune închinate «noţiunilor sănătoase» ni-e dat să auzim pronunţându-se sub pecetea jurământului axioma că a numi paricid fapta unui fiu care-şi asasinează tatăl nu este decât o prejudecată! Dar dacă paricidul este o

prejudecată şi dacă fiecare copil îşi va supune tatăl la un interogatoriu, somându-l să-i răspundă: «Tată, de ce trebuie să te iubesc?», gândiţi-vă unde o să ajungem, ce o să se întâmple cu temeliile societăţii noastre, ce soartă o să aibă familia noastră? Paricidul, pasămite, e unul şi acelaşi lucru cu «stafiile» precupeţei moscovite! Cele mai preţioase, cele mai sfinte precepte pe care se sprijină menirea justiţiei ruse şi de care depinde viitorul ei sunt denaturate, interpretate alandala, numai şi numai pentru ca oratorul să-şi atingă scopul, să obţină absolvirea pentru o faptă ce nu poate fi absolvită. «O, copleşiţi-l cu mărinimia dumneavoastră!» exclama apărătorul, e tocmai ceea ce aşteaptă şi criminalul şi mâine chiar toată lumea o să vadă ce copleşit va fi! Nu crede, oare, apărătorul ca exigenţele dumisale sunt prea modeste atunci când cere numai achitarea inculpatului? De ce n-ar pretinde instanţei instituirea unei burse care să poarte numele paricidului, pentru ca fapta lui să rămână de-a pururi săpată în memoria posterităţii şi a tinerei generaţii? Apărarea îşi permite chiar să aducă unele corective Evangheliei şi religiei: «Toate astea, declară ea, sunt concepţii mistice, pe când noi propovăduim adevăratul creştinism, verificat de raţiune, trecut prin focul analizei şi al noţiunilor sănătoase». Şi iată, în faţa noastră începe sa se contureze o falsă imagine a lui Hristos! «Cu măsura cu care măsuraţi, vi se va măsura»? Proclamă apărarea, pentru a conchide apoi că Mântuitorul ne-ar fi poruncit să întoarcem tuturor măsura pe care am primit-o de la ei – şi toate astea proclamate sus şi tare, de la tribuna noţiunilor sănătoase! Apărarea nu deschide Evanghelia decât în ajunul proceselor, ca să arate apoi cât de profund cunoaşte o operă, orice s-ar zice, atât de originală, care poate să prindă bine la nevoie, să fie de efect în anumite împrejurări, după necesitaţi, fireşte, totul după necesităţi! Iar Hristos ne-a poruncit să procedăm tocmai invers, să ne ferim a ne lua după oamenii răi, să iertăm celor ce ne-au greşit şi să le întindem obrazul, iar nu să le plătim măsură pentru

măsură. Iată ce ne învaţă Dumnezeul nostru şi nicidecum c-ar fi o prejudecată să-i împiedicăm pe copii de a săvârşi o nelegiuire, omorându-şi părinţii. Noi nu ne încumetăm să corectăm de la înălţimea tribunei adevărului şi a noţiunilor sănătoase Evanghelia, aşa cum ne-a lăsat-o Dumnezeul nostru, pe care apărarea nu binevoieşte să-l numească decât «cel ce a iubit omenirea mai presus decât pe sine însuşi şi a fost răstignit», când toată Rusia pravoslavnică îl preamăreşte spunându-i: «Tu eşti Domnul-Dumnezeul nostru!» „Preşedintele interveni, curmând elanul oratorului pe care-l rugă să nu exagereze, să păstreze limitele cuvenite etc, etc, făcându-i, adică, recomandaţiile pe care le fac în asemenea ocazii toţi preşedinţii de tribunal. De altfel, se simţea oarecare agitaţie şi în sală. Publicul se sucea pe scaune, se auzeau exclamaţii indignate. Fetiukovici nu se arătă de loc dispus să-i dea replica; se urcă la tribună numai ca să rostească cu mâna pe inimă şi cu o voce profund jignită câteva cuvinte pline de demnitate. Strecură din nou unele aluzii ironice la „romanele” şi „psihologia” procurorului şi găsi prilejul chiar să-l ia în şfichi: „Jupiter, de ce eşti supărat? Înseamnă că n-ai dreptate”, ceea ce provocă o vie ilaritate în rândurile publicului care-şi manifestă astfel simpatia, cu atât mai mult cu cât Ippolit Kirillovici nu semăna nici pe departe cu Jupiter. Apoi, cu toată demnitatea cuvenită, Fetiukovici declară că nici nu va încerca măcar să răspundă la acuzaţia că ar permite tinerei generaţii să-şi omoare părinţii. Cât despre „falsa imagine a lui Hristos” şi faptul că n-a binevoit să-l numească Dumnezeu, ci doar „cel ce a iubit omenirea mai presus decât pe sine însuşi şi a fost răstignit”, ceea ce ar fi – zice-se – „în contradicţie cu religia ortodoxa şi în orice caz nu se cădea să fie rostit de la înălţimea unei tribune a adevărului şi a noţiunilor sănătoase”, Fetiukovici dădu să se înţeleagă c-ar fi vorba de o „insinuare”, adăugând că, atunci când acceptase să vină aici, fusese convins că tribuna noastră era cel puţin ferită de asemenea acuzaţii „primejdioase pentru

persoana mea, ca supus şi devotat cetăţean…” Preşedintele interveni din nou, întrerupându-l. Fetiukovici se înclină în faţa publicului şi-şi încheie astfel pledoaria, în rumoarea sălii ce-şi manifesta aprobarea. Cât despre Ippolit Kirillovici – asta era cel puţin părerea doamnelor – fusese „distrus definitiv”.

Să dădu apoi ultimul cuvânt acuzatului. Miţea se sculă, dar nu avu prea multe de spus. Era răpus de oboseală trupeşte şi sufleteşte. Aerul degajat şi sfidător cu care intrare dimineaţă în sală dispăruse aproape cu desăvârşire. Ai fi zis că încercarea prin care trecuse în ziua aceea îl zguduise pentru toată viaţa, că întâmplările pe care le trăise îi deschiseseră ochii, îl făcuseră să-şi dea seama de o mulţime de lucruri esenţiale, lucruri pe care mai înainte nu le înţelegea, îi slăbise şi glasul, nu mai vocifera ca până atunci. În cuvintele lui se simţea o umilinţă pe care n-o avusese mai înainte, vorbea ca un om înfrânt, doborât la pământ.

„Ce aş putea să vă mai spun, domnilor juraţi? A venit ziua când trebuie să dau socoteală de faptele mele, simt mâna Celui-de-Sus deasupra capului meu. Omul păcătos şi desfrânat de până acum nu mai există. Dar, spovedindu-mă în-clipa asta în faţa dumneavoastră ca în faţa lui Dumnezeu, vă mărturisesc: N-am vărsat sângele tatălui meu şi nu sunt vinovat! Repet pentru ultima oară: Nu l-am omorât eu! Am fost un descreierat, dar am preţuit totdeauna binele. Am dorit mereu să mă îndrept şi totuşi am trăit ca o fiară sălbatică. Îi mulţumesc domnului procuror, am avut multe de învăţat azi de la dânsul, a spus o mulţime de lucruri despre mine pe care nici nu le bănuiam, dar nu este adevărat că l-am ucis pe tata, aici a greşit! Îi mulţumesc şi apărătorului-meu; am plâns ascultându-l, dar nu-i adevărat că l-am ucis pe tata, nu trebuia nici măcar să presupună aşa ceva! Nu credeţi ce spun medicii, sunt în toate minţile, numai sufletul mi-e ca plumbul de greu. Dacă mă veţi ierta, dacă îmi veţi da drumul, am să mă rog lui Dumnezeu pentru domniile-voastre. Voi căuta să fiu mai bun, vă jur pe ce am

mai sfânt, martor mi-e Dumnezeu! Iar dacă mă veţi osândi, voi frânge cu mâinile mele sabia deasupra capului şi voi săruta apoi frânturile! Dar fie-vă milă de mine, nu mă lăsaţi fără Dumnezeu: mă cunosc prea bine şi ştiu c-am să mă răzvrătesc! Mi-e sufletul greu, domnilor, din cale-afară de greu… Fie-vă milă de mine!”

Se prăbuşi pe bancă, glasul i se stinse brusc, aşa încât ultima frază abia dacă putu s-o îngaime.

Completul de judecată stabili întrebările şi ceru părţilor să depună concluziile. Dar voi trece peste celelalte detalii, în sfârşit, juraţii se ridicară şi părăsiră sala de şedinţe pentru a delibera. Preşedintele era extrem de obosit, aşa că se mulţumi să le adreseze doar câteva cuvinte fără prea mare convingere: „Căutaţi să judecaţi lucrurile fără părtinire, nu vă lăsaţi influenţaţi de vorbele meşteşugite ale apărării, cântăriţi bine totul, nu trebuie să uitaţi că aveţi o misiune grea de îndeplinit” etc, etc.

Juraţii ieşiră din sală şi şedinţa fu suspendată. Publicul putea acum să-şi părăsească locurile, să facă câţiva paşi, să-şi împărtăşească impresiile acumulate între timp, sa ia o gustare la bufet. Era foarte târziu, aproape unu noaptea, dar nimeni nu se îndura să plece acasă. Toată lumea era cu nervii încordaţi, surescitată, nimeni nu se mai gândea la odihnă. Fiecare aştepta cu palpitaţii verdictul, deşi nu toţi aveau îndoieli. Doamnele, de pildă, stăteau ca pe ghimpi, cuprinse de o nerăbdare înfrigurată, dar în sinea lor se simţeau liniştite: „Nu se poate, îşi ziceau ele, e imposibil să nu-l achite”. Toate se pregăteau pentru clipa emoţionantă când entuziasmul avea să câştige întreaga sală. Mărturisesc că şi printre bărbaţi foarte mulţi aveau certitudinea că inculpatul va fi achitat. Unii se bucurau, alţii stăteau încruntaţi, iar alţii umblau cu capul în pământ. Ce n-ar fi dat ei ca Miţea să nu scape cu o sentinţă de achitare! Fetiukovici era ferm convins de succes. Lumea se înghesuia în jurul lui, primea felicitări, era măgulit.

După cum am auzit mai târziu, se pare că la un moment dat ar fi spus în mijlocul unui grup de spectatori:

— Există nişte fire invizibile care-l leagă pe apărător de juraţi şi care se urzesc, se presimt încă din timpul pledoariei. Le-am simţit în timp ce vorbeam şi ştiu că există într-adevăr. Procesul este ca şi câştigat, vă garantez.

— O să vedem ce au să răspundă mujicii noştri! Spuse un domn încruntat, corpolent şi ciupit de vărsat, care avea o moşie în apropierea oraşului, alăturându-se unui grup şi amestecându-se în discuţie.

— Nu sunt numai mujici. Sunt şi patru funcţionari printre ei.

— Îl cunoaşteţi pe Nazariev, pe Prohor Ivanovici, negustorul? E în juriu, ştiţi, cel cu medalia pe piept!

— Ce-i cu el?

— E deştept foc.

— Păi aproape că n-a scos o vorbă tot timpul.

— Aşa-i el, tăcut, dar poate că face mai bine. Cine să-i dea lecţii, ăsta de la Petersburg? Ştie el mai mult decât tot Petersburgul! Gândiţi-vă, are doisprezece copii!

— Cum, credeţi că s-ar putea să nu-l achite? Se miră cu glas tare, într-un alt grup, un funcţionar tinerel.

— Au să-l achite, cu siguranţă! Rosti categoric cineva.

— Ar fi o ruşine, o infamie să nu-l achite! Dădea din mâini funcţionarul. Chiar dacă ar fi ucis, există totuşi părinţi şi părinţi! Şi pe urmă era exasperat, ajunsese la capătul puterilor… Probabil că aşa s-a întâmplat, cum spunea avocatul, a agitat mâna în care ţinea pisălogul şi l-a lovit din întâmplare. Au făcut totuşi o greşeală c-au încercat să dea vina pe fecior. A fost o scenă ridicolă, atâta tot. În locul apărătorului aş fi spus pe şleau: da, el a ucis, dar nu este vinovat, dracu să vă ia!

— Păi cam aşa a şi spus, numai că nu ne-a dat dracului.

— Ba nu, Mihail Semeonâci, e ca şi când ne-ar fi dat! Interveni un glas piţigăiat.

— Vă aduceţi aminte, domnilor, că în postul mare a fost achitată o actriţă care a tăiat beregata soţiei amantului ei…

— Dar n-a apucat s-o ucidă!

— Da, dar totuşi a încercat!

— Ţi-a plăcut cum a vorbit despre copii? Admirabil!

— Admirabil!

— Dar povestea cu misticismul, ce zici?

— Lăsaţi încolo misticismul! Exclamă cineva. Gândiţi-vă mai bine ce-o să păţească bietul Ippolit, vai de capul lui! Doamna procuror o să-i scoată ochii mâine pentru Mitenka!

— E aici în sală?

— Nu e. Să fi fost, i-i scotea de mult. A rămas acasă, o dor dinţii. He-he-he!

Într-un alt grup:

— S-ar putea totuşi ca Mitenka să fie achitat.

— Te pomeneşti că mâine, de bucurie, o să dărâme totul la „Metropol”, zece zile în şir o să umble beat!

— Aşa e el, dat dracului!

— Păi sigur, trebuia să-şi vâre dracu şi aici codiţa, că de n-ar fi fost el amestecat, nu s-ar fi întâmplat nimic.

— Bine, domnilor, să zicem: elocinţa-i elocinţă, totuşi, gândiţi-vă, ce-ar fi dacă toată lumea ar lua câte o greutate de cântar şi s-ar apuca să spargă capetele părinţilor? Unde ajungem?

— Dar carul, carul triumfal, vă aduceţi aminte?

— Da, dintr-o biată căruţă a făcut un car de triumf.

— Şi mâine din carul de triumf o să facă iar o droagă, „după necesităţi, mă rog, după necesităţi”…

— Tare mai sunt şmecheri oamenii de azi! Oare mai există dreptate la noi în Rusia sau nu mai există de loc?

Se auzi sunând clopoţelul. Juraţii deliberaseră exact o oră, nici mai mult, nici mai puţin. O tăcere adâncă se lăsă în incintă după ce fiecare se aşează la locul lui. Îmi amintesc perfect momentul când juriul intră din nou în sală. În sfârşit! Nu voi reproduce toate întrebările, punct cu punct, le-am şi uitat, de altfel. Ţin minte doar răspunsul la prima

întrebare, care era şi cea mai importantă, a preşedintelui: dacă inculpatul a ucis cu premeditare ca să-şi jefuiască victima – nu-mi amintesc exact termenii. Publicul aştepta cu răsuflarea oprită. Purtătorul de cuvânt al juriului, un funcţionar, cel mai tânăr dintre toţi, rosti tare şi răspicat în liniştea mormântală a sălii:

— Da, e vinovat!

Şi la fiecare întrebare, pe rând, acelaşi răspuns: vinovat, vinovat, vinovat, fără nici un fel de circumstanţă atenuantă! Nimeni nu se aştepta la o asemenea lovitură, toată lumea era convinsă că, în cel mai rău caz, inculpatului i se vor acorda circumstanţe atenuante! În incintă domnea aceeaşi tăcere de moarte, toţi rămăseseră ca împietriţi în bănci – şi cei care doreau condamnarea acuzatului şi cei care ar fi vrut să fie achitat. Asta însă numai în primele minute, pentru că după aceea fu o zăpăceală şi o fierbere nemaipomenite. Publicul masculin, în marea lui majoritate, părea satisfăcut. Unii chiar îşi frecau mâinile, fără a se gândi măcar să-şi ascundă bucuria. Nemulţumiţii erau plouaţi, dădeau din umeri, şuşoteau între ei şi parcă nu-şi puteau veni în fire. Dar, Doamne-Dumnezeule, nu vă mai spun ce a fost pe cucoanele noastre! Am crezut c-au să facă o răscoală. La început nu le veni să-şi creadă urechilor. Apoi, când peste tot se auziră exclamaţii: „Ce-o mai fi şi asta? Ce înseamnă asta? Săriră toate în picioare şi începură să se agite. Aveau probabil impresia că lucrurile mai puteau fi încă schimbate şi chiar imediat, că ar mai putea interveni ceva. În momentul acela Miţea se ridică de pe bancă şi, cu braţele întinse înainte, strigă cu un glas sfâşietor:

— Jur înaintea lui Dumnezeu acum şi la judecata de apoi că n-am vărsat sângele tatălui meu! Katia, te iert! Fraţilor, prietenilor, fie-vă milă de cealaltă!

Nu apucă să termine, că-l podidi plânsul, un plâns amarnic, zguduitor, neaşteptat, până şi glasul îi era altul, un glas străin, venit Dumnezeu ştie de unde. De sus, de la balcon, dintr-un colţ îndepărtat, îi răspunse un ţipăt

strident de femeie: era Gruşenka. Izbutise să-l înduplece cu rugăminţile ei pe aprod să-i dea voie înăuntru înainte de a fi apucat juriul să se retragă pentru deliberare. Gardienii îl scoaseră pe acuzat din sala. Pronunţarea fu amânata pentru a doua zi. În incintă domnea un haos indescriptibil, dar eu nu mai eram atent şi nu mai aşteptam nimic. Am reţinut doar câteva exclamaţii la ieşirea din coridor.

— O să încaseze vreo douăzeci de anişori de ocnă!

— Cel puţin.

— Da, mujicii noştri s-au ţinut tari.

— I-au venit de hac lui Mitenka al nostru!

I – PLANURI PENTRU EVADAREA LUI MIŢEA.

Patru zile după proces, dimineaţa, pe la orele nouă, Aleoşa se duse la Katerina Ivanovna pentru a lămuri definitiv unele lucruri într-o problemă de cea mai mare importanţă; în afară de asta, mai avea şi un mesaj, pe care trebuia neapărat să i-l transmită. Katerina Ivanovna îl pofti în acelaşi salon în care o primise cândva pe Gruşenka; în odaia vecină zăcea în pat cu febră mare, delirând, Ivan Feodorovici. După scena petrecută în instanţă, Katerina Ivanovna luase măsuri ca bolnavul, care-şi pierduse cunoştinţa, să fie transportat acasă la dânsa, fără a se sinchisi câtuşi de puţin de cancanurile pe care purtarea ei avea sa le prilejuiască în societatea oraşului, deşi ştia precis că toată lumea o va condamna. Una din cele două rubedenii care locuiau împreună cu dânsa plecase la Moscova imediat după proces, aşa încât Katerina Ivanovna rămăsese doar în tovărăşia celeilalte acasă. Dar chiar dacă ar fi fost amândouă plecate, Katerina Ivanovna tot nu şi-ar fi schimbat hotărârea şi nu s-ar fi dezlipit de lângă bolnav, veghind la căpătâiul lui zi şi noapte. Ivan Feodorovici se afla sub observaţia doctorului Yarvinski şi Herzenstube; înalta somitate moscovită plecase, refuzând să facă vreun pronostic în legătură cu evoluţia bolii. Deşi căutau să-i încurajeze pe Katerina Ivanovna şi pe Aleoşa, medicii din localitate nu erau în măsură, pe cât se părea, să afirme cu certitudine ca pacientul va scăpa cu viaţă. Aleoşa trecea de câte două ori pe zi să-şi vadă fratele, în dimineaţa aceea însă venise să discute cu dânsa o chestiune destul de delicată şi presimţea ce greu o să-i fie să înceapă vorba. Totuşi, nu avea nici un moment de pierdut, mai trebuia să se ducă undeva în cursul dimineţii, ca să rezolve un lucru care tot aşa nu suferea amânare şi de aceea stătea ca pe ghimpi. Discutau de un sfert de oră. Katerina Ivanovna era palidă şi extenuată şi în acelaşi timp părea stăpânită de o nervozitate bolnăvicioasă ca şi când ar fi presimţit pentru ce venise Aleoşa.

— Nu trebuie să fii îngrijorat, fiindcă până la urmă are sa se hotărască, îi spuse ea stăruitor şi ferm lui Aleoşa. Oricum, tot aici o să ajungă: n-are încotro, trebuie să fugă! Nefericitul acela care s-a jertfit eroic în numele cinstei şi al onoarei, nu e vorba de Dmitri Feodorovici, ci de celălalt, care zace acum în odaia de alături, după ce a sacrificat totul pentru fratele său (adăugă Katia cu o privire scăpărătoare), mi-a împărtăşit mai demult, punct cu punct, planul evadării. Ştii că luase chiar legătura cu… de altfel, ţi-am mai spus câte ceva zilele trecute… Vezi dumneata, din câte am înţeles, asta se va întâmpla, probabil, în momentul când vor sosi la cea de-a treia etapă; de acolo deportaţii urmează să fie trimişi mai departe în Siberia. Dar până atunci mai e încă destulă vreme. Ivan Feodorovici s-a şi dus să vorbească cu şeful etapei a treia. Atâta doar că, deocamdată, nu se ştie încă cine o să fie şeful convoiului, asta nu se poate afla dinainte. Dacă treci mâine pe aici, am să-ţi arăt planul amănunţit pe care Ivan Feodorovici mi l-a lăsat în ajunul procesului pentru orice eventualitate… Asta s-a întâmplat atunci când – îţi aminteşti – ai picat aici în- urma unui scandal: tocmai cobora scara şi eu, văzând c-ai venit, l-am obligat să se întoarcă înapoi – îţi mai aduci aminte? Ştii de ce ne-am certat atunci?

— Nu, nu ştiu, răspunse Aleoşa.

— Fireşte, nu ţi-a spus nimic; planul acesta a iscat toată zâzania, de la el a pornit totul! Cu trei zile mai înainte, îmi explicase în linii generale despre ce este vorba; de atunci a început scandalul şi trei zile în şir am dus-o tot într-o ceartă. Uite cum s-a întâmplat: dintr-una într-alta, la un moment dat mi-a destăinuit că, probabil, în cazul când va fi condamnat, Dmitri Feodorovici o să încerce să fugă peste graniţă împreună cu ticăloasa aceea; când am auzit asta, mi s-a făcut deodată negru înaintea ochilor! N-aş putea să-ţi spun de ce, de altfel nici eu nu ştiu prea bine… Probabil din cauza stricatei aceleia, cu siguranţă că din cauza ei! Îmi venea să turbez când mă gândeam c-o să fugă şi ea cu

Dmitri Feodorovici în străinătate! Izbucni deodată Katerina Ivanovna căreia îi tremurau buzele de mânie. Văzând că mi-am ieşit din fire din pricina ei, Ivan Feodorovici şi-a închipuit numaidecât că sunt geloasă pe Dmitri şi că deci mă mai simţeam încă legată de el. Pentru prima oară am avut atunci o discuţie. N-am vrut să-i dau nici o explicaţie şi nici nu puteam să-mi calc pe inimă cerându-i iertare. Asta depăşea orice măsură, un om ca dânsul să mă poată suspecta că mai am măcar o umbră de dragoste pentru acest… Şi asta după ce eu însumi – cu mult înainte – îi mărturisisem cu toată sinceritatea că nu-l iubesc decât pe el, numai şi numai pe el şi că nu mai simt nimic pentru Dmitri! Atâta sânge rău mi-a făcut lepădătura aceea, încât toată ura, tot veninul pe care-l strânsesem în mine s-au revărsat asupra lui! Trei zile mai târziu, în seara când ai trecut pe la mine, mi-a adus un plic sigilat, pe care mi-a spus să-l deschid în cazul când i s-ar întâmpla ceva. Ca şi când ar fi presimţit c-o să se îmbolnăvească! Mi-a destăinuit ca în plic se află planul amănunţit al evadării şi m-a rugat, dacă s-ar întâmpla cumva să moară sau să fie grav bolnav, să fac tot ce-mi stă în putinţă ca să-l salvez pe Miţea. Tot atunci mi-a lăsat şi banii, ţii minte banii aceia – aproape zece mii de ruble – despre care a pomenit procurorul la proces; nu ştiu de la cine o fi aflat că trimisese să-i schimbe obligaţiile. Nu pot să-ţi spun cât de impresionată am fost când am văzut că, deşi era convins că tot îl mai iubesc pe Miţea, cu toată gelozia lui, nu renunţase la ideea de a-şi salva fratele, ba mai mult chiar, se gândise să-mi încredinţeze mie înfăptuirea acestui proiect! O, era într-adevăr cel mai mare sacrificiu pe care putea să-l facă un om ca el! Nu, dumneata, Alexei Feodorovici, n-ai să poţi înţelege niciodată de câtă abnegaţie a fost capabil fratele dumitale! În momentul acela am simţit un respect atât de profund pentru el, încât eram gata să-i cad la picioare, dar m-am stăpânit, de teamă să nu creadă cumva c-o fac de bucurie, pentru că voia să-l salveze pe Miţea (asta şi-ar fi

închipuit, cu siguranţă!) şi numai gândul c-ar putea să fie atât de nedrept cu mine mi-a ridicat tot sângele în cap şi, în loc să-i sărut picioarele, i-am făcut iarăşi o scenă! O, nu ştiu de ce-oi fi fost eu aşa blestemată! Am o fire păcătoasă, nenorocită! Ai să vezi că până la urmă am să-l fac să mă părăsească pentru altă femeie, cu care să se poată împăca mai bine. Aşa cum s-a întâmplat cu Dmitri; dar de data asta… Nu, de data asta n-am să mai pot suporta, am să mă omor! Când ai fost atunci la mine şi i-am poruncit să se întoarcă înapoi de pe scară, în momentul când a intrat în casă cu dumneata, mi-a aruncat o privire atât de mânioasă şi dispreţuitoare, încât – îţi aminteşti?

— Mi-am ieşit din sărite şi ţi-am strigat că el, numai el m-a convins că Dmitri este criminalul! Era o calomnie. Am minţit cu bună-ştiinţă, ca să-l rănesc mai adânc, fiindcă niciodată, crede-mă, niciodată nu mi-a spus că fratele lui ar fi săvârşit crima, dimpotrivă, eu am căutat tot timpul să-i demonstrez că el este ucigaşul! O, numai din pricină că sunt atât de impulsivă s-au întâmplat toate astea! Numai eu, numai eu am provocat declaraţia aceea de la proces! A vrut să-mi arate că înţelege să fie mărinimos şi, chiar dacă-l iubesc pe fratele lui, n-o să caute să se răzbune pe el din gelozie. De aceea s-a comportat aşa cum ai văzut la proces… Eu, numai eu sunt de vină!

Niciodată până atunci Katia nu-i făcuse asemenea destăinuiri lui Aleoşa şi tânărul îşi dădea seama că suferinţa ei atinsese momentul culminant când inima cea mai orgolioasă îşi calcă în picioare, dezolată, trufia şi se prăbuşeşte învinsă de propria ei nenorocire. O, Aleoşa ştia că mai este încă ceva, un motiv deosebit de grav, care o făcea să se chinuiască atât de cumplit în ultimele zile, de când Miţea fusese condamnat, oricât încerca ea să-şi ascundă suferinţa; ar fi fost însă din cale-afară de penibil pentru el dacă s-ar fi hotărât să se umilească atât de mult, încât să-i destăinuie motivul acela. Katia suferea din pricina „trădării” pe care o săvârşise la proces şi Aleoşa simţea că,

probabil, conştiinţa o îndeamnă să se căiască numai şi numai în faţa lui şi în faţa lui să-şi recunoască greşeala, zbătându-se cu ţipete şi lacrimi isterice la picioarele sale. Se temea totuşi de această clipă şi ar fi vrut s-o cruţe, ştiind cât e de nenorocită. Cu cât mai dificilă era deci misiunea cu care venise. În cele din urmă, aduse iarăşi vorba despre Miţea.

— Nu trebuie să-ţi faci inimă rea din pricina lui! Rosti Katia tăios, stăruind cu încăpăţânare în părerea ei. Aşa are el toane, o să-i treacă repede, îl cunosc prea bine şi ştiu ce spun; îi cunosc sufletul până în cele mai adânci cute. Fii sigur că până la urmă o să primească să evadeze. Mai ales că nu e vorba de ceva care trebuie să se întâmple azi, mâine; până atunci, are tot timpul să se răzgândească. Ivan Feodorovici o să se facă bine şi o să se ocupe el de toate, aşa încât dumnealui nu trebuie să mişte nici măcar un deget. Nu te nelinişti, sunt convinsă c-o să se lase înduplecat şi o să se învoiască până la urmă. Dacă nu cumva, s-a şi hotărât între timp; cum s-ar putea îndura să se despartă de netrebnica aceea? În orice caz, n-au s-o lase să se ducă la ocnă după el, atunci cum să nu se gândească să fugă? I-e frică însă, de dumneata, se teme că n-o să fii de acord cu evadarea lui, că ai anumite reticenţe de ordin moral, dar cred c-o să fii atât de mărinimos şi o să-i dai voie, dacă ţine atât de mult să aibă consimţământul dumitale, adăugă ea sarcastică. Tăcu câteva clipe, apoi continuă cu un zâmbet uşor pe buze: Bate câmpii, pomeneşte mereu despre nu ştiu ce imn, zice că trebuie să-şi poarte crucea, că are o datorie de împlinit; toate astea le-am aflat de la Ivan Feodorovici care mi-a vorbit deseori despre el şi dacă ai şti cum! Exclama ea impetuos. Nici nu-ţi închipui cu câtă dragoste îmi vorbea despre nenorocitul ăsta şi cât îl ura poate în aceeaşi clipă! Iar eu îl ascultam şi mă uitam cu un zâmbet de superioritate cum îi curgeau lacrimile pe obraz! Ca să vezi ce păcătoasă şi netrebnică sunt! Numai din cauza mea se canoneşte acum! Şi celălalt, condamnatul,

crezi dumneata că e pregătit pentru suferinţă? Încheie Katia iritată. Îl crezi într-adevăr capabil s-o înfrunte? Oamenii ca el nu ştiu ce înseamnă suferinţa! În vorbele ei era şi înverşunare şi silă şi dispreţ. Şi totuşi, ea fusese aceea care îl trădase. „Poate tocmai fiindcă se simte vinovată faţă de el îl urăşte atât de cumplit uneori”, se gândi Aleoşa. Ce mult ar fi dorit ca într-adevăr să nu-l urască decât „uneori”. Şi cu toate că simţea o provocare în ultimele ei cuvinte, se făcu că nu observă nimic.

— De aceea ţi-am spus să treci azi pe la mine; vreau să-mi promiţi c-o să cauţi să-l convingi chiar dumneata. Sau poate că eşti de altă părere, consideri c-ar fi un lucru necinstit să evadeze, o laşitate sau… Ştiu eu, o faptă necreştinească, poate? Adăugă ea pe un ton şi mai sfidător.

— Nu, nimic din toate astea… Îţi promit c-am să-i vorbesc… Murmură Aleoşa şi deodată, fără nici o tranziţie, rosti uitându-se drept în ochii ei: Te rog să te duci azi pe la el…

Katia tresări şi, cum şedea pe divan, se trase brusc înapoi.

— Pe mine… E posibil? Îngăimă ea pălind.

— Da, e posibil şi trebuie să te duci! Stărui Aleoşa însufleţindu-se. Acum mai mult ca oricând are nevoie de dumneata. Nu ţi-aş fi pomenit nimic ca să nu te mai chinuiesc şi eu de prisos, considerând c-ar fi prematur să-ţi vorbesc despre asta dacă n-ar fi absolut necesar. E bolnav, pare înnebunit şi se roagă mereu să vii. Nu ca să te împaci cu el, numai sa vii, să te vadă măcar o clipă în prag. În ultimele zile s-au petrecut multe schimbări în sufletul lui. Şi-a dat seama cât este de vinovat faţă de dumneata. Dar nu te cheamă ca să-ţi ceară iertare. „Ştiu foarte bine că nu mă poate ierta”, mi-a mărturisit el; vrea numai să te vadă în prag…

— Da… Îngăimă Katia. Simţeam eu că pentru asta ai venit… Am ştiut c-o să mă cheme!… E imposibil, zău!

— E imposibil, fie, dar trebuie totuşi să te duci. Adu-ţi aminte că pentru prima oară în viaţa lui el a înţeles cât de

cumplit te-a jignit, că niciodată până acum nu şi-a dat seama prea bine de asta! „Dacă n-o să vrea cu nici un preţ să dea ochii cu mine, mi-a spus el, până la sfârşitul zilelor am să fiu nenorocit!” Auzi: un condamnat la muncă silnică pe douăzeci de ani, care mai vrea încă să fie fericit – nu-ţi vine să-i plângi de milă? Gândeşte-te că te duci să vezi un om nevinovat care îşi ia rămas bun de la viaţă! Rosti ca un fel de sfidare Aleoşa. Mâinile lui sunt curate, crede-mă, nu sunt pătate de sânge! Du-te să-l vezi, te rog, du-te, gândeşte-te ce noian de suferinţe îl aşteaptă de aici încolo! Du-te la el, călăuzeşte-i paşii în beznă… Vino şi arată-i-te o clipă în prag, numai o clipă, atâta tot… Trebuie, trebuie să faci asta! Încheie Aleoşa, apăsând din răsputeri pe cuvântul „trebuie”.

— Trebuie, dar… Nu pot… Gemu Katia. O să se uite la mine… Şi nu pot.

— Privirile voastre odată şi odată tot trebuie să se întâlnească! Cum ai să poţi trăi de aici înainte dacă nu te hotărăşti să faci pasul acesta acum?

— Prefer să mă chinuiesc toată viaţa.

— Trebuie să te duci, trebuie! Stărui din nou neînduplecat Aleoşa.

— Dar de ce astăzi, de ce tocmai acum?… Nu pot să las bolnavul singur…

— Ba poţi, totuşi, să-l laşi o clipă, e vorba numai de o clipă. Dacă nu vii, la noapte s-ar putea să aibă un atac. Nu te mint, crede-mă, fie-ţi milă de el!

— Fie-ţi milă de mine! Îi reproşa cu amărăciune Katia, izbucnind în plâns.

— Prin urmare, vii! Spuse Aleoşa convins, văzându-i lacrimale. Mă duc să-i spun că vii neapărat.

— Nu, nu, nu-i spune nimic! Exclamă Katia speriată. Am să vin, dar, te rog, nu-i spune încă nimic; chiar dac-am să vin, s-ar putea totuşi să nu intru înăuntru… Încă nu ştiu ce am să fac…

Glasul i se frânse. Respira greu. Aleoşa se ridică să plece.

— Dar dacă mă întâlnesc cu cineva acolo? Întrebă ea deodată în şoaptă, pălind din nou.

— Tocmai de aceea trebuie să vii chiar acum, ca să nu te întâlneşti cu nimeni. N-o să fie nimeni, poţi să vii fără nici o grija. Va să zică, te aşteptăm, încheie el hotărât şi ieşi din odaie.

II – PENTRU O CLIPA MINCIUNA DEVINE ADEVĂR.

Se grăbea să ajungă la fratele său care era internat în spital. A doua zi după proces, condamnatul căzuse la pat istovit de o febră nervoasă şi fusese transportat la spitalul oraşului, unde exista o secţie specială pentru deţinuţi. Datorită însă intervenţiilor insistente ale lui Aleoşa şi ale altor persoane (printre care şi doamna Hohlakova, Liza etc), doctorul Varvinski nu-l pusese pe Miţea într-un salon cu ceilalţi arestaţi, îngăduindu-i să stea singur într-o rezervă, aceeaşi rezervă pe care o ocupase mai întâi Smerdeakov. Ce-i drept, fereastra avea gratii, iar la capătul coridorului stătea de pază o santinelă, aşa încât Varvinski, care era băiat de treabă altminteri şi un om inimos, putea să doarmă liniştit ştiind că favoarea oarecum ilicită pe care i-o făcuse n-o să-i aducă nici un fel de neplăceri. Îşi dădea seama cu câtă greutate va putea să se aclimatizeze Miţea într-un mediu format exclusiv din criminali şi pungaşi, în mijlocul căruia fusese atât de brusc aruncat şi că trebuie în prealabil să se obişnuiască treptat cu gândul acesta. Vizitele familiei şi ale prietenilor erau tolerate nu numai de medic, dar şi de directorul închisorii, ba chiar şi de ispravnic, bineînţeles pe sub mână. În zilele acelea de după proces însă singurii oameni care veniseră să-l vadă pe condamnat fuseseră Aleoşa şi Gruşenka. Rakkin încercase de vreo două ori sa dea ochii cu el, dar Miţea îl rugase stăruitor pe Varvinski să nu-l lase înăuntru.

Aleoşa îl găsi stând pe marginea patului, îmbrăcat cu halatul de spital; avea puţină febră şi se legase la cap cu un prosop muiat în apă cu oţet. Deţinutul îl întâmpină cu o

privire pustie, deşi în momentul acela în adâncul ochilor lui trecu parcă o licărire de spaimă.

Din ziua procesului era tot timpul îngândurat. Uneori i se întâmpla să tacă aşa câte o Jumătate de oră, ca şi cum s-ar fi căznit să descurce iţele unor înduri teribil de încâlcite, uitând că mai era cineva de faţă. Iar atunci când se trezea din profunda lui meditaţie, se pomenea vorbind din senin despre cine ştie ce lucruri fără nici o legătură cu discuţia de mai înainte. Uneori se uita la fratele lui cu nişte ochi plini de suferinţă. S-ar fi spus că suportă mai uşor prezenţa Gruşenkăi decât pe a lui Aleoşa. Ce-i drept, cu dânsa aproape că nu schimba nici două cuvinte, dar când o vedea intrând pe uşă se lumina la faţă de bucurie.

Aleoşa se aşează tăcut pe pat. De astă dată Miţea îl aştepta cu inima strânsă; nu îndrăzni totuşi să-i pună nici o întrebare. Era convins că, orice s-ar întâmpla, cu nici un preţ Katia n-o să se înduplece să vină la el şi în acelaşi timp simţea ca dacă n-are să vină o să fie o lovitură cumplită pentru el. Şi Aleoşa îl înţelegea perfect.

— Se zice că Trifon Borisovici şi-ar fi devastat hanul cu mâinile lui, începu Miţea surescitat. A scos duşumelele, a spart scândurile, a făcut praf cerdacul, doar-doar va descoperi comoara! Ştii, banii aceia, o mie cinci sute de ruble, pe care procurorul pretindea că i-aş fi ascuns acolo. Cum s-a întors acasă, s-a apucat de lucru, după câte am auzit. Aşa-i trebuie, pungaşul! Mi-a povestit aseară sentinela care-i de fel din Mokroe.

— Ascultă, îl înştiinţa Aleoşa, mi-a promis c-o să vină, dar n-aş putea să-ţi spun când, poate azi, poate în zilele următoare, nu ştiu, dar de venit o să vină cu siguranţă.

Miţea tresări înfiorat şi dădu să spună ceva; totuşi nu suflă un cuvânt. Părea nespus de tulburat de vestea pe care o primise. Se vedea clar că ardea de nerăbdare să afle în amănunţime tot ce-i spusese ea, dar se temea să întrebe imediat!

Un singur gest ori o vorbă crudă sau dispreţuitoare rostită de Katia i-ar fi străpuns în momentul acela inima ca un pumnal.

— Între altele, m-a rugat să caut să-ţi liniştesc conştiinţa. Să-ţi spun că n-are rost să-ţi faci atâtea probleme în legătură cu evadarea. Chiar dacă Ivan nu se va însănătoşi până atunci, o să se ocupe dânsa de tot ce trebuie.

— Mi-ai mai spus asta, răspunse Miţea dus pe gânduri.

— Şi tu te-ai şi grăbit s-o pui la curent pe Gruşenka, îl dojeni Aleoşa.

— Da, mărturisi Miţea. Să ştii că-n dimineaţa asta nu vine la mine, adăugă el şi se uită cu un aer vinovat la fratele său. N-o să treacă decât pe înserat. Ieri, când i-am spus că cealaltă face şi drege, a tăcut din gură; a strâmbat doar din buze şi într-un târziu a şoptit: „N-are decât!” A înţeles că este vorba de un lucru foarte important. N-am îndrăznit totuşi s-o descos. Cred că şi-a dat seama în sfârşit – aşa cel puţin am impresia – că cealaltă nu mă iubeşte pe mine, ci pe Ivan…

— Aşa să fie oare? Rosti fără să vrea Aleoşa.

— Ştiu eu, poate că nu… În orice caz, în dimineaţa asta n-o să vină, se grăbi din nou să-i atragă atenţia Miţea. I-am dat ceva de făcut… Ascultă, eu cred că Ivan o să ajungă departe. A lui e viaţa, nu a noastră. Să vezi c-o să se însănătoşească.

— Închipuie-ţi, Katia, deşi tremură toată pentru el, e aproape sigură c-o să se facă bine, spuse Aleoşa.

— Asta înseamnă că în sinea ei e încredinţată c-o să moară. De teamă, încearcă să se convingă singură c-o să-şi revină.

— Ivan e destul de robust şi sper c-o să învingă boala, rosti Aleoşa îngrijorat.

— Da, sigur c-o să se facă bine. Dar Katia este convinsă totuşi c-o să moară. Până acum n-a avut parte decât de necazuri…

Un timp, niciunul dintre ei nu mai zise nimic. Miţea părea preocupat de un lucru deosebit de grav.

— Aleoşa, să ştii c-o iubesc pe Gruşenka mai mult ca orice pe lume! Îi mărturisi el deodată cu o voce tremurătoare, încărcată parcă de lacrimi.

— Nu cred c-au s-o lase să vină cu tine acolo, răspunse prompt Aleoşa.

— Aş vrea să-ţi mai spun ceva, continuă cu un glas ciudat, aproape dogit, Miţea. Dacă s-ar întâmpla să dea cineva în mine pe drum, sau acolo, n-am să mă las, sunt în stare să fac moarte de om şi atunci, bineînţeles, au să mă împuşte pe loc. Şi când mă gândesc că va trebui să îndur canonul ăsta douăzeci de ani! Gardienii au şi început să mă tutuiască. Toată lumea îmi spune acum pe nume! Am stat astă-noapte şi m-am judecat singur: nu, hotărât, nu sunt pregătit! Nu mă simt în stare să suport! Am vrut să cânt, „imnul” şi scrâşnesc din dinţi de pe acum numai când îi aud pe gardieni tutuindu-mă! Pentru Gruşa aş fi îndurat orice, orice… În afară de bătaie… Dar ştiu că n-au s-o lase să vină acolo. Aleoşa zâmbi cu blândeţe.

— Ascultă, frăţioare, fiindcă veni vorba, am să-ţi spun o dată pentru totdeauna care-i părerea mea. Ştii doar că eu nu mint. Ascultă deci; ai dreptate, nu eşti pregătit pentru o încercare ca asta, e o cruce prea grea pentru puterile tale. Mai mult încă, aşa nepregătit cum eşti, nu văd ce rost ar avea să înduri o suferinţă atât de chinuitoare, pe care numai un mare mucenic ar putea-o înfrunta. Dacă tu l-ai fi ucis întradevăr pe tata, mi-ar fi părut rău să ştiu c-ai refuzat să-ţi porţi crucea. Dar tu eşti nevinovat şi crucea asta, aşa cum ţi-am spus, este mult prea grea pentru tine. Nădăjduiai să-ţi primeneşti sufletul prin suferinţă, să devii alt om; după mine însă singurul lucru pe care-l ai de făcut este să nu uiţi niciodată c-ai vrut să renaşti, să devii un om nou, oriunde ai fugi şi asta e de ajuns. Faptul că n-ai primit să porţi greaua povară a suferinţei te va face totuşi să-ţi dai seama că ai o datorie şi mai mare de împlinit şi sentimentul acesta,

păstrat cu sfinţenie toată viaţa în inima ta, te va ajuta să devii un om nou mai mult poate chiar decât dacă te-ai duce acolo. Fiindcă sunt sigur că n-ai să rezişti, ai să te revolţi la un moment dat şi cine ştie dacă până la urmă n-ai să spui: „Suntem chit!” în privinţa asta cred că avocatul avea dreptate. Nu toată lumea e-n stare să ducă pe umeri o greutate ce depăşeşte puterile unora dintre noi… Iată care-i părerea mea, daca ţii cu tot dinadinsul să ştii ce gândesc. În cazul când ar fi cineva tras la răspundere, ofiţerii sau soldaţii, probabil că nu ţi-aş fi „dat voie” să evadezi, continuă Aleoşa zâmbind. Dar se spune (chiar şeful etapei l-a asigurat pe Ivan) că, dacă Ierurile sunt făcute cu destulă iscusinţă, nu-i vorba de cine ştie ce pedeapsă grozavă şi vinovatul poate să scape cu nimica toată. Fireşte, este necinstit să mituieşti pe cineva, chiar într-o împrejurare ca asta, dar eu nu-mi pot lua răspunderea să judec pe nimeni; ştiu foarte bine că dacă Ivan şi Katia mi-ar fi încredinţat mie sarcina asta, m-aş duce fără nici o şovăială şi aş mitui pe unul şi pe altul; ne-am înţeles doar să-ţi spun tot ce gândesc. Şi, ca atare, n-am nici un drept sa te judec orice cale ai alege. Să ştii însă că niciodată n-am să te condamn. Mi se pare chiar ciudat c-aş putea să-ţi fiu judecător în treaba asta. Ei, acum cred c-am lămurit toate lucrurile!

— În schimb, am să mă condamn eu însumi! Strigă Miţea. Am sa evadez, eram hotărât s-o fac chiar dacă n-ai fi încercat să mă convingi; putea oare Miţea Karamazov să facă altfel? Dar în sinea mea am să mă simt vinovat şi toată viaţa am să caut să-mi răscumpăr păcatul! Aşa vorbesc iezuiţii, nu? Exact cum vorbim noi acum, am dreptate, Aleoşa?

— Întradevăr, recunoscu mezinul, zâmbind.

— Vezi, de aceea te iubesc eu atât de mult: tu totdeauna spui adevărul, niciodată nu eşti în stare să te ascunzi după deget! Râse Miţea încântat. Prin urmare, l-am prins pe scumpul meu Aleoşa în flagrant delict de iezuitism! Ar trebui să te sărut din creştet până în tălpi pentru asta!

Ascultă-mă deci până la capăt, vreau să-ţi spun tot ce mai am pe suflet. Uite la ce m-am gândit, ce-am hotărât până la urmă: chiar dacă am să reuşesc s-o şterg peste graniţă cu o sumă oarecare de bani şi cu paşaport în regulă şi am să ajung în America, singurul lucru care-mi dă curaj e gândul că nu alerg nici după fericire, nici după pricopseală şi că şi acolo mă aşteaptă alta ocnă, poate tot atât de înfricoşătoare ca şi una de aici! Crede-mă că nu e cu nimic mai prejos, ţi-o jur, Aleoşa! Eu, ce să-ţi spun, numai când mă gândesc la America asta, lua-o-ar toţi dracii s-o ia, simt că mi se zbârleşte părul. Chiar dacă Gruşa o să vină cu mine, uită-te la ea: o vezi cumva făcând pe americana? E rusoaică, rusoaica get-beget, trup şi suflet, o să-i fie dor de ţară şi o să-mi dau seama, clipă de clipă, că numai pentru mine s-a hotărât să facă pasul ăsta, dar ce vină are ea, sărăcuţa? Şi eu crezi c-am să mă pot împăca vreodată cu bădăranii de acolo, chiar dacă toţi până la ultimul om ar fi mai de ispravă decât mine? Urăsc America de pe acum! Şi chiar de ar fi cei mai grozavi tehnicieni de pe faţa pământului sau mai ştiu eu ce – dracu să-i ia!

— Nu sunt din lumea mea, niciodată n-o să mi se lipească de suflet! Iubesc Rusia, Aleoşa, îl iubesc pe Dumnezeul rus, deşi nu sunt decât un ticălos! Tare mi-e teamă c-o să-mi rămână oasele acolo! Strigă el deodată cu o scăpărare în ochi. Glasul îi tremura încărcat de lacrimi. Şi acum ascultă, Alexei, ce am hotărât, continuă el stăpânindu-şi emoţia. Cum ajungem acolo, Gruşa şi cu mine o sa punem mâna pe coarnele plugului şi o să muncim cot la cot undeva, cât mai departe, prin cine ştie ce pustietăţi bântuite de urşi. Nu se poate să nu găsim acolo o văgăună! Se zice că mai există încă piei roşii undeva, n-aş putea să-ţi spun unde precis, la capătul pământului lor; ei, uite, acolo vreau să mă duc, în fundul lumii, printre ultimii mohicani. Şi am să mă pun numaidecât cu burta pe carte, o să ne apucăm amândoi să învăţăm şi eu şi Gruşa, gramatica pe de rost, trei ani în şir, o să muncim pe brânci şi o să tocim gramatica. În aceşti trei

ani o să vorbim englezeşte ca şi când am fi fost născuţi prin partea locului. Şi când o să deprindem bine limba, nu mai avem ce căuta în America! Ne întoarcem înapoi, în Rusia, se cheamă doar că suntem cetăţeni americani! Fii pe pace, n-o să venim chiar aici, în oraş. O să ne ascundem undeva departe, în nordul sau în sudul ţării. Până atunci o să ne schimbăm şi eu şi ea chipul şi înfăţişarea acolo, în America; o să pun doctorul să-mi facă un neg, doar nu degeaba sunt tehnicieni. Sau, dacă nu, am să-mi scot un ochi, îmi las barba să crească, o să am o barbă pe atâta, căruntă şi deasă (dorul de ţară o să mă încărunţească) şi poate că aşa n-o să mă mai recunoască nimeni. Şi chiar dacă m-ar recunoaşte, n-au decât să mă deporteze, mi-e totuna, înseamnă că aşa mi-a fost scris! Şi aici, tot aşa, o să ne ascundem într-o văgăună undeva şi o să muncim la câmp şi toată viaţa am să fac pe americanul, dar cel puţin o să murim pe pământul nostru. Iată planul meu şi nu mă gândesc să-l schimb nici cu o iotă. Eşti de acord?

— De acord, încuviinţă Aleoşa ca să nu-l contrazică.

Miţea tăcu o clipă apoi spuse:

— Ai văzut cum au întors lucrurile la proces? Toate le-au întors cu susul în jos!

— Oricum le-ar fi întors, tot te-ar fi condamnat! Oftă Aleoşa.

— Da, se vede că s-au săturat ăştia de aici de mutra mea! Dumnezeu să-i ierte, dar tare mi-e greu! Gemu el cu obidă.

Tăcură iarăşi câteva clipe.

— Aleoşa, dă-mi lovitura de graţie! Strigă deodată Miţea. Spune drept: vine sau nu vine? Ce ţi-a spus? Cum ţi-a vorbit?

— A promis c-o să vină, dar nu ştiu dacă azi sau în altă zi. E destul de greu şi pentru ea! Rosti Aleoşa, uitându-se cu sfială la fratele lui.

— Cum să nu-i fie greu, o înţeleg foarte bine! Aleoşa, simt c-o să înnebunesc din pricina asta. Gruşa e tot timpul cu ochii pe mine. Pricepe tot. Doamne-Dumnezeule, ajută-mă

să mă smeresc! Ce vreau, în fond? Nimic altceva decât sa vină Katia. Îmi dau seama oare ce doresc? O, firea asta păgână, nesăţioasă, a Karamazovilor! Nu, întradevăr, nu sunt capabil să sufăr! Sunt un nemernic, atâta tot!

— Iat-o! Exclamă Aleoşa.

În clipa aceea uşa se deschise pe neaşteptate şi Katia se opri în prag, uitându-se pierdută la Miţea. Bolnavul sări brusc în picioare, palid la faţă şi înspăimântat, apoi un surâs timid, rugător, îi apăru pe buze şi, deodată, într-un imbold nestăvilit, îi întinse braţele. Încurajată de gestul acesta, Katia se repezi spre el. Îl apucă de mâini, silindu-l să şadă pe pat şi se aşează apoi lângă el, fără să-i dea drumul, strângându-i mâinile cu putere, convulsiv. Amândoi încercau să spună ceva, dar nu se simţeau în stare să scoată un singur cuvânt; stăteau aşa şi se uitau unul la altul, ochi în ochi, cu un zâmbet ciudat pe buze. Trecură astfel două minute.

— M-ai iertat ori nu? Îngăimă într-un târziu Miţea şi în aceeaşi clipă îşi întoarse, spre Aleoşa obrazul luminat de bucurie, strigându-i: Ai auzit ce-am întrebat-o, ai auzit?

— Te-am iubit totdeauna, pentru că ai un suflet mare! Rosti în sfârşit Katia. N-ai nevoie de iertarea mea, eu sunt aceea care te rog să mă ierţi; orice ai face însă, fie ca mă ierţi sau nu, amintirea ta o să rămână ca o rană toată viaţa în inima mea, la fel cum o să rămână şi amintirea mea pentru tine. Aşa şi trebuie… Katia se opri să răsufle. Pentru ce am venit? Continuă ea înfrigurată, învălmăşind cuvintele. Să-ţi îmbrăţişez picioarele, să-ţi strâng mâinile, uite-aşa, tare de tot, să te doară, ca atunci la Moscova, ţi-aduci aminte? Şi să-ţi spun din nou că tu eşti Dumnezeul meu şi fericirea mea, să-ţi spun că te iubesc ca o nebună! Gemu ea chinuită şi, aplecându-se brusc, îşi lipi lacom buzele de mâinile lui. Lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji.

Aleoşa stătea deoparte stingherit şi tăcut; nu se aşteptase la o asemenea întorsătură.

— Dragostea noastră s-a stins, Miţea, continuă Katia. Şi totuşi, trecutul mi-e scump, dureros de scump! Ţineam să ţi-o spun o dată pentru totdeauna. Şi acum, să ne închipuim măcar o singură clipă că totul e aşa cum ar fi putut să fie, îngăimă ea cu un surâs crispat, privindu-l fericită drept în ochi. Fiecare din noi iubim acum pe altcineva şi, totuşi, am să ţin la tine toată viaţa şi tu tot aşa ai să ţii la mine până la sfârşit, ţi-ai dat seama vreodată de asta? Auzi, să mă iubeşti toată viaţa, să mă iubeşti până în ultima clipă! Exclamă ea cu un tremur aproape ameninţător în glas.

— Am să te iubesc şi… Ştii, Katia, spunea Miţea, răsuflând greu după fiecare cuvânt. Ştii… Mi-ai fost atât de draga acum cinci zile… În seara aceea… Când ai căzut şi te-au scos afară pe braţe… Am să te iubesc toată viaţa! Da, toată viaţa, mereu…

Amândoi îngăimau cuvinte fără şir, exaltate, poate chiar mincinoase, dar în clipa aceea totul li se părea adevărat şi amândoi erau pe deplin convinşi de ceea ce spuneau.

— Katia, exclamă Miţea, crezi întradevăr că eu l-am ucis? Ştiu că acum nu mai crezi, dar atunci… Când ai făcut depoziţia… Ai crezut cu adevărat? Ai putut să crezi una ca asta?

— N-am crezut nimic! N-am crezut nici atunci după cum nu cred nici acum! Te uram în momentul acela şi am căutat să mă conving singură… Eram convinsă când am depus… Eram convinsă şi credeam cu tot dinadinsul că-i aşa… Dar când am sfârşit, am încetat dintr-o dată să mai cred. Ţineam să ştii toate astea. Uitasem c-am venit să mă pocăiesc! Spuse ea pe un alt ton, cu totul diferit de gunguritul drăgăstos de până atunci.

— Ce trebuie să fie în sufletul tău, femeie! Rosti fără să vrea Miţea.

— Lasă-mă să plec, şopti ea. Mai trec eu altă dată pe aici, acum nu mai pot…

Şi se ridică să plece; dar în aceeaşi clipă scoase un ţipăt şi se dădu înapoi. În odaie intrase pe negândite, încet de tot,

Gruşenka. Nimeni nu se aşteptase să vină. Katia făcu un pas hotărât spre uşă, dar în momentul când ajunse în dreptul Gruşenkăi se opri şi, albă ca varul, încet, aproape în şoaptă, gemu:

— Iartă-mă!

Cealaltă o privi ţintă şi, după o clipă de tăcere, răspunse cu o voce plină de venin şi ură:

— Ce scorpii suntem amândouă, măiculiţă! Una mai rea ca alta! Mai poate fi vorba de iertare între noi? Scapă-l şi am să mă închin la tine toată viaţa!

— Nu vrei s-o ierţi? Îi strigă Miţea cu o dureroasă imputare în glas.

— Fii pe pace, am să ţi-l scap! Şopti Katia cu sufletul la gură şi fugi din odaie.

— Cum ai putut să n-o ierţi când şi-a călcat pe inimă şi ţi-a cerut iertare?! O dojeni din nou cu amărăciune Mite.

— Miţea, n-ai dreptul să-i reproşezi nimic! Interveni Aleoşa impetuos.

— Numai buzele ei mândre au vorbit, inima a rămas mută, răspunse Gruşenka scârbită. Dacă te scapă, am s-o iert…

Tăcu apoi, ca şi când ar fi ascuns ceva în sufletul ei. Nu se dezmeticise încă. După cum am aflat mai târziu, intrase întâmplător în odaie, fără să bănuiască nimic; în orice caz, nu se aşteptase la asemenea surpriză.

— Aleoşa, fugi după ea! Zise Miţea, întorcându-se brusc spre fratele lui. Spune-i… Ştii… Orice, numai n-o lăsa să plece aşa!

— Mai trec eu diseară pe aici! Îi strigă Aleoşa şi alergă după Katia.

O ajunse din urmă tocmai afară, în stradă. Mergea repede, iuţind pasul şi, în momentul când Aleoşa se apropie de ea, îi spuse precipitat:

— Nu, mi-e imposibil să mă umilesc în faţa ei! I-am cerut iertare, pentru c-am vrut să beau paharul până la fund. Şi totuşi, n-a vrut să mă ierte… Să ştii că asta mi-a plăcut!

Adăugă ea cu o voce schimbată. Şi-n ochii ei strălucea o mânie sălbatică.

— Nu se aştepta c-o să vină, murmură Aleoşa. Era sigur că nu vine azi…

— Nici nu mă îndoiesc. Să lăsăm asta, i-o reteză ea scurt. Ascultă, nu mai pot să merg cu dumneata la înmormântarea lui Iliuşecika. Am trimis flori să i le pună în sicriu. Mi se pare ca le-au mai rămas ceva bani. Dacă mai au nevoii să-mi spui, o să am grijă de ei şi de aici înainte… Şi acum du-te, lasă-mă, te rog. Ai întârziat, mi se pare că bat clopotele pentru liturghie… Lasă-mă, te rog, lasă-mă!

III – ÎNMORMÂNTAREA LUI ILIUŞECIKA. CUVINTELE ROSTITE LÂNGĂ PIATRA DIN MARGINEA DRUMULUI.

Într-adevăr, întârziase. Îl aşteptau de mult şi chiar se gândeau să pornească fără el la biserică sicriul împodobit cu flori, în sicriu dormea somnul de veci Iliuşecika. Bietul copil murise la două zile după procesul lui Miţea. Când îl văzură pe Aleoşa intrând pe poartă, colegii lui Iliuşa, care de atâta timp îl pândeau pe afară să sosească, îi săriră înainte, gălăgioşi, bucurându-se că venise în sfârşit. Erau doisprezece la număr, toţi cu ghiozdanele în spinare sau cu trăistuţele aruncate peste umăr. „Să aveţi grijă de tata, findc-o să fie tare amărât”, îi rugase Iliuşa pe patul de moarte şi copiii înţelegeau să-i respecte dorinţa. În fruntea lor se afla, ca întotdeauna, Kolea Krasotkin.

— Ce bine-mi pare c-ai venit, Karamazov! Îl întâmpină el, întinzându-i mâna. E ceva groaznic aici. Ţi se rupe inima numai când îi vezi. Sneghirev parc-ar fi beat, deşi ştim precis că n-a băut nimic azi… Eu, drept să-ţi spun, de obicei, am foarte mult sânge rece, dar toate astea mă depăşesc! Karamazov, iartă-mă că te reţin, dar aş vrea să-ţi pun o întrebare, una singură, până nu intrăm înăuntru.

— Ce este, Kolea? Întrebă Aleoşa, oprindu-se.

— Fratele dumitale este vinovat sau nu? Cine l-a ucis pe tatăl vostru, el sau feciorul? Orice mi-ai spune, te cred pe cuvânt. De patru nopţi gândul ăsta nu mă lasă să dorm.

— Feciorul l-a omorât, fratele meu este nevinovat.
— Şi eu tot aşa ziceam! Strigă Smurov, prichindelul.
— Înseamnă deci că nu este decât o victimă nevinovată, sortită să piară pentru dreptate! Exclamă Kolea. Totuşi, e fericit, chiar dacă viaţa lui e distrusă! Zău dacă nu-l invidiez!
— Ce tot vorbeşti, de ce să-l invidiezi şi pentru ce? Întrebă mirat Aleoşa.
— O, de-aş putea vreodată să mă jertfesc şi eu pentru dreptate! Rosti cu înflăcărare Kolea.
— Dar nu în condiţiile astea, acoperit de atâta ruşine, nu într-un chip atât de groaznic! Exclamă Aleoşa.
— Bineînţeles… Eu aş vrea să-mi dau viaţa pentru omenire, iar cât priveşte ruşinea, nu-mi pasă; numele nostru poate să piară. Am tot respectul pentru fratele dumitale.
— Şi eu! Se auzi pe neaşteptate din mijlocul grupului de copii glăsciorul puştiului care declarase cândva că ştia cine a întemeiat Troia şi, ca şi atunci, se roşi până în vârful urechilor.
Aleoşa intră în casă. Iliuşa zăcea culcat, cu mâinile pe piept şi ochişorii închişi, într-un sicriu vopsit în albastru şi împodobit cu dantelă albă. Obrăjorul slăbit de boală aproape că nu-şi schimbase de loc trăsăturile şi, ciudat, nu se simţea nici un miros greu în casă. Expresia feţei era gravă şi parcă un pic visătoare. Mai ales mânuţele încrucişate pe piept erau atât de frumoase, încât păreau sculptate în marmură. Cineva îi pusese nişte flori între degete şi jur împrejur, în raclă şi pe dinafară, erau alte flori trimise de dimineaţă de Liza Hohlakova. Între timp însă sosise o jerbă din partea Katerinei Ivanovna şi, în momentul când Aleoşa deschise uşa, căpitanul tocmai o presăra fir cu fir, cu mâini tremurătoare, peste sicriul scumpului său odor. Nici nu ridică măcar ochii spre Aleoşa; nu se uita la nimeni, nici chiar la biata dementă, „mămica” lui, care se tot căznea, plângând, să se ridice pe picioarele-i betege ca să

vadă mai bine copilaşul mort. Pe Ninocika băieţii o ridicaseră cu jilţ cu tot şi o aduseseră lângă sicriu. Fata îşi lipise capul de el şi plângea încetişor. Sneghirev era destul de vioi, dar avea ceva buimac şi în acelaşi timp crunt pe figură. Gesturile, cuvintele ce-i scăpau din gură, erau ca de nebun. „Băiatul tatii, băiat!” ofta el mereu, uitându-se la Iliuşa. Aşa îşi alinta feciorul când trăia: „Băiatul tatii, băiat!”

— Tăticule, dă-mi şi mie nişte floricele, uite, ia floricica aia albă din mânuţa lui şi dă-mi-o mie! Se rugă „mămica” hohotind.

Se vede că-i plăcuse din cale-afară trandafirul abia îmbobocit pe care-l ţinea în mână Iliuşa sau voia să-l păstreze ca amintire de la el, fiindcă nu mai avea de loc astâmpăr, se frământa toată în jilţ, întinzând braţele după floare.

— Nu dau nimic la nimeni! Se răsti neînduplecat Sneghirev. Sunt floricelele lui, nu ale tale. Toate sunt numai ale lui, nimic nu-i al tău!

— Tată, dă-i mamei o floare! Spuse Ninocika, ridicându-şi faţa scăldată în lacrimi.

— Nu dau nimic şi-n nici un caz ei! Niciodată nu l-a iubit. I-a luat tunuleţul şi el, sărăcuţul, i l-a daaat… Începu a boci căpitanul, amintindu-şi cât de uşor renunţase Iliuşa la darul proaspăt primit, lăsându-i-l maică-şi.

Biata dementă îşi acoperi faţa cu palmele, plângând înăbuşit. Băieţii, văzând că tatăl nu se îndura să se desprindă de sicriu, deşi era timpul să-l pornească, se strânseră în jurul coşciugului şi se opintiră să-l ridice de jos.

— Nu vreau să-l înmormânteze în curtea bisericii! Urlă deodată Sneghirev. Am să-l îngrop lângă piatra noastră. A fost dorinţa lui Iliuşa. Nu vi-l dau, nu!

De trei zile stăruia să fie înmormântat acolo, lângă piatra lor, deşi toată lumea se împotrivea – Aleoşa, Krasotkin, Ninocika, gazda, sora acesteia, băieţii.

— Auzi vorbă, să-l îngroape lângă o piatră spurcată ca pe un spânzurat! Rosti indignată bătrâna gazdă. În loc să-l

pună în pământ sfinţit. Aşa au să-l pomenească mereu şi au să sa roage pentru odihna bietului său sufleţel! Se aude cum cântă în biserică, diaconul citeşte aşa frumos şi desluşit că, de câte ori o fi să slujească înăuntru, o să se audă fiecare cuvinţel, ca şi când i-ar citi la mormânt.

În cele din urmă, căpitanul făcu un gest resemnat, vrând parcă să spună: „Duceţi-l unde vreţi!” Copiii ridicară sicriul, dar în clipa când trecură prin faţa mămichii se opriră o clipă şi-l lăsară jos, ca să-şi poată lua rămas bun de la Iliuşa. Văzând însă deodată atât de aproape obrăjorul scump pe care de trei zile îl privea numai din jilţ, dementa începu să tremure şi să-şi agite nervos capul cărunt deasupra sicriului.

— Fă-i cruce, mamă, blagosloveşte-l şi sărută-l! O îndemnă Ninocika.

Dar biata nebună dădea mereu din cap ca un automat, fără să scoată o vorbă, cu faţa crispată de o durere mistuitoare; şi, cum stătea aşa, deodată începu să se bată cu pumnii în piept. Copiii ridicară din nou coşciugul pe umeri. Ninocika îşi lipi pentru ultima oară buzele de gura răposatului frăţior, în timp ce copiii treceau cu sicriul prin faţa ei. La plecare, Aleoşa o rugă pe gazdă să aibă grijă de femeile rămase acasă, dar bătrâna i-o luă înainte:

— Lasă, că ştiu ce am de făcut, n-avea grijă, că stau eu cu ele doar suntem creştini, ce Dumnezeu! Spuse ea plângând.

Până la biserică nu era decât o bucată de drum, cel mult trei sute de paşi. Era o zi senină, liniştită şi nu prea geroasă. Se mai auzea încă dangătul clopotului. Sneghirev alerga agitat şi buimac după sicriu, îmbrăcat cu pardesiul lui vechi, prea scurt şi prea subţire pentru vremea de afară, cu capul gol, ţinând în mână pălăria veche de fetru cu boruri mari. Părea tot timpul îngrijorat, ba întindea mâna să sprijine sicriul, stingherindu-i pe cei care-l purtau, ba o lua înaintea procesiunii, căutându-şi un loc. La un moment dat, o floare căzu în zăpadă; căpitanul se aplecă imediat s-o

ridice, ca şi când cine ştie ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi lăsat-o în drum.

— Pâinea, am uitat pâinea acasă! Strigă el deodată înspăimântat.

Băieţii însă îi aduseră aminte c-o pusese din vreme în buzunar. Nu se linişti totuşi până n-o scoase afară, ca să ie sigur că într-adevăr o luase cu el.

— Aşa a vrut Iliuşecika, asta a fost dorinţa lui, socoti e cuviinţă să-l lămurească pe Aleoşa. Într-o noapte şedeam a căpătâiul său, când numai ce-l aud că-mi spune: „Tăticule, după ce au să astupe groapa, să presari deasupra puţină pâine, a să vină vrăbiuţele să ciugulească. Am să le aud când vin şi o să mă bucur, fiindcă cel puţin aşa am să ştiu că nu sunt singur.”

— Foarte bine, trebuie să presari mereu firimituri, spuse Aleoşa.

— În fiecare zi, în fiecare zi! Murmura căpitanul, înviorându-se deodată.

În sfârşit, intrară în biserică şi aşezară sicriul în mijloc, pe catafalc. Copii se strânseră jur împrejur şi statură cuminţi lângă el tot timpul cât ţinu slujba. Era o biserică veche şi destul de săracă, cu multe icoane de lemn, neferecate, unul din acele lăcaşuri în care parcă îţi tihneşte rugăciunea. În timpul liturghiei, Sneghirev se mai potoli un pic, deşi tot se mai agita când şi când în neştire, buimac şi fără nici un rost; ba se apropia de sicriu să îndrepte vălul sau cununa, ba se repezea să ridice o lumânare căzută din sfeşnic, făcându-şi de lucru cu ea până reuşea s-o înţepenească la loc. În cele din urmă, se astâmpără şi rămase la căpătâiul mortului cu o figură năucă, îngrijorată şi parcă nedumerită în acelaşi timp. După Apostoli, îi şopti lui Aleoşa care stătea lângă el, că preotul nu citise cum trebuie, fără să-i explice de ce. La Heruvimi încercă să ţină isonul, dar după o clipă se lăsă păgubaş şi, îngenunchind, îşi lipi fruntea de lespezile de piatră. Zăcu aşa multă vreme pe jos. În sfârşit, începu prohodul şi se împărţiră luminările. Înnebunit de durere,

tatăl dădu din nou semne de neastâmpăr, dar cântarea duioasă, zguduitoare a panahidei îi trezi sufletul toropit, răscolindu-i-l. Se chirci deodată şi începu să plângă, cutremurat de sughiţuri scurte, mai întâi înăbuşit, încercând să se stăpânească, apoi din ce în ce mai tare. Iar atunci când oamenii se pregătiră să pună capacul pe sicriu, Sneghirev se repezi şi-l cuprinse în braţe, ca şi cum ar fi vrut să-i împiedice cu orice preţ să-l acopere pe Iliuşecika al lui şi sărută lacom de nenumărate ori căpşorul neînsufleţit al copilului, neîndurându-se să se mai dezlipească de el. Cu chiu, cu vai, băieţii izbutiră să-l împace, dar în clipa când se pregătea să coboare de pe treapta catafalcului tatăl se întoarse brusc şi, întinzând mâna, luă câteva flori din raclă. Rămase apoi cu ele în mână, privindu-le gânditor, ca şi când o idee neaşteptată i-ar fi încolţit deodată în minte, făcându-l să uite pentru moment unde se află. Treptat, o reverie adâncă puse stăpânire pe el şi nu mai încercă să se împotrivească atunci când sicriul fu ridicat şi dus la groapă. Locul de veci pe care Katerina Ivanovna îl plătise destul de scump se afla în curtea bisericii, la câţiva paşi. După ritualul obişnuit, groparii coborâră coşciugul în pământ. Cu mănunchiul de flori în mână, Sneghirev se aplecă atât de tare deasupra mormântului deschis, încât băieţii, speriaţi, îl apucară de pardesiu şi-l traseră înapoi. Omul însă părea că nu-şi mai dă seama de nimic. Când bulgării de pământ se rostogoliră peste sicriu, începu să facă nişte semne neînţelese, arătându-le ţărâna ce curgea în groapă şi încercând să le spună ceva, dar nimeni nu reuşi să desluşească un cuvânt din bolboroseala lui. În sfârşit, se linişti. Abia când băieţii îi aduseră aminte că trebuie să presare fărâmituri pe mormânt, bietul om, cuprins din nou de neastâmpăr, scoase din buzunar codrul de pâine şi se apucă să-l fărâmiţeze între degete peste ţărâna proaspăt răscolită, murmurând: „Hai, vrăbiuţelor, hai, puicuţele tatii, veniţi, veniţi încoace!” Unul din băieţi se gândi că florile îl încurcau şi-i spuse să le dea cuiva să i le ţină. Sneghirev

însă nu voi cu nici un preţ să se despartă de ele, ca şi când s-ar fi temut să nu i Ie ia de tot. Cercetă apoi atent mormântul şi, după ce se convinse că treaba era bine făcută şi fărâmiturile fuseseră presărate peste tot, se întoarse brusc şi, cu inima împăcată, porni spre casă. Treptat însă îşi iuţi pasul, din ce în ce mai zorit, aproape alergând, aşa încât ceilalţi abia se mai ţineau după el.

— Floricele pentru mămica, să-i ducem mămichii floricele! Am necăjit-o, sărăcuţa! O căina el în gura mare.

Cineva îi strigă să-şi acopere capul, să nu răcească. Furios, Sneghirev azvârli cât colo pălăria în zăpada ţipând: „N-am nevoie de pălărie, nu-mi trebuie!” Smurov o ridică şi se luă după el. Toţi copiii plângeau, iar Kolea şi băieţaşul care descoperise Troia mai tare decât toţi. Smurov, cu pălăria căpitanului în mână, deşi plângea şi el amarnic, apucă totuşi să culeagă din fugă de pe jos un ciob de cărămidă ce răsărea roşu din albul omătului şi să-l azvârle într-un stol de vrăbii care trecea în zbor. Nu nimeri însă niciuna şi plecă mai departe, alergând cu lacrimile pe obraz. La jumătatea drumului, Sneghirev se opri ca ţintuit de un gând, se întoarse în loc şi o rupse la fugă înapoi, spre mormântul părăsit. Băieţii îl ajunseră din urmă şi se agăţară de el care mai de care, împresurându-l. Atunci, neputincios, omul se prăbuşi hohotind în zăpadă, ca doborât de o lovitură şi începu să se tăvălească pe jos şi să urle: „Iliuşecika, băiatul tatii, băieţaş!” Aleoşa şi Kolea încercară să-l ridice din zăpadă şi să-l liniştească.

— Fii bărbat, căpitane, ţine-ţi firea! Murmură Kolea.

— Ai să strici floricelele, îi atrase atenţia Aleoşa. Gândeşte-te că mămica le aşteaptă, şade acasă şi plânge pentru că n-ai vrut să-i dai nici o floare de la Iliuşecika. E şi pătuţul lui acolo…

— Da, da, să mergem la mămica! Îşi aminti deodată căpitanul. Să nu-i ia pătuţul, să nu-i ia pătuţul! Adăugă el îngrozit, ca şi cum într-adevăr cineva ar fi putut să scoată din cameră pătuţul copilului.

Şi sărind în picioare o zbughi spre casă. Nu mai era decât o palmă de loc, aşa că ajunseră toţi odată. Sneghirev intră buzna în odaie şi-i striga soţiei sale, pe care o bruftuise fără nici o milă mai înainte:

— Mămico dragă, Iliuşecika îţi trimite florile! Picioruşele tale bolnave! Strigă el, întinzându-i bucheţelul de flori îngheţate pe care-l strivise în timp ce se zvârcolea în zăpadă.

În aceeaşi clipă însă zări în colţ, la picioarele patului, cizmuliţele lui Iliuşa, aşezate una lângă alta de gazdă, bietele lui cizmuliţe purtate şi răspurtate, scorojite şi peticite. Ridică braţele în sus şi, căzând în genunchi, luă în mână una din ele şi începu s-o sărute pătimaş: „Băiatul tatii, Iliuşecika! Se tânguia el. Băieţaşul tatii drag, unde sunt picioruşele tale?”

— Unde l-ai dus? Unde l-ai dus? Răcni sfâşietor biata nebună.

Ninocika izbucni şi ea în lacrimi. Kolea se strecură grăbit pe uşă, urmat de ceilalţi băieţi. Aleoşa ieşi după ei.

— Să-i lăsăm să plângă în voie, îi spuse el lui Kolea. Aici nu mai încape mângâiere. Să facem câţiva paşi şi după aceea ne întorceam iar.

— Da, nu mai încape mângâiere, asta-i cel mai îngrozitor, încuviinţă Kolea. Ştii, Karamazov, adăugă el mai încet, ca să nu-l audă ceilalţi. Îmi pare rău de nu mai pot şi aş da orice pe lume dac-ar fi posibil să învie!

— Şi eu la fel! Mărturisi Aleoşa.

— Ascultă, Karamazov, crezi că e bine să ne mai întoarcem astă-seară? Mi-e teamă c-o să se îmbete iarăşi.

— Se prea poate. Dar o să venim numai noi doi să stăm o oră cu Ninocika şi cu mămica. Ar însemna să le răscolim iarăşi durerea când au să ne vadă intrând pe uşa cu toţii, chibzui Aleoşa.

— Gazda a început să pună masa, mi se pare că vor să facă praznic, o să vină şi popa; crezi într-adevăr că trebuie să ne întoarcem, Karamazov?

— Neapărat.

— Ce curios, Karamazov, după atâta jale să te ghiftuieşti cu plăcinte… Când te gândeşti ce absurde sunt datinile astea religioase!

— Au şi somon la masă, sări cu gura puştiul care descoperise Troia.

— Ascultă, Kartaşov, te rog foarte mult să nu mai intervii în discuţie cu tot felul de prostii, mai ales când ştii foarte bine că nimeni nu vorbeşte cu dumneata şi nici nu se sinchiseşte de persoana dumitale! Îl repezi enervat Kolea.

Copilul se făcu roşu ca focul, dar nu cuteză să răspundă. Toţi mergeau încet pe cărare, când se auzi deodată glasul lui Smurov:

— Iată şi piatra unde zicea să-l înmormântăm pe Iliuşa! Strigă el.

Se opriră tăcuţi în dreptul ei. Aleoşa se uită în jur şi în momentul acela îi răsări în minte o scenă zugrăvită de Sneghirev, care-i povestise cândva cum se atârnase Iliuşecika de gâtul lui, cu obrajii scăldaţi în lacrimi, strigând: „Tăticule, tăticule, cum şi-a bătut joc de dumneata!” Şi inima i se strânse înfiorată. Cu un aer grav şi solemn, îşi petrecu privirea asupra chipurilor dragi, luminoase, ale colegilor lui Iliuşa şi deodată prinse a vorbi:

— Domnilor, acum, că ne aflăm aici, aş vrea să vă spun câteva cuvinte.

Copiii se strânseră în jurul lui şi-şi aţintiră ochii spre el, curioşi, aşteptând.

— Domnilor, în curând ne vom lua rămas bun. Trebuie să mai stau câtva timp aici, lângă cei doi fraţi ai mei, dintre care unul pleacă să-şi ispăşească pedeapsa, iar celălalt este pe patul de moarte. Dar foarte curând am să părăsesc oraşul acesta şi poate pentru ani şi ani de zile. Şi atunci va trebui să ne despărţim, domnilor. De aceea să facem legământ aici, lângă piatra lui Iliuşa, în primul rând că n-o să-l uităm niciodată pe Iliuşa şi apoi că ne vom gândi mereu unii la alţii. Şi, orice s-ar întâmpla cu noi în viitor, chiar dac-

ar fi să nu ne mai întâlnim douăzeci de ani de acum încolo, să ne amintim cum l-am înmormântat azi pe bietul copil năpăstuit de roţi la început – mai ţineţi minte bătaia de lângă podeţ?

— Pentru ca mai apoi sa ne devină atât de drag tuturor! Era un băieţel bun şi curajos, pentru care onoarea tatălui său s-a dovedit a fi ceva sfânt şi care a suferit din cale-afară când a văzut cât de crunt fusese înjosit părintele lui, de aceea s-a şi revoltat atunci. Aşadar, ne-am înţeles: nu-l vom uita niciodată, niciodată, chiar dacă ar fi să trăim până la adânci bătrâneţe! Oricât de prinşi am fi de îndeletnicirile noastre şi oricât de importante ar fi lucrurile pe care le-am avea de făcut, chiar dac-ar fi să ajungem la cele mai înalte demnităţi sau dacă dimpotrivă ne-ar lovi o mare nenorocire – să ne aducem pururea aminte ce bine ne-am simţit cândva aici, împreună, uniţi cu toţii printr-un sentiment frumos şi bun, mulţumită căruia, tot timpul cât l-am înconjurat cu dragoste pe micuţul nostru prieten, am reuşit să fim mai buni decât suntem de fapt. Porumbeii mei, îngăduiţi-mi să vă spun aşa, pentru că de câte ori mă uit la chipurile voastre cuminţi şi dragi mi-aduc aminte de aceste blânde păsărele cenuşii! Copiii mei scumpi, poate că nu veţi înţelege, tot ce vă spun, pentru că de multe ori nu ştiu să-mi exprim gândurile lămurit, dar să nu uitaţi ce v-am spus acum şi poate că mai târziu, când veţi cugeta la cuvintele mele, o să-mi daţi dreptate. Să ştiţi că nu există pe lume ceva mai de preţ şi mai trainic, ceva mai sănătos şi mai folositor în viaţă decât o amintire frumoasă şi, mai ales, o amintire plină de farmec din anii copilăriei, petrecuţi în casa părintească. Vi se vorbeşte adeseori despre educaţia voastră, dar o minunată, o sfântă amintire din copilărie are poate mai mult ca orice darul de a desăvârşi educaţia. Acela care adună cât mai multe amintiri de felul acesta pentru toată viaţa poate fi sigur că, la un moment dat, va găsi scăparea în ele. Chiar dacă n-am păstra decât o singură amintire frumoasă în inima noastră, această unică amintire

ne poate da chezăşia că ne va salva cândva dintr-un greu impas. Poate că mai târziu, cine ştie, ne vom înrăi, poate că nu vom fi în stare să ne ferim de a săvârşi vreo faptă rea, poate c-o să ne batem joc de lacrimile semenilor noştri şi de aceia care spun aşa cum spunea Kolea adineauri: „Vreau să sufăr pentru omenire!”, poate că vom face din ei ţinta ironiilor noastre usturătoare. Şi totuşi, oricât de răi am deveni, ferească Dumnezeu, când ne vom aduce aminte de înmormântarea lui Iliuşa şi de dragostea cu care l-am înconjurat în puţinele zile ce le-a mai avut de trăit, iar mai apoi cum am stat de vorbă prieteneşte cu toţii aici, lângă piatra lui, nici cel mai hain, cel mai veninos sau cel mai ironic dintre noi – dacă s-ar întâmpla să ajungem vreodată aşa – nu va îndrăzni să-şi bată joc de tot ce a fost bun şi cinstit în inima lui în clipa de faţă! Mai mult, poate că în momentul acela îşi va lua seama şi-şi va spune în sinea lui: „Da, ce băiat bun eram pe vremea aceea şi curajos şi cinstit”. Chiar dacă va zâmbi în sinea lui, nu-i nimic, adesea omul ia în răspăr tot ce-i bun şi frumos, dar o face numai jdin nesocotinţă. Eu însă vă încredinţez, domnilor, că o clipă mai târziu inima sa îi va şopti: „Nu, rău ai făcut c-ai zâmbit, sunt lucruri care nu trebuie luate în râs!”

— Aşa e, Karamazov, am înţeles ce vrei să spui: exclamă Kolea cu o privire scânteietoare.

Copiii fremătară, vrând parcă să adauge şi ei ceva, dar se stăpâniră, aşteptând, emoţionaţi şi atenţi, cu ochii pironiţi asupra vorbitorului.

— Asta, fireşte, numai în cazul când s-ar întâmpla să ne înrăim, continuă Aleoşa. Dar de ce am fi răi, nu-i aşa? Să ne străduim, deci, în primul rând şi mai presus de orice, să fim buni la suflet, apoi cinstiţi şi, în sfârşit, să nu lăsăm niciodată să se aştearnă uitarea între noi. Ţin să vă repet lucrul acesta. La rândul meu, vă dau cuvântul că n-am să uit pe niciunul dintre voi; sunt convins că şi peste treizeci de ani am să-mi amintesc de fiecare obrăjor pe care-l am acum în faţă. Kolea i-a spus adineauri lui Kartaşov că noi „nici nu

ne sinchisim de persoana lui!” Dar cum aş putea, oare, să uit că există pe lume un băieţel cu numele de Kartaşov care mă priveşte în clipa asta cu ochişorii lui buni, blânzi şi voioşi şi care a şi început să roşească, cum a roşit atunci când a descoperit Troia. Domnilor, prietenii mei scumpi şi dragi, fie ca toţi să avem sufletul mare şi viteaz al lui Iliuşa, să fim inteligenţi, îndrăzneţi şi generoşi cum este Kolea (a cărui minte desigur se va ascuţi şi mai mult pe măsură ce va creşte) şi tot atât de sfioşi, dar ageri la minte şi drăgălaşi, cum e Kartaşov. Dar nu e vorba numai de ei doi! Toţi îmi sunteţi dragi, domnilor, fiecare din voi îşi are locul lui în inima mea, aşa cum mi-aş dori şi chiar vă rog să-mi faceţi şi voi un locuşor în inima voastră! Şi cui datorăm sentimentul acesta bun şi frumos, care ne leagă, cine oare ne-a unit laolaltă? Iliuşa, blândul şi dragul nostru prieten, pe care-l vom iubi pururea şi a cărui memorie am hotărât s-o păstrăm cu statornicie. Să nu-l uităm niciodată; fie ca duioasa lui amintire să rămână mereu proaspătă în inimile noastre acum şi-n vecii vecilor!

— Da, da, veşnică să-i fie amintirea! Strigară, cuprinşi de emoţie, toţi copiii cu glăscioarele lor argintii.

— Să ţinem minte obrăjorul lui, hăinuţele sale, bietele lui cizmuliţele amărâte, sicriul lui şi pe nefericitul şi păcătosul de taică-său şi să ne aducem cu ce curaj s-a ridicat copilul ăsta să ia apărarea părintelui său, înfruntând toată clasa!

— O să ne-aducem aminte, da, da, o să ne-aducem aminte! Făgădui din nou copii. Era bun şi curajos!

— Mi-era atât de drag! Exclamă Kolea.

— Copiii mei, dragii mei prieteni, să nu vă temeţi de viaţă! Fiindcă viaţa poate fi nespus de frumoasă când faptele tale sunt bune şi drepte.

— Da, da, repetară în cor băieţii.

— Nici nu ştii cât te iubim, Karamanzov! Mărturisi spontan un glas ce părea a lui Kartuşov.

— Da, te iubim, te iubim! Îi ţinură cu toţii isonul şi mulţi dintre ei aveau lacrimi în ochi.

— Urra, trăiască Aleoşa Karamazov! Striga din toată inima Kolea.

— Şi veşnică amintire bietului copilaş! Adaugă cu duioşie Alioşa.

— Veşnică amintire! Rostiră băieţii, repetând cuvintele lui.

— Karamanzov! Răsări deodată Kolea. E adevărat ce spune religia că vom învia din morţi şi ne vom scula cu toţii din morminte? Înseamnă că atunci o să fim iarăşi împreună şi o să-l vedem pe Iluşencica?

— Sigur că da, ne vom scula şi atunci ne vom povesti veseli şi fericiţi tot ce am făcut în viaţă, răspunse Alioşa cu însufleţire, deşi zâmbind.

— Vai, ce frumos o să fie! Se bucură Kolea.

— Şi acum, dragii mei, ajunge, să lăsam deoparte discursurile şi să mergem cu toţii la praznic. Nu trebuie sa va simţiţi prost fiindc-o să mâncăm plăcinte. Este o veche datina ne care am apucat-o din moşi-strămoşi şi care, sa ştiţi, are şi partea ei bună, spuse râzând Aleoşa. Hai sa mergem! Mână în mână!

— Mereu vom merge aşa, toată viaţa, mâna în mâna. Urra, trăiască Aleoşa Karamazov! Strigă din nou Kolea şi glasurile tuturor copiilor se îngemănară într-o izbucnire de entuziasm.

SFÂRŞIT

{1} La scoaterea din chilie a trupului neînsufleţit spre a fi dus la biserica şi apoi de acolo la cimitir, se cânta Ajutorul şi Sprijinitorul când decedatul a fost ieroshimonah şi Toată dulceaţa vieţii dacă a fost numai monah sau shimonah.

{2} Haină bărbătească trei sferturi strânsă în talie, specific rusească (un fel de suman).

{3} Caracterizare făcută de poet în notele sale din 1834-l836, intitulate Table-talk.

{4} Mihail Efgrafovici Saltikov-Şcedrin (1826-l889), scriitor rus; începută în primii ani ai deceniului al 7-lea din secolul trecut, polemica dintre Dostoievski şi el se prelungeşte şi în Fraţii Karamazov. Şcedrin a răspuns referirii pe care Dostoievski o face la numele sau în roman printr-un articol apărut în nr 12 pe 1879 al revistei Otecestvennâie zapiski.

{5} Sovremennik, revista la care colabora Şcedrin, a avut de suferit adesea de pe urma rigorilor cenzuni ţariste, ca şi revista Otecestvennhe zapiski condusă de el. Apariţia publicaţiei Sovremenruk, de altfel a şi fost suspendată după atentatul lui Karakozov.

{6} Versurile aparţin poetului rus Tiutcev.

{7} Domnule (Polonă).

{8} Doamnă (Polonă.) {9} Domnişoarele (Polonă).

{10} Domnul e un nemernic! (Polonă).

{11} Fără îndoială! (Polonă).

{12} Cât e ceasul, domnule? (Polonă.) {13} Doamnă, nu zic nimic, n-am zis nimic. (Polona).

{14} Primul vers al epigramei lui Ivan Krîlov (1769-l844) la adresa versiunii ruse a poemului lui Boileau L-art poetique, realizată de D. I. Hvostov.

{15} Autorul reproduce epigrama lui Konstantin Batuşikov (1787-l855), Madrigalul noii Sappho, adresat poetesei A. P. Bunina.

{16} Aici odihneşte Piron, care n-a fost nimic/Nici măcar academician (fr.) {17} Cu plăcere, domnule, să bem! (Polonă).

{18} Minunat! (Polonă.) {19} Ce, n-are voie omul să-şi iubească ţara? (Polonă.) {20} Fac tot ce vrei. Văd că te porţi aşa rău cu mine, de aceea sunt trist! Sunt gata, domnule! (Polonă.) {21} E cel mai bine aşa. (Polonă.) {22} Ghinionist. (Polonă.).

{23} Norocos (Polonă.) {24} Ia, domnule, ăsta-i câştigul dumitale. (Polonă) {25} Nu se vorbeşte aşa într-o societate distinsă! (Polonă.) {26} Glumeşti, domnule (Polonă.) {27} Cum îţi permiţi aşa ceva, domnule?! (Polonă.) {28} Ce doreşti, domnule? (Polonă.) {29} Trei mii, domnule? (Polonă.) {30} La revedere, domnule! (Polonă.) {31} Mă simt jignit până în adâncul sufletului! (Polonă.) {32} Aşa e, doamnă. (Polonă.) {33} Mirat. (Polonă.) {34} O doamnă îndărătnică şi neruşinată. (Polona.) {35} Doamnă, dacă vrei să mergi cu mine, vino, dacă nu, rămâi cu bine! (Polonă.) {36} Să trecem peste asta. (Fr.) {37} S-a sfârşit. (Fr.) {38} Dostoievski se referă la o discuţie pe care a avut-o cu criticul democrat-revoluţionar Vissarion Grigorievici Belinski (181l-l848) cu privire la Hristos, relatată pe larg în Jurnalul unui scriitor.

{39} Femeile croşetează. (Fr.) {40} Versuri de Dmitri Mihaev (1835-l889) din Orăşelul de sare, în care poetul critică modul în care se ţineu diverse lecţii populare, într-o casă de lângă Podul Ţepnoi. Versurile au căpătat însă şi o altă semnificaţie, deoarece tot lângă Podul Ţepnoi, se afla şi Cancelaria imperială a Secţiei a-lII-a (Siguranţa Statului).

{41} Aceasta persoană fermecătoare. (Fr.) {42} Dostoievski se referă, probabil, la ziarul petersburghez Glasul (Golos), de orientare liberală.

{43} Textual, oborul de vite.

{44} Înţelegi, procesul ăsta şi moartea cumplită a tatălui dumitale. (Fr.).

{45} Versurile lui Rakitin se aseamănă cu una din parodiile lui D. D. Minaev apărute în volumul său Gânduri şi cântece (1864).

{46} Care se apropie de cincizeci de ani. (Fr.) {47} E drăguţ! (Fr.) {48} E nobil, e încântăror! (Fr.) {49} E un act de cavalerism. (Ft.) {50} Parafrază după un vers de Terenţiu (194-l59 î/H.) – Om sunt şi nimic omenesc nu-mi este străin.

{51} E ceva nou, nu-i aşa? (Fr.) {52} Ce idee! (Fr.) {53} A. A. Gatţuk, editorul unui calendar ce apărea la Moscova (1876-l890).

{54} Dracul nu există. (Fr.) {55} Replică a lui Hlestakov din Revizorul de Gogol (Actul III, Scena 6).

{56} Gândesc, deci exist (Rene Descartes).

{57} Replică a lui Repetilov din piesa lui Repetilov, Prea multă minte strică, Actul IV, scena 4.

{58} Cuvioşii schimnici şi femeile neprihănite – titlul unei poezii de Puşkin (1831).

{59} Ivan Fiodorovici Gorbunov (183l-l895), actor la Mali Teatrî şi la teatrul Aleksandriski. Dostoievski l-a cunoscut personal.

{60} Ah, părinte, pentru el e o plăcere atât de mare şi pentru mine o osteneală atât de mică! (Fr.) {61} Bine, dar e stupid! (Fr.) {62} Domnul ştie ce vreme e? Să nu laşi nici un câine afară. (Fr.).

{63} Cheia misterului (Fr.) {64} Dumnezeu-tatăl. (Germ.) {65} Dumnezeu-fiul. (Germ.) {66} Dumnezeu-sfântul duh (Germ.) {67} Replică din Suflete moarte de Gogol.

{68} După mine, potopul!

{69} Aluzie la poezia lui Puşkin, Răspuns unui anonim (1830).

{70} Grăiesc către cei vii! (Lat.) {71} Citat din studiul scriitorului Nikolai Karmazin (1766-l826), intitulat Simţitorul şi nepăsătorul; două caractere.